

**Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Středisko ibero-amerických studií
obor Iberoamerikanistika**

**Dizertačná práca
doc. JUDr. Peter Vyšný, PhD.**

**Štát, právo a každodenný život v aztéckom Tenochtitlane
State, Law, and Everyday Life in Aztec Tenochtitlan**

Školiteľ: doc. Markéta Křížová, Ph.D.

2018

Prehlásenie

Prehlasujem, že som dizertačnú prácu napísal samostatne s využitím iba uvedených a riadne citovaných prameňov a literatúry a že dizertačná práca nebola využitá v rámci iného vysokoškolského štúdia či na získanie iného alebo rovnakého titulu.

V Prahe dňa 21. marca 2018

Vyšný

.....
doc. JUDr. Peter Vyšný, PhD., v. r.

autor dizertačnej práce

Pod'akovanie

Na tomto mieste by som sa chcel úprimne pod'akovať svojej školiteľke pani docentke Markéte Křížovej, Ph.D., za značnú odbornú pomoc, ústretovú a priateľskú komunikáciu a dlhodobú morálnu podporu pri tvorbe tejto dizertačnej práce.

Zároveň by som sa chcel pod'akovať pánovi profesorovi PhDr. Josefovi Opatrnému, CSc., vedúcemu Střediska ibero-amerických studií Filozofickej fakulty Karlovej univerzity, za možnosť realizovať na tomto prestížnom akademickom pracovisku doktorandské štúdium a vďaka tomu rozsiahlo spoznať fascinujúci svet Latinskej Ameriky.

Autor

Abstrakt

VYŠNÝ, Peter: Štát, právo a každodenný život v aztéckom Tenochtitlane. Dizertačná práca. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Stredisko ibero-amerických študií. Studijní obor: Iberoamerikanistika. Studijní program: Historické vedy. Školiteľ: doc. Markéta Křížová, Ph.D. Praha, 2018. 384 s.

Prítomná dizertačná práca, nazvaná Štát, právo a každodenný život v aztéckom Tenochtitlane, je výsledkom výskumu spoločnosti, ktorá existovala v aztéckom mestskom štáte Tenochtitlan od jeho založenia (cca. 1325 po Kr.) do jeho dobytia (*conquista*) Španielmi (1519 – 1521).

V dizertačnej práci sa na základe historických prameňov a sekundárnej literatúry skúmajú tri podstatné, komplementárne aspekty tejto spoločnosti, a to: 1. jej organizácia a fungovanie, ktorých charakter ukazuje, že Tenochtitlan bol konsolidovaným (mestským) štátom; 2. jej právny poriadok, ktorý rozvíjala a systematicky uplatňovala štátna moc; a 3. typické formy každodenného života jej členov (rôznych kategórií). Výskumom uvedených troch aspektov spoločnosti existujúcej v Tenochtitlane bol dosiahnutý nasledujúci cieľ dizertačnej práce: 1. preskúmať štátnu organizáciu, právny poriadok a formy každodenného života obyvateľov aztéckeho (predhispánskeho) Tenochtitlanu, a to samostatne i v ich vzájomných súvislostiach, ako aj v diachrónej perspektíve; a 2. na základe získaných poznatkov ukázať, ako v Tenochtitlane vznikol, fungoval a bol udržiavaný, a do istej miery aj rozvíjaný, komplexný spoločenský poriadok, t. j. určité štruktúrované spoločenské prostredie a určitý spôsob života ľudí v jeho rámci. Poznatky získané riešením cieľa dizertačnej práce verifikujú jej hypotézu, podľa ktorej boli spoločenský poriadok existujúci v Tenochtitlane, resp. celkový spôsob života jeho obyvateľov postupne v čoraz väčšom rozsahu výsledkom centrálného štátno-mocenského riadenia a kontrolovania životov všetkých Aztékov od narodenia po smrť.

Dizertačná práca je zložená z úvodu, piatich kapitol, záveru a bibliografie. Prvá kapitola je expozíciou problematiky, hlavných teoretických východísk a metodiky dizertačnej práce. Druhá kapitola je charakteristikou prameňov poznania témy dizertačnej práce. Tretia kapitola sa zameriava na vnútorný vývoj a fyzické a sociálne štruktúry mestského štátu Tenochtitlan, okrem právneho poriadku, ktorému je – ako špecifickej komplexnej štruktúre a významnému mocenskému nástroju štátu – venovaná samostatná – štvrtá kapitola. Piata kapitola približuje typické formy každodenného (verejného i súkromného) života obyvateľov Tenochtitlanu, a to vo vzťahu k jeho štruktúram.

Kľúčové slová: predhispánske obdobie; Aztékovia; Tenochtitlan; spoločenský poriadok; štát; právo; každodenný život; štátno-mocenské riadenie a kontrola

Abstract

VYŠNÝ, Peter: *State, Law, and Everyday Life in Aztec Tenochtitlan*. Dissertation. Charles University, Faculty of Arts, Centre for Ibero-American Studies. PhD Programme: Ibero-American Studies. Field of Study: History. Adviser: doc. Markéta Křížová, Ph.D. Prague, 2018. 384 pp.

The present dissertation, under the title of *State, Law, and Everyday Life in Aztec Tenochtitlan*, is the result of the research of a society that existed in the Aztec city-state of Tenochtitlan from its founding (about AD 1325) to its conquest by the Spaniards (1519-1521). In the dissertation, based on historical sources and secondary literature, three essential, complementary aspects of this society are examined, namely: 1. its organization and functioning, whose character indicates that Tenochtitlan was a consolidated (urban) state; 2. its legal order, which was developed and systematically exercised by the state; and 3. typical forms of everyday life of its members (of different categories). By exploring the three aspects of the society existing in Tenochtitlan, the following aim of the dissertation was achieved: 1. to examine the state organization, the legal order and the everyday life forms of the inhabitants of pre-Hispanic Aztec Tenochtitlan, both in their interrelated contexts and in the diachronic perspective; and 2. on the basis of the knowledge obtained, to demonstrate how in Tenochtitlan a complex social order, i.e. certain structured social environment and certain way of life for people within it, was created, maintained and, to a certain extent, developed. The findings of the dissertation verify its hypothesis that the social order existing in Tenochtitlan and the overall way of life of its inhabitants increasingly resulted from the central state regulation and control of the lives of all Aztecs from birth to death.

The dissertation consists of an introduction, five chapters, a conclusion and a bibliography. The first chapter is an exposition of the problems, the main theoretical backgrounds and the methodology of the dissertation. The second chapter is a characteristic of the sources that inform about the topic of dissertation. The third chapter focuses on the internal development and physical and social structures of the Tenochtitlan city-state, except for the legal order, to which - as a specific complex structure and an important power tool of the state - an independent - the fourth chapter is devoted. The fifth chapter approaches the typical forms of everyday (public and private) life of the Tenochtitlan population, in relation to its structures.

Keywords: pre-Hispanic period; Aztecs; Tenochtitlan; social order; state; law; everyday life; state regulation and control

OBSAH

ÚVOD.....	6
1 PROBLEMATIKA, HLAVNÉ TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ, METODIKA.....	22
2 PRAMENE	53
Písomné pramene	53
Nepísané pramene.....	68
3 MESTSKÝ ŠTÁT TENOCHTITLAN – VÝVOJ A ŠTRUKTÚRY	71
Predštátne obdobie.....	74
Obdobie vzniku štátnej organizácie	92
Obdobie rozvinutého (mestského) štátu	140
Štátne územie	143
Štátne obyvateľstvo	166
Štátny aparát.....	176
Pozícia Tenochtitlanu v Aztéckej ríši	207
4 PRÁVO V TENOCHTITLANE	215
Všeobecná charakteristika práva Tenochtitlanu.....	215
Trestné právo	231
Všeobecná charakteristika trestného práva	232
Prehľad trestných činov	245
Právne postavenie jednotlivcov v sfére súkromného práva.....	267
Osobné právo.....	268
Rodinné právo	283
Dedičské právo.....	299
Vecné právo	302
Záväzkové právo.....	304
5 KAŽDODENNÝ ŽIVOT V TENOCHTITLANE	309
Verejný život	309
Súkromný život/Životný cyklus	327
ZÁVER.....	345
BIBLIOGRAFIA.....	358

ÚVOD

If “world history“ is about connections among geographically separated societies, then Postclassic Mesoamerica is irrelevant to mainstream world history in the Old World prior to the adventures of Hernan Cortés between 1519 and 1521. But if world history is about a broadly comparative approach to history, then the “expanding webs of exchange and conquest“ in Postclassic Mesoamerica provide a unique case study that can help illuminate general processes of societal change. Many of economic, political, and social processes that characterized the Old World between 500 and 1500 have parallels in Postclassic Mesoamerica. The levels of technological proficiency, economic development, and societal scale were lower in the New World, but such differences can be illuminating in broad comparative studies.¹

Výskum indiánskych (natívnych, domorodých) kultúr predkolumbovskej Ameriky prispieva k poznaniu jedného z populačných a sociálno – kultúrnych substrátov, z ktorých sa sformovala civilizácia Latinskej Ameriky. V širšej, globálno-historickej, resp. komparatívno-historickej perspektíve má tento výskum aj ďalší zásadný význam – umožňuje spoznať rozmanité indiánske riešenia typických problémov individuálneho a kolektívneho života ľudí (reprodukcia, obstarávanie obživy, exploatácia a distribúcia zdrojov, výroba, obchod, verejná moc/správa, identita, ideológia, náboženstvo atď.), ako aj rozmanité indiánske skúsenosti s konkrétnymi riešeniami týchto problémov, a porovnať ich s riešeniami a skúsenosťami, ktoré sa s analogickými problémami spájali/spájajú v iných kultúrach sveta. Výskum kultúr predkolumbovskej Ameriky a osadenie jeho výsledkov do komparatívneho kontextu tak môže napomôcť poznaniu „konštánt a premenných“ ľudského myslenia a správania sa v priestore a čase, ktorých hľadaniu a vysvetľovaniu by sme spolu s B. G. Triggerom mohli prepožičať status najdôležitejšieho, resp. konečného cieľa prírodovedne, humanitne, ako aj sociálno-vedne zameraného bádania o človeku a ľudskej spoločnosti.²

Výskum predkolumbovských indiánskych kultúr sa v druhej polovici 20. storočia značne rozvinul, a to nielen v štátoch Latinskej Ameriky či v Spojených štátoch amerických, ale aj v Európe. V recentnom období sú preň charakteristické predovšetkým nasledujúce skutočnosti: 1. akvizícia nových empirických údajov o rôznych predkolumbovských kultúrach je relatívne kontinuálna; 2. objavujú sa nové interpretácie starších poznatkov a záverov, spracúvajú sa pramene, ktoré donedávna neboli známe alebo ktorým sa skoršie nevenovala dostatočná pozornosť, a kladú sa nové otázky už dlhšie známym a využívaným prameňom;

¹ SMITH, M. E.: Mesoamerican state formation in the Postclassic period. In: Kedar, B. – Wiesner-Hanks, M. (eds.): *Expanding Webs of Exchange and Conquest, 500 CE – 1500 CE. Cambridge History of the world, vol. 5.* New York: Cambridge University Press, 2015, s. 598 – 624.

² TRIGGER, B. G.: *Understanding Early Civilizations, A Comparative Study.* First paperback edition. New York: Cambridge University Press, 2007, s. 3.

a 3. do bádania o predkolumbovskej Amerike prenikli metodologické inovácie viacerých humanitných a sociálnych vied, z ktorých azda najvýznamnejšou je preferencia tzv. emického výskumného prístupu, t. j. systematické úsilie skúmať predkolumbovske indiánske kultúry prednostne z perspektívy príslušníkov týchto kultúr, so zohľadnením ich (často pozoruhodne komplexných) kozmovízií,³ životných štýlov a autentických vyjadrovacích prostriedkov (ikonografických materiálov, textov v indiánskych písmach a pod.). Uplatnenie emického výskumného prístupu však vo výskumnej praxi naráža na seriózne prekážky, ku ktorým patria: a) pripútanosť bádateľov k spôsobom myslenia, hodnotám, normám, životným štýlom a pod., uplatňujúcim sa v ich kultúrach, ktorú nikdy nie je možné úplne prekonať; b) značný časový odstup bádateľov od dávnych predkolumbovských kultúr; c) nedostatok prameňov v niektorých prípadoch; a d) určité výraznejšie obmedzenia výpovednej hodnoty mnohých prameňov. Popri tom nepochybne platí téza C. Geertza, že bádateľovi sú emické interpretácie prvého stupňa nedostupné, t. j. bádateľ nemôže dospieť k takému poznaniu a chápaniu skúmanej kultúry, aké majú jej individuálni príslušníci, lebo nie je jedným z nich; bádateľ môže podľa Geertza dospieť k emickým interpretáciám iba druhého alebo vyššieho stupňa, t. j. môže iba zhruba, resp. iba do určitej miery zistiť, ako by svoju kultúru, resp. jej konkrétne stránky, alebo svoje správanie sa či konanie v jej rámci, interpretovali jej príslušníci, čomu

³ Pojem „kozmovízia“ nie je (zatiaľ) v slovenčine či češtine zaužívaný. V zahraničnej literatúre o indiánskych kultúrach sa vyskytuje pomerne často, pravda, konkrétni autori ho nechápu úplne rovnako. Do slovenčiny ho možno preložiť ako „svetonázor“, resp. ako „nazeranie na svet“, takýto (doslovný) preklad však podstatu kozmovízie vystihuje iba sčasti. Kozmovízia totiž nie je iba svetonázorom, ale aj jeho realizáciou v každodennom živote ľudí. Ako uvádza A. López Austin, kozmovízia je „intersubjektívnou sieťou mentálnych aktov“, na základe ktorých ľudia svoj svet nielen vnímajú, zakúšajú, popisujú či vysvetľujú, ale v ňom aj – viacmenej v súlade so svojím svetonázorom – denno-denne konajú, čím vytvárajú určitú sociálnu realitu/prax, v ktorej sa sprítomňujú idey ich svetonázoru; svetonázor teda formuje sociálnu realitu/prax, čo však platí aj naopak. Svetonázor je pritom z väčšej časti výsledkom spontánneho sociálneho diania, zahŕňajúceho každodennú vzájomnú komunikáciu ľudí, spojenú so šírením anonymných názorov, postojov, predstáv, teórií, hodnôt, pravidiel správania sa a pod., ktoré je pre ľudí do značnej miery neviditeľné, a tak aj nekontrolovateľné. Svetonázor je, samozrejme, aj výsledkom intencionálneho vytvorenia a organizovaného uplatňovania ideových koncepcií, normatívnych systémov a pod. konkrétnymi ľuďmi, avšak iba z menšej časti. Sociálna realita je dynamická a historická, a preto tak, ako sa postupne vyvíja (= mení) sociálna realita, tak sa vyvíja aj jej zodpovedajúci svetonázor.

O kozmovízii tiež platí, že je iba relatívne koherentná – López Austin rozlišuje v rámci kozmovízie tzv. pevné jadro (*núcleo duro*), ktoré sa vyvíja = mení len veľmi pomalým tempom, a to v dlhodobej historickej perspektíve (*longue durée*), a ostatné súčasti kozmovízie, ktorého sa vyvíjajú rôznym tempom, avšak vcelku oveľa rýchlejšie ako pevné jadro kozmovízie. Zostáva dodať, že o kozmovízii určitej spoločnosti nemožno predpokladať, že by sa s ňou všetci príslušníci spoločnosti alebo ich skupiny stotožňovali v rovnakom rozsahu; navyše, kozmovízia jednotlivých vrstiev tej istej spoločnosti nemusí byť úplne rovnaká, kozmovízia môže mať lokálne či regionálne varianty a pod.

Súhrnne možno podľa López Austina pojem „kozmovízia“ vymedziť ako „historický jav vzniknutý dlhodobo prebiehajúcimi mentálnymi procesmi, ktorých výsledkom je relatívne koherentný systém, tvorený kolektívnou sieťou mentálnych aktov, prostredníctvom ktorej sa určitý sociálny celok v určitom historickom momente pokúša holisticky porozumieť univerzu“.

Bližšie pozri LÓPEZ AUSTIN, A.: Sobre el concepto de *cosmovisión*. In: Gámez Espinosa, A. – López Austin, A. (coords.): *Cosmovisión mesoamericana. Reflexiones, polémicas y etnografías*. México: El Colegio de México etc., 2015, s. 33 a nasl.

však musí predchádzať bádateľovo emické porozumenie celej skúmanej kultúre.⁴ Takým porozumením je pre Geertza interpretácia skúmanej kultúry ako súdržného a vnútorne jedinečne a zložito usporiadaného kontextu, zloženého zo „vzájomne pôsobiacich systémov interpretovateľných znakov (...symbolov)“, uskutočnená výlučne v rámci tohto kontextu, a to tzv. zhusteným popisom (*thick description*) prvkov kultúry (sociálne relácie, inštitúcie a štruktúry, sociálne procesy, typické formy správania sa, ako aj konkrétne akcie príslušníkov kultúry a pod.) a ich vzájomných vzťahov, slúžiacim na odhalenie významov, ktoré im mohli pripisovať príslušníci kultúry.⁵ Zhustený popis predpokladá výskum kultúrnych (sociálnych) javov v natívnej, t. j. v emickej perspektíve (*native point of view*) a zároveň v kontexte celej skúmanej kultúry, t. j. so zohľadnením súvislostí existujúcich medzi prvkami kultúry, resp. ich symbolickými reprezentáciami.⁶ Zostáva dodať, že metóda zhusteného popisu nepochybne umožňuje komplexnejšie a exaktnejšie (a tak aj objektívnejšie) poznanie skúmanej kultúry než jej jednoduchý, mechanický alebo tzv. zriedený popis (*thin description*), jej uplatnenie však nie je bezproblémové; napríklad, podľa G. G. Iggersa táto metóda „...neposkytuje prístup k životu individua, ale iba ku kultúre, ktorá ho obklopuje.“⁷

Predkolumbovskú etapu vývoja indiánskych kultúr možno skúmať na základe historických (písomných, alfabetických), ikonografických a iných kunsthistorických, ako aj archeologických, etnografických a lingvistických prameňov, t. j. na základe druhovo odlišných prameňov, ktorých vedecké spracovanie si vyžaduje intenzívnu spoluprácu vied zameriavajúcich sa na jednotlivé druhy prameňov (história/etnohistória, kunsthistoria, archeológia, etnológia, kultúrna a sociálna antropológia, religionistika, lingvistika a pod.). Tá však vo výskumnej praxi často funguje iba obmedzene, z čoho niekedy vzniká špecifický problém nesúlady interpretácií tých istých skutočností, založených na odlišných druhoch prameňov (rozpory medzi niektorými archeologickými a historickými prameňmi; otázka, do akej miery, resp. či vôbec možno etnografické pramene ako poznatky o recentných Indiánoch vzťahovať na Indiánov žijúcich v dávnejšej minulosti a pod.).

V rámci výskumov predkolumbovských indiánskych kultúr v uplynulých desaťročiach prevažovala, a aj v súčasnosti prevažuje, pomerne úzka špecializácia, t. j. bádatelia väčšinou skúmali/skúmajú iba niektorú (t. j. jednu) kultúru. To je na jednej strane pochopiteľné, keďže seriózný výskum ktorejkoľvek indiánskej kultúry kladie na bádateľov značné nároky – naučiť sa jazyk kultúry a zvládnuť archívny a/alebo archeologický a/alebo etnografický výskum

⁴ GEERTZ, C.: *The interpretation of cultures: selected essays*. New York: Basic Books, 1973, s. 15 a nasl.

⁵ Tamže, s. 14.

⁶ Tamže, s. 5 a nasl.

⁷ IGGERS, G. G.: *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivy k postmoderní výzvě*. Praha: NLN, 2002, s. 98.

a/alebo interpretáciu ikonografických materiálov – ktorým bádatelia môžu plnohodnotne vyhovieť v zásade iba vo vzťahu k jednej kultúre. Na druhej strane to však niekedy vedie k nedostatočnému poznaniu konkrétnych kultúr, ktorých vývoj vo väčšej alebo menšej miere nebol samostatný (originálny), ale bol výsledkom nadviazania na už existujúce tradície či rozmanitých interakcií s inými kultúrami a pod.

Predkolumbovská Amerika sa rozdeľuje na viaceré kultúrno-historické oblasti. Jednou z nich je Mezoamerika.

Mezoameriku nie je možné geograficky úplne presne vymedziť, keďže jej hranice sa v priebehu predkolumbovského obdobia čiastočne menili, a to tak, ako sa šírili, resp. zmenšoval mocenský, hospodársky či kultúrny vplyv určitých mezoamerických kultúr. Zhruba povedané, predkolumbovská Mezoamerika sa rozkladala medzi 22. až 10. stupňom severnej šírky, t. j. zahŕňala dnešné stredné a južné Mexiko, ďalej Guatemalu a Belize a napokon aj niektoré časti územia ostatných štátov Centrálnej Ameriky, okrem Panamy.⁸

Avšak nielen geograficky, ale aj kultúrno-historicky nie je možné Mezoameriku úplne jednoznačne vymedziť – medzi mezoamerickými kultúrami existovali totiž nielen mnohé podstatné zhody (podobnosti), ale aj neprehliadnuteľné rozdiely.

Dnes už klasické, Kirchhoffovo vymedzenie Mezoameriky z roku 1943,⁹ bez zmien znovu publikované v roku 1960,¹⁰ je nepochybne stále relevantné, na druhej strane však aj nedostatočné. Toto vymedzenie sa totiž obmedzuje na obyčajný výpočet znakov, ktoré sú pre mezoamerické kultúry typické, znakov, ktoré sú spoločné pre tieto kultúry i kultúry ostatných amerických území, a znakov, ktoré mezoamerickým kultúram chýbajú,¹¹ pričom tento výpočet je v zásade vyčerpávajúci, zároveň však statický (ahistorický), t. j. Kirchhoff charakteristické znaky mezoamerických kultúr iba vymenúva, a nevysvetľuje ich vznik, vývoj (zmeny) či vzťahy k iným znakom. Kirchhoff si tento deficit svojej definície Mezoameriky sám uvedomoval, jeho odstránenie však prenechal iným bádateľom,¹² ktorým sa v uplynulých desaťročiach podarilo dospieť k podstatne komplexnejšiemu obrazu Mezoameriky, než aký vykreslil Kirchhoff. Aktuálny obraz Mezoameriky je dynamický (historický), t. j. znaky mezoamerických kultúr sa osadzujú do vývojových súvislostí, považujú sa za výsledok nielen

⁸ V predvečer *conquisty* Mezoameriku ohraničovali: na severe rieky Sinaloa, Lerma a Pánuco; na juhu rieka Motagua, južné pobrežie jazera Nicaragua a polostrov Nicoya v štáte Costa Rica. Porovnaj LEÓN-PORTILLA, M.: *Aztecas – Mexicas. Desarrollo de una civilización originaria*. Madrid: Algaba Ediciones, 2005, s. 17.

⁹ KIRCHHOFF, P.: Mesoamérica. Sus Límites Geográficos, Composición Étnica y Caracteres Culturales. *Acta Americana*. Vol. 1, no. 1, 1943, s. 92 – 107.

¹⁰ KIRCHHOFF, P.: Mesoamérica, sus límites geográficos, composición étnica y caracteres culturales. *Suplemento de la revista Tlatoani*. Núm. 3, ENAH, México D. F., 1960, s. 1 – 13.

¹¹ KIRCHHOFF, P.: Mesoamérica. Sus Límites Geográficos, Composición Étnica y Caracteres Culturales. *Acta Americana*. Vol. 1, no. 1, 1943, s. 98 a nasl.

¹² KIRCHHOFF, P.: Mesoamérica, sus límites geográficos, composición étnica y caracteres culturales. *Suplemento de la revista Tlatoani*. Núm. 3, ENAH, México D. F., 1960, s. 1.

lokálnych/regionálnych historických procesov, ale aj intenzívnych interkultúrnych kontaktov, výmen a konfrontácií, zámerného udržiavania i rozširovania určitých tradícií a pod.¹³ Súčasťou tohto obrazu je aj (podľa môjho názoru užitočný) pokus analyzovať a interpretovať komplex mezoamerických kultúr vo svetle Wallersteinovej teórie svetového systému.¹⁴

Spoločné (typické) znaky mezoamerických kultúr sa týkajú postupov a výsledkov poľnohospodárskej a remeselnej výroby, prevádzkovania obchodu, fyzického vzhľadu sídel (mestského charakteru), sociálnej a politickej organizácie, hodnotového a normatívneho systému, náboženstva, svetonázoru, písma, umenia, astronomických znalostí a pod. Bolo by príliš zdĺhavé, uvádzať ďalej všetky spoločné (typické) znaky mezoamerických kultúr; na ilustráciu však uvediem aspoň niektoré z nich: usadlý spôsob života; poľnohospodárstvo založené na pestovaní kukurice i ďalších plodín; budovanie stupňovitých kamenných stavieb (pyramíd); využívanie dvoch základných kalendárnych cyklov, a to – rituálneho, 260-dňového a civilného (solárneho), 365-dňového cyklu; počítanie v dvadsiatkovej sústave; existencia písma; existencia zložitých náboženských učení a obradov; prinášanie ľudských obetí bohom atď.

Predkolumbovská Mezoamerika je (naj)širším kultúrno-historickým kontextom problematiky spracovanej v prítomnej dizertačnej práci, nazvanej **Štát, právo a každodenný život v aztéckom Tenochtitlane**. Dizertačná práca (ďalej len „práca“) sa zameriava na spoločnosť existujúcu v meste Tenochtitlan v období od jeho založenia (cca. 1325 po Kr.) do jeho (vojenského) ovládnutia španielskymi dobyvateľmi (*conquistadores*) v rokoch 1519 – 1521 (tzv. *conquista*), t. j. v období, ktoré možno približne vymedziť takto: prvá polovica 14. storočia – prvá štvrtina 16. storočia po Kr. Skúmaná spoločnosť patrí k najvýznamnejším, najrozvinutejším a aj k najviac prebádaným spoločnostiam (kultúram) predkolumbovskej Mezoameriky. Tenochtitlan, nazývaný aj México-Tenochtitlan, bol založený na ostrove, nachádzajúcom sa pri západnom brehu jazera Texcoco, ležiacom zhruba v strede Mexického údolia (územie niekdajšieho Tenochtitlanu je dnes súčasťou Ciudad de México). V priebehu druhej polovice 15. storočia sa Tenochtitlan stal hlavným centrom (metropolou) Aztéckej ríše (druhá štvrtina 15. storočia – 1521), ktorá zaberala takmer celé územie dnešného stredného a s výnimkou mayských oblastí aj južného Mexika. Značne komplexnú spoločnosť existujúcu

¹³ K tomu pozri napr.: *Dimensión antropológica*. Vol. 19, 2000. *La validez teórica del concepto Mesoamérica, XIX Mesa Redonda de la Sociedad Mexicana de Antropología*. México: INAH, 1990. TONATIUH ROMERO CONTRERAS, A. – ÁVILA RAMOS, L.: Mesoamérica: historia y reconsideración del concepto. *Ciencia Ergo Sum*. Vol. 6, núm. 3, 1999, s. 233 – 242.

¹⁴ SMITH, M. E. – BERDAN, F. F. (eds.): *The Postclassic Mesoamerican World*. Salt Lake City: University of Utah Press, 2003. BERDAN, F. F. – SMITH, M. E.: El sistema mundial mesoamericano postclásico. *Relaciones*. Vol. XXV, No. 99, Verano 2004, s. 19 – 77.

v predhispánskom Tenochtitlane v práci skúmam z hľadiska jej štátnej organizácie a právneho poriadku, ako aj foriem každodenného života jej príslušníkov.

Obyvateľov Tenochtitlanu v práci označujem pojmom „Aztékovia“. Tento pojem sa vo vedeckej literatúre stále vo veľkej miere používa, je však problematický, a preto bude ďalej potrebné vysvetliť opodstatnenosť a prípustnosť jeho používania v práci. Pokúsím sa o to tak, že užší pojem „Aztékovia“ dám do súvislosti so širším pojmom „Nahuovia“.

Kultúra Indiánov Nahuov = nahuaská kultúra bola vo veľkej miere syntézou skorších kultúr stredného Mexika, relatívne samostatnej a svojbytnej kultúrno-historickej oblasti Mezoameriky. Stredné Mexiko zahŕňa Mexické údolie (Valle de México) a prilahlé územia, ktorými sú: na severe rovina patriaca do dnešného federálneho štátu Hidalgo; na západe údolie Toluca nachádzajúce sa v štáte México; na juhu údolia v štátoch Morelos a v južnej časti štátu Puebla; a na východe údolie Puebla v štátoch Tlaxcala a Puebla.

Nahuaská kultúra je v súčasnosti preskúmaná už v značnom rozsahu, čo súvisí s tým, že po *conquiste* bola – na rozdiel od väčšiny indiánskych kultúr – rozsiahlo písomne zdokumentovaná, navyše bohaté písomné pramene k tejto kultúre významne dopĺňajú v posledných desaťročiach čoraz intenzívnejšie spracovávané, ikonografické a iné kunsthistorické, archeologické, etnografické a lingvistické pramene jej poznania. Uvedené ďalej súvisí so zvýšeným záujmom o Nahuov, zvyčajne však nazývaných „Aztékmi“, v priebehu vytvárania národnej identity nezávislého Mexika v 19. až 20. storočí – mexické elity v snahe dištancovať sa od koloniálnej minulosti, t. j. cudzieho, španielskeho panstva v Mexiku, prezentovali nezávislý mexický štát ako pokračovanie, resp. oživenie „slávnej“ predkoloniálnej, t. j. indiánskej minulosti, ktorú však *stricto sensu* nechápali ako minulosť Indiánov, ale celého mexického národa, v rámci ktorého však „čistokrvní“ Indiáni boli a sú výraznou menšinou. Účelovosť tejto dezinterpretácie minulosti mexických Indiánov, diktovanej politickými záujmami a cieľmi, sa prejavila aj redukciou „slávnej“ indiánskej minulosti „mexického národa“ na minulosť Aztékov, ktorými sa mysleli najmä obyvatelia Tenochtitlanu, ktorých dejiny a reálie boli vďaka ich bohatému zdokumentovaniu písomnými prameňmi mexickým elitám pomerne dobre známe (na rozdiel od dejín a reálií iných indiánskych kultúr Mexika) a zároveň sa im vzhľadom na ich určité, často zidealizované chápané prvky (vojenské úspechy, pracovitosť, rozvinutý zmysel pre povinnosť, resp. službu verejnosti či vlastenectvo a i.) javili ako najviac „hodné“ reprezentovať „slávnú“ indiánsku minulosť „mexického národa“.¹⁵ Dlhodobá, v 19. i 20. storočí pretrvávajúca preferencia

¹⁵ KRÍŽOVÁ, M.: *Aztékové. Půvab a krutost indiánske civilizace*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2005, s. 111 a nasl. Ďalej pozri napr. CHÁVEZ CHÁVEZ, J.: *Los indios en la formación de la identidad nacional mexicana*. Ciudad Juárez: Universidad Autónoma de Ciudad Juárez, 2003.

Aztékov, zvyčajne stotožňovaných s obyvateľmi Tenochtitlanu, pri konštruovaní historických základov mexickej národnej identity bola pritom spojená s dvoma paradoxmi: po prvé, vyzdvihovanie „slávnej“ aztéckej/indiánskej minulosti Mexika sprevádzali marginalizácia a pauperizácia prevažnej časti jeho indiánskeho obyvateľstva, ktorého sociálne, ekonomické a politické postavenie (napriek početným pokusom o zmenu) bolo a je nepriaznivé; po druhé, nezávislé Mexiko sa postupne profilovalo ako štát založený na zásadách demokracie, politického a ekonomického liberalizmu, republikánskej formy vlády, federalizmu a pod., t. j. ako štát založený na rovnoprávnosti všetkých občanov a decentralizácii moci vo vertikálnom i horizontálnom zmysle, orientácia iba na Aztékov pri vytváraní jeho identity však bola prejavom centralizmu, snahy „zhora“ (štátno-mocensky) vnútiť všetkým obyvateľom Mexika jednotnú celomexickú identitu, čo možno hodnotiť ako popretie skutočnosti, že indiánske obyvateľstvo Mexika bolo a je multietnické, t. j. kultúrne a jazykovo heterogénne, a súčasne odlišné od ostatného, kultúrne svojbytného, prevažne miešaneckého (mestici) obyvateľstva Mexika.¹⁶

Hoci s pojmom „Aztékovia“ (*aztecas, Aztecs, Azteken, Aztèques*) sa v popularizačnej, ale aj vo veľkej časti vedeckej literatúry (staršej, ale i novej) možno stretnúť celkom bežne, je žiaduce zopakovať, že ide o problematický pojem. Pojmom „Aztékovia“ sa zvyčajne označujú obyvatelia Tenochtitlanu a s ním susediacich mestských štátov Tlatelolco (v roku 1473 toto mesto anektoval Tenochtitlan), Texcoco (Tetzoco, Tezcoco) a Tlacopan (Tacuba), ktoré boli, popri Tenochtitlane ako hlavnom centre Aztéckej ríše, jej ďalšími, relatívne samostatnými, avšak s Tenochtitlanom spolupracujúcimi a aj pod jeho určitou kontrolou sa nachádzajúcimi centrami Aztéckej ríše. Obyvatelia uvedených miest sa však pred *conquistou* sami Aztékmi nenazývali. Obyvatelia Tenochtitlanu, časom hlavného centra Aztéckej ríše, sa označovali ako Tenochca alebo Mexica-Tenochca, a boli známi aj ako Culhua-Mexica; obyvatelia Tlatelolca sa označovali ako Tlatelolca alebo Mexica-Tlatelolca a spolu s Tenochca ako Mexica; obyvatelia Texcoca, druhého hlavného centra Aztéckej ríše, sa označovali ako Acolhua; konečne obyvatelia Tlacopan, tretieho, v porovnaní s Tenochtitlanom, ale aj Texcocom výrazne menej významného centra Aztéckej ríše, sa označovali ako Tepaneca.

Obyvatelia uvedených miest hovorili rovnakým jazykom nahuatl a patrili k tej istej, širšej nahuaskej kultúre, ktorá dominovala strednému Mexiku, nebola však jedinou kultúrou tohto priestoru. Nahuaská kultúra mala multietnický charakter – bola zložená z približne 20-

¹⁶ LEÓN-PORTILLA, M.: Los aztecas. Disquisiciones sobre un gentilicio. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 31, 2000, s. 307 – 313.

tich etnických skupín¹⁷ - a bola politicky fragmentarizovaná, t. j. Nahuovia nežili v jedinom politicko-teritoriálnom útvere (štáte), ale naopak v mnohých politicko-teritoriálnych útvaroch s rôznou, resp. meniacou sa mierou nezávislosti od iných útvarov, resp. podriadenosti iným útvarom. Tieto útvary sa všeobecne označujú ako „mestské štáty“; v nahuatli sa nazývali *altepeme* (sg. *altepetl*).

Obyvatelia nahuaských mestských štátov, resp. nahuaské etniká, mali svoje vlastné (= samostatné) identity, ktorými sa vymedzovali voči obyvateľom iných mestských štátov, resp. voči iným etnikám. Obyvateľov určitého mestského štátu stmelovali spoločné hodnoty, potreby a záujmy, spoloční nepriatelia, spoločné dejiny a spoločné historické vedomie, konkrétne presvedčenie o spoločnom pôvode a viac-menej legendárny „príbeh“ o dejinách predchádzajúcich založeniu mestského štátu a o jeho raných dejinách, ktorý legitimizoval existenciu tohto štátu na určitom území, resp. v určitých hraniciach, ako aj v štáte panujúci spoločenský poriadok a pod.¹⁸ Na druhej strane, nahuaské mestské štáty spravidla neboli etnicky „čisté“, ale multietnické, t. j. boli obývané viacerými, navzájom komunikujúcimi a do určitej miery kooperujúcimi, avšak sídelne segregovanými etnickými skupinami, z ktorých jedna zvyčajne politicky dominovala a ovládala celý mestský štát.¹⁹

V strednom Mexiku však boli rozšírené aj určité stereotypné pohľady na Ne-Nahuov, ktoré boli založené na kontrastovaní najmä životných prostredí, životných štýlov a somatických a psychologických charakteristík Nahuov *ako jediného celku* a určitých skupín Ne-Nahuov a boli spojené s negatívnym (morálnym) hodnotením skutočností, ktorými sa Ne-Nahuovia odlišovali od Nahuov, resp. s prepiatym vyzdvihovaním všetkého nahuaského, a tak aj s pocitom výraznej nadradenosti Nahuov nad Ne-Nahuami.²⁰ Preto možno vysloviť predpoklad, že existovalo určité povedomie nahuaských skupín o vzájomnej spolupatričnosti, čo podporujú aj nasledujúce fakty: nahuaské skupiny sa domnievali, že do stredného Mexika prišli z rovnakého miesta pôvodu, ktoré sa malo nachádzať niekde na severozápade súčasného Mexika, avšak ktorým bola možno len *in illo tempore* (teda nie aj reálne) existujúca krajina Aztlan (od „Aztatlan“ = miesto volaviek; od „Aztlan“ je odvodený aj výraz „Aztékovia“);

¹⁷ SMITH, M. E.: *The Aztecs*. 3rd ed. Hoboken, NJ: Wiley - Blackwell, 2012, s. 4.

¹⁸ K tomu pozri NAVARRETE LINARES, F.: *Los orígenes de los pueblos indígenas del valle de México. Los altepetl y sus historias*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 2011.

K možným konceptualizáciám, interdisciplinárnej metodológii výskumu, ako aj ku konkrétnym manifestáciám etnickej identity v nahuaskom (a čiastočne aj v širšom mezoamerickom) priestore pozri: BERDAN, F. F., et al.: *Ethnic Identity in Nahuatl Mesoamerica: The View from Archaeology, Art History, Ethnohistory, and Contemporary Ethnography*. Salt Lake City: University of Utah Press, 2008.

¹⁹ BERDAN, F. F.: *Aztec Archaeology and Ethnohistory*. New York: Cambridge University Press, 2014, s. 44 – 46.

²⁰ ECHEVERÍA GARCÍA, J. – LÓPEZ HERNÁNDEZ, M.: Criterios esenciales de diferenciación étnica entre los antiguos nahuas. *Itinerarios*. Vol. 15, 2012, s. 183 – 204. OLKO, J.: El “otro” y los estereotipos étnicos en el mundo nahuatl. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 44, 2012, s. 165 – 198.

okrem toho si určite uvedomovali, že majú veľa spoločného, keďže hovoria rovnakým jazykom (nahuatl), resp. jeho vzájomne zrozumiteľnými dialektmi, a navzájom sa svojou hmotnou kultúrou, spôsobom života, sociálnou, ekonomickou a politickou organizáciou, právom, náboženstvom, kultom a pod. podobajú, k čomu však treba doplniť, že recentné bádanie zdôrazňuje, že popri podobnostiach existovali medzi nimi aj zreteľné rozdiely, napr. v ekonomickej sfére.²¹ Povedomie o určitej spolunáležitosti nahuaských skupín sa vytváralo aj ich vzájomným spoznávaním sa cestou vzájomnej komunikácie, ktorá mala rôzne podoby – obchodu, vytvárania aliancií, a to aj uzatváraním „manželstiev z rozumu“ medzi členmi a členkami dynastií vládnuvich v spojeneckých mestských štátoch, stýkania sa na účel spoločného výkonu kultových obradov a pod.; nahuaské mestské štáty tiež medzi sebou často viedli vojny.

Povedomie nahuaských skupín o spoločnom pôvode, úzka prepojenosť ich dejín, ich mnohoraké a frekventované interakcie, integrácia väčšiny nahuaských mestských štátov do Aztéckej ríše (a relatívna kontrola zvyšných štátov touto ríšou), ako aj podobnosti v ich celkovom spôsobe života, hmotnej i duchovnej kultúre a pod. priviedli najmä bádateľov z USA k chápaniu pojmu „Aztékovia“, ktoré je podstatne širšie ako vyššie spomenuté chápanie tohto pojmu. Napríklad F. F. Berdan pojmom „Aztékovia“ označuje všetky nahuatlom hovoriace populácie Mexického údolia, existujúce v tzv. neskorom postklasickom = neskorom aztéckom období (Late Postclassic/Late Aztec period; 1350 po Kr. – 1521).²² M. E. Smith presadzuje ešte extenzívnejšie používanie pojmu „Aztékovia“, ktorý vzťahuje na všetky nahuaské populácie celého stredného Mexika, a to na základe ich rovnakého jazyka a určitých spoločných kultúrnych znakov, a bez ohľadu na to, či mestské štáty týchto populácií boli alebo neboli mocensky podriadené Aztéckej ríši, resp. či boli alebo neboli jej súčasťou. V chronologickej rovine vzťahuje Smith tento pojem na všetky etniká hovoriace nahuatlom, ktoré do stredného Mexika (postupne) prišli zo severu, resp. z legendárneho (?) Aztlanu, po zániku ríše Toltékov (cca. 1150) v priebehu tzv. stredného postklasického = raného aztéckeho obdobia (Middle Postclassic/Early Aztec period; 1150 po Kr. – 1350) a ktoré obývali stredné Mexiko, v ktorom založili svoje mestské štáty, aj v nasledujúcom – neskorom postklasickom (= neskorom aztéckom) období.²³

Takéhoto plošného označovania prakticky všetkých nahuaských etnických skupín, resp. obyvateľov prakticky všetkých nahuaských mestských štátov pojmom „Aztékovia“, sa v tejto práci nepridžam. Nahuaské skupiny/štáty sa navzájom v značnom rozsahu podobali,

²¹ Porovnaj SMITH, M. E.: *Aztec City-States Capitals*. Gainesville: University Press of Florida, 2008.

²² BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. xvii – xviii.

²³ Porovnaj SMITH, *The Aztecs*.

a preto ich možno chápať ako nositeľov rovnakej kultúry, ktorej príslušníkov však označujem pojmom „Nahuovia“, a nie „Aztékovia“. Medzi nahuaskými skupinami/štátmi boli totiž aj odlišnosti a navyše mala každá skupina/štát svoju vlastnú identitu, relatívnu politickú samostatnosť a samosprávu ako atribúty, ktoré jej vo väčšej alebo menšej miere zostali aj po jej začlenení do Aztéckej ríše. Inak povedané, existovali viac či menej osobité, lokálne, resp. regionálne varianty nahuaskej kultúry, predstavované jednotlivými nahuaskými etnickými skupinami/mestskými štátmi, pričom jeden takýto variant predstavovali aj obyvatelia Tenochtitlanu.

Z predchádzajúceho výkladu vyplýva, že obyvateľov Tenochtitlanu možno označiť pojmami „Nahuovia“, „Tenochca“, „Mexica“ alebo „Aztékovia“. V tejto práci ich označujem pojmom „Aztékovia“, ktorý je v medzinárodnom kontexte najrozšírenejší. Pojem „Aztékovia“ v práci používam len vo vzťahu k obyvateľom Tenochtitlanu, t. j. nepoužívam ho aj vo vzťahu k obyvateľom Texcoca a Tlacopan. Hoci označenie obyvateľov posledne uvedených dvoch miest pojmom „Aztékovia“ je zaužívané (porovnaj vyššie), v práci by mohlo pôsobiť zmätočne, pretože práca sa zameriava iba na obyvateľov Tenochtitlanu. Popri tom možno doplniť, že spomenuté súhrnné označovanie obyvateľov Tenochtitlanu, Texcoca a Tlacopan pojmom „Aztékovia“ nie je bezproblémové. Takéto označovanie totiž evokuje nesprávnu predstavu, že tri susediace centrá Aztéckej ríše spolu tvorili jedinú (homogénnu) aztécku kultúru. V skutočnosti bola kultúra každého z týchto centier v určitých smeroch špecifická, čo v najväčšom rozsahu platilo o Tenochtitlane – recentné bádanie dokonca zdôrazňuje výnimočnosť Tenochtitlanu,²⁴ t. j. jeho výraznú odlišnosť od Texcoca, Tlacopan i ostatných nahuaských mestských štátov, ktorá vyplývala najmä: zo špecifického fyzického vzhľadu Tenochtitlanu (Tenochtitlan bol rozlohou najväčším sídlom stredného Mexika, vyznačoval sa jedinečnými urbanistickými a architektonickými prvkami a pod.); z toho, že Tenochtitlan mal výrazne väčší počet obyvateľov ako ostatné mestské sídla stredného Mexika; zo značnej vojenskej, politickej a ekonomickej moci Tenochtitlanu a jeho vedúcej úlohy v procese spoločnej imperiálnej expanzie Tenochtitlanu, Texcoca a Tlacopan; a tiež zo zásadného náboženského, kultového a ideologického významu Tenochtitlanu (Tenochtitlan bol považovaný za miesto, v ktorom sa nadprirodzene spájajú tri sféry bytia – podsvetie, pozemský svet a nebesá –, a zároveň aj za posvätný stred pozemského/ľudského sveta; okrem toho sa o Tenochtitlane hlásalo, že je štátom legitímne nadväzujúcim na kultúrny, ale aj politický a imperiálny odkaz dvoch predaztéckych civilizácií – teotihuacánskej a toltéckej – ktoré sa tešili značnej prestíži prakticky v celej neskorej postklasickej Mezoamerike). V tejto

²⁴ Napr. SMITH, *Aztec City-States Capitals*, s. 2 – 4.

súvislosti stojí za zmienku aj názor S. D. Gillespie, že bežne prijímaná predstava o Aztéckej ríši ako o spoločnej ríši troch spojeneckých mestských štátov môže byť ranokoloniálnym konštruktom, poplatným najmä záujmu potomkov vládcov Texcoca zamaskovať skutočnosť, že budovateľom a pánom Aztéckej ríše bol v rozhodujúcej miere iba Tenochtitlan a že Texcoco a Tlacopan, hoci formálne išlo o jeho najbližších spojencov, mu v skutočnosti boli v určitom rozsahu podriadené.²⁵

Cieľom tejto práce je: 1. preskúmať štátnu organizáciu, právny poriadok a formy každodenného života obyvateľov aztéckeho (predhispánskeho) Tenochtitlanu, a to samostatne i v ich vzájomných súvislostiach, ako aj v diachrónej perspektíve, a 2. na základe získaných poznatkov ukázať, ako v Tenochtitlane vznikol, fungoval a bol udržiavaný, a do istej miery aj rozvíjaný, komplexný spoločenský poriadok, t. j. určité štruktúrované spoločenské prostredie a určitý spôsob života ľudí v jeho rámci.

Cieľ práce možno vymedziť aj tak, že ide o výskum troch podstatných, komplementárnych aspektov spoločnosti existujúcej v Tenochtitlane. Týmito aspektmi sú: 1. organizácia a fungovanie skúmanej spoločnosti, ktorých charakter ukazuje, že Tenochtitlan bol konsolidovaným (mestským) štátom; 2. právny poriadok Tenochtitlanu, ktorý rozvíjala a systematicky uplatňovala štátna moc; a 3. typické formy každodenného života (zmýšľania, správania sa, konania) obyvateľov Tenochtitlanu (rôznych kategórií). Uvedené aspekty aztéckej spoločnosti sú zároveň analytickými rovinami, v ktorých túto spoločnosť skúmam v práci.

Pri riešení cieľa práce najskôr skúmam sociálne a fyzické štruktúry Tenochtitlanu (aj vo vývojových súvislostiach), pričom osobitnú pozornosť venujem jeho právnemu poriadku. Potom som sa zaoberám formami každodenného, verejného i súkromného života obyvateľov Tenochtitlanu, a to vo vzťahu k jeho štruktúram. Na viacerých miestach výkladu sa však od tohto postupu odkláňam a určité štruktúry Tenochtitlanu skúmam súbežne s určitými formami každodenného života jeho obyvateľov.

Cieľ práce sa pokúšam dosiahnuť sčasti postupným a sčasti súbežným zodpovedaním piatich (širšie koncipovaných) **výskumných otázok**. Ide o tieto otázky: 1. Aký celkový charakter malo spoločenské prostredie, v ktorom sa odohrával každodenný verejný (politický, resp. s výkonom správy súvisiaci, náboženský, hospodársky, pracovný) a súkromný (rodinný) život Aztékov? 2. Ako sa v tomto prostredí sprítomňovali typické znaky/prvky štátu? 3. Ako

²⁵ GILLESPIE, S. D.: The Aztec Triple Alliance: A Postconquest Tradition. In: Boone, E. H. – Cummins, T. (eds.): *Native Traditions in the Postconquest World*. Washington, D. C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1998, s. 233 – 263.

toto prostredie „zhora“, t. j. štátno-mocensky formovalo každodenné životy (zmýšľanie, správanie sa, konanie) Aztékov rôznych kategórií a akú úlohu pri tom zohrávalo právo ako významný komplexný nástroj formálnej sociálnej kontroly? 4. Aké charakteristické podoby mal verejný a súkromný život Aztékov rôznych kategórií? 5. Zhruba v akom rozsahu, v akých smeroch a akým spôsobom si Aztékovia sami (= „zdola“) utvárali, resp. mohli utvárať svoje každodenné životy?

V priebehu práce v rôznych súvislostiach testujem **hypotézu**, že spoločenský poriadok existujúci v Tenochtitlane, resp. celkový spôsob života jeho obyvateľov boli postupne v čoraz väčšom rozsahu výsledkom centrálného štátno-mocenského riadenia a kontrolovania životov všetkých Aztékov od narodenia po smrť. Táto prierezová, t. j. mnohých aspektov problematiky práce sa dotýkajúca hypotéza, je založená na nasledujúcich **parciálnych hypotézach**: 1. rozvinutý systém správnych a súdnych orgánov umožňoval štátnej moci účinne ovládať a kontrolovať všetkých obyvateľov Tenochtitlanu, a to nielen usmerňovať ich každodenné správanie a činnosti, ale do istej miery aj formovať ich zmýšľanie; 2. skutočnosť, že popri sociálnej hierarchii/stratifikácii, t. j. dvoch hlavných, navzájom nerovnoprávných sociálnych vrstvách, jednej (úzka elita) majúcej a druhej (masa obyčajných ľudí) nemajúcej politickú moc, existovala v Tenochtitlane aj tzv. heterarchia, t. j. rozdelenie obyvateľstva na viac-menej autonómne a autarkné komunity (územné/sídlné jednotky, profesijné skupiny, „šľachtické“ panstvá), zväčša zložené z príslušníkov oboch vrstiev, zásadnejšie nenarúšala mechanizmus centrálného štátno-mocenského riadenia a kontrolovania aztéckej spoločnosti ako celku; 3. štát vytvoril a riadne uplatňoval právny poriadok, ktorý sa do značnej miery obsahovo zhodoval s tradičnými hodnotami a obyčajami obyvateľov stredného Mexika, čo spolu so skutočnosťou, že zavádzal prísne sankcie za porušenie práva (v mnohých prípadoch išlo o trest smrti), teoreticky zvyšovalo mieru jeho dodržiavania Aztékmi; 4. štátna moc obyvateľov Tenochtitlanu „zhora“ disciplinovala, kontrolovala a formovala ich zmýšľanie a každodenné správanie sa a konanie nielen uplatňovaním právneho poriadku a osobitne trestného práva ako jeho najrozvinutejšej súčasťou, ale aj systematickou výchovou obyvateľov k poslušnosti voči autoritám a k svedomitému plneniu ich spoločensky významných úloh (resp. povinností) a tiež zapojením obyvateľov do verejných rituálov (aspoň ako divákov), ktoré ako symbolické mocenské nástroje posilňovali vnútorné stotožnenie Aztékov so spoločenským poriadkom ich štátu; 5. vertikálna, štátnou mocou realizovaná sociálna kontrola prevážila nad v určitom rozsahu, samozrejme, pretrvávajúcou, horizontálnou, t. j. ľuďmi samými v ich vzájomných vzťahoch realizovanou sociálnou kontrolou, čo možno najlepšie vidieť z toho, že štát získal monopol na sťažovanie a trestanie delikventov; 6. s postupným

presadením štátno-mocenského riadenia a kontrolovania spoločnosti v Tenochtitlane bola spojená určitá zmena kolektívnej mentality Aztékov – prišlo k čiastočnému posunu od mentality charakteristickej pre tzv. kultúry hanby k mentalite charakteristickej pre tzv. kultúry viny.

Koncentrovane by sa **hypotéza** práce dala vyjadriť aj ako postupné „prerastanie“ a s ním spojené, čoraz účinnejšie ovládanie sociálnych štruktúr, existujúcich v Tenochtitlane, jedinou dominantnou mocou, a to mocou štátu. Tento proces chápem v teoretickej rovine tak, že aztécka štátna moc sa vyvinula do podoby tzv. infraštrukturálnej moci, ktorá podľa M. Manna, na rozdiel od tzv. despotickej moci, nie je vládnutím (výkonom moci) takpovediac „nad“, ale takpovediac „naprieč“ spoločnosťou. Štátna moc, ako tvrdí Mann, zahŕňa hlavné formy moci existujúce v spoločnosti, t. j. vojenskú, ekonomickú a ideologickú moc bez toho, že k nim pridala nejakú ďalšiu formu moci, a preto štátna moc nie je pre Manna samostatnou formou moci. Na druhej strane však Mann zdôrazňuje, že štátna moc je autonómna, od širšej spoločnosti a v nej existujúcich, neštátnych mocí oddelenou mocou, čo vyplýva z toho, že ide o jedinú všeobecne užitočnú a prospešnú moc spôsobilú poskytovať širokej verejnosti určité služby, t. j. plniť celospoločensky významné úlohy (udržiavať verejný poriadok, organizovať vojenskú obranu, budovať fyzickú infraštruktúru, napr. cesty, a starať sa o jej údržbu, riadiť hospodárstvo, napr. redistribuovať zdroje a pod.), a to rovnomerne na celom štátnom území, t. j. centralizovane. Miera efektívnosti poskytovania týchto služieb/plnenia týchto úloh štátnou mocou je pritom výrazne vyššia, ak má štátna moc infraštrukturálny charakter. Štátnou mocou s takým charakterom totiž Mann rozumie štátnu moc, ktorá, na rozdiel od despotickej štátnej moci, „penetrovala“ infraštruktúry prakticky celej spoločnosti existujúcej na (ohraničenom) štátnom území, t. j. ktorá sa komplexne inštitucionalizovala („zakorenila“) v spoločnosti, resp. v prostredí „ovládaných“, čo jej umožňuje centrálné (celoštátne) koordinovať a kontrolovať rozhodnutia prijímané na úrovni spoločenských infraštruktúr, ako aj ich rôzne činnosti. Infraštrukturálna štátna moc je tiež podľa Manna (aspoň do určitej miery) vykonávaná na báze kooperácie štátnej moci, resp. jej vykonávateľov – „vládcov“, a širšej spoločnosti, resp. „ovládaných“, ktorá je pre „ovládaných“ (aspoň sčasti) výhodná – „ovládání“ v zásade akceptujú „penetráciu“ „svojich“ sociálnych infraštruktúr štátnou mocou, keďže sami (bez „vládcov“) nie sú schopní zabezpečiť plnenie celospoločensky, t. j. pre nich významných úloh. Naproti tomu despotickej štátna moc spočíva na jednosmernom výkone moci „zhora nadol“, t. j. „vládcovia“ jednostranne presadzujú svoju vôľu voči „ovládaným“, a to viac

faktickými mocenskými aktmi (hrozbou použitia fyzickej sily i jej skutočným používaním) ako inštitucionalizovanými štátno-správnymi mechanizmami.²⁶

V praxi žiadna štátna moc nebola a nie je iba infraštruktúrnou alebo iba despoticou, ale infraštruktúrnou a despoticou zároveň, pričom však miera, v ktorej konkrétne štátne moci boli a sú infraštruktúrne, resp. despoticke, výrazne variovala a variuje.²⁷ Domnievam sa, že štátna moc existujúca v Tenochtitlane bola vo väčšej miere infraštruktúrnou ako despoticou, hoci časom prišlo k určitému posilneniu jej despotickej stránky.

Ako už bolo spomenuté, časovým rámcom tejto práce je obdobie od založenia Tenochtitlanu do jeho *conquisty* Španielmi. Priestorovým rámcom práce je územie mestského štátu Tenochtitlan, na ktorý však nazerám ako na otvorený sociálny systém, a preto určitú pozornosť venujem aj jeho vzťahom k okoliu (k iným mestským štátom), ako aj jeho pozícii v Aztéckej ríši.

Hlavným prostriedkom na dosiahnutie cieľa práce je rozbor relevantných písomných prameňov, spojený s konfrontáciou jeho výsledkov s príslušnými poznatkami a závermi obsiahnutými v sekundárnej, zväčša interdisciplinárnej literatúre. Prácu som v značnom rozsahu založil na novších a najnovších, faktografických i teoretických poznatkoch, takže by v rozhodujúcej miere mala odrážať súčasný stav poznania Tenochtitlanu. Problematiku práce skúmam systematicky a relatívne detailne, nerobím si však nárok na celistvosť svojich výkladov a záverov.

Prítomná práca do určitej miery nadväzuje na monografiu *Štát a právo Aztékov*, ktorú som publikoval v roku 2012.²⁸ Z uvedenej monografie som do tejto práce prevzal viaceré faktografické údaje, ako aj niektoré čiastkové závery, inak sa však táto práca od monografie podstatne odlišuje, a to svojím originálnym cieľom, výskumnými otázkami, hypotézou, teoretickými východiskami i metodikou, ďalej výrazným rozšírením poznania problematiky aztéckeho štátu a práva a jej prepojením so súvisiacou problematikou každodenného života Aztékov a napokon aj svojimi celkovými (a aj mnohými čiastkovými) výsledkami (závermi).

Štruktúra práce je nasledujúca:

V **prvej kapitole**, nazvanej **Problematika, hlavné teoretické východiská, metodika** bližšie predstavujem problematiku skúmanú v práci a opisujem a odôvodňujem hlavné teoretické východiská práce, ako aj metodiku uplatnenú pri skúmaní jej problematiky.

²⁶ MANN, M.: The Autonomous Power of the State: Its Origins, Mechanisms and Results. In: Hall, J. (ed.): *States in History*. Oxford, New York: Basil Blackwell, 1986, s. 109 – 136. MANN, M.: Infrastructural Power Revisited. *Studies in Comparative International Development*, 43, 2008, s. 355 – 365.

²⁷ Tamže.

²⁸ VYŠNÝ, P.: *Štát a právo Aztékov*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012.

V **druhej kapitole**, nazvanej **Pramene**, charakterizujem písomné, ako aj ostatné – nepísané pramene poznania problematiky práce a poukazujem na základné problémy spojené s ich analýzou a interpretáciou.

Prvá a druhá kapitola plnia funkciu špeciálneho úvodu do problematiky práce.

Tretia až piata kapitola tvoria jadro práce. V **tretej kapitole**, nazvanej **Mestský štát Tenochtitlan – vývoj a štruktúry**, sa zaoberám štátotvorným procesom, ktorý prebehol v Tenochtitlane, ako aj jeho štruktúrami (urbanistickými a architektonickými prvkami, sociálnou, politickou a administratívnou organizáciou, ekonomikou, ideológiou a pod.), okrem právneho poriadku, ktorému sa – ako špecifickej komplexnej štruktúre a významnému mocenskému nástroju štátu – venujem v samostatnej – **štvrtej kapitole**, nazvanej **Právo v Tenochtitlane**. V poslednej, **piatej kapitole**, nazvanej **Každodenný život v Tenochtitlane**, skúmam formy každodenného života obyvateľov Tenochtitlanu vo vzťahu k jeho štruktúram.

V texte práce sa na mnohých miestach, pochopiteľne, vyskytujú výrazy v nahuatli. Tieto výrazy zapisujem tak, ako sú uvedené v zdrojoch (t. j. v pramennom materiáli alebo v sekundárnej literatúre), z ktorých mi boli dostupné. Zapisovanie nahuaských výrazov v týchto zdrojoch, resp. hlavne v historických prameňoch nie je jednotné, a preto spôsob ich zápisu, resp. hlavne spôsob zápisu nahuaských výrazov prevzatých z prameňov, sa v tejto práci v niektorých prípadoch odchyľuje od ortografických pravidiel (klasického) nahuatlu, ktoré spolu s pravidlami výslovnosti v tomto jazyku uvádzam ďalej.

Hlásky a skupiny hlások, z ktorých sú zložené výrazy jazyka nahuatl, alebo, presnejšie povedané, tzv. klasického nahuatlu (t. j. nahuatlu používaného v predhispánskom a zhruba v ranom koloniálnom období), sa zapisujú a vyslovujú takto:²⁹

- samohlásky A, E, O, I sa zapisujú ako a, e, o, i (i sa niekedy zapisuje ako y) a vyslovujú ako v slovenčine. Existovala aj samohláska U, zapisovaná ako u, ktorá však možno nebola samostatnou samohláskou, ale určitým variantom O. Všetky uvedené samohlásky mali krátku aj dlhú formu; dĺžka samohlások sa ale v nahuaských výrazoch zvyčajne nevyznačuje;
- dvojhlásky: AI, zapisované ako ai, ay, sa vyslovuje ako aj. AU, zapisované ako auh, sa vyslovuje ako v slove auto. EI, zapisované ako ei, ey, sa vyslovuje ako v slove prejdeš;

²⁹ Spracované podľa HLÚŠEK, R.: *Nican mopohua. Domorodý príbeh o zjavení Panny Márie Guadalupskej*. Bratislava: Chronos, 2014, s. 107 – 109.

- polosamohlásky, resp. polospoluhlásky: W, zapisované ako u, w, hu, uh, sa vyslovuje ako v anglickom slove watch. Y, zapisované ako y, i (a niekedy aj ako j), sa vyslovuje ako j;
- spoluhlásky. Nahuatl má 14 spoluhlások. Ďalej sa uvádzajú iba tie spoluhlásky nahuatlu, ktorých zapisovanie sa odlišuje od slovenčiny:
 - K – pred e a i sa zapisuje ako qu, inak ako c, niekedy však ako q
 - Č sa zapisuje ako ch
 - TL (vyslovuje sa ako jeden zvuk, nie ako dve samostatné fonémy) sa zapisuje ako tl
 - TS (približne slovenské c) sa zapisuje ako tz
 - S sa pred e, i zapisuje ako c, inak ako z
 - Š sa zapisuje ako x
 - LL (vyslovuje sa ako dve l za sebou, prípadne ako dlhé l) sa zapisuje ako ll
 - KW (vyslovuje sa ako k plus anglické w) sa zapisuje ako cu, qu, uc
 - RÁZ (vyslovuje sa ako oslabené h) sa zapisuje ako h či apostrofom alebo sa vôbec nezapisuje

Výrazy v nahuatli, okrem etnoným, toponým, mien historických osobností a pojmov „nahuatl“, „altepetl“, „calpulli“, „pilli“, „macehualli“ a „tlatoni“ (a ich plurálnych foriem), zapisujem v práci kurzívou.

1 PROBLEMATIKA, HLAVNÉ TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ, METODIKA

Prítomná práca je výsledkom výskumu aztéckeho štátu, práva a každodenného života. Pri týchto (troch) predmetoch výskumu sa predovšetkým vynára otázka, či je vhodné, resp. prípustné, označiť ich pojmami „štát“, „právo“ a „každodenný život“, ktoré sú analytickými pojmami moderných (západných) sociálnych vied, a nie autentickými aztéckymi pojmami? V práci na túto otázku odpovedám kladne, keďže sa domnievam, že: 1. problematiku práce je možné, a zároveň potrebné, skúmať nielen v emickej, ale aj v etickej perspektíve,³⁰ t. j. cez prizmu autentických aztéckych pojmov a zároveň aj moderných vedeckých pojmov; a že 2. moderné (západné) vedecké (teoretické, analytické) pojmy, v našom prípade pojmy „štát“, „právo“ a „každodenný život“ (a aj ďalšie, s nimi súvisiace pojmy), možno kontrolované používať pri výskume cudzích kultúr,³¹ v našom prípade na vystihnúť skúmaných súčastí sociálnej reality Tenochtitlanu.

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že podstata štátu, práva i každodenného života je zložitá a mnohorozmerná, a že sociálne funkcie, ktoré tieto sociálne javy s vysokým stupňom komplexnosti plnia, sú mnohé a rozmanité. Štát, právo a každodenný život sa preto vymykajú možnosti jednoznačného a vyčerpávajúceho definovania, resp. takého definovania, ktoré by malo univerzálnu platnosť a dalo by sa tak bezo zvyšku použiť vo vzťahu ku ktorejkoľvek svetovej kultúre, či už minulej, alebo súčasnej. Je predsa evidentné, že charakter štátu, práva a každodenného života zreteľne variuje v závislosti na špecifikách individuálnych kultúrnych kontextov, v ktorých sa hľadajú ich empirické koreláty. To však automaticky neznamená, že by sa výskum štátu, práva a každodenného života (alebo akýchkoľvek iných sociálnych javov, napr. náboženstva, ekonomiky atď.), existujúcich v konkrétnej kultúre, mal uskutočňovať výlučne v emickej perspektíve. Systematické skúmanie (bádatel'ovi cudzej) kultúry v emickej perspektíve, t. j. jej skúmanie „zvnútra“ (očami jej príslušníkov a v pojmoch im vlastným a dobre zrozumiteľným),³² ako aj Geertzom požadované zovšeobecnenie jeho výsledkov v kontexte empirickej reality skúmanej kultúry (a nie pomocou príliš abstraktných, deduktívnych konceptov, „odtrhnutých“ od tohto kontextu),³³ je nepochybne podmienkou *sine qua non* serióznej bádateľskej interpretácie skúmanej kultúry. Zároveň sa ale skúmanie

³⁰ Všeobecne k skúmaniu kultúr v emickej a etickej perspektíve pozri napr. HARRIS, M.: History and Significance of the Emic/Etic Distinction. *Annual Review of Anthropology*. Vol. 5, 1976, s. 329 – 350.

³¹ K tomu porovnaj napr. LÓPEZ AUSTIN, Sobre el concepto de *cosmovisión*, s. 17 a nasl.

³² V antropológii sa na výskum kultúr v emickej perspektíve využíva o. i. metodika označovaná ako komponentová analýza (*componential analysis*). K nej pozri napr. TRAJTELOVÁ, J.: *Cognitive Anthropology: Selected Issues*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce & Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013, s. 35 – 36.

³³ Porovnaj GEERTZ, *The interpretation of cultures: selected essays*, s. 24 – 28.

kultúry iba v emickej perspektíve a iba v jej jedinečnom empirickom kontexte dá považovať za nahliadnutie na kultúru iba z jednej strany, umožňujúce jej pomerne rozsiahle a ucelené, no pritom len subjektívne alebo takpovediac „ľudové“ či „naivné“ poznanie, ktoré ešte nie je *stricto sensu* vedeckým, t. j. objektívnym, alebo aspoň k objektívnemu sa približujúcim, poznaním. Objektívne poznanie totiž predpokladá: a) doplniť výskum kultúry „zvnútra“, opierajúci sa o natívne pojmy, jej výskumom „zvonka“, čiže v etickej perspektíve, opierajúcim sa o pojmy bádateľovej kultúry; ako aj b) prepojiť a zosúladiť výsledky oboch výskumov, bez čoho by obraz skúmanej kultúry zostal dualistický, t. j. nekoherentný.

Pri tom sa však vynára zásadný problém – etické (vedecké) pojmy, ktoré používa bádateľ pri výskume určitej kultúry v etickej perspektíve, sú *de facto* emickými pojmami modernej západnej (euro-americkej) civilizácie, a preto sa interpretovanie nezápadných kultúr prostredníctvom takýchto kultúrne špecifických (teda nie kultúrne neutrálnych, univerzálnych) pojmov môže javiť ako deformácia skutočnej podstaty a správneho chápania nezápadných kultúr a ako jasný prejav tzv. etnocentrizmu bádateľa.³⁴ Inak povedané, vzniká otázka, či emické fakty, týkajúce sa nezápadných kultúrnych kontextov, možno takpovediac „preložiť“ do moderných západných vedeckých pojmov? W. Fikentscher takýto „preklad“ odmieta, keďže západné vedecké pojmy nepovažuje vo vzťahu k nezápadným kultúram za analytické pojmy. Podľa Fikentschera je pri výskume kultúr emickou a subjektívnou nielen natívna, ale aj bádateľská perspektíva, pričom ani jedna z nich sama o sebe neumožňuje objektívne a koherentne interpretovať skúmanú kultúru. Prvá perspektíva umožňuje nazrieť na ňu iba v jej vlastných pojmoch, druhá zase iba v podobe zistenia, nie však aj vysvetlenia jej dištinkatívnych znakov, ktorých zistenie je výsledkom bádateľovej konfrontácie skúmanej kultúry s jeho vlastnou kultúrou ako ním arbitrárne stanoveným referenčným rámcom. Túto diskrepanciu výskumných perspektív Fikentscher nenavrhuje prekonať vzťahnutím pojmov bádateľovej kultúry (vedeckých pojmov) na pojmy skúmanej kultúry, ale prepojením jedných a druhých pojmov ich „spoločnými menovateľmi“ a nasledujúcim porovnaním prepojených pojmov. „Spoločnými menovateľmi“ pritom Fikentscher nerozumie analytické pojmy, ale abstraktné metakoncepty (napr. čas, priestor, počasie, rodina, poriadok, vláda, hodnota, norma, zločin, trest, ujma a i.), ktoré pomyselne premostujú skúmanú kultúru s kultúrou bádateľa (bez ovplyvnenia pojmov jednej kultúry pojmami druhej), resp. premostujú odlišné spôsoby myslenia (*modes of thought*), uplatňujúce sa v týchto kultúrach, a ktoré majú svoj

³⁴ Napr. LÉVI-STRAUSS, C.: Structuralism and ecology. In: Weiss, A. (ed.): *Readings in Anthropology*. Guilford, Conn.: Dushkin, 1975, s. 226 – 233.

empirický korelát v oboch kultúrach.³⁵ Zostáva dodať, že Fikentscherove „spoločné menovatele“ kultúr (resp. ich konkrétnych prvkov) sú analógiou kritérií používaných pri porovnávaní kultúr (*tertia comparationis*), ktoré, ako výstižne uvádza V. Knapp,³⁶ sú pojmami logicky najbližšie naderadenými (z hľadiska stupňa všeobecnosti) rovnako obom porovnávaným skutočnostiam.

Fikentscherovej metodológii skúmania cudzích kultúr, ktorú som práve načrtol, sa v práci pridržam iba čiastočne, keďže jej kľúčové pojmy, t. j. štát, právo a každodenný život, ako aj ďalšie, s nimi súvisiace pojmy, nepoužívam vždy ako „spoločné menovatele“ korelatívnych prvkov aztéckej a svojej vlastnej kultúry, ale niekedy aj ako analytické pojmy, ktorými možno – vo vedeckej/etickej perspektíve – interpretovať skúmané prvky aztéckej kultúry. Analytickými pojmami však tieto prvky, resp. zistené empirické údaje, neinterpretujem mechanicky, ale kontrolovane, t. j. usilujem sa preveriť, či v určitej významnejšej miere zodpovedajú obsahu toho-ktorého analytického pojmu alebo tej-ktorej širšej analytickej teórie, resp. či ich možno podradiť nejakému analytickému pojmu alebo nejakej analytickej teórii. Používané sociálno-vedné či humanitno-vedné analytické pojmy a teórie pritom chápem ako pojmy a teórie, ktoré nie je možné ani úplne jednoznačne, a ani vyčerpávajúco vymedziť, a tak ani v rovnakej miere vzťahovať na všetky individuálne empirické skutočnosti toho istého druhu, ktoré existujú v rôznych kultúrach, alebo aj v rámci tej istej kultúry, ale v jej rôznych oblastiach či v rôznych obdobiach jej vývoja a pod., a ktoré nie sú (absolútne) totožné, ale iba sa navzájom vo väčšom alebo menšom rozsahu podobajú. Práve uvedené sa pokúsím ukázať na nasledujúcom príklade: F. de Trazegnies Granda vo svojej fundovanej úvahe o charaktere práva kultúr predkolumbovskej Ameriky³⁷ uvádza, že zásadný rozdiel medzi prevažne obyčajovým (= nepísaným) právom predkolumbovských kultúr a prevažne zákonným (= písaným) právom krajín západnej civilizácie nespočíva v ich odlišnej forme (obyčaj x zákon), ale v tom, že ide o práva dvoch výrazne rozdielnych historických prostredí, ktoré sú normatívnym výrazom značne odlišných sociálnych podmienok, javov, ako aj verejných a súkromných vzťahov, pri ktorých tak možno rozpoznať rozdielne príčiny, ciele, princípy i obsahy právnej regulácie, v dôsledku čoho týmto právam chýba, povedané obrazne, rovnaký „duch“.³⁸ Je napriek uvedenému prípustné označiť tým istým pojmom „právo“ tak západné, ako aj aztécké pravidlá správania sa? V nadväznosti

³⁵ Viac k Fikentscherovej metodológii analýzy a interpretácie kultúr pozri v diele FIKENTSCHER, W.: *Law and Anthropology. Outlines, Issues, and Suggestions*. München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 2009. Chapter 6: Analyses in cultural anthropology.

³⁶ KNAPP, V.: *Velké právní systémy. Úvod do srovnávací právní vědy*. Praha: C. H. Beck, 1996, s. 5, 30 a nasl.

³⁷ TRAZEGNIES GRANDA, F. de: El Derecho prehispanico. Una aproximación al estudio de la Historia del Derecho en las culturas sin Derecho. *Revista de Historia del Derecho*. No. 30, 2002, s. 299 – 390.

³⁸ Tamže, s. 309.

na Wittgensteinovu predstavu o tzv. „rodinných podobnostiach“ (*family resemblances, Familienähnlichkeiten*) javov, ktorú R. Needham rozpracoval vo svojej koncepcii polytetickej klasifikácie (*polythetic classification*),³⁹ môže byť odpoveď na túto otázku kladná. Uvedená koncepcia totiž umožňuje zaradiť individuálne sociálne či kultúrne javy do určitých klasifikačných (typologických) tried – v našom prípade do triedy „právo“ – nie však na základe toho, že by všetky javy patriace do danej triedy mali spoločnú nejakú vlastnosť (alebo súbor vlastností), čo reálne ani nie je možné, ale podľa nasledujúcich princípov polytetickej klasifikácie:⁴⁰

1. Každý prvok polytetickej triedy má súbor vlastností z určitého väčšieho daného súboru vlastností.
2. Každú jednotlivú vlastnosť z tohto väčšieho súboru má veľký počet týchto prvkov.
3. Nijakú jednotlivú vlastnosť alebo určitý súbor vlastností nemajú všetky prvky tvoriace polyteticke triedy.

Z uvedených princípov vyplýva, že všetky prvky polytetickej triedy, v našom prípade všetky konkrétne práva tvoriace triedu „právo“, sa navzájom (v rôznej miere) podobajú, nie však vzhľadom na jedinú = tú istú vlastnosť (alebo ten istý súbor vlastností).

V nadväznosti na predchádzajúci výklad možno základnú metodiku využívanú v tejto práci všeobecne vymedziť ako výskum štátu, práva a každodenného života obyvateľov Tenochtitlanu v emickej a zároveň aj v etickej perspektíve. Opodstatnenosť kombinácie oboch výskumných perspektív presvedčivo vysvetlil B. G. Trigger vo svojej vyššie citovanej knihe *Porozumieť raným civilizáciám*.⁴¹ Podľa Triggera existujú už dlhodobo dva protichodné prístupy ku skúmaniu kultúr (či už minulých, alebo súčasných), a to – racionalizmus a relativizmus, ktoré, ako tvrdí Trigger, nie sú dostatočné a je ich potrebné prehodnotiť. Racionalizmus pripúšťa existenciu mnohých zásadných podobností medzi kultúrami sveta, a tak aj možnosť ich výskumu, ako aj porovnávaní pomocou jednotného, transkultúrne použiteľného vedeckého pojmoslovía. Naproti tomu relativizmus, ktorý Trigger nazýva aj „romantizmom“, zdôrazňuje jedinečnosť každej kultúry, bagatelizuje existenciu podobností medzi kultúrami (podobnosti vraj existujú iba v obmedzenom, t. j. nepodstatnom rozsahu; zistenie podobností môže vyplývať z nedostatočnej znalosti kultúr, ktoré sa môžu podobáť iba zdanlivo a pod.), a stavia sa tiež zdržanlivo ku skúmaniu, a osobitne k porovnávaniu kultúr

³⁹ NEEDHAM, R.: Polythetic Classification: Convergence and Consequences. *Man*. 1975, vol. 10, no. 3, s. 349 - 369. Pozri tiež KANOVSKÝ, M.: *Kultúrna a sociálna antropológia. Osobnosti a teórie*. Bratislava: Chronos, 2004, s. 230 a nasl.

⁴⁰ NEEDHAM, Polythetic Classification: Convergence and Consequences, s. 353. KANOVSKÝ, *Kultúrna a sociálna antropológia. Osobnosti a teórie*, s. 236.

⁴¹ TRIGGER, *Understanding Early Civilizations, A Comparative Study*.

pomocou jednotného, transkultúrne použiteľného vedeckého pojmoslovia, resp. preferuje výskum každej kultúry „zvnútra“, teda z perspektívy jej príslušníkov. Trigger sa domnieva, že oba prístupy majú z istých hľadísk svoje opodstatnenie, súčasne však žiadny z nich nevedie k dostatočnej celistvosti a objektívnosti poznania kultúr.⁴² Trigger preto navrhuje „...prestať podporovať... jeden alebo druhý z týchto alternatívnych prístupov a do detailov preskúmať povahu podobností a rozdielov existujúcich medzi kultúrami a na základe toho skonštruovať realistickejšiu teóriu o faktoroch, ktoré riadia ľudské správanie a kultúrnu zmenu.“⁴³

Trigger tiež podporuje určitú konvergenciu oboch prístupov, resp. odporúča skúmať svetové kultúry „zvnútra“ (*emic approach*) a zároveň aj „zvonka“ (*etic approach*). Výskum určitej kultúry „zvnútra“ je pre Triggera základom jej seriózneho poznania, takýto výskum však, ako právom upozorňuje, nie vždy je možné efektívne a v potrebnom rozsahu zrealizovať, a jeho ho tak užitočné, resp. nevyhnutné doplniť výskumom „zvonka“. Napríklad, výskum minulých kultúr „zvnútra“ môže naraziť na deficit písomných prameňov a/alebo na výrazné obmedzenia ich výpovednej hodnoty; pramene napr. nemusia systematicky a hodnoverne zachytávať autentické nazerania príslušníkov skúmanej kultúry na túto kultúru, čo, mimochodom, vo veľkej miere platí aj o písomných prameňoch k Aztékom a iným Nahuom. Na druhej strane, aj realizácia výskumu „zvonka“ môže byť problematická. Takýto výskum, resp. jeho výsledky môžu byť poznačené (skreslené) predsudkami bádateľa voči skúmanej kultúre, ako aj ním využívanými, terminologickými, teoretickými a interpretačnými prostriedkami, ktoré môžu, ale aj nemusia mať adekvátne empirické koreláty v skúmanej kultúre (čo sa zase dá zistiť len doplnením jej výskumu „zvonka“ jej výskumom „zvnútra“).⁴⁴

Výskum štátu, práva a každodenného života obyvateľov Tenochtitlanu v práci chápem ako výskum troch aspektov tamjšej spoločnosti, ktoré je na analytické účely možné rozlíšiť a zhruba ohraničiť, hoci v empirickej rovine (v sociálnej realite Tenochtitlanu) išlo, ako je zrejmé, o neoddeliteľne a zložito prepojené, významne sa dopĺňajúce, a aj do značnej miery sa prekrývajúce sféry tejto spoločnosti. Z uvedeného vyplýva, že jednotlivé výskumné predmety práce, t. j. štát, právo a každodenný život Aztékov, spolu úzko súvisia, a je ich tak potrebné skúmať nielen jednotlivo, ale aj vo vzájomných súvislostiach, t. j. do určitej miery súbežne.

⁴² Tamže, s. 3 a nasl.

⁴³ Tamže, s. 11.

⁴⁴ Tamže, s. 62 a nasl.

Výskum problematiky práce možno ďalej vyjadriť ako výskum aztéckych sociálnych štruktúr, uskutočnený cez prizmu najmä komplexných konceptov „štát“ a „právo“ a zároveň vo vzťahu k typickým formám správania sa a aktivitám, t. j. ku každodennému životu obyvateľov Tenochtitlanu, ktorý prebiehal v rámci týchto štruktúr.

Prvou v práci (v 3. kapitole) skúmanou problematikou je *mestský štát Tenochtitlan*, ktorý v práci označujem aj ako „aztécky mestský štát“. Tento štát bol v uplynulých desaťročiach preskúmaný do značných podrobností, a to zo zorného uhla rôznych vied (histórie, etnohistórie, kunsthistórie, archeológie, kultúrnej a sociálnej antropológie či religionistiky). S istým zjednodušením by sa dalo konštatovať, že bádatelia v uplynulých desaťročiach skúmali kultúry predkolumbovskej Ameriky buď empirickej roviny, alebo v empirickej a popri tom aj v teoretickej rovine.⁴⁵ Uvedené platí aj o výskume Tenochtitlanu: niektorí bádatelia zostali skôr len pri faktografickom poznaní tohto štátu, ktoré však významne rozšírili, a okrem toho aj výrazne obohatili rekonštrukciou natívneho chápania Tenochtitlanu a jeho štruktúr;⁴⁶ iní bádatelia zase v empirickej realite Tenochtitlanu rozpoznali určité sociálne javy a procesy majúce paralely v iných kultúrach sveta a vzťahli na ne (etické) koncepty a teórie, používané sociálnymi vedami na vystihnutie a vysvetlenie takýchto (z hľadiska svojho druhu a podstaty) analogických javov naprieč skúmanými kultúrami.⁴⁷

V 3. kapitole skúmam vnútorný sociálno – politický vývoj Tenochtitlanu, ktorý možno vcelku charakterizovať ako transformáciu predštátnej spoločnosti na spoločnosť so štátnou organizáciou, ktorá sa ďalej rozvíjala. Popri tom sa Tenochtitlanom zaoberám (aj v niektorých vývojových súvislostiach) ako konsolidovaným (mestským) štátom, tvoreným troma prvkami,

⁴⁵ K tomu pozri nasledujúce prehľady hlavných problémových okruhov a teoreticko-metodologických otázok recentného bádania o predkolumbovskej Amerike, opatrené rozsiahlou, sčasti komentovanou bibliografiou: SMITH, M. E. – SCHREIBER, K. J.: *New World States and Empires: Economic and Social Organization*. *Journal of Archaeological Research*. Vol. 13, No. 3, September 2005, s. 189 – 229. SMITH, M. E. – SCHREIBER, K. J.: *New World States and Empires: Politics, Religion, and Urbanism*. *Journal of Archaeological Research*. Vol. 14, No. 1, March 2006, s. 1 – 52.

Špeciálne k aktuálnemu stavu poznania nahuaskej kultúry, problémom, ktoré je ohľadne tejto kultúry potrebné ďalej skúmať a teoreticko-metodologickým otázkam spojeným s jej výskumom pozri: NAVARRETE LINARES, F.: *Medio siglo de explorar el universo de las fuentes nahuas: Entre la historia, la literatura y el nacionalismo*. *Estudios de Cultura Náhuatl*. Nº 27, 1997, s. 155 – 179. NICHOLS, D. L. – TOBY EVANS, S.: *Aztec Studies*. *Ancient Mesoamerica*. 20, 2009, s. 265 – 270. SMITH, M. E.: *A Quarter-Century of Aztec Studies*. *Mexicon*. Vol. XXV, Februar 2003, Nr. 1, s. 4 – 10. TUERENHOUT, D. R. van: *The Aztecs: New Perspectives*. Santa Barbara, CA, etc.: ABC – CLIO, 2005.

⁴⁶ Porovnaj napr.: CLENDINNEN, I.: *Aztecs: An interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991. LÓPEZ AUSTIN, A.: *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*. México: Universidad Nacional Autónoma de México, Instituto de Historia, 1961. ZANTWIJK, R. van: *The Aztec Arrangement: The Social History of Pre-Spanish Mexico*. Norman: University of Oklahoma Press, 1985.

⁴⁷ Porovnaj napr.: SMITH, M. E.: *Aztec City-State Capitals*. SMITH, M. E.: *Aztec City-States*. In: Hansen, M. H. (ed.): *A Comparative Study of Thirty City-States Cultures*. Copenhagen: C.A. Reitzels Forlag, 2000, s. 581 – 595. TRIGGER, *Understanding Early Civilizations, A Comparative Study*.

ktoré sú v teoretickej rovine považované za esenciálne znaky akéhokoľvek štátu (k tomu pozri ďalej). Týmito prvkami sú: štátne územie, štátne obyvateľstvo a štátny aparát.

Štátne územie malo formu urbanizovaného sídla. Túto formu opisujem, zároveň však približujem aj jej aztécke chápanie, umožňujúce lepšie porozumieť určitým ideologickým základom aztéckeho mestského štátu. Vychádzam pri tom, po prvé, z toho, že Aztékovia na Tenochtitlan nenazerali, alebo nenazerali len, cez prizmu jeho reálnych charakteristík ako fyzicko-geografickej (územie, prírodné prostredie) a sociálno-geografickej (sídlo) jednotky, ale aj cez prizmu mytologických, náboženských a politicko-ideologických koncepcií, ktorými interpretovali či už celé sídlo Tenochtitlan, alebo jeho rôzne prvky, a ktoré symbolicky znázornili (zviditeľnili) v priestorovom usporiadaní, architektúre či výzdobe Tenochtitlanu. Po druhé, vychádzam z toho, že Aztékovia chápali sídelnú a sociálno – politickú organizáciu svojho mesta, ako aj formy svojho každodenného života ako súčasť nadprirodzeného, bohmi zavedeného a riadeného mechanizmu fungovania sveta, ktorý v práci označujem ako „svetový poriadok“.

Obyvateľstvo Tenochtitlanu skúmam z hľadiska jeho štruktúry, ako aj z hľadiska jeho postavenia voči štátnej moci.

Štátnym aparátom Tenochtitlanu sa zaoberám ako (časom) komplexným systémom štátnych orgánov, majúcich špecializované, administratívne, kultové, súdne a/alebo vojenské kompetencie (funkcie).

Keďže existuje osobitná veda o štáte, tzv. štátoveda, ponúka sa možnosť, skúmať aztécky mestský štát prostriedkami tejto vedy. Pri tejto možnosti sa však vynára špecifický problém – štátoveda síce integruje aj poznatky vied, ktoré štáty skúmajú empiricky (história, politická sociológia, politológia, politická antropológia, ekonómia a pod.), avšak ako (relatívne samostatná) súčasť právnej vedy skúma štáty prednostne a prevažne v normatívnej perspektíve,⁴⁸ ktorá ale pri skúmaní Tenochtitlanu nepostačuje, pretože neumožňuje dospieť k jeho dostatočne realistickému a komplexnému obrazu. Ak sa totiž štátovedecký výskum v rozhodujúcej miere uskutočňuje z normatívnej perspektívy, znamená to, že jeho predmetom je štát ako právna inštitúcia, t. j. ako inštitúcia regulovaná právom, čo ďalej znamená, že štátoveda štát neskúma (aspoň primárne nie) ako reálne existujúci spoločenský poriadok (*Seinsordnung*), ale ako spoločenský poriadok, ktorý má byť podľa práva (*Sollensordnung*),⁴⁹ t. j. ako určitý ideál, ktorý však, samozrejme, nemožno bezo zvyšku stotožňovať s faktickým charakterom štátu, ktorý je, navyše, vždy komplexnejší ako jeho charakter predpokladaný

⁴⁸ DOEHRING, K.: *Allgemeine Staatslehre: eine systematische Darstellung*. 3., neubearbeitete Auflage. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 2004, s. 6 – 7.

⁴⁹ Tamže, s. 13 a nasl.

právom. Výskum aztéckeho mestského štátu iba z normatívnej perspektívy je nedostatočný a je potrebné ho doplniť, ako aj konfrontovať s výskumom z nenormatívnej perspektívy. Preto tento štát skúmam z hľadiska nielen jeho inštitucionálnych, právnych a ideologických základov, ale aj foriem reálneho každodenného (politického, náboženského, hospodárskeho, pracovného, rodinného a pod.) života jeho obyvateľov. Inak povedané, aztécky mestský štát skúmam ako dynamické sociálno – politické prostredie, ktoré utvárali nielen objektívne (konsolidované) sociálne a mocenské štruktúry, ale aj typické každodenné akcie obyvateľov Tenochtitlanu. Ešte inak povedané, štát existujúci v Tenochtitlane skúmam prostriedkami sčasti štátovedy a sčasti iných (nenormatívnych) vied.

Pri skúmaní aztéckeho mestského štátu ďalej vychádzam z chápania štátu, ktoré štát nestotožňuje len so systémom štátnych orgánov (t. j. s politickým, resp. administratívnym systémom), ale s celou spoločnosťou, ktorej je taký systém primeraný, t. j. so spoločnosťou, ktorej zložitá organizácia a fungovanie (ide o vnútorne výrazne diferencovanú a stratifikovanú spoločnosť) si vyžadujú existenciu takého systému. Opodstatnenosť takéhoto chápania štátu súvisí s tým, že systém štátnych orgánov treba považovať (osobitne v predmoderných či v predindustriálnych spoločnostiach, ku ktorým patrí aj aztécka spoločnosť) za integrálnu súčasť spoločnosti, pevne a zložito prepojenú s jej ostatnými súčasťami (napr. s ekonomikou). Na druhej strane však uvedené chápanie štátu umožňuje skúmať jeho dva aspekty – systém štátnych orgánov a širší spoločenský kontext tohto systému – aj oddelene, čo môže byť užitočné kvôli ich odlišnému tempu vývoja – systém štátnych orgánov sa spravidla vyvíja rýchlejšie ako jeho širší spoločenský kontext.⁵⁰ V nadväznosti na uvedené rozumiem v tejto práci štátom existujúcim v Tenochtitlane v závislosti na kontexte buď tamojší systém štátnych orgánov, alebo tamojšiu celú spoločnosť.

V práci (resp. najmä v 3. kapitole) vychádzam z viacerých teoretických chápaní štátu, a osobitne mestského štátu, ako aj štátotvorného procesu, ktoré však na aztécky mestský štát nevzťahujem mechanicky, resp. v úplnom rozsahu.

Prvou základnou definíciou štátu, ktorú využívam v práci, je štátovedecká definícia, podľa ktorej je štát „právom inštitucionalizovanou formou organizácie spoločenského života, ktorá má na určitom území najvyššiu, suverénnu moc nad štátnym územím i obyvateľstvom [a] ktorá riadi spoločnosť na určitom území prostredníctvom práva či politických príkazov.“⁵¹ Z tejto definície možno odvodiť tri esenciálne znaky štátu, ktorými sú: 1. štátne územie, 2. suverénna štátna moc, predstavovaná určitým systémom štátnych orgánov a 3.

⁵⁰ BONDARENKO, D. M.: On the Nature and Features of the (Early) State: An Anthropological Reanalysis. *Zeitschrift für Ethnologie*. Vol. 139, no. 2, 2014, s. 215 – 232.

⁵¹ OTTOVÁ, E.: *Teória práva*. Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2005, s. 74.

štátne obyvateľstvo, podrobené štátnej moci.⁵² Ako uvidíme v 3. kapitole, pomocou týchto troch znakov možno konceptualizovať aj Tenochtitlan ako štát.

Štátoveda na štát nazerá najmä z hľadiska jeho systému štátnych orgánov, formy a funkcií. Systém štátnych orgánov (štátny aparát, štátna správa) je tvorený rôznymi štátnymi orgánmi, ktoré majú svoje kompetencie, a medzi ktorými existujú určité vzájomné vzťahy, majúce charakter kooperácie, kontroly a pod. Formou štátu sa rozumejú forma vlády (napr. monarchická), územno-správna organizácia štátu a štátny/politický režim (napr. demokratický). Funkciami štátu sú jeho spoločensky významné, komplexné úlohy.⁵³ Všetky tri pojmy, ako je zrejmé, sa navzájom do značnej miery prekrývajú – napr. celkový charakter systému štátnych orgánov vypovedá o forme vlády, územno-správnej organizácii, politickom režime, ako aj o funkciách štátu. Na druhej strane, komplexné poznanie formy a funkcií štátu predpokladá skúmať nielen jeho systém štátnych orgánov (vrátane jeho právneho základu), ale aj faktické pomery v štáte (štátnu ideológiu, ekonomiku a pod.).

Druhou základnou definíciou štátu, využitou v práci, je sociologická definícia M. Webera. Podľa M. Webera je štát „...ľudským spoločenstvom, ktoré si na určitom území... pre seba (s úspechom) nárokuje monopol na legitímnu fyzickú silu/moc [a na jej používanie]“ a je to aj „...na legitímnej (t. j. za legitímnu považovanej) sile/moci spočívajúce panstvo ľudí nad ľuďmi“, pričom na vznik štátu je nutné, aby „sa ovládanie ľudí príslušnej vládnucej autorite podriadili. Porozumieť tomu, kedy a prečo to spravia, je možné, iba ak poznáme vnútorné zdroje legitimacy [t. j. koncepcie a stratégie legitimizujúce formu vlády existujúcu v určitom štáte] a vonkajšie prostriedky [štátne orgány a pod.], na ktorých spočíva určité panstvo [= štát].“⁵⁴

Obe definície vystihujú podstatu štátu, zároveň sú však aj značne všeobecné (rámcové) a navyše ich nemožno bezo zvyšku vzťahovať na predmoderné (predindustriálne, predkapitalistické) štáty, ku ktorým patrí aj Tenochtitlan, a to preto, že predmoderné štáty zvyčajne nemali stabilné hranice a štátna moc v nich často nebola vykonávaná efektívne, t. j. sústavne, prostredníctvom dostatočne rozvinutého štátneho aparátu, rovnako voči všetkým skupinám obyvateľstva a rovnomerne na celom štátnom území. Okrem toho sa zdá, že územie v Mezoamerike nebolo primárnym definičným znakom tamojších štátov; takým znakom bol skôr špecifický, kvázi familiárny mocenský vzťah medzi vládcami a ich poddanými,⁵⁵ v istom

⁵² Tamže.

⁵³ Tamže, s. 74 a nasl.

⁵⁴ WEBER, M.: *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriß der verstehenden Soziologie*. Studienausgabe, 5. Aufl. Tübingen, 1980, s. 822. Dostupné z: <http://www.zeno.org/nid/20011439998> (cit. 01. 05. 2016).

⁵⁵ CHASE, A. F. – CHASE, D. Z. – SMITH, M. E.: States and Empires in Ancient Mesoamerica. *Ancient Mesoamerica*. 20, 2009, s. 175 – 182.

zmysle pripomínajúci politicko-filozofický koncept spoločenskej zmluvy. Je teda zrejmé, že prítomná práca nemôže vychádzať iba z uvedených dvoch definícií štátu, ale musí zahrnúť aj jeho ďalšie, špeciálnejšie vymedzenia.

Keďže štát sa v Tenochtitlane, samozrejme, neobjavil ako *deus ex machina*, ale ako výsledok štátotvorného procesu, t. j. procesu postupnej transformácie neštátnej spoločnosti na spoločnosť so štátnou organizáciou, je žiaduce uplatniť aj sociálno-evolucionistické chápanie štátu. Uvedomujem si pritom, že evolucionizmus je pre mnohých historikov či antropológov problematickou paradigmou, keďže nesmiernu zložitost' a dynamiku sociálneho a kultúrneho vývoja redukuje na sekvencie do istej miery arbitrárnymi kritériami definovaných štádií, ktoré sú v zásade synchronnými statickými schematickými a generalizujúcimi modelmi (odlišných) štruktúr minulých spoločností, zodpovedajúcich jednotlivým štádiám. Ak sa však v čase sa meniace typy objektívnej spoločenskej štruktúry, zoradené do evolučných sekvencií, skúmajú spolu s typickými mechanizmami ich faktického každodenného fungovania (napr. s určitými stratégiami, ktorými elity udržiavali/posilňovali svoju politickú moc), t. j. ak sa skúmajú nielen štruktúrny (inštitucionálny) vývoj určitej spoločnosti, ale aj typické formy ľudského správania a konania v rámci jej (vyvíjajúcich sa) štruktúr, môže byť evolucionizmus veľmi prínosný, ako ukázali napr. A. W. Johnson a T. Earle.⁵⁶

V práci na Tenochtitlan (voľne) vzťahujem tri evolucionistické koncepty štátu. Prvým z nich je koncept raného štátu (*early state*), ktorý sa v niektorom zo svojich troch vývojových štádií, t. j. ako nerozvinutý raný štát (*inchoate early state*), alebo ako typický, t. j. štandardne rozvinutý raný štát (*typical early state*) alebo ako tranzitívny, t. j. najviac rozvinutý raný štát, začínajúci sa vyvíjať k vyššej forme štátu (*transitional early state*),⁵⁷ vyskytoval v rôznom čase na mnohých územiach sveta, a to aj v Tenochtitlane a Aztéckej ríši, kde podľa D. V. Kurtza existoval tranzitívny raný štát,⁵⁸ majúci nasledujúce hlavné znaky:⁵⁹

- obchodovanie a trhy majú značný význam,
- začína sa výraznejšie rozširovať súkromné vlastníctvo,
- štátni úradníci sú väčšinou menovaní (t. j. úrady sa spravídla nededia),
- štátni úradníci sú väčšinou platení (štátom),
- úradnícky aparát sa stal relatívne samostatným subjektom s politickou mocou,
- proces kodifikácie práva a osobitne trestného práva sa (úspešne) dokončil,

⁵⁶ JOHNSON, A. W. – EARLE, T.: *The Evolution of Human Societies. From Foraging Group to Agrarian State*. Second Edition. Stanford: Stanford University Press, 2000.

⁵⁷ CLAESSEN, H. J. M. – SKALNÍK, P.: The Early State: Models and Reality. In: Claessen, H. J. M. – Skalník, P. (eds.): *The Early State*. The Hague: Mouton Publishers, 1978, s. 637 a nasl.

⁵⁸ KURTZ, D. V.: The Legitimation of the Aztec State. In: Claessen, H. J. M. – Skalník, P. (eds.): *The Early State*. The Hague: Mouton Publishers, 1978, s. 169 a nasl.

⁵⁹ CLAESSEN – SKALNÍK, *The Early State: Models and Reality*, s. 641.

- právo aplikujú profesionálni štátni sudcovia a
- existuje značne rozvinutý systém výberu daní od obyvateľstva štátu.

Hoci každé zo štádií vývoja raného štátu má svoje špecifické znaky, pre všetky štádiá zároveň platí rovnaká základná, Claessenova a Skalníkova definícia raného štátu, podľa ktorej je raný štát „trojúrovňovou (vrcholná, oblastná a miestna úroveň) centralizovanou sociálno-politickou organizáciou, ktorá reguluje sociálne relácie v komplexnej stratifikovanej spoločnosti, rozdeľujúcej sa aspoň na dve vrstvy či vznikajúce sociálne triedy – na vládcov a ovládaných –, ktorých vzťahy sa vyznačujú politickou dominanciou prvých a povinnosťou druhých platiť dane, a ktorá je legitimizovaná spoločnou ideológiou, ktorej hlavným princípom je reciprocita.“⁶⁰

Existencia spoločnej ideológie vládcov a ovládaných neznamená, že vládcovia (elity) a ovládaní (obyčajní ľudia) majú úplne rovnakú ideológiu, ale že ideológie jedných a druhých sú natoľko kompatibilné, že sa navzájom vedia dorozumieť a môžu tak spolu vytvárať relatívne súdržný celok. Reciprocitou sa rozumie asymetrickou reciprocitou sa vyznačujúci vzťah obyčajných obyvateľov raných štátov a ich vládcov – kým prví poskytovali vládcom dávky a služby (pracovali), vládcovia im poskytovali ochranu, spravodlivosť a poriadok, rituálne im „zabezpečovali“ úrodu, občas im dávali vecné dary a pod.; išlo vlastne o výmenu hmotných statkov za zväčša abstraktné či symbolické dobro.⁶¹

Ďalším evolucionistickým konceptom štátu je raná civilizácia (*early civilization*),⁶² ktorú B. G. Trigger chápe ako vývojové štádium spoločnosti a štátu nachádzajúce sa medzi štádiom, ktoré nazýva „raným štátom“ (trocha zavádzajúco, keďže z jeho charakteristiky raného štátu, odlišnej od Claessenovej a Skalníkovej definície, vyplýva, že skôr ako o štát ide o rozvinutú neštátnu spoločnosť, niekedy označovanú ako komplexné náčelníctvo), a štádiom, ktoré nazýva „neskoršou predindustriálnou civilizáciou“. Trigger definuje ranú civilizáciu ako „najranejšiu a najjednoduchšiu formu triednej spoločnosti“.⁶³ Táto definícia sa na prvý pohľad môže javiť ako triviálna, a tak aj zásadne nedostatočná, keďže zdôrazňuje iba jeden atribút raných civilizácií, a to ich triednu stratifikáciu. V skutočnosti je však tento atribút v Triggerovom nazeraní na rané civilizácie ich atribútom *pars pro toto*, čo korešponduje s jeho vymedzením ranej civilizácie ako osobitného typu spoločnosti ako celku s určitým charakteristickým usporiadaním a určitým charakteristickým spôsobom fungovania, ktorých

⁶⁰ Tamže, s. 640.

⁶¹ CLAESSEN, H. J. M.: On Early States – Structure, Development, and Fall. *Social Evolution & History*. Vol. 9, No. 1, March 2010, s. 16.

⁶² TRIGGER, *Understanding Early Civilizations...*, s. 40 a nasl.

⁶³ Tamže, s. 46.

základom boli práve sociálne triedy a od nich sa odvíjajúce, mnohoraké, reálne i symbolické sociálne vzťahy, existujúce medzi triedami, ako aj v ich vnútri, a aj smerom k nadprirodzeniu.

Trigger sa tiež stavia rezervovane k pokusom definovať rané civilizácie enumeráciou ich typických znakov, pretože žiadna z týchto civilizácií sa nimi nevyznačovala v rovnakom rozsahu a ich empirické koreláty v jednotlivých civilizáciách neboli úplne rovnaké, t. j. rané civilizácie sa na seba výrazne podobajú, ale rozhodne nie sú identické. Jednotlivé definičné znaky, t. j. čiastkové prvky ranej civilizácie nemajú podľa Triggera význam samé osebe, ale len v spojení s ostatnými znakmi/prvkami a so zohľadnením ich sociálnych funkcií, ktoré plnili v konkrétnych raných civilizáciách. Trigger tvrdí, že východiskom definície ranej civilizácie by mala byť (triedna) spoločnosť tejto civilizácie ako celok a že ranú civilizáciu treba vymedziť identifikovaním takých druhov sociálnych, ekonomických a politických inštitúcií, opakujúcich sa ľudských akcií a kolektívnych predstáv (osobitne náboženských), ktoré boli nevyhnutné na to, aby spoločnosť so stupňom komplexnosti zodpovedajúcim ranej civilizácii mohla efektívne fungovať. Trigger tak vlastne hovorí, že ranú civilizáciu treba vymedziť predovšetkým z hľadiska mechanizmu fungovania jej spoločnosti, t. j. ako súhrn určitých ustálených, komplexných foriem správania sa a konania inštitúcií, ako aj ľudí.

Posledným evolucionistickým konceptom štátu, na ktorý prihladam v práci, je Johnsonovo a Earlovo vymedzenie archaického štátu (*archaic state*).⁶⁴ Johnson a Earle tento štát priradujú k širšiemu evolučnému štádiu, ktorým je tzv. regionálny politický útvar (*regional polity*), majúci „nižšiu“ formu náčelníctva (*chiefdom*) – náčelníctvo môže byť jednoduché, tvorené tisíckami ľudí, alebo komplexné, tvorené desiatkami tisíckami ľudí –, alebo „vyššiu“ formu archaického štátu. Náčelníctva, resp. predovšetkým komplexné náčelníctva, a archaické štáty majú mnoho spoločných znakov; na tomto mieste nás však zaujímajú dištinkatívne znaky archaického štátu. Ako uvádzajú Johnson a Earle, „[archaické] štáty sú regionálne organizované spoločnosti, ktoré majú stovky tisíc alebo aj milióny príslušníkov a často sú [vnútorne] ekonomicky diverzifikované. Na rozdiel od náčelníctiev je obyvateľstvo štátov zvyčajne diferencované aj etnicky, a štátna moc tak musí vyvažovať a usmerňovať rozchádzajúce sa záujmy [etnických] skupín. Kým v náčelníctvách vykonávajú vládu (správu) všeobecné regionálne inštitúcie, v štátoch si vyšší stupeň ich [vnútornej] integrácie vyžaduje existenciu špecializovaných regionálnych [štátno-mocenských] inštitúcií plniacich kontrolné a riadiace úlohy. Vojsko [štátu] zodpovedá za dobývanie [získavanie nových území, zdrojov, poddaných], obranu a často aj za udržiavanie vnútorného poriadku/mieru; byrokracia [štátu]

⁶⁴ JOHNSON – EARLE, *The Evolution of Human Societies. From Foraging Group to Agrarian State*, s. 245 a nasl.

zabezpečuje pre štát príjmy... a... obstaráva i monitoruje tok informácií; štátne náboženstvo pomáha organizovať výrobu a okrem toho posväcuje [= sakrálne legitimizuje] systém vlády [resp. celý spoločenský poriadok] štátu. Rozvoj štátneho aparátu vedie k prehĺbeniu [sociálnej] stratifikácie. Elity už nie sú spojené rodovými/príbuzenskými zväzkami s masami, ktorým vládnu; svoju [značnú] moc, znásobenú tým, že kontrolujú ekonomiku, ukazujú navonok okázalou spotrebou luxusných predmetov a výstavbou honosných budov.“⁶⁵

Keďže v tejto práci skúmam nielen konsolidovaný aztécky mestský štát, ale aj jeho vznik, bude ďalej vhodné zmieniť sa o teoretickom prístupe k štátotvornému procesu, z ktorého vychádzam v 3. kapitole. Týmto prístupom je tradičný, Morganov a Engelsonov model tohto procesu, ktorý, ako presvedčivo ukázal D. Bondarenko, je v rozhodujúcej miere stále relevantný.⁶⁶ Tento model vysvetľuje vznik štátu ako prechod z genokracie, t. j. z rodového zriadenia, v ktorom moc vykonávajú rodové autority voči príslušníkom rodov, ktorí sú s nimi spojení osobnými (rodovými/príbuzenskými) zväzkami (personálny princíp), do štátneho zriadenia, v ktorom je (štátna) moc/správa vykonávaná politickými, takpovediac „nad“ všetkými rodmi stojacimi, centrálnymi autoritami, a to voči obyvateľom územno-správnych jednotiek vytvorených štátom (teritoriálny princíp), pričom obyvateľov s autoritami štátu (jeho úradníkmi) nespájajú osobné zväzky, ale iba neosobný mocenský (politický) vzťah (= obyvatelia sú mocensky podriadení štátnym autoritám).

Teoretické východiská skúmania štátu existujúceho v Tenochtitlane musia reflektovať aj skutočnosť, že išlo o mestský štát, na ktorý sa v literatúre nazerá ako na štát svojho druhu. M. E. Smith podrobne ukázal, že na Tenochtitlan možno v prevažnej miere vzťahovať Hansenove koncepty mestský štát (*city-state*) a kultúra mestských štátov (*city-state culture*),⁶⁷ ktorých sa ako zovšeobecnených chápaní fenoménu mestského štátu pridržam v práci.

M. H. Hansen definuje mestský štát ako „značne inštitucionalizovaný a značne centralizovaný mikroštát, tvorený jedným mestom (často obohnánym múrom) a jeho bezprostredným okolím a osídlený stratifikovaným obyvateľstvom, ktoré je zložené z občanov, cudzincov a niekedy aj z otrokov. Jeho územie je väčšinou také malé, že do mestského centra [mestského štátu] možno dôjsť peši za jeden deň alebo za kratší čas, a počet jeho politicky privilegovaných obyvateľov [t. j. občanov podieľajúcich sa v mestskom štáte na výkone politickej moci] je taký malý, že v podstate tvoria *face-to-face society* [spoločenstvo ľudí, v ktorom každý každého pozná]. Obyvateľstvo [mestského štátu] je

⁶⁵ Tamže, s. 304.

⁶⁶ BONDARENKO, D. M.: Kinship, Territoriality and Early State Lower Limit. *Social Evolution & History*. Volume 7, Number 1, March 2008, s. 19 – 53.

⁶⁷ SMITH, Aztec City-States.

etnicky spríbuznené s obyvateľstvom susedných mestských štátov, avšak jeho politická identita sa upína iba na mestský štát a je založená na odlíšení sa od iných mestských štátov. Signifikantne veľká časť obyvateľstva žije v meste, ostatní žijú na vidieku, kde sú buď rozptýlení na statkoch, alebo združení v dedinách, alebo aj aj. Mestská ekonomika zahŕňa špecializované činnosti a deľbu práce v takom rozsahu, že obyvateľstvo si môže uspokojiť značnú časť svojich každodenných potrieb výmenou na mestskom trhovisku. Mestský štát je samosprávny, nemusí však byť aj nezávislou politickou jednotkou.“⁶⁸

Kultúrou mestských štátov Hansen rozumie systém mestských štátov so spoločnou kultúrou a komplexnými a dynamickými vzájomnými vzťahmi, majúcimi charakter obchodu, stýkania sa na účel výkonu kultových obradov, sobášnych aliancií, vojen, vazalstva jedného mestského štátu voči druhému a pod.⁶⁹ V našom prípade je kultúrou mestských štátov systém nahuaských mestských štátov, o ktorom som hovoril v Úvode.

Druhou problematikou, skúmanou v tejto práci (v 4. kapitole), je *právo Tenochtitlanu*, ktoré v ďalšom texte niekedy označujem aj ako „aztécke právo“.

Možno konštatovať, že pozornosť, ktorú bádatelia venovali/venuujú aztéckemu, resp. nahuaskému právu, nie je dostatočná; počet vedeckých textov, ktoré sa týmto právom zaoberajú systematicky, je malý. Mexická právna historiografia sa už tradične zameriava na právny vývoj po *conquiste*, pričom tých niekoľko prác o aztéckom práve, ktoré v jej rámci predsa len vznikli,⁷⁰ s výnimkou prác dvoch bádateľov (pozri ďalej), nevystúpili z tieňa dnes už klasického diela nemeckého právneho vedca J. Kohlera *Aztécke právo*,⁷¹ publikovaného ešte v roku 1892 (!). Vidieť to z toho, že autori týchto prác využili pri rekonštrukcii aztéckeho práva v podstate tie isté pramene ako Kohler, konkrétne ranokoloniálne naratívne pramene ako správy *conquistadorov*, kroniky a pod., nezaoberali sa pre poznanie aztéckeho práva do určitej miery dôležitými, ranokoloniálnymi úradnými prameňmi, ktoré v uplynulých desaťročiach prínosne využila etnohistória, a aztécke právo systematicky neskúmali v jeho širšom sociálnom a kultúrnom kontexte, ani v emickej perspektíve, takže

⁶⁸ HANSEN, M. H.: Introduction. The Concepts of City-State and City-State Culture. In: Hansen, M. H. (ed.): *A Comparative Study of Thirty City-State Cultures*. Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag, 2000, s. 19.

⁶⁹ Tamže, s. 16 – 17.

⁷⁰ Porovnaj napr.: BIALOSTOSKY, S.: El hombre frente al estado azteca. In: Soberanes Fernández, Jose L. (coordinador): *Memoria del III Congreso de la Historia del Derecho Mexicano*. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1984, s. 177 – 187. MARGADANT S., G. F.: *Introducción a la Historia del Derecho Mexicano*. México: Esfinge, 2006, s. 23 – 35. PORRÚA VENERO, M.: *En torno al derecho azteca*. México: Porrúa, 1991. SAGAÓN INFANTE, R.: El matrimonio y el concubinato. México prehispánico y las costumbres que han prevalecido en las comunidades indígenas actuales. In: Soberanes Fernández, Jose L. (coordinador): *Memoria del II Congreso de la Historia del Derecho Mexicano*. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1981, s. 101 – 108.

⁷¹ KOHLER, J.: *Kulturrechte des Alten Amerika. I. Das Recht der Azteken*. Stuttgart: Verlag von Ferdinand Enke, 1892.

neprekvapuje, že napokon dospeli k podobným, resp. k podobne obmedzeným záverom ako svojho času Kohler. Navyše aj metodika uplatnená týmito autormi sa zhoduje s Kohlerovou metodikou, ktorú možno zhrnúť takto: zozbieranie pramenných údajov týkajúcich sa aztéckeho práva a ich zväčša nekritická akceptácia; klasifikácia údajov podľa právnych odvetví (napr. trestné právo, rodinné právo); a interpretácia údajov zväčša len pomocou etického, konkrétne rímsko-právneho a moderného právneho pojmoslovía. Pokiaľ mi je známe, z tejto dnes už nedostatočnej metodiky sa úspešne vymanili iba dvaja mexickí právni historici, a to – C. Brokmann Haro⁷² a M. Gayosso y Navarrete.⁷³

Na druhej strane treba uviesť, že Kohlerovo dielo *Aztécke právo* si stále uchováva značnú faktografickú hodnotu, keďže ide o systematickú kompiláciu všetkých informácií o práve (najmä) Tenochtitlanu a Texcoca, obsiahnutých vo všetkých základných prameňoch jeho poznania. Takú hodnotu má aj dielo *Štúdia porovnávajúca aztécke právo a pozitívne mexické právo* z pera C. H. Albu.⁷⁴ Z tohto dôvodu využívam pomerne rozsiahlo obe diela v tejto práci, resp. najmä v jej 4. kapitole.

Mimo právno-historickej vedy existuje monografická práca o predhispánskom práve Texcoca, ktorej autorom je J. A. Offner. Určité informácie o nahuaskom práve možno čerpať aj z dvoch rozsiahlych etnohistorických syntéz,⁷⁵ ktoré sa však prevažne sústreďujú nie na predkoloniálne, ale na koloniálne obdobie vývoja nahuaskej kultúry.

Offnerova práca *Právo a politika v aztéckom Texcocu*⁷⁶ je celistvým a objavným výkladom politického a právneho vývoja Texcoca a jeho územnej domény Acolhuacan; v malej miere sa v nej Offner zaoberal aj právom Tenochtitlanu. Offnerova práca je tiež zaujímavá využitím právno-antropologickej metodológie rozvíjanej L. Pospíšilom. Pospíšil napr. zdôrazňuje, že právo treba dôsledne chápať ako sociálny fenomén.⁷⁷ Táto aj inými

⁷² BROKMANN HARO, C.: *La estera y la silla. Individuo, comunidad, Estado e instituciones jurídicas nahuas*. México: Comisión Nacional de los Derechos Humanos, 2006. BROKMANN HARO, C.: *Hablando fuerte. Antropología jurídica comparativa de Mesoamérica*. 2a ed. México: Comisión Nacional de los Derechos Humanos, 2015. BROKMANN HARO, C.: *Orígenes del pluralismo jurídico en México. Derechos Humanos y sistemas jurídicos indígenas*. México: Comisión Nacional de los Derechos Humanos, 2014.

⁷³ GAYOSSO Y NAVARRETE, M.: Causas que determinaron la ausencia de la adopción en el derecho azteca. In: Bernal, Beatriz (coordinadora): *Memoria del IV Congreso de Historia del Derecho Mexicano*. T. I. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1988, s. 118 – 139. GAYOSSO Y NAVARRETE, M.: La cosmovisión de los nahuas, punto de partida para una interpretación sistemática de su derecho. *Crítica jurídica. Revista Latinoamericana de Política, Filosofía y Derecho*. Número 11, año 1992, s. 59 – 79. GAYOSSO Y NAVARRETE, M.: *Persona: naturaleza original del concepto en los derechos romano y náhuatl*. Xalapa: Universidad Veracruzana, 1992.

⁷⁴ ALBA, C. H.: *Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano*. México: Instituto Indigenista Interamericano, 1949.

⁷⁵ KELLOGG, S.: *Law and the Transformation of Aztec Culture, 1500-1700*. Norman: University of Oklahoma Press, 1995. LOCKHART, J.: *The Nahuas After the Conquest. A Social and Cultural History of the Indians of Central Mexico, Sixteenth Through Eighteenth Centuries*. Stanford: Stanford University Press, 1992.

⁷⁶ OFFNER, J. A.: *Law and Politics in Aztec Texcoco*. Cambridge etc.: Cambridge University Press, 1983.

⁷⁷ POSPÍŠIL, L.: *The Ethnology of Law*. 2nd editon. Menlo Park, CA: Cummings Publishing Co., 1978, s. 2.

právnymi antropológmi zastávaná téza sa na prvý pohľad môže javiť ako triviálna, v skutočnosti je však v istom zmysle paradigmatická, keďže ukazuje nedostatočnosť v právnej vede stále dosť rozšíreného chápania práva ako systému právnych noriem, a nie aj ako reálneho právneho života ľudí. Offnerova práca je excelentným príkladom systematickej analýzy a interpretácie práva v jeho sociálnom a kultúrnom kontexte: Offner dáva právo Texcoca do súvislosti so spoločnosťou existujúcou v tomto meste (a jeho územnej doméne) a ukazuje, ako sa jej štruktúry a ideológia premietali do tvorby, obsahu, ako aj uplatňovania práva v jednotlivých sférach spoločnosti, ktoré Offner označuje Pospíšilovým termínom „právne úrovne“⁷⁸ (*legal levels*; napr. úroveň vládcu alebo úroveň základnej územno-správnej jednotky *calpulli*).

Diskutabilným je, podľa môjho názoru, Offnerovo nazeranie na právo Texcoca ako na do veľkej miery originálne právo.⁷⁹ Právo Texcoca malo nepochybne svoje špecifiká, popri tom sa však vyznačovalo aj mnohými (obsahovými) podobnosťami s právom Tenochtitlanu, a aj s právami ďalších mestských štátov stredného Mexika,⁸⁰ ktoré sú obzvlášť výrazné v oblasti trestného práva,⁸¹ predstavujúceho v Tenochtitlane i Texcocu významnú a rozsiahlu súčasť tamojších právnych poriadkov. Tieto podobnosti vyplývali z pomerne značnej kultúrnej uniformity stredného Mexika,⁸² a zrejme aj z existencie panmezoamerickej právnej tradície.⁸³

⁷⁸ Pospíšil vychádza z hypotézy, že v rámci tej istej spoločnosti existuje mnoho právnych systémov, ktoré síce nie sú izolované a navzájom sa ovplyvňujú, zároveň však ani nie sú spojené do jediného celospoločenského centralizovaného právneho systému. Pospíšil v tejto súvislosti uvádza: “As there are inevitable differences between the laws of different legal levels, and because an individual, whether a member of an advanced or a primitive society, is simultaneously a member of several subgroups of different inclusiveness... he is subject to all the different legal systems of the subgroups of which he is a member. Consequently, law in a given society differs among groups of the same inclusiveness (within the same legal level); thus different laws are applied to different individuals. Law also exhibits discrepancies between legal systems of subgroups of different inclusiveness (between different legal levels), with the consequence that the same individuals may be subject to several legal systems different in the content of their law to the point of contradiction.” POSPIŠIL, L.: *Legal Levels and Multiplicity of Legal Systems in Human Societies. The Journal of Conflict Resolution*. Vol. 11, No. 1, 1967, s. 9.

⁷⁹ Offner v roku 1983 v diele *Law and Politics in Aztec Texcoco* odmietol existenciu jednotného nahuaského práva, resp. postuloval existenciu mnohých, viac či menej odlišných práv jednotlivých nahuaských mestských štátov. Tohto názoru sa pridáva stále; porovnaj OFFNER, J. A.: *The Future of Aztec Law*. In: Lambourn, E. (ed.): *Legal Encounters On The Medieval Globe. Medieval Globe*, 2. Arc Humanities Press, 2017, s. 1 – 32.

⁸⁰ Napr. LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México Tenochtitlan*, s. 82.

⁸¹ Porovnaj LEE, J.: *Reexamining Nezahualcōyotl's Texcoco: Politics, Conquests, and Law. Estudios de Cultura Náhuatl*. 37, 2006, s. 246 – 251. LEE, J.: *The Allure of Nezahualcoyotl: Pre-Hispanic History, Religion, and Nahuatl Poetics*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 2008, s. 120 – 127. MOHAR BETANCOURT, L. Ma.: *Crímenes y castigos en Quinantzin y Mendocino*. In: Vega Sosa, C. (ed.): *Códices y documentos sobre México*. México: Instituto Nacional de Antropología e Historia, 2000, s. 227 – 242.

⁸² Porovnaj napr.: BERDAN – SMITH, *El sistema mundial mesoamericano postclásico*, s. 19 – 77. SMITH, M. E.: *A Quarter-Century of Aztec Studies. Mexican*. Vol. XXV, no. 1, 2003, s. 4 – 10.

⁸³ BROTHERSTON, G.: *Book of the Fourth World: Reading the Native Americans through their Literature*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995, s. 140 – 142.

Aztécke právo skúmam v práci vo viacerých rovinách. Predovšetkým sa pokúšam zistiť, ako Aztékovia nazerali na svoje právo a aký celkový charakter malo ich právo, pri čom využívam Fikentscherovu definíciu práva, ktorá má ambíciu byť univerzálnou, t. j. vo vzťahu k právu akejkoľvek kultúry použiteľnou definíciou. Fikentscher považuje za esenciálny znak každého práva jeho preskriptívny (= normatívny) charakter, a preto právo nechápe ako „to, čo je v sociálnej realite“, ale ako „to, čo má byť v sociálnej realite“, t. j. právo má pretvárať sociálnu realitu do podoby zodpovedajúcej podobe (vopred) predpokladanej = ustanovenej právom.⁸⁴ Fikentscherova téza o *ex definitione* preskriptívnom charaktere akéhokoľvek práva je v niektorých právno-historických kontextoch problematickou; napr. stredoveké právo vo veľkom rozsahu nevzniklo zámerne, t. j. nebolo výsledkom zákonodarnej činnosti, ale vzniklo spontánne, t. j. bolo produktom sociálnej reality, pričom právo túto realitu nepretváralo (aspoň nie zásadne), ale ju naopak udržiavalo v jej tradičnej („odjakživa“, dlhodobo existujúcej) podobe. Inak však Fikentscherovej, ďalej uvedenej definícii práva možno zrejme priznať interkultúrnu platnosť.

Právo, čiže podľa Fikentschera to, čo (v nejakej spoločnosti, resp. jej v konkrétnej časti) má byť podľa práva, Fikentscher definuje ako výsledok metodickéj aplikácie hodnôt v určitom (sociálnom) systéme a v určitom čase (časovom úseku), pričom hodnoty, metodická aplikácia, systém a čas sú prvkami práva, na ktoré rôzne kultúry nazerali/nazerajú rôzne, resp. ktoré mali/majú v rôznych kultúrach rôzne obsahy a formy. Právo však podľa Fikentschera má aj univerzálne, interkultúrne platné znaky. Konkrétne, každé právo: má preskriptívny charakter; autorizuje ľudí správať sa ním stanovenými spôsobmi, resp. určuje, ktoré druhy správania sú/nie sú v súlade s právom; je zaštitené nejakou autoritou, ktorou môže, ale aj nemusí byť štát, a ktorá je spôsobilá uložiť ľuďom správajúcim sa v rozpore s právom určitú sankciu a zabezpečiť jej vykonanie; a jeho účelom je spravodlivosť, resp. jej dosiahnutie, pričom však na podstatu spravodlivosti sa v rôznych kultúrach nazeralo a nazerá rôzne.⁸⁵

Uvedenú definíciu možno vzťahovať aj na predhispánske aztécke právo. Toto právo, resp. hodnoty obsiahnuté v jeho normách, boli metodicky aplikované štátno-mocenskými orgánmi (správnymi, ako aj súdnymi), a to v sociálnom systéme, ktorý možno charakterizovať o. i. ako značne disciplinované kultové spoločenstvo, plniace nadprirodzené poslanie „živiť bohov“, udržiavajúcich existenciu sveta, prinášaním najmä ľudských obetí. Aztékovia časové úseky, v ktorých sa realizovali (resp. mali alebo mohli realizovať) konkrétne právne úpravy, chápali nielen kvantitatívne, t. j. ako časové úseky majúce stanovenú dĺžku a umožňujúce merať plynutie času, ale aj – a to predovšetkým – kvalitatívne, t. j. ako časové úseky majúce

⁸⁴ FIKENTSCHER, *Law and Anthropology. Outlines, Issues, and Suggestions*, s. 67.

⁸⁵ Tamže, s. 61 – 69.

isté nadprirodzené charakteristiky – Aztékovia, iní Nahuovia a Mezoameričania vôbec verili, že v rôznych časových úsekoch vo vzťahu k ľuďom, ich životom, ako aj k ich sociálnemu a prírodnému svetu (životnému prostrediu) rôzne pôsobia rôzne nadprirodzené sily, resp. rôzni bohovia.

Právo bolo u Aztékov zaštitené štátnou mocou, ktorá ho (v určitom rozsahu) kreovala a ktorá ho tiež aplikovala. Zdá sa, že aplikácia práva, osobitne trestanie delikventov, bolo relatívne efektívne. Účelom nahuaského práva bolo dosiahnuť spravodlivosť, ktorej chápanie sa približovalo pojmu legálnej spravodlivosti; preto spravodlivým rozsudkom nebol rozsudok, ktorý sa sudcovi v určitom prípade subjektívne javil ako najvhodnejší (najsprávnejší), ale rozsudok, ktorý bol v súlade s príslušnou platnou (= záväznou) právnou úpravou, stanovenou štátom. Na druhej strane sa v praktickom živote vyskytovali aj prípady, pre ktoré neexistovala právna úprava, a ktoré sudcovia rozhodovali podľa vlastného uváženia.

Pri skúmaní aztéckeho práva vo všeobecnej rovine tiež ukazujem, že podobne ako v mnohých iných historických kontextoch, aj v Tenochtitlane štát v určitom väčšom (nie však v úplnom) rozsahu prevzal z rúk širšej spoločnosti kontrolu nad tvorbou a uplatňovaním práva a vytvoril právny poriadok, t. j. systém štátom vydaných alebo uznaných a ním aj riadne uplatňovaných a vynucovaných právnych noriem.

Ďalej v 4. kapitole analyzujem (zásadný) vplyv právneho poriadku Tenochtitlanu na rôzne (podstatné) stránky života jeho obyvateľov. Prítom sa konkrétne zaoberám: trestným právom ako komplexným mocenským nástrojom, prostredníctvom ktorého aztécky mestský štát udržiaval panujúci spoločenský poriadok a v mnohých smeroch „zhora“ (vrchnostensky) reguloval a kontroloval správanie a konanie Aztékov; a právnym postavením jednotlivcov v sfére súkromnoprávných vzťahov, t. j. v rámci vzťahov, ktoré sa moderne zaraďujú do osobného, rodinného, dedičského, vecného a záväzkového práva.

Právo určitej spoločnosti v určitom rozsahu ustanovuje jej organizáciu a zásadne prispieva k jej pretrvaniu, ako aj funkčnosti; právo tiež v určitom rozsahu zavádza a udržiava sociálne a mocenské hierarchie. Uvedené, samozrejme, platí aj o aztéckom práve, ktoré tak treba skúmať aj vo vzťahu k aztéckej spoločnosti. Aztécka spoločnosť bola zložená z dvoch hlavných vrstiev (tried), a to – z elity (pipiltin; sg. pilli) a radového obyvateľstva (macehualtin, sg. macehualli) –, v rámci ktorých existovali menšie spoločenské skupiny. Právo zakotvovalo (a udržiavalo) výraznú právnú nerovnosť týchto vrstiev a skupín a zároveň ich členom poskytovalo určité právne postavenie, t. j. určité práva (výhody), ako aj určité povinnosti (úlohy); popri tom tiež určovalo, ako sa majú správať v rôznych životných situáciách a donucovalo ich sa tak správať.

Vo vzťahu k spoločnosti však aztécke právo neskúmam v 4., ale v 3. kapitole, keďže aztécka spoločnosť (vrátane právnych aspektov jej usporiadania) je jedným z troch esenciálnych prvkov aztéckeho mestského štátu (štátne obyvateľstvo). V 3., a nie v 4. kapitole sa venujem aj určitým právnym základom štátnej správy Tenochtitlanu.

Pojem „právny poriadok“ chápem v práci evolucionisticky, t. j. ako určité „vyššie“ vývojové štádium práva, ktoré sa v mnohých historických kontextoch, vrátane aztéckeho, objavilo ako typický sprievodný jav vzniku, resp. určitého ďalšieho rozvoja štátu v týchto kontextoch. V mnohých historických kontextoch, vrátane aztéckeho, kvantitatívnemu i kvalitatívnemu rozvoju právneho poriadku zásadne napomohli zákonodarná činnosť štátu a osobitne ním uskutočnená kodifikácia práva, t. j. vytvorenie právneho kódexu/zákonníka (alebo aj niekoľkých právnych kódexov). Mnohé historické zákoníky však obsahovali iba určitú časť dobového práva, a preto sa popri nich (ba niekedy aj namiesto nich či v rozpore s nimi) uplatňovali iné – obyčajovo-právne normy, čo je do určitej miery aj aztécky prípad. Mnohé historické zákoníky tiež neboli sústavne či dôsledne uplatňované, čo sa však u Aztékov dialo asi len v menšom rozsahu. Právna kultúra Texcoca sa dokonca vyznačovala tzv. legalizmom,⁸⁶ t. j. systematickým a extenzívnym, štátno-mocenským riadením celej spoločnosti výlučne prostredníctvom štátom vytvorených či uznaných a jeho orgánmi mechanicky a rigorózne uplatňovaných, všeobecne formulovaných právnych noriem s univerzálnou pôsobnosťou, majúcich funkciu výlučného zdroja záväzných riešení individuálnych právnych prípadov.⁸⁷ V Tenochtitlane sa legalizmus nerozvinul tak výrazne ako v Texcocu,⁸⁸ ale aj tu mali výsledky zákonodarnej činnosti štátu značnú autoritu.

Špecifikum právneho poriadku spočíva v tom, že normy, z ktorých je zložený, či už ide o nové, štátom vytvorené právne normy, alebo o už existujúce a štátom iba (dodatočne) uznané právne normy, sú opatrené štátno-mocenskou sankciou (t. j. štát prostredníctvom svojich orgánov systematicky uplatňuje a vynucuje normy právneho poriadku), pričom iba normy opatrené touto sankciou sú považované za právne normy; na ostatné, napr. na morálne či náboženské normy nazerá právna veda ako na neprávne normy⁸⁹ a prisudzuje im výrazne

⁸⁶ OFFNER, *Law and Politics in Aztec Texcoco*, s. 66 a nasl.

⁸⁷ K legalizmu pozri: POSPÍŠIL, L.: *Anthropology of law: A comparative theory*. New York: Harper and Row, 1971, s. 22 a nasl. POSPÍŠIL, L.: “Law” equals “ius” and “lex”: The Major Problem of Anglo-Saxon Theories of Law. *Studia Ethnologica Pragensia*. 1, 2012, s. 21 – 28. POSPÍŠIL, L.: Legalism and justice. *Studia Ethnologica Pragensia*. 1, 2016, s. 11 – 26.

⁸⁸ OFFNER, *Law and Politics in Aztec Texcoco*, s. 82 – 85.

⁸⁹ K hlavným druhom neprávnych noriem patria:

1. náboženské normy, ktoré presadzujú najmä kňazi, avšak nie sú vybavené sankciou. Ak sankciu majú, nejde o náboženské normy, ale o normy náboženského práva; ak majú sankcie nadprirodzený charakter, o náboženskom práve možno hovoriť vtedy, ak autorita, ktorá ho uplatňuje, je sekulárna; v opačnom prípade nejde o (náboženské) právo, ale o náboženstvo ako také;

nižšiu mieru záväznosti/vynútiteľnosti ako právnym normám.⁹⁰ Zostáva dodať, že právne normy môžu mať formu právnych obyčají, výsledkov zákonodarnej činnosti (normatívnych právnych aktov, zákonov), súdnych rozhodnutí majúcich charakter precedensov, ako aj určitých princípov. Z tzv. individuálnych právnych aktov, t. j. z rozhodnutí štátnych orgánov, nevyplývajú právne normy, ale konkrétne práva a povinnosti, a to výlučne pre tých, ktorých sa tieto akty týkajú. Práva a povinnosti týkajúce sa konkrétnych osôb, a nie právne normy, vznikajú (alebo sa menia alebo zanikajú) aj právnymi úkonmi týchto osôb, typicky uzavretím nejakej zmluvy.⁹¹

Okrem práve uvedeného, základného právno-vedeckého chápania právneho poriadku možno spomenúť aj jeho sociologické chápanie. V sociologickej perspektíve sa na právny poriadok nazerá ako na súbor vynútiteľných sociálnych noriem a legitímnych nariadení, ako na súčasť spoločenskej štruktúry, ako na nástroj spoločenskej zmeny,⁹² ako na jeden z tzv. autopoietických (autonómnych, samoregulačných) systémov, ktoré sa postupne sformovali v rámci určitej spoločnosti,⁹³ či ako na osobitné bourdieuovské sociálne pole (*champ social*), ktoré Bourdieu vymedzil ako „právne pole“ (*champ juridique*) a pod.

Podľa Bourdieua existujú rôzne sociálne polia, napr. pole štátnej správy, školstva či náboženstva, v rámci ktorých prebiehajú rôzne druhy sociálneho života. Sociálne pole vymedzuje Bourdieu ako „relatívne autonómnu časť sociálneho priestoru [spoločnosti], ktorá sa riadi svojimi vlastnými pravidlami a je štruktúrovaná vlastným systémom distribúcie foriem kapitálu. ...sociálne pole je univerzom, ktoré sa riadi svojimi vlastnými zákonmi fungovania a transformácie... ide o štruktúru objektívnych vzťahov medzi pozíciami, ktoré v ňom zaujímajú jednotlivci či skupiny konkurujúce si v úsilí o legitimitu. Sociálne pole je...

-
2. normy vzniknuté zo zvykov. Zvyky, t. j. zaužívané spôsoby správania sa a konania možno rozdeliť na menej významné, ako sú pravidlá etikety, a významnejšie, ktoré možno označiť ako obyčaje. Zvyky nie sú normami, avšak môžu sa nimi stať, ak sa v spoločnosti presadí povedomie o potrebe ich dodržiavať – zo zvykov, resp. hlavne z obyčají sa tak stávajú morálne/etické normy, ktoré sa neopierajú o konkrétne authority, avšak sú opatrené aspoň potenciálnou sankciou – kto ich poruší, nebude formálne potrestaný, avšak bude musieť znášať kritiku svojho okolia, hanbu, vylúčenie a pod. Akékoľvek zvyky sa môžu stať právnymi normami, ak k presvedčeniu spoločnosti o potrebe ich dodržiavať pristúpi ustanovenie nejakej authority, ktorá ich dodržiavanie bude vynucovať formálnymi procedúrami a pomocou formálnych sankcií.
 3. zaužívané postupy v oblasti poľnohospodárskej a remeselnej výroby, staviteľstva a pod. Tieto postupy sú normami v tomto smere, že môže ísť o rituálne akcie, ktoré ľudia v súlade so svojimi náboženskými predstavami musia uskutočňovať, aby dosiahli želaný výsledok, napr. dostatok úrody;
 4. politické príkazy. Tieto príkazy usmerňujú správanie a konanie tých, ktorým sú adresované, a to aj bez toho, žeby nimi boli internalizované.

Bližšie pozri FIKENTSCHER, *Law and Anthropology. Outlines, Issues, and Suggestions*, s. 129 a nasl.

⁹⁰ OTTOVÁ, *Teória práva*, s. 14 a nasl.

⁹¹ Tamže, 13. a 16. kapitola.

⁹² Pozri napr. SCHÄFERS, B.: *Rechtssoziologie*. In: Korte, H. – Schäfers, B. (Hrsg.): *Einführung in die Praxisfelder der Soziologie*. 2. Auflage. Opladen: Leske und Budrich, 1997, s. 227.

⁹³ Bližšie pozri PŘIBANĚ, J.: *Sociologie práva. Systémově teoretický přístup k modernímu právu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, s. 129 a nasl.

definované ako priestor objektívnych vzťahov medzi pozíciami, medzi ktorými dochádza k symbolickým i otvoreným bojom, ktorých cieľom je buď transformovať alebo zachovať existujúcu štruktúru poľa. Konanie, čiže snaha transformovať alebo zachovať existujúce usporiadanie príslušného poľa, je potom funkciou pozície, ktorú zastáva ten-ktorý aktér v príslušnom poli a závisí od jeho/jej foriem vlastníctva kapitálu [kapitálom rozumie Bourdieu všetky materiálne i symbolické prostriedky umožňujúce aktérom získať či zväčšiť, ako aj uplatňovať svoju moc, zlepšiť svoju sociálnu pozíciu, presadiť svoje záujmy v zápasoch s inými aktérmi a pod.]. Sociálne pole funguje pomyselne ako silové alebo magnetické pole, a to tak, že aktérov, ktorí doň vstúpia, ovplyvňuje a pôsobí na nich silou svojej štruktúry.”⁹⁴

Právne pole chápe Bourdieu ako časť sociálneho priestoru, v ktorom pôsobia špecifickí aktéri – právnici, disponujúci špecifickým symbolickým mocenským nástrojom, tzv. právnym kapitálom, t. j. monopolom na znalosť, interpretáciu a aplikáciu práva, pričom právo je nástrojom umožňujúcim efektívne a komplexne (re)organizovať sociálnu realitu. Bourdieu sa tiež domnieva, že právne pole je v porovnaní s niektorými inými sociálnymi poľami výrazne menej autonómne, pretože v ňom existuje „magnetická sila práva“, ktorá priťahuje aktérov iných sociálnych polí, t. j. podriaďuje životy (správanie sa, konanie) ľudí právu; inak povedané, právnici svojou činnosťou (napr. sudcovia svojimi rozsudkami) zásadne ovplyvňujú iné sociálne polia a ich aktérov. Aktéri rôznych sociálnych polí, najmä však politického poľa (vykonávatelia štátnej moci), „zasiahnutí silou práva“, t. j. riadiaci sa právom, napomáhajú, ale aj ovplyvňujú činnosť právnikov (t. j. tvorbu, výklad a uplatňovanie práva), čím však zásadne nerelativizujú špecifickosť právneho poľa, keďže jeho aktéri majú špecifické komplexné nazeranie na svet, špecifický spôsob vzájomnej komunikácie (právny jazyk), uskutočňujú špecifické úkony (napr. podávajú žaloby), využívajú špecifické argumentačné stratégie, prepožičiavajúce legitimitu i širšie spoločenské uznanie ich činnosti a jej výsledkom a pod.⁹⁵

Sociologický prístup k právu je osobitne prínosný tým, že – do určitej miery na rozdiel od právnej vedy – dôsledne chápe právo/právny poriadok ako integrálnu súčasť širšej spoločnosti, ako aj tým, že skúma komplexné sociálne funkcie práva, ktoré možno – neúplne – vymedziť takto:⁹⁶

⁹⁴ RŮŽIČKA, M. – VAŠÁT, P.: Základní koncepty Pierra Bourdieu: pole – kapitál – habitus. *Antropowebzin.* 2, 2011, s. 130. Dostupné na internete:

<http://www.antropoweb.cz/media/document/ruzicka-vasat-2-2011.pdf> (cit. 25. 05. 2015).

⁹⁵ BOURDIEU, P.: The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field. *The Hastings Law Journal.* Vol. 38, July 1987, s. 805 – 853.

⁹⁶ SCHÄFFERS, Rechtssoziologie, s. 228.

- právo vopred ustanovuje záväzné, t. j. vynútiteľné pravidlá správania a konania ľudí a inštitúcií, čím výrazne uľahčuje každodenné rozhodovanie ľudí a inštitúcií, predchádzajúce ich určitému správaniu a konaniu, zásadne usmerňuje ich správanie a konanie a aj ho robí do značnej miery predvídateľným;
- právo ľuďom poskytuje isté pozície (práva a povinnosti) v rôznych spoločenských vzťahoch, ako aj určitý priestor, v ktorom si môžu uspokojovať svoje potreby a záujmy, napr. im umožňuje nadobúdať a nerušene vlastniť určitý majetok;
- právo napomáha „civilizovanému“ (racionálnemu, neemotívnemu, nenásilnému) riešeniu sociálnych konfliktov;
- právo je efektívnym nástrojom sociálnej kontroly;
- rozvoj práva v určitej spoločnosti vedie k výraznému zvýšeniu jej komplexnosti, ako aj k tomu, že jej celková vnútorná organizácia je utváraná, rozvíjaná i udržiavaná pomocou práva;
- právo tiež zvyšuje vnútornú integritu spoločnosti (stmeluje jej členov, vytvára medzi nimi pomerne pevné väzby a pod.).

Problémom právno-vedeckých i sociologických chápaní práva je, že obe chápania sa v rozhodujúcej miere odvíjajú od charakteru právnych poriadkov, ktoré existujú v moderných západných národných štátoch, resp. v občianskych demokratických spoločnostiach. V týchto štátoch právny poriadok a neprávne normatívne systémy nielen koexistujú, ale sa aj sčasti vzájomne ovplyvňujú a často aj dostávajú do konfliktu,⁹⁷ avšak právny poriadok je v nich jediným celospoločensky dominujúcim hodnotovým a normatívnym systémom i systémom sociálnej kontroly, navyše prakticky každá stránka života obyvateľov týchto štátov, ako aj činnosť ich inštitúcií, sú detailne a komplexne regulované právom. Naproti tomu pre predmodernú Európu, ako aj pre mimoeurópske krajiny platilo, resp. napr. pre islámské krajiny dodnes platí, že právny poriadok nie je jediným dominantným hodnotovým a normatívnym systémom a systémom sociálnej kontroly; ak aj v mnohých kontextoch existoval a uplatňoval sa samostatne popri neprávnych normatívnych systémoch, nebol od nich konzekventne formálne oddelený, podstatne sa od nich neodchyľoval po obsahovej stránke a ani ich v každodennom živote zásadnejšie nezatláčal do úzadia, t. j. nenahrádzal, pričom štátna moc (aspoň do určitej miery) uplatňovala a vynucovala nielen normy, ktoré sú z pohľadu súčasnej právnej vedy právnymi normami, ale aj tie, ktoré táto veda považuje za neprávne. Právne poriadky predmodernej Európy a mnohých mimoeurópskych krajín, vrátane aztéckeho právneho poriadku, teda neboli/nie sú úplne samostatnými, zreteľne ohraničenými

⁹⁷ FIKENTSCHER, *Law and Anthropology. Outlines, Issues, and Suggestions*, s. 129 a nasl.

a štátnou mocou výlučne uplatňovanými normatívnymi systémami, preto je žiaduce ich skúmať spolu s neprávnyimi normatívnymi systémami, s ktorými boli/sú bezprostredne späté, resp. s ktorými sa v rôznej miere prekrývali/prekrývajú. V práci tak skúmam nielen súbor v prameňoch (v určitom rozsahu) zachytených aztéckych právnych noriem, ale aj neprávne normy, ktoré možno odvodiť, pravda, niekedy len v podobe akýchsi ideálov správania sa a konania, ktorých praktická realizácia je diskutabilná, z hodnotových, etických a náboženských základov aztéckej spoločnosti a typických foriem reálneho každodenného života jej členov.

Z predchádzajúceho odseku vyplýva, že normy, ktoré upravovali správanie a konanie Aztékov, možno jednoznačne rozdeliť na „právne“ a „neprávne“ iba sčasti. Vynára sa tak otázka, či by nebolo efektívne rezignovať na rozlišovanie aztéckych noriem na právne a neprávne a jednoducho hovoriť iba o normách správania sa a konania ľudí, resp. o sociálnych normách? Domnievam sa, že na túto otázku treba odpovedať záporne, keďže u Aztékov, ako už bolo naznačené, sa časom sformoval právny poriadok, hoci ako iba relatívne uzavretý systém právnych noriem, ktoré sa od ostatných – neprávnych noriem odlišovali tým, že ich vytvoril alebo výslovne uznal, a zároveň systematicky uplatňoval, štát.

Rozlišovanie právnych a neprávnych noriem Aztékov v práci reflektuje skutočnosť, že jedny normy (právne normy) boli aplikované štátom, a druhé normy (neprávne normy) nie, neznamená však, že by som iba prvým normám automaticky priznával rozhodujúci vplyv na správanie sa a konanie Aztékov – ako asi najlepšie ukázal M. Foucault, v rôznych mikrosociologických kontextoch sa popri normách štátneho právneho poriadku uplatňujú mnohé neoficiálne, neformálne pravidlá správania, ktoré si jednotlivci, spoločenské skupiny či inštitúcie vytvárajú často samostatne, t. j. bez účasti štátnej moci.⁹⁸ Tento jav sa niekedy vysvetľuje na báze teórie právneho pluralizmu, ktorá tvrdí, že v určitej spoločnosti neexistuje jeden jednotný celospoločenský právny poriadok, zložený iba z (právnych) noriem vydaných alebo uznaných štátom, ale v nej koexistuje mnoho menších, relatívne samostatných právnych poriadkov, ktoré relatívne samostatne vznikajú, vyvíjajú sa a uplatňujú v rámci rôznych sfér spoločnosti, pričom právne regulácie vytvorené/uznané a uplatňované štátom sú iba jedným z týchto poriadkov.⁹⁹ Rôzne spoločenské sféry, v rámci ktorých existujú relatívne samostatné právne poriadky, sa označujú napr. pojmom „semiautonómne sociálne polia“,¹⁰⁰ ktorými sa

⁹⁸ K tomu pozri napr.: FONSECA, R. M.: *Introducción teórica a la historia del derecho*. Madrid: Universidad Carlos III de Madrid, 2012, s. 135 a nasl. HESPANHA, A. M.: *Legal History and Legal Education*. *Rechtsgeschichte*, 4, 2004, s. 49 – 50.

⁹⁹ GRIFFITHS, J.: What is Legal Pluralism? *Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law*. Nr. 24, 1986, s. 1 – 55.

¹⁰⁰ S. E. Merry o koncepte semiautonómnych sociálnych polí uvádza: “The most enduring, generalizable, and widely used conception of plural legal orders is Moore’s notion [cfr. MOORE, S. F.: *Law and Social Change*. *Law & Society Review*. Vol. 7, 1973] of the semiautonomous social field, a concept developed to describe

rozumejú presne neohraničené, na základe rôznych kritérií (napr. príbuzenských, etnických či profesijných) vymedzené, premenlivé (vyvíjajúce sa) a rôzne interagujúce sociálne jednotky, produkujúce pre svoju potrebu určité právo.

Právny pluralizmus ako typicky postmoderné nazeranie na právo má nepochybne isté opodstatnenie, keďže zo svetových dejín poznáme mnohé práva pluralitného charakteru¹⁰¹ (ide napr. o práva stredovekých európskych krajín či o *derecho indiano*, t. j. právo existujúce v amerických kolóniách Španielska). Zároveň sa s ním však spája aj príliš široké, vágne chápanie práva¹⁰² – právny pluralizmus má tendenciu považovať za právne normy aj také normy, ktoré právna veda či sociológia klasifikujú ako neprávne normy. Aj vyššie spomenuté, neoficiálne normy bezprostredne (a účinne) riadiace správanie a konanie konkrétnych ľudí či inštitúcií v konkrétnych mikrosociologických kontextoch by právní pluralisti označili ako „právo“ (svojho druhu), podľa môjho názoru však ide o neprávne normy, uplatňujúce sa spolu (v súlade) s právnymi normami, popri nich alebo aj v rozpore s nimi.

Predmoderné európske alebo mimoeurópske právne poriadky ďalej zahŕňali/zahŕňajú nielen nové, štátom „zhora“ vytvorené právne pravidlá, odzrkadľujúce vôľu ľudí momentálne majúcich v rukách politickú moc a právotvornú činnosť, ale v rôznej miere aj tradičné, v širšej spoločnosti „zdola“ spontánne vzniknuté a aj bez prispenia štátnej moci dlhodobo udržiavané a uplatňované pravidlá správania – všeobecne možno hovoriť o obyčajovom práve¹⁰³ –, ktoré štát nevytvoril, iba časom uznal a opatril štátno-mocenskou sankciou. Uvedené nepochybne platí aj v aztéckom prípade, pričom však väčšinou nie je možné jednoznačne povedať, či určitá právna norma bola súčasťou obyčajového práva alebo bola výsledkom zákonodarnej činnosti aztéckeho štátu.

multiple systems of ordering in complex societies [MOORE 1973]. The semiautonomous social field is one that [ibid.: p. 720]: ‘...can generate rules and customs and symbols internally, but that... is also vulnerable to rules and decisions and other forces emanating from the larger world by which it is surrounded. The semi-autonomous social field has rule-making capacities, and the means to induce or coerce compliance; but it is simultaneously set in a larger social matrix which can, and does, affect and invade it, sometimes at the invitation of persons inside it, sometimes at its own instance.’

The advantages of this concept are that the semiautonomous social field is not attached to a single social group, that makes no claims about the nature of the orders themselves or their origin (whether traditional or imposed), and that it draws no definitive conclusions about the nature and direction of influence between the normative orders. The outside legal system penetrates the field but does not dominate it; there is room for resistance and autonomy.” MERRY, S. E.: Legal Pluralism. *Law & Society Review*. Vol. 22, Nr. 5, 1988, s. 878.

¹⁰¹ Pozri napr. BENTON, L.: Historical Perspectives on Legal Pluralism. *Hague Journal on the Rule of Law*. Volume 3, Issue 1, March 2011, s. 57 – 69.

¹⁰² Bližšie pozri TAMANAHA, B. Z.: Understanding Legal Pluralism: Past to Present, Local to Global. *Sydney Law Review*. Vol. 30, 2008, s. 390 – 396.

¹⁰³ Obyčajovým právom sa rozumejú nepísané alebo (časom) zapísané pravidlá správania, ktoré sú v určitej spoločnosti alebo jej časti dlhodobo opakovane používané (*frequentia actuum*), ktoré sú všeobecne (celou spoločnosťou alebo komunitou, v ktorej sa uplatňujú, a aj štátom) považované za záväzné, a tak aj za legitímne vynútiteľné (*opinio necessitatis*), a ktorých obsah sa vyznačuje určitosťou, t. j. z obyčajovo-právnych noriem musí jasne vyplývať, aké práva či povinnosti komu a za akých okolností ustanovujú. Porovnaj napr. OTTOVÁ, *Teória práva*, s. 136.

Aztécke právo aj potom, ako sa vyvinulo na kvalitatívne vyššiu úroveň právneho poriadku štátu, do značnej miery zostalo súčasťou pôvodného, širšieho axiologického a normatívneho systému aztéckej spoločnosti, čo popri vyššie spomenutých skutočnostiach naznačuje aj koexistencia dvoch obsahovo sa v podstate zhodujúcich aztéckych právnych tradícií, a to novšej, literárnej právnej tradície, zachytávajúcej právny poriadok štátu (presný rozsah, v akom boli aztécke právne normy písomne zaznamenané, však nie je možné určiť), a staršej, orálnej právnej tradície, reflektujúcej „ľudové“ obyčajové právo.¹⁰⁴

H. P. Glenn uvádza, že aztécku právnu kultúru možno do určitej miery považovať za tzv. chtónickú právnu tradíciu (*chthonic legal tradition*),¹⁰⁵ s čím sa v práci stotožňujem. Glenn takouto právnou tradíciou rozumie bez výraznejších zmien dlhodobo pretrvávajúci, celkový spôsob života určitého spoločenstva, ktorý spoločenstvo považuje za integrálnu súčasť (v jeho chápaní) sakrálneho časopriestoru, v ktorom žije. Spoločenstvo má o svojom spôsobe života komplexné, z generácie na generáciu orálne odovzdávané informácie, ktoré mu v očiach spoločenstva prepožičiavajú zdanie existenčnej nevyhnutnosti a určitý hlbší zmysel, a značne tak zvyšujú ochotu spoločenstva rešpektovať jeho pravidlá, a to aj bez ich vyjadrenia vo forme zákonov či sústavného vynucovania na to špecializovanými mocenskými orgánmi a pod. Na druhej strane však Glenn uvádza, že aztécka právna kultúra sa časom vo viacerých smeroch výrazne odchyľila od konceptu chtónickej právnej tradície, ako vidieť o. i. z toho, že aztécky tradičný spôsob života do určitej miery transformovala zámerná právotvorná činnosť štátu a že štátom vydané či uznané, t. j. špecifickú formu získajúce právne normy boli denno-denne uplatňované a vynucované štátnymi orgánmi a ustálenými procedúrami, keďže štát sa nespoliehal, aspoň primárne nie, na spontánne presvedčenie ľudí o správnosti týchto noriem a na to, že sa nimi budú dobrovoľne, prípadne pod tlakom iných ľudí, ale nie štátu, riadiť.

Tretou problematikou, ktorou sa zaoberám v práci (v 5. kapitole), je *každodenný život Aztékov*. Tejto širokej problematiky sa z rôznych uhlov pohľadu a v rôznom rozsahu dotkli prakticky všetci bádatelia skúmajúci Tenochtitlan. Diel, ktoré ju skúmajú komplexne,¹⁰⁶ však nie je veľa.

¹⁰⁴ GONZÁLEZ GALVÁN, J. A.: El derecho consuetudinario indígena en México. In: Ordoñez Cifuentes, J. E. R. (coord.): *Cuadernos del Instituto de Investigaciones Jurídicas. Cosmovisión y prácticas jurídicas de los pueblos indios, IV Jornadas Lascasianas*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Jurídicas, 1994, s. 75 – 78.

¹⁰⁵ GLENN, H. P.: *Legal Traditions of the World*. Second Edition. New York: Oxford University Press, 2004, s. 59 a nasl.

¹⁰⁶ Napr.: AGUILAR-MORENO, M.: *Handbook to Life in the Aztec World*. [sine loco]: Oxford University Press, 2006. CARRASCO, D. – SESSIONS, S.: *Daily Life of Aztecs: People of the Sun and Earth*. Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1998. SOUSTELLE, J.: *La vida cotidiana de los aztecas en vísperas de la conquista*. México: Fondo de Cultura Económica, 1956.

V 5. kapitole sa zaoberám dvoma iba relatívne samostatnými (oddelenými) sférami každodenného života Aztékov, ktoré pracovne označujem ako „verejný život“ a „súkromný život“. Pri výskume prvej sféry každodennosti Aztékov sa zameriavam na ich bohatý kultový ceremonializmus, ktorý bol stredobodom ich verejného, no do určitej miery aj súkromného života, a popri svojej *stricto sensu* náboženskej funkcii v priebehu celého roka riadil správanie a rôzne, aj profánne (pracovné) činnosti obyvateľov Tenochtitlanu, ktorých tiež integroval a špecifickým spôsobom presvedčoval o správnosti panujúceho spoločenského poriadku a o potrebe ho udržiavať. Aztécky súkromný život skúmam z hľadiska typických situácií životného cyklu a foriem správania sa a činností typicky spojených so sociálnym statusom a sociálnou rolou/rolami jednotlivcov rôznych kategórií.

Viacerým podstatným stránkam verejného i súkromného života Aztékov sa venujem už v 3. a 4. kapitole, preto 5. kapitola nie je uceleným výkladom aztéckej každodennosti, ale v mnohých smeroch nadväzuje na obe predchádzajúce kapitoly. Táto skutočnosť zároveň odôvodňuje menší rozsah poslednej kapitoly práce.

Pojem „každodenný život“ nie je možné jednoznačne a vyčerpávajúco vymedziť. Napríklad, v živote Aztékov sa dá rozlíšiť verejná a súkromná sféra, obe sféry sa však vo veľkej miere prekrývali (vidieť to napr. z toho, že výchovu a vzdelávanie detí od ich určitého veku už nezabezpečovali ich rodiny, ale štát), čo znemožňuje viesť medzi nimi zreteľnú a plynulú deliacu čiaru. Takú čiaru tiež nemožno viesť medzi sakrálnou a profánnou sférou života Aztékov. Rovnako ako príslušníci iných triggerovských raných civilizácií, aj Aztékovia (a Mezoameričania vôbec) rozlišovali dva svety, a to – pozemský (prirodzený) svet, existujúci dočasne, a nadpozemský (nadprirodzený) svet, existujúci večne. Oba svety chápali tak, že sú nadprirodzene prepojené (resp. že nie sú úplne oddelené) a že spolu môžu komunikovať. Prvý svet bol stvorený bohmi, ktorí tiež stvorili ľudí a všetky ostatné živé, ako aj neživé entity tohto sveta. Druhý svet obývali bohovia, ktorí nadprirodzene konali (pôsobili) ako vo svojom, tak aj v pozemskom svete, vytvárajúc tak z neho tzv. sakrálnu krajinu, pričom ľudia mohli konanie bohov do určitej miery rituálne usmerňovať. Previazanosť oboch svetov sa podľa Aztékov (a iných Mezoameričanov) prejavovala aj v tom, že v telách ľudí, v iných živých bytostiach, ako aj v hmotných predmetoch, fyzických elementoch krajiny a pod. sídlili určité nadprirodzené, bohmi poskytnuté sily, ktoré tiež pri určitých príležitostiach prúdili v rámci pozemského sveta, ako aj (obojsmerne) medzi týmto a nadpozemským svetom, atď.¹⁰⁷ Inak povedané, na myslenie, a tak aj na každodenné správanie sa a konanie Aztékov malo zásadný vplyv ich náboženstvo. Tento vplyv, hoci bol zásadný, však na druhej strane netreba

¹⁰⁷ Bližšie pozri: LÓPEZ AUSTIN, Sobre el concepto de *cosmovisión*, s. 25 a nasl. TRIGGER, *Understanding Early Civilizations*, s. 409 a nasl.

preceňovať. Predovšetkým nemožno predpokladať, že by všetci Aztékovia internalizovali svoje náboženstvo v rovnakom rozsahu – inak by asi neboli potrebné právne normy, podľa ktorých sa tvrdo – smrťou trestali skutky narúšajúce kult, napr. zrada vládcu ako pozemského zástupcu bohov a vrchného organizátora kultu, ukrytie vojnového zajatca, určeného na rituálnu popravu (na obetovanie bohom), či krádež v chráme alebo krádež vecí, ktoré súviseli s kultom atď. Popri tom tiež, pochopiteľne, nemožno predpokladať, že by Aztékovia nedokázali uvažovať logicky, racionálne a kauzálne. Ako uvádza Trigger, Aztékovia a príslušníci iných raných civilizácií určite chápali, že napr. úroda závisí nielen od priazne bohov, ale aj od praktických činností (napr. od orania a zavlažovania obhospodarovanej pôdy), že voda tečie preto, lebo tečie dolu kopcom, že určité druhy kameňa možno opracovať iba určitými technikami, že hlina sa stane pevnou a vode odolnou, iba ak sa riadne vypáli¹⁰⁸ a pod.

Každodennosť ako kľúčový pojem dejín každodennosti (a jeden z kľúčových pojmov tejto práce) je „súhrn podmienok, za ktorých človek koná a orientuje sa vo svojom obvyklom prostredí. Väčšina ľudských úkonov sa opakuje, takže si ich jednotlivec natoľko osvojí, že jeho konanie je kolektívne zrozumiteľné a umožňuje predvídateľné a stabilné interakcie [t. j. predvídateľné a stabilné správanie sa jednotlivca voči iným jednotlivcom]. Vo svete každodennosti platia veľmi často nepísané normy, používa sa [v ňom] bežný jazyk a zdravý rozum (*common sense*), dianie [v ňom] je samozrejmé, prostredie je [ľuďmi] zakúšané ako dôverné... Jednotlivec je presvedčený, že každý normálny a rozumný človek, s ktorým v ...spoločnosti žije, chápe každodenný svet rovnako ako on.”¹⁰⁹ Inými slovami, každodennosť je sociálny priestor, v ktorom konkrétny človek bezprostredne žije, ohľadne ktorého získal rozmanité skúsenosti a poznatky, vďaka ktorým sa v tomto priestore takpovediac vyzná a subjektívne („po svojom”) mu rozumie (má o ňom vlastné predstavy), v ktorom denno-denne do veľkej miery zautomatizovane a v ustálených podobách sa správa a koná, a tiež prichádza do kontaktu s inými ľuďmi, s ktorými si vytvára a udržiava určité vzťahy a pod.

Podľa teórie dejín každodennosti (*Alltagsgeschichte*) si jednotlivci svoj každodenný život utvárajú, udržiavajú, dotvárajú, ako aj pretvárajú svojimi najrôznejšími každodennými akciami a interakciami, ktoré sú v prevažnej miere rutinné, t. j. dlhodobo sa opakujúce (čo ale neznamená, že by sa formy každodenného života vôbec nevyvíjali, čiže časom nemenili). Jednotlivci svoje akcie realizujú v rámci a prostredníctvom určitej siete sociálnych vzťahov, ktorej sú súčasťou. Táto sieť, t. j. širšia štruktúrovaná spoločnosť, na jednej strane zakladá objektívne podmienky, za ktorých, resp. v ktorých medziach ľudia môžu konať; na druhej

¹⁰⁸ Tamže, s. 412.

¹⁰⁹ JANDOUREK, J.: *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001, s. 121 – 122, s. v. „každodennosť“.

strane však nie je ničím, čo by bolo raz a navždy dané, ani ničím, čo by existovalo nezávisle na ľuďoch a na ich akciách – ľudia svojím každodenným konaním sociálne vzťahy a štruktúry nielen opakovane sprítomňujú, a tak aj dlhodobejšie udržiavajú, ale na základe svojich premenlivých individuálnych potrieb, záujmov, názorov, postojov a životných skúseností aj rôzne upravujú (prispôsobujú), rozvíjajú, narúšajú/obnovujú, obchádzajú, manipulujú vo svoj prospech, alebo sa pokúšajú vymaniť spod ich vplyvu či konať v rozpore s nimi a pod.¹¹⁰ Každodenné ľudské akcie teda neprebiehajú izolovane, ale v rámci sociálnych štruktúr (súborov sociálnych vzťahov), ktoré ich priebeh, pochopiteľne, ovplyvňujú; medzi štruktúrami, vytvárajúcimi podmienky pre každodenné ľudské správanie a konanie, a týmto správaním a konaním však podľa teórie dejín každodennosti nie je sekvenčná hierarchia: štruktúry neexistujú nezávisle na každodenných akciách konkrétnych ľudí, a preto nepredchádzajú týmto akciám, ale sú rovnako ako akcie integrálnou súčasťou sociálnej praxe, v ktorej ich konajúci ľudia vzhľadom na svoje aktuálne potreby a záujmy opakovane (re)interpretujú,¹¹¹ a tým aj v rôznych podobách či rozsahoch denno-denne sprítomňujú, resp. utvárajú, dotvárajú, ako aj pretvárajú. Teória dejín každodennosti teda nepriznáva sociálnym (mocenským) štruktúram definitívne obsahy a formy a chápe ich ako výsledok v konkrétnych, predovšetkým mikrosociologických kontextoch realizovaných akcií konkrétnych individuálnych alebo kolektívnych (sociálne skupiny) aktérov. Nie je preto prekvapením, že sa táto teória stavia zdržanlivo k sociálnej histórii/historickej sociálnej vede, ktorá na spoločnosť nazerá ako na systém zložený z objektívnych nadosobných (= masou obyčajných ľudí v podstate neovplyvniteľných) celospoločenských sociálnych/mocenských makroštruktúr a makroprocesov a rozdeľuje ju na veľké abstraktné analytické celky (ekonomika, politický systém, kultúra a i.). Dejiny každodennosti sa od sociálnej histórie/historickej sociálnej vedy odlišujú aj tým, že sa usilujú rekonštruovať životné skúsenosti, zmýšľanie, názory, postoje, rozhodnutia, ako aj motivácie, spôsoby, ciele a emické významy konania konkrétnych aktérov.¹¹²

Rekonštrukcia toho, ako konkrétni aktéri vnútorne prežívali a zakúšali svoju každodennosť, či toho, aké významy pripisovali svojmu konaniu v konkrétnych situáciách a pod., je však značne problematická¹¹³ - pripomeňme, že Geertzove emické interpretácie

¹¹⁰ Porovnaj LÜDTKE, A.: Chapter I: Introduction: What Is the History of Everyday Life and Who Are Its Practitioners? In: Lüdtke, A. (ed.): *The History of Everyday Life. Reconstructing Historical Experiences and Ways of Life*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1995, s. 5 – 7.

¹¹¹ Tamže, s. 16.

¹¹² Tamže, s. 7 – 9, 15 – 21.

¹¹³ PORT, A. I.: History from Below, the History of Everyday Life, and Microhistory. In: *International Encyclopedia of Social & Behavioral Sciences*. 2nd edition. Volume 11, s. 111. Dostupné na internete:

prvého stupňa nie sú bádateľovi dostupné. Preto „...vždy, keď sa snažíme bádateľsky vysvetliť (prípadne pochopiť) situáciu dejinného aktéra, postupujeme tak, že vo väčšej alebo menšej miere odkazujeme na niečo, čo aktéra presahuje. Tak postupujeme aj vtedy, ak v zásade pripúšťame možnosť jeho slobodného konania. ...Predpoklad ...entity presahujúcej aktéra a umožňujúcej vysvetliť jeho konanie je buď reflektovaný, alebo si ho bádatelia neuvedomujú. Aj tam, kde sa úplne vychádza z metodologického individualizmu [= aj vtedy, keď chceme porozumieť správaniu/konaniu iba konkrétneho jednotlivca] (a povedzme sa odmieta ekonomická podmienenosť a spoločenská determinovanosť [správania/konania jednotlivcov]), predpokladá sa napr. (voči aktérovi) transcendentálne vedomie, na ktorom sa spolu s aktérom zúčastňujú jeho súčasníci a zároveň sa na ňom zúčastňujeme aj my ako bádatelia. Tento transcendentálny priestor nám umožňuje aktérovi porozumieť a mať s ním spoločné nami aj ním potenciálne uvedomitelné ideje. Prípadne sa pracuje s predpokladom jednotlivca presahujúceho ducha, v ktorom sa môžu odkrývať jednotlivé významy.”¹¹⁴ Inak povedané, „každá individuálna skúsenosť ...má v určitom rozsahu symbolickú, t. j. kultúrnu, nadindividuálnu (kolektívnu) povahu,“¹¹⁵ a preto bádatelia do určitej miery môžu odvodiť životné skúsenosti konkrétnych historických aktérov zo širších sociálnych/kultúrnych kontextov každodenných životov/rutinného správania sa a konania aktérov. Túto metodológiu rozpracoval Geertz, pre ktorého je kultúra koherentným kontextom, v rámci ktorého možno zhustene popisovať aktérske akcie, ako aj sociálne udalosti, inštitúcie, procesy a pod., a tak odhaľovať ich významy, t. j. zhruba zistiť, ako na ne nazerali a ako ich prežívali samotní príslušníci kultúry.¹¹⁶

Z predchádzajúceho výkladu vyplýva, že dejiny každodennosti sa minulosť pokúšajú analyzovať a interpretovať z hľadiska konkrétnych historických aktérov (jednotlivcov, ako aj menších sociálnych skupín), t. j. v emickej perspektíve, a sú tak určitým druhom historickej antropológie.¹¹⁷ Emická perspektíva je však uplatniteľná iba do určitej miery, ako sme videli vyššie. Popri tom, ako tvrdí J. Habermas, umožňuje výskum v tejto perspektíve poznanie iba sféry každodenných životov ľudí (*Lebenswelt*), nie však aj spoločnosti ako celku (tu však pre poriadok treba uviesť, že dejiny každodennosti či historická antropológia nemajú ambíciu skúmať historické spoločnosti v celosti). Spoločnosť totiž podľa Habermasa netvorí iba

https://www.academia.edu/14753670/History_from_Below_the_History_of_Everyday_Life_and_Microhistory (cit. 25. 08. 2016).

¹¹⁴ HORSKÝ, J.: Historický aktér. In: Storchová, L. a kol.: *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha: Scriptorium, 2014, s. 96 – 97.

¹¹⁵ Tamže, s. 97.

¹¹⁶ GEERTZ, *The interpretation of cultures: selected essays*, s. 14.

¹¹⁷ Súhrne k historicko-antropologickým prístupom k skúmaniu dejín pozri DÜLMEN, R. van: *Historická antropológie. Vývoj. Problémy. Úkoly*. Praha: Dokořán, 2002.

Lebenswelt, ale aj určitá objektívne existujúca celospoločenská organizácia, majúca charakter štruktúrovaného systému a fungujúca ako určité prostredie ovplyvňujúce a usporadúvajúce alebo – v Habermasovej terminológii – „kolonizujúce“ *Lebenswelt*, pričom táto organizácia je natoľko rozsiahla a zložitá, že ju konkrétni aktéri nemôžu komplexne spoznať, vysvetliť alebo prežiť (zakúsiť), a preto je potrebné jej výskum uskutočňovať v etickej perspektíve.¹¹⁸ Na toto chápanie spoločnosti nadväzujem v tejto práci, keď štruktúry aztéckej spoločnosti skúmam (aj) prostredníctvom etických konceptov „štát“ a „právo“.

Kým teória dejín každodennosti tvrdí, že jednotlivci si svoj konkrétne každodenné životy utvárajú do značnej miery sami (porovnaj vyššie), P. Bourdieu sa domnieva, že to tak nie je – podľa Bourdieua sú každodenné životy ľudí dané (ovládané) ich tzv. habitusmi, ktoré nevznikajú iba konaniami jednotlivcov ako prejavmi ich subjektívnej vôle alebo naopak iba mocenským pôsobením objektívnych sociálnych štruktúr na jednotlivcov, resp. ich konania, ale skôr určitým druhom interakcie týchto konaní a štruktúr. Každodenné, do veľkej miery automatizované správanie sa a konanie jednotlivcov teda v Bourdieuovom chápaní riadia ich špecifické habitusy, ktorými Bourdieu rozumie jednotlivcami internalizované dispozície (predpoklady) k tomu, aby mysleli, vnímali a konali určitými spôsobmi, pričom jednotlivci tieto dispozície natrvalo získavajú tým, že sú dlhodobo vystavení pôsobeniu objektívnych štruktúr (inštitúcií, noriem) sociálnych polí, v ktorých sa pohybujú, a tým, že dlhodobo prispôbujú svoje správanie charakteru (v čase sa meniacich) sociálnych pozícií, ktoré postupne okupujú.¹¹⁹ S existenciou habitusov súvisí aj pojem „doxa“, ktorý Bourdieu vzťahuje na hodnoty, názory, postoje, presvedčenia a pod., ktoré si ľudia osvojili v rámci sociálneho poľa, v ktorom sa dlhší čas pohybovali (napr. v škole), a to tak, že tieto hodnoty, názory, postoje, presvedčenia a pod. prenikli do ich podvedomia a ľudia ich považujú za samozrejmé, nespochybňujú ich, resp. sa s nimi stotožňujú, a zároveň si často vôbec neuvedomujú, že každodenne sa rozhodujú a konajú pod ich vplyvom. Inak povedané, doxa je súborom pevne zakorenených mentálnych predispozícií jednotlivcov, ktoré jednotlivcom umožňujú efektívne „prežiť“ v ich sociálnych svetoch, keďže rozhodovaniu sa a konaniu jednotlivcov automaticky dávajú podoby, ktoré si vyžadujú špecifické usporiadania a spôsoby fungovania týchto svetov.¹²⁰

Všeobecne povedané, každodennosť vzniká každodennými interakciami sociálnych (mocenských) štruktúr a aktérskych akcií. Vyššie načrtnuté teórie – teória dejín každodennosti

¹¹⁸ Bližšie pozri BALON, J.: *Teorie komunikativního jednání Jürgena Habermase*. In: Šubrt, J. a kol.: *Soudobá sociologie II (Teorie sociálního jednání a sociální struktury)*. Praha: Karolinum, 2008, s. 185 a nasl.

¹¹⁹ Bližšie pozri BOURDIEU, P.: *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995, s. 72 a nasl.

¹²⁰ Tamže, s. 159 a nasl.

a Bourdieuho teória správania sa a konania ľudí – vystihujú podstatu týchto interakcií odlišne: kým prvá teória pripúšťa zásadný (mocenský) vplyv nielen štruktúr na akcie, ale aj akcií na štruktúry, druhá teória taký vplyv priznáva iba štruktúram. Popri tom sa teórie odlišujú aj chápaním aktérskych akcií – prvá teória ich chápe ako akcie do značnej miery usmerňované samotnými aktérmi v súlade s ich konkrétnymi potrebami a záujmami, druhá teória ako akcie, ktoré aktéri môžu usmerňovať iba obmedzene, keďže ich konanie sa v rozhodujúcej miere riadi podvedomými, t. j. nimi nekontrolovanými predispozíciami, ktoré nie sú prejavom ich slobodnej vôle, ale určitej adaptácie na objektívne pomery panujúce v ich sociálnych svetoch.

Pri skúmaní aztéckeho každodenného života sa jednoznačne neprikláňam ani k jednej z týchto teórií. Aj v nadväznosti na hypotézu sformulovanú v Úvode, podľa ktorej štát časom riadil prakticky každú stránku života obyvateľov Tenochtitlanu, sa však domnievam, že Aztékovia si svoj každodenný život utvárali sami iba v menšom rozsahu; vo väčšom rozsahu im ho utváralo silné mocenské pôsobenie štruktúr štátu – právneho poriadku i iných štruktúr.

Expozíciu problematiky, hlavných teoretických východísk a metodiky práce, ktorú som podal v tejto kapitole, dopĺňam v nasledujúcej kapitole, v ktorej sa zaoberám prameňmi poznania aztéckeho štátu, práva a každodenného života a základnými problémami spojenými s ich analýzou a interpretáciou.

2 PRAMENE

Pramene poznania problematiky prítomnej práce sú integrálnou súčasťou prameňov poznania nahuaskej kultúry *ako celku*. Tieto pramene možno najvšeobecnejšie rozdeliť na písomné a nepísané.

Práca je založená na vybraných písomných/alfabetických prameňoch. Založenie práce na tomto druhu pramenného materiálu v žiadnom prípade nechce byť znížením, či dokonca popretím, významu nepísaných, t. j. ikonografických a iných kunsthistorických, ako aj archeologických, etnografických a lingvistických prameňov pre poznanie témy práce, ktorý je v mnohých smeroch značný. Ide iba o dôsledok skutočnosti, že spracovanie nepísaných prameňov je viazané na uplatnenie špeciálnych metódik, ktoré sú – na rozdiel od metodiky spracovania písomných prameňov – vzdelaniu a vedecko-výskumnému zameraniu autora tejto práce (autor je právny historik) vzdialené. Práca však v obmedzenom rozsahu predsa len obsahuje aj niektoré poznatky vychádzajúce z nepísaných prameňov, prevzaté zo sekundárnej literatúry.

Keďže pramenná základňa práce má písomný charakter, zaoberám sa v tejto kapitole podrobnejšie iba písomnými prameňmi a o nepísaných prameňoch sa zmieňujem iba stručne.

Písomné pramene

Písomné pramene, ktoré využívam v práci, sú modernými odbornými edíciami dobových rukopisných, ako aj tlačených textov, písaných latinským písmom. Tieto pramene umožňujú relatívne detailné a komplexné poznanie nahuaskej kultúry aj samy osebe, pre úplnosť však treba spomenúť ich dôležitý doplnok, ktorým sú pramene zároveň písomné aj ikonografické, resp. pramene úplne alebo čiastočne písané, či skôr maľované (kreslené) nahuaským piktograficko – ideografickým písmom,¹²¹ predstavujúce zdroj (konkrétne pramene, pravda, v odlišnom rozsahu) autentických (emických) informácií o nahuaskej kultúre. Popri epigrafoch nachádzajúcich sa na skalných plochách, stenách budov (napr. chrámov a palácov), resp. na ich ruinách, na keramike či kamenných a drevených predmetoch, patria k týmto špecifickým prameňom tzv. *amoxtli*, t. j. kusy opracovanej jelenej kože, papiera vyrobeného z lyka stromov, alebo látky utkanej z bavlny či z vlákien z listov agáve, popísané, resp. pomalované (pokreslené) nahuaským písmom, ktoré moderní bádatelia

¹²¹ Nahuaské písmo bolo zložené zo znakov majúcich charakter alebo piktogramov, alebo ideogramov (resp. logogramov), alebo, to však iba v značne obmedzenom rozsahu, fonetických elementov. LOCKHART, *The Nahuas After the Conquest...*, s. 327 – 330.

označujú ako „obrázkové rukopisy“ alebo „kódexy“ (*códices*; v singulári sa používa španielsky výraz *códice* alebo latinský výraz *codex*). Obrázkové rukopisy možno vo všeobecnosti rozdeliť na: 1. *náboženské obrázkové rukopisy*, ktoré zachytávajú nahuaské náboženské koncepcie a rituály, kalendárne cykly a pod.; 2. *historické obrázkové rukopisy*, ktoré zaznamenávajú reálne, ako aj mýtické dejiny rôznych sídel či oblastí stredného Mexika; a 3. *hospodársko-správne obrázkové rukopisy*, ktoré informujú o mocenských a majetkových pomeroch, existujúcich v rôznych nahuaských sídlach.¹²² Pre úplnosť dodávam, že v literatúre sa dajú nájsť aj iné klasifikácie obrázkových rukopisov; napr. M. Á. Ruz Barrio vymedzuje ako osobitnú kategóriu *právne obrázkové rukopisy*,¹²³ ktoré v koloniálnom období obyvatelia nahuaských obcí predkladali v súdnych procesoch ako dôkazy existencie svojich majetkových a iných, so životom v obciach spojených práv, a to s cieľom vymôcť si súdnou cestou ochranu alebo výkon týchto práv.

Výskum prameňov písaných nahuaským písmom predpokladá použitie metodiku,¹²⁴ ktorá sa úplne odlišuje od metodiky výskumu prameňov písaných latinským písmom. V práci preto prvé pramene neskúmam, v malej miere však čerpám určité poznatky z niektorých obrázkových rukopisov, a to prostredníctvom sekundárnej literatúry, v ktorej sú analyzované a interpretované.

Bohaté písomné pramene poznania nahuaskej kultúry sú všeobecne považované za zásadne dôležité informačné zdroje, bez ktorých by hlbšie a celistvejšie poznanie tejto kultúry vôbec nebolo možné. Bádatelia s nimi môžu, aj vďaka serióznej pramennej kritike, ktorej boli v uplynulých desaťročiach mnohé pramene podrobené, systematicky a extenzívne pracovať, a to aj napriek viacerým, ďalej uvedeným skutočnostiam, ktoré v nezanedbateľnom rozsahu znižujú hodnovernosť ich obsahu a obmedzujú ich výpovednú hodnotu.

S výnimkou určitých epigrafických prameňov,¹²⁵ piatich náboženských obrázkových rukopisov *skupiny Borgia* a možno aj hospodársko-správneho obrázkového rukopisu *Matrícula de Tributos*,¹²⁶ vznikli písomné pramene v období po španielskej *conquiste* Aztéckej ríše (1519 – 1521), t. j. v koloniálnom období mexických dejín, resp. v 16. až 18.

¹²² KÖHLER, U. – KÖNIG, V.: Bilderhandschriften. In: Köhler, U. (Hrsg.): *Altamerikanistik. Eine Einführung in die Hochkulturen Mittel- und Südamerikas*. Berlin: Verlag, Dietrich Reimer 1990, s. 134.

¹²³ RUZ BARRIO, M. Á.: Los códigos jurídicos: definición y metodología de estudio. *Desacatos*. Núm. 36, mayo-agosto, 2011, s. 169 – 184.

¹²⁴ BATALLA ROSADO, J. J.: Los códigos mesoamericanos: métodos de estudio. *Itinerarios*. No. 8, 2008, s. 43 – 65. BOONE, E. H.: *Stories in Red and Black. Pictorial Histories of the Aztecs and Mixtecs*. Austin: University of Texas Press, 2000. BOONE, E. H.: *Cycles of Time and Meaning in the Mexican Books of Fate*. Austin: University of Texas Press, 2007.

¹²⁵ GOOD UMBERGER, E.: *Aztec Sculptures, Hieroglyphs, and History*. Doctoral Dissertation. Columbia University, 1981. Dostupné na internete:

https://www.academia.edu/24642160/Aztec_Sculptures_Hieroglyphs_and_History (cit. 05. 05. 2015).

¹²⁶ BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 5, s. 297, pozn. č. 2.

storočí. Uvedené platí aj o všetkých obrázkových rukopisoch (okrem niekoľkých vyššie spomenutých), písaných, či už úplne alebo čiastočne, nahuaským písmom. Toto písmo sa používalo aj v koloniálnom období, v ktorom vznikli modifikované kópie viacerých, dnes už neexistujúcich, predkoloniálnych obrázkových rukopisov, ako aj obrázkové rukopisy informujúce o dejinách, územnom rozsahu (hraniciach), sociálnej štruktúre, ekonomike, pozemkových majetkoch a pod. konkrétnych indiánskych sídel (lokálnych komunít), ktoré obsahujú aj údaje vzťahujúce sa na obdobie pred *conquistou* a ktoré sú zvyčajne opatrené (nie vždy správnymi či presnými) komentármi písanými latinským písmom v nahuatli a/alebo v španielčine. Popri tom bol v koloniálnom období obsah rôznych, dnes už neexistujúcich, obrázkových rukopisov zachytený v prameňoch písaných latinským písmom.¹²⁷

Písomné pramene teda o predkoloniálnych dejinách a reáliách nahuaskej kultúry vypovedajú *ex post*. Táto skutočnosť nepochybne obmedzuje ich hodnovernosť a výpovednú hodnotu, čo sa však určite netýka všetkých písomných prameňov, resp. ich druhov v rovnakej miere. Navyše J. Lockhart ukázal, že vývoj nahuaskej kultúry po *conquiste* (v koloniálnom období) prešiel tromi štádiami,¹²⁸ pričom všetky podstatné písomné pramene, ktoré v tejto práci označujem ako „primárne písomné pramene“ (pozri ďalej), vznikli v rámci prvého (1519 – cca. 1545/1550) až druhého (cca. 1545/1550 – cca. 1640/1650) štádia, t. j. v čase, keď si nahuaská kultúra takmer v úplnom rozsahu zachovávala svoj pôvodný (predkoloniálny) charakter (prvé štádium) alebo v čase, keď už síce jej každý aspekt bol ovplyvnený španielskou kultúrou, avšak vplyv prvkov španielskej kultúry na prvky nahuaskej kultúry bol limitovaný, resp. španielske kultúrne prvky boli zväčša iba akýmsi doplnkom pretrvávajúcich pôvodných nahuaských kultúrnych prvkov (druhé štádium).¹²⁹ Z uvedeného vyplýva, že prameňom vzniknutým v prvom alebo druhom štádiu možno priznať určitú vyššiu (nie však úplnú) hodnovernosť, a to tým viac, že autori niektorých alfabetických prameňov a prakticky všetkých obrázkových rukopisov boli Nahuovia, prípadne miešanci Nahuov a Španielov, a autori iných prameňov, hoci nepatrili k Nahuom, prípadne k miešancom, boli zase dostatočne oboznámení s nahuaským jazykom a sociálno-kultúrnym prostredím, v ktorom dlhodobo žili a stýkali sa s Nahuami.

V súvislosti s aposteriorným vznikom písomných prameňov a z toho vyplývajúcou, čiastočnou obmedzenosťou ich hodnovernosti a výpovednej hodnoty, je vhodné sa osobitne zmieniť o tom, že mnohé koloniálne pramene písané latinským písmom sú (aspoň sčasti) založené na dnes už prevažne neexistujúcich, predkoloniálnych, ako aj na v určitom rozsahu

¹²⁷ Tamže, s. 5 – 9.

¹²⁸ LOCKHART, *The Nahuas After the Conquest...*, passim.

¹²⁹ Tamže, s. 429.

zachovaných, ranokoloniálnych obrázkových rukopisoch nahuaskej proveniencie. Alfabetické pramene teda do určitej miery reprodukovujú originálne obrázkové rukopisy, t. j. autentický obsah autentických vyjadrovacích prostriedkov Nahuov. Z toho by zákonite mala vyplývať určitá vyššia miera hodnovernosti, a tak aj určitý väčší informačný potenciál týchto prameňov. Viacerí bádatelia, napr. E. Florescano,¹³⁰ J. Klor de Alva a W. Mignolo, to však odmietajú, tvrdiac, že transkripcia obsahu natívnych obrázkových rukopisov a natívnej orálne tradovanej slovesnosti, sčasti obsahovo spojenej s obrázkovými rukopismi, do alfabetických prameňov viedla k ich zásadnej deformácii. Transkripcia sa totiž uskutočnila cez prizmu kultúry a koncepcie histórie španielskych kolonizátorov, čím vznikol nový, španielsky, t. j. záujmom Španielov vyhovujúci výklad kultúry a histórie Nahuov, ktorý sa v koloniálnej spoločnosti ovládanej Španielmi stal pre Nahuov záväzným, a preto v ňom možno vidieť sofistikovaný spôsob upevnenia nadvlády Španielov nad Nahuami.¹³¹

Ak aj nie na nemožnosť, tak aspoň na výraznú obťažnosť adekvátnej transkripcie obsahu obrázkových rukopisov do alfabetických textov poukazuje aj špecifický charakter nahuaského písma, ktoré je tzv. *semasiografiou*, t. j. ide o písmo, ktoré neumožňuje súvisle a ucelene zapísať určité rozprávanie, ale iba samostatne registrovať jednotlivé skutočnosti ako napr. osobné mená, miestne názvy, počty a druhy hmotných predmetov, niektoré abstraktné koncepty, jednotlivé dejinné udalosti a pod.¹³² Inak povedané, vnútorná koherencia a informačný potenciál obsahov obrázkových rukopisov sú oveľa nižšie ako v prípade alfabetických textov/narácií, na základe čoho sa možno domnievať, že prepis týchto fragmentárnych obsahov do podoby ucelených alfabetických výkladov si do určitej miery nevyhnutne vyžiadal slovné doplnky a kvôli kultúrnej odlišnosti Nahuov a Španielov aj vysvetlivky. Prepis teda nebol iba reprodukciou, ale do určitej miery aj transformáciou a (dez)interpretáciou originálnych obsahov obrázkových rukopisov, čo bolo motivované jednak snahou zvýšiť zrozumiteľnosť transkribovaných informácií v novom kultúrnom prostredí (t. j. v koloniálnej spoločnosti) a zaistiť ich kompatibilitu s jeho hodnotami a normami, jednak úsilím Nahuov, Španielov i miešancov presadiť (aj) pomocou zámerných úprav originálnych obsahov obrázkových rukopisov vlastné mocenské a majetkové záujmy. Zostáva dodať, že aj obrázkové rukopisy opatrené alfabetickými komentármi, ktoré produkovali nahuaskí pisári (*tlacuiloque*) v miestnych nahuaských komunitách v koloniálnom období,¹³³ môžu

¹³⁰ Bližšie pozri FLORESCANO, E.: *Memoria indígena*. México: Taurus, 1999, s. 211 a nasl.

¹³¹ BOONE, *Stories in Red and Black. Pictorial Histories of the Aztecs and Mixtecs*, s. 6 – 7.

¹³² TRIGGER, *Understanding Early Civilizations...*, s. 586 – 587.

¹³³ Neskoršie (od druhej polovice 17. storočia vznikajúce) rukopisy tohto druhu sa nazývajú *títulos primordiales*. K nim pozri WOOD, S.: The Social vs. Legal Context of Nahuatl Títulos. In: Hill Boone, E. – Cummins, T.

z rovnakých dôvodov modifikovať predkoloniálnu realitu; F. F. Berdan však uvádza, že tieto rukopisy možno s istou dávkou opatrnosti považovať za dôveryhodný prameň jej poznania, keďže rukopisy majú nahuaských autorov, sú koncipované v nahuaskej perspektíve a sú prejavom pretrvávania predkoloniálnej nahuaskej literárnej tradície v koloniálnom období, a to nielen jej formálnej stránky, t. j. spôsobu písania, ale do značnej miery aj jej pôvodného obsahu, t. j. autentických predkoloniálnych informácií týkajúcich sa predkoloniálneho obdobia.¹³⁴

Z predchádzajúceho výkladu vyplýva, že obsah dnes už neexistujúcich obrázkových rukopisov Nahuov bol do určitej miery prepísaný do obsahu prameňov písaných latinským písmom, pričom tento prepis bol sčasti reprodukciou, sčasti však aj modifikáciou spôsobenou neúmyselnými i zámernými interpoláciami, sémantickými posunmi, fabuláciami, redukciami prepisovaných informácií a pod. Vynára sa tak otázka, v akom rozsahu boli pôvodné obsahy obrázkových rukopisov modifikované, t. j. zdeformované ich prevodom do alfabetských textov? Túto otázku, samozrejme, nie je možné jednoznačne zodpovedať, keďže mnohé obrázkové rukopisy, ktorých obsahy boli transkribované, sa nezachovali. Na druhej strane by však bolo možné diskutovať o tom, či deformácia týchto obsahov bola naozaj až taká zásadná, ako tvrdia povedzme traja vyššie spomenutí bádatelia. Vo vede totiž existuje aj názor, že alfabetické pramene zaznamenávajú obsah obrázkových rukopisov pomerne verne, čo podľa M. Leóna-Portillu súvisí s tým, že alfabetické pramene sú založené predovšetkým na bohatej orálnej tradovanej slovesnosti Nahuov, t. j. okrem iného aj na autentických výkladoch obsahov obrázkových rukopisov, ktoré pred *conquistou* umožňovali ich správne a celistvé prečítanie, vysvetľovali ich a dopĺňali. Nie je preto, podľa Leóna-Portillu, prekvapením, že porovnaním niektorých alfabetských prameňov so (zachovanými) obrázkovými rukopismi (a v niektorých prípadoch dokonca aj s recentnou slovesnosťou Nahuov) možno odhaliť ich mnohé obsahové zhody, čomu napomáha aj to, že alfabetické pramene zachytávajú obsah obrázkových rukopisov a pôvodnú slovesnosť Nahuov aspoň sčasti v emickej perspektíve a že španielske kultúrne vplyvy je v prameňoch možné aspoň zhruba rozpoznať.¹³⁵

Hodnovernosť a výpovednú hodnotu písomných prameňov limituje aj v nich pomerne výrazne obsiahnuté, takpovediac „západné videnie“ nahuaskej kultúry. Autori prameňov ich rôzne stránky a prvky opísali a/alebo interpretovali viac či menej z hľadiska svetonázoru,

(eds.): *Native Traditions in the Postconquest World*. Washington, D. C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1998, s. 201 – 231.

¹³⁴ BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 6 – 7.

¹³⁵ Bližšie pozri: LEÓN-PORTILLA, M.: *La Filosofía Náhuatl estudiada en sus fuentes*. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1993, s. 397 a nasl. LEÓN-PORTILLA, M.: El binomio oralidad y códices en Mesoamérica. *Estudios de Cultura Náhuatl*. Nº 27, 1997, s. 135 – 154. LEÓN-PORTILLA, M.: La riqueza semántica de los códices mesoamericanos. *Estudios de Cultura Náhuatl*. Nº 43, 2012, s. 139 – 160.

axiologických a normatívnych štandardov, akademických teórií a pod. súdobej západnej (európskej, španielskej) a kresťanskej civilizácie. Najexplicitnejšie to možno vidieť na frekventovanom výskyte takých pojmov v prameňoch, ktoré majú v západnej civilizácii svoje špecifické významy, neprenosné alebo len sčasti prenosné do nahuaského prostredia. V prameňoch sa napr. nahuaské sídla (mestské štáty) stali „kráľovstvami“ či „republikami“, nahuaské elity „kráľmi“, „princami a princeznami“, „kniežatami“ či „šľachticmi“, bežní ľudia „plebejcami“, vojenský velitelia „generálmi“ a „kapitánmi“, nahuaskí bohovia „diablami“ či „démonmi“ atď.¹³⁶

Na druhej strane, mnohé pramene sú koncipované zároveň v španielskej aj natívnej perspektíve – pravda, natívnou perspektívou možno nezriedka rozumieť nielen uvedenie nahuaského pohľadu na určité fakty v prameňoch, ale aj jeho španielske (dez)interpretácie, alebo naopak nahuaské (dez)interpretácie španielskeho pohľadu na určité fakty –, a v tomto smere sú tieto pramene skôr hybridné ako jednostranné, t. j. nie sú písané v rámci iba jednej, španielskej, resp. nahuaskej kultúrnej tradície, ale oboch tradícií a ich synkretických foriem.¹³⁷ Pramene tak integrujú povedzme odlišné formy medzigeneračnej transmisie pamäte (orálnu, piktografickú, alfabetickú), odlišné koncepcie času a reality, odlišné kultúrne a náboženské hodnoty či odlišné chápania legitimacy politickej moci; inak povedané, pramene udržiavajú natívne tradície v zložitom a nerovnom dialógu s európskymi kultúrnymi tradíciami. Zostáva dodať, že tento atribút prameňov, t. j. ich založenie na viacerých komplexných kultúrnych tradíciách, značne rozširuje okruh možných interpretácií ich už beztak faktograficky bohatých obsahov.¹³⁸

Viacere naratívne pramene nie sú písané v diachrónej perspektíve, alebo v nej nie sú písané systematicky, v dôsledku čoho informujú predovšetkým o podobe, ktorú mala nahuaská kultúra v čase *conquisty*, avšak nezachytávajú (vôbec alebo v nedostatočnom rozsahu) ich skorší vývin. Pramene, ktoré tento vývin zachytávajú ucelenejšie, ho zase vo väčšej či menšej miere sprostredkovávajú vo výkladoch, ktoré sú viac mýtickou históriou ako opisom reálneho dejinného vývoja.¹³⁹ Táto okolnosť výrazne obmedzuje ich výpovednú hodnotu ako zdroja poznatkov o slede udalostí tvoriacich nahuaské dejiny, niektorí bádatelia však zdôrazňujú, že mýtickú históriu netreba vykazovať „do ríše rozprávok“, ale chápať ako

¹³⁶ K tomu pozri napr. MURIÁ, J. Ma.: *Sociedad prehispánica y pensamiento europeo*. México: Secretaría de Educación Pública, 1973.

¹³⁷ Bližšie pozri napr. SALOMONS, C.: Hybrid Historiography: Pre- and Post-conquest Latin America and Perceptions of the Past. *Past Imperfect*. 12, 2006, s. 1192 – 1315.

¹³⁸ NAVARRETE, Medio siglo de explorar el universo de las fuentes nahuas: Entre la historia, la literatura y el nacionalismo, s. 157.

¹³⁹ Bližšie pozri FLORESCANO, E.: Mito e historia en la memoria nahua. *Historia Mexicana*. Vol. 39, Núm. 3, 1990, enero - marzo 1990, s. 607 – 661.

unikátny „kľúč odomykajúci natívnu myseľ“, t. j. ako autentický nahuaský spôsob konceptualizácie, interpretácie a legitimizácie existujúceho sveta a jeho prvkov ako času, priestoru, dynamiky, vzťahov ľudí k nadprirodzeniu, politiky, spoločenského poriadku a pod., čo prameňom zachytávajúcím (aj) mýtickú históriu prepožičiava osobitný význam.¹⁴⁰

To, že mnohé pramene nie sú diachrónne, a tie, ktoré sú diachrónne, vo väčšej či menšej miere nie sú dôveryhodným zdrojom poznania reálneho predkoloniálneho vývoja nahuaskej kultúry alebo skorších kultúr, výrazne limituje možnosť skúmať zložité politické a kultúrne dejiny postklasického stredného Mexika iba na základe písomných prameňov, o ktorých v zásade platí, že ich hodnovernosť sa znižuje *pari passu* s tým, ako retrospektívne narastá vzdialenosť skutočností, o ktorých referujú, od *conquisty*. Výskum nahuaskej kultúry, ak má priniesť komplexnejšie výsledky, by sa však mal zamerať aj na skoršie, od *conquisty* časovo vzdialenejšie dejinné úseky, v priebehu ktorých sa objavili určité širšie vývojové trendy, formujúce kultúry stredného Mexika. M. E. Smith, inšpirujúc sa F. Braudelom, tieto trendy rozdelil na dlhodobé (*longue durée*) a strednodobé (*conjunctures*). Dlhodobé trendy sa objavili v ranom postklasickom období (950 – 1150 po Kr.), v strednom až neskorom postklasickom období sa zvýraznili a pretrvávali až do *conquisty*. Možno k nim zaradiť populačný nárast, intenzifikáciu poľnohospodárskej výroby, urbanizáciu, rozvoj ekonomiky a rozvoj mestských štátov ako najrozšírenejšej formy sídelnej a sociálno-politickej organizácie, ktorá sa zachovala aj po pripojení väčšiny centrálnomexických mestských štátov k Aztéckej ríši. K strednodobým trendom, resp. cyklom vývoja postklasického stredného Mexika patria prechodná existencia ríš – najprv tu existovala Toltécka (950 – 1150 po Kr.), potom Tepanecká (1370 – záver 20. rokov 15. storočia) a napokon Aztécka ríša –, ako aj striedanie procesov urbanizácie/ruralizácie a ekonomického vzostupu/úpadku určitých území, resp. sídel.¹⁴¹ Pri výskume týchto trendov, resp. od *conquisty* časovo vzdialenejších dejinných úsekov má zásadný význam archeológia.

Písomné pramene sa ďalej v rôznej miere vyznačujú tendenčnosťou. Napríklad, určité kroniky sú koncipované každá z perspektívy iného nahuaského sídla, napr. Tenochtitlanu alebo Texcoca, a preto nie je prekvapením, že obsahujú (aj) veľmi „prikrášené“ výklady predkoloniálnych dejín a reálií príslušných sídel a že „upravujú“ dejiny iných sídel a pod.

¹⁴⁰ Bližšie pozri: KRUELL, G. K.: La concepción del tiempo y la historia entre los mexicas. *Estudios Mesoamericanos*. Nueva época, 12, enero-junio 2012, s. 5 – 24. NAVARRETE LINARES, F.: Las fuentes indígenas más allá de la dicotomía entre historia y mito. *Estudios de Cultura Náhuatl*. N° 30, 1999, s. 231 – 256. NAVARRETE LINARES, F.: ¿Dónde queda el pasado? Reflexiones sobre los cronotopos históricos. In: Guedea, V. (coord.): *El historiador frente a la historia. El tiempo en Mesoamérica*. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 2004, s. 29 – 52.

¹⁴¹ SMITH, M. E.: Rhythms of change in Postclassic central Mexico: archaeology, ethnohistory, and the Braudelian model. In: Bernard Knapp, A. (ed.): *Archaeology, Annales, and ethnohistory*. Cambridge etc.: Cambridge University Press, 1992, s. 51 – 74 (osobitne pozri s. 68 a nasl.).

Popri tom sú pramene písané z hľadiska nahuaských elít, a nie aj masy obyčajných Nahuov, z hľadiska mestského obyvateľstva (resp. obyvateľov významných mestských štátov), a nie aj obyvateľov vidieka a pod. Obsah prameňov sa tiež vyznačuje neúplnosťou, nepresnosťami či rozporupnosťou. Napríklad sa v prameňoch možno stretnúť s arbitrárnymi generalizáciami údajov týkajúcich sa iba konkrétnej lokality – tieto údaje sú v prameňoch vzťahnuté aj na iné, v skutočnosti odlišné lokality. Niekedy zase nie je jasné, či určité konanie zachytené v prameňoch, bolo iba jednorazové, alebo sa opakovalo (t. j. či ide o historickú udalosť alebo praktiku) atď.¹⁴²

Tendenčnosť, neúplnosť, nepresnosť a rozporupnosť sa týka nielen naratívnych, ale aj diplomatických prameňov; Rankeovská poučka, že diplomatické pramene sú hodnovernejšie (objektívnejšie) ako naratívne pramene, platí iba do určitej miery.

Diplomatické pramene, t. j. ranokoloniálne správne a právne dokumenty, sú dôležitým, veľmi rozsiahlym a zároveň aj veľmi podrobným informačným zdrojom, ktorého výpovedná hodnota má však isté limity. Diplomatické pramene – na rozdiel od niektorých naratívnych – zachytávajú nahuaskú kultúru v podobe, ktorú mala v čase *conquisty* alebo neskôr, t. j. tieto pramene systematicky neinformujú o predkoloniálnom vývoji a reáliách nahuaskej kultúry. Okrem toho sú poznačené takpovediac „úradníckym videním“ koloniálnej reality, ktoré, ako upozorňuje G. Vollmer, nebolo dostatočne realistické a komplexné (a tak ani objektívne) – úradníci túto realitu vnímali prostredníctvom abstraktných administratívnych a juristických termínov, noriem a procedúr, čím do určitej miery vytvárali jej akýsi alternatívny, imaginárny obraz, ktorý vplýval na ich činnosť, resp. jej výsledky (= diplomatické pramene), a zároveň sa ňou zväčša zaoberali len selektívne, t. j. z úzkeho hľadiska konkrétnych prípadov, ktoré práve riešili.¹⁴³

Naratívne aj diplomatické pramene je možné rozdeliť na pramene písané v španielčine a pramene písané v nahuatli, pričom existujú piktograficko - alfabetické, ale aj iba alfabetické pramene písané v nahuatli. Pramene v španielčine zachytávajú dejiny, zmýšľanie, spôsob života, potreby a záujmy Španielov z ich pohľadu, ako aj ich nazeranie na nahuaské dejiny, reálie a životný štýl. Druhé pramene, ktorých výskum je doménou tzv. etnohistórie,¹⁴⁴ zachytávajú dejiny, zmýšľanie, spôsob života, potreby a záujmy Nahuov z ich pohľadu, ako aj ich nazeranie na španielske dejiny, reálie a životný štýl. Výskum prameňov písaných

¹⁴² BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s.13.

¹⁴³ Porovnaj VOLLMER, G.: Institutionen und Verfahrensweisen der spanischen Kolonialherrschaft. In: Köhler, U. (Hrsg.): *Altamerikanistik. Eine Einführung in die Hochkulturen Mittel- und Südamerikas*. Berlin: Dietrich Reimer Verlag, 1990, s. 617 – 620.

¹⁴⁴ Pozri napr.: BERDAN, F. F.: Mesoamerican Ethnohistory. *Ancient Mesoamerica*. 20, 2009, s. 211 – 215. *Desacatos*. No. 7, 2001.

v nahuatli, hoci v Mexiku či Nemecku sa v menšom rozsahu realizoval už oveľa skôr, sa začal výrazne rozvíjať až od polovice 70. rokov 20. storočia v USA, keď sa v rámci etnohistórie začala formovať špecifická výskumná platforma, tzv. nová filológia,¹⁴⁵ ktorej protagonisti sa zameriavajú najmä na dokumenty v nahuatli týkajúce sa každodenného života obyvateľov nahuaských obcí (zmluvy, úradné a súdne rozhodnutia, testamenty a i.) a venujú zvýšenú pozornosť jazyku týchto dokumentov, vidiac v ňom médium zachytávajúce autentické nazeranie konkrétnych Nahuov na vlastnú i španielsku kultúru a svoj život v ich rámci. Zostáva dodať, že výskum etnohistorických prameňov v nahuatli jednoznačne ukázal, že ide o informačné zdroje významne dopĺňajúce, ako aj korigujúce pramene písané v španielčine, čo však na druhej strane neznamená, že by pramene v španielčine boli *en bloc* menej hodnoverné ako pramene v nahuatli alebo že by pramene v španielčine nebolo možné skúmať samostatne (t. j. bez korelácie s prameňmi v nahuatli).

Písomné pramene vzniknuté v priebehu 16. storočia a prvej polovice 17. storočia, t. j. v ranom koloniálnom období, možno označiť ako „primárne pramene“. Označenie týchto prameňov ako „primárnych“ vyplýva z toho, že obsahujú pôvodné, alebo aj pôvodné údaje, ktoré ich autori získali na základe autopsie (pozorovaním nahuaského spôsobu života v čase prvotných kontaktov Španielov s Nahuami, alebo jeho reziduálnych foriem v koloniálnom období), reprodukciou obsahu dnes už neexistujúcich predšpanielskych nahuaských obrázkových rukopisov, dokumentáciou nahuaských orálnych tradícií, cieľenými rozhovormi s Nahuami či kritickým skúmaním tvrdení iných autorov. Neskoršie pramene už v zásade pôvodné údaje neprinášajú, sú však zaujímavé úsilím ich autorov syntetizovať a interpretovať poznatky o nahuaskej kultúre. K týmto prameňom patrí napr. dielo jezuitu Francisca Clavijera (1731 – 1787) *Historia Antigua de México* (1781) alebo rovnomenné dielo historika Mariana Veytia (1718 – 1780) *Historia Antigua de México* (1836).

Vychádzajúc z Tschohlovej stručnej, avšak výstižnej klasifikácie a charakteristiky písomných prameňov k nahuaskej kultúre,¹⁴⁶ rozdeľujem primárne písomné pramene poznania nahuaskej kultúry do nasledujúcich základných kategórií:

1. *Správy conquistadorov (1520 – 1568).*

¹⁴⁵ LOCKHART, J.: Introduction: Background and Course of the New Philology. In: Lockhart, J. - Sousa, L. - Wood, S. (eds.): *Sources and Methods for the Study of Postconquest Mesoamerican Ethnohistory. Provisional Version*. 2007. Dostupné na internete: <http://whp.uoregon.edu/Lockhart/> (cit. 11. 11. 2014). RESTALL, M.: A History of the New Philology and New Philology in History. *Latin American Research Review*. Vol. 38, No. 1, February 2003, s. 113 – 134.

¹⁴⁶ TSCHOHL, P.: Die wortschriftlichen Quellen zum Aztekenreich. In: Köhler, U. (Hrsg.): *Altamerikanistik. Eine Einführung in die Hochkulturen Mittel- und Südamerikas*. Berlin: Dietrich Reimer Verlag, 1990, s. 145 – 159.

Viacerí *conquistadori*, t. j. účastníci *conquisty* Aztéckej ríše, sú pôvodcami správ, z ktorých sa dozvedáme nielen o priebehu *conquisty*, ale aj o rôznych nahuaských reáliách. Silnou stránkou správ je, že vznikli na základe bezprostredných pozorovaní a skúseností ich autorov, slabou zase ich chýbajúci záujem o hlbšie porozumenie cudziemu kultúrnemu prostrediu. Z týchto správ možno príkladne spomenúť listy *Cartas de Relación* (1520 – 1526), ktoré napísal vodca *conquistadorov* Fernando/Hernando Cortés cisárovi Karolovi V., alebo dielo *Historia Verdadera de la Conquista de la Nueva España* (1568), ktorej autorom je *conquistador* Bernal Díaz del Castillo a ktorá približuje priebeh *conquisty* z pohľadu *hueste* (t. j. vojakov, ktorých Cortés viedol).

Ku správam *conquistadorov* možno zaradiť aj tzv. *Relaciones/Probanzas de méritos y servicios*. V týchto úradných (súdnych) dokumentoch, podporených svedeckými výpoveďami, *conquistadori* (prípadne ich blízki príbuzní) subjektívne opisovali priebeh vojenskej *conquisty* niektorého indiánskeho územia či sídla a informovali Španielsku korunu o tom, že sa tejto *conquisty* aktívne zúčastnili a získali si tak určité zásluhy, za ktoré od Koruny požadovali určitú odmenu.¹⁴⁷

2. Najstaršie správne dokumenty (t. j. dokumenty španielskej koloniálnej správy) z 20. až 30. rokov 16. storočia (do roku 1540).

3. Informatívne materiály (1531 – 1554).

Aby mohla Španielska koruna efektívne spravovať rozľahlé územia bývalej Aztéckej ríše, musela nadviazať na jej pretrvávajúce sociálne, ekonomické a administratívne štruktúry, ako aj spoznať životný štýl, mentalitu, kultúru a náboženstvo jej obyvateľov. Koloniálne orgány preto začali systematicky zhromažďovať informácie o rozličných nahuaských reáliách, ktoré sú obsiahnuté v materiáloch informatívneho charakteru. Keďže praktické problémy spojené so zásadnou „inakosťou“ nahuaského obyvateľstva vyvolali na strane koloniálnej správy seriózne snahy o čo najpresnejšie a najúplnejšie opísanie jeho spôsobu života a kultúry, vyznačuje sa táto kategória pramenného materiálu značnou hodnovernosťou, ktorú napomáha aj to, že sa opiera o nezachované predkoloniálne nahuaské pramene a že k jeho redakcii prišlo krátko po *conquiste*.

Pôvodcom dôležitých písomností informatívneho charakteru bol Sebastián Ramírez de Fuenleal, predseda tzv. Druhej audiencie (= koloniálny súdny a správny orgán) v Ciudad de México.¹⁴⁸

¹⁴⁷ WARREN, J. B.: An Introductory Survey of Secular Writings in the European Tradition on Colonial Middle America, 1503 – 1818. In: Cline, H. F. – Glass, B. J. (eds.): *Handbook of Middle American Indians. Volume 13. Guide to Ethnohistorical Sources, Part Two*. University of Texas Press, 1974, s. 68.

¹⁴⁸ Pozri LEÓN-PORTILLA, M.: Ramírez de Fuenleal y las antigüedades mexicanas. *Estudios de Cultura Náhuatl*. N° 8, 1969, s. 9 – 49 (pozri najmä s. 28 – 49).

Juan Cano, manžel dcéry niekdajšieho vládcu Tenochtitlanu Motecuhzomu II. (vládol 1502 - 1520), poveril františkánov spracovať dynastické dejiny Tenochtitlanu. Tak v roku 1532 vznikol dokument *Origen de los Mexicanos*, vychádzajúci z indiánskych obrázkových rukopisov a orálnych prameňov, a následne jeho variant *Relación de la genealogía*.

Dôležité informatívne materiály vznikli v období vlády prvého miestokráľa (*virrey*) Nového Španielska¹⁴⁹ Antonia de Mendoza (1535 - 1550). Na prvom mieste možno spomenúť

rozsiahly piktograficko – textový, t. j. nahuaským a zároveň aj latinským písmom (rukou) písaný prameň *Codex Mendoza* (vznikol v priebehu 40. rokov 16. storočia), známy aj pod označeniami *Códice Mendocino* alebo *Colección de Mendoza*. K ďalším materiálom z tohto obdobia patria: *La orden que los yndios tenían en su tiempo para hacerle teuctles* (1537), *La orden ... en suceder en las tierras y baldíos* (1537), ako aj osobitné historické a etnografické dokumenty, vytvorené španielskymi duchovnými na základe predkoloniálnych obrázkových rukopisov medzi rokmi 1535 a 1543 (napr. dokument *Éstas son leyes que tenían los indios de la Nueva España, Anáhuac o México*) a i.

4. Najstaršie anonymné diela o dejinách Nahuov (1528 – 1570).

Na rozdiel od dosiaľ spomenutých súčastí pramennej bázy k nahuaskej kultúre sa tieto diela programovo zameriavajú na dejiny Nahuov, či už lokálne alebo širšie, resp. celkové. Vychádzajú z predkoloniálnych obrázkových rukopisov, nahuaských orálnych tradícií, ako aj z voľných rozprávání Nahuov. Majú formu análov, genealógií, prehľadov vládcov a ich činov (najmä vojenských výbojov), alebo ucelených historických výkladov. Z hľadiska spôsobu vyhotovenia ide o obrázkové rukopisy opatrené rukopisnými komentármi v latinskom písme, alebo o rukopisy v latinskom písme.

K najdôležitejším prameňom tohto druhu patria: *Anales de Tlatelolco* (1528 – 1531), *Historia Tolteca-Chichimeca* (cca. 1550), *Leyenda de los Soles* (1558 – 1561) a *Anales de Cuauhtitlan* (1563 – 1570).

5. Informácie o Nahuoch obsiahnuté v prameňoch vytvorených mezoamerickými Indiánmi, ktorí nepatrili k Nahuom.

K týmto prameňom patrí napr. *Códice de Huichapan*, ktorí vytvorili Indiáni Otomí.

6. Najstaršie španielske kultúrnohistorické opisy (1533 – 1585).

¹⁴⁹ Ako Nové Španielsko alebo, presnejšie, Miestokráľovstvo Nové Španielsko (*Virreinato de Nueva España*), sa v čase koloniálnej vlády Španielskej koruny nad americkým kontinentom označovalo územie, ku ktorému patrili niektoré južné oblasti dnešných USA, dnešné Mexiko a štáty Strednej Ameriky, okrem Panamy, karibské ostrovy, dnešná Venezuela, ako aj Filipíny a niekoľké pacifické ostrovy. Miestokráľovstvo Nové Španielsko vzniklo v roku 1535 a zaniklo v roku 1821.

Autormi diel patriacich do tejto pramennej skupiny sú františkán Andrés de Olmos (jeho rozsiahle dielo sa zachovalo len sčasti a len nepriamo, t. j. prostredníctvom diel iných autorov), františkán Toribio de Benavente Motolinía a právnik Alonso de Zorita, ktorého dielo obsahuje mnohé, pravda, do určitej miery problematické (napr. zidealizované) údaje o sociálnych, ekonomických, politických a administratívnych štruktúrach, práve, náboženstve či každodennom živote Nahuov.¹⁵⁰

7. *Petície indiánskych elít a kráľovské dokumenty udeľujúce léna.*

Petíciami žiadali potomkovia nahuaských, ako aj iných indiánskych predkoloniálnych elít Španielsku korunu, aby im zaručila privilegované postavenie v koloniálnej spoločnosti a poskytla náhradu za majetky, o ktoré prišli v dôsledku *conquisty*. V záujme podporenia svojich petícií dokladovali svoj urodzený pôvod, ako aj zastávanie významných úradov a vlastníctvo pozemkových majetkov ich predkami v predkoloniálnom období.

Koruna petíciám indiánskych elít v určitom rozsahu vyhovelá a v priebehu 16. storočia im osobitnými dokumentmi udelila léna (poskytla určité úrady a majetky).

8. *Koloniálne správne a právne dokumenty zachytávajúce predkoloniálne pomery v rôznych lokalitách a regiónoch stredného Mexika.*

Ako bolo spomenuté, osobitnú kategóriu týchto dokumentov tvoria dokumenty písané v nahuatli. V ranokoloniálnom Tenochtitlane vzniknuté dokumenty v nahuatli sú v určitom rozsahu dostupné v odbornej edícii v nahuatli i v preklade do španielčiny.¹⁵¹

9. *Diela založené na etnografických prameňoch (1547 – začiatok 17. storočia).*

Spracovaním dobových etnografických prameňov, t. j. sčasti ústne tradovanej a sčasti v obrázkových rukopisoch zachytenej, bohatej slovesnosti Nahuov¹⁵² a výpovedí nahuaských informátorov o rôznych stránkach nahuaskej spoločnosti a kultúry, vznikli viaceré významné pramene, napr.: tzv. *huehuetlahtolli*, čo sú múdroslovné rétorické útvary, z ktorých možno odvodiť mnohé fakty o každodennom verejnom i rodinnom živote Nahuov; zbierka básní a piesní *Cantares Mexicanos* (druhá polovica 16. storočia); mimoriadne významné dielo *Historia general de las cosas de la Nueva España*, ktoré jeho autor – františkán Bernardino de Sahagún zostavoval (spisoval, prepisoval, dopĺňal, spresňoval a upravoval po formálnej

¹⁵⁰ Zorita je autorom o. i. *Breve y Sumaria Relación de los Señores de la Nueva España* a štvordielnej *Relación de las cosas notables de la Nueva España y de la conquista y pacificación de ella y de la doctrina y conversión de los naturales*. K Zoritovmu životu a dielu pozri VIGIL, R. H.: *Alonso de Zorita: royal judge and Christian humanist, 1512-1585*. Norman: University of Oklahoma Press, 1987. Pozri aj EGÍO, J. L.: From Castilian to Nahuatl, or from Nahuatl to Castilian? Reflections and Doubts about Legal Translation in the Writings of Judge Alonso de Zorita (1512–1585?). *Rechtsgeschichte/Legal History*, 24, 2016, s. 122 – 153.

¹⁵¹ REYES GARCÍA, L., et. al.: *Documentos nauas de la Ciudad de México del siglo XVI*. México: Secretaría de Gobernación etc., 1996.

¹⁵² K tomu súhrnne pozri GARIBAY K., Á. Ma.: *Historia de la literatura náhuatl*. Tercera Edición. México: Porrúa, 2007.

stránke) od 40. až do 80. rokov 16. storočia a ktoré sa najucelenejšie zachovalo v ilustrovanom rukopise *Códice Florentino/Codex Florentinus* (1577); rozsiahly slovník nahuaských výrazov (*Vocabulario en lengua castellana y mexicana y mexicana y castellana*; 1571), ktorý vypracoval františkán Alonso de Molina.

10. *Neskoršie historické diela (1570 – začiatok 17. storočia).*

K týmto dielam, zachytávajúcim vnútorné dejiny Tenochtitlanu, jeho expanziu a i. patria najmä: anonymný *Códice Aubin*; *Historia de las Indias de Nueva España e Islas de Tierra Firme* (1579 – 1581), ktorej autorom je dominikán Diego Durán; *Crónica Mexicana* (cca. 1598), ktorú napísal Fernando/Hernando Alvarado Tezozomoc, vnuk Motecuhzomu II.; a kompilácia prác viacerých autorov, okrem iných Tezozomoca a Chimalpahina, označovaná ako *Crónica Mexicáyotl* (začiatok 17. storočia). Uvedené diela v určitom (odlišnom) rozsahu reproduktujú obsah strateného anonymného historického prameňa písaného v nahuatli, pracovne nazývaného *Crónica X*.¹⁵³

11. *Relaciones Geográficas (1579 – 1586).*

Relaciones Geográficas sú spracovaním odpovedí na otázky úradného dotazníka, ktorý v roku 1577 zaslala Španielska koruna do Nového Španielska s cieľom systematicky zmapovať pomery v kolónii, vrátane predkoloniálnej organizácie hospodárskeho života a správy.

12. *Neskoré historické syntézy (1596 – 1616).*

Františkán Jerónimo/Gerónimo de Mendieta, autor diela *Historia eclesiástica indiana* (1596), a františkán Juan de Torquemada, autor monumentálneho diela *Monarquía indiana* (1616), uskutočnili v uvedených dielach syntézu starších prameňov, pričom však do nich zapracovali aj určité pramenné materiály, ktoré sa do súčasnosti nezachovali.

13. *Neskoršie diela historikov indiánskeho pôvodu (1600 – 1640).*

Autormi diel patriacich do tejto pramennej kategórie sú: z elity nahuaského štátu Chalco (súčasť Aztéckej ríše) pochádzajúci Domingo Francisco de San Antón Muñón Chimalpahin Quauhtlehuanitzin, ktorý v rokoch 1606 až 1631 napísal osem *Relaciones*; potomok dynastie vládcov Texcoca, miešanec Fernando de Alva Ixtlilxochitl, ktorého práce z rokov 1600 až 1640 boli neskôr súborne vydané pod názvom *Obras Históricas*; ako aj vyššie spomenutý Tezozomoc.

¹⁵³ Hypotézu o existencii prameňa *Crónica X* sformuloval v roku 1945 BARLOW, R. H.: *La Crónica X. Revista Mexicana de Estudios Antropológicos*. VII, 1945, s. 65 – 87. Barlowova hypotéza bola v nasledujúcich desaťročiach podrobená ďalším skúmaniam. Naposledy ju komplexne skúmala PEPPERSTRAETE, S.: *La "Chronique X": Reconstitution et analyse d'une source perdue fondamentale sur la civilisation Aztèque, d'après l'Historia de las Indias de Nueva España de D. Durán (1581) et la Crónica Mexicana de F. A. Tezozomoc (ca. 1598)*. Oxford: Archeopress, 2007.

Diela historikov indiánskeho pôvodu sú faktograficky bohaté a obsahujú mnohé dôležité pôvodné údaje. Na druhej strane je hodnovernosť týchto diel do určitej miery problematická a treba k nim preto pristupovať s istou obozretnosťou. Indiánski historici sa nimi totiž usilovali priblížiť Španielskej korune a kolonistom ako novým pánom niekdajšej Aztéckej ríše slávu, moc a bohatstvo svojich predkov, t. j. rôznych vládcov a elít pôsobiacich v období pred *conquistou*, a tým dokázať, že svojím pôvodom v ničom nezaostávajú za pôvodom španielskych kráľov a šľachticov a mali by tak v koloniálnej spoločnosti mať s nimi porovnateľné postavenie. Toto úsilie indiánskych historikov si však zákonite vyžiadalo isté „politicky korektné“ úpravy predkoloniálnych dejín a reálií nahuaskej kultúry; indiánski historici predstavili svoju kultúru v určitom rozsahu v takom svetle, aby ju Španieli mohli akceptovať z hľadiska *ich* hodnotových, etických a rôznych stránok praktického života sa týkajúcich štandardov, a následne považovať za rovnocenný náprotivok vlastnej kultúry.¹⁵⁴

Všetky uvedené druhy primárnych písomných prameňov sú zdrojom poznatkov o problematike práce, pričom však, pochopiteľne, platí, že kvantita a relevancia informácií obsiahnutých v konkrétnych prameňoch je výrazne rozdielna.

O mestskom štáte Tenochtitlan (o jeho fyzickom vzhľade, sociálnej, politickej, administratívnej a ekonomickej organizácii, kultovom živote a pod.) vypovedajú pramene podrobne a rozsiahlo. Pramene však prevažne zachytávajú iba tú podobu štruktúr aztéckeho mestského štátu, s ktorou sa stretli španielski *conquistadori* v rokoch 1519 až 1521, pričom o skoršom vývine týchto štruktúr informujú väčšinou nedostatočne, prípadne o ňom neinformujú vôbec.

Predkoloniálne obrázkové rukopisy právneho charakteru sa nezachovali,¹⁵⁵ ich obsah však do určitej miery reprodukuje ranokoloniálne alfabetické a piktograficko - alfabetické pramene. Tieto pramene o aztéckom práve informujú alebo priamo, t. j. zachytávajú právne normy (ich obsah), alebo – a to vo väčšom rozsahu – nepriamo, t. j. obsahujú opisy aztéckeho politického systému, ideológie, náboženstva, ekonomiky, foriem vlastníctva, medzil'udských, napr. rodinných vzťahov či typických ľudských, napr. pracovných činností a pod., z ktorých možno odvodiť v prameňoch explicitne nezachytené právne normy, resp. právne vzťahy.¹⁵⁶

¹⁵⁴ K tomu pozri napr.: De DURAND FOREST, J. (ed.): *The Native Sources and the History of the Valley of Mexico*. British Archaeological Reports, 1984. JOHANSON K., P.: La literatura indigenista en la Nueva España en los albores del siglo XVII. In: Maser, M. – Flores, E. (eds.): *Ensayos sobre literaturas y culturas de la Nueva España*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Filológicas, 2009, s. 33 – 72. ROMERO GALVÁN, J. R. (coord.): *Historiografía Novohispana de tradición indígena*. Edición Historiografía Mexicana, vol. 1. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 2003.

¹⁵⁵ Existenciu predkoloniálnych obrázkových rukopisov právneho charakteru potvrdzuje napr. CLAVIJERO, F. J.: *Historia antigua de México*. Décima edición. México: Editorial Porrúa, 2003, s. 776.

¹⁵⁶ Na základe priamych, ako aj nepriamych pramenných informácií o právach Tenochtitlanu a Texcoca zostavil C. H. Alba v zásade ucelený prehľad právnych úprav tvoriacich aztécky právny poriadok, ktorý však zostal iba

Domnievam sa tiež, že vo viacerých smeroch existujúca podobnosť práv Tenochtitlanu a Texcoca umožňuje rekonštruovať aztécke právne úpravy doplnením pramenných údajov o práve Tenochtitlanu niektorými pramennými údajmi o práve Texcoca.

Zmienky o konkrétnych právnych úpravách sú „roztrúsené“ v mnohých prameňoch. Niekoľké pramene však obsahujú aj ucelenejšie súbory (kompilácie) právnych úprav, ktoré možno považovať za skutočné právne kódexy/zákonníky, keďže ich vzniku v predhispánskom období predchádzal systematický proces kodifikácie práva. Ide o nasledujúce pramene:

1. v prvom dieli Duránovej kroniky sa súhrnne uvádzajú právne úpravy, ktoré vydal aztécky vládca Motecuhzoma I. (vládol 1440 – 1469) a ktoré sú prevažne zákonmi obmedzujúcimi alebo zakazujúcimi prepych;¹⁵⁷
2. vyššie spomenuté, priamo a v celosti nezachované dielo františkána Olmosa (Olmos dokončil svoje dielo okolo roku 1539) bolo v určitom rozsahu prevzaté do viacerých prameňov; okrem iného sa stalo základom *antológie trinástich rukopisov*, ktorá je od roku 1702 známa ako *Libro de oro y tesoro índico* alebo iba ako *Libro de oro*. Súbory právnych noriem obsahujú tieto rukopisy z *Libro de Oro: Historia de los mexicanos por sus pinturas* a *Éstas son leyes que tenían los indios de Nueva España, Anáhuac o México*. Prvý z týchto rukopisov vznikol okolo roku 1544; ide o neúplnú a nedôslednú kópiu, stručný súhrn alebo extrakt z príslušného (strateného) Olmosovho rukopisu, ktorý vznikol medzi rokmi 1533 až 1537. Druhý rukopis obsahuje údaj, že ho (vychádzajúc z Olmosovho diela) vytvoril istý fray Andrés de Alcobiz vo Valladolidi 10. septembra 1544;¹⁵⁸
3. v Ixtlilxochitlových *Obras Históricas* sa na viacerých miestach uvádzajú právne úpravy spájané s významným vládcom Texcoca Nezahualcoyotlom¹⁵⁹ (vládol 1433 – 1472), ktoré, ako sa zdá, sčasti existovali už pred obdobím Nezahualcoyotlovej vlády (t. j. Nezahualcoyotl tieto úpravy iba potvrdil, resp. nezrušil) a sčasti boli vytvorené až

prehľadom, keďže Alba tieto právne úpravy neosadil do ich širšieho historického, sociálneho a kultúrneho kontextu a nepokúsil sa o ich emickú interpretáciu. Porovnaj ALBA, C. H.: *Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano*.

¹⁵⁷ DURÁN, D.: *Historia de las Indias de Nueva España e Islas de Tierra Firme, I*. México: Consejo Nacional para la Cultura y las Artes, 2002, s. 264 – 267. León-Portilla uvádza, že právne úpravy vydané Motecuhzomom I. a zaznamenané Duránom treba považovať za autentické. Porovnaj LEÓN-PORTILLA, M. et. al.: *Historia documental de México, I*. 4^a ed. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 2013, s. 123 – 124.

¹⁵⁸ Bližšie pozri TENA, R.: *Las Antigüedades mexicanas* de fray Andrés de Olmos. In: Barjau, L. (coord.): *Etnohistoria. Visión alternativa del tiempo*. México: INAH, 2006, s. 29 – 37.

¹⁵⁹ IXTLILXOCHITL, F. de Alva: *Obras Históricas. Tomo I*. Tercera edición facsimilar. México: Instituto Mexiquense de Cultura, UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 1997, s. 385 – 386, s. 405 – 406. IXTLILXOCHITL, F. de Alva: *Obras Históricas. Tomo II*. Tercera edición facsimilar. México: Instituto Mexiquense de Cultura, UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 1997, s. 101 – 105.

Nezahualcoyotlom. Zákonodarcom bol aj Nezahualcoyotlov syn, vládca Nezahualpilli (1472 – 1515).

Písomné pramene sú, konečne, aj bohatým zdrojom poznatkov o každodennom živote obyvateľov Tenochtitlanu, treba však zdôrazniť, že o jeho jednotlivých sférach a formách informujú nerovnomerne.

Nepísané pramene

Výskum určitého kódexu či epigrafu písaného nahuaským písmom iba ako písomného prameňa (dokumentu), a nie aj ako prameňa zároveň nepísaného, konkrétne kunsthistorického/ikonografického (obraz) a archeologického (artefakt, monument), môže výrazne ochudobniť výsledky jeho rozboru. Interpretácia ikonografických a archeologických prameňov si často vyžaduje konzultovať ich opisy v alfabetických prameňoch a niekedy aj etnografický výskum u súčasných Nahuov, ktorý v obmedzenom rozsahu môže napomôcť aj lepšie porozumieť niektorým informáciám vzťahujúcim sa na predkolumbovských Nahuov, obsiahnutým v alfabetických prameňoch. Je teda zrejmé, že písomné a nepísané pramene do určitej miery nie je možné/vhodné konzekventne rozlišovať, napokon „každý dokument je de facto [aj] monument“,¹⁶⁰ a že ich výskumy treba prepájať (písomné a nepísané pramene sa v určitom rozsahu vzájomne dopĺňajú a korigujú), bádatelia však väčšinou skúmajú buď jedny, alebo druhé pramene, a to samostatne.

Archeologické a ikonografické a iné kunsthistorické (napr. sochy) *nepísané pramene* možno súhrnne označiť pojmom „materiálna kultúra“, tento pojem je však zavádzajúci, keďže objekty materiálnej kultúry nie sú prameňmi iba z hľadiska svojich fyzikálnych vlastností, ktoré umožňujú rekonštruovať napr. proces ich výroby, ale aj z hľadiska rôznych foriem ich zapojenia do ľudských akcií a praktík a tiež rôznych symbolických významov, ktoré sa k nim viažu.

Archeologickým a kunsthistorickým prameňom *par excellence* je celkový, Aztékmi postupne vytváraný a pretváraný, fyzický vzhľad Tenochtitlanu,¹⁶¹ ako aj širšej krajiny, do ktorej sa šíril jeho politický, ekonomický a kultúrny vplyv.¹⁶²

¹⁶⁰ TABACZYŃSKI, S.: The Relationship between History and Archaeology: Elements of the Present Debate. *Medieval Archaeology*. Volume 37, Issue 1, 1993, s. 4.

¹⁶¹ Pozri napr. MATOS MOCTEZUMA, E.: *Tenochtitlan*. México: El Colegio de México etc., 2010.

¹⁶² Pozri napr.: BRODA, J.: Political Expansion and the Creation of Ritual Landscapes: A Comparative Study of Inca and Aztec Cosmivision. *Cambridge Archaeological Journal*. Volume 25, Issue 1, February 2015, s. 219 – 238. UMBERGER, E. – KLEIN, C. F.: Aztec Art and Imperial Expansion. In: Rice, D. S. (ed.): *Latin American Horizons. A Symposium at Dumbarton Oaks 11th and 12th October 1986*. Washington, D. C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1993, s. 295 – 336. UMBERGER, E.: Aztec Art in Provincial Places: Water

K archeologickým prameňom možno ďalej zaradiť naturfakty, t. j. kostrové pozostatky napr. ľudí obetovaných bohom, a rôzne artefakty ako pracovné nástroje, predmety súvisiace s kultom, prestížne predmety fyzicky symbolizujúce vyššie pozície ich vlastníkov v aztéckej sociálnej hierarchii a pod.¹⁶³

Archeológia aspoň do určitej miery umožňuje rekonštruovať reálny historický vývoj v obdobiach časovo vzdialenejších od *conquisty*, o ktorom etnohistorické pramene vôbec neinformujú, alebo informujú nedostatočne či iba v podobe mýtkej histórie. Popri tom môžu archeologické pramene významne doplniť, spresniť, ale aj korigovať etnohistorické pramene, a naopak. M. E. Smith uskutočnil diachrónnu koreláciu archeologických a etnohistorických prameňov, z ktorej vyplýva, že informácie vychádzajúce z jedných a druhých prameňov sa v niektorých smeroch zhodujú, v iných však úplne odlišujú, a v niektorých ich nemožno porovnať kvôli tomu, že prvé a druhé pramene nereferujú o tých istých aspektoch určitých skutočností, alebo neposkytujú o určitých skutočnostiach informácie v porovnateľnej kvantite.

Podľa Smithových zistení archeologické a etnohistorické pramene:

- o demografických procesoch (o migrácii nahuaských etníc z Aztlanu a o populačnom náraste) informujú zhodne;

- o urbanizme informujú sčasti zhodne (o existencii veľkých miest v ranom a neskorom postklasickom období) a sčasti odlišne (o dátume založenia Tenochtitlanu – archeológia ukázala, že na mieste Tenochtitlanu existovalo určité osídlenie ešte pred tým, ako ho okolo roku 1325 po Kr. založili Mexica), pričom informácie jedných a druhých prameňov o výstavbe Tenochtitlanu a o urbánnom a rurálnom osídlení sú neporovnateľné;

- o ekonomike (o intenzívnom poľnohospodárstve, textilnej výrobe, spracovaní obsidiánu, obchodovaní a komplexnom trhu existujúcom v rámci celého Mexického údolia) informujú neporovnateľne;

- o politických a vojenských procesoch informujú rovnako iba pokiaľ ide o územný rozsah Aztéckej ríše; o územnom rozsahu Toltéckej ríše, ako aj o frekvencii a intenzite vojen v neskorom postklasickom období informujú odlišne (archeologické pramene nepreukazujú, že by frekvencia a intenzita vojen boli až také značné, ako tvrdia etnohistorické pramene); ich

Concerns, Monumental Sculptures, and Imperial Expansion. In: Pohl, J. M. D. – Lyons, C. L. (eds.): *Altera Roma. Art and Empire from Merida to Mexico*. Albuquerque: University of New Mexico Press, The Cotsen Institute of Archaeology Press, 2016, s. 109 – 145. UMBERGER, E.: Imperial Inscriptions in the Aztec Landscape. In: David, B. – Wilson, M. (eds.): *Inscribed Landscapes. Marking and Making Place*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 2002.

¹⁶³ BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 15 a nasl.

informácie o budovaní mestských štátov, Tepaneckej ríše a Aztéckej ríše sú neporovnateľné.¹⁶⁴

Archeologické pramene, získané napr. výskumom pozostatkov obydlí (domácností) a ich zariadenia (tzv. *household archaeology*), významne rozširujú poznanie každodenného života Nahuov, založené na etnohistorických prameňoch.

K nepísaným prameňom patria aj *etnografické pramene*, t. j. údaje o súčasných, resp. v nedávnej minulosti žijúcich Nahuoch, ktoré možno vo vzťahu k predkoloniálnemu obdobiu využiť iba v značne obmedzenom rozsahu.¹⁶⁵ Život dnešných Nahuov sa od života ich dávnych predkolumbovských predchodcov, samozrejme, podstatne odlišuje; na druhej strane si však uchováva isté prvky, ktoré môžu mať predkoloniálny pôvod. Môžeme k nim zaradiť napr.: určité pracovné nástroje a výrobné postupy;¹⁶⁶ kozmológiu, konkrétne rozdeľovanie priestoru na štyri kvadranty (podľa svetových strán) a nimi obklopený stred; cyklické plynutie času znázornené pohybom jednotlivými kvadrantmi proti smeru hodinových ručičiek; rotáciu povinností vykonávať určité činnosti či zastávať určité úrady medzi obyvateľmi jednotlivých kvadrantov a pod.; princíp duality (nazeranie na prvky nadprirodzeného i pozemského sveta ako na dvojice protikladných a zároveň neoddeliteľne spojených a dopĺňajúcich sa javov); princíp reciprocitu (vytváranie obojstranne výhodných sociálnych vzťahov); či úsilie viesť riadny život (prejavovanie rešpektu k tradičným hodnotám a normám komunity, svedomitie plnenie si povinností a pod.) a získať tak v komunite isté uznanie, resp. vyhnúť sa odsúdeniu komunitou (*de facto* vylúčeniu z komunity) za neporiadny život.¹⁶⁷

Posledným druhom nepísaných prameňov sú *lingvistické pramene*, t. j. lexika nahuatlu,¹⁶⁸ zahŕňajúca autentické označenia reálnych aj abstraktných fenoménov nahuaského sveta, ktorých rozborom možno v niektorých prípadoch dospieť k širším emickým chápaniam týchto fenoménov.

¹⁶⁴ SMITH, Rhythms of change in Postclassic central Mexico: archaeology, ethnohistory, and the Braudelian model, tabuľka 4.2 na s. 65 a s. 65 a nasl.

¹⁶⁵ KÖHLER, U.: Ethnographische Daten als Quellen der Altamerikanistik. In: Köhler, U. (Hrsg.): *Altamerikanistik: Eine Einführung in die Hochkulturen Mittel- und Südamerikas*. Berlin: Dietrich Reimer, 1990, s. 311 – 322.

¹⁶⁶ BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 23.

¹⁶⁷ KARTTUNEN, F.: After the Conquest: The Survival of Indigenous Patterns of Life and Belief. *Journal of World History*. Vol. 3, No. 2, 1992, s. 239 – 256.

¹⁶⁸ Autoritatívne slovníky nahuatlu sú: MOLINA, Fray A. de: *Vocabulario en lengua castellana y mexicana y mexicana y castellana*. Sexta edición. México: Porrúa, 2008. SIMÉON, R.: *Diccionario de la lengua nahuatl o mexicana*. Cuarta edición. México: Siglo XXI editores, 1984.

3 MESTSKÝ ŠTÁT TENOCHTITLAN – VÝVOJ A ŠTRUKTÚRY

Mestské sídlo Tenochtitlan sa spolu so svojim bezprostredným severným susedom a časom svojou súčasťou – mestom Tlatelolco, nachádzalo na jazernom ostrove, ktorý je dnes známy pod označením Isla de México (je možné, že pôvodne sídlili Tenochtitlan a Tlatelolco na dvoch samostatných blízkyh ostrovoch, ktoré boli po anexii Tlatelolca Tenochtitlanom urbanisticky prepojené do jedného celku). Tento ostrov sa nachádzal pri západnom pobreží jazera Texcoco, ktoré ležalo zhruba v strede Mexického údolia, bolo najväčším a najplytším z jeho jazier a malo slanú vodu (severne od jazera Texcoco ležali slanovodné jazerá Zumpango a Xaltocan; južne od jazera Texcoco boli spojené sladkovodné jazerá Xochimilco a Chalco). Západnú časť jazera Texcoco, v ktorej sa nachádzal ostrov s Tenochtitlanom a Tlatelolcom, od roku 1449 oddeľovala od ostatného jazera Nezahualcoyotlova hrádza, pričom oddelená západná časť sa začala označovať ako jazero México; toto jazero malo sladkú vodu.¹⁶⁹

Toponymum „Tenochtitlan“ možno preložiť ako „Skalný *nopál* [= kaktus opuncia]“ alebo ako „Miesto, kde na skale rastie *nopál*“.¹⁷⁰ Tento názov odkazuje na aztécky mýtus, resp. mýty o založení Tenochtitlanu – miesto, na ktorom sa mali dovtedy seminómádski Aztékovia definitívne usadiť a vybudovať na ňom Tenochtitlan, im mal určiť ich božský vodca *Huitzilopochtli*, a to prostredníctvom znamenia, ktoré malo mať podobu orla sediaceho na veľkom *nopále* a držiaceho v zobáku hada.¹⁷¹ Výraz „Tenochtitlan“, ako aj etnonymum „Tenochca“ pravdepodobne súvisia aj s legendárnym Tenochom, ktorý mal byť vodcom (prípadne jedným z vodcov) Aztékov v čase ich putovania na miesto budúceho Tenochtitlanu, ako aj v začiatkoch jeho existencie (k najstaršiemu systému vlády, zavedenému v aztéckom meste, pozri ďalej).

Mestský štát Tenochtitlan bol životným priestorom obyvateľstva, ktoré v tejto práci označujem zaužívaným, hoci problematickým pojmom „Aztékovia“ (k tomu pozri v Úvode).

¹⁶⁹ CARBALLAL STAEDTLER, M. – HERNÁNDEZ, F.: Hydraulic Features at the Mexico- Texcoco Lakes during the Postclassic Period. In: Lucero, L. J. – Fash, B. W. (eds.): *Precolumbian Water Management. Ideology, Ritual, and Power*. Tucson: The University of Arizona Press, 2006, s. 156.

¹⁷⁰ KOVÁČ, M.: *Slnko jaguára. Náboženský svet Olmékov, Mayov a Aztékov*. Bratislava: Chronos, 2002, s. 193.

¹⁷¹ Tamže.

Mýty o založení Tenochtitlanu spomínajú aj ďalšie božie znamenia, podľa ktorých Aztékovia vedeli, kde majú postaviť svoje mesto.

Obyvateľstvo Tenochtitlanu bolo zložené z príslušníkov početne i mocensky dominujúceho etnika, nazývaného Mexica-Tenochca alebo Tenochca, ako aj z príslušníkov ďalších etník.¹⁷²

Mestský štát Tenochtitlan skúmam v tejto kapitole v historickej perspektíve, t. j. skúmam jeho vnútorný, sociálny, ekonomický, politický, administratívny, ako aj kultúrny a ideologický vývoj (právnemu vývoju sa venujem osobitne v 4. kapitole), ktorého osou bol proces vzniku a určitého ďalšieho rozvoja štátu (štátnej organizácie) v Tenochtitlane. Hoci existencia štátu u Aztékov bola istý čas odmietaná (pod vplyvom názorov Morgana, Bandelier a Engelsa), v priebehu 20. storočia viacerí bádatelia ukázali, že aztécka sociálno – politická organizácia nadobudla v určitom období svojho vývinu charakter skutočného štátu.¹⁷³ Vo vnútornom vývoji Tenochtitlanu tak môžeme rozlíšiť dve hlavné obdobia. Prvým je *predštátne obdobie*, ktoré trvalo zhruba od polovice 13. storočia do 30. rokov 15. storočia po Kr.; druhým je *obdobie vzniku a (postupného) rozvoja štátnej organizácie*, ktoré trvalo od 30. rokov 15. storočia do *conquisty*. V tejto práci však sociálno – politický vývoj Tenochtitlanu, v záujme jeho dôslednejšieho a súvislejšieho priblíženia, rozdeľujem až na tri obdobia, a to na – *predštátne obdobie*, *obdobie vzniku štátnej organizácie* a *obdobie rozvinutého (mestského) štátu*. Kým prvé obdobie bolo zároveň predimperiálnym obdobím aztéckych dejín, druhé a tretie obdobie sa spájajú s imperiálnou expanziou Aztékov.

Ako už bolo spomenuté, aztécky mestský štát sa vo viacerých smeroch odlišoval od iných nahuaských mestských štátov, a časom sa stal v zásade najvýznamnejším z nich, ako aj skutočnou metropolou Aztéckej ríše. V tejto súvislosti stojí za zmienku, že najnovšie bádanie spochybnilo dlhodobo rozšírený názor, že mestský štát Texcoco bol po rôznych stránkach výrazne vyspelejší ako Tenochtitlan. Texcoco, nachádzajúce sa na východnom pobreží rovnomenného jazera, je v pramennej literatúre opisované ako štát so značne rozvinutou politickou a právnou kultúrou i ekonomikou (opierajúcou sa o diaľkový obchod, obchod so soľou, intenzívnu remeselnú výrobu, využívanie progresívnych technológií, napr. zavlažovacích zariadení v poľnohospodárstve a i.), ako stredisko nahuaskej vzdelanosti, vedy a umenia i ako významné kultové miesto. J. Lee však presvedčivo ukázal, že tradičná predstava o Texcocu ako o akýchsi „Athénach“ Nového sveta, ktoré mali dosiahnuť oveľa vyššiu úroveň rozvoja ako Tenochtitlan, je problematická. Napríklad zaužívaný obraz významného panovníka Texcoca Nezahualcoyotla ako „filozofa na tróne“, úspešného

¹⁷² Bližšie pozri ZANTWIJK, *The Aztec Arrangement: The Social History of Pre-Spanish Mexico*, chapter 4.

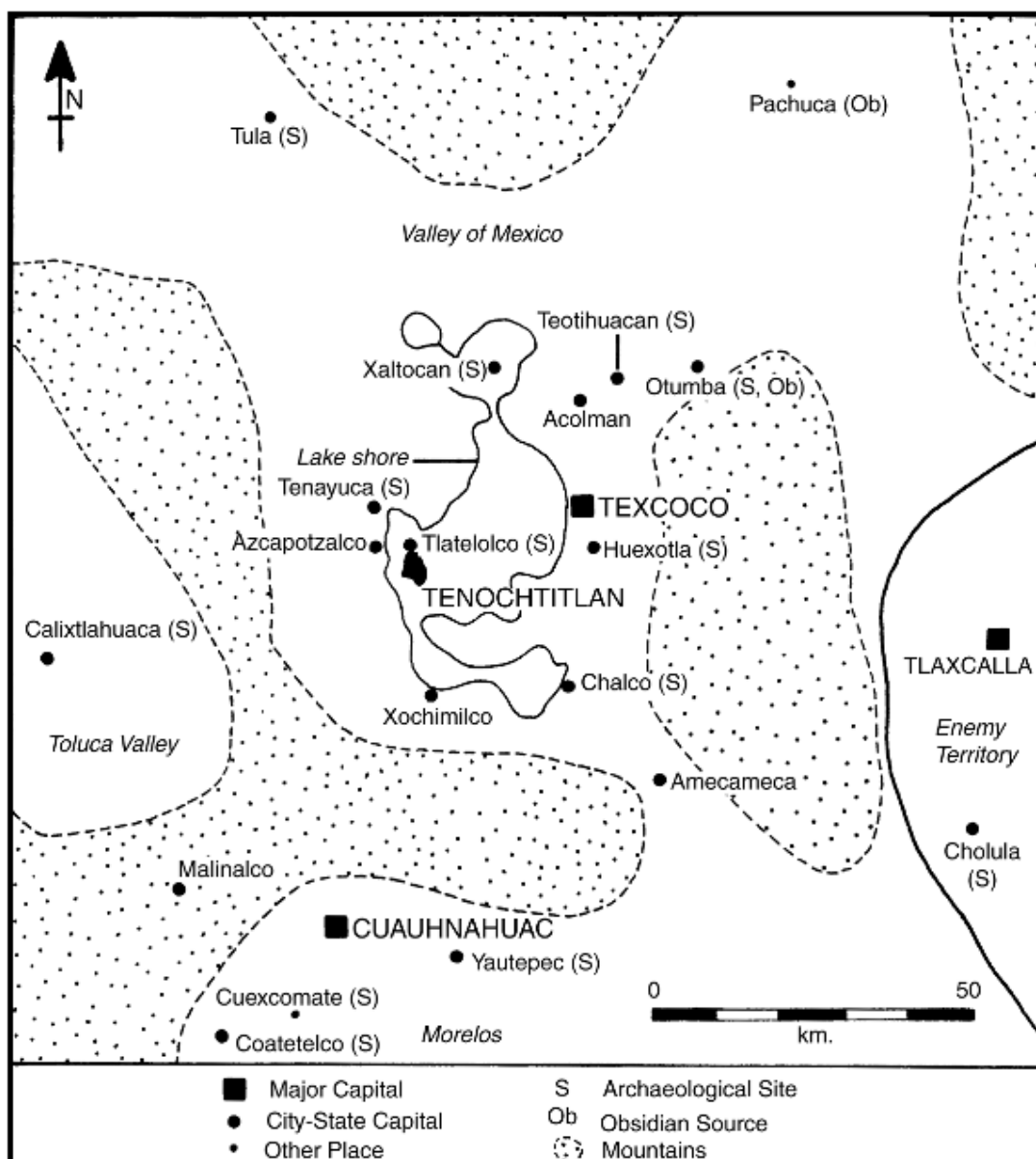
¹⁷³ Prvým bádateľom, ktorý preukázal existenciu štátu u Aztékov, bol M. M. Moreno, ktorý tak spravil v roku 1931 v diele *La organización política y social de los aztecas*. Toto dielo mi bolo dostupné v jeho treťom vydaní: MORENO, M. M.: *La organización política y social de los aztecas*. Tercera edición. México: Secretaría de Educación Pública, 1964.

dobyvateľa, tvorca komplexného politického a právneho systému, ako aj náboženského reformátora, ktorý mal o. i. obmedziť obetovanie ľudí bohom, je podľa Leeových zistení vo veľkej miere zidealizovaný. Pri konfrontácii prameňov písaných z perspektívy Tenochtitlanu s prameňmi písanými z perspektívy Texcoca možno totiž podľa Leea zistiť, že vyspelú štátnu správu Texcoca vybudoval Nezahualcoyotl podľa vzoru už existujúcej štátnej správy Tenochtitlanu a zároveň s výraznou pomocou Aztékov z Tenochtitlanu, ktorí mu ako potomkovi legitímnej panovníckej dynastie Texcoca, ktorej vláda bola v roku 1418 vojensky ukončená Tepanecmi, pomohli (po skončení tepaneckej okupácie) stať sa panovníkom Texcoca a konsolidovať pomery v tomto štáte. Lee sa tiež domnieva, že Nezahualcoyotlova rozsiahla zákonodarná činnosť bola v určitom, skôr väčšom rozsahu len usporiadaním už existujúcich právnych úprav, o čom osobitne svedčí fakt, že mnohé (nie však všetky) právne úpravy, ktorých autorstvo sa zvykne pripisovať Nezahualcoyotlovi, sa podobajú na právne úpravy Tenochtitlanu i ďalších nahuaských mestských štátov.¹⁷⁴

Pramene písané z perspektívy Texcoca, konkrétne spomenuté diela Ixtlilxochitla, zaujímajú k Tenochtitlanu ambivalentný postoj: na jednej strane akceptujú Tenochtitlan ako svojho najbližšieho a najvýznamnejšieho spojenca a kategoricky nepopierajú jeho pozíciu hlavného mocenského, hospodárskeho i náboženského centra Aztéckej ríše; na druhej strane však (zámerne) nedostatočne informujú o stránkach Tenochtitlanu, napr. o jeho výstavnej architektúre (chrámoch, palácoch), ktoré ho robili v porovnaní s inými altepeme výnimočným a ktoré fascinovali aj španielskych *conquistadorov*, čím v týchto prameňoch nad Tenochtitlan jednoznačne vyniklo Texcoco, čomu zodpovedá aj to, že Texcoco sa v príslušných prameňoch venuje oveľa väčšia pozornosť ako Tenochtitlanu. Pramene písané z perspektívy Texcoca tiež naznačujú nižšiu kultúrnu úroveň obyvateľov Tenochtitlanu, ktorá sa mala prejavovať o. i. aj tým, že obyvatelia Texcoca prijali kresťanstvo skôr a rýchlejšie (ochotnejšie) ako obyvatelia Tenochtitlanu atď. Nízku kultúrnu úroveň, ba dokonca až status primitívnych, násilných barbarov pripísali Aztékom aj pramene *Descripción de la ciudad y provincia de Tlaxcala de las Indias y del Mar Océano para Buen Gobierno y ennoblecimiento dellas a Historia de Tlaxcala*, ktoré napísal Diego Muñoz Camargo z perspektívy centrálnomexického štátu Tlaxcalla, tradičného nepriateľa Tenochtitlanu a spojenca vodcu španielskych *conquistadorov* Cortésu; oba pramene tiež relativizovali pozíciu Tenochtitlanu ako najsilnejšieho mestského štátu stredného Mexika, účinne ovládajúceho iné mestské štáty tohto priestoru atď.¹⁷⁵

¹⁷⁴ LEE, Reexamining Nezahualcōyotl's Texcoco: Politics, Conquests, and Law, s. 231 – 252. LEE, J.: *The Allure of Nezahualcoyotl: Pre-Hispanic History, Religion, and Nahua Poetics*, passim.

¹⁷⁵ Bližšie pozri AÑÓN, V.: “En el lugar de las tunas empedernidas”: Tenochtitlan en las crónicas mestizas. *Anales de Literatura Hispanoamericana*. Vol. 41, 2012, s. 81 – 97.

Obrázok č. 1: Schematická mapa stredného Mexika¹⁷⁶

Predštátne obdobie

Predštátne obdobie dejín Tenochtitlanu začína približne v roku 1325 usadením sa Aztékov na mieste budúceho Tenochtitlanu, t. j. na ostrove v stredozápadnej časti jazera Texcoco, a končí krátko po jeho oslobodení sa spod nadvlády ríše Tepanecov (Tepaneca), resp. jej centra – mestského štátu Azcapotzalco, koncom 20. rokov 15. storočia.

Dejiny Aztékov do založenia Tenochtitlanu sú prevažne známe v podobe mýtickej histórie, ktorej verifikácia a interpretácia je v značnom rozsahu obtiažná, resp. nemožná.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Prevzaté z SMITH, *The Aztecs*, s. 9.

Aby boli komplikácie ešte väčšie, táto mýtická história je verziou aztéckej minulosti, ktorú spolu s verziou raných dejín Tenochtitlanu aspoň sčasti vytvorili, prípadne svojvoľne upravili aztécke elity dávno po tom, ako sa mali odohrať príslušné udalosti, a to s cieľom prepožičať legitimitu základným prvkom aztéckeho spoločenskému poriadku, napr. privilégiám elit či obetovaniu ľudí bohom, ako aj „svetovládnym“ ambíciám a imperiálnej expanzii Aztékov.¹⁷⁸

Charakteristickou trvalou črtou aztéckych dejín v predštátnom období bola politická nesamostatnosť Tenochtitlanu. Aztékovia sa po svojom príchode do Mexického údolia z legendárneho (?) Aztlanu zhruba v polovici 13. storočia po Kr. dostali do stavu podriadenosti postupne voči viacerým, v tomto priestore už skôr etablovaným štátnym útvarom, ktorým museli za svoj dočasný pobyt na ich území poskytovať určitú kompenzáciu, niekedy vo forme vojenskej výpomoci.

Ostrov, na ktorom sa Aztékovia usadili, patril do územnej domény Azcapotzalca, ktoré po roku 1370 postupne ovládlo takmer celé Mexické údolie.¹⁷⁹ Tenochtitlan sa preto počas prvých približne sto rokov svojej existencie rozvíjal bez politickej samostatnosti, pričom však postavenie jeho obyvateľov vo vzťahu k Tepanecom prešlo určitým vývojom: kým spočiatku boli Aztékovia Tepanecmi len tolerovaní, pretože ich ostrov nebol pre Tepanecov dôležitý a Aztékovia im za svoj pobyt na ňom riadne poskytovali požadované dávky, neskôr sa stali rešpektovaným vojenským spojencom Azcapotzalca. Napomohli tomu populačný nárast a hospodársky vzostup Tenochtitlanu, ako aj zavedenie monarchickej vládnej formy v 70. rokoch 14. storočia, ktorá prepožičala existencii aztéckeho panstva určitú legitimitu (k tejto dôležitej skutočnosti sa ešte vrátim).

Vládcovia Tenochtitlanu boli titulovaní výrazom „tlatoani“ (pl. tlatoque), ktorý možno preložiť ako „hovorca“. V predštátnom období sa vystriedali štyria tlatoque: Acamapichtli (1376 – 1397), Huitzilihuitl (1397 – 1417), Chimalpopoca (1417 – 1427) a Itzcoatl (1427 – 1440). Za vlády posledného z nich sa Tenochtitlan spojil s mestami Texcoco a Tlacopan, s

¹⁷⁷ K začiatkom aztéckych dejín pozri napr.: KOVÁČ, *Slnko jaguára...*, s. 188 – 197. LÓPEZ AUSTIN, A.: *Hombre-Dios. Religión y política en el mundo náhuatl*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 1998, passim. SMITH, M. E.: The Aztlan Migrations of the Nahuatl Chronicles: Myth or History? *Ethnohistory*. Vol. 31, No. 3, Winter 1984, s. 153 – 186. ZANTWIJK, *The Aztec Arrangement...*, s. 22 – 56.

¹⁷⁸ LÓPEZ AUSTIN, *Hombre-Dios. Religión y política en el mundo náhuatl*, s. 173 – 185.

¹⁷⁹ Pramenné informácie o ríši Tepanecov sú veľmi nedostatočné, čo je s najväčšou pravdepodobnosťou výsledok systematickej snahy Aztékov vymazať Tepanecov z Azcapotzalca, ako utláčateľov a nepriateľov Tenochtitlanu, z histórie. K tomu pozri: SANTAMARINA NOVILLO, C.: Memoria y olvido, ostracismo y propaganda: El Imperio Tepaneca en fuentes e historiografía. *Revista Española de Antropología Americana*. Vol. 35, 2005, s. 117 – 131. SANTAMARINA NOVILLO, C.: Los azteca-tepaneca: en torno a sus orígenes y gentilicio. *Revista Española de Antropología Americana*. Vol. 36, No. 1, 2006, s. 61 – 81. SANTAMARINA NOVILLO, C.: Azcapotzalco antes que Tenochtitlan: reflexiones en torno a un modelo azteca de imperio. *Revista Española de Antropología Americana*. Vol. 37, No. 2, 2007, s. 99 – 118.

ktorých pomocou vojensky porazil Azcapotzalco a získal nezávislosť. Po tejto prelomovej udalosti začalo v Tenochtitlane vznikáť, resp. dotvárať sa štátne usporiadanie.

Od založenia Tenochtitlanu do jeho oslobodenia sa spod nadvlády Tepanecov prešla aztécka sociálna a politická organizácia určitým vývojom, ktorý sa však v tomto období ešte nezavŕšil vznikom štátu. Ako uvidíme ďalej, v Tenochtitlane v tomto období pretrvávali javy charakteristické pre predštátnu spoločnosť ako genokracia (rodové zriadenie), neexistencia vládnucej vrstvy vo význame zomknutej skupiny osôb majúcich vo svojich rukách politickú moc a sústavne ju vykonávajúcích, či neexistencia administratívneho aparátu. Na druhej strane sa v predštátnom období objavili určité predpoklady, ktoré na začiatku nasledujúceho obdobia umožnili vznik, resp. úplné dotvorenie sa štátnej organizácie. V ďalšom texte sa na predštátnu spoločenskú a mocenskú (správnu) organizáciu Tenochtitlanu, ako aj na jej určité prvky, ktoré neskôr umožnili vznik štátnej organizácie, pozrieme podrobnejšie.

Obyvateľstvo Tenochtitlanu bolo organizované do jednotiek, známych aj z iných oblastí stredného Mexika, ktoré sa v nahuatli nazývali „calpultin“, prípadne „calpoltin“ (= veľké domy; sg. calpulli/calpolli). Stojí za zmienku, že tieto calpultin¹⁸⁰ pretrvali až do *conquisty*.

Názory mexikanistov na podstatu calpulli nie sú jednotné,¹⁸¹ čo súvisí s nasledujúcimi okolnosťami:

1. calpultin neboli rozšírené v rovnakom rozsahu v celom nahuaskom prostredí a nemali všade úplne rovnakú podobu.¹⁸² Vo všeobecnosti v predhispánskom období platilo, že u západných Nahuov (Mexické údolie a dnešný štát Morelos), vrátane obyvateľov Tenochtitlanu, boli calpultin viac rozšírené a mali väčší význam v rámci tamojšej sociálnej, politickej a administratívnej organizácie ako u východných Nahuov (dnešné štáty Puebla a Tlaxcala). V západnej nahuaskej zóne boli calpultin skupinami určitého počtu v susedstve žijúcich rozšírených rodín, resp. domácností – v zásade existovali menšie calpultin (*chinamitl*), tvorené 10 až 30 domácnosťami, z ktorých boli zložené väčšie calpultin, tvorené 100 až 200 domácnosťami –, pričom menšie, ako aj väčšie calpultin boli pod správou určitých elít. Hoci časť príslušníkov každého calpulli spájali

¹⁸⁰ Hoci Lockhart uvádza, že výraz „calpultin“ nie je plurálom od slova „calpulli“, ale súhrnným označením všetkých obyvateľov calpulli (porovnaj LOCKHART, *The Nahuas After the Conquest...*, s. 16) autoritatívny slovník klasického nahuatlu (porovnaj SIMEÓN, *Diccionario de la lengua náhuatl o mexicana*, s. 62) uvádza, že „calpultin“ je plurálom od slova „calpulli“.

¹⁸¹ Pomerne ucelený prehľad vedeckých názorov na calpulli, ako aj metodologických problémov súvisiacich s jeho výskumom, podáva F. Báez-Jorge v osobitnom úvode (*Presentación*) k druhému vydaniu diela: MONZÓN ESTRADA, A.: *El calpulli en la organización social de los tenochca*. 2^a ed. México: Instituto Nacional Indigenista, 1983, s. 9 – 23.

¹⁸² K tomu pozri napr.: Predhovor (*Preface to the Paperback Edition*) pramennej edície: *Life and Labor in Ancient Mexico. The Brief and Summary Relation of the Lords of New Spain*. By Alonso de Zorita. Translated and with an Introduction by Benjamin Keen. Norman: University of Oklahoma Press, 1994.

príbuzenské vzťahy, západné calpultin neboli (resp. časom prestali byť) príbuzenskými jednotkami (rodmi a pod.), ale boli (resp. časom sa stali) územno-správnymi obvody väčších i menších sídel mestského charakteru, ktoré spravovali – ako miestni predstavitelia tlatoaniho/štátnej moci – vyššie spomenuté elity; na vidieku mali calpultin podobu dedín či osád. V obvodoch calpultin Tenochtitlanu i ďalších väčších miest sa nachádzali nielen domy a pozemky ich obyvateľov, ale aj paláce elít, administratívne budovy, tržnice, verejné školy, chrámy, v ktorých sa uctievali božstvá, ktoré boli patrónmi jednotlivých calpultin a pod.¹⁸³

2. calpultin pred *conquistou* prešli určitým vývojom. Všeobecne povedané, calpultin boli najskôr personálnymi, t. j. predštatnými jednotkami, konkrétne samosprávnymi rodmi či klanmi; neskôr sa stali administratívno-teritoriálnymi jednotkami štátnej organizácie (správy), vzniknutej v nahuaských mestách, pričom však si do istej miery zachovali aj svoj pôvodný rodový/klanový charakter.¹⁸⁴ (Ako uvidíme neskôr, takýto vývoj možno doložiť aj vo vzťahu ku calpultin existujúcim v Tenochtitlane.);
3. výrazom „calpulli“ sa označovali viaceré odlišné skutočnosti ako etnické skupiny, rodové/klanové komunity, územno-správne jednotky rôznej veľkosti a ich obyvatelia, vojenské formácie, skupiny pracovníkov, či miestne chrámy a pri nich existujúce spoločenstvá kňazov a veriacich.¹⁸⁵

Pôvodne bolo calpulli klanom, prípadne rodom, teda predštatnou (genokratickou) jednotkou, ktorá však v priebehu štátotvorného procesu nezankla, ale naopak bola určitým spôsobom zapojená do postupne sa utvárajúcej štátnej organizácie. Aby sme plasticky ukázali jeho špecifiká, pripomenieme si najskôr, čo sa rozumie termínmi „klan“ (angl. *clan*) a „rod“ (lat. *gens*; angl. *lineage*) vo všeobecnosti: Klan aj rod predstavujú skupinu pokrve príbuzných osôb, ktorých spolupatričnosť vyplýva z ich vzťahu k spoločnému prapredkovi (angl. *apical ancestor*); tým je v prípade rodu v minulosti skutočne žijúci človek, ktorého možno identifikovať genealogicky, v prípade klanu má však totemický charakter a je

¹⁸³ SMITH, M. E. – NOVIC, J.: Introduction. Neighborhoods and Districts in Ancient Mesoamerica. In: Arnauld, M. Ch. – Manzanilla, L. – Smith, M. E. (eds.): *The Neighborhood as a Social and Spatial Unit in Mesoamerican Cities*. Tucson: The University of Arizona Press, 2012, s. 5 – 7.

¹⁸⁴ LÓPEZ AUSTIN, A. – LÓPEZ LUJÁN, L.: *El pasado indígena*. 3^a ed. México: El Colegio de México etc., 2014, s. 215 – 217.

¹⁸⁵ REYES GARCÍA, L.: El término *calpulli* en documentos del siglo XVI. In: Reyes García, L., et. al., *Documentos nauas de la Ciudad de México del siglo XVI*, s. 21 a nasl.

Hicks navrhuje nepriznať pojmu „calpulli“, pre jeho mnohovýznamovosť, charakter technického termínu a odporúča ho používať iba v citáciách z primárnych prameňov. Pozri HICKS, F.: Labor Squads, Noble Houses, and Other Things Called 'Barrio' in Aztec Mexico. *The Nahua Newsletter*, 49, 2010, s. 18 – 19.

doložený mýticky.¹⁸⁶ Tento rozdiel medzi klanom a rodom sa môže zdať malý, vedie však k veľkým odlišnostiam v spoločenskej štruktúre.¹⁸⁷

O rodoch/klanoch sa ďalej zvykne udávať, že sú exogamné a že ich príslušníci si pomerne demokratickým spôsobom ustanovujú svojich predstaviteľov a spolupodieľajú sa na rozhodovaní o záležitostiach rodovej/klanovej pospolitosti, pričom medzi nimi panuje značná súdržnosť a absentujú výraznejšie mocenské a majetkové rozdiely. Tu ale treba zdôrazniť, že takéto chápanie rodu/klanu nemusí mať univerzálnu platnosť: skutočnosť, že klany pretrvali ako základ aztéckej spoločnosti aj potom, ako sa v druhej štvrtine 15. storočia stala výrazne rozvrstvenou, relativizuje možnosť nazerať na ne ako na rovnostárske komunity. Určité riešenie tohto problému ponúkol Monzón, keď, vychádzajúc zo zistenia P. Kirchhoffa, že okrem exogamných klanov, charakteristických pre relatívne egalitárne spoločnosti, existovali aj stratifikované klany s endogamnou tendenciou,¹⁸⁸ ukázal, že stratifikovaným klanom s endogamnou tendenciou mohlo byť aj calpulli.¹⁸⁹ Stratifikovanosť tohto druhu klanu pritom chápal ako výraz jeho formatívneho princípu: členovia klanu boli spojení so spoločným prapredkom odlišným stupňom príbuznosti, od čoho sa odvíjala určitá hierarchia pozícií vo vnútri klanu,¹⁹⁰ t. j. určitá hierarchia členov klanu.

Pozrime sa ďalej na vnútorné usporiadanie calpulli. Personálnym substrátom calpulli bolo spoločenstvo určitého počtu rozšírených rodín, zložených z nukleárných rodín, ktoré sa označovali ako *cencalli* (opisný preklad: tí, čo spolu žijú v dome) alebo *cenyeiztli* (opisný preklad: tí, čo žijú skutočne a trvalo spolu).¹⁹¹ Domnievam sa, že tieto rodiny mohli byť výsledkom javu známeho ako priestorová segmentácia rodu. V územnom obvode calpulli žili permanentne. Ich súdržnosť vyplývala zo vzájomných príbuzenských zväzkov, ktorých reálnym základom bolo skôr frekventované uzatváranie endogamných manželstiev ako viera v nejakého spoločného prapredka či totem,¹⁹² avšak nepochybne bola podmienená aj sídelne – dlhodobým susedským spolunažívaním na rovnakom mieste a s tým súvisiacou existenciou spoločných záujmov.

Na čele calpulli a jeho samosprávy stál predstavený calpulli, ktorý vykonával funkciu správcu, funkciu zmierovacieho sudcu (pri menej závažných sporoch) a zastupoval calpulli

¹⁸⁶ HRDÝ, L. – SOUKUP, V. – VODÁKOVÁ, A.: *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: SLON, 1993, s. 113, 115.

¹⁸⁷ MURPHY, R. F.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: SLON, 2006, s. 115.

¹⁸⁸ MONZÓN ESTRADA, *El calpulli en la organización social de los tenochca*, s. 35 – 37. (Kirchhoff označil stratifikovaný klan aj termínom „kónický klan“.)

¹⁸⁹ Tamže, s. 81 – 114.

¹⁹⁰ Tamže, s. 36.

¹⁹¹ LEÓN-PORTILLA, M.: *Toltecatyotl. Aspectos de la cultura náhuatl*. México: Fondo de Cultura Económica, 2003, s. 242 – 243.

¹⁹² KATZ, F.: *Staré americké civilizace*. Praha: Odeon, 1989, s. 185.

smerom navonok. Zdá sa, že sám nepotreboval na obrábanie žiadnu pôdu, keďže radoví príslušníci calpulli obrábali časť pôdy v jeho prospech. Predstavený calpulli bol síce vybraný z jeho členov, musel však pochádzať vždy z tej istej rodiny, čím bola možnosť voľby obmedzená. Bol podporovaný radou starších, ktorej zloženie nepoznáme,¹⁹³ hoci možno predpokladať, že išlo o mužov v určitom vyššom veku stojacich na čele jednotlivých rodín tvoriacich calpulli.

Skutočnosť, že predstavený calpulli a jeho rodina tvorili v rámci calpulli dedičnú skupinu privilegovanú v ekonomickom i mocenskom zmysle, je jedným z indikátorov nerovnosti jeho príslušníkov ako typického znaku tohto druhu klanu.

Ďalším prejavom existencie sociálnej diferenciácie vo vnútri calpulli bola absencia výraznejšej solidarity medzi jeho členmi. Smerom navonok neboli príslušníci calpulli povinní chrániť alebo pomstiť svojho druhu, krvná pomsta bola teda u Aztékov neznáma. Podobne aj vnútorná solidarita mala dosť obmedzený charakter. Nezdá sa, že by calpulli bolo povinné postarať sa o svojich práceneschopných, chorých či starých príslušníkov. Táto starostlivosť bola záležitosťou buď úzkeho rodinného kruhu, alebo (po jeho vzniku) štátu.¹⁹⁴

Materiálny substrát calpulli predstavoval súbor pozemkov nazývaných *calpullalli* (prípadne – zriedkavo – *tlaxilacallalli*¹⁹⁵), ktoré tvorili presne vymedzený, hoci nie vždy aj kompaktný územný celok. Tieto pozemky boli vo vlastníctve calpulli ako verejnej inštitúcie (korporácie), čiže samostatného právneho subjektu, odlišného od jednotlivých osôb/rodín patriacich ku calpulli.

Vlastníctvo pôdy jednotlivými calpultin vzniklo takto: Aztécka pospolitosť sa krátko po svojom príchode na miesto budúceho Tenochtitlanu rozsídlila do štyroch obvodov.¹⁹⁶ V rámci týchto obvodov získalo každé calpulli časť tamojšej pôdy do trvalého vlastníctva, čo pravdepodobne prebiehalo tak, že calpultin, ktoré mali v obvodoch vedúcu mocenskú pozíciu, presadili, či už pokojnou cestou, alebo násilne, rozdelenie pôdy obvodu jednotlivým calpultin vo výmerách, ktoré sami určili.¹⁹⁷

Usadením sa na pridelenej pôde vzniklo každému calpulli právo svoju pôdu nerušene držať, ako aj užívať a požívať (= obrábať a ponechávať si dosiahnutú úrodu). Hoci ostrovný

¹⁹³ Tamže, s. 184.

¹⁹⁴ Tamže, s. 186.

¹⁹⁵ LOCKHART, *The Nahuas...*, s. 142.

¹⁹⁶ DURÁN, *Historia...*, I, s. 93.

¹⁹⁷ Porovnaj: „...Despues de divididos los mexicanos en estos quatro lugares, mandoles su dios que repartiesen entre sí los dioses y que cada barrio nombrase y señalase barrios particulares donde aquellos dioses fuesen reverenciados; y así cada barrio destos se dividió en muchos barrios pequeños ...“ DURÁN, *Historia...*, I, s. 93 – 94.

terén nebol až do jeho zabratia Aztékmi osídlený,¹⁹⁸ a tak ani efektívne ovládaný, *stricto sensu* nemožno povedať, že by boli calpultin nadobudli vlastníctvo pôdy originárne (prvotnou okupáciou), keďže ostrov, ako už vieme, nebol *terra nullius*, ale patril do hegemonie vytvorenej Tepanecmi.

Väčšia (?) časť pôdneho celku calpulli bola objektom rigidného pozemkovoprávneho režimu. Podľa údajov prameňa *Breve y Sumaria Relación de los Señores de la Nueva España*, môžeme tento režim vymedziť takto:¹⁹⁹

1. Po usídlení sa Aztékov na ostrove získali všetky calpultin časti tamojšej pôdy do trvalého vlastníctva, a to v odlišnej výmere, ktorá bola každému calpulli určená raz a navždy.

2. Každá rodina patriaca ku calpulli, resp. hlava rodiny (muž), bola oprávnená dedične užívať a požívať parcelu, ktorá jej bola pridelená z pôdy calpulli predstaveným calpulli, zrejme po predchádzajúcej dohode s radou starších calpulli. Toto jej právo definitívne zaniklo: a) ak rodina úplne vymrela; b) ak rodina pridelenú parcelu neobrábala počas dvoch po sebe idúcich rokov, a aj napriek upozorneniu predstaveného calpulli, že ak ju neobrobí ani v ďalšom roku, bude odňatá, ju rodina neobrobila (k odňatiu neobrábanej parcely však neprišlo, ak jej držitelia neboli objektívne spôsobilí pracovať, či už pre nízky/vysoký vek, alebo pre zlý zdravotný stav); a c) ak rodina odišla z calpulli s úmyslom opustiť ho natrvalo.

3. V calpultin sa pravidelné prerozdeľovanie pôdných prídelení neuskutočňovalo,²⁰⁰ čo súvisí so skutočnosťou, že boli predmetom dedenia. Prerozdeľovanie sa tak mohlo týkať len pozemkov, ktoré sa z nejakého dôvodu uvoľnili. Tie predstavení calpultin (spoločne s radami starších) alebo pridelovali rodinám, ktoré ešte samostatne nepožívali žiadnu pôdu (nové rodiny vznikajúce v calpultin), a tým, ktorých hmotné potreby a pracovná výkonnosť takéto zlepšenie ich ekonomickej situácie odôvodňovali, alebo ich prenajímali príslušníkom iných calpultin, pričom príjem plynúci z árendy sa smel používať výhradne v prospech celého calpulli (t. j. za účelom uspokojenia kolektívnych potrieb jeho príslušníkov).

4. Scudziť (predať, zameniť či darovať) pôdny prídelen alebo voľné parcely, tak medzi rodinami toho istého calpulli, ako aj smerom navonok, bolo striktne zakázané.

¹⁹⁸ To však platí iba vo svetle písomných prameňov – archeologický výskum totiž ukázal, že určité osídlenie ostrova existovalo ešte predtým, ako bol na ňom (okolo roku 1325) založený Tenochtitlan, pričom však nie je vyriešené, či toto osídlenie treba spojiť s Aztékmi (ktorí by tak na ostrov prišli skôr ako okolo roku 1325), alebo s nejakým iným etnikom. SMITH, M. E.: La fundación de las capitales de las ciudades-estado aztecas: la recreación ideológica de Tollan. In: Iglesias Ponce de León, Ma. J. – Valencia Rivera, R. – Ciudad Ruiz, A. (eds.): *Nuevas ciudades, nuevas patrias. Fundación y relocalización de ciudades en Mesoamérica y el Mediterráneo antiguo*. Madrid: Publicaciones de la Sociedad Española de Estudios Mayas. Núm. 8, 2006, s. 271.

¹⁹⁹ ZORITA, A. de: *Breve y Sumaria Relación de los Señores de la Nueva España*. México: UNAM, 1963, s. 30 – 35.

²⁰⁰ Naproti tomu napr. v inkských klanoch *ayllus* sa pôda prerozdeľovala medzi ich členov každoročne. Porovnaj PUCHOVSKÝ, J.: *Právne dejiny ríše Inkov a miestokráľovstva Peru*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2010, s. 62.

Časť *calpullalli*, ktorá nebola objektom práve opísaného pozemkovoprávneho režimu, obrábali kolektívne všetci práceschopní príslušníci *calpulli*. Výnos, ktorý pri tom dosahovali, bol spočiatku poskytovaný len predstavenému *calpulli*,²⁰¹ neskôr však aj *tlatoanimu*,²⁰² a v súvislosti s prehĺbením sociálnej stratifikácie a konsolidáciou štátnej organizácie (t. j. zhruba od polovice 15. storočia) aj individuálnym *pipiltin* a štátnym inštitúciám, čo si zrejme vyžiadalo rozšírenie plochy kolektívne obrábanej pôdy *calpultin* v záujme zväčšenia jej výnosov.

Uvedená charakteristika pomerov vo vnútri *calpulli* je zovšeobecneným modelom, o ktorom nemožno spoľahlivo prehlásiť, že sa na území Tenochtitlanu uplatňoval presne v tej podobe, ktorú som opísal vyššie, čo súvisí s tým, že prameň *Breve y Sumaria Relación...* dostatočne nereflektuje miestne špecifiká – pomery, ktoré prezentuje ako pomery typické pre celý nahuaský životný priestor sa v skutočnosti nemuseli vyskytovať v celom tomto priestore.²⁰³ Práve uvedené potvrdzujú pramene z *Archivo General de la Nación*, informujúce o pozemkových majetkoch špeciálne obyvateľov Tenochtitlanu, z ktorých vyplýva povšimnutiahodná odchýlka od v *Breve y Sumaria Relación...* vymedzeného pozemkovoprávneho režimu vzťahujúceho sa na *calpullalli* – v Tenochtitlane táto pôda *de facto* nebola, resp. časom už nebola, vo vlastníctve *calpultin*, ale rodín (rodov), ktoré ich tvorili, pričom pozemky jednotlivých rodín boli ohraničené nielen dôsledne, ale aj nemenne, a preto nimi predstavení *calpultin* zrejme nemohli nijak disponovať (nemohli ich odňať, prerozdeliť či prenajať). To, že *calpullalli* bolo, resp. časom sa ocitlo, vo vlastníctve rodín, však nemožno chápať tak, že sa stalo predmetom súkromného (individuálneho) vlastníctva mužských, prípadne niekedy ženských hláv týchto rodín – časti *calpullalli* boli naďalej predmetom kolektívneho vlastníctva, nie však všetkých členov *calpultin* (ako to pravdepodobne bolo zo začiatku), ale všetkých členov rodín tvoriach *calpultin* (čo bol pravdepodobne až neskorší stav), t. j. pôda jednotlivých *calpultin* bola (časom) natrvalo rozdelená medzi rodiny, ktoré v nich žili. Pozemky, ktoré rodiny vlastnili, sa dedili výlučne v rámci týchto rodín. Nečlen určitej rodiny nemohol za žiadnych okolností získať jej pôdu.²⁰⁴

Možno tiež uviesť, že časom sa v Tenochtitlane výrazne prehĺbila deľba práce (pozri ďalej), čo zákonite muselo viesť, a aj viedlo, k tomu, že mnohí obyvatelia *calpultin* sa prestali

²⁰¹ ZORITA, *Breve y Sumaria Relación...*, s. 111.

²⁰² Tamže.

²⁰³ AHRNDT, W.: *Edición crítica de la Relación de la Nueva España y de la Breve y Sumaria Relación escritas por Alonso de Zorita*. México: INAH & Universidad de Bonn, 2001, s. 84 – 85.

²⁰⁴ ALCÁNTARA GALLEGOS, A.: Los barrios de Tenochtitlan. Topografía, organización interna y tipología de sus predios. In: Escalante Gonzalbo, P. (coordinador): *Historia de la vida cotidiana en México. Tomo I. Mesoamérica y los ámbitos indígenas de la Nueva España*. México: El Colegio de México & Fondo de Cultura Económica, 2004, s. 168.

zaoberať poľnohospodárstvom (alebo sa ním aspoň prestali zaoberať ako svojim hlavným zamestnaním). E. E. Calnek napokon už dávnejšie upozornil na potrebu korekcie staršieho názoru, podľa ktorého väčšinu obyvateľstva Tenochtitlanu predstavovali až do *conquisty* roľníci.²⁰⁵ Tento neskorší stav pravdepodobne viedol aj k uvoľneniu vyššie opísaného právneho režimu upínajúceho sa na *calpullalli*, keďže sa zdá, že sa s touto pôdou začalo v určitom rozsahu obchodovať.²⁰⁶ Nepriamo to potvrdzuje Sahagún, ktorého informácie sa zväčša vzťahujú na aztécku spoločnosť posledných rokov pred *conquistou*: „*Pozemky, ktoré sa kupujú a predávajú a prevádzajú z jedných na druhých, nazývajú [Aztékovia], tlalcoalli [tlalcohualli], čo znamená kúpená pôda.*“²⁰⁷ Okrem toho nemožno vylúčiť, že časom sa aspoň určitej časti *calpullalli* zmocnili elity sídliace v *calpultin*,²⁰⁸ resp. že im túto pôdu poskytol jej vrchný vlastník, t. j. mestský štát/tlatoani,²⁰⁹ a to ako odmenu za ich participáciu na výkone štátnej správy na miestnej úrovni (v rámci *calpultin*). Držba aspoň určitej časti *calpullalli* elitami by potom mohla vysvetľovať skutočnosť, že im radoví obyvatelia *calpultin* časom začali poskytovať určité dávky a služby – tieto dávky a služby mohli byť kompenzáciou za možnosť hospodáriť na pôde, poskytnutej elitami radovým obyvateľom.

Výnosy z poľnohospodárskych a ďalších činností (remeselná výroba, obchod), ktoré dosahovali jednotlivé *calpultin*, resp. jednotlivé rodiny, ktoré ich tvorili, dozaista neboli rovnaké. Medzi *calpultin* navzájom, ako aj medzi ich členmi, sa tak zákonite vytvárali menšie či väčšie ekonomické rozdiely, ktoré prispeli k neskoršiemu (značnému) rozvoju sociálnej stratifikácie obyvateľstva Tenochtitlanu.

V čase príchodu Aztékov na miesto budúceho Tenochtitlanu predstavovala ich pospolitosť voľné zoskupenie určitého počtu *calpultin*. Zdá sa, že pôvodne ich bolo sedem, neskôr až 20. Tento počet sa dosiahol sčasti územným rozdelením pôvodných siedmich *calpultin*, sčasti prisťahovaním sa ľudí z iných oblastí do Tenochtitlanu. V Tenochtitlane však žili aj ľudia, ktorí nepatrili k žiadnemu z 20-tich *calpultin*, čo im na rozdiel od príslušníkov týchto 20-tich *calpultin*, ktorými boli Mexica-Tenochca, zrejme neumožňovalo aktívnu účasť

²⁰⁵ CALNEK, E. E.: Settlement Pattern and Chinampa Agriculture at Tenochtitlan. *American Antiquity*. Vol. 37, No. 1, s. 114.

²⁰⁶ BREUER, S.: Imperien der Neuen Welt? Zur Klassifikation des Inka- und Aztekenstaates. *Saeculum. Jahrbuch für Universalgeschichte*. Vol. 39, issue 1, 1988, s. 53.

²⁰⁷ „A las tierras que se venden y compran, y pasan de unos a otros, llaman *tlalcoalli*, que quiere dezir tierra comprada.“ SAHAGÚN, B. de: *Historia general de las cosas de la Nueva España, II*. Madrid: Dastin, 2001, s. 1044.

²⁰⁸ REYES GARCÍA, El término *calpulli* en documentos del siglo XVI, s. 33.

²⁰⁹ Lockhart uvádza, že u predkoloniálnych Nahuov sa uplatňoval korporatívny model vlastníctva pôdy: všetka pôda bola takpovediac verejná aj súkromná zároveň, čo konkrétne znamenalo, že vymedzené časti tejto pôdy vlastnili súčasne aj jednotlivci, ktorí ich celoživotne obrábali a/alebo si v určitom rozsahu ponechávali ich výnosy a ktorí ich mohli zanechať svojim dedičom, aj komunity, ku ktorým títo jednotlivci patrili a ktorými boli – rozšírené rodiny/domácnosti, ďalej *calpultin* a napokon aj – na najvyššej úrovni – mestské štáty, resp. ich vládcovia. LOCKHART, *The Nahuas...*, s. 160 – 162.

na verejnom, politickom a náboženskom (ceremoniálnom) živote aztéckeho mesta.²¹⁰ To by teoreticky znamenalo, že obyvatel'ov Tenochtitlanu by sme mohli rozdeliť, podobne ako obyvatel'ov antických mestských štátov, na občanov majúcich politické práva a neobčanov nemajúcich politické práva. Takéto rozdelenie obyvatel'ov Tenochtitlanu (alebo iných nahuaských mestských štátov) však nie je vhodné; ako uvidíme neskôr, obyvateľstvo Tenochtitlanu síce nebolo politicky úplne bezprávne a do určitej miery bolo aj chránené pred svojvôľou vykonávateľov politickej moci, avšak táto moc bola v rozhodujúcej miere a trvale v rukách iba vládcu a ním kontrolovanej, úzkej elity.²¹¹

Po vybudovaní provizórneho chrámu boha *Huitzilopochtliho* sa aztécke calpultin, ako som už spomenul, rozdelili do štyroch skupín, z ktorých každá zaujala územie na inú svetovú stranu od tohto chrámu. Ostrovania sa takto rozsídli do štyroch územných obvodov, neskôr nazývaných Moyotlan, Teopan, Tzacualco (Atzacualco) a Cuepopan.²¹² Zdá sa, že niektoré calpultin mali v rámci týchto obvodov vedúcu pozíciu, pričom ich predstavitelia riadili prideľovanie pôdy jednotlivým calpultin a v podstate ovládali celý obvod. Medzi sedentarizovanými calpultin tak vznikali určité rozdiely v mocenskom aj ekonomickom postavení, ktoré viedli k nespokojnosti časti obyvatel'ov a k ich odchodu z južnej (kde bol budovaný Tenochtitlan) do severnej časti ostrova (resp. na susedný, pôvodne samostatný, neskôr však k Tenochtitlanu urbanisticky pripojený ostrov), kde v roku 1337/1338 založili mesto Tlatelolco,²¹³ neskôr významné obchodné stredisko, ktoré sa po anexii Tenochtitlanom stalo jeho piatou štvrt'ou. Okrem toho sa jednotlivé calpultin začali odlišovať aj svojou vonkajšou funkciou, na ktorej vykonávanie sa ich príslušníci, alebo iba ich elity, špecializovali; konkrétne išlo o špecializáciu na výrobné, najmä poľnohospodárske činnosti, na administratívne činnosti alebo na vojenstvo.²¹⁴

V priebehu postupnej urbanizácie ostrovného terénu nadobudlo základné tetrachorické územné členenie Tenochtitlanu zložitejšiu podobu, ktorú podľa Monzóna možno schematicky vyjadriť takto: mesto sa rozdeľovalo na štyri veľké štvrte (*campa*); každá veľká štvrť sa rozdeľovala na menšie štvrte, t. j. calpultin; menšie štvrte sa rozdeľovali na ešte menšie štvrte či ulice, ktoré sa označovali ako „tlaxilacaltin“ (sg. *tlaxilacalli*) a zahŕňali (susediace)

²¹⁰ ZANTWIJK, *The Aztec Arrangement...*, s. 57 – 93. Siedmimi calpultin, ktoré podľa van Zantwijka založili Tenochtitlan, boli: Tlaccateopan, Tlacoachcalco, Huitznahuac, Yopico, Chalman, Izquitlan a Cihuateopan. K zvyšným trinástim, postupne vzniknutým calpultin Tenochtitlanu patrili podľa van Zantwijka tieto: Chililico, Coatlan, Apanteuctlan, Acatliacapan, Tzonmolco, Tezcacoac, Tlamatzinco, Molonco Itlillan, Tecpantzinco, Xochicalco, Coatlxoxouhcan, Cuauhquiahuac a Atempan.

²¹¹ SMITH, *Aztec City-States*, s. 581 – 595.

²¹² ALVARADO TEZOZOMOC, F.: *Crónica Mexicáyotl*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 1998, s. 74 – 75.

²¹³ CLAVIJERO, *Historia Antigua de México*, s. 101 – 102.

²¹⁴ ZANTWIJK, *The Aztec Arrangement...*, s. 57 – 93.

pozemky (*chinampa*) a domy niekoľkých rodín.²¹⁵ Monzónova schéma územného členenia Tenochtitlanu je problematická; najmä sa zdá, že *tlaxilacaltin* neboli územnými celkami, na ktoré sa rozdeľovali *calpultin*, ale boli s nimi totožné (pozri podkapitolu Štátne územie).

Ďalším problémom, ktorému sa treba venovať v tejto stati, je systém vlády/správy, zavedený v Tenochtitlane v predštátnom období. Tento systém má dva aspekty, a to – personálny (osoby vykonávajúce vládu/správu) a organizačný (inštitúcie a mechanizmy, ktorými bola vykonávaná vláda/správa) –, ktorými sa ďalej zaoberám postupne.

Najstaršia vláda Tenochtitlanu (do zavedenia úradu tlatoniho) nie je v prameňoch dostatočne zachytená. Napr. podľa *Crónica Mexicáyotl* ju vykonávalo 13 starých mužov.²¹⁶ Kronika síce uvádza ich mená, avšak okrem toho, že k menám troch mužov pripája výraz *teomama* (pl. *teomamaque*), ktorým sa v polomýtických príbehoch o putovaní Aztékov do i v rámci Mexického údolia označovali kňazi, ku ktorým mal prehovárať boh *Huitzilopochtli*,²¹⁷ bližšie nešpecifikuje ich spoločenský ani mocenský status. Podobne ako iné pramene totiž aztéckych vodcov pred i v prvých rokoch po založení Tenochtitlanu prevažne vykresľuje nie ako aktérov reálnych historických procesov, ale (polo)mýtických udalostí a príbehov, a ako ľudí majúcich nadprirodzené schopnosti, prípadne postavenie akýchsi pozemských zástupcov či hovorcov bohov a pod. – López Austin ich výstižne označil ako *hombres-dioses*,²¹⁸ t. j. ako „bohoľudí“. Zdá sa tak, že najstaršia vláda Tenochtitlanu mala teokratický charakter.

O reálnom postavení vedúcich osobností raného Tenochtitlanu vieme v podstate len toľko, že boli vodcami mocensky dominujúcich *calpultin* a členmi ich rodovej aristokracie a spoločne vykonávali civilnú aj vojenskú správu aztéckeho mesta.²¹⁹

Je možné, že medzi prvými vodcami Tenochtitlanu mali osobitné (nadradené?) postavenie už spomenutí *teomamaque*, ktorí azda neboli traja, ale až štyria,²²⁰ čo by zodpovedalo počtu hlavných štvrtí Tenochtitlanu, z ktorých každú zrejme spravoval jeden z týchto náčelníkov – kňazov, o čom sa zmieňuje napr. Duránova kronika.²²¹

Najneskôr v 70. rokoch 14. storočia prišlo u Aztékov k zásadnej zmene vládnej formy, ktorou aztécke panstvo získalo (v dobovom chápaní) legitimitu. Na čelo Tenochtitlanu sa totiž postavil vládca, ktorý bol v príbuzenskom pomere s elitou štátu Culhuacan,²²² ktorá zase mala

²¹⁵ MONZÓN ESTRADA, *El calpulli en la organización social de los tenochca*, s. 53 a nasl.

²¹⁶ ALVARADO TEZOZOMOC, *Crónica Mexicáyotl*, s. 76 – 77.

²¹⁷ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 22 – 23.

²¹⁸ LÓPEZ AUSTIN, A.: *Hombre-Dios...*, passim.

²¹⁹ ZANTWIJK, *The Aztec Arrangement*, s. 57 – 93.

²²⁰ DURÁN, *Historia...*, I., s. 98.

²²¹ Tamže, s. 106.

²²² Prvý tlatoni Tenochtitlanu bol údajne synom aztéckeho „šľachtica“ a culhuacanskej „princeznej“.

priamy genealogický vzťah s toltéckymi panovníkmi.²²³ A práve toto, hoci nie bezprostredné, prepojenie vládcu Tenochtitlanu s toltéckymi vladármi malo zásadný význam, pretože Tenochtitlan sa vďaka nemu stal – podobne ako ďalšie posttoltécke mestské štáty, ktoré takéto prepojenia mali, prípadne fingovali už dávnejšie – ²²⁴ ďalším nositeľom kultúrnej tradície, ako aj ďalším „dedičom“ politickej (imperiálnej) moci Toltékov, ktorých civilizácia sa v neskorom postklasickom období (teda v čase, keď už neexistovala) tešila značnému rešpektu, a to nielen v nahuaskom prostredí, ale prakticky v celej Mezoamerike. Napojenie na Toltécku ríšu a osobitne na jej bohatý kultúrny odkaz, známy ako „toltéctvo“ (*toltecayotl*), Tenochtitlanu poskytlo (v dobovom chápaní) status maximálnej „civilizovanosti“, ako aj možnosť zapojiť sa do komplikovaných relácií medzi mestskými štátmi ako plnohodnotný aktér, porovnateľný s inými, už dávnejšie etablovanými aktérmi/mestskými štátmi.

Poskytnutie legitimacy existencii Tenochtitlanu založením panovníckej dynastie kvázi kontinuujúcej vládu panovníkov prestížnej Toltéckej ríše, je vysvetlením prechodu k monarchickej forme vlády v Tenochtitlane z pohľadu Aztékov. Z pohľadu dnešného bádateľa sa však zavedenie úradu vládcu javí aj ako sprievodný jav štátotvorného procesu, ktorý už začal v Tenochtitlane pozvoľna prebiehať. V tejto súvislosti sa domnievam, že objavenie sa tlatoaniho ako vládcu celého aztéckeho mesta, mocensky (vertikálne) rovnako nadradeného všetkým calpultin, by bolo možné v teoretickej rovine vysvetliť na báze tzv. teórie ohraničenia (*circumscription theory*).²²⁵ Túto teóriu možno v krátkosti zhrnúť takto: V určitom regióne existujú autonómne lokálne komunity – dediny rozšírené v jeho obvode. Po vyčerpaní voľných hospodárskych zdrojov regiónu, najmä poľnohospodárskej pôdy, t. j. po ich zabratí dedinami, sa medzi dedinami (aj kvôli populačnému nárastu) rozpúta boj o zdroje. Dediny, ktoré sú v tomto boji porazené, sa dostanú do stavu hospodárskej i mocenskej podriadenosti voči víťaznej dedine, čím dochádza k integrácii regiónu a k vzniku mocenského ústredia stojaceho „nad“ jednotlivými dedinami. Obyvatelia porazených dedín musia pritom svoju politickú i ekonomickú závislosť od víťaznej dediny strpieť, keďže prírodné pomery v okolitých oblastiach im neumožňujú odísť do nich žiť, prípadne nemôžu odísť z dôvodu preľudnenosti okolitých oblastí. Inak povedané, širšie environmentálne a/alebo sociálne (resp. demografické) pomery ohraničujú (vymedzujú) životný priestor týchto obyvateľov a zároveň im ho bránia opustiť. Nutnosť celoživotného zotrvania v dedinách potom ich obyvateľov podnecuje chrániť svoje dediny a ich zdroje pred vonkajším nepriateľom, čo je efektívnejšie, ak sa dediny bránia spoločne, s čím ďalej súvisí ich ochota podriaďiť sa jednotnému

²²³ DAVIES, N.: *The Ancient Kingdoms of Mexico*. London: Penguin Books, 1990, s. 165.

²²⁴ SMITH, *The Aztecs*, s. 42.

²²⁵ CARNEIRO, R. L.: A Theory of the Origin of the State. *Science*, 169, 1970, s. 733 – 738.

vojenskému veleniu. Potreba centrálného vojenského velenia umožní spoločenský vzostup vodcovských osobností centrálne organizujúcich vojenské aktivity na celoregionálnej úrovni; tieto osobnosti sa z vojenských veliteľov čoskoro stanú všeobecnými vodcami regiónu, ktorí už nemajú iba vojenské, ale aj civilné funkcie.

Ďalej sa pokúsím túto teóriu aplikovať na vývoj v Tenochtitlane v 14. storočí.

Vyššie sme videli, že raný Tenochtitlan bol tvorený voľným zoskupením calpultin, čiže dedín, ktoré sa dostávali do konfliktu kvôli pôde, a z ktorých niektoré (resp. ich vodcovia) mali dominantné postavenie prejavujúce sa ovládaním iných calpultin. Obyvatelia Tenochtitlanu, nespokojní s touto situáciou, v podstate nemali kam odísť, keďže Mexické údolie i okolité oblasti ovládali Tepanecovia a iné etniká,²²⁶ ktoré do tohto priestoru prišli pred Aztékmi a ktoré by Aztékov na svojich územiach sotva tolerovali. Napokon aj odídenci z Tenochtitlanu, ktorí v jeho tesnom susedstve založili Tlatelolco, si v konečnom dôsledku zásadne „nepolepšili“, keďže zostali v područí Tepanecov. Zotrvanie na území Tenochtitlanu sa tak pre aztécke calpultin stalo nevyhnutnosťou, čo zaiste posilnilo ich súdržnosť a prehĺbilo vzájomnú spoluprácu, o čom svedčí napr. spomenutá funkčná špecializácia calpultin. Súčasne sa v situácii poznačenej nadvládou Tepanecov, ohrozujúcej samotnú existenciu Tenochtitlanu, bezpečnosť jeho obyvateľov, jeho hospodársky rozvoj a pod., zákonite musela objaviť potreba vodcu celého aztéckeho mesta, t. j. všetkých calpultin, ktorý by hájil ich spoločné záujmy voči Tepanecom (čo bolo zaiste efektívnejšie, ako keby si ich hájilo každé calpulli samostatne), výmenou za čo sa calpultin podriadili právomoci tohto vodcu – tlatoaniho. Tlatoani mal predovšetkým vojenskú právomoc – organizoval vojenské akcie (rôzne pramene uvádzajú, že Aztékovia ako spojenci Azcapotzalca úspešne bojovali s viacerými mestskými štátmi, čím si zaistili pomerne pokojné spolužitie s Tepanecmi, ale aj dosiahli významné posilnenie vlastnej mocenskej pozície), určite mu však od začiatku patrili aj civilné (administratívne, kultové) právomoci.

Zavedenie úradu tlatoaniho v Tenochtitlane sa na základe teórie ohraničenia javí ako naplnenie zákonite sa objavajúcej potreby spoločného vodcu všetkých aztéckych calpultin. Popri tom, ako už vieme, sa Aztékovia inšpirovali pomermi v iných mestských štátoch, majúcich svojich tlatoque už dlhšie. Treba však doplniť, že samotné ustanovenie prvého tlatoaniho do funkcie nemohlo prebehnúť tak jednoducho a hladko, ako uvádzajú viaceré pramene, teda že si Aztékovia Acamapichtliho sami vybrali a spravili svojím vládcom.²²⁷ Nie

²²⁶ Do konca 13. storočia boli osídlené, prípadne mocensky kontrolované takmer všetky ostrovy jazera Texcoco, začiatkom 14. storočia už všetky ostrovy, ako aj celé jazerné pobrežie. CARBALLAL STAEDTLER – HERNÁNDEZ, Hydraulic Features at the Mexico- Texcoco Lakes..., s. 160.

²²⁷ Porovnaj napr.: „1369, año 7 – Casa. Este año contaron los mexicas 45 años de estar en Tenuchtitlan desde que llegaron los chichimecas mexitin colhuas hasta el año en que se congregaron y convocaron para elegir

je totiž vôbec pravdepodobné, že by si ho boli mohli ustanoviť bez schválenia Tepanecmi.²²⁸ Ustanovenie Acamapichtliho do úradu tlatoaniho muselo byť súčasťou politiky Azcapotzalca, ktoré tým mohlo sledovať o. i. oslabenie moci tradičných vodcov aztéckych calpultin, umožňujúce ich pevnejšie zjednotenie a následujúce podriadenie jednotnej ústrednej vláde – tlatoanimu lojálnemu Tepanecom, prostredníctvom ktorého mohlo Azcapotzalco Tenochtitlan efektívne kontrolovať *in situ*.

Nová, monarchická vládna forma Aztékov nemala charakter autokracie. Na výkone vládnych funkcií tlatoque Tenochtitlanu participovali vodcovia/aristokracia dominantných calpultin,²²⁹ ktorí ešte netvorili skutočnú vládnu vrstvu; tá sa sformovala až po porážke Azcapotzalca. Tieto osoby sa však, hoci skôr len nepravidelne, nesústavne, resp. na základe tlatoaniho príležitostných príkazov, zapájali do výkonu mestskej správy, alebo zastávali posty vojenských veliteľov, kňazov či vyslancov a pod., takže do určitej miery sa už skôr vyčlenili z masy radového obyvateľstva, nazývanej macehualtin (sg. macehualli). Napomohla tomu aj zvláštna udalosť, ktorá sa mala stať za vlády Acamapichtliho: Manželka tohto prvého tlatoaniho bola neplodná, a preto hrozilo, že aztécka monarchia zanikne. Aby sa takému vývoju predišlo, niekoľko aristokratických vodcov Tenochtitlanu poskytli tlatoanimu svoje dcéry, s ktorými tlatoani splodil viacero potomkov.²³⁰ Potomkovia Acamapichtliho a ďalších tlatoque, ako aj ich rodinní príslušníci, sa potom ako bližší či vzdialenejší príbuzní aztéckych vládcov stali úzkou dedičnou elitou, ktorej príslušníci sa označovali ako pipiltin (sg. pilli). V obmedzenom rozsahu mohli medzi nich preniknúť aj macehualtin s významnými osobnými, najmä bojovými zásluhami, ktorí však nikdy nedosiahli postavenie, ktoré by bolo úplne rovnocenné postaveniu pipiltin.

Po vymedzení okruhu osôb, ktoré sa v Tenochtitlane podieľali na výkone verejnej moci, prejdeme k organizácii mestskej správy. O tejto organizácii treba najskôr uviesť, že v období podriadenosti Aztékov Tepanecom nemala ešte podobu inštitucionálne dostatočne rozvinutého a centralizovaného správneho aparátu.²³¹

Keďže mocenské postavenie a právomoci osôb vykonávajúcich mestskú správu neboli dostatočne inštitucionalizované, administratívne aktivity boli realizované „živelne“, t. j. tieto aktivity nemali ustálené formy. Deficit konsolidovaných administratívnych inštitúcií (za také

Señor. El elegido fue el Acamapichtli, Príncipe de Colhuacan.“ CHIMALPAHIN, Domingo Francisco de San Antón Muñón Cuauhtlehuanitzin: *Relaciones Originales de Chalco Amequemecan, Tercera Relación*. México: Fondo de Cultura Económica, 1965, s. 81.

²²⁸ Bližšie pozri BUENO BRAVO, I.: Los Mexica: Tributarios de Azcapotzalco. *Anales del Museo de América*. Núm. 12, 2004, s. 111 – 115.

²²⁹ Bližšie pozri ROUNDS, J.: Lineage, Class, and Power in the Aztec State. *American Ethnologist*. Vol. 6, issue 1, 1979, s. 73 – 86.

²³⁰ DURÁN, *Historia...*, I, s. 99.

²³¹ ROUNDS, Lineage, Class, and Power in the Aztec State, s. 79 – 80.

inštitúcie možno považovať iba úrad tlatoaniho a s istou zdržanlivosťou aj mestskú radu a ľudové zhromaždenie; o týchto orgánoch sa zmieňujem nižšie) zase poukazuje na nesústavný (nepravidelný) výkon správy. Zostáva dodať, že pretrvávajúca samospráva calpultin dozaista obmedzovala vznikajúcu mestskú vládu v jej úsilí centrálne spravovať a kontrolovať celý Tenochtitlan, resp. všetky calpultin.

Tlatoani bol stálym vrcholným monokratickým orgánom, ktorého právomoc sa vzťahovala na celé územie Tenochtitlanu a na jeho všetkých obyvateľov. Vymedziť politické postavenie a konkrétne kompetencie tlatoque v období, ktoré nás zaujíma v tejto stati, sa dá len rámcovo, keďže to, čo o týchto skutočnostiach vypovedajú pramene, sa prevažne vzťahuje až na neskorších aztéckych vládcov. Tlatoani bol v tomto období predstaviteľom politicko-teritoriálneho útvaru s limitovanou suverenitou. Vystupoval ako reprezentant aztéckeho mesta smerom navonok a rozhodoval, teoreticky spolu s radou, o záležitostiach spojených s jeho civilnou i vojenskou správou. Funkcia tlatoaniho sa obsadzovala voľbou, ktorú uskutočňovali vedúci pipiltin. Nástupnícky poriadok sa ustálil po voľbe Chimalpopocu, keď sa zaviedlo pravidlo, podľa ktorého mal byť za nového tlatoaniho zvolený vždy niektorý z bratov predchádzajúceho a iba ak takej osoby nebolo, niektorý z jeho synovcov;²³² tu sa však žiada spresniť, že toto pravidlo sa neuplatňovalo v celom priebehu aztéckych dejín. Samozrejme, až do oslobodenia sa Tenochtitlanu z područia Azcapotzalca mohol byť za tlatoaniho zvolený len kandidát, ktorý bol pre Tepanecov *persona grata*.

Ďalším správnym orgánom s pôsobnosťou pre celý altepetl bola mestská rada. Okrem toho, že v nej zasadali predstavení štyroch veľkých štvrtí Tenochtitlanu a ďalší pipiltin, nie je o nej známe nič bližšie. Podľa všetkého nemala presnejšie upravenú právomoc a mohla sa zaoberať akýmikoľvek záležitosťami spätými s mestom a jeho obyvateľmi, najmä tými, ktoré bolo treba urgentne riešiť. Či bola len príležitostne (nepravidelne) pôsobiacim, alebo naopak stálym orgánom, nemožno z prameňov určiť. Za zmienku stojí ešte fakt, že niektorí členovia rady sú napr. v Chimalpahinových *Relaciones* označovaní špecifickými titulmi (*tlacatecuhtli*, *tlacochcalcatl* a i.),²³³ ktorými sa v neskorších úsekoch aztéckych dejín označovali členovia (úradníci) štátneho aparátu, čo z rady, podobne ako z úradu tlatoaniho, robí akýsi spojovací článok medzi predštátnou a štátnou organizáciou aztéckej spoločnosti.

Ľudové zhromaždenie bolo zvolávané, alebo – čo je oveľa pravdepodobnejšie – spontánne sa schádzalo, aby odsúhlasilo voľbu nového tlatoaniho, čo malo iba formálny, deklaratívny význam (napr. voľbu tlatoaniho Huitzilihuitla uskutočnili podľa Durána predstavení štyroch veľkých štvrtí Tenochtitlanu a následne ju akklamatívne odsúhlasil

²³² CLAVIJERO, *Historia Antigua de México*, s. 115.

²³³ Porovnaj CHIMALPAHIN, *Relaciones...*, *Tercera Relación*, s. 83, 84, 86, 91, *Séptima Relación*, s. 190.

zhromaždený ľud vrátane žien a detí²³⁴), ako aj v čase nejakej závažnej krízy (napr. v predvečer vojny proti Azcapotzalco, ktorá mala Tenochtitlanu priniesť nezávislosť; pozri ďalej).

V predchádzajúcom texte som priblížil predštátne spoločenské a mocenské štruktúry Tenochtitlanu. Zostáva poukázať na určité predpoklady vzniku štátnej organizácie, ktoré sa v Tenochtitlane objavili v predštátnom období. K týmto predpokladom či skôr latentným prvkom štátnosti patria nasledujúce javy:

1. sedentarizácia aztéckych calpultin;
2. zavedenie funkcie tlatoaniho ako spoločného vládcu všetkých calpultin, ktoré znamenalo výrazný posun smerom k politickej integrácii genokratických spoločenských jednotiek calpultin (resp. autonómnych mestských obvodov), t. j. k centralizácii verejnej moci v Tenochtitlane na úkor moci vodcov jednotlivých calpultin;
3. existencia mocenských i ekonomických rozdielov medzi calpultin, ako aj medzi ich príslušníkmi;
4. určitá deľba práce medzi jednotlivými calpultin umožňujúca menšej časti obyvateľov mesta vykonávať nevýrobné, napr. administratívne činnosti;
5. a postupný vznik mestskej elity (pipiltin).

Toto všetko boli faktory, ktoré neskôr zásadným spôsobom napomohli vzniku štátu v Tenochtitlane.

Ak aj v súvislosti s dejinným obdobím, ktoré nás zaujímal v tejto stati, nemôžeme ešte hovoriť o existencii štátnej organizácie v Tenochtitlane, nepochybne môžeme nazerať na vtedajší Tenochtitlan ako na rozvinutú predštátnu spoločnosť, v ktorej popri genokratických štruktúrach (calpultin) sa vytvorili všetkým týmto štruktúram rovnako mocensky (vertikálne) nadradené, centrálné politické inštitúcie (tlatoani, rada, hodnostári spomedzi pipiltin, plniaci vojenské a správne úlohy) a v ktorej už preukázateľne existovala sociálna diferenciácia, nie však ešte konsolidovaná sociálna stratifikácia ako jeden z typických znakov spoločností so štátnou organizáciou. Jej usporiadanie by sa dalo interpretovať na základe modelu vojenskej demokracie,²³⁵ ako tvrdil F. Katz²³⁶ a s istou zdržanlivosťou aj U. Thieme Sachse,²³⁷ ktorí

²³⁴ DURÁN, *Historia...*, I., s. 106.

²³⁵ Pojem „vojenská demokracia“ v roku 1877 zaviedol a vymedzil americký právnik a jeden z pionierov etnológie L. H. Morgan (pozri MORGAN, L. H.: *Pravěká společnost neboli výskumy o průběhu lidského pokroku od divoštví přes barbarství k civilizácii*. Praha: Nakladatelství Čs. akademie věd 1954. Prehľadné zhrnutie Morganových tvrdení ohľadne vojenskej demokracie podali: GUHR, G.– SCHLETTE, F.: Die militärische Demokratie nach L. H. Morgan. *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, 30, 10/11, 1982, s. 909 – 915). Kým pre Morgana vojenská demokracia ešte priamo nepredstavovala prechodné štádium medzi predštátnou spoločnosťou a štátom, ale skôr špecifickú formu vlády, F. Engels, ktorý tento pojem v roku 1884 prevzal do svojho diela *Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats* (pozri ENGELS, B.: *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*. In: Marx, K. – Engels, B.: *Vybrané spisy II*. Praha: Státní

zároveň (spolu s ďalšími bádateľmi) odmietli starší názor, že vojenská demokracia predstavovala konečné štádium sociálno – politického vývoja Aztékov (tento názor sformuloval L. H. Morgan²³⁸ a neskôr prevzali ďalší bádatelia, napr. F. Engels²³⁹ alebo A. F. Bandelier). Ak by sme však konfrontovali charakteristické znaky vojenskej demokracie, ktoré v roku 1982 podrobne vymedzil J. Herrmann,²⁴⁰ s jednotlivými znakmi predštátnej organizácie aztéckej spoločnosti, určite nebudeme môcť konštatovať ich úplnú zhodu; najmä sa domnievam, že v predštátnom období aztéckych dejín neprišlo ešte, vzhľadom na pretrvávajúce genokratické charakteru spoločnosti, k rozvoju súkromnovlastníckych vzťahov (pokiaľ ide o nehnuteľnosti, resp. pôdu) a ani k takej výraznej sociálnej, majetkovej, mocenskej a profesijnej diferenciacii obyvateľstva Tenochtitlanu, akú pre štádium vojenskej demokracie predpokladá Herrmann.

Keďže v súčasnosti je už Morganova a Engelsova periodizácia štrukturálneho vývoja ľudskej spoločnosti do značnej miery prekonaná, natíska sa otázka, či popri modeli vojenskej demokracie nie je k dispozícii novšia interpretačná schéma, ktorou by sa dalo vystihnúť predštátne usporiadanie aztéckej spoločnosti. Tu by, podľa môjho názoru, prichádzal do úvahy antropologický model „náčelníctvo“ (*chiefdom*),²⁴¹ prípadne náčelníctvu významovo blízky pojem „hodnostárska spoločnosť“ (*rank society*).²⁴²

V náčelníctve je verejná moc koncentrovaná v rukách náčelníka, ktorý pri jej výkone spolupracuje s elitou náčelníctva, zloženou z jeho príbuzných. Z predchádzajúceho výkladu je

nakladateľstvi politické literatúry 1954), prepožičal vojenskej demokracii práve takýto význam. V 30. rokoch 20. storočia sa vojenskej demokracii venovali sovietski bádatelia, ktorí v nej (nadväzujúc na Engelsa) videli finálne štádium prvotnopospolnej spoločnosti, predchádzajúce spoločnosti triednej (porovnaj CHAZANOV, A. M.: *Military democracy and the epoch of class formation*. In: Bromley, J. V. (ed.): *Soviet Ethnology and Anthropology Today*. The Hague/Paris, 1974, s. 133 – 146). Po druhej svetovej vojne a najmä v 60. rokoch 20. storočia sa však model vojenskej demokracie stal terčom kritiky, resp. bol odmietaný, a to nielen „na Západe“, ale aj niektorými marxisticky orientovanými autormi v Sovietskom zväze a v krajinách východného bloku (porovnaj napr.: HERRMANN, J.: *Militärische Demokratie und die Übergangsperiode zur Klassengesellschaft*. *Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift*, Jg. 23, H. 1, 1982, s. 17).

²³⁶ KATZ, F.: *Die sozialökonomischen Verhältnisse bei den Azteken im 15. und 16. Jahrhundert*. *Ethnographisch-Archäologische Forschungen*, 3-2, 1956, s. 154 – 156.

²³⁷ THIEMER-SACHSE, U.: *Zum Problem der militärischen Demokratie bei den Azteken zur Zeit der spanischen Eroberung*. *Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift*, 25, 1984, s. 496 – 507.

²³⁸ MORGAN, *Pravěká společnost...*, s. 177 – 197 (pozri hlavne s. 184 – 197).

²³⁹ ENGELS, *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*, s. 268 – 269, pozn. č. 1.

²⁴⁰ HERRMANN, *Militärische Demokratie und die Übergangsperiode zur Klassengesellschaft*, s. 11 – 31 (pozri hlavne s. 18 – 21).

²⁴¹ K náčelníctvu pozri napr.: CHARVÁT, P.: *Náčelnictví či raný stát*. *Památky archeologické*, LXXX, 1989, s. 207 – 222. EARLE, T. K.: *Chiefdoms in Archaeological and Ethnohistorical Perspective*. *Annual Review of Anthropology*. Vol. 16, 1987, s. 279 – 308. EARLE, T.: *The Evolution of Chiefdoms*. *Current Anthropology*. Vol. 30, no. 1, 1989, s. 84 – 88. JOHNSON – EARLE, *The Evolution of Human Societies...*, s. 245 – 303. KOTTAK, Conrad Ph.: *Anthropology. The Exploration of Human Diversity*. New York: McGraw Hill Inc., 1991, s. 217 – 223. VYŠNÝ, P.: *Pojem náčelníctvo a předštatna společnost*. *Historia et theoria iuris*, 4, 2010, s. 107 – 126.

²⁴² K hodnostárskej spoločnosti pozri napr. VYŠNÝ, *Pojem náčelníctvo a předštatna společnost*, s. 123 – 124.

zrejme, že takúto podobu malo mocenské ústredie aj v predštátnom Tenochtitlane, kde ho predstavovali tlatoani (náčelník) a pipiltin (príbuzní tlatoaniho, elita).

Nerozvinutosť administratívneho aparátu vedie k tomu, že náčelník poveruje členov elity – skôr príležitostne ako pravidelne – konkrétnymi správnymi alebo vojenskými úlohami. Tejto charakteristike náčelníctva zodpovedá vyššie spomenuté zapájanie sa individuálnych pipiltin do správy Tenochtitlanu, ako aj to, že z času na čas zastávali posty vojenských veliteľov, kňazov či vyslancov.

V náčelníctve existuje kolektívne vlastníctvo výrobných prostriedkov, predovšetkým pôdy, a súčasne mechanizmus odčerpávania časti nadvýrobku od výrobcov do mocenského ústredia náčelníctva pre osobnú potrebu náčelníka a elity a zároveň za účelom pokrývania nákladov spojených s náčelníkovými správnymi, náboženskými a vojenskými, aspoň navonok verejnoprospešne sa javiacimi aktivitami. V Tenochtitlane, ako sme videli vyššie, kolektívne vlastníctvo pôdy existovalo – jeho subjektom boli calpultin, a existoval aj mechanizmus odčerpávania časti nadvýrobku od výrobcov, keďže, ako už vieme, roľníci žijúci v calpultin poskytovali výnos z osobitných častí pôdy calpultin tlatoanimu. (Pre úplnosť ale dodajme, že hmotné zabezpečenie tlatoaniho a pipiltin, resp. príjmy aztéckeho náčelníctva nepochádzali len z týchto výnosov, ale aj z dávok poskytovaných podmanenými oblasťami,²⁴³ ktoré však v tomto období ešte nemali taký zásadný hospodársky význam ako neskôr.)

V symbolicko-ideologickej rovine je pre náčelníctvo charakteristické zavedenie foriem kultu zvyrazňujúcich rolu náčelníka, čo zaiste platilo aj pre aztéckeho tlatoaniho ako pozemského predstaviteľa božstiev.²⁴⁴ Náčelník zodpovedá za blaho svojho ľudu a v prípadoch jeho vážneho ohrozenia vonkajšími faktormi môže byť postihnutý trestom, ak jeho opatrenia na ochranu obce nie sú účinné. Výrečným dokladom skutočnosti, že Aztékom nebolo v predštátnom období cudzie presvedčenie o potrebe potrestať, prípadne bohom obetovať vládcu, ktorý nie je schopný vyriešiť krízu, je osud tlatoaniho Chimalpopocu. Ten sa údajne dobrovoľne rozhodol obetovať svoj život bohom, keď si uvedomil, že sa nedokáže účinne postaviť silnejšiemu protivníkovi – tlatoanimu Azcapotzalca, ktorý svojimi opatreniami tyranizoval obyvateľov Tenochtitlanu.²⁴⁵

²⁴³ Porovnaj napr. CHIMALPAHIN, *Relaciones...*, *Tercera Relación*, s. 83.

²⁴⁴ Bližšie pozri GRAULICH, M.: La royauté sacrée chez les aztèques de México. *Revista Española de Antropología Americana*. Vol. 28, 1998, s. 99 – 117.

²⁴⁵ CLAVIJERO, *Historia Antigua de México*, s. 124 – 125.

Obdobie vzniku štátnej organizácie

Obdobie, v ktorom v Tenochtitlane vznikla štátna organizácia, sa približne prekrýva s neskorším úsekom vlády tlatoaniho Itzcoatla (30. roky 15. storočia) a s vládou jeho nástupcu Motecuhzoma I. Ilhuicamina (1440 – 1469).

Na sklonku 20. rokov 15. storočia Aztékovia a ich spojenci ovládli Azcapotzalco. Tenochtitlan, Texcoco a Tlacopan následne uzavreli politicko – vojensko – hospodárske spojenectvo, v nahuatli označované ako *Excan tlatolayan*²⁴⁶ a v literatúre ako „trojopolok“ (*Triple Alianza; Triple Alliance*), ktorého základom bola dohoda uvedených mestských štátov najmä o vzájomnom mierovom spolužití, o koordinovanom uskutočňovaní výbojov a o delení hospodárskeho prospechu z nich plynúceho. Trojopolok časom vytvoril rozsiahlu ríšu, ktorá sa niekedy označuje ako „ríša trojopolku“ (*Imperio de la Triple Alianza; Triple Alliance Empire*); v tejto práci však používam jej zaužívanejší (hoci problematický) názov „Aztécka ríša“.

Trojopolok ako špecifický systém vlády nad väčším územím, resp. nad väčším počtom mestských štátov nebol v strednom Mexiku žiadnou novinkou: na tomto území existovali v postklasickom období postupne v zásade štyri trojopolky, z ktorých posledným bol spolok Tenochtitlanu, Texcoca a Tlacopan.²⁴⁷ Vznik tohto trojopolku bolo teda iba nadviazaním na dlhodobú historickú tradíciu.

V dobovom chápaní sa legitimita trojopolku odvíjala od legitimacy nárokov Texcoca a Tenochtitlanu na vládu nad Mexickým údolím a jeho okolím. Tá v prípade Texcoca spočívala v tom, že jeho tlatoque sa považovali za dedičov moci ich (údajného) prapredka – náčelníka Chichimecov Xolotla, ktorý v 13. storočí ovládal viaceré časti Mexického údolia. V prípade Tenochtitlanu bolo jej základom spomenuté (nepriame) genealogické spojenie jeho vládcov s vládcami Toltéckej ríše, ktorí ovládali Mexické údolie pred príchodom Chichimecov, čo z vládcov Tenochtitlanu robilo dedičov moci toltéckych vládcov. Takejto koncepcii legitimacy imperiálnych ambícií Texcoca a Tenochtitlanu zodpovedala aj titulúra ich vládcov – tlatoanimu Texcoca patril, okrem titulu *Acolhua tecuhtli* = pán Acolhuov, aj titul *Chichimeca tecuhtli* = pán Chichimecov; tlatoani Tenochtitlanu bol o. i. nositeľom titulu *Culhua tecuhtli* = pán Culhuov,²⁴⁸ ktorí boli potomkami Toltékov.

²⁴⁶ HERRERA MEZA, M. - LÓPEZ AUSTIN, A. - MARTÍNEZ BARACS, R.: El nombre náhuatl de la Triple Alianza. *Estudios de Cultura Náhuatl*. N° 46, 2013, s. 7 – 35.

²⁴⁷ Tamže, s. 24 a nasl.

²⁴⁸ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México Tenochtitlan*, s. 35.

Už za vlády Itzcoatla získal trojspolok v Mexickom údolí reálnu mocenskú prevahu. Zároveň prišlo vtedy aj k významnému kvalitatívnemu posunu v štátotvornom procese, keďže sa začala formovať skutočná vládnuca vrstva, vytvoril sa aparát na vykonávanie štátnej správy na ústrednej, ako aj miestnej úrovni, a do života bola uvedená štátna ideológia, legitimizujúca existenciu a spoločenský poriadok Tenochtitlanu, ako aj jeho „svetovládne“ ambície.

Motecuhzoma I. v prvej dekáde svojej vlády, po tom, ako s pomocou Texcoca dobyl silný štát Chalco nachádzajúci sa v juhovýchodnej časti Mexického údolia, začal presadzovať program politickej integrácie Mexického údolia pod hegemoniou trojspolku a prijal sériu opatrení na zmenšenie hrozby rebélie podmanených oblastí; jedným z týchto opatrení bolo zavedenie funkcie výbercov tribútu pre mestá trojspolku so sídlom v podmanených oblastiach. Neúroda a veľký hladomor v rokoch 1450 až 1454 na čas ochromili Tenochtitlan, takže Motecuhzoma I. mohol vo výbojoch naplno pokračovať až po roku 1458. V tomto období si Tenochtitlan a Texcoco spoločne podrobili oblasť dnešného mexického štátu Morelos, ďalej pobrežnú oblasť pri Mexickom zálive a niektoré časti súčasného štátu Oaxaca. Prisvojovanie si značnej časti bohatstva prúdiaceho z podmanených území vládcami a elitou miest trojspolku viedlo k veľkým majetkovým, ako aj celkového postavenia v spoločnosti sa týkajúcim rozdielom medzi radovým obyvateľstvom (macehualtin) a konsolidujúcou sa vládnuou vrstvou (pipiltin), čoho právnym výrazom sa stalo zakotvenie právnej nerovnosti dvoch hlavných vrstiev aztéckej spoločnosti (macehualtin a pipiltin) v svojráznych zákonoch, ktorých vydanie sa taktiež spája s vládou Motecuhzomu I.

V ďalšom texte charakterizujem štátotvorný proces, ktorý prebehol v Tenochtitlane.

Výrazná rozmanitosť foriem historických štátov, ale aj rozdielne nazerania ich obyvateľov na vlastnú štátnosť (na zmysel jej existencie, legitimitu, uplatnené princípy organizácie verejnej moci či politický systém a jeho konkrétne súčasti a pod.) určite dovoľujú predpoklad, že štát môže vzniknúť rôznymi historickými procesmi.²⁴⁹

²⁴⁹ Literatúra zaoberajúca sa vznikom či už (naj)starších alebo novších štátov je rozsiahla. Túto literatúru možno zhruba rozdeliť na literatúru skúmajúcu štátotvorný proces v teoretických súvislostiach a na literatúru, ktorá skúma vznik konkrétnych historických štátov; prvá literatúra často a niekedy aj druhá literatúra pritom vychádza aj z poznatkov získaných porovnávaním individuálnych štátotvorných procesov.

V teoretických súvislostiach skúmali štátotvorný proces napr.: BONDARENKO, Kinship, Territoriality and Early State Lower Limit. BONDARENKO, On the Nature and Features of the (Early) State: An Anthropological Reanalysis. CLAESSEN – SKALNÍK, (eds.), *The Early State*. CLAESSEN, On Early States – Structure, Development, and Fall. GRININ, L. E. – KORATAYEV, A. V.: Emergence of Chiefdoms and States: A Spectrum of Opinions. *Social Evolution & History*. Vol. 11, no. 2, September 2012, s. 191 – 204. GRININ, L. E., et al., (eds.), *The Early State, its Alternatives and Analogues*. Volgograd: Uchitel Publishing House, 2004. KRADIN, N. N.: State Origins in Anthropological Thought. *Social Evolution & History*. Vol. 8, no. 1, March 2009, s. 25 – 51. HANSEN (ed.), *A Comparative Study of Thirty City-State Cultures*. TRIGGER, *Understanding Early Civilizations, A Comparative Study*.

K vzniku štátu v strednom Mexiku a širšom priestore Mezoameriky pozri napr.: BOEHM DE LAMEIRAS, B.: El Estado en Mesoamérica. Estudio sobre su origen y evolución. *Revista Española de Antropología Americana*.

Pri skúmaní procesu vzniku štátu sa v súčasnosti možno oprieť o tzv. teórie integrácie a tzv. teórie konfliktu. Teórie integrácie tvrdia, že štát sa vo vývoji určitej spoločnosti objavil – ako nová, komplexnejšia forma jej (vnútornej) integrácie – vtedy, keď v tejto spoločnosti vznikla potreba riešiť predtým neexistujúce, závažné problémy, ktorá determinovala vznik štátneho aparátu centrálnie (= s celospoločenským dosahom) a aj silou (= efektívne) riešiaceho tieto problémy, vyplývajúce napr. z rozmachu výroby a obchodu, z využívania zložitejších technológií, napr. zavlažovacích zariadení a pod. Teórie konfliktu zase začiatky štátu spájajú s ovládnutím jednej etnickej skupiny inou etnickou skupinou (= etnický konflikt), alebo so vznikom (úzkej) vládnucej vrstvy a jej náprotivku – (masovej) vrstvy ovládaných (= triedny konflikt), pričom štát, resp. štátny aparát chápu ako komplexný a efektívny mechanizmus, pomocou ktorého si časť obyvateľstva štátu udržiava svoju mocenskú a hospodársku dominanciu nad ostatnými časťami obyvateľstva, t. j. menšina nad väčšinou. Zostáva dodať, že teórie integrácie a teórie konfliktu sa vzájomne nevyklučujú, ale naopak dopĺňajú.²⁵⁰

Teórie integrácie a teórie konfliktu majú nepochybne svoje opodstatnenie, zároveň im však možno vytknúť prílišnú abstraktnosť. To isté platí o teóriách, ktoré sa pokúšajú vysvetliť vznik štátu (pomyselným) uzatvorením akejsi spoločenskej zmluvy. V prítomnej práci tieto teórie *a priori* neodmietam, avšak vznik štátu v Tenochtitlane sa pokúšam preskúmať najmä na empirickej úrovni, t. j. ako reálny historický proces s konkrétnym priebehom, ktorého podstatou (ako som už naznačil v 1. kapitole) bola transformácia rodového zriadenia na štátnu organizáciu. Zovšeobecnené povedané, táto transformácia zahŕňala dva navzájom úzko späté javy, a to: 1. vznik stratifikovanej/triednej spoločnosti a konsolidovanej vládnucej vrstvy v jej rámci, ktorej členovia sa systematicky a profesionálne venujú „vládnutiu“ (t. j. výkonu štátnej moci); a 2. vznik štátneho aparátu (systému štátnych orgánov).²⁵¹

V súvislosti s druhým podstatným atribútom vytvoreného štátu – existenciou štátneho aparátu, sa vynára dôležitá otázka: Ak určité predpoklady či priamo prvky štátu, t. j. politické, takpovediac „nad“ všetkými rodmi stojace mocenské inštitúcie, existujú už v predštátnej spoločnosti, a naopak, ak rezíduá predštátnych štruktúr (v určitom rozsahu) pretrvávajú aj po

Vol. 21, 1991, s. 11 – 51. CHASE – CHASE – SMITH, States and Empires in Ancient Mesoamerica. MANZANILLA, L.: La hipótesis demográfica y el origen del Estado: crítica metodológica. *Boletín de Antropología Americana* 1983, s. 19 – 28. MANZANILLA, L.: El surgimiento de la sociedad urbana y la formación del estado: consideraciones. In: Manzanilla, L. (ed.): *Coloquio V. Gordon Childe. Estudios sobre las revoluciones neolítica y urbana*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Antropológicas, 1988, s. 293 – 308. MEDINA, A., et al. (eds.): *Origen y Formación del estado en Mesoamérica*. México, UNAM, Instituto de Investigaciones Antropológicas, 1986. KURTZ, The Legitimation of the Aztec State. SMITH, *Aztec City-State Capitals*. SPENCER, Ch. S. - REDMOND, E. M.: Primary State Formation in Mesoamerica. *Annual Review of Anthropology*. Vol. 33, 2004, s. 173 – 199.

²⁵⁰ Bližšie pozri JOHNSON - EARLE, *The Evolution of Human Societies...*, s. 304 – 306.

²⁵¹ Porovnaj napr. PEČÍRKA, J. a kol.: *Dějiny pravěku a starověku, I*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979, s. 149 – 150.

tom, ako sa genokratická spoločnosť transformovala na štát, kedy vlastne prichádza k vzniku štátnej organizácie? Odpovedať na túto otázku jednoznačne je problematické, keďže štát (akýkoľvek) nevzniká odrazu („zo dňa na deň“), ale určitý dlhší čas, a to procesom, ktorý by sme vo všeobecnej rovine mohli vystihnúť ako postupný nárast významu štátnych štruktúr na úkor významu genokratických štruktúr. Inak povedané, predštátna organizácia spoločnosti, spočívajúca na rodových (príbuzenských), t. j. interpersonálnych vzťahoch a na výkone moci v ich rámci (= moc vykonávajú jedni príbuzní voči iným príbuzným), je v priebehu procesu vzniku štátu postupne nahradená politicko – teritoriálnou organizáciou spoločnosti, typickou pre štát. Politicko – teritoriálna organizácia spočíva na neosobnom – politickom – vzťahu vertikálnej nadradenosti štátu (vládnucej vrstvy) nad obyvateľstvom, ako aj na výkone štátnej moci „z jedného miesta“ (centralizovane) a „zhora nadol“ (vrchnostensky) voči všetkému obyvateľstvu (všetkým rodom), a v rámci nových – teritoriálnych jednotiek, do ktorých je obyvateľstvo štátu rozdelené, t. j. štátna moc je vykonávaná mimo (predštátnych) rodových vzťahov.²⁵²

So sukcesívnym charakterom vzniku štátu operuje aj I. Sellnow, ktorá na otázku, kedy vzniká štátna organizácia, ponúka zaiste zjednodušenú, ale výstižnú odpoveď. Podľa Sellnow sa vznik štátu ešte nespája s momentom objavenia sa politických inštitúcií v genokratickej spoločnosti, pretože tie zo začiatku pôsobili skôr popri ako namiesto genokratických orgánov, ale až s neskorším časovým úsekom, v priebehu ktorého sa politické inštitúcie vzájomne prepojili a vytvorili uzavretý celospoločenský vládny (správny) systém, t. j. štátny aparát. Tento aparát skôr či neskôr definitívne mocensky prevážil nad tradičnými genokratickými orgánmi, čím sa – spolu s osobami, ktoré v ňom zastávali konkrétne posty, t. j. spolu s vládnucou vrstvou – oddelil od masy radového obyvateľstva, ktoré potom (ak aj nie úplne, tak určite do značnej miery) stratilo možnosť priamo a aktívne participovať na výkone štátnej moci.²⁵³ Súčasťou tohto procesu boli aj pretrhnutie rodových, t. j. (širších) príbuzenských vzťahov medzi „tými, čo vládnu“ a „tými, čo sú ovládaní“, a vznik úzkej, zomknutej a silnou tendenciou k endogamii sa vyznačujúcej vládnucej vrstvy.

Hoci po vzniku štátu rodové/príbuzenské vzťahy strácajú pozíciu dominantného princípu sociálno – politickej organizácie, môžu mať aj v štáte určitý politický význam, čo sa dá dobre vidieť na štátnych ideológiách paternalistického charakteru. Tieto ideológie vládca prirovnávajú k hlave rodiny; poddaní vládca sú akoby jeho rodinou či deťmi a vládca je

²⁵² BONDARENKO, Kinship, Territoriality and Early State Lower Limit, s. 21 – 22.

²⁵³ SELLNOW, I.: Gentile und politische Institutionen im Prozess der Staatsentstehung: Tatsachen und Theorien: dargestellt am afrikanischen Beispiel. *Ethnographisch – Archäologische Zeitschrift*. Jg. 24, H. 1, 1983, s. 39 – 40.

akoby ich otcom, pričom tento fiktívny príbuzenský vzťah vládcu a ovládaných posilňuje vládcovu moc – ľudia sú ochotní prijať a dobrovoľne poslúchať skôr vládcu, „ktorý je ich príbuzným“ („ktorý je z ich rodiny“), než iného, „cudzieho“ vládcu.²⁵⁴ Kvázi rodinný vzťah existoval aj medzi tlatoaním Tenochtitlanu a jeho poddanými, k čomu sa ešte vrátim.

Vznik vládnucej vrstvy a štátneho aparátu však nie sú jedinými podstatnými javmi spojenými s procesom vzniku štátu. Celkový charakter mestského štátu Tenochtitlan (pozri ďalej) a modely ako raný štát, raná civilizácia, archaický štát či mestský štát (1. kapitola), ktoré naň možno vzťahovať, dovoľujú predpoklad, že konštitutívnych elementov aztéckej štátnosti bolo viac. K týmto elementom treba určite zaradiť komplexnú štátnu ideológiu, legitimizujúcu existenciu, sociálny poriadok, imperiálne ambície a pod. Tenochtitlanu, ktorá vychádzala z nahuaského náboženstva/kozmovízie a zároveň sa odvíjala od pragmatických, politických a ekonomických záujmov aztéckych elít. Ďalej k nim treba zaradiť napr. štátny kult či právny poriadok.

V predštátnom období sa obyvateľstvo Tenochtitlanu rozdeľovalo na dve skupiny, ktoré ešte nemali podobu konsolidovaných spoločenských vrstiev, a to na – macehualtin a pipiltin. Prví boli radovými príslušníkmi calpultin, zaoberali sa roľníctvom a prípadne aj domácou remeselnou výrobou, produkty svojej práce príležitostne vymieňali na trhu, podľa potreby sa zúčastňovali vojenských výprav a pod. K druhým patrili aristokratické rodiny s príbuzenským vzťahom k tlatoque, alebo k blízkym príbuzným tlatoque, ako aj (v malom rozsahu) jednotlivci s významnými vojenskými zásluhami a spravidla aj ich potomkovia. Pipiltin sa (skôr príležitostne ako sústavne) zapájali do výkonu mestskej správy a zastávali posty vojenských veliteľov, kňazov či vyslancov. Ich počet postupne narastal, avšak podľa odhadov k nim v predvečer vojny proti Azcapotzalcu patrilo najviac 6 % obyvateľstva,²⁵⁵ ktorého vtedy mohlo byť – ide len o hypotézu – do 25.000 osôb.²⁵⁶

Progres v štátotvornom procese po oslobodení sa Aztékov od Tepanecov podmienilo predovšetkým sformovanie sa skutočnej vládnucej vrstvy, ktorou v kontexte aztéckych dejín rozumiem skupinu osôb, ktoré na najvyššej (centrálnej) úrovni sústavne a účinne rozhodovali o politických záležitostiach a riadili správu Tenochtitlanu (a neskôr aj Aztéckej ríše), a to pomocou aktov faktického mocenského donútenia, inštitucionalizovaných administratívnych mechanizmov, dostatočných, priamo využiteľných ekonomických zdrojov a ideológie, ktorá

²⁵⁴ BONDARENKO, Kinship, Territoriality and Early State Lower Limit, s. 26 – 30.

²⁵⁵ LEÓN-PORTILLA, M.: *Toltecáyotl. Aspectos de cultura náhuatl*. México: Fondo de Cultura Económica, 2003, s. 255.

²⁵⁶ Tamže, s. 254.

legitimizovala ich činy. Akými konkrétnymi historickými procesmi sa utvorila takáto vrstva v Tenochtitlane?

Prvý krok na ceste k utvoreniu sa vládnucej vrstvy mal mať podľa pramenného podania kurióznu podobu uzatvorenia a následného naplnenia „spoločenskej zmluvy“, ktorej stranami mali byť pipiltin a macehualtin.

Politicko-filozofický koncept spoločenskej zmluvy je, samozrejme, značne abstraktnou, metahistorickou predstavou o vzniku štátu.²⁵⁷ Predsa však, ako udáva právny teoretik J. Prusák, skutočnosť, že spoločenská zmluva je vždy fikcia, nevyučuje existenciu spoločenských zmlúv doložených empiricky.²⁵⁸

Založenie aztéckej štátnosti „spoločenskou zmluvou“ je dobre zachytené o. i. v Duránovej kronike. Durán uvádza, že macehualtin kategoricky odmietali bojovať v pripravovanej vojne proti Azcapotzalcu, ktorá mala Tenochtitlanu priniesť nezávislosť.²⁵⁹ Pipiltin, ktorí naopak túto vojnu veľmi podporovali, uzavreli s macehualtin v záujme jej uskutočnenia svojráznu dohodu. Ňou sa pipiltin zaviazali, že ak sa vojna skončí porážkou Tenochtitlanu, vydajú sa do rúk macehualtin, ktorí s nimi budú môcť bez ďalšieho skoncovať (konkrétne tak, že ich skonzumujú, čo by bolo v dobovom chápaní maximálnou potupou pre pipiltin a tým maximálnym zadosťučinením pre macehualtin). Macehualtin pipiltin prisľúbili nasledovné: „...zaväzujeme sa, že ak sa podarí uskutočniť váš zámer [t. j. vymaniť Tenochtitlan spod nadvlády Azcapotzalka], budeme vám slúžiť a odvádzať tribút a budeme vašimi terrazgueros [t. j. budeme obrábať vašu pôdu] a budeme stavať vaše domy a budeme vám slúžiť ako našim skutočným pánom... a keby ste išli bojovať (do vojny), budeme nosiť vaše batožiny, potraviny a zbrane na chrboch... a... natrvalo zapredáme a podriadime naše osoby a majetky službe vo váš prospech.“²⁶⁰ Po víťazstve Aztékov nad tepaneckým štátom zhromaždení macehualtin svoj záväzok potvrdili a uzniesli sa na začatí jeho plnenia.²⁶¹ To je zároveň posledný známy prípad v dejinách Tenochtitlanu, keď ľudové zhromaždenie (=

²⁵⁷ Koncept spoločenskej zmluvy patrí k tzv. preskriptívnym teóriám vzniku štátu, ktoré sa usilujú všeobecne vysvetliť, prečo existuje štát a prečo sú jeho obyvatelia podriadení jeho moci, resp. prečo štátna moc môže od obyvateľov štátu legitímne vyžadovať poslušnosť a lojalitu. Naproti tomu tzv. deskriptívne teórie vzniku štátu nazerajú na vznik štátu ako na reálny historický proces, prebiehajúci v konkrétnych (špecifických) historických prostrediach, a skúmajú jeho faktické príčiny, priebeh a dôsledky. Bližšie pozri PROCHÁZKA, R. – KÁČER, M.: *Teória práva*. Bratislava, C. H. Beck, 2013, s. 20 a nasl.

²⁵⁸ PRUSÁK, J.: *Teória práva*. Bratislava: VO PraF UK, 1999, s. 56.

²⁵⁹ DURÁN, *Historia...*, I, s. 126. O aztéckej „spoločenskej zmluve“ informujú aj ďalšie pramene, napr.: ACOSTA, J. de: *Historia natural y moral de las Indias*. Libro séptimo, cap. XIII. Dostupné na internete: http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/historia-natural-y-moral-de-las-indias--0/html/fee5c626-82b1-11df-acc7-002185ce6064_30.html#I_196_ (cit. 31. 05. 2016). CLAVIJERO, *Historia Antigua de México*, s. 136.

²⁶⁰ „... y así nosotros nos obligamos, si salis con vuestro intento, de os servir y tributar y ser vuestros terrazgueros y de edificar vuestras casas y de os servir como á verdaderos señores nuestros ... y quando fuéredes á las guerras de os llevar vuestras cargas y bastimentos y armas á cuestras ... y finalmente, vendemos y sujetamos vuestras personas y bienes en vuestro servicio para siempre.“ DURÁN, *Historia...*, I, s. 126.

²⁶¹ DURÁN, *Historia...*, I, s. 129.

macehualtin) autoritatívne rozhodlo o významnej politickej záležitosti. (Naproti tomu v Texcocu ľudové zhromaždenie fungovalo ako riadny štátny orgán. Tamojší tlatoani bol o. i. najvyšším sudcom s právomocou rozhodnúť s konečnou platnosťou v závažných/zložitých právnych prípadoch. Tlatoani túto právomoc nerealizoval samostatne, ale na osobitných zhromaždeniach všetkých palácových sudcov a úradníkov, ktoré sa konali podľa Torquemadu raz za 10 alebo 12 dní,²⁶² podľa Clavijera raz za 20 dní,²⁶³ alebo, ak išlo o obzvlášť závažné prípady, na ľudových zhromaždeniach nazývaných *nappapohualtlatolli*, ktoré sa konali raz za 80 dní a ktorých sa zúčastňovali pipiltin aj macehualtin z Texcoca i ďalších sídel jeho územnej domény, nazývanej Acolhuacan. Na tieto zhromaždenia prichádzali tiež sudcovia pôsobiaci v územných celkoch tvoriacich Acolhuacan za účelom predloženia závažnejších káuz, ktoré prejednávali, na rozhodnutie tlatoanimu. Ďalej sa na nich fakticky vykonávali rozsudky smrti a iné súdne rozhodnutia a riešili dôležité správne či vojenské záležitosti.²⁶⁴ Pravda, účasť macehualtin na týchto ľudových zhromaždeniach bola pravdepodobne len pasívna, keďže sa nezdá, že by macehualtin boli mohli zásadnejším spôsobom ovplyvňovať rozhodnutia tlatoaniho vydané na zhromaždeniach.)

Vzostup pipiltin na úroveň skutočnej vládnucej vrstvy Tenochtitlanu dozaista nemohol byť podmienený len naplnením „spoločenskej zmluvy“, o to viac, že jej uzavretie sa nedá spoľahlivo preukázať. To, že Durán i ďalší autori prameňov (Acosta, Clavijero a i.) o takejto zmluve informujú, môže byť dôsledkom ich ovplyvnenia dobovým európskym politickým myslením, ktorého protagonisti – scholastici aj iní – od 13. storočia operovali s konceptom spoločenskej zmluvy, resp. zmluvy medzi vládcom a jeho poddanými, pričom tento koncept bol rozšírený aj v španielskej (alebo v tzv. druhej) scholastike raného novoveku, napr. v diele Francisca de Vitoriu.²⁶⁵ Podľa môjho názoru by však aztécka spoločenská zmluva mohla byť konštruktom Itzcoatla a pipiltin z jeho okolia. Za vlády Itzcoatla totiž vznikla nová, umelo vytvorená verzia aztéckych dejín predchádzajúcich oslobodeniu sa Tenochtitlanu spod vlády Azcapotzalca, ktorá legitimizovala spoločenský poriadok rozvíjajúci sa po tomto oslobodení, teda aj privilégiá konsolidujúcej sa vládnucej vrstvy (pipiltin) a ich nadradenosť nad masou nepriviligovaných macehualtin. Tento konštrukt, ktorého existenciu možno opodstatnene predpokladať, musel byť súčasťou oficiálneho predhispánskeho výkladu aztéckej histórie, na ktorom Durán i autori niektorých ďalších prameňov (v určitom rozsahu) založili svoje diela.

²⁶² TORQUEMADA, J. de: *Monarquía Indiana. Tomo segundo*. México: Porrúa, 1969, s. 355.

²⁶³ CLAVIJERO, *Historia Antigua de México*, s. 305.

²⁶⁴ TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 168, 355.

²⁶⁵ K tomu pozri RECASENS SICHES, L.: *Historia de las doctrinas sobre el contrato social*. México: UNAM, 2003.

Reálny základ politickej moci pipiltin, ako aj ich vo viacerých smeroch nadradeného a zvýhodneného postavenia v spoločnosti, mal svoj ekonomický, právny i náboženský, resp. ideologický rozmer. Ako uvidíme ďalej, pipiltin mali k dispozícii ekonomické zdroje, ktoré im umožňovali systematicky sa venovať „vládnutiu“, a ich právne postavenie bolo výrazne priaznivejšie ako právne postavenie macehualtin. Popri tom sa s príslušnosťou k pipiltin spájala značná prestíž, keďže to boli práve pipiltin (spolu s tlatoanim), kto v rozhodujúcej miere riadil a zabezpečoval plnenie nadprirodzeného poslania Aztékov živiť (najmä ľudskými obeťami) bohov, ktorí v predstavách Nahuov (a iných Mezoameričanov) udržiavali existenciu sveta a jeho správny „chod“.

Aby pipiltin mohli efektívne „vládnuť“, teda sústavne pôsobiť v službách aztéckeho mestského štátu a jeho vládcov (vykonávať štátno-správne činnosti a súdnictvo, zúčastňovať sa vojenských výprav, zapájať sa do výkonu štátneho kultu a pod.), museli podľa predpokladu F. Katza natrvalo odísť z calpultin a definitívne tak zanechať spôsob života charakteristický pre členov týchto spoločenstiev, teda napr. prestať sa zaoberať roľníctvom.²⁶⁶ Katz v tejto súvislosti zovšeobecnene udáva, že ten, kto opustil calpulli a stal príslušníkom „šľachty“ (t. j. zaradil sa k pipiltin):²⁶⁷

1. už zväčša nebýval v niektorom calpulli Tenochtitlanu, ale v paláci tlatoaniho tohto mesta, alebo odišiel do podmanených oblastí, kde plnil úlohy súvisiace so správou Aztéckej ríše;

2. nedržal viac v obvode calpulli žiadnu pôdu;

3. podliehal inému súdnemu orgánu ako členovia calpulli, ku ktorému predtým patril;

4. neodovzdával tribút spolu s členmi calpulli, ktorého bol pôvodne príslušníkom;

5. bol zaradený do osobitnej vojenskej formácie, ktorá bola oddelená od vojenských formácií tvorených príslušníkmi calpultin;

6. jeho deti nenavštevovali tzv. *telpochcalli*, t. j. verejnú školu v calpulli, ale tzv. *calmecac*, t. j. elitnú chrámovú školu pre potomkov pipiltin.

V odlúčení sa pipiltin od macehualtin možno vidieť spomenutý jav, typicky spojený s rozkladom rodového zriadenia, resp. so vznikom stratifikovanej spoločnosti a štátu, ktorým je neexistencia príbuzenských (rodových) vzťahov „medzi tými, čo vládnu“, a „tými, ktorí sú ovládaní“.²⁶⁸ Domnievam sa však, že toto odlúčenie aspoň do určitej miery nespočívalo v skutočnom odchode (odst'ahovaní sa) pipiltin z calpultin, keďže prinajmenšom pre územné

²⁶⁶ KATZ, F.: Die sozialökonomischen Verhältnisse bei den Azteken im 15. und 16. Jahrhundert. *Ethnographisch-Archäologische Forschungen*, 3 – 2, 1956, s. 110.

²⁶⁷ Tamže.

²⁶⁸ JOHNSON – EARLE, *The Evolution of Human Societies...*, s. 304.

obvody centrálnejšie situovaných calpultin Tenochtitlanu možno (pomocou historických aj archeologických prameňov) doložiť prítomnosť príbytkov pipiltin,²⁶⁹ ale skôr v tom, že pipiltin sa od radových príslušníkov calpultin, v ktorých v určitom rozsahu aj naďalej žili, začali výrazne odlišovať svojím celkovo iným, luxusnejším životným štýlom, ako aj nevýrobnou povahou svojich činností.

Pipiltin sa už v predštátnom období zapájali do výkonu správy Tenochtitlanu, v čom pokračovali aj po vzniku štátu. Tlatoani im z tohto dôvodu poskytoval hmotné zabezpečenie, a to vo väčšej miere zo zdrojov podmanených oblastí ako zo zdrojov vyprodukovaných priamo v Tenochtitlane. Popri tom však boli mnohí pipiltin zabezpečení aj výnosmi z pozemkov, ktoré sa nachádzali mimo vlastného územia Tenochtitlanu. Itzcoatl totiž svojím rozhodnutím rozdeliť značnú časť pôdy porazeného Azcapotzalca vodcom víťazného aztéckeho vojska, t. j. pipiltin,²⁷⁰ založil prax zaberania časti pôdy podmanených mestských štátov vládcom a elitami Tenochtitlanu, ktorá sa potom bežne uplatňovala. „Hlad po pôde“ bol nepochybne jedným z dôvodov uskutočňovania vojenských výbojov, keďže tie boli pre pipiltin jediným, alebo aspoň hlavným spôsobom získania nejakej pôdy. V Tenochtitlane bola v zásade všetka pôda vo vlastníctve calpultin, pričom pipiltin, ako osoby separujúce sa od radových obyvateľov calpultin (t. j. od macehualtin) a neobrábajúce pôdu v rámci calpultin, neboli, a teoreticky sa ani nemohli stať, jej držiteľmi,²⁷¹ hoci realita, ako už bolo uvedené, bola zrejme do určitej miery iná.

Pozemky pipiltin sa v prameňoch označujú ako *pillalli* alebo *tecpillalli*. Pred bližšou charakteristikou právneho režimu, ktorému boli podriadené, si spolu s bádateľmi skúmajúcimi sociálno – ekonomické pomery u Nahuov položíme jednu zásadnú otázku: Boli pozemky *pillalli* v súkromnom vlastníctve pipiltin, alebo ich pipiltin držali z titulu zastávania určitej verejnej (správnej, súdnej, kňazskej či vojenskej) funkcie?

Pre Morgana a Bandeliera, ako aj ich nasledovníkov bola uvedená otázka celkom bezpredmetná; jednoducho tvrdili, že všetka pôda bola vlastníctvom „kmeňa“. Títo bádatelia sa totiž nesprávne domnievali, že aztécky sociálno – politický vývoj nedosiahol úroveň štátu. Naproti tomu Moreno, Toscano, Caso, Katz a iní nazerali na *pillalli* ako na súkromný majetok pipiltin. Ďalší bádatelia, vychádzajúci z teórie orientálneho despotizmu a ázijského výrobného spôsobu, existenciu súkromného vlastníctva pôdy u Nahuov odmietli a za jediného alebo

²⁶⁹ PAREDES GUDIÑO, B.: La unidad habitacional en la cuenca de México: periodo Postclasico”. In: Manzanilla, L. (ed.): *Unidades habitacionales mesoamericanas y sus áreas de actividad*. México, UNAM, 1986, s. 251.

²⁷⁰ DURÁN, *Historia...*, I, s. 129 - 131.

²⁷¹ Zorita v tejto súvislosti kategoricky tvrdí: „...nunca jamás se daban... las tierras a quien no sea natural del calpulli o barrio...“ ZORITA, *Breve y Sumaria Relación...* s. 30.

vrchného vlastníka pôdy označili štát, resp. tlatoaniho, ktorý poskytoval pozemky osobám pôsobiacim v úradoch. Tieto úrady do určitej miery mohli prejsť z otcov na ich synov atď., alebo aj na iných príbuzných osôb, čo ich zastávali, pričom podľa poslednej skupiny bádateľov bol prechod úradu na inú osobu spojený s prechodom práva držby a užívacieho a požívacieho práva na pozemok (t. j. *pillalli*) viažuci sa na úrad.²⁷² Inak povedané, podľa poslednej skupiny bádateľov mala konkrétna osoba právo *pillalli* držať, užívať a požívať iba pokým zastávala úrad, t. j. dočasne. Naproti tomu súkromné vlastníctvo v jeho európskom, resp. pôvodne rímskoprávnom chápaní (*dominium, proprietas*) predpokladá, že vlastník (*dominus*) svoju vec (v našom prípade *pillalli*) sústavne (t. j. bez časového obmedzenia) drží (vlastník má tzv. *ius possidendi*) a užíva a požíva (vlastník má tzv. *ius utendi et fruendi*), ako aj to, že môže vlastnenou vecou slobodne disponovať (vlastník má tzv. *ius disponendi*), a to – medzi živými (= vlastník môže vec predať, prenajať, darovať a pod.), ako aj pre prípad smrti (= vlastník môže určiť, kto a v akom rozsahu zdedí jeho majetok po jeho smrti, pričom však spravidla musí rešpektovať určité obmedzenia, napr. vlastník nemôže bez závažného dôvodu vydediť svojho potomka) – takéto (úplné) dispozičné právo k *pillalli* podľa poslednej skupiny bádateľov neexistovalo.

Podľa niektorých mexikanistov sa teda súkromné vlastníctvo pôdy u Nahuov (časom) rozvinulo, pričom vlastníkom *pillalli* patrili všetky typické vlastnícke oprávnenia (vlastníci mohli *pillalli* držať, užívať a požívať a mohli ním aj disponovať), podľa iných však nie. Pre úplnosť možno ešte uviesť, že existuje aj takpovediac kompromisný názor, sformulovaný J. Lockhartom, podľa ktorého sa u predhispánskych Nahuov uplatňoval korporatívny model vlastníctva pôdy, t. j. všetka pôda bola akoby verejná aj súkromná zároveň, čo konkrétne znamenalo, že vymedzené časti tejto pôdy vlastnili súčasne aj jednotlivci/nukleárne rodiny, ktoré ich celoživotne obrábali a/alebo si v určitom rozsahu ponechávali ich výnosy a ktorí ich mohli zanechať svojim dedičom, aj komunity, ku ktorým títo jednotlivci/nukleárne rodiny patrili a ktorými boli – rozšírené rodiny/domácnosti, ďalej *calpultin* a napokon – na najvyššej úrovni – mestské štáty, resp. ich vládcovia.²⁷³ Na druhej strane Lockhart tvrdí, že v prostredí *pipiltin*, a hoci to nie je spoľahlivo doložené, zrejme aj v prostredí *macehualtin*, sa v obmedzenom rozsahu obchodovalo s pôdou už v predhispánskom období,²⁷⁴ čo podporuje stanovisko, že súkromné vlastníctvo pôdy (aspoň v malom rozsahu) existovalo u Nahuov už pred *conquistou*. Výraznejší rozvoj tohto druhu pôdneho vlastníctva však určite nastal až po *conquiste*, keď si Nahuovia osvojili španielske majetkové právo, dôsledne rozlišujúce verejné

²⁷² LEÓN-PORTILLA, *Toltecáyotl...*, s. 259 – 260.

²⁷³ LOCKHART, *The Nahuas...*, s. 160 – 162.

²⁷⁴ Tamže, s. 153 – 155.

a súkromné vlastníctvo;²⁷⁵ rozšírenie španielskeho konceptu súkromného vlastníctva v nahuaskom prostredí po *conquiste* osobitne dokladá vtedajšia zmena významu nahuaského slovesa *pia*, ktoré v predhispánskom období znamenalo „spravovať“ či „staráť sa o niečo“ (napr. o domácnosť), avšak v koloniálnom období získalo posesívny význam, porovnateľný s významom španielskeho slovesa *tener* (= mať).²⁷⁶

Zmienky o pozemkoch *pillalli* a o právnom režime, ktorému boli podriadené, možno nájsť vo viacerých prameňoch.²⁷⁷ Vlastníkmi *pillalli* boli tlatoque a pipiltin. Vlastníkom *pillalli* patrili v podstate všetky vlastnícke oprávnenia: mali právo na nikým nerušenú držbu svojho *pillalli*, mohli ho bez obmedzenia užívať a požívať a mohli ním, v celosti alebo po častiach, disponovať, a to – úkonmi medzi živými, ako aj pre prípad smrti.²⁷⁸ Čo sa týka dispozičných úkonov, ktoré vlastníci uskutočňovali ohľadne *pillalli*, resp. jeho častí, zdá sa, že vlastníci mohli *pillalli*, resp. jeho časti, predáť, poskytnúť potomkom oboch pohlaví pri ich narodení, poskytnúť vydávajúcej sa dcére ako veno a zanechať (ako dedičstvo) svojim potomkom oboch pohlaví.²⁷⁹

Dispozičné právo vlastníkov *pillalli* však bolo obmedzené v dvoch smeroch: 1. ak nemali potomkov (= zákonných dedičov), alebo ak 2. *pillalli* odplatne scudzili (= predali) osobám patriacim k macehualtin, čiže nie seberovným osobám (iným pipiltin), príslušné *pillalli* pripadlo štátu/tlatoanimu.²⁸⁰ Najmä práve uvedené obmedzenia dispozičného práva vlastníkov *pillalli* priviedli niektorých bádateľov k odmietnutiu existencie súkromného vlastníctva pôdy u Nahuov. Podľa týchto bádateľov, ako sa už spomenulo, boli pozemky *pillalli* vo vrchnom vlastníctve štátu/tlatoaniho, ktorý ich prideliťoval – nie však do súkromného vlastníctva, ale iba do držby spojenej s požívaním pozemkov – konkrétnym pipiltin a v obmedzenom rozsahu aj macehualtin, ktorí (v zásade jedni aj druhí) mali vojenské zásluhy a/alebo zastávali vojenské alebo civilné funkcie. Držba pridelených pozemkov bola pritom podmienená výkonom funkcie, takže keď osoba prestala vykonávať funkciu, štát jej mohol odňať pridelený pozemok, okrem ak potomok tejto osoby začal zastávať rovnakú funkciu.²⁸¹ Zostáva dodať, že existuje aj ďalší názor, podľa ktorého pozemky *pillalli* neboli

²⁷⁵ Tamže, s. 166 – 170.

²⁷⁶ Tamže, kapitola 7 – Language.

²⁷⁷ CLAVIJERO, *Historia Antigua de México*, s. 301. IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas*, II, s. 91. TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 545 – 546. ZORITA, *Breve y Sumaria Relación...*, s. 12, 113, 114, 120, 121, 126, 127.

²⁷⁸ Tamže.

²⁷⁹ DYCKERHOFF, U. – PREM, H. J.: Der vorspanische Landbesitz in Zentralmexiko. *Zeitschrift für Ethnologie*. Bd. 103, H. 2, 1978, s. 191.

²⁸⁰ Tamže, s. 191.

²⁸¹ Existenciu súkromného vlastníctva pôdy u Nahuov spochybnili napr.: CASTILLO F., V. M.: *Estructura económica de la sociedad mexicana según las fuentes documentales*. México: UNAM, 1996, s. 79 – 84. CARRASCO, P.: La economía del México prehispánico. In: Carrasco, P. – Broda, J. (ed.): *Economía política e*

v súkromnom vlastníctve preto, že išlo o spoločný majetok členov rodov patriacich k pipiltin (pozri ďalej).

Prvé z uvedených obmedzení dispozičného práva vlastníkov *pillalli* znemožňovalo, aby pozemky *pillalli* zdedili iné osoby ako potomkovia ich vlastníkov, a to aj vtedy, ak takíto zákonní dedičia neboli. Obmedzenie ďalej vlastníkom *pillalli* upieralo právo slobodne disponovať s majetkom pre prípad smrti, t. j. posledná vôľa vlastníkov pozemkov *pillalli* bola platná (a sa rešpektovala), iba ak vlastníci tieto pozemky zanechali svojim potomkom.

Absencia zákonných dedičov (= potomkov) a s tým spojené pripadnutie tzv. odúmrtie, t. j. *pillalli*, ktoré nemá kto zdediť, tlaotanimu, sa v rámci vrstvy pipiltin javia ako nepravdepodobné. V tejto vrstve bola totiž rozšírená polygýnia, takže to, že nejaký pilli nemal potomkov, muselo byť zriedkavé. Okrem toho sa zdá, že dedičské právo pripúšťalo dedičský prechod pozemkov *pillalli* nielen na potomkov ich vlastníkov, ktorí dedili bez ohľadu na pohlavie (dediť teda mohli nielen synovia či vnuci, ale aj dcéry či vnučky), ale aj (ak potomkovia neboli) na ich iných príbuzných (na súrodencov, synovcov, netere a pod.).²⁸² Navyše Torquemada uvádza, že popri *pillalli* vo vlastnom zmysle, ktoré na základe toho, ako ho charakterizuje, môžeme považovať za predmet súkromného vlastníctva pipiltin, existovali osobitné – štátne pozemky, ktoré vládca (štát) poskytol osobám so zásluhami či hodnosťami a ktoré sa dedili [Torquemada v tejto súvislosti hovorí o majoráte (*mayorazgo*), t. j. že dedili najstarší synovia držiteľov týchto pozemkov, čo však zrejme nebolo všeobecne rozšírené], pričom podľa Torquemadu sa pravidlo o pripadnutí pôdy, ktorú nemá kto zdediť, lebo nie sú potomkovia (= jediní do úvahy prichádzajúci dedičia), vzťahovalo iba na tieto pozemky, a nie aj na *pillalli*.²⁸³ Torquemada tak potvrdzuje spomenutý názor, že civilní a vojenský (štátni) funkcionári – pipiltin aj niektorí macehualtin – mali v držbe štátom poskytnuté pozemky, ktoré prechádzali – v zásade spolu s ich funkciami – na ich potomkov, okrem ak potomkovia neboli a pozemky sa vrátili štátu; zároveň však popri týchto pozemkoch vyčleňuje samostatnú kategóriu pôdy – *pillalli*, ktorú chápe ako pôdu v súkromnom vlastníctve pipiltin.

Druhé obmedzenie dispozičného práva vlastníkov *pillalli* zabraňovalo predaju *pillalli* osobám, ktoré nepatrili k pipiltin.

Pri druhom obmedzení považujem za nepravdepodobné, že by niektorí pipiltin chceli svoje *pillalli* predať macehualtin, keďže macehualtin (s výnimkou bojovníkov s väčšími

ideología en el México prehispánico. México: Editorial Nueva Imagen, 1978, s. 24 – 29. LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México Tenochtitlan*, s. 141 – 142.

²⁸² K tomu pozri KOHLER, J.: *El derecho de los aztecas*. Vydané v jednom zväzku s dielom: CERVANTES Y ANAYA, J. de: *Introducción a la Historia del Pensamiento Jurídico en México*. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal, 2002, s. 98 – 99.

²⁸³ Porovnaj TORQUEMADA, *Monarquía Indiana...*, s. 545 – 546.

zásluhami, ktorí však pôdu do súkromného vlastníctva nezískavali kúpou, ale ako odmenu od štátu) nemohli byť súkromnými vlastníkmi pôdy – časti *calpullalli*, ktoré macehualtin dedične držali, užívali a požívali im nepatrili spôsobom, ktorý by bolo možné označiť ako „súkromné vlastníctvo“. Ďalej je otázne, či by bežní macehualtin vôbec boli mohli uhradiť kúpnu cenu za *pillalli* požadovanú predávajúcimi pipiltin, hoci na druhej strane sa nedá vylúčiť, že niektorí macehualtin počas svojho života nadobudli väčší kapitál (predajom časti dosiahnutej úrody, produktov vzniknutých jej spracovaním či remeselných výrobkov, ďalej koristením počas vojenských výprav, ktorých sa macehualtin zúčastňovali, a napokon aj pôžičkou, darovaním či dedením). Napokon možno uviesť, že určité obmedzenia vlastníckeho práva predať vec (*pillalli*) nie sú v rozpore s koncepciou súkromného vlastníctva – tej by zjavne odporovalo, iba ak by vlastníčik vôbec nemohol svoju vec (*pillalli*) predať.

Na základe uvedeného by bolo možné tvrdiť, že pozemky *pillalli* boli kontinuálne predmetom úplného vlastníckeho práva = súkromného vlastníctva, súčasne zahŕňajúceho všetky typické vlastnícke oprávnenia, pričom ak aj štát – *de iure* – mal k *pillalli* vrchné vlastnícke právo, *de facto* ho nevykonával, takže išlo iba o formálne právo štátu, podstatne „slabšie“ ako jeho vlastnícke právo k štátnej pôde (k nej pozri stať Štátne územie). Ak sa však zoberie do úvahy názor, že pozemky *pillalli* neboli v individuálnom (= súkromnom), ale naopak v kolektívnom vlastníctve, t. j. že tieto pozemky neboli samostatným majetkom jednotlivých pipiltin, ale spoločným majetkom členov rodov patriacich k pipiltin,²⁸⁴ nemožno, pochopiteľne, tvrdiť, že by u predhispánskych pipiltin existovalo „súkromné“ vlastníctvo pôdy. Podľa tohto názoru žili pipiltin na panstvách svojich rodov, pričom pôdu rodom pôvodne poskytol tlatoani/štát. Na čele jednotlivého rodu a jeho panstva stál pilli s titulom *tecuhtli* (pl. *tetecuhtin*), ktorý ako miestny predstaviteľ štátu/tlatoaniho vykonával štátnu správu, súdnicstvo a pod. a zároveň mal istú moc nad ostatnými členmi (pipiltin) svojho rodu, ktorí boli oproti nemu nižšie postavení; *tecuhtli* tiež riadil hospodárstvo panstva a v tejto súvislosti prideloval časti jeho pôdy (*pillalli*) členom svojho rodu, ktorí sa však nestali súkromnými vlastníkmi pridelených pozemkov, ale ich držali, užívali a požívali ako kompenzáciu za plnenie správnych či vojenských úloh, ktorými ich poveril *tecuhtli*. Časť pozemkov panstva *tecuhtli* pridelil aj macehualtin, ktorí žili v územno-správnom obvode panstva, resp. v jeho blízkosti, za čo macehualtin *tecuhtlimu* alebo inému pillimu z panstva poskytovali určené dávky a/alebo v jeho prospech vykonávali určité práce. Centrom panstva

²⁸⁴ CARRASCO, P.: Los linajes nobles del México antiguo. In: Carrasco, P. – Broda, J. (eds.): *Estratificación social en la Mesoamérica prehispánica*. Mexico City: CIS-INAH, 1976, s. 19 – 36. CARRASCO, La economía del México prehispánico, s. 25. KALYUTA, A.: La casa y hacienda de un señor mexica: Un estudio analítico de la „Información de doña Isabel de Moctezuma“. *Anuario de Estudios Americanos*, 65, 2, 2008, s. 13 – 37. KELLOGG, *Law and the transformation of Aztec culture...*, s. 123.

bol *tecuhtliho* palác, v ktorom s *tecuhtlim* žili ďalší členovia rodu (pipiltin).²⁸⁵ Palác, resp. celé panstvo sa často označovali výrazom „teccalli“, niekedy však aj výrazom „tecpan“. Vo východnej nahuaskej zóne boli panstvá pipiltin početnejšie ako v západnej nahuaskej zóne. Východné panstvá, hoci to asi neplatilo všeobecne, mali tiež väčšiu mieru samostatnosti ako západné panstvá. Východné panstvá, na rozdiel od západných panstiev, existovali totiž mimo štandardnej sociálnej a administratívnej štruktúry mestských štátov, t. j. mimo calpultin, a ich podriadenosť štátnej moci (moci vládcov mestských štátov), bola, ako sa zdá, obmedzená, a preto aj zapojenie pipiltin žijúcich na týchto panstvách do výkonu miestnej štátnej správy bolo skôr obmedzené – o to väčší priestor mali títo pipiltin na presadenie si vlastných (úzkych) mocenských a majetkových záujmov. Naproti tomu západné panstvá boli riadnymi jednotkami miestnej štátnej správy, v rámci ktorých sa štátna moc (správa) vykonávala systematicky a komplexne, a to vo vzťahu k príslušníkom calpultin, patriacich do územných obvodov týchto panstiev. V mestských štátoch, v ktorých existovali (v zásade samostatnejšie) panstvá východného typu, sa pipiltin separovali od macehualtin/calpultin a vystupovali ako rodová „šľachta“ nadradená prostému ľudu, ktorý od nej do značnej miery závisí – „šľachtici“ mu najmä poskytovali pôdu na živobytie. Naproti tomu v mestských štátoch, v ktorých existovali (v zásade menej samostatné) panstvá západného typu, pipiltin vystupovali ako predstavitelia štátu a zároveň ako najvyšší predstavitelia calpultin patriacich do obvodov ich panstiev, a ako určití sprostredkovatelia medzi štátom/vládcom a calpultin, ktoré spravovali, sa teoreticky usilovali harmonizovať záujmy štátu/vládcu so záujmami týchto calpultin.²⁸⁶

Podľa práve predstaveného názoru bolo *pillalli* majetkom rodov patriacich k pipiltin, ktorých členovia mohli individuálne držať a požívať, nie však mať v súkromnom vlastníctve, časti tejto pôdy. Existenciu rodového vlastníctva *pillalli*, resp. rodových panstiev a ich centier – palácov, v ktorých spolu žili členovia, prípadne len vyššie postavení členovia príslušných rodov pipiltin, interpretujú niektorí vedci pomocou Lévi-Straussovho konceptu spoločnosti založenej na domoch (*société à maisons; house society*).²⁸⁷ Základnou jednotkou tohto typu spoločnosti je tzv. dom (*maison*), pričom medzi jednotlivými domami existujú viac-menej hierarchické relácie a dynamické interakcie, ktoré síce môžu mať aj charakter vzájomného pokojného spolužitia, vytvárania politických a matrimoniálnych aliancií či kooperácie napr. v ekonomickej alebo kultovej sfére, často sú však poznačené vzájomnou rivalitou, tenziami a konfliktmi.

²⁸⁵ CARRASCO, Los linajes nobles del México antiguo, s. 20 a nasl. CARRASCO, La economía del México prehispánico, s. 25.

²⁸⁶ Bližšie pozri LOCKHART, *The Nahuas...*, s. 102 a nasl.

²⁸⁷ Pozri napr. KALYUTA, *La casa y hacienda de un señor mexicana...*, s. 36.

Dom chápe Lévi-Strauss nielen ako obydlie, ale aj – a to predovšetkým – ako špecifický sociálny útvar, ktorý je „právnickou osobou“,²⁸⁸ t. j. samostatným, od skupiny osôb patriacich k domu oddeleným nositeľom určitých práv a povinností. Dom je ďalej právnickou osobou, „ktorá vlastní majetok, zahŕňajúci hmotné aj nehmotné statky, ktorá sa reprodukuje [medzigeneračným] prenosom svojho mena, majetku a svojich práv v reálnej alebo fiktívnej [zostupnej príbuzenskej] línii, a ktorá je považovaná za legitímnu [za legitímne existujúcu] ak takú [jej medzigeneračnú] kontinuitu možno vyjadriť jazykom pokrvných alebo afínných príbuzenských vzťahov, alebo, čo je najčastejšie, oboma [jazykmi] zároveň“.²⁸⁹ Pre Lévi-Straussa je teda dom samostatným právnym subjektom, ktorý má svoj materiálny (majetok domu, prechádzajúci z generácie na generáciu), ako aj personálny (skupina osôb patriacich k domu, spojených pokrvnými alebo afínnymi príbuzenskými vzťahmi) substrát, pričom druhý substrát predstavuje sociálnu skupinu, ktorá je širšia ako rod – zahŕňa aj osoby, ktoré sa stali členmi skupiny uzavretím manželstva s osobami patriacimi k domu, resp. osoby, ktoré sa do domu prisťahovali z iných domov, a prípadne aj osoby, ktoré v dome nežili, ale s ním boli nejakým spôsobom pevne spojené, napr. preň pracovali alebo participovali na kulte, ktorý sa realizoval v dome.

Dom a jeho majetok sú materiálnou reprezentáciou skupinovej identity osôb patriacich k domu. Keďže dom a jeho majetok, na rozdiel od osôb, ktoré k nemu patria, dlhodobo fyzicky pretrvávajú, pretrvávajú aj hmotný (= viditeľný) základ identity (príslušnosti k domu), resp. sa plynule prenáša z generácie na generáciu. Na druhej strane je súdržnosť skupiny osôb patriacich k určitému domu iba relatívna, keďže rozšírené rodiny tvoriace skupinu a prípadne aj jej niektorí jednotliví členovia, majú často vlastné mocenské a majetkové záujmy a usilujú sa ich presadiť, čím medzi nimi vznikajú tenzie a konflikty; popri tom existuje v tejto skupine určitá hierarchia, prejavujúca sa najmä existenciou rodiny dedične (dlhodobo) stojacej na čele domu a dedične (dlhodobo) majúcej určitú moc nad všetkými osobami patriacimi k domu a nad jeho celým majetkom.²⁹⁰ Hierarchie, rivalita, tenzie a konflikty preukázateľne existovali

²⁸⁸ LÉVI-STRAUSS, C.: *La Voie des masques*. Éd. revue, augmentée et rallongée de trois excursions. Paris: Plon, 1979, s. 177.

²⁸⁹ Tamže.

²⁹⁰ Bližšie pozri GILLESPIE, S. D.: Lévi-Strauss. Maison and Société à maisons. In: Joyce, R. A. – Gillespie, S. D. (eds.): *Beyond Kinship. Social and Material Reproduction in House Societies*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2000, s. 22 – 52. Pozri aj GILLESPIE, S. D.: Beyond Kinship. Introduction. In: *Beyond Kinship...*, s. 1 – 21.

aj vo vnútri skupín/domov pipiltin, pričom rovnakými javmi boli poznačené aj vzájomné vzťahy týchto skupín/domov.²⁹¹

Ak na panstvá pipiltin vzťahujeme pojem „dom“, musíme nanovo preskúmať otázku vlastníctva pôdy v rámci domov pipiltin. Dom, ako už vieme, je sociálnou jednotkou, ktorá je širšia ako rod (descendenčná skupina pokrve príbuzných osôb), a ďalej je samostatným právnym subjektom, čo *stricto sensu* znamená, že vlastníkom *pillalli* bol dom ako taký. Dom je však na druhej strane symbolickou reprezentáciou kolektívu fyzických osôb, čo ho obývajú, ako aj tých, čo ho neobývajú, ale sú s ním, resp. s jeho obyvateľmi spätí pokrvnými či afinnými príbuzenskými vzťahmi. Preto, podľa môjho názoru, možno za faktického vlastníka *pillalli* považovať tento kolektív osôb, zrejme však nie vcelku, ale iba tých jeho členov, ktorí boli pokrvnými príbuznými. Pre majetkové vzťahy medzi nahuaskými manželmi bola totiž charakteristická separácia, t. j. majetok manželky a majetok manžela boli oddelené,²⁹² z čoho teoreticky vyplýva, že ak muž či žena, ktorí uzavreli manželstvo s príslušníčkou/príslušníkom cudzieho domu, doň priniesli pozemkový majetok, mohli ho síce užívať a požívať vo svojom novom dome (možno spolu s jeho príslušníkmi), avšak majetok zostával vo vlastníctve domu, z ktorého manžel či manželka pochádzali; ak sa manželia rozvedli, majetok (*pillalli*), ktorý do domu exmanžela priniesla exmanželka, alebo naopak, sa vrátil do správy (držby) domu, z ktorého exmanželka/exmanžel pochádzali,²⁹³ a užívať a požívať ho začali príslušníci tohto domu. Inak povedané, *pillalli* bolo vo vlastníctve domu a *de facto* spoločným majetkom tých jeho príslušníkov, ktorí spolu tvorili rod – ďalej hovorím o „rodovom vlastníctve *pillalli*“. To, že za vlastníka *pillalli* je (asi) najvhodnejšie označiť rod (ako celok), podporuje aj fakt, že dedenie bolo možné iba medzi pokrvnými príbuznými (oboch pohlaví), t. j. iba medzi členmi rodu.²⁹⁴ Existenciu rodového či rodinného, a nie individuálneho vlastníctva *pillalli* naznačujú aj koloniálne dokumenty, v ktorých sa nahuaské elity domáhali svojich pozemkových majetkov (alebo ich častí). Takéto dokumenty poznáme aj z územia Tenochtitlanu. Napríklad 22. novembra 1563 predložili miestny predstaviteľ Indiánov (*gobernador*) don Luis de Santa María a jeho brat don Martín Momauhti príslušným súdnym úradníkom (*alcaldes de indios*) petíciu, v ktorej úradníkov žiadali, aby potvrdili, že sú obaja vlastníkami určitých pozemkov v štvrti Coatlan, a zároveň ich ochránili pred nejakým Španielom či Španielmi, ktorí sa usilovali

²⁹¹ Pozri napr.: BUENO BRAVO, I.: La importancia del faccionalismo en la política mesoamericana. *Revista de Indias*. Vol. LXIV, núm. 232, 2004, s. 651 – 672. ROJAS, J. L. de: El Imperio en el México Central en el Postclásico: a vueltas con las fuentes y las ideas. *Revista Española de Antropología Americana*, 32, 2002, s. 115 – 126. ZANTWIJK, R. van: Factional divisions within the Aztec (Colhua) royal family. In: Brumfiel, E. M. – Fox, J. W. (eds.): *Factional Competition and Political Development in the New World*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994, s. 103 – 110.

²⁹² VYŠNÝ, *Štát a právo Aztékov*, s. 152.

²⁹³ Tamže.

²⁹⁴ Tamže, s. 162.

týchto pozemkov zmocniť. Bratia pritom tvrdili, že pozemky im patria, keďže ide o majetok ich rodu – zdedili ich po svojom otcovi Acamapichtlim, ktorý ich zase zdedil po jeho otcovi, ktorým bol tlatoani Ahuitzotl.²⁹⁵ Informáciu, či bola petícia vybavená kladne, nemám k dispozícii, predpokladám však, že áno, keďže tvrdenie petentov dôrazne a nerozporne podporili viacerí svedkovia; čo je však pre náš výklad dôležitejšie ako výsledok úradného konania iniciovaného petíciou je, že petenti i svedkovia hovoria o predmetných pozemkoch ako o majetku určitého rodu, a nie jeho jednotlivých členov; konkrétne hovoria petenti napr. o „našej“ pôde, označujúc ju o. i. hybridným výrazom „topatrimonio“,²⁹⁶ zloženým s nahuaského privlastňovacieho prefixu to- = náš a španielskeho slova patrimonio = pozemkový majetok (statok, usadlosť).

Na základe predchádzajúceho výkladu možno v zásade uzavrieť, že *pillalli* bolo vo vlastníctve rodov patriacich do sociálnej vrstvy pipiltin a v správe ich predstaviteľov, pričom časti *pillalli* jednotlivých rodov mali v držbe a užívali a požívali rozšírené rodiny, na ktoré sa rody rozdeľovali. Je možné, že aspoň v niektorých prípadoch bola držba častí *pillalli* rodinami podmienená zastávaním civilnej či vojenskej funkcie mužskými hlavami týchto rodín. *Pillalli* bolo teda v kolektívnom vlastníctve, t. j. vo vlastníctve členov rodov patriacich k pipiltin, a v kolektívnom vlastníctve boli aj jeho časti – vlastnili ich členovia rozšírených rodín, tvoriacich rody. Popri rodovom/rodinnom vlastníctve *pillalli* existovali u Nahuov ešte dva samostatné pozemkovo-právne režimy, a to spomenuté vlastníctvo pôdy jednotlivými calpultin, ktoré sa (v Tenochtitlane) časom *de facto* zmenilo na vlastníctvo častí tejto pôdy jednotlivými rozšírenými rodinami žijúcimi v obvodoch jednotlivých calpultin, a vlastníctvo pôdy štátom. Inak povedané, u Nahuov koexistovali v podstate tri hlavné formy pôdneho vlastníctva: prvou formou bolo vlastníctvo pôdy rodmi pipiltin a komunitami zloženými z macehualtin, t. j. calpultin; druhou formou bolo vlastníctvo pôdy „šľachtickými“ (pipiltin), ako aj „nešľachtickými“ (macehualtin) rozšírenými rodinami, resp. rodinnými domácnosťami či usadlosťami, na ktoré možno vzťahovať Lévi-Straussov koncept „dom“; a konečne treťou formou bolo štátne vlastníctvo pôdy, ku ktorému sa ešte vrátim (pozri stať Štátne územie). Koexistencia uvedených foriem pôdneho vlastníctva sa vo všeobecnosti považuje za typickú pre agrárne spoločnosti, ktorých politicko – teritoriálna organizácia dosiahla vývojový stupeň (rozvinutého) náčelníctva (v tomto prípade, pravda, nehovoríme o štátnej, ale o náčelníkom kontrolovanej pôde) a neskôr štátu, pričom po vzniku štátu sa v týchto spoločnostiach objavili

²⁹⁵ REYES GARCÍA, et al. (eds.), *Documentos nauas...*, s. 103 a nasl.

²⁹⁶ Tamže, s. 104.

určité predpoklady pre vznik súkromného vlastníctva pôdy, ktoré v niektorých spoločnostiach aj skutočne vzniklo, hoci skôr len v obmedzenom rozsahu.²⁹⁷

Napriek uvedenému sa domnievam, že existenciu súkromného vlastníctva pôdy, či už *pillalli* a/alebo pôdy iného druhu, nemožno u predhispánskych Nahuov úplne vylúčiť. Napríklad macehualtin povýšeni na základe svojich bojových zásluh medzi pipiltin najnižšej kategórie (tzv. *quauhpipiltin*), v čase najväčších výbojov trojspolku (zhruba druhá polovica 15. storočia) dostávali od štátu pozemky, nachádzajúce sa na podmanených územiach, ktoré im, a zrejme aj ich potomkom, patrili spôsobom, ktorý možno označiť ako „súkromné vlastníctvo“.²⁹⁸ Pôdu od štátu príležitostne dostávali aj ostatní pipiltin s bojovými zásluhami, ktorí sa však, ako sa zdá, nestali jej súkromnými vlastníckmi – niekedy získali pozemky do iba doživotnej držby, takže po ich smrti tieto pozemky nepripadli ich potomkom (dedičom), ale štátu, inokedy sa získané pozemky stali súčasťou *pillalli* rodov/rodín, ku ktorým patrili, čiže sa ocitli v kolektívnom vlastníctve.²⁹⁹

Tradičný model vývoja foriem pôdneho (resp. aj iného) vlastníctva, dobre doložený napr. v dejinách rímskeho kráľovstva a ranej rímskej republiky,³⁰⁰ predpokladá, že kolektívne (rodové) vlastníctvo (poľnohospodárskej) pôdy bolo historicky staršie ako jej individuálne vlastníctvo, a držbu častí rodovej pôdy relatívne samostatnými súčasťami rodu (rôzne veľkými a rôzne usporiadanými rodinnými spoločenstvami patriacimi k rovnakému rodu) chápe ako prechodnú formu medzi prvým a druhým vlastníctvom, resp. ako silnú tendenciu k vzniku súkromného vlastníctva. Aplikujúc tento model na vlastníctvo *pillalli*, možno dôvodne predpokladať, že toto vlastníctvo sa časom zmenilo z rodového na rodinné, ktoré sa ďalej mohlo zmeniť, a v niektorých prípadoch azda aj skutočne zmenilo, na súkromné vlastníctvo: časti *pillalli* rodov sa (v zásade natrvalo) ocitli v rukách (rozšírených) rodín, na ktoré sa rody rozdeľovali, pričom na čele týchto rodín stáli jeden či viacerí príbuzní (muži), ktorí v tejto pozícii mali faktickú moc nad pozemkovým majetkom ich rodín, ktorá postupne mohla získať podobu súkromného vlastníctva. Takýto vývoj je doložený napr. u Rimanov – *pater familias*, hlava rímskej rodiny, sa časom stal súkromným vlastníkom jej celého majetku, vrátane pôdy.³⁰¹

²⁹⁷ Bližšie pozri: EARLE, T.: Archaeology, Property, and Prehistory. *Annual Review of Anthropology* 29, 2000, s. 39 – 60. EARLE, T.: Property in prehistory. In: Graziadei, M. - Smith, L. (eds.): *Comparative Property Law*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2017, s. 3 – 25.

²⁹⁸ TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 545 – 546. IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas*, II, s. 91.

²⁹⁹ Porovnaj DYCKERHOFF – PREM, *Der vorspanische Landbesitz in Zentralmexiko*, s. 210 – 211, 214 – 218.

³⁰⁰ REBRO, K. – BLAHO, P.: *Rímske právo*. 3. vyd. Bratislava, Trnava: Iura Edition, 2003, s. 246 – 248.

³⁰¹ Tamže, s. 247.

Možný je však aj opačný scenár, t. j. vznik kolektívneho vlastníctva pôdy z jeho pôvodne individuálneho vlastníctva.³⁰² Mohol sa uplatniť aj u Nahuov, keďže, ako už vieme, *pillalli* pôvodne získali individuálni pipiltin s bojovými zásluhami; títo pipiltin ešte mohli mať *pillalli* v súkromnom vlastníctve, časom sa však táto pôda stala spoločným majetkom členov rodov, ktoré založili. To najskôr súviselo so vznikom spomenutých „šľachtických“ domov (panstiev) ako nielen politicky relatívne autonómnych, ale aj autarkných spoločenských jednotiek, ktoré by iné ako kolektívne vlastníctvo ich pôdy dezintegrovalo (= oslabilo), lebo ak by hlavy rodín patriace k domom boli súkromnými vlastníkmi častí pôdy domov, stali by sa v podstate nezávislými od svojich domov, resp. rodín, ktoré stáli na čele domov. Pravda, reálny vývoj bol taký, že časti *pillalli* jednotlivých domov sa ocitli v držbe rodín, čo k nim patrili, čím vznikol potenciál pre neskorší vznik súkromného vlastníctva pôdy týchto rodín.

V predchádzajúcom výklade som na úrovni hypotézy uviedol, že súkromné vlastníctvo *pillalli* mohlo historicky predchádzať jeho rodovému vlastníctvu, ktoré sa zase časom mohlo začať vyvíjať – cez rodinné vlastníctvo ako prechodnú formu – smerom k súkromnému vlastníctvu. Takýto vývoj foriem vlastníctva *pillalli* má paralely vo vývoji foriem pôdneho vlastníctva napr. u Rimanov a zdá sa tak pravdepodobný. V spoločnostiach, na ktoré Trigger vzťahol svoj koncept ranej civilizácie, čiže aj u Nahuov, však podľa Triggera kolektívne a individuálne vlastníctvo pôdy, ako aj držba častí pôdy rodu jeho súčasťami, dlhodobo koexistovali, a preto nemožno jednoznačne zistiť, ktorá forma pôdneho vlastníctva bola staršia, resp. mladšia. Spoľahlivejšie ako vývoj možno doložiť výskyt týchto foriem – Trigger ukázal, že v raných civilizáciách s iba jednou výnimkou (Mezopotámia) nastal iba značne obmedzený rozvoj súkromného vlastníctva pôdy, čo súviselo o. i. s tým, že elity týchto civilizácií (v našom prípade pipiltin) v zásade neboli existenčne závislé na súkromnom vlastníctve pôdy, keďže ich – ako vykonávateľov štátnej/vládcovej moci (resp. ako civilných a vojenských hodnostárov) – hmotne podporoval štát/vládca (v raných civilizáciách, vrátane nahuaskej, existovali prepracované systémy výberu dávok od radového obyvateľstva, ktoré štát v určitom rozsahu poskytoval elitám, a radové obyvateľstvo muselo vykonávať určité práce v prospech nielen štátu/vládca, ale aj elít) a popri tom elity participovali na majetkoch svojich rodov.³⁰³

Osobitnou otázkou spojenou s vlastníctvom pozemkov *pillalli* je spoločenské a právne postavenie tzv. *mayerque* (sg. *mayer*; používalo sa aj označenie *talmaitec*, sg. *talmaitl*), t. j. osôb či rodín, ktoré *pillalli* v niektorých prípadoch obrábali.

³⁰² K tomu pozri KUSHNICK, G. – GRAY, R. D. – JORDAN, F. M.: The sequential evolution of land tenure norms. *Evolution and Human Behavior*. Volume 35, Issue 4, July 2014, s. 309 – 318.

³⁰³ TRIGGER, *Understanding Early Civilizations...*, kapitola „Economy“.

Charakteristickým znakom postavenia všetkých *mayeque* bola ich dedičná celoživotná pripútanosť k obrábanej pôde, na ktorú nemali zmeny jej vlastníkov žiadny vplyv: ak teda prišlo k dedeniu alebo k predaju *pillalli*, *mayeque*, ktorí ho dosiaľ obrábali, boli povinní pokračovať v jeho obrábaní v prospech právneho nástupcu predchádzajúceho vlastníka *pillalli*.³⁰⁴ Potiaľto by sme mohli súhlasiť s názorom, že *mayeque* sa podobajú na nevoľníkov známych z európskeho feudalizmu,³⁰⁵ avšak pramenné údaje, ktoré uvediem ďalej, nám znemožnia tento náhľad absolutizovať.

O skutočnosti, že *mayeque* nemožno považovať za nevoľníkov v európskom chápaní, svedčí hlavne to, že s vlastníkom *pillalli* ich nespájala mocenská, ale iba ekonomická vzťah: „zemepán“ (= *pilli*) nad *mayeque* nemal vrchnostenskú právomoc (správnu ani súdnu) a ich jedinou povinnosťou voči nemu bolo obrábať *pillalli* a odovzdávať mu (väčšiu) časť úrody. *Mayeque* podliehali štátnej správe, štátu/tlatoanimu neodovzdávali žiadny tribút, avšak podľa potreby sa museli zúčastňovať vojenských výprav organizovaných štátom.³⁰⁶

Pozemky *quauhpiltin*, t. j. osôb pôvodne patriacich k macehualtin a ich potomkov, *mayeque* neobrábali, čo súviselo najskôr s tým, že sa nachádzali v tých podmanených oblastiach, ktorých obyvatelia neboli trojsoľkom uvedení do postavenia *mayeque*.³⁰⁷

Spoločenská a mocenská nadradenosť vládnucej vrstvy nad ostatnou – prevažnou – časťou obyvateľstva Tenochtitlanu mala nielen ekonomický, ale aj právny základ. V období vzniku aztéckej štátnej organizácie, ako aj neskôr, ním boli právne úpravy, ktorých vydanie sa spája s Motecuhzomom I.³⁰⁸ – ďalej hovorím o „zákonoch Motecuhzomu I.“. Tieto zákony právne zakotvili (potvrdili), a aj prehľadili, už existujúce (predchádzajúcim faktickým vývojom vzniknuté) rozdelenie spoločnosti na dve nerovnoprávne vrstvy – *pipiltin* (elita) a macehualtin (radové obyvateľstvo) –, a zároveň špecificky posilnili spoločenské postavenie *pipiltin* – na úkor spoločenského postavenia macehualtin –, keď macehualtin pod trestom smrti zakázali luxusný životný štýl, zákonmi vyhradený pre *pipiltin*; macehualtin s určitými vojenskými zásluhami, resp. macehualtin, ktorí získali určité vojenské hodnosti, mohli síce mať luxusný životný štýl, vždy však v menšom rozsahu ako *pipiltin*. Luxusný životný štýl bol u Aztékov (a iných Nahuov) spojený najmä s právom nadobúdať, vlastníť a verejne užívať tzv. prestížne predmety. Vlastníci týchto predmetov sa s nimi ukazovali na verejnosti (napr. na kultových

³⁰⁴ ZORITA, *Breve y Sumaria Relación...*, s. 113 – 114, 120, 121, 126, 127.

³⁰⁵ Takto napr. MARGADANT, *Introducción a la Historia del Derecho Mexicano*, s. 31.

³⁰⁶ ZORITA, *Breve y Sumaria Relación...*, s. 113 – 114, 120, 121, 126, 127.

³⁰⁷ DYCKERHOFF, U. – PREM, H. J.: Der vorspanische Landbesitz in Zentralmexiko. *Zeitschrift für Ethnologie*, 103, 1978, s. 194, 210 – 211.

³⁰⁸ DURÁN, *Historia...*, I, s. 264 – 267. DURÁN, D.: *Historia de las Indias de Nueva España e Islas de Tierra Firme*, II. México: Consejo Nacional para la Cultura y las Artes, 2002, s. 118 – 124. TEZOZÓMOC, H. A.: *Crónica Mexicana*. 2^a ed. México: UNAM, 1994, s. 20 – 25.

slávnostiach), kde sa nimi takpovediac vystatovali pred ľuďmi, ktorí ich nemali, ale si uvedomovali ich vysokú hodnotu, čím si zabezpečovali obdiv a uznanie, ba do istej miery aj podriadenosť a poslušnosť týchto ľudí – išlo tu vlastne o jav známy ako „okázalá spotreba“ (*conspicuous consumption*). Prestížne predmety, t. j. určité odevy, ozdoby odevu, telesné ozdoby, šperky, potraviny a pod., boli nielen luxusnými, t. j. v ekonomickom zmysle drahými a vzácnymi, a tak aj prevažnej časti obyvateľstva obtiažne dostupnými alebo nedostupnými predmetmi, ale aj – a to predovšetkým – predmetmi so špecifickými metaekonomickými (symbolickými) významami. Prestížne predmety fyzicky symbolizovali a na verejnosti takpovediac zviditeľňovali (vyšší) sociálny status ich vlastníkov, pričom tiež upozorňovali na ich významné, najmä vojenské činy, za ktoré boli prestížnymi predmetmi odmenení. Niektoré prestížne predmety boli mocenskými insígniami, ktorých vlastníctvo sa spájalo zo zastávaním konkrétnych civilných (správnych, súdnych) alebo vojenských funkcií. V tejto súvislosti stojí za zmienku, že nahuaské elity aj v koloniálnom období zakladali svoje nadradené spoločenské postavenie na vlastníctve predkoloniálnych alebo podľa predkoloniálnych vzorov vyrobených mocenských insígnií.³⁰⁹ Mnohé prestížne predmety mali tiež náboženský význam a boli zapojené do kultových praktík.

Ak teda zákony Motecuhzomu I. macehualtin zakázali luxusný životný štýl, zakázali im hlavne nadobúdať, vlastniť a užívať určité prestížne predmety. Zákony macehualtin (pod hrozbou trestu smrti) konkrétne zakázali:³¹⁰

1. nosiť odev siahajúci pod kolená, aký nosili pipiltin. Dlhší ako po kolená siahajúci odev mohli macehualtin nosiť iba vtedy, ak si ním zakrývali stopy po zraneniach, ktoré utŕžili na podkolennej časti nôh v bojoch;

2. nosiť odev z bavlny, aký nosili pipiltin – macehualtin museli nosiť odev zo sisalu (t. j. z látky utkanej z vlákien listov agáve). Odevom z bavlny bol plášť zhotovený určitým výrobným postupom a vyzdobený určitými vyšitými či namaľovanými vzormi, ktoré mali určité symbolické významy. Spôsob výroby plášt'a, určujúci jeho materiálnu kvalitu, ako aj forma, bohatosť a symbolický význam jeho výzdoby, vyjadrovali pozíciu vlastníka plášt'a v hierarchii existujúcej vo vrstve pipiltin a v hierarchii bojovníkov (tieto hierarchie sa sčasti prekrývali) – čím bola táto pozícia vyššia, tým bola kvalita plášt'a väčšia a jeho výzdoba bohatšia. Nosiť bavlnené (?) plášte mohli podľa zákonov Motecuhzomu I. aj obyčajní vojaci pochádzajúci z prostredia macehualtin, avšak ich plášte museli mať najnižšiu kvalitu, ako aj

³⁰⁹ Bližšie pozri OLKO, J.: Supervivencia de los objetos de rango prehispánicos entre la nobleza colonial nahua. *Revista Española de Antropología Americana*. Vol. 41, No. 2, 2011, s. 455 – 469.

³¹⁰ DURÁN, *Historia...*, I, s. 264 – 267.

najjednoduchšiu výzdobu – zákony týmto bojovníkom výslovne zakázali odlišovať sa svojím odevom od bežných macehualtin;

3. nosiť telesné ozdoby v ušiach, nosnej prepážke a na spodnej pere, vyhotovené zo vzácných materiálov – zlata a drahých kameňov –, ktoré mohli nosiť iba pipiltin. Macehualtin mohli takéto telesné ozdoby nosiť, iba ak si získali vojenské zásluhy, resp. ak sa stali vojenskými hodnosťarmi, pričom však ich ozdoby museli byť z materiálov nízkej hodnoty (z kosti, dreva a pod.);

4. nosiť ďalšie presne určené prestížne predmety. Zlatý diadém ako jeden z týchto predmetov mohol nosiť iba vládca Tenochtitlanu alebo (najvyšší) vojenský veliteľ, ktorý ho sprítomňoval na bojisku. Bavlnené plášte s určitou prepychovou výzdobou zo zlata, vtáčieho peria a pod. mohol nosiť iba vládca Tenochtitlanu. Iba vládca Tenochtitlanu, najvyššie postavení pipiltin (t. j. *tlazopipiltin*; pozri ďalej) a vládcovia iných mestských štátov smeli nosiť šperky zo zlata a drahých kameňov, najmä z tyrkysu (*chalchihuitl*), zlaté náhrdelníky (reťaze) okolo krku, zlaté náramky či zlaté pásy obtočené okolo nôh nad členkami a pri (obradnom) tancovaní tiež zlaté hrkálky pripevňované ku členkom a na hlave vence a zlaté členky ľubovoľne ozdobené vtáčim perím. Bojovníci so zásluhami/vojenskými hodnosťarmi, či už patrili k pipiltin, ale nie k najvyššie postaveným pipiltin, alebo boli macehualtin, nesmeli nosiť práve uvedené prestížne predmety, mohli však nosiť jednoduché vence, zdobiť si hlavu perím napr. orlov alebo papagájov ara, a zavesiť si okolo krku náhrdelník zhotovený z málo hodnotných materiálov (z kostí, obyčajných kameňov, malých ulít a mušlí a pod.).

5. nosiť obuv (sandále) pri chodení po meste, keďže obutí mohli po Tenochtitlane chodiť len pipiltin, prípadne iba najvyššie postavení pipiltin (ak však vošli do tlatoniho paláca, museli sa vyzuť). Macehualtin mohli po Tenochtitlane chodiť obutí iba výnimočne, ak sa im to povolilo na základe ich vojenských zásluh, resp. preto, že sa stali vojenskými hodnosťarmi, pričom však ich obuv (sandále) musela byť výrazne jednoduchšia ako obuv pipiltin, ktorí nosili pozlátané a zafarbené, resp. pomalované sandále;

6. stavať si také (honosné) domy (paláce), v akých bývali pipiltin. Macehualtin si nesmeli stavať domy s poschodím či štítom, t. j. ich domy museli byť nižšie (a, samozrejme, aj menšie a jednoduchšie) ako domy pipiltin, a na streche nesmeli mať dohora vyčnievajúce architektonické prvky. Zákony Motecuhzomu I. to zdôvodnili tým, že možnosť stavať si vyššie domy, je špeciálnym privilegiom pipiltin, ktoré im poskytli samotní bohovia. Toto zdôvodnenie možno považovať za jeden z prejavov (aj) náboženskej konštrukcie vyššieho sociálneho statusu pipiltin – pipiltin sa považovali za ľudí, ktorí – na rozdiel od macehualtin – sú v určitom blízkom vzťahu k bohom, čo sa pipiltin snažili vyjadriť aj fyzickým priblížením

sa k nebesám, svetu bohov, a to vertikálnou, dohora smerujúcou dispozíciou a väčšou výškou svojich domov (k náboženskej konštrukcii sociálneho statusu *pipiltin* pozri podrobnejšie ďalej).

Okrem práve opísaných zákazov a obmedzení prepychu, ktorých zavedenie sa spája s Motecuhzomom I., existovali u Aztékov/Nahuov aj ďalšie takéto zákazy či obmedzenia,³¹¹ spomenuté v rôznych prameňoch, pri ktorých sa však nedá určiť, kedy, resp. ktorým vládcom boli zavedené.

Správanie sa v rozpore s právnou reguláciou nadobúdania, vlastníctva a (verejného) užívania prestížnych predmetov, sa trestalo maximálnym trestom – smrťou, a preto sa natíska predpoklad, že táto regulácia bola v aztéckej spoločnosti dôsledne dodržiavaná. P. Anawalt však tento predpoklad spochybnila, keď zistila, že plášte (*tilmatli*), ktoré, ako sme videli, boli jedným z hlavných fyzických symbolov vyššieho sociálneho statusu, sa dali získať nielen ako odmena, poskytovaná štátom za zásluhy, t. j. na základe zákonov obmedzujúcich prepych, ale aj mimo sféry štátneho vplyvu, t. j. bez ohľadu na zákony obmedzujúce prepych – plášte bolo možné kúpiť na trhu, zdediť či prijať/odovzdať ako dar v priebehu náboženských slávností,³¹² čo však, podľa môjho názoru, nemuselo mať všeobecnú platnosť, keďže existovali rôzne druhy plášťov, pričom na poskytovanie niektorých druhov plášťov predsa len mohol mať štát monopol. To, že sa zákony obmedzujúce prepych neuplatňovali dôsledne (nemožno však tvrdiť, že by sa neuplatňovali vôbec), vyplýva podľa Anawalt aj z toho, že plášte a iné prestížne predmety ich vlastníci zrejme nenosili denno-denne, ale iba alebo najmä počas verejných náboženských slávností, kde takto širokú verejnosť upozorňovali na svoj vyšší status, ktorý im patril nielen všeobecne v spoločnosti, ale aj špeciálne v rituálnej sfére.³¹³

Okrem toho, že zákony Motecuhzomu I. macehualtin zakázali luxusný životný štýl, zakázali im aj – pod hrozbou trestu smrti – vstupovať do určitých priestorov tľatoaniho paláca, v ktorých sa zdržiavali *pipiltin* pôsobiaci v orgánoch ústrednej štátnej správy.³¹⁴ Macehualtin tak boli vyradení z rozhodovania o štátnych záležitostiach, resp. z výkonu štátnej moci (správy) na najvyššej (= najdôležitejšej) úrovni.

³¹¹ K tomu pozri: ANAWALT, P.: *Costume and Control: Aztec Sumptuary Laws. Archaeology*. Vol. 33, no. 1, 1980, s. 33 – 43. BAQUEDANO, E.: *El oro azteca y sus conexiones con el poder, la fertilidad agrícola, la guerra y la muerte. Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 36, 2005, s. 359 – 381. JANSEN, M.: *Símbolos de poder en el México antiguo. Anales del Museo de América*, 5, 1997, s. 73 – 102. LOWE, L. S.: *Los bezotes como símbolos de jerarquía militar en el México antiguo. Estudios Mesoamericanos*. Núm. 6, 2004, s. 48 – 54. OLKO, J.: *Traje y atributos del poder en el mundo azteca: significados y funciones contextuales. Anales del Museo de América*, 14, 2006, s. 61 – 88. TORRES MONTÚFAR, Ó. M.: *Los señores del oro. Producción, circulación y consumo de oro entre los mexicas*. México: INAH, 2015.

³¹² ANAWALT, P.: *Costume and Control...*, s. 41 a nasl.

³¹³ Tamže, s. 43.

³¹⁴ DURÁN, *Historia...*, I, s. 266.

Vznik vládnucej vrstvy je najdôležitejším, nie však jediným javom spojeným so zmenou štruktúry obyvateľstva Tenochtitlanu v období vzniku štátnej organizácie. V tomto období totiž prišlo nielen k transformácii dvoch pôvodne len nevýrazne oddelených častí aztéckej spoločnosti na konsolidované, nerovnoprávne vrstvy (pipiltin a macehualtin), ale aj k vnútornej diferenciacii príslušníkov oboch týchto vrstiev.

V zásade je možné hovoriť o troch kategóriách pipiltin. Najvyššie postavenými boli tzv. *tlazopipiltin*, ktorí boli potomkami a inými blízkymi príbuznými vládcov Tenochtitlanu, resp. príslušníkmi vládnucej dynastie Tenochtitlanu. Nižšie postavenými boli pipiltin, ktorí boli s *tlazopipiltin* spríbuznení rôznymi spôsobmi a v rôznych stupňoch. Najnižšie postavenými boli *quauhpipiltin*, v prameňoch označovaní aj ako „hnedí rytieri“ (*caballeros pardos*), ktorých predkovia pôvodne patrili k macehualtin, avšak na základe svojich vojenských zásluh boli povýšení.³¹⁵

Vládcovia Tenochtitlanu boli integrálnou súčasťou vrstvy pipiltin, resp. jej jadra, ktoré tvorili *tlazopipiltin*, zároveň však boli všetkým pipiltin nadradení ako vidieť napr. zo zákonov Motecuhzomu I.

Hierarchia vo vnútri vrstvy pipiltin súvisela o. i. s tým, že pipiltin nezískavali určité prestížne tituly (hodnosti), vojenské a civilné (správne, súdne) funkcie a niektoré práva (resp. privilégia) automaticky, ale iba ak sa vyznamenali počas vojenských výprav organizovaných štátom,³¹⁶ t. j. iba ak ukázali, že sú pre štát/tlatoanoho užitoční. Inak povedané, pipiltin, ktorí získali osobné, predovšetkým vojenské zásluhy, postúpili vo vnútornej hierarchii vládnucej vrstvy smerom nahor. Zostáva dodať, že princíp vzostupu v sociálnej hierarchii na základe vlastných vojenských zásluh sa do určitej miery uplatňoval aj vo vzťahu k macehualtin, ktorí však nikdy nemohli dosiahnuť spoločenské postavenie, ktoré by bolo úplne porovnateľné so spoločenským postavením pipiltin.

Snaha jednotlivca vyniknúť nad ostatnými svojou udatnosťou v boji je javom, ktorý sa vyskytuje globálne od prehistórie až po dnes. Konkrétne podoby tohto javu však môžu byť odlišné a ako si povšimli M. Thouvenot a J. R. Romero Galván, v nahuaskej mentalite, poznačenej istou mierou kolektivismu, sa osobná prestíž chápala ako niečo, čím jednotlivec vynikal nie nad obyvateľmi svojho mestského štátu, ale nad nepriateľskými bojovníkmi.³¹⁷

Hierarchia existujúca vo vnútri vrstvy pipiltin, ako aj rozdelenie aztéckej spoločnosti na pipiltin a macehualtin sa premietli aj do zákonov Motecuhzomu I. Z ustanovení zákonov sa

³¹⁵ LEÓN-PORTILLA, *Toltecáyotl...*, s. 262.

³¹⁶ ZORITA, *Breve y Sumaria Relación...*, s. 28.

³¹⁷ Bližšie pozri THOUVENOT, M. – ROMERO GALVÁN, J. R.: Fama, honra y renombre entre los nahuas. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 39, 2009, s. 51 – 64.

zdá, že pipiltin, okrem tých, ktorých zákonodarca nazval „veľkými pánmi“ a uviedol, že ich bolo asi 12 („veľkými pánmi“ boli najvyšší hodnostári aztéckeho mestského štátu, regrutujúci sa z *tlazopipiltin*), mohli vlastniť prestížne predmety, fyzicky symbolizujúce ich konkrétne pozície vo vnútornej hierarchii vládnucej vrstvy, iba ak mali vojenské zásluhy. Pipiltin, ktorých zásluhy boli významnejšie, zastávali v tejto hierarchii vyššie pozície, čoho výrazom bolo to, že vlastnili hodnotnejšie prestížne predmety ako tí, ktorých zásluhy boli menej významné a ktorí sa tak nachádzali na nižších pozíciách tejto hierarchie. Zostáva dodať, že určitý (obmedzený) vzostup v sociálnej hierarchii na základe vojenských zásluh umožnili zákony aj macehualtin, ktorí však mohli nadobudnúť iba najmenej hodnotné prestížne predmety.³¹⁸

V období vzniku štátnej organizácie, prípadne v obmedzenom rozsahu už skôr, sa obyvatelia Tenochtitlanu začali rozdeľovať nielen na pipiltin a macehualtin, ale aj podľa svojho zamestnania, a to zhruba do nasledujúcich socioprofesionálnych skupín: obchodníci, remeselníci, vojenský hodnostári, kňazi, úradníci, sudcovia a roľníci. V značne obmedzenom rozsahu existovali v spoločnosti aj otroci (*tlatlacohtin*, sg. *tlacohtli*), ktorí však boli otrokmi väčšinou iba dočasne.

Obchodníci (*pochteca*, sg. *pochtecatl*) tvorili samosprávnu komunitu, ktorej členovia nepodliehali súdom aztéckeho mestského štátu.³¹⁹ Neskôr, v období rozvinutého štátu mali predstavení obchodníkov z Tlatelolca (toto mesto sa po jeho anexii Tenochtitlanom stalo administratívno-teritoriálnou súčasťou aztéckeho mestského štátu) právomoc viesť súdne procesy, ktorých účastníkmi boli obchodníci, úplne samostatne, t. j. bez účasti alebo aspoň dohľadu štátu (tlatoniho), pričom v týchto procesoch mohli dokonca uložiť trest smrti, ktorého vykonanie – na rozdiel od vykonania trestu smrti uloženého štátnym súdom – nepodliehalo schváleniu tlatoni.³²⁰ Obchodníci tiež boli, ako sa zdá, vyňatí spod pôsobnosti ustanovení zákonov Motecuhzomu I., ktoré zakazovali alebo obmedzovali prepychový spôsob života, resp. možnosť nadobúdať, vlastniť a užívať určité prestížne predmety.³²¹

³¹⁸ Porovnaj DURÁN, *Historia...*, I, s. 264 – 267.

³¹⁹ KATZ, *Staré americké civilizácie*, s. 268.

³²⁰ SAHAGÚN, B. de: *Historia general de las cosas de la Nueva España, II*. Madrid: Dastin, 2001, s. 708.

³²¹ Porovnaj SAHAGÚN, B. de: *Florentine Codex. General History of the Things of New Spain. Book 9 – The Merchants. Part X*. Santa Fe: The School of American Research and The University of Utah, 1979. Fifth Chapter et passim.

Remeselníci (*tolteca*, sg. *toltecatl*) sa v zásade rozdeľovali na samostatných remeselníkov, ktorí voľne ponúkali svoje výrobky alebo služby na trhu, a na remeselníkov pracujúcich výhradne pre tlatoaniho a hodnostárov jeho „dvora“ v tlatoaniho paláci.³²²

Zdá sa, že obchodníci i remeselníci sa do určitej miery regrutovali z prisťahovalcov do Tenochtitlanu a ich potomkov. Obchodníkmi či remeselníkmi sa však stali aj niektorí pôvodní obyvatelia Tenochtitlanu (*macehualtin*), ktorí sa prestali zaoberať poľnohospodárstvom.

Ďalšou profesijnou skupinou boli vojenský hodnostári, v nahuatli označovaní rôzne (nejednotne). Bojovníkmi boli teoreticky všetci aztécki muži (*pipiltin* aj *macehualtin*), keďže všetci adolescenti povinne absolvovali vojenský výcvik v priebehu svojho (povinného) vzdelávania sa vo verejných školách. Vojenských výprav sa muži aktívne zúčastňovali po dosiahnutí 20. roku veku, ak to však bolo potrebné, do bojov boli nasadzovaní aj chlapci už od 12. roku veku, ako aj starci, ak ešte boli schopní bojovať. Na druhej strane iba určitá malá časť mužov – bojovníkov patrila k vojenským hodnostárom, pre ktorých bola vojenská služba stálym zamestnaním, ktorých hmotne zabezpečoval štát (*tlatoani*) a ktorí tiež vytvárali určité polosamosprávne združenia. Vojenský hodnostári boli usporiadaní do určitej hierarchie.³²³

Významnou profesijnou skupinou boli štátni kňazi (všeobecné označenie: *teopixque*), ktorí plnili najmä úlohy súvisiace s kultom, ktorý mal pre Aztékov, ako ešte uvidíme, zásadný význam. Kňazi boli časom usporiadaní do určitej hierarchie.³²⁴

Vznik štátnej organizácie si vyžiadal existenciu skupiny osôb, ktoré sa profesionálne venovali výkonu štátnej moci. Tieto osoby, usporiadané do určitej hierarchie, možno rozdeliť na správnych úradníkov a sudcov; ich označenia v nahuatli nie sú jednotné.

Roľníci ako posledná socioprofesijná skupina sa zhruba rozdeľovali na osobne slobodných roľníkov a roľníkov, ktorých osobná sloboda bola výrazne obmedzená (k druhým roľníkom patrili spomenutí *mayeque*).

Členovia uvedených socioprofesijných skupín, okrem určitej časti vojenských hodnostárov, kňazov, úradníkov a sudcov, patrili k *macehualtin*.

Ďalším javom, ktorý popri vzniku vládnucej vrstvy preukazuje vznik štátu u Aztékov, je vznik štátneho aparátu (systému štátnych orgánov, štátnej správy).

Začiatky štátneho aparátu možno spojiť s udelením osobitných hodností (titulov) tlatoanim Itzcoatlom tým bojovníkom, ktorí sa priamo zaslúžili o porážku Azcapotzalca (išlo o 13 *pipiltin*, resp. *tlazopipiltin*) a/alebo o (po tejto porážke nasledujúce) ovládnutie štátu

³²² SACHSE, U.: Zum Problem der zweiten gesellschaftlichen Arbeitsteilung bei den Azteca. (Historische Quellen und sprachliche Analysen). *Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin. Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe*. JG XII, 1963, s. 851 – 879.

³²³ Bližšie pozri LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México Tenochtitlan*, s. 63 – 64.

³²⁴ Bližšie pozri KATZ, *Staré americké civilizace*, s. 253 – 256.

Coyoacan Aztékmi (v tomto prípade išlo o skupinu 26 bojovníkov, zahŕňajúcu 12 z 13-tich pipiltin, ktorí sa zaslúžili o porážku Azcapotzalca, ďalších pipiltin, ako aj päť macehualtin).³²⁵ Hoci z Duránovej kroniky sa môže zdať, že tieto hodnosti ich nositeľom neprepožičiavali konkrétne právomoci, t. j. že tieto hodnosti neboli úradmi, ale skôr len čestnými titulmi,³²⁶ porovnateľnými povedzme s rímskymi *cognomina*, z ich van Zantwijkom uskutočneného, približného rozdelenia na hodnosti vojenskej, ktorých bolo sedem, správne, ktorých bolo šesť, náboženskej (resp. kultovej), ktorých bolo sedem, vojensko – správne, ktoré boli tri, a nábožensko – správne, ktoré boli dve, plus jednu vojensko – náboženskú hodnosť,³²⁷ vyplýva, že muselo ísť o úrady spojené s konkrétnymi, či už civilnými alebo vojenskými právomocami, ktoré osoby pôsobiace v týchto úradoch (prevažne pipiltin) skutočne vykonávali, a to ak aj nie na celom území Tenochtitlanu, tak aspoň v obvodoch tých calpultin, z ktorých pochádzali.³²⁸

Na ústrednej (najvyššej) úrovni boli základy štátneho aparátu položené za vlády Itzcoatla, ktorý vytvoril štvorčlennú radu. Táto rada spolu s tlatoanim rozhodovala o štátnych záležitostiach na vrcholnej úrovni a popri tom mala redukovať nebezpečenstvo prípadných bojov o úrad tlatoaniho medzi najvyššie postavenými pipiltin – všetci členovia rady mali právo uchádzať sa o úrad tlatoaniho, a tak aj (teoreticky) rovnakú šancu, že doň budú zvolení, a rada bola uzavretou skupinou štyroch osôb, takže jednotliví kandidáti na úrad tlatoaniho nemali priveľa konkurentov. V čase, keď rada vznikla, ju tvorili aktuálni predstavitelia štyroch hlavných (bočných) rodových línií, na ktoré sa rozdeľovala elita (*tlazopipiltin*) Tenochtitlanu: prví dvaja členovia rady boli bratmi tlatoaniho Itzcoatla, druhí dvaja synmi skoršieho vládca.³²⁹

Keďže členom rady sa poskytla možnosť v rovnakej miere participovať na vrcholnom rozhodovaní o štátnych záležitostiach a zároveň perspektíva zvolenia do úradu tlatoaniho, možno predpokladať, že keby sa niektorý z nich usiloval sústrediť vo svojich rukách viac moci, ako mu patrilo, ostatní traja by sa proti tomu boli účinne postavili, z čoho teoreticky vyplýva, že medzi členmi rady ani časom nevznikli výraznejšie rozdiely z hľadiska rozsahu vykonávanej moci. Táto okolnosť mohla napomôcť tomu, že rada pretrvala aj pri latentne odlišných záujmoch jej členov, ako po tlatoanim najvyšší štátny orgán, až do *conquisty*.³³⁰

³²⁵ Bližšie pozri ZANTWIJK, *The Aztec Arrangement...*, s. 113 – 124.

³²⁶ Porovnaj DURÁN, *Historia...*, I., s. 146 – 149.

³²⁷ ZANTWIJK, *The Aztec Arrangement...*, s. 118, tabuľka 6.1.

³²⁸ Tamže.

³²⁹ BRUMFIEL, E. M.: Aztec State Making: Ecology, Structure, and the Origin of the State. *American Anthropologist*. Vol. 85, no. 2, 1983, s. 274.

³³⁰ Existenciu štvorčlennej rady v čase *conquisty* potvrdzuje napr. *conquistador* Díaz del Castillo. Pozri DÍAZ DEL CASTILLO, B.: *Historia verdadera de la conquista de la Nueva España*. México: Editorial Porrúa, 2005, s. 161, 167.

Štyria členovia rady nie sú v prameňoch označení jednotne. Napríklad, podľa Durána sa prvý člen rady nazýval *tlacochcalcatl*, druhý *tlacatecal*, tretí *ezuauacatl* a konečne štvrtý *tlillanacalqui*.³³¹

Pravdepodobne už v období, ktoré nás zaujíma v tejto stati, pôsobili na ústrednej úrovni okrem rady aj ďalšie štátne orgány so správnou a/alebo súdnou právomocou, ktoré rovnako ako rada sídlili v tlatoniho paláci. Zmienku o nich možno nájsť aj v zákonoch Motecuhzomu I.,³³² z ktorej vyplýva, že tieto orgány boli v rukách pipiltin. (Ústredné štátne orgány podrobne charakterizujem neskôr, v rámci výkladu o období rozvinutého štátu.)

Súčasťou formujúceho sa štátneho aparátu sa (na ústrednej úrovni) stal aj úrad *cihuacoatla*, v preklade úrad hadej ženy či samice hada, ktorý zrejme existoval ešte pred oslobodením sa Tenochtitlanu spod vlády Tepanecov,³³³ avšak výraznejší politický význam získal až v čase, keď ho zastával brat Motecuhzomu I. Tlacaell (išlo o obdobie vlády až troch tlatoque, a to – Itzcoatla, Motecuhzomu I. a jeho nástupcu Axayacatla). Tlacaell bol podľa všetkého akousi „šedou eminenciou“ aztéckeho panovníckeho dvora, ktorý zásadne vplýval na vnútornú i vonkajšiu politiku Tenochtitlanu.

V predchádzajúcom výklade som uviedol: že 1. ústredné (= najvýznamnejšie) štátne orgány sídlili v paláci tlatoniho; a že 2. macehualtin mali zakázané vstupovať do priestorov tlatoniho paláca, v ktorých sídlili ústredné štátne orgány, obsadené pipiltin. Možno doplniť, že 3. podľa Motecuhzomových zákonov sa tlatoni mal zdržiavať vo svojom paláci a na verejnosti sa ukazovať len pri výnimočných príležitostiach.³³⁴ Z práve uvedených skutočností je zrejmé, že v Tenochtitlane nastal jav typicky spojený so štátotvorným procesom, ktorý spočíva v tom, že úzka vládnuca vrstva (v našom prípade tlatoque a pipiltin) sa systematicky oddelí od masy radového obyvateľstva (v našom prípade od macehualtin), aby mohla štátnu moc vykonávať samostatne, t. j. bez účasti radového obyvateľstva.

Osobitnou súčasťou formujúceho sa štátneho aparátu Tenochtitlanu sa na ústrednej, ako aj na miestnej úrovni stali výbercovia tribútu (*calpixque*, sg. *calpixqui*), ktorí od určitých kategórií obyvateľstva vyberali tribút (dávky), organizovali verejné práce a pod. Pôsobili nielen v Tenochtitlane, ale aj v podmanených mestských štátoch. Tých, čo pôsobili v podmanených mestských štátoch, menovali pôvodne vládcovia týchto štátov, ktorým sa tiež výbercovia zodpovedali. Približne od roku 1458 ich však menovali vládcovia Tenochtitlanu, a to dvoch pre každý podmanený mestský štát: jeden z výbercov pôsobil v podmanenom štáte,

³³¹ DURÁN, *Historia...*, I., s. 152 – 153.

³³² Tamže, s. 266.

³³³ ZANTWIJK, *The Aztec Arrangement...*, s. 68, 87, 98 – 99.

³³⁴ DURÁN, *Historia...*, I., s. 264.

kde v pravidelných intervaloch vyberal tribút, ktorý následne zasielal do Tenochtitlanu; druhý výberca zostal v Tenochtitlane, kde obstarával prijatie a uskladnenie tribútu zasielaného jeho kolegom. Okolo roku 1462 vznikol úrad predstaveného výbercov tribútu, ktorý dozeral na prácu jednotlivých výbercov tribútu a oznamoval im príkazy tlatoaniho.³³⁵

Popri ústrednej vznikla v Tenochtitlane aj miestna štátna správa, vďaka ktorej získal štát/tlatoani kontrolu nad dovtedy v podstate samosprávnymi mestskými obvody (calpultin). Podľa Brumfiel, vychádzajúcej z prameňa *Crónica Mexicana*, výkon miestnej štátnej správy prebiehal tak, že tlatoani po porade s príslušnými palácovými hodnosťami (pipiltin) vydal nejaké rozhodnutie či príkaz, ktoré sa úradnými poslami oznámili predstaveným calpultin, ktorí ich potom boli povinní realizovať v územnom obvode svojej pôsobnosti.³³⁶ V iných prameňoch je však miestna štátna správa charakterizovaná čiastočne odlišne. Napríklad, Torquemada udáva, žiaľ, bez časového určenia, že jednotlivé „barrios“ a „parcialidades“ (týmto pomerne neurčitými označeniami mohol Torquemada myslieť jednotlivé calpultin, ale aj štyri veľké štvrte Tenochtitlanu) začali (kedy?) spravovať štátom (tlatoanim) ustanovení úradníci (tzv. *tetecuhtin*; pozri ďalej), ktorí v nich žili a každodenne prichádzali do tlatoaniho paláca, kde ich ústrední štátni úradníci poverovali konkrétnymi administratívnymi úlohami (ústrední úradníci tiež kontrolovali výkon správy a súdnictva miestnymi úradníkmi a pod.).³³⁷ Popri miestnych štátnych úradníkoch menovaných „zhora“ – tlatoanim naďalej existovali tradiční predstavení calpultin (*calpulleque*), ustanovovaní „zdola“, t. j. volení obyvateľmi calpultin. Miestna štátna správa teda koexistovala s tradičnou samosprávou calpultin, pričom však možno predpokladať, že miestna štátna správa samosprávu calpultin – ako svoju nežiaducu konkurenciu – limitovala a kontrolovala, čo možno vidieť o. i. z toho, že štátnymi úradníkmi spravujúcimi calpultin sa nestávali ich tradiční predstavení, presadzujúci záujmy svojich calpultin, ale iné osoby, dosadené do calpultin „zvonka“ štátom/tlatoanim a konajúce v jeho mene a záujme.

Po vzniku miestnej štátnej správy sa calpultin ako primárne personálne jednotky – klany, typické pre predštátnu spoločnosť, zmenili na primárne administratívno-teritoriálne jednotky, typické pre štát. Tento jav má paralelu napr. v starovekých Athénach (vytvorenie teritoriálnych namiesto pôvodných – personálnych *fýlai* Kleisthenom) či v Ríme (vytvorenie teritoriálnych namiesto pôvodných – personálnych *tribus* Serviom Tulliom). Vznik miestnej štátnej správy, podriadenej ústrednej štátnej správe, viedol zase k tomu, že štátny aparát

³³⁵ BRUMFIEL, *Aztec State Making...*, s. 275 – 276.

³³⁶ Tamže, s. 274.

³³⁷ TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 544 – 545. Pozri aj ROUNDS, J.: The Role of the Tecuhtli in Ancient Aztec Society. *Ethnohistory*. Vol. 24, no. 4, 1977, s. 347 – 352.

Tenochtitlanu sa stal komplexným v tom (podstatnom) smere, že umožňoval spravovať celé štátne územie, a to centralizovane, t. j. efektívne, keďže vznikli dve úrovne štátnej správy, z ktorých jedna – ústredná úroveň – priamo riadila a kontrolovala druhú – miestnu úroveň. Z teoretického hľadiska možno tiež konštatovať, že vytvorením miestnej štátnej správy, resp. územno-správnych jednotiek sa v Tenochtitlane už úplne dotvorila štátna organizácia, keďže k obyvateľstvu podriadenému štátnej moci a inštitucionalizovanému systému jej výkonu, t. j. k štátnemu aparátu, pribudol aj tretí (a posledný) esenciálny prvok, resp. definičný znak štátu, a to štátne územie efektívne ovládané štátnou mocou (pozri 1. kapitolu). V súvislosti s týmto konštatovaním sa však treba vyrovnáť s recentným názorom, že územie nie je pre vystihnutie podstaty natívnych mezoamerických (mestských) štátov (teda ani Tenochtitlanu) dôležité.

Bádatelia A. F. Chase, D. Z. Chase a M. E. Smith udávajú, že v predhispánskych mezoamerických štátoch bola štátna moc sústredená v rukách monarchického vládcu a voči obyvateľstvu vykonávaná primárne nie preto, že išlo o obyvateľstvo majúce trvalý sídelný vzťah k štátnemu územiu, t. j. k územiu ovládanému štátnou/vládcovou mocou, ale preto, že vládcu s obyvateľstvom spájal špecifický vzťah osobnej povahy. Územie samo o sebe nebolo potom podľa uvedených bádateľov podstatným znakom definujúcim mezoamerické štáty.³³⁸ Podľa môjho názoru však územie takým znakom bolo, a to aj napriek existencii špecifického osobného vzťahu mezoamerických vládcov a ich poddaných, t. j. aj napriek tomu, že (nielen) v Mezoamerike príbuzenské zväzky medzi „tými, čo vládnu“ a „tými, čo sú ovládaní“ v istom zmysle existovali aj po vzniku štátu. Ďalej sa pokúsím svoj názor zdôvodniť.

Nazeranie Aztékov a iných Mezoameričanov na územie nebolo, alebo (to skôr) nebolo len, racionálnym chápaním životného priestoru ako objektívnej (fyzickej) reality, ale naopak išlo o subjektívne vnímanie či akési „prežívanie“ priestoru, rezultujúce konštrukciou špecifickej *Lebenswelt* (pojem E. Husserla), konkrétne tzv. sakrálnej krajiny, ako mentálnej reprezentácie reálne existujúcej krajiny, majúcej charakter určitej systematickej náboženskej interpretácie reálnej krajiny,³³⁹ resp. charakter kozmovízie. Sakrálna krajina ako *de facto* imaginárna krajina nebola, pochopiteľne, teritoriálnym substrátom štátu v modernom fyzicko- a humánno-geografickom zmysle. Táto krajina bola životným priestorom, ktorý jeho obyvatelia pretvárali – materiálne (terénnymi úpravami, stavebnou činnosťou, obrábaním pôdy, vyrábaním určitých artefaktov, vytváraním určitých sociálnych, ekonomických a politických štruktúr a pod.), ako aj symbolicky (rituálmi) –, a to tak, aby sa čo najviac podobal na určité mýtické pravzory či prostredia a sídla, v ktorých mali žiť bohovia a pod.

³³⁸ CHASE – CHASE – SMITH, States and empires in ancient Mesoamerica, s. 181.

³³⁹ ČERMÁKOVÁ, E.: *Krajinami cizích časů. Vnímaní prostoru a času usazenými a nomádskými kulturami*. Praha: Dokořán, 2012, s. 16 – 19 et passim.

Bola tiež priestorom, v ktorom podľa presvedčenia jeho obyvateľov normálne účinkovali bohovia a nadprirodzené sily a v ktorom čas plynul nielen lineárne, ale aj cyklicky, pričom jeho periodicky sa striedajúce (= opakovane sa vracajúce) úseky mali nielen určitú kvantitu (trvanie), ale aj kvalitu (nadprirodzené vlastnosti). V neposlednom rade bola sakrálna krajina štátom, ktorý existoval nielen z praktických dôvodov, teda aby spravoval spoločnosť, ale aj – a to predovšetkým – aby svojou mocou napomáhal udržanie existencie sveta a jeho nadprirodzeného poriadku, považovaného za opak negatívneho chaosu, a tak aj za absolútne pozitívnu hodnotu (za optimálny či jediný možný spôsob života ľudí) a pod. Súčasťou chápania územia ako sakrálnaj krajiny, s ktorým sa v určitej podobe možno stretnúť nielen u Mezoameričanov, ale aj u ostatných Indiánov, tak sedentarizovaných, ako aj nomádov, bolo presvedčenie, že územie pre jeho obyvateľov nemá iba praktický, subzistenčný význam, t. j. že územie neslúži iba na obstarávanie si obživy napr. poľnohospodárstvom; územie bolo skôr faktorom, ktorý jeho obyvateľom poskytoval určitú identitu, čo vyplýva aj z toho, že Indiáni považovali konkrétne územia za oddávna stabilne spojené s ich obyvateľmi metafyzickými a metaekonomickými, t. j. nadprirodzenými, posvätnými, a preto v očiach Indiánov pevnými a nezrušiteľnými väzbami. Tieto väzby ustanovovali a zdôvodňovali (= legitimizovali) miestne náboženstvá.³⁴⁰

Z predchádzajúceho odseku vyplýva, že podstatnou súčasťou kozmovízií Indiánov (nielen) Mezoameriky boli komplexné interpretácie území, ktoré obývali a ku ktorým mali určité pevné, nielen ekonomické vzťahy. Popri tom sa zdá, že konkrétni vládcovia (legitímne) vykonávali štátnu moc nielen smerom ku konkrétnym skupinám ľudí, ale aj smerom ku konkrétnym územiám. Hoci nemožno vylúčiť, že dôsledná, rituálna (= symbolická), ale aj materiálna delimitácia a demarkácia území jednotlivých nahuaských altepeme (vrátane Tenochtitlanu), ku ktorej malo prísť pri ich založení, je invenciou autorov prameňov vzniknutých po *conquiste*,³⁴¹ sledujúcou presadenie určitých mocenských a majetkových záujmov miestnych natívnych elít, vláda (*tlatocayotl*) vládcov týchto altepeme bola chápaná ako legitímna určite aj preto, že bola vykonávaná na príslušných, vymedzených štátnych územiach – vládcovia boli považovaní za pozemských predstaviteľov bohov, vládnuce z ich vôle a v ich mene, pričom panovalo presvedčenie, že ukončenie vlády dynastie ktoréhokoľvek altepetlu by znamenalo závažné narušenie bohmi zavedeného, nemenného, nadprirodzeného poriadku sveta, a preto aj dynastie altepeme vojensky porazených inými altepeme v nich

³⁴⁰ LEVAGGI, A.: *Cómo fue la relación de los indígenas con el territorio. Roma e America. Diritto Romano Comune. Rivista di diritto dell'integrazione e unificazione del diritto in Europa e in America Latina*, 18, 2004, s. 105 – 114.

³⁴¹ SMITH, La fundación de las capitales de las ciudades-estado aztecas..., s. 266 – 269.

spravidla aj naďalej (aspoň formálne) vládli. (Súvisiacim presvedčením bolo, že usmrtenie tlatoaniho je *sacrilegium*, t. j. bezbožným, proti posvätnej vôli bohov zameraným činom.)³⁴²

Na základe uvedeného sa domnievam, že územie, resp. sídelný vzťah obyvateľstva k územiu, umožňujúci jeho efektívne podriadenie štátnej moci, ktorá nepôsobí v rámci viacerých horizontálnych interpersonálnych relácií (rodových/príbuzenských vzťahov), ale ako obyvateľstvu mocensky nadradená autorita „zhora“ na celú spoločnosť, treba považovať za podstatný znak mezoamerických mestských štátov. Zároveň sa domnievam, že tento znak je kompatibilný s existenciou špecifického osobného vzťahu medzi mezoamerickými vládcami a ich poddanými, ako ďalším podstatným znakom mezoamerických mestských štátov, ktorý v dobovej perspektíve mohol byť považovaný za oveľa významnejší ako predchádzajúci znak, t. j. ako zotrvávanie konkrétneho obyvateľstva na konkrétnom území. Respektíve, špecifický vzťah medzi mezoamerickými vládcami a ich poddanými bol primárnym a štátne územie bolo sekundárnym definičným znakom mezoamerických štátov.

Pre štáty by malo byť typické, že medzi vládcom a elitami (t. j. „tými, ktorí vládnu“) na jednej strane a radovým obyvateľstvom (t. j. „tými, ktorí sú ovládaní“) na druhej strane neexistujú vzťahy osobnej povahy, t. j. príbuzenské (rodové) zväzky, ale „iba“ neosobný politický vzťah, majúci podobu vrchnostenského („zhora“ uskutočňovaného) výkonu štátnej moci vládcom a elitami voči územiu a jeho obyvateľstvu. Pripomeňme v tejto súvislosti, že základný rozdiel medzi predštátnou spoločnosťou a štátom, ktorý prvýkrát sformuloval americký právnik, etnológ a pionier výskumu evolúcie sociálnych štruktúr L. H. Morgan (1818 – 1871), a ktorý sa dodnes bežne, hoci nie všeobecne a bezvýhradne uznáva,³⁴³ spočíva v tom, že predštátna spoločnosť (Morgan ju nazval *societas*) je organizovaná podľa personálneho princípu a štát (Morgan tento druh spoločnosti nazval *civitas*) je organizovaný podľa teritoriálneho princípu. Predštátna spoločnosť je zložená z príbuzenských jednotiek ako rodov, klanov a pod. a moc sa v nej vykonáva v rámci príbuzenských vzťahov, resp. medzi príbuznými, pričom výkon moci je decentralizovaný, t. j. všetka moc nie je vykonávaná z jediného centra. Naproti tomu v štáte je obyvateľstvo rozdelené do územných jednotiek, ktoré sú zároveň jednotkami (miestnej) štátnej správy, pričom štátna moc sa voči týmto jednotkám a obyvateľom, ktorí v nich trvalo žijú, v rozhodujúcej miere vykonáva iba z jediného centra – vládcom. Vládca stojí takpovediac „nad“ genokratickými (príbuzenskými) štruktúrami ako im mocensky nadradený orgán a opiera sa o ním riadený aparát štátnych orgánov, ktorý existuje a mocensky pôsobí mimo do určitej miery pretrvávajúcich

³⁴² ALMAZÁN, M. A.: The Aztec States-Society: Roots of Civil Society and Social Capital. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*. Vol. 565, 1999, s. 165.

³⁴³ Bližšie pozri BONDARENKO, Kinship, Territoriality and Early State Lower Limit, s. 19 – 53.

predštátnych genokratických štruktúr a súčasne tieto štruktúry účinne kontroluje, odnímajúc im tak ich pôvodný mocenský význam a vplyv. Podľa rozšíreného chápania štátotvorného procesu potom platí, že ak sa v určitej spoločnosti popri jej genokratických štruktúrach inštitucionalizuje politická/štátna moc, ktorá tieto štruktúry (postupne) ovládne, využije vo svoj prospech či jednoducho zatlačí do úzadia, neklamne to indikuje, že spoločnosť sa transformovala z predštátnej formy na štát. Inak povedané, štátna organizácia je jasným protikladom genokracie, ich koexistencia je nemožná; vznik štátnej organizácie umožňuje výrazné oslabenie genokratických orgánov v prospech štátnej moci, alebo ich transformácia na štátne orgány, a tak aj na riadnu súčasť štátnej organizácie, ako to poznáme z antických kontextov (napr. rímsky senát bol pôvodne genokratickým orgánom, spoločnou radou troch rímskych kmeňov, zloženou z hláv patricijských rodov tvoriacich tieto kmene; neskôr sa však stal štátnym orgánom, zloženým z *nobiles*, „urodzených“ občanov tvoriacich vládnucu vrstvu, ktorí už neboli predstaviteľmi a vládcami konkrétnych rodov, ale celého štátu, resp. všetkého štátneho obyvateľstva).

Načrtnutý, tradičný teoretický pohľad na predštátnu spoločnosť, štát a štátotvorný proces má nesporne stále svoje opodstatnenie, Bondarenko však v súvislosti s ním vhodne uvádza, že vyhranená dichotómia príbuzenské vzťahy *contra* územie stanovuje príliš ostrú a realitu sociálno – politického vývoja príliš zjednodušujúcu hranicu medzi predštátnou spoločnosťou a štátom: „...naďalej sa domnievam“, píše Bondarenko, „že najvýznamnejším... rozdielom medzi štátom a neštátnymi spoločnosťami je, že štáty sú založené na politických a teritoriálnych vzťahoch, a nie na príbuzenských vzťahoch... Tiež sa domnievam, že rozlišovanie štátu a neštátnych spoločností podľa kritéria teritorialita/príbuzenské vzťahy je platné a zasluhuje si pozornosť. Pri zaoberaní sa týmto kritériom je však potrebné uviesť si..., že je evolucionistické. História je totiž v určitom ohľade plynutím sociálno – politických foriem v typologickej sekvencii. V tejto sekvencii je vo všeobecnosti možné pozorovať... zmenšovanie významu príbuzenských na rozdiel od teritoriálnych vzťahov, čo prípadne môže viesť k tomu, že príbuzenstvo... prestane byť centrálnym organizačným princípom spoločnosti... Avšak v žiadnom prípade by sa nemalo uvažovať o tom, že úplná (alebo takmer úplná) prevaha príbuzenských vzťahov [v určitej spoločnosti] by sa mohla priamo (naraz) zmeniť na úplnú prevahu teritoriálnych vzťahov“,³⁴⁴ t. j. vývoj od situácie, keď dominantným princípom organizácie spoločnosti sú príbuzenské vzťahy, k situácii, keď sú týmto princípom územné (sídelné) vzťahy, je postupný a zahŕňa určité prechodné formy.

³⁴⁴ Tamže, s. 21 – 22.

Na druhej strane chápanie štátotvorného procesu ako postupného vývoja od prvej k druhej z vyššie uvedených situácií, je tiež problematické. Napríklad nie je dost' dobre možné tvrdiť, že moc by sa v predštátnych spoločnostiach vykonávala iba voči osobám (t. j. v rámci interpersonálnych relácií), a nie aj voči územiú, resp. že by tieto spoločnosti nemali určitý, hoci len symbolicky definovaný (mocenský) vzťah k nim obývaným územiám. Taký vzťah, a tak aj kolektívnu identitu budovanú (aj) na príslušnosti jej nositeľov k územiú, možno nájsť nielen v sedentarizovaných predštátnych spoločnostiach, ale aj u nomádskych lovcov – zberačov, čoho dobrým príkladom sú austrálski domorodci (*aborigines*) – nielen ich materiálna existencia (obstarávanie si obživy), ale aj ich chápanie seba samých, komunit, v ktorých žijú, svojho spôsobu života, sveta, v ktorom žijú a pod. sú zásadne ovplyvnené ich zložitými vzťahmi k územiú spirituálnej, emocionálnej, ako aj ekonomickej povahy.³⁴⁵ Keď španielski kolonisti prenikli do severného Mexika, narazili tam na lovcov – zberačov, ktorých koloniálnym úradom v Ciudad de México a španielskemu kráľovi prezentovali ako „divochov“, ktorých je nutné vyhladiť, prípadne zotročiť, a tak sa zmocniť ich územiú,³⁴⁶ z čoho možno usúdiť, že napr. aj títo lovci – zberači mali určitý vzťah k územiú, na ktorom žili, resp. kočovali, podmieňujúci ich prítomnosť na tomto územiú a ohrozujúci či sťažujúci usadenie sa španielskych kolonistov na ňom.

Ďalším problémom spojeným s tradičným chápaním štátotvorného procesu je fakt, že v mnohých historických štátoch, vrátane mezoamerických, štátna moc (aspoň zo začiatku) skôr koexistovala s genokratickými štruktúrami, ako by ich výraznejšie zatlačila do úzadia či nahradila, a do istej miery s nimi aj kooperovala (pri výkone správy, realizácii kultu, zabezpečovaní obrany a pod.). Pritom však medzi štátnou mocou a štruktúrami genokracie existovalo latentné napätie, ktoré sa niekedy otvorene prejavilo ako ich vzájomný zápas o moc. Najmä týmto (trvalým) napätím a (príležitostným) zápasom, v ktorom väčší mocenský vplyv získal raz štát a inokedy zase genokratické štruktúry, a ich rôznymi súvislosťami a dôsledkami, G. Iannone vysvetlil, prečo klasické mayské mestské štáty v priebehu svojich dejín oscilovali medzi dvoma formami, a to – centralizovanou (silnejšia štátna moc) a decentralizovanou (silnejšie genokratické štruktúry). Pôvod napätia medzi genokratickými štruktúrami (*kinship*) a štátnou mocou, t. j. mocou monarchu (*kingship*) a úzkej elity, ktorá ho podporovala, vidí Iannone v tom, že genokratické štruktúry existujú dlhodobo a vyznačujú sa vysokou mierou stability/nemennosti (možno na ne vzťahnúť Braudelov koncept *longue*

³⁴⁵ Bližšie pozri YENGOYAN, A. A.: Economy, Society, and Myth in Aboriginal Australia. *Annual Review of Anthropology*. Vol. 8, 1979, s. 393 – 415.

³⁴⁶ HEADLAND, Th. N. – REID, L. A.: Hunter-Gatherers and Their Neighbors from Prehistory to the Present. *Current Anthropology*. Vol. 30, no. 1, 1989, s. 50.

durée), avšak štátna moc existuje len strednodobo a vyvíja sa v určitom cykle (možno na ňu vzťahnuť Braudelov koncept *conjunctures*).³⁴⁷

V neposlednom rade je tradičné chápanie štátotvorného procesu problematické aj preto, že obyvatelia mnohých historických štátov na seba primárne nenazerali ako na osoby majúce vzťah k určitému územiu, ale ako na osoby tvoriace určité spoločenstvo, t. j. títo obyvatelia videli podstatu svojich štátov viac v interpersonálnych reláciách ako v územných (sídelných) vzťahoch, čo platí napr. o občanoch antických gréckych *poleis*.³⁴⁸ Obyvatelia mezoamerických štátov prikladali územiu (sagrálnej krajine), ako aj svojmu vzťahu k nemu, značný význam, a preto územie treba považovať za podstatný znak mezoamerických štátov; zároveň však nemožno prehliadnuť, že na seba nazerali (napriek existencii výrazných sociálnych rozdielov) ako na určité jednotné a vnútorne súdržné spoločenstvá. Napríklad Aztékovia z Tenochtitlanu sa považovali za „vyvolený národ“ s poslaním „živiť bohov“, a tak udržiavať existenciu sveta, čoho výrazom bolo chápanie štátu ako zomknutého politicko – kultového spoločenstva všetkých obyvateľov Tenochtitlanu, t. j. tlatoaniho, pipiltin, ako aj macehualtin, spojených rovnakou povinnosťou plniť nadprirodzené poslanie.

Z predchádzajúcich poznámok vyplýva, že genokratické štruktúry, t. j. osobné vzťahy medzi ľuďmi, si zachovávajú určitý vplyv na organizáciu a fungovanie spoločnosti aj potom, ako v nej vznikne štát, opierajúci sa o štátnu moc vykonávanú mimo genokratických štruktúr (bez ohľadu na ne) a zároveň takpovediac nad nimi. Ak bol teda špecifický vzťah osobnej povahy medzi vládcami a ich poddanými podstatným, podľa môjho názoru, však nie jediným podstatným znakom mezoamerických štátov, nemusí tento znak vzbudzovať pochybnosti o tom, či z teoretického hľadiska išlo skutočne o štáty. Osobný vzťah medzi mezoamerickými vládcami a ich poddanými je, navyše, kompatibilný s teritoriálnym princípom, typickým pre štát (t. j. s vytvorením stabilného sídelného vzťahu obyvateľstva k štátnemu územiu, ktorý umožňuje – prostredníctvom miestnej štátnej správy – jeho efektívne podriadenie štátnej moci, vykonávanej na tomto území). Tento vzťah totiž spočíval na fiktívnom príbuzenstve vládcov a poddaných – v predštátnej spoločnosti sú naopak príbuzenské (rodové) zväzky medzi „tými, čo vládnu“ a „tými, čo sú ovládaní“ reálne. Z toho vyplýva, že osobný vzťah mezoamerických vládcov a ich poddaných nie je súčasťou predštátneho rodového zriadenia, a preto jeho výskyt v konkrétnych mezoamerických spoločnostiach nebráni ich klasifikácii ako štátov (ak, pravda, znaky týchto spoločností zodpovedali znakom štátu, čo neplatilo

³⁴⁷ Bližšie pozri IANNONE, G.: *Annales History and the Ancient Maya State: Some Observations on the „Dynamic Model“*. *American Anthropologist, New Series*. Vol. 104, no. 1, 2002, s. 68 – 78.

³⁴⁸ OLIVA, P.: *Zrození evropské civilizace*. Praha: Arista, Epoque, 2003, s. 37 – 38.

o všetkých mezoamerických spoločnostiach, z ktorých viaceré mali pred *conquistou* nešťatný charakter).

Vládcovia mezoamerických štátov boli exponentmi ich úzkej privilegovanej elity, ktorá bola endogamná (členovia elity neuzatvárali manželstvá so ženami nepatriacimi k elite, a naopak), čiže oddelená od masy radového obyvateľstva, a ktorá toto obyvateľstvo účinne ovládala, a to pomocou značnej politickej a vojenskej moci, sústredenej v jej rukách, svojho značného bohatstva, ako aj svojej značnej prestíže, vyplývajúcej o. i. z toho, že organizovala verejný náboženský život. Vládcovia a elity pritom zámerné vytvárali zdanie, že svoje úlohy ako boli realizácia kultu, zabezpečujúca priazeň a pomoc bohov, výkon štátnej správy, riadenie hospodárstva (výroby, obchodu), zaisťovanie obrany, uskutočňovanie vojenských výbojov a pod. plnia nielen v prospech seba, ale aj radového obyvateľstva, ktoré im za to malo preukazovať oddanosť a byť im poslušné, ako aj poskytovať im dávky a pracovať pre nich. Vládcovia a elity potom neprezentovali svoju vládu nad radovým obyvateľstvom ako jednosmerný výkon moci „zhora nadol“, t. j. nadradenou spoločenskou triedou, disponujúcou všetkou politickou mocou, voči podriadenej a politicky takmer bezprávnej spoločenskej triede, ale ako obojstranne výhodný (recipročné práva a povinnosti zahŕňajúci) partnerský vzťah vládcov a „ovládaných“.³⁴⁹ Súčasťou tohto realite len sčasti zodpovedajúceho obrazu vlády bol aj fiktívny príbuzenský vzťah mezoamerických vládcov a ich poddaných.

Napriek absencii reálneho príbuzenského vzťahu medzi mezoamerickými vládcami a ich poddanými sa títo vládcovia a poddaní v istom zmysle považovali za vzájomne spríbuznených; medzi jednými a druhými totiž v mnohých prípadoch existoval špecifický kvázi príbuzenský (kvázi rodinný) vzťah, ktorý bol výrazom paternalistického charakteru štátnej = vládcovej politiky – vládcovia sa intencionálne štylizovali do roly „otcov“ svojich poddaných a poddaní boli oficiálne prezentovaní ako ich viac-menej nesvojprávne „deti“, ktoré vo svojom každodennom živote nevyhnutne potrebujú, aby sa o nich vládcovia po rôznych stránkach „postarali“, čo však, samozrejme, predpokladalo, že sa budú poslušne podriaďovať moci svojich vládcov. V skutočnosti fiktívny, avšak v dobovej Mezoamerike uznávaný a tiež ideologicky podporený „príbuzenský“ vzťah vládcu a poddaných napomáhal akceptácii vládcu a jeho (značnej) moci poddanými: poddaní boli naučení (v priebehu aspoň časti svojich životov) poslúchať osoby, ktoré mali autoritu v ich rodinách, t. j. mužské hlavy týchto rodín, a bolo tak pre nich prirodzenejšie, a tak aj prijateľnejšie, podriadiť sa moci takého vládcu, ktorý bol ich „príbuzným“ či „otcom“, než takému vládcovi, s ktorým ich nespájal žiadny príbuzenský vzťah, resp. ktorého by vnímali ako niekoho cudzieho. Inak

³⁴⁹ Bližšie pozri TRIGGER, *Understanding Early Civilizations...*, s. 490 – 494 et passim.

povedané, zámerné vytváranie zdania, že medzi vládcom a jeho poddanými existuje osobný, príbuzenský vzťah, prepožičiavalo vládcovi vo vzťahu k jeho poddaným postavenie a moc „hlavy rodiny“, pričom vládcovo postavenie a moc nad všetkým obyvateľstvom získali legitimitu imitáciou bežných pomerov existujúcich vo vnútri rodín.³⁵⁰

Štylizáciu vládcu do roly „otca národa“ poznáme z dejín Starého, ako aj Nového sveta. Napríklad jedným z titulov Gaia Iulia Caesara Octaviana Augusta, ako aj ďalších *principes*, bol titul „otec vlasti“ (*pater patriae*). Francúzsky kráľ bol v období *ancien régime* „kráľom Francúzska“ (*Roi de France*), t. j. zvrchovaným pánom celého Francúzska (krajiny), počas revolúcie sa však (ústavou z roku 1791) stal „kráľom Francúzov“ (*Roi des Français*), t. j. predstaviteľom občanov, chápaných ako zdroj štátnej (a teda aj kráľovej) moci. Zakladateľom sekulárneho tureckého štátu bol Atatürk, „otec Turkov“, atď. V Mezoamerike bol zase „otcom národa“ napr. tlatoani Tenochtitlanu, označovaný o. i. ako *inan, ita altepetl*, t. j. ako „matka a otec mesta“ (rozumej Tenochtitlanu a jeho obyvateľov).³⁵¹

Založenie mezoamerickej formy vlády na špecifickom osobnom vzťahu vládcov a ich poddaných však nesúvisí len s mezoamericou interpretáciou tohto vzťahu ako príbuzenského vzťahu. Vládovia a ich poddaní boli osobne spojení aj preto, že tvorili jednotné kultové spoločenstvo, ktorého všetci členovia, teda vládca, elity, ale aj obyčajní ľudia, boli povolaní zúčastňovať sa (aspoň v pasívnej pozícii divákov) na výkone kultových obradov, chápaných ako *condicio sine qua non* pretrvania existencie sveta a jeho nadprirodzeného, bohmi zavedeného a sústavne riadeného „chodu“. Obrady tak nemali len čisto náboženský význam prostriedku umožňujúceho ľuďom „komunikáciu s nadprirodzenom“, ale boli považované aj za akcie, ktoré je nevyhnutné pravidelne realizovať, aby sa predišlo zániku prirodzeného sveta (a tak aj ľudstva), a v tomto smere ich možno považovať aj za špecifický prostriedok presvedčovania obyvateľstva o správnosti panujúceho spoločenského poriadku, údajne existujúceho práve preto, aby sa životne dôležité obrady mohli efektívne vykonávať.

Súdržnosť „vládcov“ a „ovládaných“ teoreticky upevňoval fakt, že prakticky celá spoločnosť sa v priebehu periodicky vykonávaných kultových obradov periodicky menila na tzv. *communitas* (pojmem V. Turnera),³⁵² t. j. na komunitu účastníkov rituálu, v ktorej boli do skončenia rituálu zrušené všetky sociálne rozdiely medzi jej členmi a ktorej členov zjednocovalo očakávanie všeobecného nadprirodzeného prospechu, generovaného rituálom. Príkladom na túto tézu môže byť séria politicko – religiózných rituálov, spojených

³⁵⁰ Bližšie pozri BONDARENKO, Kinship, Territoriality and Early State Lower Limit, s. 26 – 30.

³⁵¹ VYŠNÝ, *Štát a právo Aztékov*, s. 81.

³⁵² Bližšie pozri TURNER, V.: *The ritual process. Structure and Anti-Structure*. 7th ed. Ithaca, N. Y.: Cornell University Press, 1991, s. 94 a nasl.

s inauguráciou novozvoleného tlatoaniho Tenochtitlanu do jeho úradu. Súčasťou týchto rituálov bolo založenie tlatoaniho vlády na akejsi zmluve s jeho poddanými, ktorou sa tlatoani zaviazal vykonávať svoju moc v súlade s istými pravidlami (t. j. obmedzeniami) a v prospech poddaných a poddaní sa ňou zase zaviazali podriaďovať sa tlatoanimoj moci, vykonávanej takýmto spôsobom.³⁵³ Uzatvorenie uvedenej zmluvy, posilňujúcej súdržnosť obyvateľov Tenochtitlanu a ich lojalitu k tlatoanimu, bolo zaiste možné iba v priebehu rituálu, t. j. v rámci *communitas*, keďže mimo nej panovala výrazná sociálna nerovnosť, ktorá by radovému nepriviligovanému obyvateľstvu (macehualtin) sotva umožňovala uzavrieť s tlatoanim nejakú zmluvu.

Skutočnosť, že jedným z podstatných znakov mezoamerických štátov bol osobný vzťah vládcov a ich poddaných, vyplývala aj z toho, ako Mezoameričania nazerali na svojich vládcov. Všeobecne povedané, vládcovia boli v ich očiach výnimočnými jednotlivcami, obdarenými nadprirodzenými (= bohmi poskytnutými) silami a schopnosťami a v zásade jedinými spôsobilými (resp. oprávnenými) vykonávať určité rituálne funkcie, ktoré slúžili na dosahovanie významných a pre všetkých Mezoameričanov prospešných cieľov ako boli priazeň a pomoc bohov, hmotný blahobyt, pokoj a poriadok v spoločnosti a pod. Preto ak Mezoameričania chceli participovať na prospechu, ktorý sa podľa ich presvedčenia vytváral rituálmi (periodicky) vykonávanými ich vládcami, prípadne nimi poverenými elitami,³⁵⁴ museli zákonite žiť takpovediac v tesnej blízkosti vládcov, čo zase bolo možné, iba ak sa podriadili ich moci.

Vládcovia boli stredobodom a riadiacim činiteľom života mezoamerických štátov vo všetkých jeho sférach (kult, politika, administratíva, vojenstvo, ekonomika, práca a pod.). Podstatu mezoamerických štátov možno preto vymedziť najmä vzhľadom na charakter úradu vládcu. Vo všeobecnosti platí, že mezoamerickí vládcovia neboli považovaní za bohov, ale za ich pozemských predstaviteľov, zástupcov a akýchsi hovorcov (t. j. oznamovateľov vôle bohov), za osoby spôsobilé komunikovať so svetom bohov, za osoby, ktoré bohovia obdarovali istými nadprirodzenými silami a schopnosťami, ktoré im mali pomáhať lepšie vykonávať ich úrad a osobitne rituálne funkcie s ním spojené a pod. Ideová báza legitimacy moci (vlády) týchto vládcov mala mýticko-historický a náboženský obsah.

³⁵³ Bližšie pozri VYŠNÝ, P.: Náboženstvo, štát a právo Aztékov. In: Krošlák, D. – Moravčíková, M. (eds.): *Hodnotový systém práva a náboženstva v medzikultúrnej perspektíve*. Praha: Leges, 2013, s. 103 – 106.

³⁵⁴ Schopnosť elity disponovať nadproduktom je dôležitým zdrojom jej nadradeného postavenia a moci a širšie povedané aj sociálnej nerovnosti a stratifikácie. Týmto nadproduktom pritom nemusia byť len výsledky výroby prevyšujúce okamžitú spotrebu obyvateľstva, ale aj určité nehmotné statky ako povedzme nadprirodzená pomoc bohov ľuďom, zabezpečená elitou prostredníctvom ňou organizovaného výkonu náboženských obradov. Bližšie pozri CANCIAN, F.: Social Stratification. *Annual Review of Anthropology*. Vol. 5, 1976, s. 227 – 248 (pozri najmä s. 227 – 231).

Z predchádzajúceho výkladu vyplýva, že špecifický osobný vzťah medzi vládcami mezoamerických štátov a ich poddanými, existujúci aj Tenochtitlane, bol súčasťou štátnej organizácie, a nie predštátneho rodového zriadenia, t. j. mezoamerické štáty, vrátane Tenochtitlanu, boli štátmi, v ktorých politicko – teritoriálna (= štátna) organizácia, ak aj úplne nenahradila, tak aspoň zatlačila do úzadia genokratickú organizáciu spoločnosti, a preto tieto štáty, vrátane Tenochtitlanu, možno považovať za štáty vyhovujúce štandardnej definícii štátu.

Vyššie charakterizovaný vznik vládnucej vrstvy a štátneho aparátu v Tenochtitlane nie je, pochopiteľne, vyčerpávajúcim výkladom procesu vzniku štátu v tomto meste. Tento proces totiž nezahŕňal iba sformovanie sa úzkej privilegovanej vládnucej vrstvy, oddelenej od masy nepriviligovaného radového obyvateľstva a sústreďujúcej vo svojich rukách značnú politickú a ekonomickú moc, a sformovanie sa štátneho aparátu, umožňujúceho vládnucej vrstve „zhora“ spravovať celý Tenochtitlan, ale aj zavedenie komplexnej štátnej ideológie,³⁵⁵ poskytujúcej legitimitu existencii, spoločenskému poriadku, ako aj imperiálnym ambíciám aztéckeho mestského štátu. S ideológiou ako jednou z podstatných súčastí procesu vzniku tzv. raných štátov, ku ktorým, ako už vieme, možno zaradiť aj Tenochtitlan, operuje aj tzv. model komplexnej interakcie (*Complex Interaction Model*). Tento model interpretuje vznik raných štátov ako výsledok určitých interakcií troch zásadných, vzájomne prepojených štátotvorných faktorov, a to – 1. tzv. formátu spoločnosti, určeného počtom jej členov, veľkosťou jej územia, usporiadaním osídlenia a pod., 2. mocenskej kontroly ekonomiky a 3. ideológie –, ku ktorým v určitom okamihu – keď interakcie uvedených troch faktorov na to postupne vytvoria podmienky – pristupuje ešte jeden zásadný štátotvorný faktor, ktorým je 4. objavenie sa určitej komplexnejšej sociálno – politickej organizácie, ktorá vzápätí pôsobí na všetky tri skôr existujúce štátotvorné faktory, aby získali podobu, v ktorej spolu so sociálno – politickou organizáciou môžu vytvoriť, a ak sa nevyskytne nejaká prekážka, aj vytvoria, (raný) štát.

Aztécka štátna ideológia po obsahovej stránke vychádzala z mýtickej histórie, náboženstva a kozmovízie stredného Mexika, resp. do určitej miery celej Mezoameriky. Na druhej strane ju však nemožno stotožňovať s touto históriou, náboženstvom a kozmovíziou, keďže jej hlavnou funkciou, ako napokon hlavnou funkciou ktorejkoľvek ideológie,³⁵⁶ bolo

³⁵⁵ K tomu pozri CLAESSEN, H. J. M. – OOSTEN, J. G. (eds.): *Ideology and the formation of early states*. Leiden etc.: E. J. Brill, 1996.

³⁵⁶ Ideológiu možno vymedziť ako „uzavretý systém presvedčení a pojmov [resp. ideových koncepcií, teórií], ktorý v spoločnosti slúži na presadzovanie a ospravedlňovanie mocenských záujmov.“ Ide tiež o „systém presvedčení a predstáv, dávajúcich zmysel sociálnej skutočnosti takým spôsobom, aby v nej bolo možné konať

presadzovať a ospravedlňovať určité mocenské záujmy, a to konkrétne záujmy štátu, resp. jeho vládcov a elít. To, že tieto záujmy boli zdôvodňované nábožensky, neznamená, že nešlo o záujmy sledujúce – popri abstraktných, náboženských – aj sekulárne, pragmatické ciele; ich náboženské = dogmatické zdôvodnenie muselo, navyše, uľahčovať ich presadenie v spoločnosti, keďže takéto zdôvodnenie nebolo treba silne veriacemu obyvateľstvu osobitne dokazovať. Na základe uvedeného možno uzavrieť, že aztécku štátnu ideológiu treba skúmať v kontexte mýtologickej histórie, náboženstva a kozmovízie stredného Mexika, avšak zároveň ju treba považovať za relatívne samostatný systém ideových koncepcií, sledujúci nielen čisto náboženské, ale aj svetské (mocenské) ciele. Obdobný názor zastáva F. Hicks, ktorý vo vzťahu k Aztékom/Nahuom rozlišuje ideológiu a kozmovíziu. Ideológiou rozumie ideové koncepcie zakladajúce a zdôvodňujúce nadradené a privilegované spoločenské postavenie, ako aj politickú a ekonomickú moc vládcov a elít. Kozmovíziu zase chápe ako súbor čisto náboženských koncepcií týkajúcich sa bohov, mýtov, kozmológie a pod., ktoré nesúvisia s triednou stratifikáciou či politickým systémom spoločnosti.³⁵⁷ Za zmienku stojí aj tvrdenie M. E. Smitha, že celkové urbanistické usporiadanie, ako aj konkrétne architektonické štruktúry a objekty nahuaských altepeme mali nielen náboženskú, ale aj ideologickú funkciu, t. j. neboli iba kozmogramami, zhmotnením dobových astronomických znalostí, majúcich náboženské konotácie, či pozemskými kópiami *in illo tempore*, resp. v nadpozemskom svete bohov existujúcich, posvätných sídel, ale svojou rozľahlosťou, monumentalitou a honosnou výzdobou, ako veľkolepé „javiská“ náboženských obradov a pod., aj demonštrovali značnú politickú moc a bohatstvo vládcov a elít, ako tých, ktorí výstavné altepeme dali vybudovať a boli ich predstaviteľmi.³⁵⁸ K dvojakej – náboženskej a ideologickej – funkcii nahuaského urbanizmu a architektúry sa ešte v krátkosti vrátim na konkrétnom príklade Tenochtitlanu.

Zdá sa, že základy aztéckej štátnej ideológie sa sformovali zo širších mytologických a religióznych tradícií stredného Mexika pod vedením Itzcoatla a Tlacaellela (t. j. v období vzniku štátnej organizácie v Tenochtitlane). Takpovediac „chrbtovou kosťou“ tejto ideológie bolo presvedčenie o tom, že Aztékovia – z ich pohľadu vo väčšom rozsahu ako iní Nahuovia či Mezoameričania – sú povinní sústavne „živiť bohov“, aby bohovia boli schopní sústavne vykonávať určité nadprirodzené akcie, udržiavajúce existenciu sveta a jeho správny „chod“. (Napríklad každodenný východ Slnka Aztékovia chápali ako každodenný víťazný boj slnečného boha *Huitzilopochtliho* s temnými nočnými božstvami.) Porozumieť tejto zásadnej

bez toho, že by sa tým srovnávali existujúce mocenské pomery.“ JANDOUREK, *Sociologický slovník*, s. 105, s. v. ideologie.

³⁵⁷ HICKS, F.: Class and State in Aztec Official Ideology. In: Claessen – Oosten (eds.), *Ideology and the formation of early states*, s. 256 – 277.

³⁵⁸ Bližšie pozri SMITH, *Aztec City-States Capitals*, s. 136 a nasl.

povinnosti predpokladá spraviť ďalej aspoň krátky exkurz do nahuaského mytologicko – religiózneho myslenia.³⁵⁹

Nahuaské náboženstvo bolo komplexným systémom náboženských koncepcií, ktoré boli v pravidelných, kalendárne určených intervaloch (symbolicky) znázorňované kultovými rituálmi, z ktorých mnohé sa uskutočňovali verejne. Náboženský ceremonializmus,³⁶⁰ podobne ako v iných archaických kultúrach, plnil aj u Nahuov funkciu dôležitého sociálno-integračného mechanizmu³⁶¹ – stmeloval aztécku spoločnosť, dávajúc každému jej členovi možnosť participovať na nadprirodzenom prospechu, generovanom rituálmi. Popri tom malo náboženstvo vplyv aj na praktický každodenný život ľudí, keďže určovalo nielen to, čomu majú ľudia veriť, ale aj to, ako sa majú správať, resp. čo robiť môžu a čo robiť nesmú v rôznych životných situáciách. Z náboženských koncepcií teda vyplývali určité pravidlá správania sa, ktoré v očiach Nahuov schválili samotní bohovia, čo spolu so štátno-mocenským zaštitením týchto pravidiel, t. j. s ich transformáciou na normy právneho poriadku, teoreticky muselo zvyšovať mieru ich dodržiavania obyvateľstvom.

Aztékovia, iní Nahuovia a Mezoameričania vôbec „živilí bohov“ predovšetkým určitými nadprirodzenými silami (energiami), o ktorých verili, že sa nachádzajú v srdci a v niektorých ďalších telesných orgánoch – odtiaľ rituálne popravy ľudí ako spôsob „uvoľnenia“ týchto síl z ľudských tiel a ich nasledujúceho „dania k dispozícii bohom“. „Živenie bohov“, resp. obetovanie ľudí bolo vysvetľované a zdôvodňované (= ospravedlňované) existenciou akéhosi nadprirodzeného dlhu (*nextlahualiztli*), ktorý ľudia majú trvale voči bohom a musia im ho sústavne „splácať“.³⁶² Tento dlh existoval v podstate z troch dôvodov. Po prvé, preto, že bohovia (ako už vieme) v nahuaských predstavách sústavne udržiavali existenciu a správny „chod“ sveta, za čo sa im ľudia mali odvdáčať „výživou“. Nahuovia verili, že svetu, resp. veku, v ktorom žili a ktorý nazývali Piate Slnko (*nahui ollin*), predchádzali štyri iné veky (Slnká), z ktorých každý sa skončil všeobecnou skazou a zánikom všetkého živého tvorstva na Zemi. V súlade s tým si uvedomovali, že aj ich svet raz zanikne, resp. že aj ich vek sa raz skončí, avšak dospeli k presvedčeniu, že môžu totálnej deštrukcii svojho sveta zabrániť (alebo

³⁵⁹ K nahuaskému náboženstvu pozri napr.: CARRASCO, D.: *Náboženství Mezoameriky. Kosmovize a obradní centra*. Praha: Prostor, 1998, s. 68 – 122. KOVÁČ, M.: *Slnko jaguára...*, s. 225 – 294.

³⁶⁰ Bližšie pozri napr. SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 107 a nasl.

³⁶¹ Bližšie pozri FEINMAN, G. M.: Variation and Change in Archaic States. Ritual as a Mechanism of Sociopolitical Integration. In: Murphy, J. M. A. (ed.): *Ritual and Archaic States*. Gainesville etc.: University Press of Florida, 2016, s. 1 – 22.

³⁶² Hoci v literatúre sa dlh ľudí voči bohom bežne označuje výrazom „nextlahualiztli“, Köhler ukázal, že tento výraz v skutočnosti nemá nič spoločné s dlhom, ale znamená „obet“, resp. „obetovanie“ (sacrificio) – takto ho prekladal napr. aj Sahagún. Pozri KÖHLER, U.: The Debt-Payment to the Gods among the Aztecs: The Misrendering of a Spanish Expression and its Effects. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 32, 2001, s. 125 – 134.

ju aspoň oddialiť), ak budú bohom systematicky „pomáhať“ pri udržiavaní jeho existencie, a to tak, že ich budú „živiť“.

Druhým dôvodom existencie dlhu bola predstava, že bohovia *obetovaním samých seba* v meste Teotihuacan stvorili ľudí, ako aj svet, ktorý tiež upravili do podoby, v ktorej ho ľudia mohli normálne obývať – bohovia svojím sebaobetovaním uviedli do pohybu dovtedy nehybné Slnko, takže sa začali striedať dni a noci, ako aj ročné obdobia, ľudia si mohli obstarávať obživu poľnohospodárstvom a pod. Bohovia tiež ľuďom ukázali, že prinášanie krvavých obetí je pre správny „chod“ celého sveta nevyhnutnosťou. Ďalej z tejto predstavy vyplývalo, že ľudia za svoju existenciu, ako aj za existenciu svojho sveta vďačia bohom a ich obeti *non plus ultra*, ktorú bohovia podstúpili v istom zmysle v prospech ľudí, čo zakladalo dlh ľudí voči bohom a v konkrétnejšej rovine aj určitú závislosť ľudí na bohoch a ich podriadenosť bohom. Na druhej strane vzťah, ktorý spájal ľudí a bohov, mal charakter interdependencie, t. j. nielenže ľudia boli závislí na bohoch, ale aspoň do určitej miery boli aj bohovia závislí na ľuďoch a osobitne na „výžive“, ktorú im ľudia pravidelne poskytovali.

Konečne tretím dôvodom existencie dlhu ľudí voči bohom bolo presvedčenie, že do tiel ľudí sú zo sveta bohov vysielané určité nadprirodzené sily, bez ktorých by ľudia nemohli žiť (tieto sily by sme azda mohli prirovnať k duši), pričom ľudia sú bohom za poskytnutie týchto síl zaviazaní v tom zmysle, že im ich skôr či neskôr musia vrátiť, a to o. i. aj tým, že príjmu osud ľudskej obeť.

„Živenie bohov“ sa pre Aztékov stalo poslaním s jedinečným významom, ktorého realizácia bola akousi kolektívnou obsesiou (nemožno však predpokladať, že všetci Aztékovia verili, že je nutné plniť poslanie alebo že ho ochotne plnili) a zároveň aj najdôležitejšou funkciou aztéckeho mestského štátu. Aby Aztékovia mohli plniť svoje poslanie, spočívajúce v pravidelnom a častom uskutočňovaní honosných, na rôzne konkrétne nadprirodzené účely zameraných kultových obradov, spojených s ľudskými obeťami, distribúciou prestížnych predmetov, hostinami a pod., potrebovali obrovské materiálne a značné ľudské zdroje, resp. ich stály prísun.³⁶³ Hlavným prostriedkom získania týchto zdrojov boli dobyvačné vojenské výpravy – aztécki bojovníci sa v nimi porazených mestských štátoch zmocnili rôznych vecí ako koristi a porazené mestské štáty Tenochtitlanu pravidelne poskytovali stanovený tribút. Vojna sa zároveň stala posvätnou aktivitou: vojenská výprava bola začiatkom náboženského rituálu vrcholiaceho obetovaním osôb zajatých počas výpravy. V literatúre sa toto špecifické prepojenie kultu a vojenstva označuje pojmom „mystický militarizmus“.

³⁶³ Bližšie pozri BERDAN, F.: Material Dimensions of Aztec Religion and Ritual. In: Wells, E. Ch. – Davis-Salazar, K. (eds.): *Mesoamerican Ritual Economy*. Boulder: University Press of Colorado, 2007, s. 245 – 266.

Jadrom aztéckej štátnej ideológie bolo teda silné presvedčenie o tom, že Aztékovia sú povolani „živiť bohov“, a tak zabezpečiť pretrvanie sveta, ako aj jeho správny (= normálny život ľudí umožňujúci), každodenný i celoročný „chod“. Presvedčenie o nevyhnutnosti „živiť bohov“ bolo vlastné všetkým Mezoameričanom, Aztékovia však časom začali hlásať, že minimálne v priestore stredného Mexika nesú za „živenie bohov“ hlavnú zodpovednosť, resp. že sú povinní „živiť bohov“ vo väčšom rozsahu ako iní obyvatelia tohto priestoru, v čom možno vidieť snahu dodať legitimitu čoraz intenzívnejšej vojenskej aktivite, resp. čoraz extenzívnejšej expanzii Tenochtitlanu – podiel zvyšných dvoch členov trojopolku na budovaní a rozširovaní Aztéckej ríše sa, ako už vieme, časom výrazne zmenšil. Plnenie poslania „živiť bohov“ organizovali tlatoque a pipiltin Tenochtitlanu, čo zvyšovalo ich prestíž a posilňovalo, ako aj ospravedlňovalo, ich nadradenosť nad macehualtin.

Nevyhnutnosť/povinnosť plniť nadprirodzené poslanie bola, pochopiteľne, silným zdrojom legitimity existencie, spoločenského poriadku, ako aj expanzie Tenochtitlanu. Táto legitimita však mala aj ďalší významný zdroj, ktorý sa odvíjal od stotožnenia sa vládnucej vrstvy Tenochtitlanu s kozmopolitnou, tzv. zuyuánskou ideológiou (*ideología zuyuana*), ktorá sa v postklasickom období (900/1000 – 1520 po Kr.) rozšírila prakticky v celej Mezoamerike. Táto ideológia sa mohla objaviť – ide len o hypotézu – v poslednej vývojovej fáze kultúry mesta Teotihuacan, t. j. vo fáze Metepec (650 – 750 po Kr.), resp. vo vývoji Teotihuacanu a ďalších miest stredného Mexika (Xochicalco, Cacaxtla, Teotenango, Cholula) v období predchádzajúcom postklasickému obdobiu, t. j. v neskorom klasickom období [650/750 – 900 po Kr.; toto obdobie sa niekedy vymedzuje – ako celok alebo iba jeho druhý úsek (859 – 1000 po Kr.) – ako prechodné obdobie medzi klasickým a postklasickým obdobím a označuje ako epiklasické obdobie]; spoľahlivejšie doklady uplatnenia sa zuyuánskej ideológie však nachádzame až v skorom postklasickom období (900 – 1200 pred Kr.) v meste Tula (nachádza sa v dnešnom štáte Hidalgo), ktorá bol strediskom ríše Toltékov. To, že začiatky zuyuánskej ideológie sa dajú aspoň veľmi približne časovo zaradiť, však neznamená, že jej vznik môžeme spojiť s konkrétnym mezoamerickým etnikom, sídlom či oblasťou, čo súvisí s tým, že táto ideológia sa v rámci stredného Mexika, ako aj ostatnej Mezoameriky nešírila iba z jedného miesta, iba jedným smerom a iba jedným spôsobom – niekde ju násilne (vojensky) zaviedli cudzí nájazdníci, ktorí si ju už skôr osvojili, inde ju prijali a zaviedli miestni ľudia sami a pod.³⁶⁴

³⁶⁴ LÓPEZ AUSTIN, A. – LÓPEZ LUJÁN, L.: *Mito y realidad de Zuyuá. Serpiente Emplumada y las transformaciones mesoamericanas del Clásico al Posclásico*. México: El Colegio de México etc., 1999, s. 75 a nasl. LÓPEZ AUSTIN – LÓPEZ LUJÁN, *El pasado indígena*, s. 281 a nasl.

Zuyuánska ideológia hlásala, že významný mezoamerický boh, známy ako *Operený had* – v strednom Mexiku ho v nahuatli nazývali *Quetzalcoatl* –, ktorý sa aktívne podieľal na stvorení ľudstva bohmi a mal zásluhu na jeho určitom scivilizovaní, vyviedol skupiny ľudí (= konkrétne mezoamerické etniká) z mýtckej pravlasti ľudstva (resp. Mezoameričanov), známej napr. pod označeniami Tollan (v strednom Mexiku) alebo Zuyuá (v mayskej oblasti), a priviedol ich na rôzne miesta v Mezoamerike, kde pre každú skupinu založil samostatné sídlo (mesto), ako aj dynastiu, ktorá v ňom (legitímne) vládla. Každé z týchto sídel, vrátane Tenochtitlanu, bolo pozemskou kópiou sídla predstavujúceho pravlast' ľudstva (resp. Mezoameričanov), pričom boh, ktorý ho založil, a ktorý bol *in illo tempore* vládcom sídla predstavujúceho pravlast', sa stal jeho božským patrónom a bol reprezentovaný legitímnym (= z bohom založenej dynastie pochádzajúcim) ľudským vládcom sídla.³⁶⁵

Tenochtitlan teda existoval legitímne, lebo bol – rovnako ako iné významné sídla stredného Mexika a ostatnej Mezoameriky – pozemskou replikou nadpozemského Tollanu, t. j. mýtckého, mimo reálny čas a priestor, čiže „odjakživa a navždy“ existujúceho prototypu ľudského štátu (spôsobu života ľudí, spoločenského poriadku, systému vlády), ktorý vytvoril a spravuje boh (*Operený had*), čo tomuto prototypu, a tak aj jeho replikám, dodávalo apriórnu a zároveň najsilnejšiu možnú – sakrálnu legitimitu, z čoho tiež vyplýva, že existencia štátov, ktoré by neboli replikami Tollanu, by v dobovom chápaní nebola legitímna. Ak bol Tollan akýmsi mýtckým, nadprirodzeným kráľovstvom primordiálneho ľudstva, nemožno ho stotožniť s niektorým reálnym sídlom stredného Mexika, prípadne ostatnej Mezoameriky.³⁶⁶ Postklasickí Mezoameričania však Tollan stotožňovali aj s niektorými reálnymi sídlami, napr. Aztékovia a iní najmä s toltéckou Tulou, čím chceli takpovediac zviditeľniť Tollan ako mýtcký, a preto v reálnom svete neviditeľný zdroj legitimacy ich panstiev; Aztékovia dokonca v Tenochtitlane umiestňovali artefakty (keramiku, sochy, časti kamenných stavieb a pod.) pochádzajúce z Tuly a imitovali toltécke architektonické a dekoračné štýly. Zostáva dodať, že stotožniť Tollan s reálnym sídlom sa už dlhodobo usilujú aj moderní bádatelia. Napríklad, Florescano považuje za Tollan Teotihuacan, a panmezoamericky rozšírené príbehy o putovaní skupín ľudí z Tollanu (= z upadnutého/zaniknutého Teotihuacanu?) na miesta ich budúcich štátov pod vedením boha a založenie týchto štátov a v nich vládnuvich dynastií bohom chápe ako odraz reálnych historických udalostí, hoci sprostredkovaný v mytologizovanej forme.³⁶⁷

³⁶⁵ LÓPEZ AUSTIN – LÓPEZ LUJÁN, *Mito y realidad de Zuyuá...*, s. 35 a nasl. LÓPEZ AUSTIN – LÓPEZ LUJÁN, *El pasado indígena*, s. 281 a nasl.

³⁶⁶ Porovnaj napr. LÓPEZ AUSTIN – LÓPEZ LUJÁN, *El pasado indígena*, s. 281 a nasl.

³⁶⁷ Bližšie pozri FLORESCANO, E.: *Los paradigmas mesoamericanos que unificaron la reconstrucción del pasado: el mito de la creación del cosmos; la fundación del reino maravilloso (Tollán), y Quetzalcóatl, el creador*

Po prvé, legitimizovala zuyuánska ideológia vnútorný sociálno – politický poriadok, resp. formu vlády postklasických mezoamerických mestských štátov. V týchto štátoch, ako sme to už videli na príklade Tenochtitlanu, prišlo v prevažnom (hoci nie v úplnom) rozsahu k centralizácii vládnej moci a k jej sústredeniu do rúk monarchických celoštátnych vládcov a s nimi spolupracujúcich, málopočetných elít. To sa udialo na úkor vládnej moci tradičných predstaviteľov jednotiek, napr. calpultin, do ktorých sa rozdeľovalo obyvateľstvo mestských štátov, a pod zámienkou, že všetky takéto jednotky sú „odjakživa a navždy“ podriadené tej istej, najvyššej vláde, a to vláde boha *Opereného hada*, ktorého v pozemskom svete v rámci jednotlivých mestských štátov reprezentujú ich vládcovia a elity. Inak povedané, zuyuánska ideológia (v tomto prípade) legitimizovala vznik štátu v príslušných mezoamerických sídlach, t. j. vznik mocenskej organizácie, zastrešenej vládcom, ktorá administrovala a kontrolovala tieto sídla ako celok a stála rovnako nad všetkými spoločenskými, etnickými a podobnými (neštátnymi) jednotkami (napr. nad calpultin) a ich tradičnými predstaviteľmi, t. j. bola mocensky nadradená týmto jednotkám a limitovala vládnu moc ich tradičných predstaviteľov v prospech štátu/vládcu. Podriadenie jednotiek štátnej/vládcovej moci oslabilo ich pôvodne samostatný a samosprávny charakter a viedlo k ich (väčšej) integrácii, ktorá zefektívňovala výkon štátnej/vládcovej moci voči nim. Z hľadiska štátu/vládcu žiaducu integráciu jednotiek podporila zuyuánska ideológia aj pyramidálnym chápaním moci – zdrojom všetkej moci je *Operený had*, ktorý ju zveruje jemu podriadeným vládcom mestských štátov (ako svojim pozemským zástupcom), ktorí ju zase (v určitom rozsahu) delegujú v rámci mestských štátoch, ktorým vládnu, im podriadeným štátnym úradníkom, ale aj tradičným predstaviteľom spoločenských, etnických a podobných jednotiek, t. j. podľa tohto (nového) chápania všetka vládna moc pochádzala „zhora“, zo sveta bohov, resp. žiadna (legitímna) vládna moc nepochádzala „zdola“, od ľudí, čo, samozrejme, posilňovalo vládnucu vrstvu ako úzku skupinu „vyvolených“, ktorým sám boh zveril výkon vládnej moci. Zostáva dodať, že oslabenie moci predstaviteľov tradičných jednotiek, na ktoré sa rozdeľovalo obyvateľstvo mestských štátov, resp. posilnenie centrálnej moci štátu/vládcu nad týmito jednotkami, a tak aj ich (väčšiu) integráciu, dosiahla zuyuánska ideológia aj tým, že bohom, ktorí boli patrónmi jednotlivých jednotiek, nadradila boha, ktorý bol patrónom celého štátu, avšak bez toho, že by zásadnejšie znížila význam bohov jednotlivých jednotiek. Príslušníkov jednotiek tak zapojila do celoštátneho kultu, čím prehĺbila ich podriadenosť štátnej moci/vládnucej vrstve, zároveň

im však umožnila aj naďalej uctievať bohov ich jednotiek.³⁶⁸ Keďže jednotkám zároveň zostala istá miera samosprávy (pripomeňme, že napr. v Tenochtitlane koexistovala štátna správa calpultin s ich aspoň obmedzenou samosprávou), mohlo sa príslušníkom jednotiek zdať, že aj po vzniku štátnej organizácie žijú v podstate svojím tradičným, z ich pohľadu správnym (legitímnym) spôsobom, a vďaka tomuto zdaniu mohli štátnu organizáciu (a tak aj vládcu a vládnucu vrstvu), ľahšie prijať a podriaďiť sa jej.

Po druhé, zuyuánska ideológia legitimizovala typický postklasický režim vzťahov medzi mestskými štátmi, ktorý mal formu prechodných hegemonií, vytváraných v zásade troma spojenými štátmi nad inými štátmi, a chápaných o. i. ako územné rozširovanie legitímnej vlády nad ľuďmi, t. j. vlády *Opereného hada*. Táto vláda mala v mezoamerickom priestore viesť k všeobecnému blahobytu, mieru, pokoju, poriadku, harmónii a pod., bola však nastoľovaná, ako aj udržiavaná prevažne násilne, vojensky, čo spolu s častými medzištátnymi vojenskými konfliktmi a s nevyhnutnosťou podnikat' vojenské výpravy za účelom získania zajatcov na obetovanie bohom prispelo k tomu, že zuyuánska ideológia legitimizovala, po tretie, aj výrazne militaristický charakter postklasických mezoamerických štátov a vedenie vojen.³⁶⁹

Na základe predchádzajúceho výkladu možno (s istým zjednodušením) zhrnúť, že základom aztéckej štátnej ideológie boli dve presvedčenia, a to, že Tenochtitlan musí plniť nadprirodzené poslanie „živiť bohov“ a popri tom aj uskutočňovať, resp. udržiavať, ako aj rozširovať, jedinou legitímnu vládu nad ľudstvom/pozemským svetom, ktorou je vláda boha *Opereného hada*.

Presadeniu načrtnutej štátnej ideológie do aztéckej každodennosti napomohli určité opatrenia Itzcoatla a Motecuhzomu I.

Itzcoatl rozkázal spáliť obrázkové rukopisy, ktoré zachytávali dejiny Aztékov predchádzajúce jeho vláde, resp. oslobodeniu sa Tenochtitlanu spod vlády Tepanecov, a nahradil ich „politicky korektnejšou“ verziou minulosti,³⁷⁰ ktorá vyhovovala imperiálnym ambíciám aztéckej elity. Aztékovia sa v nej stali „vyvoleným národom“ so spomenutým nadprirodzeným poslaním, ktoré im dávalo pocit nadradenosti nad inými etnikami a súčasne umožňovalo prezentovať ich rozsiahlu vojenskú expanziu ako plnenie božej vôle: bohovia si

³⁶⁸ Bližšie pozri: LÓPEZ AUSTIN – LÓPEZ LUJÁN, *Mito y realidad de Zuyuá...*, passim. LÓPEZ AUSTIN – LÓPEZ LUJÁN, *El pasado indígena*, s. 281 a nasl.

³⁶⁹ Tamže.

³⁷⁰ SAHAGÚN, B. de: *Florentine Codex. General History of the Things of New Spain. Book 10 – The People. Part XI*. Santa Fe: The School of American Research and The University of Utah, 1979, s. 191.

za svoje ľudom prospešné aktivity žiadali „výživu“, ktorú im Aztékovia mohli poskytovať len neutíchajúcim získavaním nových materiálnych a ľudských zdrojov.³⁷¹

Dobové presvedčenie o tom, že vláda Aztékov, t. j. tlatoque a pipiltin, „nad mestom i svetom“ plne zodpovedá božím zámerom, je lapidárne vyjadrené napr. v *Crónica Mexicáyotl*, z ktorej sa dozvedáme, že boh *Huitzilopochtli* Aztékom *in illo tempore* výslovne prisľúbil zvrchovanú vládu nad ostatnými etnikami mezoamerického priestoru, ako aj to, že im tieto etniká budú poskytovať bohatý tribút v podobe rôznych prestížnych predmetov.³⁷²

Druhú časť *Huitzilopochtliho* prisľubu – získavanie prestížnych predmetov – dáva León-Portilla do súvislosti s dôležitým mýtom, rozprávajúcim o tom, ako boh *Huitzilopochtli* usmrtil svojich božských súrodencov – sestru *Coyolxauhqui* a 400 bratov –, lebo plánovali usmrtiť bohyňu *Coatlicue*, ich aj *Huitzilopochtliho* matku, a následne sa zmocnil ich drahocenných zázračných vecí, čo je v mýte vyjadrené tak, že *Huitzilopochtli* spravil z vlastníctva týchto vecí súčasť svojho osudu, resp. svojej nadprirodzenej podstaty (*tonalli*). Keďže aj prestížne predmety vo vlastníctve tlatoque a pipiltin sa označovali výrazom *in-tonal* = ich osud, možno sa domnievať, že tak ako sa podľa predstáv Aztékov stalo „osudom“ boha *Huitzilopochtliho* prisvojiť si prestížne predmety jeho súrodencov, tak bolo za „osud“ tlatoque a pipiltin považované prisvojovať si prestížne predmety v pozemskom svete.³⁷³ Tlatoque aj pipiltin sa považovali za pozemských reprezentantov *Huitzilopochtliho* a iných bohov,³⁷⁴ konajúcich v ich mene a záujme, na základe čoho mohli prisvojovanie si prestížnych predmetov, získaných ako vojenská korisť, výberom tribútu, darom a pod., rovnako ako svoje ďalšie činnosti (výkon štátnej správy a kultových obradov, zúčastňovanie sa vojenských výprav a pod.) prezentovať ako konanie inšpirované konaním ich božských patrónov. Inak povedané, tlatoque a pipiltin imitovali správanie sa bohov v mýtickom čase a priestore v reálnom čase a priestore.

López Austin zaujímavo ukázal, že staré rukopisy boli Itzcoatlom zničené nielen s cieľom vytvoriť verziu minulosti, ktorá by expanzii Tenochtitlanu prepožičala legitimitu vo forme božieho poverenia plniť nadprirodzené poslanie pod vedením tlatoque a pipiltin, ale aj skončiť so situáciou, keď tieto rukopisy, zachytávajúce dejiny jednotlivých calpultin, boli základom ich samostatných identít a legitimizovali moc ich tradičných vodcov, čo

³⁷¹ Bližšie pozri: LEÓN-PORTILLA, *La Filosofía Náhuatl*, s. 249 – 257. CASTAÑEDA DE LA PAZ, Ma.: Itzcoatl y los instrumentos de su poder. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 36, 2005, s. 115 – 147.

³⁷² TEZOZOMOC, *Crónica Mexicáyotl*, s. 23 – 25.

³⁷³ LEÓN-PORTILLA, *Toltecatyotl...*, s. 240 – 241.

³⁷⁴ Napríklad Durán v súvislosti s vládou tlatoaniho Huitzilihuitla uvádza: „[Huitzilihuitl] Empeçó á poner leyes y ordenanzas en su República, en especial en lo que tocava al culto a sus dioses, que era en lo que sobre todo se esmerauan todos los señores y reyes, teniéndose ellos por semejança suya y teniendo que la honra que se hacía á los dioses se hacía á ellos...“ DURÁN, *Historia...*, I., s. 111.

znemožňovalo výraznejšie rozvinutie spoločnej identity všetkých obyvateľov Tenochtitlanu (t. j. ich vedomia príslušnosti k spoločenstvu, ktoré je širšie ako jednotlivé *calpulli*) a viedlo tiež k nežiaducej konkurencii pri výkone verejnej moci – túto moc vykonávali nielen *tlatoni* a jeho úradníci, ale (na miestnej úrovni) aj tradiční vodcovia *calpultin*.³⁷⁵ Vytvorenie novej, oficiálnej verzie aztéckej histórie tak možno chápať aj ako dôležitý sprievodný jav procesu centralizácie verejnej moci v Tenochtitlane, t. j. jej koncentrácie v rukách *tlatoniho* a ním riadeného aparátu štátnych orgánov.

Legitimita vlády *tlatoque* a *pipiltin* nad *macehualtin* Tenochtitlanu, ale aj nad elitou a *macehualtin* podmanených mestských štátov, vyplývala nielen z nutnosti plniť nadprirodzené poslanie, ale aj zo spomenutého, nepriameho genealogického „napojenia sa“ vládcov Tenochtitlanu na panovnícku dynastiu niekdajšej ríše Toltékov. Toto „napojenie“ ich v istom zmysle stavalo do pozície podobnej pozícii rímsko-nemeckých cisárov: podobne ako rímsko-nemeckí cisári sa aj vládcovia Tenochtitlanu štylizovali do pozície obnoviteľov zaniknutej ríše a dedičov vládnej moci jej panovníkov, pričom nie je bez zaujímavosti, že jedni aj druhí sa do tejto pozície dostali takpovediac „okľukou“, prví prostredníctvom franskej dynastie Karolovcov, druhí prostredníctvom vládnucej dynastie štátu Culhuacan, ktorá mala toltécke korene. Doklad existencie akéhosi nahuaského náprotivku európskeho konceptu *translatio imperii* možno nájsť napr. v prameni *Anales de Cuauhtitlán*, v ktorom sa na jednom mieste opisujú postupné zmeny sídel, ktorých aliancie vykonávali Toltékmi, resp. ich strediskom – mestom Tula (údajne) zavedenú vládu nad stredným Mexikom; ako posledná z týchto aliancií je v prameni uvedený trojspolok Tenochtitlanu, Texcoca a Tlacopan.³⁷⁶

Motecuhzoma I. prispel k presadeniu sa aztéckej štátnej ideológie v spoločenskej praxi o. i. tým, že výkonom štátneho kultu poveril profesionálnych kňazov, z ktorých vytvoril osobitnú polosamosprávnú organizáciu ako súčasť štátneho aparátu,³⁷⁷ a v každom *calpulli* Tenochtitlanu zriadil verejnú školu (*telpochcalli*),³⁷⁸ čím *de facto* zaviedol povinnú školskú dochádzku, umožňujúcu intenzívne oboznamovať a stotožňovať vyučovanú mládež (oboch pohlaví) s aztéckou ideológiou a spoločenským poriadkom.

³⁷⁵ LÓPEZ AUSTIN, *Hombre-Dios...*, s. 173–176.

³⁷⁶ Porovnaj: „El primer tlatoloyan estuvo en Tollan [= Tula?], Cuauhchinanco, Cuauhnáhuac, Huaxtépec y Cuauhuacan; cuando éste terminó, se asentó el de Azcapotzalco, Colhuacan y Coatlichan; cuando éste terminó, se asentó el de Mexico Tenochtitlan, Tezcoco Acolhuacan y Tlacopan Tepanohuayan; y luego llegaron los españoles.“ *Anales de Cuauhtitlan*. Paleografía y traducción Rafael Tena. México: Dirección General de Publicaciones del Consejo Nacional para la Cultura y las Artes, 2001, s. 217.

³⁷⁷ DURÁN, *Historia...*, I, s. 266 – 267.

³⁷⁸ Tamže, s. 266.

Obdobie rozvinutého (mestského) štátu

Štátna organizácia sa v Tenochtitlane skonsolidovala v priebehu vlády Motecuhzomu I. V nasledujúcom období sa evidentne ďalej rozvíjala (t. j. stávala čoraz komplexnejšou), pramene však jej rozvoj systematicky neopisujú, resp. informujú najmä o podobe, ktorú mala v čase *conquisty*, o ktorej však nemožno automaticky tvrdiť, že ide o podobu, ktorú mala od začiatku obdobia rozvinutého štátu. Uvedené platí vo vzťahu k obdobiu rozvinutého štátu nielen o štátnej, ale aj o sociálnej a ekonomickej organizácii, ako aj o práve, kulte a pod. Tenochtitlanu.

Začiatok obdobia rozvinutého (mestského) štátu možno spojiť ešte s prebiehajúcou vládou Motecuhzomu I. Po Motecuhzomovi I. sa tlatoanim Tenochtitlanu stal Axayacatl (1469 – 1481). Pokračoval v rozširovaní Aztéckej ríše, avšak v roku 1478/1479 utrpeli vojská trojspolku po prvýkrát zdrvivú porážku od štátu Tarascov. Axayacatl tiež anektoval mesto Tlatelolco (v roku 1473), ktoré, ako už vieme, sa stalo administratívno – teritoriálnou súčasťou Tenochtitlanu (jeho piatou štvrtou), pričom však obyvatelia Tlatelolca sa naďalej intenzívne zaoberali obchodom, a to aj diaľkovým obchodom, a v tomto smere si zachovali istú mieru samostatnosti.

Po Axayacatlovi nastúpil tlatoani Tizoc (1481 – 1486), s ktorým sa nespája žiadny významnejší čin. Ďalším vládcom bol Ahuitzotl (1486 – 1502), za vlády ktorého dosiahla hegemonia trojspolku najväčší územný rozsah (trojspolok ovládal územia, ktoré dnes patria do týchto štátov mexickej federácie: Puebla, Guerrero, Veracruz, Oaxaca a Chiapas). Zdá sa, že už za vlády Ahuitzotla sa aztécka forma vlády začala meniť z limitovanej na absolútnu monarchiu, hoci typickým absolútnym monarchom (autokratom) bol až Ahuitzotlov nástupca.

Ahuitzotla vystriedal Motecuhzoma II. Xocoyotzin (1502 – 1520), ktorý mal výrazne väčšiu osobnú moc ako predchádzajúci tlatoque. Pomery existujúce za jeho vlády vo viacerých smeroch pripomínajú pomery známe z orientálnych despocií, o čom vypovedajú najmä nasledujúce skutočnosti:

1. výkon štátnej moci mal autokratický charakter;
2. sociálna hierarchia sa stabilizovala: Motecuhzoma II. zakázal osobám, ktorých obaja rodičia nepatrili od narodenia k pipiltin, zastávať funkcie na ústrednej úrovni štátneho aparátu, čím osoby neurodzeného pôvodu so zásluhami (t. j. *quauhpipiltin*), resp. ich (mužskí) potomkovia, ale aj „poloviční pipiltin“ (t. j. pipiltin, ktorých jeden rodič, zvyčajne matka, nepatril k pipiltin), stratili možnosť zastávať vyššie, resp. najvyššie

štátne funkcie.³⁷⁹ Toto opatrenie v podstate znemožnilo (predtým v určitom rozsahu praktizovanú) vertikálnu (vzostupnú) sociálnu mobilitu, keďže na dosiahnutie určitých vyšších pozícií v sociálnej hierarchii, resp. určitých vyšších postov v štátnom aparáte, armáde či organizácii kňazov a pod. bolo potrebné mať nielen osobné zásluhy, ale aj urodzený pôvod (narodiť sa ako pilli);

3. tlatoani sa vyhlasoval za vrchného vlastníka všetkej pôdy a svojvoľne konfiškoval majetok bývalých štátnych funkcionárov neurodzeného pôvodu a príležitostne aj zámožných obchodníkov;
4. tlatoani, ako vyplýva z očitých svedectiev *conquistadorov*,³⁸⁰ vyžadoval prejavovanie exaltovanej úcty voči svojej osobe (napr. bolo zakázané hľadiť tlatoanimu do tváre), obklopoval sa mimoriadnym prepychom a pod.

Motecuhzoma II. uskutočnil len malé množstvo výbojov a zaoberal sa hlavne úpravou pomerov existujúcich vo vnútri Aztéckej ríše a jej správou. Tenochtitlan za jeho vlády začal výraznejšie kontrolovať Texcoco a zasahovať do jeho vnútorných pomerov.

Motecuhzoma II. bol alebo popravený *conquistadorom*, alebo usmrtený jeho vlastnými poddanými pre neschopnosť či nechotu postaviť sa španielskej invázii, a to aj napriek tomu, že mal k dispozícii značnú vojenskú silu, takže teoreticky mohol poraziť Španielov. Po jeho smrti vládli, až pokým si španielski dobyvatelia definitívne nepodmanili Tenochtitlan, ešte dvaja tlatoque, a to – Cuitlahuac (1520) a po ňom Cuauhtémoc (1520 – 1521).

V priebehu obdobia rozvinutého štátu sa vládnuca vrstva Tenochtitlanu postupne odklonila od zuyánskej ideológie, resp. túto ideológiu transformovala tak, aby vyhovovala jej imperiálnym záujmom. Zo začiatku vládnuca vrstva ochotne prijímala zuyánsku ideológiu, keďže išlo o silný zdroj legitimacy jej nadradeného a zvýhodneného spoločenského postavenia i politickej moci. Aztécka verzia tejto ideológie hlásala, že Tenochtitlan, hoci ho Aztékovia založili na podnet svojho božského patróna/hlavného boha *Huitzilopochtliho*, vznikol z vôle boha *Quetzalcoatla*, ktorému bol *Huitzilopochtli* podriadený. *Huitzilopochtli* bol totiž jedným z božských vodcov skupín ľudí odchádzajúcich z Tollanu na miesta ich budúcich štátov, ktorí vznikli z *Quetzalcoatla*, resp. tým, že *Quetzalcoatl* sa na týchto bohov – vodcov rozdelil, čo však nebolo spojené s jeho zánikom a zároveň ho nadradzovalo nad bohov, ktorých zo seba samého vytvoril. Verzia tiež stotožnila mýtické sídlo Tollan s reálnym – toltéckym sídlom Tula. *Quetzalcoatl* tak vládol v Tule, kde založil vládnucu dynastiu a poskytol jej vládnú moc. Keďže vládnuca dynastia Tenochtitlanu (a s jej členmi spríbuznená vrstva pipiltin) bola (nepriamo) genealogicky spojená s toltéckou vládnucou dynastiou, bolo možné tvrdiť, že aj

³⁷⁹ TRIGGER, *Understanding Early Civilizations...*, s. 161 – 162.

³⁸⁰ Pozri napr. DÍAZ DEL CASTILLO, *Historia...*, s. 166 a nasl.

aztécku vládnucu dynastiu založil boh a že vládna moc aj tejto dynastie pochádza od boha, a to tým viac, že tlatoque a pipiltin Tenochtitlanu interpretovali výkon bohom poskytnutej vládnej moci ako prostriedok udržiavania i rozširovania vlády boha nad ľudstvom/svetom, majúcej mýtický predobraz v *Quetzalcoatlovej* vláde nad primordiálnym ľudstvom v Tollane, resp. nad Toltékmi v Tule. Stotožnenie Tollanu s Tulou ďalej legitimizovalo hegemoniu ako spôsob usporiadania medzištátnych vzťahov. Hegemoniu spolu vytvorili a spolu spravovali niekoľké (spravidla tri) rovnoprávne mestské štáty, ktoré podmaneným mestským štátom ponechali istú mieru samostatnosti, ako aj samosprávu, avšak vyžadovali od nich pravidelné poskytovanie tribútu. Zakladateľom a/alebo súčasťou prvej hegemonie s takýmto charakterom mal byť Tollan/Tula, t. j. mesto, kde boh (prvým) ľudským vládcom poskytol vládnu moc, čo hegemonii automaticky prepožičalo legitimitu.³⁸¹

Spomenutý odklon vládnucej vrstvy Tenochtitlanu od zuyuánskej ideológie, resp. jej transformácia touto vrstvou, súviseli s tým, že Tenochtitlan časom získal značnú vojenskú, politickú, ako aj ekonomickú moc, ktorá mu umožnila v rozhodujúcej miere riadiť expanziu trojopolku a centrálnie ovládať celú Aztécku ríšu. Zuyuánskej ideológii zodpovedajúci model hegemoniálneho impéria bol tým výrazne narušený. Ríšu už nebudovali a nespravovali traja samostatní a rovnoprávni hegemoni, ale prevažne iba jeden z nich (Tenochtitlan), ktorý, navyše, začal systematicky kontrolovať zvyšných dvoch (Texcoco, Tlacopan). Centralizácia moci v ríši, t. j. jej koncentrácia v rukách Tenochtitlanu, sa uskutočnila aj v náboženskej rovine, keď Tenochtitlan svojho hlavného boha *Huitzilopochtliho* nadradil – ako akéhosi „adoptívneho otca“ – nad bohov – zakladateľov a patrónov ostatných mestských štátov (vrátane bohov Texcoca a Tlacopan), čo súviselo s presvedčením aztéckej vládnucej vrstvy, že „živíť bohov“ v záujme udržania existencie sveta je úlohou predovšetkým Tenochtitlanu. Toto presvedčenie vychádzalo z *Huitzilopochtliho* dávneho prísľubu Aztékom, že pod jeho vedením budú „vládnuť svetu“, a podporovala ho celková úspešnosť (z dobového hľadiska mimoriadne veľký územný rozsah, ekonomická rentabilita a pod.) expanzie trojopolku, resp. čoraz viac iba Tenochtitlanu. Ako vidieť, odklon Tenochtitlanu od zuyuánskej ideológie zrušil nielen vzájomnú rovnosť hegemonov, ale aj stav, keď sa v duchu tejto ideológie rešpektovala – popri relatívnej politickej samostatnosti a samospráve – aj etnická, kultúrna a náboženská svojbytnosť mestských štátov. Inak povedané, odklon viedol k určitej (predtým neexistujúcej) nadradenosti jedného etnika – Aztékov a jedného boha – *Huitzilopochtliho* nad všetkými ostatnými etnikami a ich bohmi, zdôvodnenej hlavnou zodpovednosťou Aztékov za „živenie

³⁸¹ Bližšie pozri: LÓPEZ AUSTIN – LÓPEZ LUJÁN, *Mito y realidad de Zuyuá...*, passim. LÓPEZ AUSTIN – LÓPEZ LUJÁN, *El pasado indígena*, s. 281 a nasl.

bohov“. Zostáva dodať, že v praktickej rovine sa odklon prejavil určitým upevnením vlády Tenochtitlanu nad podmanenými mestskými štátmi.³⁸²

Štátne územie

Územie Tenochtitlanu malo charakter urbanizovaného sídla, ktorého rozloha postupne dosiahla asi 1.350 ha, pričom centrum alebo tzv. epicentrum mesta (centrá mezoamerických miest sa v literatúre často označujú ako „mestské epicentrá“) zaberalo z tejto plochy asi 16,9 ha. Tenochtitlan časom obývalo zhruba 212.500 ľudí, pričom hustota osídlenia bola vysoká – 157,4 osôb na jeden hektár.³⁸³ Uvedenými kvantitatívnymi charakteristikami Tenochtitlan výrazne prevyšoval ostatné nahuaské, ale aj mnohé ďalšie súdobé mezoamerické mestá: v neskorom postklasickom období bola v strednom Mexiku priemerná rozloha mesta iba 100 ha³⁸⁴ a priemerná rozloha mestského epicentra iba 1,9 ha;³⁸⁵ v rámci celej neskorej postklasikkej Mezoameriky bol priemerný počet obyvateľov mesta iba 10.850 osôb a priemerná hustota osídlenia v týchto mestách bola iba 49 osôb na jeden hektár.³⁸⁶ Tenochtitlan uvedenými charakteristikami výrazne prevyšoval aj druhé hlavné centrum Aztéckej ríše, mesto Texcoco, ktoré malo rozlohu asi 450 ha a v ktorom žilo asi 24.100 osôb (hustota obyvateľstva bola 53,6 osôb na jeden hektár).³⁸⁷

Archeológ M. E. Smith, odborník na predhispánsky urbanizmus stredného Mexika, rozvinul komplexnú metodiku skúmania tohto pre vznik a vývoj nahuaských, ako aj iných mezoamerických mestských štátov dôležitého fenoménu, spočívajúcu vo výskume štyroch podstatných, vzájomne prepojených aspektov (dimenzií) nahuaských miest,³⁸⁸ a to: 1. ich fyzickej formy; 2. života ich obyvateľov; 3. ich funkcií; a 4. symbolických (náboženských, ideologických, kolektívnu identitu mešťanov vytvárajúcich a iných významov), ktoré im boli pripisované.³⁸⁹

³⁸² Tamže. Pozri aj SIDDERS HODGINS, L. C.: The Mexican Imperial Dream: The Role of the State, the Civilian and Institutions of Tenochtitlan. *Past Imperfect*, 15, 2009, s. 267 – 289.

³⁸³ SMITH, M. E.: City Size in Late Postclassic Mesoamerica. *Journal of Urban History*. Vol. 31, no. 4, 2005, s. 409 a nasl.

³⁸⁴ Tamže, s. 410.

³⁸⁵ Tamže, s. 415.

³⁸⁶ Tamže, s. 412.

³⁸⁷ Tamže, s. 411, 412.

³⁸⁸ K tomu pozri: SMITH, M. E.: The Archaeology of Aztec City-State Capitals: Four Views of Aztec Urbanism. In: Mastache, A. G. et al. (eds.): *Urbanism in Mesoamerica/El urbanismo en Mesoamérica*. Vol. II. Mexico City & University Park: INAH & The Pennsylvania State University, 2008, s. 447 – 499. SMITH, *Aztec City-Capitals*.

³⁸⁹ Mestá, existujúce v rámci jednotlivých nahuaských altepeme, možno v zásade rozdeliť na mestá, ktoré boli ich politickými centrami, ako aj najväčšími, najľudnatejšími a najbohatšiu zástavbu majúcimi sídlami, a na ich ostatné – menšie, menej ľudnaté a jednoduchšiu zástavbu majúce mestá; popri mestách sa vyskytovali aj sídla

Prvým aspektom mesta, jeho formou, Smith rozumie jednak demografické charakteristiky mesta, ako sú počet obyvateľov a hustota osídlenia, jednak fyzické, resp. topografické charakteristiky mesta, ako sú rozloha a pôdorys, plán, podľa ktorého bolo mesto vystavané, resp. podľa ktorého boli rozmiestnené jeho nehnuteľné prvky (budovy, ulice, námestia a i.), či podoba mestských obytných budov a verejnej architektúry. Pre formu nahuaských, ako aj prevažnej väčšiny iných mezoamerických miest bolo typické, že mali (rôzne veľké) epicentrá, zreteľne sa odlišujúce od ich ostatných častí. Kým epicentrá boli postavené podľa určitého systematického plánu, ostatné, rezidenčné časti miest vznikli na základe iba minimálneho, alebo aj žiadneho plánovania,³⁹⁰ čo však neplatí o Tenochtitlane, ktorý bol vybudovaný, resp. postupne prebudovaný podľa určitého plánu ako celok.³⁹¹ Epicentrá miest boli tvorené monumentálnymi kamennými objektmi verejnej architektúry (v niektorých mestách sa však takéto objekty nachádzali aj mimo epicentier), ktoré z rôznych strán ohraničovali nezastavaný, zhruba pravouhlý priestor, t. j. námestie (*plaza*), ako ďalšiu z charakteristických súčastí epicentier. V Teotihuacane však centrálné námestie neexistovalo a Tenochtitlan mal zase dve centrálné námestia, a to – jedno otvorené, ktorým sa (popri iných znakoch) podobal na Tulu, a jedno unikátne – uzavreté, t. j. obohané múrom, a husto zastavané monumentálnymi budovami s kultovou funkciou (k tomu pozri aj ďalej). Námestia, ako sa zdá, boli prístupné širokej verejnosti. Ľudia na ne prichádzali, aby niečo predali alebo kúpili, ponúkli svoje napr. remeselné služby, prevzali si potraviny, šatstvo či kultové predmety, ktoré im vládcovia a elity príležitostne poskytovali, zapojili sa do výkonu určitých kultových obradov, z blízka sledovali, ako vládcovia a elity vykonávajú najmä na vrcholových plošinách kultových pyramíd iné, spektakulárnejšie kultové obrady, vypočuli si prejavy, oznamy či pokyny vládcov a elít (pokyny sa mohli týkať napr. verejno-prospešných prác, ktoré obyčajní mešťania povinne vykonávali; tieto práce spočívali najmä vo výstavbe, prestavbe a údržbe rôznych architektonických objektov a štruktúr mesta) a pod.³⁹²

Jednotlivé objekty verejnej architektúry mali v nahuaských mestách viac či menej odlišný vzhľad, veľkosť i priestorovú orientáciu; niektoré objekty sa zase vyskytovali v

rurálneho charakteru. Možno doplniť, že výsledky archeologických výskumov nepotvrdili Lockhartov názor, že Nahuovia neodlišovali svoje altepeme od mestských sídel, ktoré boli ich centrami, resp. že tieto sídla nechápali ako osobitné centrá svojich altepeme, založený najmä na fakte, že v písomných prameňoch sa väčšinou nerozlišuje medzi altepeme ako celkami a sídlami, ktoré boli ich centrami (pozri LOCKHART, *The Nahuas...*, s. 19). Naopak, archeologické výskumy ukázali, že centrálna mestská sídla sa svojím vzhľadom výrazne odlišovali od ostatných, hoci aj mestských sídel, existujúcich v altepeme, a preto ich treba odlišovať od altepeme ako takých. Porovnaj SMITH, *La fundación de las capitales de las ciudades-estado aztecas...*, s. 258 – 259.

³⁹⁰ SMITH, *Aztec City-Capitals*, s. 8, kapitoly 4 a 5.

³⁹¹ SMITH, *Mesoamerican state formation...*, s. 631.

³⁹² SMITH, *Aztec City-Capitals*, s. 8, kapitoly 4, 5 a 6.

rôznych mestách v rôznom počte. Ku kamenným objektom nahuaskej verejnej architektúry konkrétne patrili:³⁹³

- stupňovité pyramídy (*teocalli*) s pravouhlým pôdorysom, na ktorých vrcholovej platforme stáli jeden alebo dva chrámy;

- chrámy s okrúhlym pôdorysom;

- dvory s pôdorysom pripomínajúcim písmeno I, na ktorých sa hrala špeciálna loptová hra s určitým náboženským významom;

- samostatne stojace nižšie platformy s kultovými funkciami (možno k nim zaradiť: *tzompantli*, na ktorých boli verejne vystavené lebky obetovaných ľudí; *tzitzimime*, čo boli platformy ozdobené reliéfmi alebo maľbami znázorňujúcimi ľudské lebky a prekrížené ľudské kosti; ostatné platformy buď s pravouhlým, alebo okrúhlym pôdorysom);

- prenosné zdobené oltáre umiestňované o. i. pred chrámy, pri ktorých alebo na ktorých boli obetovaní ľudia;

- paláce (*tecpan*) mestských vládcov a elít (*tetecuhtin*, *pipiltin*). Mali rezidenčnú funkciu (vládcovia a elity v palácoch bývali, a to spolu so svojimi príbuznými, služobníctvom a prípadne aj s vysokými úradníkmi, kňazmi či vojenskými hodnostármi) a zároveň boli formálnymi priestormi, v ktorých sa vykonávali niektoré kultové obrady, ako aj štátna správa a súdnictvo, v ktorých vládcovia a elity alebo nimi poverení civilní a vojenský hodnostári úradne komunikovali s obyvateľmi mesta a v ktorých boli prijímaní cudzí vládcovia alebo ich vyslanci. V palácoch existovali úradné archívy, sklady, v ktorých sa uschovávali štátne zásoby potravín, šatstva, zbraní a pod., prestížne predmety, rôzne veci poskytnuté ako tribút a pod. Hoci vzhľad palácov značne varioval, o všetkých palácoch platí, že sa zreteľne odlišovali od nižších, menších a jednoduchších domov *macehualtin* a že mali rovnakú základnú štruktúru – boli tvorené vnútorným dvorom, do ktorého sa zvonka dalo vstúpiť iba jedným vchodom, a miestnosťami, ktoré boli postavené okolo dvora a zároveň v určitej väčšej výške nad úrovňou dvora (resp. sa tieto miestnosti nachádzali na poschodí);³⁹⁴

- iné verejné budovy. Možno k nim zaradiť budovy škôl *telpochcalli* a *calmecac*, ako aj budovy, v ktorých sa schádzali elitní bojovníci; výskyt týchto budov v iných mestách ako v Tenochtitlane nebol zatiaľ archeologicky potvrdený (v týchto mestách zrejme vzdelávanie potomkov elít prebiehalo v palácoch vládcov, kde sa tiež schádzali elitní bojovníci). K iným

³⁹³ Tamže, kapitola 4.

³⁹⁴ Popri palácoch s rezidenčnou a zároveň administratívnou funkciou existovali ešte paláce s iba rezidenčnou funkciou a paláce slúžiace na oddych. Bližšie pozri TOBY EVANS, S.: Aztec Palaces and Other Elite Residential Architecture. In: Toby Evans, S. – Pillsbury, J. (eds.): *Palaces of the Ancient New World. A Symposium at Dumbarton Oaks 10th and 11th October 1998*. Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2004, s. 7 – 58.

verejným budovám patrili aj verejné sauny (*temazcalli*), v ktorých sa Nahuovia očisťovali nielen v hygienickom, ale aj v náboženskom zmysle, prípadne s cieľom vyliečiť sa z nejakej choroby.

Druhým aspektom mesta, ktorým je život jeho obyvateľov, Smith rozumie sociálnu (triednu), ekonomickú (profesijnú), etnickú a rodovú diferenciaciu, ďalej sociálnu organizáciu (rozšírené rodiny/domácnosti, susedské spoločenstvá) a napokon aj ekonomický, politický a náboženský život mestského obyvateľstva.³⁹⁵

Tretím aspektom mesta sú podľa Smitha funkcie, ktoré mestské inštitúcie a aktivity plnia smerom navonok, vo vzťahu k sídlam nachádzajúcim sa v okolí mesta, v rámci celého okolitého regiónu, alebo aj v rámci viacerých regiónov; Tenochtitlan plnil okrem takýchto funkcií aj funkcie vo vzťahu k prakticky celej ríši. Externé funkcie mesta majú ekonomický a/alebo administratívny a/alebo náboženský charakter a sú podstatnou súčasťou komplexu obojsmerných vzťahov medzi mestom a jeho okolím.³⁹⁶

Posledným – štvrtým aspektom mesta sú symbolické významy, ktoré sú mestu – tak celému mestu, ako aj jeho konkrétnym súčasťami (budovám a i.) – pripisované, resp. ktoré mesto a jeho súčasti komunikujú. Tieto významy sú odlišné v závislosti na úrovni – vysokej, strednej, alebo nízkej – na ktorej sú skúmané. Mestá a ich súčasti môžu hmotne znázorňovať určité fundamentálne idey, na ktorých spočívajú špecifické kultúrne alebo náboženské tradície – vtedy majú symbolické významy miest alebo ich súčastí vysokú (resp. najvyššiu) úroveň. Na tejto úrovni môžu symbolické koreláty fyzických znakov miest a ich súčastí vyjadrovať takú komplexnú mieru znalosti a chápania príslušných kultúrnych či náboženskej tradícií, ktorá je dostupná iba elitám (ako ezoterické poznanie), a preto tí, čo nepatria k elite, nemôžu tejto (najvyššej) úrovni symboliky miest a ich súčastí (dostatočne) porozumieť. Uvedené platí aj o macehualtín nahuaských mestských štátov, ktorí neparticipovali na tzv. elitnej kultúre, rozšírenej medzi vládcami a pipiltin naprieč hranicami jednotlivých altepeme, ba aj za hranice nahuaskej oblasti, t. j. macehualtín nežili tak, ako vládcovia a pipiltin, a mali oproti nim výrazne menšie vzdelanie = poznanie, takže sa možno domnievať, že nevedeli systematicky dešifrovať najvyššiu úroveň symboliky svojich miest či mestských prvkov.³⁹⁷

Strednú úroveň symboliky miest a ich súčastí predstavujú nimi komunikované, nielen náboženské, ale aj politicko-ideologické posolstvá, ktoré zdôrazňujú určitú, až nadprirodzenú výnimočnosť miest a ich súčastí, demonštrujú značné bohatstvo a moc mestských vládcov a elít, stojacich na čele miest, a pod., čím, pochopiteľne, zásadne vplývajú na myslenie

³⁹⁵ SMITH, *Aztec City-Capitals*, s. 8 – 9.

³⁹⁶ Tamže, s. 9.

³⁹⁷ Tamže, s. 9 – 12, 136 a nasl.

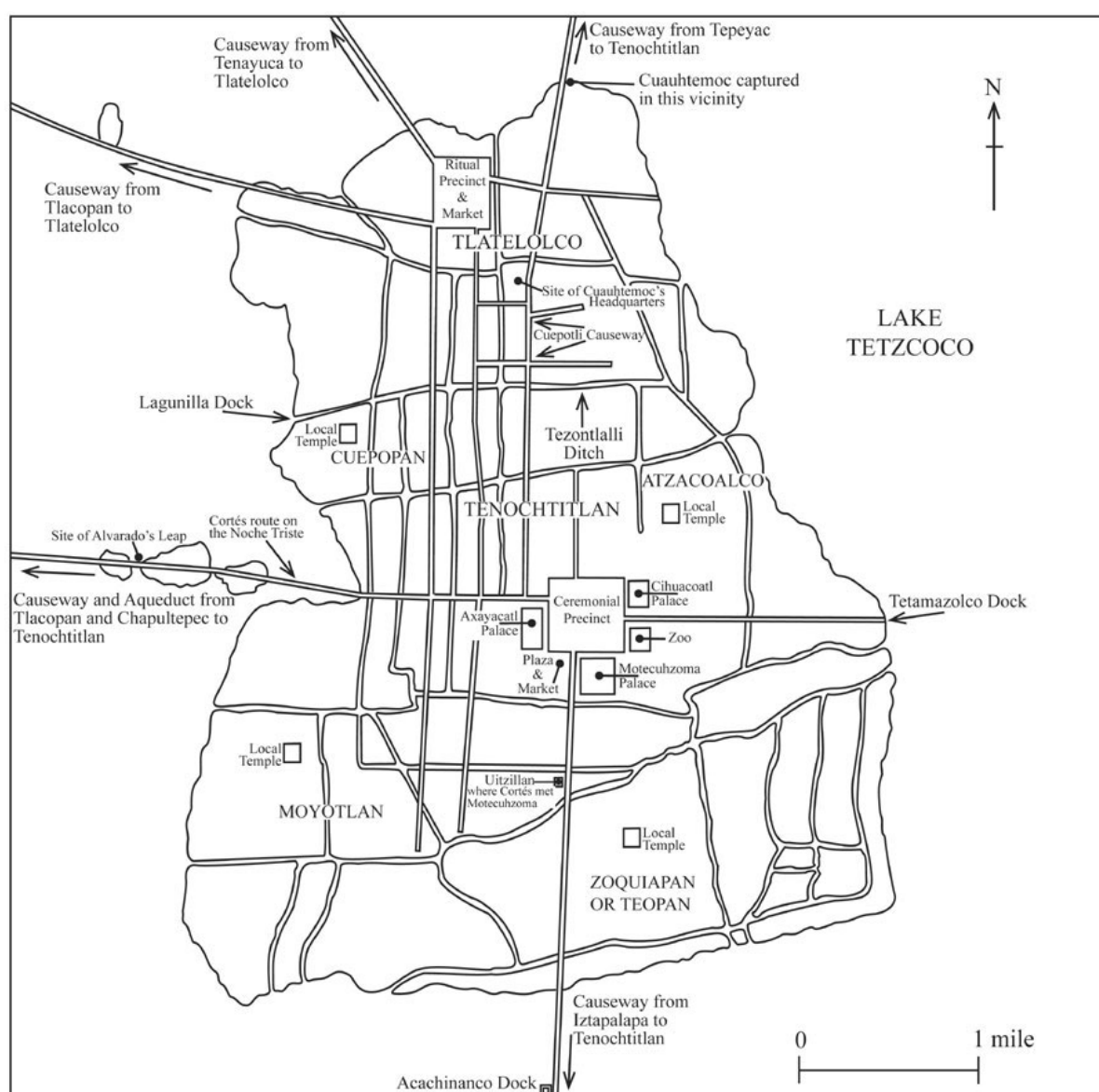
a správanie sa mešťanov. Napríklad monumentalita budov tvoriacich epicentrá nahuaských a iných mezoamerických miest ukazovala, že ich vládcovia a elity sú mimoriadne schopní, majetní, ako aj mocní ľudia, keď dokázali zorganizovať a úspešne dokončiť náročnú výstavbu takýchto budov, t. j. obstarat' dostatok stavebného materiálu, uplatniť zložitejšie stavebné postupy, ako aj presvedčiť obyčajných ľudí o verejnej potrebe monumentálnych budov (napr. na kultové účely) a prípadne ich aj silou donútiť, aby tieto budovy postavili. Výstavba monumentálnych budov v mestách tiež signalizovala, a to nielen do vnútra miest, ale aj navonok, že ich obyvatelia sa hlásia k dobovo všeobecne uznávanej (= legítimnej) náboženskej tradícii a ideológii, keďže práve monumentálne budovy a ich určitá dislokácia robili z miest kópie ich posvätných nadpozemských prototypov. Nástenné maľby či plastiky a malé monumenty (oltáre, stély, sochy a i.), na ktorých mohli, ale aj nemuseli byť nápisy, zase komunikovali určité idey, týkajúce sa náboženstva či politiky, ako aj základné hodnoty a pravidlá, ktorých sa obyvatelia miest mali pridržať a podľa ktorých mali (správne) žiť.³⁹⁸

Významy nízkej (resp. najnižšej) úrovne sú špecifické významy, ktoré majú mestá a ich súčasti pre ich jednotlivých obyvateľov a ktoré formujú myslenie a správanie sa týchto obyvateľov. Mestské štruktúry sú pritom staviteľmi mesta = vládnucou vrstvou často zámerne vybudované tak, aby im obyvatelia miest pripísali konkrétne významy, ktoré usmernia ich myslenie a správanie. Napríklad budovy mestských epicentier boli postavené tak, aby ich bolo dobre vidieť, a to aj z väčšej vzdialenosti, a aby svojou monumentalitou, bohatou výzdobou a symetrickou dislokáciou doslovne „ohromili“ všetkých mešťanov a vyvolali v nich dojem, že žijú vo výnimočných sídlach, na čo by mali byť patrične hrdí a za čo by mali byť patrične vďační tým, čo stoja na čele týchto sídel, t. j. vládcov a elitám. Voľný vstup na centrálné námestia miest (vstup na uzavreté ceremoniálne námestie Tenochtitlanu bol však limitovaný, ako aj kontrolovaný) umožňoval stretávanie sa obyčajných mešťanov a mestských vládcov a elít (napr. pri výkone kultových obradov), ktoré v obyčajných mešťanoch mohlo vzbudiť pocit, že nie sú vylúčení z dôležitého mestského diania a tvoria tak spolu s vládcami a elitami súdržné mestské komunity, od čoho sa ďalej mohla odvíjať ich relatívna ochota akceptovať panujúci spoločenský poriadok, hoci zvýhodňoval vládcov a elity. Obyčajní mešťania, ale aj mestské elity mohli zase nadobudnúť presvedčenie, že kultové obrady sú niečím mimoriadne významným, keď sa odohrávajú na takom veľkolepom „javisku“, akým sú mestské epicentrá, čo mohlo posilniť ich identifikáciu s mestskými štátmi, v ktorých žili, a tak aj ich lojalitu k vládcov týchto mestských štátov, atď.³⁹⁹

³⁹⁸ Tamže, s. 12 – 13, 143 a nasl.

³⁹⁹ Tamže, s. 14 – 15, kapitola 6.

V tejto stati, zameranej na prvý podstatný prvok aztéckeho mestského štátu – na jeho teritoriálny substrát, systematicky opisujem fyzickú formu Tenochtitlanu (k nej pozri obrázok č. 2) a zmieňujem sa aj o niektorých dimenziách jej komplexnej symboliky. Ďalej sa teda zaoberám tým, čo Smith vymedzil ako prvý a štvrtý aspekt mesta. Rôznym stránkam života obyvateľov Tenochtitlanu (Smithov druhý aspekt mesta) som sa venoval a ešte sa budem venovať v rámci 3. kapitoly, a budem ich skúmať aj v 4. a 5. kapitole. Smithov tretí aspekt mesta, t. j. externé funkcie Tenochtitlanu charakterizujem (ďalej v 3. kapitole v rámci výkladu o pozícii Tenochtitlanu v Aztéckej ríši) iba v krátkosti, keďže práca sa prednostne zameriava na vnútorný vývoj Tenochtitlanu.

Obrázok č. 2: Schematický plán Tenochtitlanu⁴⁰⁰

⁴⁰⁰ Prevzaté z AGUILAR-MORENO, M.: *Arquitectura azteca*, s. 21. [sine anno]. Dostupné na internete: http://www.famsi.org/spanish/research/aguilar/Aguilar_Arch_Bib_es.pdf (01. 03. 2017).

Tenochtitlan, ako už vieme, bol mestom na jazernom ostrove. Dopraviť sa z neho na pevninu, alebo naopak, bolo možné, po prvé, v člne. Tenochtitlan mal viacero prístavov; k hlavným prístavom patrili: východný prístav Tetamazolco, z ktorého sa cestovalo o. i. do Texcoca; južný prístav Acachinanco; západný prístav pri kamennom akvadukte, ktorý do Tenochtitlanu privádzal vodu z pahorku Chapultepec; a severozápadný prístav umiestnený južne od ceremoniálneho centra Tlatelolca, ktorý bol po conquiste nazvaný La Lagunilla.⁴⁰¹

Po druhé, z niektorých miest na pobreží sa do Tenochtitlanu, alebo naopak, dalo prísť suchou nohou, a to po cestách (*calzadas*), ktoré viedli po povrchu jazerných hrádzí a boli vybudované tak, že ich niektoré úseky boli pevne osadené a iné zase boli mostami, ktoré bolo možné zodvihnúť a zabrániť tak nepriateľským bojovníkom pochodovať z pobrežia priamo do Tenochtitlanu⁴⁰² (zdvihnuté mosty mohli zároveň obrancom Tenochtitlanu poslúžiť ako provizórne hradby).

Jednotlivé hrádze/cesty mali rozdielne technické parametre. Hrádza/cesta smerujúca z Tenochtitlanu na juh do mesta Iztapalapa bola široká cca. 20 m a vybudovaná (okolo roku 1432) ako násyp z kamenia a hliny, na ktorom bol osadený tzv. *talud*, t. j. kamenný múr s lichobežníkovým profilom (základňa múru bola širšia ako jeho vrchná časť, čiže steny múru boli šikmé, resp. sa smerom dohora zužovali). V roku 1466 bola postavená hrádza/cesta, ktorá smerovala z Tenochtitlanu na západ, pričom na určitom mieste sa rozdejovala a viedla – severozápadným smerom do Tlacopan (táto hrádza/cesta bola vybudovaná ako násyp z kamenia a hliny, na ktorom bol osadený *talud*, a mala šírku cca. 22 m) a juhozápadným smerom na pahorok Chapultepec (táto hrádza/cesta bola vybudovaná ako hlinený násyp, na ktorom spočíval *talud*, a mala šírku cca. 12 m), odkiaľ tiež do Tenochtitlanu prúdila čerstvá (neslaná) voda kamenným akvaduktom, postaveným paralelne s hrádzou/cestou, o ktorej práve hovoríme. Tlatelolco bolo spojené hrádzou/cestou: smerom na západ (cez svoju územnú súčasť Nonoalco) s územím Tlacopan (táto hrádza/cesta vznikla niekedy v 14. storočí a mala šírku cca. 15 m; išlo o hlinený násyp, na ktorom spočíval *talud*); smerom na sever s dvomi miestami, a to: s mestom Tenayuca (táto hrádza/cesta vznikla na konci 13./na začiatku 14. storočia a mala šírku cca. 15 m; bola kamenná a spočívala na drevených stĺpoch) a s kultovým kopcom Tepeyac(ac) (táto hrádza/cesta vznikla v roku 1429; mala šírku 10 – 11 m; bola kamenná a spočívala na drevených stĺpoch). Hrádze/cesty vychádzajúce z Tlatelolca kontroloval po jeho anexii Tenochtitlan.

⁴⁰¹ GONZÁLEZ, C. J.: La ciudad de México-Tenochtitlan. In: Manzanilla, L. – López Luján, L. (coord.): *Atlas Histórico de Mesoamérica*. 2^a ed. México: Larousse, 1993, s. 155 – 158.

⁴⁰² MATOS MOCTEZUMA, *Tenochtitlan*, s. 102.

Niektoré úseky hrádzí, ako sa už uviedlo, neboli pevne osadené, t. j. v hrádzach existovali otvory preklenuté mostami, pričom však v hrádzach vedúcich (na sever) na Tepeyac a (na juh) do Iztapalapy bolo iba minimum otvorov, čo naznačuje, že tieto hrádze mali byť kompaktné, aby chránili Tlatelolco a Tenochtitlan pred zaplavením z východnej strany (popri spomenutej Nezahualcoyotlovej hrádzi, tiahnucej sa zo severu na juh východne od týchto hrádzí, ako aj Ahuitzotlovej hrádzi, tiahnucej sa rovnakým smerom, avšak bližšie k Isla de México).⁴⁰³

Zdá sa, že jazerné hrádze plnili viacerú funkciu. Okrem svojej základnej funkcie cestných komunikácií mohli tiež slúžiť na zreteľné vyznačenie hraníc jednotlivých mestských štátov, resp. vodných plôch jazera Texcoco, ktoré im patrili. Otvory v hrádzach mohli zase zefektívňovať lodnú dopravu (otvory člnom skracovali plavbu po jazere), ako aj regulovať prúdenie vôd v jazere Texcoco a pod.⁴⁰⁴

Okrem hrádzí, slúžiacich (aj) ako cesty, boli v jazere Texcoco vybudované viaceré protizáplavové hrádze (*albarradas*). K hlavným takýmto hrádzam patrili Nezahualcoyotlova hrádza, vybudovaná v roku 1449, a Ahuitzotlova hrádza, vybudovaná v roku 1499. Obe hrádze smerovali zo severnej do južnej časti jazera Texcoco a nachádzali sa východne od Isla de México (druhá hrádza bola k tomuto ostrovu oveľa bližšie ako prvá).⁴⁰⁵ Nezahualcoyotlova hrádza tiež pomáhala redukovať (popri iných opatreniach) problematický fenomén, ktorým bolo znehodnocovanie sladkej vody slanou v dôsledku občasných stúpnutí hladiny jazera Texcoco a okolitých jazier a nasledujúceho zmiešania sa ich vôd.⁴⁰⁶

V jazere Texcoco boli ďalej vybudované viaceré odvodňovacie kanály, ktoré prípadne slúžili aj ako koridory pre lodnú dopravu. Kanálmi bola popretkávaná aj celá Isla de México, pričom menšie, severo-južne orientované kanály viedli vodu do väčších, východo-západne orientovaných kanálov. Ostrovania pôvodnú formu týchto kanálov rôzne upravili.⁴⁰⁷ Na Isla de México, ako aj na iných miestach jazerného regiónu Mexického údolia boli vybudované aj tzv. *acequías*, kanály, ktorými sa rozvádzala čerstvá (neslaná) voda na zavlažovanie a pod. Aj v Tenochtitlane a Tlatelolcu, avšak najviac v južnej časti Mexického údolia, t. j. v oblasti jazier Xochimilco a Chalco, sa vyskytovali tzv. *chinampas*,⁴⁰⁸ čo boli ostrovčeky – záhrady

⁴⁰³ CARBALLAL STAEDTLER – HERNÁNDEZ, Hydraulic Features at the Mexico- Texcoco Lakes..., s. 164 a nasl.

⁴⁰⁴ Tamže, s. 166 – 167.

⁴⁰⁵ Tamže, s. 167 – 168.

⁴⁰⁶ ESCALANTE, P.: Las obras hidráulicas en tiempos mexicas. In: Manzanilla, L. – López Luján, L. (coord.): *Atlas Histórico de Mesoamérica*, s. 166 – 167.

⁴⁰⁷ CARBALLAL STAEDTLER – HERNÁNDEZ, Hydraulic Features at the Mexico- Texcoco Lakes..., s. 168 – 169.

⁴⁰⁸ Intenzívne poľnohospodárstvo, založené na budovaní a obhospodarovaní *chinampas*, sa v oblasti jazier Xochimilco a Chalco (mala rozlohu asi 120 km²) výrazne rozvinulo po jej ovládnutí Aztékmi (Xochimilco

obdĺžnikového tvaru (2 – 4 m x 20 – 40 m),⁴⁰⁹ vybudované na jazernom pobreží alebo na jazere a využívané na intenzívne poľnohospodárstvo (pestovali sa v nich kukurica, fazuľa, rajčiny, kvetiny a i.). *Chinampa* bola vybudovaná tak, že do jazerného pobrežia alebo dna jazera sa zarazili drevené koly, medzi ktoré sa vplietli vetvy, prúty, trstina a pod., čím vznikol obdĺžnikový kôš, ktorý sa ďalej naplnil rastlinnou hmotou (= budúci kompost) a úrodným jazerným bahnom; do tohto podkladu sa zasialo. Po okrajoch *chinampy* sa ešte vysadili vodomilné stromy (*Salix bonplandiana*, *Taxodium mucronatum*), ktoré spevňovali *chinampu*, bránili erózii jej pôdy a poskytovali pestovaným rastlinám ochranu pred prudkým slnečným žiarením, chladom či silným vetrom. *Chinampa* siahala do výšky najviac jedného metra nad pobrežný terén alebo hladinu jazera, takže pestované rastliny získavali vlahu zo stále mokrej pôdy *chinampy* a nemuseli sa zavlažovať. Jednotlivé *chinampas* boli oddelené umelými kanálmi, po ktorých sa dalo plaviť v člnoch, z ktorých sa *chinampas* obhospodarovali. Z kanálov sa získavalo bahno (bahnitá pôda *chinampas* sa totiž priebežne dopĺňala, ako aj vymieňala), rástla v nich vegetácia, ktorá sa dala využiť pri výstavbe/údržbe *chinampas*, alebo sa z nej robil kompost, dali sa v nich loviť ryby a pod.⁴¹⁰

Po predstavení niektorých špecifik Tenochtitlanu, súvisiacich s jeho umiestnením na jazernom ostrove, prejdeme k jeho forme (topografii).

Tenochtitlan bol zložený z viac-menej pravouhlého epicentra a štyroch veľkých štvrtí, ktoré epicentrum – každá z inej strany – obklopovali; jeho *de facto* piatou štvrtou bolo Tlatelolco, oddelené od Tenochtitlanu kanálom, v ktorom voda tiekla z východu na západ.⁴¹¹

Epicentrum Tenochtitlanu bolo špecifické tým, že zahŕňalo ceremoniálny/posvätný okrsok⁴¹² so zhruba štvorcovým pôdorysom, ktorý bol zo všetkých štyroch strán obohaný múrom (takýto uzavretý ceremoniálny okrsok je spoľahlivo doložený iba v Tenochtitlane a Tlatelolcu; či existoval/neexistoval aj v iných nahuaských mestách, sa nateraz nedá povedať s istotou⁴¹³). Múr súvisle oddeľoval vnútorný priestor okrsku, t. j. nezastavané ceremoniálne

ovládol Itzcoatl, Chalco Motecuhzoma I.). Tenochtitlan bol v značnom rozsahu zásobovaný úrodou dosahovanou v tejto (blízkej) oblasti, preto nie je prekvapujúce, že jej obyvateľstvo muselo postupne, v priebehu asi 40-tich rokov, vybudovať (a obhospodarovať) až asi 65 km² *chinampas*. Bližšie pozri ARCO, L. J. – ABRAMS, E. M.: An essay on energetics: the construction of the Aztec chinampa system. *Antiquity*. Vol. 80, issue 310, 2006, s. 906 – 918.

⁴⁰⁹ POPPER, V.: Investigating Chinampa Farming. *Backdirt: The newsletter of the Cotsen Institute of Archaeology at UCLA*. Fall/Winter, 2000. Dostupné na internete: <http://www.sscnet.ucla.edu/ioa/backdirt/Fallwinter00/farming.html> (01. 04. 2017).

⁴¹⁰ TUERENHOUT, *The Aztecs: New Perspectives*, s. 106.

⁴¹¹ CALNEK, E.: Conjunto urbano y modelo residencial en Tenochtitlan. *Cuadernos de Historia*. Año 3, núm. 5, 1989, s. 80.

⁴¹² Celkový rozsah posvätného okrsku nie je v literatúre uvádzaný jednotne.

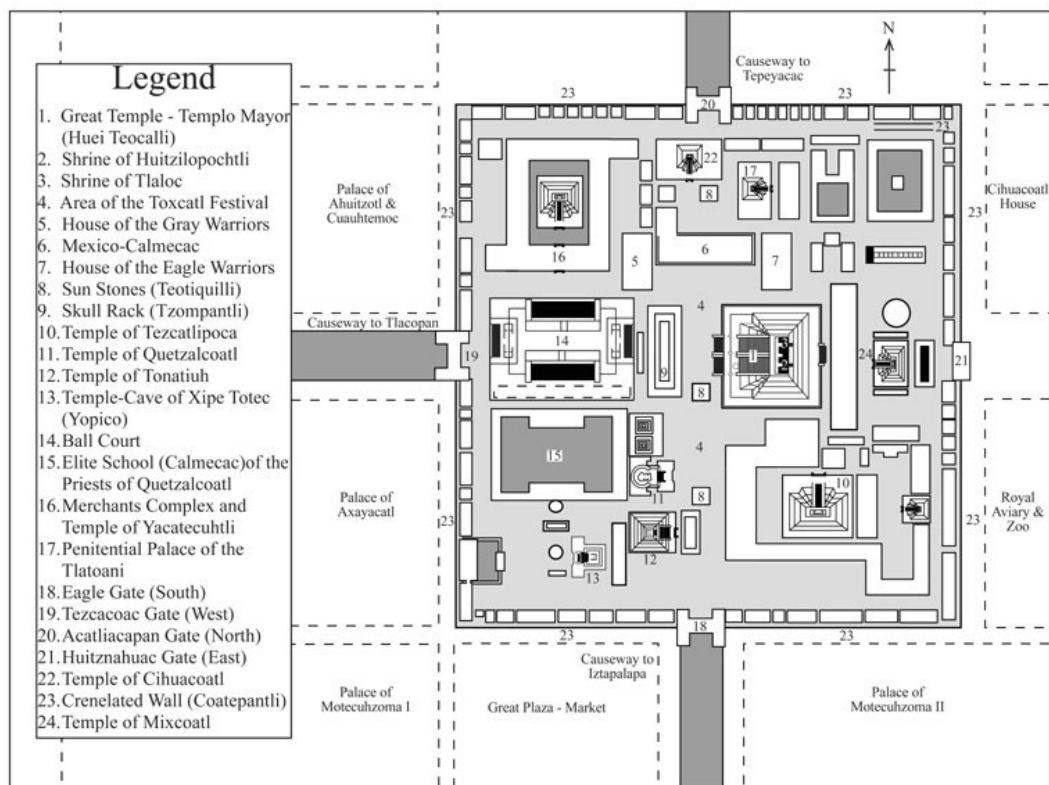
⁴¹³ SMITH, *Aztec City-State Capitals*, s. 132.

priestory (námestie)⁴¹⁴ a monumentálne budovy s kultovými funkciami – najväčšou z týchto budov bol tzv. Veľký chrám –, ktoré v ňom boli rozmiestnené, od ostatného – neuzavretého – priestoru mestského epicentra, ktorý okrsok obkolesoval. Veľký chrám (*huey teocalli*; *Templo Mayor*) bol asi 60 m vysokou, štvorstupňovou, smerom dohora sa zužujúcou pyramídou, ktorej vrchol tvorila obdĺžniková platforma (cca. 100 m x cca. 80 m), na ktorú sa od úpätia pyramídy dalo vystúpiť po dvoch širokých paralelných schodiskách. Na platforme boli vedľa seba postavené dva asi 30 m vysoké chrámy – jeden zasvätený bohovi (o. i.) vojny *Huitzilopochtlimu*, druhý bohovi vôd, dažďa a roľníctva *Tlalocovi*. S Veľkým chrámom sa spájala mimoriadne komplexná náboženská symbolika,⁴¹⁵ ktorú však pre potreby tejto práce postačí iba rámcovo zhrnúť. Po prvé, bol Veľký chrám miestom, ktorým prechádzala *axis mundi*, t. j. nadprirodzená spojnice troch svetov – podsvetia, nad ním existujúceho pozemského (ľudského) sveta a nad týmto svetom existujúcich nebies –, ktorá zároveň vyznačovala stred týchto svetov, resp. miesto, z ktorého na každú svetovú stranu vybiehala jedna línia, rozdeľujúc tak príslušný svet v súlade s panmezoamericky rozšíreným, bazálnym kozmologickým princípom, t. j. na štyri kvadranty (mali určité nadprirodzené charakteristiky, napr. každému kvadrantu vládol iný boh či bohovia) a nimi obklopený stred. Veľký chrám bol teda aj *omphalos mundi*, a to v dvoch smeroch – horizontálnom, t. j. bol stredom pozemského sveta, ako aj vertikálnom, t. j. nachádzal sa medzi podsvetím a nebesami a prepájal Tenochtitlan, resp. celý pozemský svet, s oboma týmito nadprirodzenými svetmi. Po druhé, bol Veľký chrám mikrokozmosom, t. j. miniaturizovane, ale úplne a verne znázorňoval celý makrokozmos, resp. všetky tri svety (napr. dva chrámy postavené na vrcholovej platforme symbolizovali nebesá, a to konkrétne ich najvyššiu = poslednú, trinástu úroveň). Po tretie, bol Veľký chrám aj modelom mýtickej Hadej hory (*Coatepec*), na ktorej sa zrodil hlavný aztécky boh *Huitzilopochtli* a bola ním porazená (zabitá) jeho sestra – bohyňa *Coyolxauqui*, ktorú *Huitzilopochtli* rozštvrtil a kusy jej tela zhodil z vrcholu hory dolu k jej úpätiu. Toto konanie božského patróna Aztékov možno interpretovať ako víťazstvo svetla nad temnotou, resp. dňa nad nocou. Aztékovia ho imitovali na vrcholovej platforme Veľkého chrámu (čiže na vrchole ich Hadej hory), kde rituálne popravovali (obetovali) a rozštvrcovali ľudí a odkiaľ kusy ich tiel zhadzovali po schodoch dolu.

⁴¹⁴ Podľa najnovších poznatkov bol rozsah nezastavanej plochy posvätného okrsku 11,5 ha. Porovnaj OSSA, A. – SMITH, M. E. – LOBO, J.: *The Size of Plazas in Mesoamerican Cities and Towns: A Quantitative Analysis. Latin American Antiquity*. Vol. 28, no. 4, 2017, s. 465.

⁴¹⁵ Vyčerpávajúci výklad tejto symboliky v širšom mezoamerickom kontexte podávajú LÓPEZ AUSTIN, A. – LÓPEZ LUJÁN, L.: *Monte Sagrado-Templo Mayor. El cerro y la pirámide en la tradición religiosa mesoamericana*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Antropológicas & INAH, 2009.

Okrem Veľkého chrámu boli v posvätnom okrsku aj ďalšie monumentálne chrámy (napr. bohov *Tezcatlipoca*, *Ehecatla/Quetzalcoatl* či *Tonatiuha*), dvor na loptovú hru, škola *calmecac* a ďalšie objekty s kultovou funkciou (pozri obrázok č. 3).

Obrázok č. 3: Schematický plán posvätného okrsku Tenochtitlanu⁴¹⁶

V priestore epicentra Tenochtitlanu, ktorý bol mimo, resp. okolo posvätného okrsku, sa v smere pohybu hodinových ručičiek postupne nachádzali: pozdĺž východnej strany posvätného okrsku – palác cihuacoatla a tlatoaniho zverinec a záhrady; pozdĺž južnej strany okrsku – palác Motecuhzomu II. (mal rozlohu 2,4 ha a dve poschodia⁴¹⁷) a otvorené námestie/trhovisko (*tianquiztli*); pozdĺž západnej strany námestia – palác Motecuhzomu I. (mal rozlohu 0,7950 ha⁴¹⁸); pozdĺž západnej strany okrsku – palác Axayacatla (mal rozlohu 1,1439 ha⁴¹⁹) a ďalej palác Ahuitzotla, v ktorom sídlil aj Cuauhtemoc. V blízkosti námestia a uvedených palácov vládcov sa nachádzali (menšie) paláce elít.

Okrem posvätného okrsku a námestia situovaného pri jeho južnej strane, ktoré boli hlavnými a zároveň najväčšími námestiami Tenochtitlanu, existovali aj menšie námestia jednotlivých veľkých štvrtí a ešte menšie námestia *calpultin*, z ktorých boli veľké štvrte

⁴¹⁶ Prevzaté z AGUILAR-MORENO, *Arquitectura azteca*, s. 26.

⁴¹⁷ AGUILAR-MORENO, *Arquitectura azteca*, s. 46 – 48.

⁴¹⁸ SMITH, *Aztec City-State Capitals*, s. 117.

⁴¹⁹ Tamže.

zložené. Podobne ako na námestiach v iných mezoamerických mestách, sa aj na námestiach v Tenochtitlane realizovalo v zásade päť typov aktivít, pravda, jedna z nich – vykonávanie spektakulárnych kultových rituálov v prítomnosti pasívne ich sledujúcej, širokej verejnosti – bola obmedzená na priestor posvätného okrsku a ďalšia aktivita – konanie trhov – zase v tomto okrsku neprebíhala; trhy sa konali na ostatných námestiach, pričom však trhy na námestí pri južnej strane posvätného okrsku nie sú dostatočne pramenne doložené; ak aj sa tu trhy konali, čo sa zdá pravdepodobné, mali zrejme menší rozsah a význam ako trhy konané v Tlatelolcu, ktorých sa údajne (podľa Cortésovho očitého svedectva) každodenne zúčastňovalo až asi 60.000 osôb. K ďalším aktivitám realizovaným na námestiach patrili: súkromné kultové rituály, ktoré vykonávali malé skupinky osôb (napr. niekoľko kňazov a ich žiakov) bez účasti verejnosti; verejné kultové rituály (procesie, tance, prinášanie ľudských a iných obetí bohom), do ktorých sa aktívne zapájali väčšie skupiny ľudí; a verejné hostiny, ktoré boli súčasťou niektorých náboženských slávností.⁴²⁰

V každej zo štyroch stien posvätného okrsku bola brána, od ktorej vybiehala cesta na príslušnú svetovú stranu smerom k okraju mesta. Od posvätného okrsku teda vybiehali štyri cesty štyrmi rôznymi smermi; tieto hlavné cesty Tenochtitlan rozdeľovali na štyri veľké štvrte: severozápadnú štvrť Cuepopan, severovýchodnú štvrť Atzacalco, juhozápadnú štvrť Moyotlan a juhovýchodnú štvrť Teopan. Jednotlivé veľké štvrte sa v literatúre často označujú výrazom „campan“,⁴²¹ ktorý je však problematický, keďže tento výraz nie je autentickým označením veľkej štvrte, resp. neoznačuje žiadnu konkrétnu vymedzenú časť mesta; ide iba o lokatívny sufix, ktorý sa objavuje v slove „nauhcampan“, vyjadrujúcom horizontálne rozdelenie určitého priestoru na štyri časti. Veľké štvrte sa zrejme autenticky označovali ako „calpultin“ alebo „tlayacatl“.⁴²²

Veľké štvrte predstavovali profánný priestor Tenochtitlanu,⁴²³ čo však neznamená, že by v nich, ako aj v menších štvrtiach, na ktoré sa rozdeľovali, nebol prítomný kultový život; tento kultový život, navyše, výrazne presahoval lokálny kontext – ako vyčerpávajúco ukázal van Zantwijk, obyvatelia jednotlivých menších štvrtí participovali, podľa určitého poriadku, na celoštátnom kulte, prevažne realizovanom v posvätnom okrsku, a to tak, že plnili rôzne, presne stanovené, rituálne, ako aj organizačné úlohy.⁴²⁴

⁴²⁰ OSSA, A. – SMITH, M. E. – LOBO, J.: The Size of Plazas in Mesoamerican Cities and Towns: A Quantitative Analysis, s. 460 – 461.

⁴²¹ Pozri napr. MONZÓN, *El calpulli...*, s. 53 a nasl.

⁴²² CARRASCO, P.: Social Organization in Ancient Mexico. In: Ekholm, G. F. - Bernal, I. (eds.): *Handbok of Middle American Indians. Volumes 10 and 11. Archaeology of Northern Mesoamerica*. Austin: University of Texas Press, 1971, s. 364.

⁴²³ MATOS MOCTEZUMA, *Tenochtitlan*, passim.

⁴²⁴ ZANTWIJK, *The Aztec Arrangement...*, passim.

Veľké štvrte pretínali (iba sčasti pravouhlo) prepojené cesty (rovné aj nerovné), takže veľké štvrte mali pôdorys pripomínajúci mriežku. Tieto cesty možno rozdeliť na: cesty pre chodcov, cesty pre chodcov vybudované súbežne s vodnými kanálmi, po ktorých sa cestovalo v člne, a vodné kanály, t. j. cesty, po ktorých sa dalo ísť iba v člne.⁴²⁵ Veľké štvrte, ako už bolo uvedené, mali svoje centrálné námestia; ich súčasťou boli centrálné chrámy týchto štvrtí.

Každá z veľkých štvrtí sa rozdeľovala na určitý počet menších štvrtí, ktoré sa označovali pravdepodobne synonymnými výrazmi „calpultin“ a „tlaxilacaltin“. Presný počet menších štvrtí, tvoriacich jednotlivé veľké štvrte, nebol dosiaľ jednoznačne zistený; vyššie spomenuté tvrdenie van Zantwijk, že celkový počet calpultin bol časom 20, nie je všeobecne prijímané. Tlatelolco sa nerozdeľovalo na veľké, ale iba na menšie štvrte, ktorých rozloha však bola väčšia ako rozloha menších štvrtí Tenochtitlanu.⁴²⁶

Všeobecne možno konštatovať, že calpultin nahuaských miest boli administratívno – teritoriálnymi jednotkami, zloženými zo susedských spoločností, tvorených rôznym počtom susediacich rodinných domácností/pozemkov.⁴²⁷ Uvedené možno vzťahovať aj na calpultin (menšie štvrte) Tenochtitlanu – calpultin tohto mesta boli jednotkami miestnej štátnej správy a zároveň mali čiastočnú samosprávu (pozri stať Štátny aparát), a vnútorne sa rozdeľovali na susedské spolodenstvá.

Menšie štvrte Tenochtitlanu nemali jednotný vzhľad; odlišovali sa tvarom pôdorysu a rozlohou, ako aj funkciou, rozlohou, tvarom a priestorovým usporiadaním pozemkov a budov, ktoré sa v nich nachádzali; k nejednotnosti ich vzhľadu prispel aj postupný (značný) nárast počtu ich obyvateľov, ktorý viedol k zahusteniu zástavby, k rozšíreniu mnohých rodinných pozemkov na úkor úzkych cestičiek, ktoré ich lemovali (a zároveň oddeľovali od susedných pozemkov), k rozdeleniu niektorých rodinných pozemkov na menšie časti a pod.⁴²⁸

Každá menšia štvrť Tenochtitlanu mala svoje centrum (*calpulco*), v zásade tvorené nasledujúcimi prvkami: námestím, na ktorom sa stretávali obyvatelia štvrte a konali miestne trhy a náboženské slávnosti; chrámom, v ktorom sa uctieval boh – patrón štvrte (chrám mal prístavbu, v ktorej býval kňaz); verejnou školou (*telpochcalli*), ktorá bola nielen vzdelávacou inštitúciou, ale v niektorých prípadoch aj miestom, z ktorého príslušné elity (*tetecuhtin*) vykonávali miestnu štátnu správu štvrte, keďže nie je doložené, že by tieto elity vo všetkých menších štvrtiach, resp. v ich centrách žili v samostatných budovách, ktorý by mali charakter palácov (resp. by boli „šľachtickými panstvami“ vo význame Lévi-Straussových domov);

⁴²⁵ GONZÁLEZ, La ciudad de México-Tenochtitlan, s. 115.

⁴²⁶ CALNEK, Conjunto urbano y modelo residencial en Tenochtitlan, s. 82.

⁴²⁷ LOCKHART, *The Nahuas...*, s. 16 a nasl. SMITH – NOVIC, Introduction..., s. 2 a nasl.

⁴²⁸ ALCÁNTARA GALLEGOS, Los barrios de Tenochtitlan..., s. 180.

a budovou *tequitlalli*, v ktorej sa schádzali obyvatelia menšej štvrte majúci na starosti verejný poriadok v jej centre, organizáciu tam prebiehajúcich, napr. kultových aktivít, údržbu verejných priestorov a budov centra a pod., a v ktorej sa skladovali veci súvisiace s verejným životom v centre, napr. predmety slúžiace ako dekorácia počas slávností.⁴²⁹

Napriek tomu, že jednotlivé menšie štvrte sa po topografickej stránke dost' výrazne odlišovali, vo všetkých existovali (v odlišnom počte) rovnaké sídelné jednotky – susedské spoločenstvá. Susedské spoločenstvo bolo spoločenstvo určitého počtu spravidla rozšírených rodín. Jednotlivé rodiny žili na vlastných, dôsledne (súvislými plotmi či múrmi) ohraničených pozemkoch, a to v jednom dome, alebo, čo bolo bežnejšie, v niekoľkých, či už spojených alebo oddelených domoch (hoci boli domy oddelené, boli postavené v tesnej blízkosti pri sebe),⁴³⁰ a umiestnených pozdĺž jednej strany, okolo, alebo (to však len zriedkavo) v strede nezastavaného priestoru, t. j. dvora (*patio*). Pozemky rodín tvoriacich susedské spoločenstvo sa nachádzali vedľa seba a spolu vytvárali kompaktný územný celok, oddelený od vedľajších susedských spoločenstiev cestami a/alebo kanálmi. Oddelené boli aj pozemky jednotlivých rodín tvoriacich susedské spoločenstvo, a to úzkymi cestičkami, ktoré rodinám na jednej strane umožňovali kontakt so susedmi, ako aj s obyvateľmi iných susedských spoločenstiev štvrte (cestičky boli prepojené a dalo sa po nich dostať na cestu či kanál vedúci popri území susedského spoločenstva, alebo na most, ktorý viedol ponad kanál na územie iného susedského spoločenstva a pod.), a na druhej strane im poskytovali určité súkromie. Na cestičkách sa nachádzali kamenné susedské oltáre (*mumuztli*), na ktorých vykonávali kultové obrady rodiny, ktorých pozemky susedili. Okrem rodinných pozemkov, na nich postavených domov, cestičiek, oltárov a centier boli typickou súčasťou území susedských spoločenstiev aj *chinampas* situované na ich okrajoch, t. j. v blízkosti kanálov, ktoré vlastnili iba rodiny, ktoré v týchto miestach mali pozemky, prípadne ktoré nejakým spôsobom získali prístup ku kanálom.⁴³¹

Radoví obyvatelia (t. j. prevažná väčšina obyvateľov) menších štvrtí Tenochtitlanu žili v prízemných rodinných domoch s pravouhlým pôdorysom – v jednom dome žilo v zásade najviac 12 osôb –, ktoré sa, pochopiteľne, zreteľne odlišovali od palácov elít. Paláce boli v porovnaní s týmito domami rozľahlejšie, vyššie (spravidla mali jedno poschodie), ako aj

⁴²⁹ Tamže, s. 190.

⁴³⁰ Nie všetky domy postavené na rodinných pozemkoch slúžili na bývanie. V niektorých domoch sa nebývalo, resp. časom prestalo bývať, keďže sa v nich poskytovali, resp. začali poskytovať určité služby, alebo sa niečo vyrábalo, resp. začalo vyrábať. Naopak, niektoré domy, v ktorých sa pôvodne nebývalo, časom, keď sa rodiny zväčšili, začali slúžiť ako obydlia a pod. ALCÁNTARA GALLEGOS, Los barrios de Tenochtitlan..., s. 173.

⁴³¹ Tamže, s. 173 a nasl.

oveľa honosnejšie zariadené a vyzdobené (kamenné steny palácov boli zvonka natreté nabiele; na vnútornej strane boli pokryté štukou, na ktorej boli pestrofarebné maľby).⁴³²

Pri výstavbe domov radového obyvateľstva (resp. konkrétnych častí týchto domov) sa používali rôzne materiály ako drevo, nepálené tehly (*adobe*), udupaná hlina, kameň, panely upletené z trstiny (*carrizos*), slama (kládla sa na strechu domov) a pod., ktoré sa dali získať z jazerného dna či pobrežia (hlina, trstina, kameň) alebo v okolitých horách/lesoch (drevo, kameň), prípadne kúpiť na trhu v Tlatelolcu. Domy mali jediný vchod/východ. Ich vnútro tvorila jedna alebo viac miestností. V domoch existovali: priestor, v ktorom sa varilo; okrem ohniska boli v tomto priestore často aj *metlatl* (*metate*), plochý kameň, na ktorom sa mlela kukurica, a *comalli* (*comal*), hlinená platňa, na ktorej sa piekli kukuričné placky; priestor, v ktorom sa jedlo; priestor, v ktorom sa (v rôznych nádobách) uskladňovali potraviny a pitná voda; priestor, v ktorom spala celá rodina (na rohožiach); a priestor, v ktorom rodina uskutočňovala určité kultové obrady. Veci slúžiace ako zariadenie domácnosti, pracovné náradie, šaty, detské kolísky a pod. sa vešali na stropné (drevené) trámy. K domu mohla byť pristavaná jednoduchá konštrukcia, v ktorej sa chovala hydina, ako aj sauna. Pri domoch tiež zvykli byť malé zeleninové záhradky.⁴³³

Pre domy macehualtin bolo ďalej charakteristické, že nemali vchodové dvere (vchod do domu sa zakrýval iba závesom napr. z trstiny), ani okná (cez deň osvetľovalo vnútro domu svetlo, ktoré doň prenikalo z vnútorného dvora, v noci svetlo z domáceho ohňa). V domoch bolo často chladno a vlhko, preto sa v nich zvyklo kúriť, pričom dym z domáceho ohniska unikal cez otvor v stene, nachádzajúci sa v blízkosti stropu (unikajúci dym zahrieval, presušal, ako aj dezinfikoval steny a strop domu; niekedy sa tiež využíval na konzerváciu/údenie potravín). Domáce ohnisko, samozrejme, slúžilo nielen na kúrenie, ale aj na varenie, pravda, na niektorých rodinných pozemkoch/dvoroch sa nevarilo v domoch, ale v samostatných budovách – kuchyniach. V domoch neboli stoly, stoličky ani skrine. K zariadeniu domov patrili: rohože, položené priamo na (studenú) dlážku, na ktorých sa sedelo (napr. pri jedle) i spalo (pod drsnými prikrývkami z vrecoviny); koše na uskladnenie potravín či iných vecí; keramika (hrnce, taniere, misky); *metlatl*, *comalli*, mažiar, v ktorom sa vyrábali omáčky (*salsas*) a pod. Pochopiteľne, domy elít boli zariadené prepychovejšie, napr. v nich existovali lôžka umiestnené v určitej výške nad podlahou a vystlané perím, kožušinami a bavlnenými plachtami, určité stolce či lavičky na sedenie a i.⁴³⁴

⁴³² AGUILAR-MORENO, *Arquitectura azteca*, s. 48.

⁴³³ AGUILAR-MORENO, *Arquitectura azteca*, s. 48 – 49. MATOS MOCTEZUMA, *Tenochtitlan*, s. 106 a nasl.

⁴³⁴ ESCALANTE GONZALBO, P.: La casa, el cuerpo y las emociones. In: Escalante Gonzalbo, P. (coordinador): *Historia de la vida cotidiana en México. Tomo I. Mesoamérica y los ámbitos indígenas de la Nueva España*. México: El Colegio de México, Fondo de Cultura Económica, 2004, s. 231 – 234.

Charakteristika teritoriálneho substrátu aztéckeho mestského štátu by nebola úplná, ak by sme sa nezaoberali aj spôsobmi využitia a formami vlastníctva častí územia (pozemkov) menších štvrtí Tenochtitlanu; súčasťou tejto problematiky je aj systém správy menších štvrtí, ktorému sa však venujem na inom mieste (pozri stať Štátny aparát).

Pozemky existujúce v menších štvrtiach Tenochtitlanu možno z hľadiska ich funkcie (t. j. účelu, na ktorý boli využívané) kategorizovať takto: 1. zastavané pozemky slúžiace na bývanie (budovy, postavené na týchto pozemkoch, však ich obyvatelia zrejme často využívali nielen na bývanie, ale aj na výkon špecifických zárobkových činností, napr. na poskytovanie astrologických alebo liečiteľských služieb); 2. pozemky nachádzajúce sa pri kanáloch, na ktorých boli vybudované *chinampas* a ktoré zároveň slúžili na bývanie (rozloha *chinampas* vybudovaných na jednom pozemku sa pohybovala medzi 87 a 267 m², v niektorých prípadoch však bola menšia – 40 m², alebo naopak väčšia – 298, 350, 374, 480, 704 alebo 1377 m²; obhospodarovanie *chinampas* v konkrétnych prípadoch mohlo, ale aj nemuselo byť hlavným zamestnaním príslušných rodín); 3. pozemky, na ktorých sa bývalo a zároveň uskutočňovala iná ako poľnohospodárska, t. j. remeselná výroba, alebo sa poskytovali určité služby (skladovanie a predaj pitnej vody, chov a predaj zvierat, výroba a predaj soli, prevádzkovanie verejnej sauny alebo pece na vypaľovanie keramiky a pod.); a 4. multifunkčné pozemky, na ktorých sa zároveň bývalo, poskytovali rôzne služby, boli vybudované *chinampas* a pod.⁴³⁵

Hoci hospodárstvo Tenochtitlanu nespočívalo iba na poľnohospodárskej výrobe, je nesporné, že táto výroba preň mala zásadný význam. Nie je preto prekvapením, že vlastníctvo pôdy podliehalo komplexným (pozemkovo)právnym režimom, ktoré štátnej moci umožňovali určitú kontrolu osôb držiacich a požívajúcich pôdu a nakladajúcich s jej výnosmi; osobitným dôsledkom tejto kontroly boli existencia súkromného vlastníctva pôdy a obchodu s pôdou (pred *conquistou*) iba v obmedzenom rozsahu.

Vo všeobecnosti možno v predhispánskom nahuaskom prostredí rozlíšiť tri základné formy pozemkového vlastníctva, a to:⁴³⁶

1. vlastníctvo pôdy jednotlivými calpultin, resp. rozšírenými rodinami/domácnosťami patriacimi k týmto calpultin;
2. vlastníctvo pôdy rodmi, resp. rozšírenými rodinami patriacimi k pipiltin a v malej miere prípadne aj jednotlivými pipiltin (ako súkromnými vlastníckmi); a
3. držbu štátnej pôdy, ktorej subjektom boli štátne inštitúcie a štátni funkcionári.

Konkrétne pozemkovo-vlastnícke pomery sa v nahuaských mestských štátoch *ex officio* písomne zaznamenávali. Na tento účel sa vyhotovovali obrázkové rukopisy nazývané

⁴³⁵ ALCÁNTARA GALLEGOS, Los barrios de Tenochtitlan..., s. 169 a nasl.

⁴³⁶ Porovnaj TORQUEMADA, *Monarquía Indiana...*, s. 545 – 546.

tlalamatl, ktoré zachytávali – presne a prehľadne – ⁴³⁷ výmeru a kvalitatívne charakteristiky konkrétnych pozemkov, ako aj subjekty, ktoré k nim mali určitý vzťah. ⁴³⁸ *Tlalamatl* mali povahu verejnej listiny autoritatívne osvedčujúcej určitý právny stav a zároveň slúžili ako dôkazný prostriedok pred súdom. ⁴³⁹

Vieme už, že časti pôdy, ktorú vlastnili jednotlivé calpultin Tenochtitlanu, sa časom ocitli v trvalom (mnohogeneračnom) vlastníctve rozšírených rodín, patriacich k macehualtin, ktoré calpultin obývali. Vieme tiež, že hranice rodinných pozemkov sa dlhodobo nemenili, pričom tieto pozemky sa dedili v zásade v celosti, t. j. bez ich rozdelenia medzi dedičov, ⁴⁴⁰ ktorými boli primárne descendentí (obidvoch pohlaví) a sekundárne (ak neboli descendentí) kolaterálni príbuzní (oboch pohlaví). ⁴⁴¹ Napokon vieme aj to, že Nahuovia chápali rodinu prednostne ako domácnosť, ⁴⁴² t. j. ako samostatnú sídelnú jednotku, tvorenú skupinou osôb, pri ktorých bolo pre Nahuov relevantné nielen to, že išlo o príbuzných (či už pokrvných alebo afínných), ale aj to, že mali spoločnú identitu, ktorá sa odvíjala od ich spätosti s rodinnou usadlosťou, t. j. od toho, že mali spoločné obydlie a spoločný, k obydlIU patriaci, pozemkový majetok. Na základe uvedeného sa domnievam, že Lévi-Straussov koncept domu možno vzťahovať nielen na paláce/panstvá pipiltin, ale aj na domácnosti macehualtin.

Paláce/panstvá pipiltin s charakterom relatívne samostatných a sebestačných sociálno – ekonomických, administratívnych a kultových jednotiek existovali vo viacerých častiach Tenochtitlanu. Ich rozmiestnenie bolo nerovnomerné, pričom panstvá, ktorých bolo asi 12, netvorili kompaktný územný celok: kým palác sa nachádzal v Tenochtitlane, jeho pôda, alebo aspoň jej určitá časť, sa nachádzali mimo Tenochtitlanu, či už v jeho bezprostrednom okolí (na ostrovoch alebo pobreží jazera), alebo vo vzdialenejších oblastiach Mexického údolia. ⁴⁴³ Paláce možno klasifikovať takto: ⁴⁴⁴

⁴³⁷ Pozemky calpultin sa v *tlalamatl* zobrazovali jasnou žltou farbou, pozemky štátu svetločervenou alebo purpurovou farbou a pozemky pipiltin tmavočervenou farbou.

⁴³⁸ LEÓN-PORTILLA, *Toltecáyotl...*, s. 79.

⁴³⁹ Napríklad Sahagún uvádza, že „...los jueces... primeramente demandavan la pintura en que estaban escritas o pintadas las causas como hacienda, o casas, o maizales...“ SAHAGÚN, B. de: *Historia general de las cosas de la Nueva España, II*. Madrid: Dastin, 2001, s. 664.

⁴⁴⁰ Rodinná pôda mohla byť rozdelená medzi dedičov tak, že každý z nich užíval a požíval iba jej určitú (inú) časť, avšak nebol jej súkromným vlastníkom, t. j. rodinná pôda zostávala aj po jej (opakovanom) dedičskom prechode právne jednotným celkom a spoločným majetkom všetkých členov rodiny.

⁴⁴¹ VYŠNÝ, *Štát a právo Aztékov*, s. 161 – 162.

⁴⁴² Tamže, s. 144.

⁴⁴³ Bližšie pozri: ROVIRA MORGADO, R.: Huitznáhuac: Ritual político y administración segmentaria en el centro de la parcialidad de Teopan (Mexico – Tenochtitlan). *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 41, 2010, s. 41 – 64. ROVIRA MORGADO, R.: *In Chalchihuitl in Quetzalli: Nobleza urbana, residencias palaciegas y rentas nobiliarias en México-Tenochtitlan*. In: Dalla Corte, G. et al. (coordinadores): *Sociedades diversas, sociedades en cambio. América Latina en perspectiva histórica. XII Encuentro-debate América Latina ayer y hoy*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2011, s. 75 – 85. ROVIRA MORGADO, R.: *Las cuatro parcialidades de México-Tenochtitlan: especialidad prehispánica, construcción virreinal y prácticas judiciales en la Real*

1. *tecpan-calli* alebo *tlahtocalli*. Išlo o paláce vládcov, ktoré, ako už bolo uvedené, sa nachádzali v tesnej blízkosti posvätného okrsku; možno k nim zaradiť aj palác *cihuacoatla*;

2. *tecpan*. Boli to paláce potomkov vládcov, t. j. najvyššie postavených pipiltin, ako aj paláce najvyššie postavených *tetecuhtin*. V menšej štvrti Coatlan, ktorá patrila k veľkej štvrti Atzacalco, sa nachádzal palác pôvodne obývaný istým Acamapichtlim, dvanástym synom tlatoniho Ahuizotla. Vo veľkej štvrti Moyotlan sa zase nachádzali tri paláce (v menších štvrtiach Huehucalco, Tzapotlan a Tecpancaltitlan), ktoré boli majetkom rodiny dona Diega de Mendoza Austria, syna tlatoniho Cuahtémoca a zároveň vnuka Motecuhzomu II. Viaceré paláce sú tiež doložené pre centrálnu časť veľkej štvrte Atzacalco, v ktorých žili niektorí príbuzní (pokrvní, ako aj afínni) tlatoniho Motecuhzomu II, napr. jeho dvaja bratia Don Juan García Achicatzin a Don Miguel Tolnahuacatl;

3. *huehuecalli*. Išlo o paláce, ktoré sa nachádzali v centrálnom priestore jednotlivých (štyroch) veľkých štvrtí Tenochtitlanu;

4. *tecpilcalli* a *tlatzocalli*. Tieto paláce obývali pipiltin, *tetecuhtin*, ako aj majetní obchodníci. Nachádzali sa v rôznych častiach Tenochtitlanu i Tlatelolca.

Pôda, ktorá nebola vo vlastníctve calpultin, prípadne pôda, ktorú štát calpultin odňal, čo sa v určitom rozsahu dialo na územiach dobytých trojspolkom, bola – okrem pozemkov vo vlastníctve elít – vo vlastníctve štátu, t. j. sčasti vo vlastníctve tlatoniho Tenochtitlanu, sčasti vo vlastníctve tlatoque Texcoca a Tlacopan, a s aspoň tichým súhlasom týchto vládcov sčasti aj vo vlastníctve vládcov ďalších mestských štátov stredného Mexika. Vládovia mestských štátov si časť štátnej pôdy ponechali vo svojom vlastníctve a zvyšok odovzdali do držby osobám a inštitúciám zapojeným do výkonu štátnej správy. Osoby a inštitúcie, ktoré sa stali držiteľmi štátnych pozemkov, mali právo na ich výnos, ktorý im slúžil ako hmotné zabezpečenie (alebo bol jedným z jeho zdrojov).

Keďže sa zdá, že v Tenochtitlane zostávala všetka, alebo aspoň väčšia časť pôdy vo vlastníctve calpultin, resp. časom *de facto* vo vlastníctve (rozšírených) rodín obývajúcich jednotlivé calpultin, musela sa štátna pôda, alebo aspoň jej prevažná časť, nachádzať mimo vlastného územia Tenochtitlanu, t. j. v okolitých, ako aj vo vzdialenejších podmanených oblastiach. Štátnu pôdu pritom nemožno stotožňovať s kolektívne obrábaným *calpullalli* (pozri vyššie), keďže štát nebol vlastníkom tejto pôdy, iba si – ako tribút – prisvojoval jej výnos. Pravda, predchádzajúce dve poznámky neplatia, ak sa stotožníme so spomenutým

Audiencia de la Nueva España (siglo XVI). Dizertačná práca obhájená dňa 15. 9. 2014 na Universidad Autónoma de Madrid, Departamento de Historia Moderna. Dostupné na internete: <https://repositorio.uam.es/handle/10486/662979> (cit. 01. 09. 2016).

⁴⁴⁴ ROVIRA MORGADO, R.: *In Chalchihuitl in Quetzalli...*, s. 77 a nasl.

názorom Lockharta, že pôda bola u Nahuov verejná aj súkromná zároveň, pričom jej vymedzené časti súčasne vlastnili jednotlivci, ktorí na nich žili a hospodárili, rozšírené rodiny (domácnosti) a calpultin, ku ktorým títo jednotlivci patrili, a napokon aj vládcovia mestských štátov, v ktorých hraniciach sa pôda nachádzala.

Držba štátnej pôdy mala viacero druhov, čo súviselo s odlišnosťou subjektov držiacich túto pôdu. Jej charakteristickými znakmi boli: nescudziteľnosť štátnej pôdy (resp. práva držať štátnu pôdu), podmienenosť trvania držobného oprávnenia k štátnej pôde zastávaním štátnej funkcie (t. j. štátnu pôdu bolo možné držať iba počas zastávania určitej štátnej funkcie) a istá podobnosť s feudálnou koncepciou tzv. deleného vlastníctva: štátna pôda ako celok bola v priamom vlastníctve (*dominium directum*) štátu, t. j. *de facto* tlatoaniho Tenochtitlanu alebo tlatoque iných mestských štátov, a pozemky, na ktoré sa rozdeľovala, boli zase v úžitkovom vlastníctve (*dominium utile*) členov štátneho aparátu a štátnych inštitúcií.

Z bádateľských interpretácií nahuaských pozemkovoprávných režimov⁴⁴⁵ vyniká, podľa môjho názoru, už citovaná štúdia U. Dyckerhoff a H. J. Prema.⁴⁴⁶ Títo bádatelia podali, domnievam sa, dosiaľ najvýstižnejšiu charakteristiku foriem držby štátnej pôdy v Mexickom údolí (výskyt niektorých foriem je však spoľahlivo doložený iba pre Texcoco, resp. Acolhuacan), ako aj ostatných pozemkovoprávných režimov. Na základe ich zistení⁴⁴⁷ možno štátne pozemky rozdeliť do nasledujúcich kategórií:

1. Štátne pozemky, ktoré tlatoani Tenochtitlanu a iní tlatoque mali počas zastávania svojej funkcie v priamej osobnej držbe, do ktorej mohli sukcedovať výlučne ich nástupcovia vo funkcii tlatoaniho. Tieto pozemky možno ďalej rozdeliť na:

- a) pozemky tlatoque obrábané kolektívne (v Texcocu: *tlatocatlalli* a *tlatocamilli*),
- b) pozemky tlatoque obrábané individuálne (v Texcocu: *tecpantlalli*),
- c) pozemky tlatoque obrábané nájomcami pôdy.

2. Štátne pozemky, ktoré tlatoani Tenochtitlanu alebo iní tlatoque dočasne poskytli do držby/úžitkového vlastníctva subjektom podieľajúcim sa na výkone štátnej správy. Tieto pozemky možno ďalej rozdeliť na:

⁴⁴⁵ CASTILLO, *Estructura económica de la sociedad mexicana...*, s. 74 – 84. KATZ, *Die sozialökonomischen Verhältnisse bei den Azteken...*, s. 33 – 49. KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 102 – 109. LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 139 – 143. LEÓN-PORTILLA, *Toltecatlalli...*, s. 258 – 262, 319 – 323. LOCKHART, *The Nahuas...*, s. 141 a nasl. MENDIETA Y NÚÑEZ, *El derecho precolonial*, s. 105 – 119. MONZON ESTRADA, *El calpulli...*, s. 59 – 70. MORENO, *La Organización Política y Social de los Aztecas*, s. 35 – 50. SCHLENTHER, U.: Bodenbesitzverhältnisse und Tribute bei den Inka und Azteca. Mit einer sprachlichen Analyse und dem Vergleich der sozialen, ökonomischen und politischen Verhältnisse. *Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift* 16, 1975, s. 47 – 54.

⁴⁴⁶ DYCKERHOFF – PREM, *Der vorspanische Landbesitz in Zentralmexiko*, s. 186 – 238.

⁴⁴⁷ Tamže, s. 200 – 214.

a) pozemky poskytnuté štátnym funkcionárom na uspokojovanie ich hmotných potrieb a úhradu výdavkov spojených s ich úradnou činnosťou, ktoré prechádzali výlučne na ich nástupcov vo funkcii. Tieto pozemky boli obrábané sčasti kolektívne a sčasti individuálne;

b) pozemky poskytnuté do doživotnej držby ako odmena za jednorazovo preukázané služby štátu na bojovom poli, t. j. za určité osobné vojenské zásluhy. Držiteľmi týchto pozemkov boli *tetecuhtin*, ktorých možno do značnej miery stotožniť s pipiltin zastávajúcimi štátne funkcie, spomenutými v predchádzajúcom bode. Ich synovia nemohli tieto pozemky zdediť, ak sa však (ako kedysi ich otcovia) vyznamenali v bojoch, štát im ich – spolu s hodnosťou *tecuhtliho* (sg. od *tetecuhtin*) – (doživotne) poskytol;

c) pozemky obrábané v prospech štátnych inštitúcií, ktoré možno rozdeliť na:

ca) pozemky obrábané v prospech chrámov (*teotlalli*), a to sčasti kolektívne a sčasti individuálne;

cb) pozemky obrábané kolektívne v prospech *calpixque* (*calpixcatlalli*); a

cc) pozemky obrábané kolektívne pre potreby vojska.

Štátna pôda bola obrábaná sčasti kolektívne a sčasti individuálne. Ak bol štátny pozemok obrábaný kolektívne, znamenalo to, že ho obrábali spoločne viaceré osoby/rodiny, ktoré na ňom nežili, nemali právo na dosiahnuté výnosy (tie patrili držiteľovi pozemku) a okrem obrábania pôdy boli väčšinou povinné vykonávať v prospech držiteľa pozemku ešte osobitné práce, resp. poskytovať mu osobitné služby (napr. vykonávať údržbu jeho domácnosti a zásobovať ju potravinami, pitnou vodou a palivovým drevom). Ak bol štátny pozemok obrábaný individuálne, obrábala ho samostatne jedna osoba/rodina, ktorá na ňom žila, mala právo na jeho výnos (alebo aspoň časť výnosu primeranú jej potrebám) a bola povinná vykonávať v prospech držiteľa pozemku osobitné práce.⁴⁴⁸ Zostáva dodať, že kým prvom prípade nemali obrábajúce osoby z obrábania štátnej pôdy žiadny prospech, v druhom prípade boli vo výhodnejšej pozícii, keďže si ponechávali výnosy štátnych pozemkov ako protihodnotu za svoje služby poskytované ich držiteľom (t. j. subjektom, ktorým tlatoani postúpil úžitkové vlastníctvo týchto pozemkov).

Posledným prvkom územia Tenochtitlanu, o ktorom sa treba zmieniť, boli budovy, v ktorých štát/tlatoani uskladňoval prijatý tribút. Keďže tribút mal charakter vecných dávok, napr. potravín (mohlo ísť napr. o kukuričné zrno, fazuľové bôby či semená chia), slúžili tieto budovy aj ako štátne zásobárne napr. potravín. Na každom, t. j. západnom, východnom, južnom i severnom okraji mesta (v prípade severného okraja išlo o okraj Tlatelolca) sa v mieste vstupu do mesta z príslušnej svetovej strany nachádzala jedna budova slúžiaca ako

⁴⁴⁸ Tamže.

štátny sklad tribútu. Okrem toho mal sklad pre tribút (*petlascalco*) aj Motecuhzoma II., a to priamo vo svojom paláci.⁴⁴⁹

V tejto stati opísaná, celková forma Tenochtitlanu [zhruba pravouhlý stred (ceremoniálny okrsok a ostatné epicentrum), obkolesený štyrmi kvadrantmi (jednotlivé veľké štvrte), vytvorenými líniami (hlavnými cestami) vybiehajúcimi zo stredu, každá na inú svetovú stranu] sa často vysvetľuje ako materializácia dobovej kozmológie,⁴⁵⁰ resp. jej bazálneho princípu, t. j. rozdelenia sveta na štyri kvadranty obklopujúce stred. Tento princíp existoval v nadpozemskom (nadprirodzenom, nebeskom) svete a projektoval sa do pozemského sveta,⁴⁵¹ z čoho vyplýva, že Aztékovia (a iní Mezoameričania) považovali pozemský svet za akýsi zrkadlový obraz nadpozemského sveta, resp. pozemský svet chápali ako priestor, ktorý treba upraviť (napr. výstavbou určitých monumentálnych budov) do podoby, v ktorej sa bude zhodovať s podobou nadpozemského sveta – odtiaľ charakter sakrálnej krajiny takto upraveného priestoru. Ak teda forma Tenochtitlanu materiálne manifestovala bazálny kozmologický princíp, Tenochtitlan bol tzv. *imago mundi* alebo tzv. kozmogramom, t. j. miniaturizovaným, ale komplexným modelom celého univerza, ako aj jeho najvýznamnejšej súčasti – stredu [Tenochtitlan bol akousi pozemskou replikou či projekciou Tollanu a Aztlanu, určitých centier nadpozemského sveta, a bol s nimi nadprirodzene spojený, čo mu umožňovalo z nich čerpať blahodarnú nadprirodzenú energiu a šíriť ju, ako určitý nadprirodzený prospech, do svojho okolia, od čoho (o. i.) sa zase odvíjal jeho nárok na „svetovládu“⁴⁵²].

Načrtnutý, zásadný kozmologický význam formy Tenochtitlanu môže byť jedným zo základov spomenutej výnimočnosti aztéckeho mesta, Smith však upozorňuje, že nazeranie na túto formu ako na materializovanú kozmológiu je problematické, čo podľa neho platí rovnako o snahách identifikovať v polohe či v iných fyzických znakoch budov dobovej astronomické poznatky. Kozmologické a astronomické významy, t. j. symbolické významy vysokej úrovne, nemožno totiž podľa Smithových zistení vzťahovať na celú formu Tenochtitlanu, keďže to nemá oporu v historických prameňoch (hľadanie takej opory v archeologických prameňoch zase vedie k špekuláciám); historické pramene umožňujú pripísať takéto významy v podstate len Veľkému chrámu. Smith pritom nevyklučuje, že obyvatelia Tenochtitlanu, alebo – čo je pravdepodobnejšie – nábožensky vzdelané elity mohli pripisovať či už celému Tenochtitlanu,

⁴⁴⁹ Bližšie pozri ROVIRA MORGADO, R.: Almacenamiento centralizado y comercio multicéntrico en México-Tenochtitlan. *Relaciones*, 138, 2014, s. 181 a nasl.

⁴⁵⁰ K tomu pozri napr. KOVÁČ, *Slnko jaguára...*, s. 194 a nasl.

⁴⁵¹ LÓPEZ AUSTIN, *Sobre el concepto de cosmovisión*, s. 30.

⁴⁵² KOVÁČ, *Slnko jaguára...*, s. 197.

jeho epicentru, alebo aspoň posvätnému okrsku symbolické významy (aj) vysokej úrovne, ktoré sa týkali kozmológie či astronómie, tvrdí však, že to nemožno dokázať. Smith sa ďalej domnieva, že historické i archeologické pramene umožňujú spoľahlivejšie rekonštruovať iba symbolické významy strednej a nízkej úrovne nahuaských miest, resp. najmä ich epicentier a konkrétnych častí či budov epicentier.⁴⁵³

Kým symbolické významy vysokej úrovne formy nahuaských miest mali skôr len náboženský obsah, symbolické významy strednej úrovne ich epicentier, resp. určitých prvkov ich epicentier, mali popri náboženskom aj výrazný politicko-ideologický rozmer – vypovedali o kolektívnej identite a pamäti ich obyvateľov (túto identitu a pamäť však zrejme systematicky chápali iba elity) a/alebo o moci, bohatstve a sláve ich vládcov.⁴⁵⁴ Aztékovia vybudovali Tenochtitlan, resp. jeho epicentrum tak, aby bolo kópiou Tollanu, ktorý síce bol nebeským mestom, avšak Aztékovia si ho často asociovali s pozemským (hoci z ich pohľadu nadprirodzeným, posvätným sídlom) – s toltéckou Tulou,⁴⁵⁵ keďže vedome nadväzovali na toltéctvo, t. j. na politický (vybudovanie ríše), ako aj kultúrny a náboženský odkaz Toltékov⁴⁵⁶ - pripomeňme v tejto súvislosti, že prijatie toltéctva mestským štátom a genealogické „napojenie sa“ jeho vládnucej dynastie na toltéckych panovníkov bolo v dobovom chápaní predpokladom *sine qua non* legitímnej existencie mestského štátu. Podľa aztéckej mýtiskej histórie spoznali Aztékovia miesto, na ktorom mali založiť Tenochtitlan, tak, že uvideli nielen *Huitzilopochtliho* znamenie (orla s hadom v zobáku, sediaceho na *nopále*), ale aj určité biele rastliny a zvieratá, ktorých výskyt sa spájal so životným priestorom Toltékov,⁴⁵⁷ čím táto história *de facto* spravila z Toltékov spoluzakladateľov Tenochtitlanu a pôvodcov jeho moci. Aztékovia svoju spätosť s Tulou dali najavo aj tým, že v posvätnom okrsku Tenochtitlanu uplatnili určité architektonické a dekoračné štýly príznačné pre Tulu, ako aj tým, že doň umiestnili určité predmety (sochy, časti kamenných stavieb, keramiku a pod.), ktoré sčasti pochádzali priamo z Tuly a sčasti boli imitáciami.⁴⁵⁸ Na druhej strane Aztékovia časom prebudovali epicentrum Tenochtitlanu do podoby, ktorá nezodpovedala jeho prototypu – Tule (Aztékovia najmä obohnali pôvodne otvorené námestie múrom a zároveň ho

⁴⁵³ SMITH, *Aztec City-State Capitals*, kapitola 5.

⁴⁵⁴ Tamže, s. 143.

⁴⁵⁵ K tomu pozri napr.: LÓPEZ LUJÁN, L. – LÓPEZ AUSTIN, A.: Los mexicas en Tula y Tula en México-Tenochtitlan. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 38, 2007, s. 34 – 83. MATOS MOCTEZUMA, *Tenochtitlan*, s. 20 – 24.

⁴⁵⁶ LEÓN-PORTILLA, M.: *Toltecáyotl. Aspectos de la cultura náhuatl*. México: Fondo de Cultura Económica, 2003, s. 15 a nasl.

⁴⁵⁷ MATOS MOCTEZUMA, *Tenochtitlan*, s. 43 a nasl.

⁴⁵⁸ LÓPEZ LUJÁN, – LÓPEZ AUSTIN, Los mexicas en Tula y Tula en México-Tenochtitlan, s. 34 – 83. MATOS MOCTEZUMA, *Tenochtitlan*, s. 20 – 24.

husto zastavali), čím asi chceli zviditeľniť jedinečnosť svojho mesta, resp. to, že toto mesto svojím veľkolepým vzhľadom predčí aj slávnú Tulu a pod.⁴⁵⁹

Aztékovia v Tenochtitlane fyzicky sprítomnili aj Teotihuacan, ktorý pre nich mal zásadný význam – považovali ho za miesto kozmogónie, ako aj antropogónie, t. j. za miesto, kde bohovia stvorili svet i ľudí, čo sa (v oboch prípadoch) nezaobišlo bez určitých foriem sebaobetovania sa bohov. Sčasti pôvodné (dovezené) a sčasti imitované prvky teotihuacanskej materiálnej kultúry, umiestnené v posvätnom okrsku Tenochtitlanu, mali jeho obyvateľom neustále pripomínať, kde (Teotihuacan) a za akú nesmierne vysokú cenu (sebaobetovanie sa bohov) vznikli ľudský svet i samotní ľudia. Súčasne im mali tieto prvky neustále pripomínať, že ľudia za svoju existenciu, ako aj za existenciu svojho sveta vďačia bohom a ich obeti *non plus ultra*, a majú tak voči bohom nadprirodzený dlh, ktorí sú povinní, ak chcú predísť zániku sveta/ľudstva, riadne „splácať“,⁴⁶⁰ a to spôsobom, o ktorom sme už hovorili.

Z predchádzajúceho výkladu vyplýva, že Aztékovia svojmu mestu, a tak vlastne aj sebe samým ako jeho obyvateľom, pripisovali nadprirodzenú výnimočnosť, čo ich – rovnako ako iné archaické kultúry s podobnými kozmovíziami – viedlo k presvedčeniu, že sú zodpovední za chod sveta a osud jeho obyvateľov. Odtiaľ vychádzala ich snaha o ovládnutie a zjednotenie ľudského sveta pod vedením Tenochtitlanu ako jeho posvätného centra, hoci je na druhej strane nesporné, že aztécka expanzia bola motivovaná aj politicky a ekonomicky.⁴⁶¹

Presvedčenie Aztékov o vlastnej jedinečnosti, zakladajúcej nárok na „svetovládu“, sa typicky prejavovalo etnocentrickým videním sveta a pocitom istej kultúrnej nadradenosti nad inými etnikami, ktorých Aztékovia až na niekoľko výnimiek (napr. Toltékovia) považovali za „necivilizovaných barbarov“. Nie je bez zaujímavosti, že jedným z kritérií „civilizovanosti“ bola schopnosť hovoriť nahuatlom, ktorým síce nehovorili iba Aztékovia z Tenochtitlanu, avšak iba oni ním – podľa ich názoru – hovorili dokonale.⁴⁶² Napokon aj svoje životné prostredie – mesto Tenochtitlan (*altepetl mexico*) a jeho pôdu (*mexicatlalli*) – vyhlasovali Aztékovia za optimálne v protiklade k problematickému, napr. barinatému životnému prostrediu niektorých iných etník.⁴⁶³

⁴⁵⁹ SMITH, *Aztec City-State Capitals*, s. 146 – 147.

Stojí za zmienku, že epicentrá miest v Mexickom údolí sa podobajú na formu Tuly v menšom rozsahu ako epicentrá miest v štáte Morelos, hoci prvé mestá sa nachádzali bližšie k Tule ako druhé. Porovnaj SMITH, *La fundación de las capitales de las ciudades-estado aztecas...*, s. 276 – 279.

⁴⁶⁰ HAMANN, B.: *The Social Life of Pre-Sunrise Things. Indigenous Mesoamerican Archaeology. Current Anthropology*. Vol. 43, no. 3, 2002, s. 355 – 357.

⁴⁶¹ Porovnaj napr. BUENO BRAVO, I.: *Objetivos económicos y estrategia militar en el imperio azteca. Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 44, 2012, s. 135 – 163.

⁴⁶² OLKO, *El “otro” y los estereotipos étnicos en el mundo nahua*, s. 167.

⁴⁶³ Tamže, s. 168.

Štátne obyvateľstvo

V náboženskej rovine si boli všetci obyvatelia Tenochtitlanu v podstate rovní, keďže podľa dobovej antropogónie mali všetci ľudia žijúci v pozemskom svete rovnakú esenciálnu charakteristiku – boli bytosťami rovnakého druhu, stvorenými rovnakým spôsobom – istými akciami bohov spojenými s ich určitým sebaobetovaním sa –, a mali rovnakú povinnosť slúžiť bohom, resp. „živiť“ bohov.⁴⁶⁴ Rovnosť ľudí v náboženskej rovine dokladá aj výraz „macehualtin“, ktorý sa síce zaužíval ako označenie iba radového obyvateľstva, avšak jeho náboženský význam bol širší – vzťahoval sa na „tých, čo vznikli zásluhou obete bohov“ (= opisný preklad výrazu „macehualtin“),⁴⁶⁵ t. j. na všetkých ľuďoch, radové obyvateľstvo aj elity.

Základné náboženské chápanie ľudí ako ontologicky rovnakých, a preto navzájom rovných bytostí, sa do nahuaskej reality nepremietlo – v Tenochtitlane, ako aj inde existovala výrazná sociálna nerovnosť, fixovaná právom, ktorá sa teoreticky mohla oslabovať – iluzórne a efemérne – iba v rituálnych kontextoch – keď sa uskutočňovali náboženské rituály, ich účastníci (vykonávatelia, ako aj diváci) až do ich skončenia spolu tvorili tzv. *communitas* (pojmem V. Turnera), t. j. spoločenstvo zjednotené očakávaním kolektívneho nadprirodzeného prospechu plynúceho z rituálov, v ktorom sa stierali sociálne rozdiely medzi jeho členmi. Navyše sa objavilo aj náboženské zdôvodnenie sociálnej nerovnosti – tlatoque a pipiltin, ktorých spoločenské postavenie bolo v rôznych smeroch oveľa priaznivejšie ako spoločenské postavenie macehualtin, tento stav ospravedlňovali tvrdením, že na rozdiel od macehualtin majú božský, resp. polobožský pôvod; tlatoque a pipiltin sa konkrétne vyhlasovali za potomkov vládcu Tollanu, ktorý bol považovaný buď priamo za *Quetzalcoatla*, alebo za jeho pozemského zástupcu.⁴⁶⁶ Súčasťou doktríny (polo)božského pôvodu tlatoque a pipiltin bolo aj presvedčenie, že bohovia tlatoque a pipiltin obdarovali istými nadprirodzenými silami vo výrazne väčšom rozsahu ako macehualtin, čo tlatoque a pipiltin dávalo akési „prirodzené právo“ vládnuť macehualtin, ale aj schopnosť denno-denne dodržiavať náročné normy správania sa a prekonávať pokušenie páchať zlé skutky. Preto ak sa pilli dopustil nejakého prehrešku, chápal sa to ako zbytočné plytvanie týmito vzácnymi silami, zasluhujúce si čo najprísnenejšie potrestanie.⁴⁶⁷ Praktickým dôsledkom tejto koncepcie bolo sprísnené (!) trestanie pipiltin, ak spáchali niektoré trestné činy (viac pozri v 4. kapitole).

⁴⁶⁴ Bližšie pozri DE LA GARZA, M.: *El hombre en el pensamiento religioso náhuatl y maya*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Filológicas, Centro de Estudios Mayas, 1978, s. 19 a nasl.

⁴⁶⁵ LEÓN-PORTILLA, *La Filosofía Náhuatl...*, s. 186.

⁴⁶⁶ TRIGGER, *Understanding Early Civilizations...*, s. 145.

⁴⁶⁷ Tamže, s. 235.

V období rozvinutého štátu existovala v Tenochtitlane značná faktická i právna (= štátom udržiavaná) nerovnosť. Schematicky vyjadrené, existovala nerovnosť vyplývajúca zo sociálnej stratifikácie, t. j. nerovnosť dvoch hlavných sociálnych vrstiev – pipiltin, ktorí tvorili najviac 1/10 obyvateľstva,⁴⁶⁸ a macehualtin –, na ktorú nadväzovala nerovnosť prejavujúca sa vo vzájomných vzťahoch i vo vnútri menších, viac-menej autonómnych sociálnych jednotiek, ako boli „šľachtické“ panstvá, profesijné skupiny či calpultin, ktorá súvisela s odlišným, kultovým, hospodárskym, správnym či vojenským významom týchto jednotiek, ako aj s ich rivalitou a charakterom vzájomných vzťahov (kooperácia, konflikt) ich príslušníkov. Mnohé podoby vzájomnej nerovnosti pipiltin a macehualtin, ako aj menších sociálnych jednotiek a ich príslušníkov, však na obyvateľstvo Tenochtitlanu, ako ukázali napr. J. Broda a R. van Zantwijk,⁴⁶⁹ paradoxne nepôsobili výrazne dezintegračne, keďže štát/tlatoani dokázal menšie sociálne jednotky (a tak vlastne aj obe sociálne vrstvy, tvorené týmito jednotkami) v potrebnej miere kontrolovať, zapojiť do svetského aj náboženského života Tenochtitlanu a zároveň vytvoriť, medzi nimi navzájom, ako aj medzi nimi a štátom/tlatoanim, pevné, mocenské, kultové a ekonomické väzby. Uvedená skutočnosť podporuje moju hypotézu o postupnom „prerastaní“ (čoraz výraznejšom ovládaní) sociálnych štruktúr štátnou/tlatoaniho mocou, resp. o centralizácii značnej časti verejnej moci v Tenochtitlane a jej sústreďení v rukách tlatoaniho a jemu podriadených orgánov. Na druhej strane treba pripustiť, že určitú opodstatnenosť má aj opačný názor, podľa ktorého bola organizácia spoločnosti existujúcej v Tenochtitlane či v iných altepeme, ako aj organizácia Aztéckej ríše ako celku, segmentárna a multicentrická, pričom štát/tlatoani nebol jediným dominantným mocenským činiteľom, priamo ovládajúcim všetko obyvateľstvo a celé štátne územie, ale skôr len jedným z takýchto činiteľov – ďalšími boli spomenuté menšie sociálne jednotky –, a v spoločnosti existovali vzťahy pripomínajúce feudalizmus, t. j. lénne/vazalské vzťahy, vzťahy medzi poddanými a miestnymi zemepánmi a pod., ktoré neboli pod dostatočnou kontrolou štátnej/vládcovej moci a aj jej konkurovali.⁴⁷⁰ Hoci takáto decentralizovaná sociálno – politická organizácia, niekedy označovaná aj pojmom „heterarchia“,⁴⁷¹ bola v Tenochtitlane či v iných altepeme, ako aj v usporiadaní Aztéckej ríše,

⁴⁶⁸ SMITH, *The Aztecs*, s. 143.

⁴⁶⁹ BRODA, J.: Estratificación social y ritual mexicana. Un ensayo de Antropología Social de los mexica. *Indiana* 5, 1977, s. 45 – 81. ZANTWIJK, *The Aztec Arrangement...*, passim.

⁴⁷⁰ Napr. ROVIRA MORGADO, Almacenamiento centralizado y comercio multicéntrico en México-Tenochtitlan, s. 190.

⁴⁷¹ Heterarchia ako typ sociálno – politickej organizácie spočíva na horizontálnych vzťahoch medzi prvkami tejto organizácie, pripomínajúcich sieť, v ktorej existuje mnoho relatívne silnejších/slabších centier – heterarchia sa teda vyznačuje (mocenskou, hospodárskou, ideologickou a pod.) decentralizáciou, resp. multicentrickosťou. Naproti tomu hierarchia ako samostatný, avšak s heterarchiou koexistujúci typ sociálno – politickej organizácie, spočíva na vertikálnych vzťahoch medzi prvkami tejto organizácie, t. j. na vzťahoch podriadenosti a nadriadenosti, zastrešených v zásade jediným najvyšším mocenským centrom – súbor týchto vzťahov je teda

nepochybne výrazne prítomná, domnievam sa, že protichodná tendencia – integrácia jednotiek, na ktoré sa rozdeľovalo mestské obyvateľstvo, a ich podriadenie jedinej najvyššej moci, t. j. centralizovanej moci štátu/tlatoaniho –, bola v Tenochtitlane dostatočne silná na to, aby dokázala udržať heterarchiu v určitých, pre štátnu moc skôr priaznivých medziach. Nasvedčujú na to opísaný priebeh štátotvorného procesu, ako aj ďalšie javy, ktorým sa ešte budem venovať.

Ako som už uviedol, v aztéckej spoločnosti sa vojenské i civilné hodnosti (tituly), zaručujúce ich nositeľom určitú prestíž a autoritu, štátne úrady a tiež určité práva nadobúdali podľa zásluhového princípu. Zdá sa, že možnosť určitého vzostupu v spoločenskej hierarchii na báze tohto princípu bola daná nielen *pipiltin*, pri ktorých je však komplikované rozlíšiť práva, ktoré im patrili automaticky (od narodenia), a práva, ktoré mohli získať, len ak mali zásluhy,⁴⁷² ale aj *macehualtin*. *Macehualtin* sa na základe svojich bojových zásluh stávali členmi bojovníckych združení, resp. nižšími vojenskými hodnosťami (veliteľmi), ako aj kňazmi či úradníkmi určitých (nižších) kategórií. Ďalej im štát mohol prideliť pôdu, ktorá im patrila spôsobom, ktorý v podstate možno označiť ako „súkromné vlastníctvo“. Zásluhy tiež mohli viesť k oslobodeniu od povinnosti poskytovať tribút, prípadne vykonávať určité práce; na druhej strane, príjemcami tribútu sa *macehualtin* stať nemohli. Napokon mohli *macehualtin* so zásluhami získať špeciálne práva ako napr. právo vlastniť a verejne nosiť určité prestížne predmety (odevy, šperky), právo stolovať v tlatoaniho paláci na jeho účet či právo partnersky žiť s toľkými ženami, koľké dokázali uživiť.⁴⁷³ *Macehualtin* s určitými väčšími zásluhami boli zaradení medzi *quauhpipiltin*, ktorí predstavovali najnižšiu kategóriu vládnucej vrstvy. Zostáva dodať, že *macehualtin*, ktorým sa podarilo „vyšvihnúť“ na spoločenskom rebríčku, nikdy nedosiahli postavenie, ktoré by bolo v úplnom rozsahu zodpovedalo postaveniu *pipiltin*.⁴⁷⁴

Vonkajším výrazom nadradeného spoločenského postavenia *pipiltin* bol luxusný spôsob života, na ktorý *macehualtin* podľa spomenutých zákonov obmedzujúcich prepych nemali právo (porovnaj vyššie). *Pipiltin* vlastnili a verejne nosili prestížne predmety ako boli určitý odev, obuv a šperky, bývali v honosných poschodových domoch, konzumovali zvyšky obetovaných ľudí, nápoj z kakaa či alkoholický nápoj *pulque*, čo zvyšovalo ich prestíž, keďže konzumované veci mali špecifické náboženské významy, vydržovali si súložnice, mali právo

centralizovaný a môžeme ho výstižne prirovnať k pyramíde. Porovnaj napr. BONDARENKO, D.: Homoarchy as a Principle of Sociopolitical Organization. *Anthropos*. Bd. 102, H. 1, 2007, s. 187.

⁴⁷² LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 57.

⁴⁷³ Tamže, s. 56.

⁴⁷⁴ Tamže.

voľného vstupu do tlatoaniho paláca, v ktorom tiež mohli (na účet tlatoaniho) stolovať⁴⁷⁵ a pod. Luxusným spôsobom života pipiltin názorne a verejne (t. j. pred zrakom macehualtin) demonštrovali svoju „výnimočnosť“, „vznešenosť“ a „urodzenosť“, a tak aj svoju zásadnú odlišnosť od v porovnaní s nimi „veľmi obyčajne“, ba až „úboho“ žijúcich macehualtin, zakladajúcu nárok pipiltin, ako akýchsi „lepších ľudí“, na privilégiá. To však neznamená, že by sme luxusný spôsob života mali chápať iba ako jeden zo zdrojov nadradeného sociálneho postavenia pipiltin, resp. iba ako niečo, čo pipiltin zvýhodňovalo. Zákonné vyhradenie prvkov luxusného spôsobu života šľachte, resp. jeho zakázanie nešľachticom, vedie totiž nielen k symbolickému potvrdeniu (a prípadne aj k prehĺbeniu) sociálnej stratifikácie, t. j. odlišnosti a nerovnosti sociálne vyššie postavenej, privilegovanej šľachty a sociálne nižšie postavených, nepriviligovaných nešľachticov, ale, ako upozornil Bourdieu, aj k tomu, že život šľachty sa dostane pod centrálnu kontrolu štátu/vládcu, keďže zákony obmedzujúce prepych zaviedol a uplatňuje štát, ktorý tiež má monopol na poskytovanie rôznych hodností, úradov či privilégii šľachte.⁴⁷⁶ To sa stalo aj v aztéckom prípade, keď pipiltin luxusný spôsob života aspoň do určitej miery nemali automaticky, ale iba ak si ho zaslúžili, t. j. ak ich ním odmenil štát/vládca za služby, ktoré mu preukázali (vieme už, že určité prestížne predmety, hodnosti, úrady či práva sa získavali na základe zásluhového princípu).

Luxusný spôsob života a jeho prezentácia na verejnosti pipiltin prepožičiavali status tzv. okázalých spotrebiteľov. Tento status však nepatril výlučne pipiltin – osoby nepatriace k pipiltin ako bojovníci so zásluhami a zámožní obchodníci zvykli z vlastných prostriedkov organizovať veľkolepé oslavy, na ktorých svojim hosťom servírovali množstvo jedla a hodnotne ich obdarovávali, usilujúc sa hostí takpovediac „ohromiť“ svojím bohatstvom, ako aj štedrosťou, a zabezpečiť si tak ich obdiv, uznanie a úctu.⁴⁷⁷

Určitou formou okázalej spotreby, a tak aj spôsobom zvyšovania osobnej prestíže bolo tiež poskytovanie osôb na obetovanie. Bojovníci poskytovali svojich zajatcov, (zámožnejší) obchodníci zase otrokov osobitnej kategórie, ktorých si na tento účel kupovali.⁴⁷⁸

Zdá sa, že obchodníci poskytovali osoby na obetovanie preto, aby ukázali, že sú spôsobilí prispievať k plneniu nadprirodzeného poslania aztéckeho mestského štátu rovnako exkluzívnym spôsobom ako pipiltin a iní profesionálni bojovníci získavajúci ľudské obeť na bojovom poli. Poskytovanie osôb na obetovanie obchodníkmi tak možno považovať za prejav ich snahy legitimizovať, ako aj posilniť svoju sociálnu pozíciu, ktorá bola ambivalentná:

⁴⁷⁵ TRIGGER, *Understanding Early Civilizations...*, s. 150 – 151.

⁴⁷⁶ Bližšie pozri BOURDIEU, P.: *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998, s. 69 a nasl.

⁴⁷⁷ CLENDINNEN, *Aztecs: An Interpretation*, s. 60 – 63.

⁴⁷⁸ SAHAGUN, B. de: *Florentine Codex. General History of the Things of New Spain. Book 9 – The Merchants. Part X*. Santa Fe: The School of American Research and The University of Utah, 1959.

obchodníci na jednej strane štátu poskytovali užitočné služby (v ekonomickej sfére, ale napr. aj ako zvedovia či vyslanci), avšak na druhej strane zotrúvali v nepriazni jeho tradičných elít (pipiltin), ktoré v obchodníkoch videli akýchsi „nouveaux riches“, usilujúcich sa nenáročným spôsobom (bez závažného rizika spojeného so zúčastňovaním sa vojenských výprav) získať rovnaké bohatstvo, moc a práva, aké mali tieto elity.⁴⁷⁹

Poskytovanie otrokov na obetovanie bohom značne zaťažovalo majetok obchodníkov, no zároveň z nich robilo skutočne veľkých okázalých spotrebiteľov. Obchodníci svoje bohatstvo demonštrovali spôsobilosťou uhradiť vysokú kúpnu cenu otrokov, ako aj znášať vysoké náklady spojené s ich živením do obetovania a ich určitou prípravou na obetovanie. Obchodníci sa tiež usilovali zapôsobiť na iných obchodníkov kvalitami svojich otrokov, čo si vyžiadalo osobitné výdavky spojené s opakovaným prezentovaním otrokov na oslavách pred inými obchodníkmi – otroci na nich spievali a tancovali, čo sa naučili na účet ich vlastníkov, a vystupovali v honosných úboroch, ktoré im obstarali ich vlastníci. Nemenej nákladným bolo pre vlastníkov aj slávnostné vystrojenie otrokov na samotné obetovanie.⁴⁸⁰

Charakter okázalej spotreby mal aj rituálny kanibalizmus, ktorý bol špecifickým, v súkromných domoch sa odohrávajúcim pokračovaním verejných kultových obradov, počas ktorých boli obetovaní ľudia. Hostiteľ (= okázalý spotrebiteľ) hosťom vo svojom dome ponúkol na konzumáciu určité telesné zvyšky osoby, ktorú predtým nechal obetovať bohom, čím im v dobovom chápaní neposkytol obyčajnú, ale oveľa významnejšiu – nadprirodzenú (nadprirodzene prospešnú) „potravu“. Pritom nie je bez zaujímavosti, že hostiteľ sa ako jediný z prítomných zdržal konzumácie, čo súviselo s tým, že obetovaná osoba sa (v tomto prípade) chápala ako jeho rituálne *alter ego*, prostredníctvom ktorého hostiteľ ako keby seba samého bol obetoval bohom.⁴⁸¹ V niektorých iných prípadoch boli zase servírovanie i konzumácia telesných zvyškov obetovaných osôb zdrojom prestíže preto, že išlo o zvyšky osôb, ktoré pred svojím obetovaním stelesňovali určitých bohov, takže Aztékovia tieto zvyšky nechápali ako zvyšky ľudského, ale božieho tela.⁴⁸²

V silne nábožensky založenej aztéckej spoločnosti zvyšovala prestíž pipiltin okolnosť, že sa do verejného náboženského života Tenochtitlanu zapájali aktívnejšie a v oveľa väčšej miere ako macehualtin, pri čom do určitej miery aj pokrývali náklady spojené s realizáciou štátneho kultu z vlastných prostriedkov.⁴⁸³

⁴⁷⁹ Porovnaj tamže.

⁴⁸⁰ CLENDINNEN, *Aztecs: An Interpretation*, s. 101 – 102.

⁴⁸¹ Tamže, s. 95 – 96.

⁴⁸² Tamže, s. 252 – 253 et passim.

⁴⁸³ Bližšie pozri BRODA, *Estratificación social y ritual mexicana...*, s. 47 – 60.

Rozdiely v právnom postavení pipiltin a macehualtin sa ďalej prejavovali v rozsahu politických práv. Macehualtin boli z účasti na politickom živote prevažne vylúčení, hoci na základe zásluhového princípu mohli zastávať určité nižšie vojenské, kňazské, správne i súdne funkcie. Zákony Motecuhzomu I. macehualtin pod hrozbou kapitálnej sankcie zakázali vstupovať do priestorov tlatoaniho paláca, v ktorých sídlili orgány aztéckej ústrednej štátnej správy a ústredné súdne orgány⁴⁸⁴ a zdržiavali sa pipiltin rozhodujúci o záležitostiach civilnej či vojenskej správy alebo vykonávajúci súdnictvo,⁴⁸⁵ čo macehualtin znemožňovalo participovať na výkone štátnej moci na vrcholnej (= najvýznamnejšej) úrovni. Na miestnej úrovni si macehualtin v celom priebehu dejín Tenochtitlanu zachovali svoju (obmedzenú) územnú samosprávu, za vlády Motecuhzomu I. však jednotlivé calpultin boli podriadené správnej a súdnej právomoci predstaviteľa štátnej moci (tlatoaniho).

V prípade práva pipiltin zastávať štátne funkcie išlo o právo poskytované za osobné bojové zásluhy a zároveň iba po splnení istých štátom stanovených kritérií (pozri stať Štátny aparát), hoci nemožno vylúčiť, že pravidlo, podľa ktorého sa úrady nededili (dedila sa „iba“ príslušnosť k pipiltin a majetok),⁴⁸⁶ sa dôsledne nedodržiavalo.

Zorita i ďalší autori uvádzajú, že významnou výsadou pipiltin bolo ich oslobodenie od poskytovania tribútu (t. j. dane v podobe vecných, nepenažných dávok) štátu/tlatoanimu.⁴⁸⁷ J. Lockhart však zistil, že to tak celkom nebolo – svoje úplné oslobodenie od poskytovania tribútu si pipiltin podľa tohto bádateľa vymysleli po príchode Španielov s cieľom dosiahnuť oslobodenie od daňovej povinnosti v novej – koloniálnej spoločnosti, nad čím Španieli zrejme privreli oči, keďže pre vybudovanie koloniálnej infraštruktúry potrebovali si zaistiť lojalitu a kooperáciu domorodej elity.⁴⁸⁸ Možnosť, že aj pipiltin predsa len poskytovali určitý tribút, napokon naznačil aj Zorita, keď spresnil, že od pipiltin sa napriek ich oslobodeniu od tribútu očakávalo, že budú tlatoaniho pri rôznych príležitostiach obdarovávať hodnotnými darmi,⁴⁸⁹ čo F. Katz už dávnejšie interpretoval tak, že aj pipiltin *de facto* museli poskytovať tribút, hoci formálne boli od neho oslobodení, lebo poskytovanie tribútu je znakom podriadenosti, kým dávanie darov je výrazom priateľstva.⁴⁹⁰ Respektíve, ak by pipiltin mali rovnakú povinnosť ako macehualtin poskytovať tribút, stávalo by ich to na roveň macehualtin, čo bolo nežiaduce. Možno teda uzavrieť, že tribút poskytovali nielen macehualtin, ale aj pipiltin, poskytovanie

⁴⁸⁴ Bližšie pozri SAHAGÚN, *Historia...*, II, Libro VIII. SAHAGUN, B. de: *Florentine Codex. General History of the Things of New Spain. Book 8 – Kings and Lords. Part IX.* Santa Fe: The School of American Research and The University of Utah, 1979.

⁴⁸⁵ Tamže. Pozri aj LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 79 – 132.

⁴⁸⁶ Napr. MENDIETA Y NÚÑEZ, *El derecho precolonial*, s. 90.

⁴⁸⁷ Porovnaj ZORITA, *Breve y Sumaria Relación...*, s. 36, 115.

⁴⁸⁸ LOCKHART, *The Nahuas...*, s. 106 – 107.

⁴⁸⁹ ZORITA, *Breve y Sumaria Relación...*, s. 119.

⁴⁹⁰ KATZ, *Die sozialökonomischen Verhältnisse bei den Azteken im 15. und 16. Jahrhundert*, s. 93.

tribútu pipiltin však nemalo charakter formálnej a štátom vymáhanej povinnosti; popri tom aj veci poskytované ako tribút sa v prípade macehualtin a pipiltin odlišovali – veci poskytované pipiltin boli vzácnejšie, hodnotnejšie a prestížnejšie ako veci poskytované macehualtin.

Okrem povinnosti poskytovať tribút sa Zorita zmieňuje aj o pracovnej povinnosti určitých kategórií radového obyvateľstva. Na základe jeho údajov,⁴⁹¹ pri ktorých však nevieme spoľahlivo určiť mieru, v ktorej sa vzťahujú špeciálne na Tenochtitlan, dá sa aztécky systém plnenia povinnosti poskytovať tribút a pracovnej povinnosti schematicky opísať asi takto:

1. Skupiny obyvateľstva povinné poskytovať tribút:

a) *Teccaleque*. Boli to osobne slobodní roľníci žijúci v calpultin, ktorí poskytovali tribút *tetecuhtin*, t. j. miestnym predstaviteľom štátnej moci (tlatoniho) v jednotlivých calpultin; tlatonimu tribút neposkytovali.

b) *Calpuleque*. Išlo o osobne slobodných roľníkov žijúcich v calpultin, ktorí sa od *teccaleque* odlišovali najmä tým, že tribút poskytovali tlatonimu.

c) *Obchodníci a remeselníci*. Jedni aj druhí boli povinní poskytovať tribút tlatonimu. Obchodníci odvádzali ako tribút určitú časť tovaru, s ktorým obchodovali, remeselníci zase určitú časť svojich výrobkov.

Teccaleque i *calpuleque* boli povinní odvádzat' tribút, zúčastňovať sa verejných prác (t. j. štátom organizovaných, verejnoprospešných prác) a vykonávať v prospech príjemcov tribútu (osoby pôsobiace v štátnych funkciách, štátne inštitúcie) a prípadne aj miestnych elít (pipiltin) osobitné práce. Obchodníci a remeselníci boli naproti tomu od účasti na vykonávaní verejných a/alebo osobitných prác oslobodení, okrem prípadu prechodného nedostatku iných pracovných síl, spôsobeného napr. účasťou roľníkov na vojenskej výprave (t. j. ich dočasnou neprítomnosťou v Tenochtitlane).

2. Skupiny obyvateľstva oslobodené od povinnosti poskytovať tribút:

a) *Pipiltin a tetecuhtin*.

Tu sa žiada zopakovať, že pipiltin pravdepodobne neboli od povinnosti poskytovať tribút oslobodení úplne, čo určite platilo aj pre *tetecuhtin*.

b) *Kňazi*.

c) *Deti podliehajúce rodičovskej moci* (t. j. deti, ktoré ešte neboli dospelé v právnom zmysle, t. j. svojprávne), *siroty* a *vdovy*.

d) *Osoby objektívne nespôsobilé pracovať* (napr. telesne postihnutí).

⁴⁹¹ ZORITA, *Breve y Sumaria Relación...*, s. 110 – 116 et passim.

Zorita ako osoby povinné poskytovať tribút a vykonávať práce uvádza aj *mayeque* a árendátorov (nájomcov) pôdy.⁴⁹² Tieto osoby žili zrejme na vlastnom území Tenochtitlanu iba v značne obmedzenom rozsahu, keďže pôda pipiltin obrábaná *mayeque*, rovnako ako pôda, ktorú štát, prípadne „šľachtické“ panstvá mohli prenajať, sa prevažne nachádzali mimo Tenochtitlanu. Pre úplnosť možno ešte uviesť, že Zorita spomína aj árendátorov *calpullalli*, ktorí naopak žili v Tenochtitlane, keďže pôda *calpultin* sa zväčša nachádzala priamo v meste.

Podobne ako Zorita opísal systém poskytovania tribútu a vykonávania verejných a osobitných prác v Tenochtitlane biskup Ramírez de Fuenleal, ktorý v rokoch 1531 až 1535 predsedal *audiencii* v Ciudad de México, a to v jednom zo svojich listov adresovaných španielskému kráľovi.⁴⁹³ Fuenleal však, na rozdiel od Zoritu, medzi osoby oslobodené od povinnosti poskytovať tribút, ako aj od pracovnej povinnosti zaradil aj umelcov (maliarov, spevákov, hudobníkov) a mužov (*macehualtin*) s určitými väčšími bojovými zásluhami.

Aztec ký mestský štát vyberal tribút od určitých kategórií obyvateľstva nielen svojho vlastného územia, ale aj mnohých podmanených oblastí (bližších i vzdialenejších). Nahuaská ekonomika operovala s viacerými výmennými ekvivalentmi (kakaové bôby, kusy bavlnených látok nazývané *patolcuachtli*, zlato v podobe nugetov alebo prachu, medené hrivny v tvare písmena T, kusy cínu⁴⁹⁴), nie však s peniazmi v pravom zmysle slova (nebola teda tzv. monetárnou ekonomikou). Preto poskytovanie tribútu nemalo charakter platby, ale vecných dávok. Konkrétne sa ako tribút odovzdávali suroviny, poľnohospodárske plodiny a produkty, ktoré vznikli ich spracovaním, alebo úžitkové či umelecké remeselné výrobky. Ako už vieme, k povinnosti poskytovať vecné dávky často pristupovala aj pracovná povinnosť (povinnosť zúčastňovať sa verejných prác; povinnosť obrábať pôdu pipiltin, štátnych funkcionárov či kňazov a poskytovať im určité služby, napr. upratovať im domácnosť a zásobovať ju pitnou vodou, potravinami a palivovým drevom; povinnosť obrábať časti *calpullalli*, ktorých výnos sa odovzdával ako tribút a pod.).

Povinnosť poskytovať tribút a pracovná povinnosť sa neukladali *per capita*,⁴⁹⁵ ale kolektívnym subjektom zloženým z určitého počtu povinných osôb (napr. jednotlivému *calpulli* ako celku), ktoré tieto povinnosti plnili vzájomnou spoluprácou. Na druhej strane zodpovednosť za neodovzdanie tribútu bola individualizovaná – povinná osoba, ktorá neodovzdala tribút (resp. na ňu pripadajúcu pomernú časť tribútu vyžadovaného od komunity,

⁴⁹² Tamže.

⁴⁹³ KATZ, Die sozialökonomischen Verhältnisse bei den Azteken im 15. und 16. Jahrhundert, s. 92. (Katz neuvádza dátum vyhotovenia Fuenlealovho listu.)

⁴⁹⁴ CLAVIJERO, *Historia Antigua de México*, s. 332 – 333. Pozri aj JACOBSON, K. D.: *Aztec Money: An Inquiry into its Substance, Sources and Heuristic Value*. Research Report Number 30. Department of Anthropology University of Massachusetts at Amherst, 2001.

⁴⁹⁵ ZORITA, *Breve y Sumaria Relación...*, s. 118, 126.

ktorej bola členom), bola po uplynutí lehoty, ktorá sa jej poskytla na dodatočné splnenie tejto povinnosti, predaná do otroctva, prípadne obetovaná bohom. Odklad splnenia povinnosti odovzdať tribút sa poskytoval osobám dočasne nespôsobilým pracovať pre chorobu a tým, ktoré sa ocitli v hmotnej núdzi.⁴⁹⁶ Trestom za neplnenie pracovnej povinnosti mohlo byť uväznenie, ako možno usúdiť zo zmičky v *Códice Aubin* o hromadnom uväznení osôb, ktoré v roku 1501 odmietli ísť do mesta Malinalco ťažiť kameň.⁴⁹⁷

Veci poskytované ako tribút mali, pochopiteľne, rôznu ekonomickú hodnotu. Hodnota tribútu, ktorý poskytovali roľníci (poľnohospodárske plodiny a produkty), bola nižšia ako hodnota tribútu poskytovaného obchodníkmi či remeselníkmi (tovar, remeselné výrobky).⁴⁹⁸ Množstvá, v ktorých sa odovzdával tribút, však boli podľa Zoritu pomerne malé, keďže počet subjektov odovzdávajúcich tribút bol značný; preto tiež odovzdávanie tribútu tieto subjekty v zásade nadmerne ekonomicky nezaťažovalo.⁴⁹⁹

Časové intervaly, v ktorých si povinné subjekty v Tenochtitlane plnili svoju tribútnu a pracovnú povinnosť, boli stanovené odlišne pre jednotlivé kategórie povinných subjektov. Pritom tribút neodovzdávali a verejné či iné osobitné práce nevykonávali všetky povinné subjekty súčasne, ale jednotlivé povinné subjekty tej istej kategórie (napr. pracovné skupiny zložené z mužov jednotlivých calpultin) sa v poskytovaní tribútu a vykonávaní verejných či iných osobitných prác v priebehu roka postupne vystriedali.⁵⁰⁰

Obyvateľstvo podmanených oblastí (resp. sídel) poskytovalo tribút iba Tenochtitlanu, iba Texcocu alebo iba Tlacopan, alebo všetkým trom členom trojspolku, a to buď rovnakým dielom, alebo v pomere 2:2:1,⁵⁰¹ ktorý vyjadruje, že Tlacopan ako najslabší článok trojspolku mal o polovicu menší podiel na tribúte ako Tenochtitlan a Texcoco. Tribút, ktorý bola povinná poskytovať konkrétna podmanená oblasť, mohol byť jednorazovo znížený, prípadne odpustený, ak oblasť postihla ekonomická kríza, ale aj zvýšený (spravidla zdvojnásobený) po tom, ako sa obyvatelia oblasti vzbúрили proti nadvláde trojspolku a ich vzburu trojspolok úspešne potlačil.⁵⁰² Zostáva dodať, že k povinnostiam podmanených sídel z oblasti Mexického údolia voči mestám trojspolku patrilo aj poskytovanie robotníkov, ktorí

⁴⁹⁶ TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 547.

⁴⁹⁷ „[9 Calli] 1501. Aquí fueron a excavar piedra en Malinalco. De los que no iban, a muchos los encerraban.” El *Códice Aubin*. In: *Las literaturas indígenas*. Estudio introductorio, selección y notas de Miguel León-Portilla. México: Promexa, 1985, s. 198.

⁴⁹⁸ ZORITA, *Breve y Sumaria Relación...*, s. 118.

⁴⁹⁹ Tamže, s. 119.

⁵⁰⁰ Tamže, s. 122 – 125.

⁵⁰¹ BREUER, *Imperien der Neuen Welt? Zur Klassifikation des Inka- und Aztekenstaates*, s. 57.

⁵⁰² LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 127.

vykonávali – bez nároku na odmenu, len za stravu a ubytovanie – náročné stavebné práce v týchto mestách a ich okolí.⁵⁰³

Okrem tribútu naplňali pokladnicu aztéckeho mestského štátu aj dovozné clo a trhovú daň. O dovoznom cle sa zmiňuje Cortés vo svojom druhom liste španielskemu kráľovi z 30. októbra 1520,⁵⁰⁴ v ktorom uvádza, že pri každom vchode do Tenochtitlanu, ako aj na miestach vykládky člnov, akýsi „colníci“ odoberali *certum quid* zo všetkého tovaru vstupujúceho do mesta.

Výnos z trhovej dane sa podľa Durána používal na verejnoprospešné ciele, ako aj pre osobné potreby tlatoaniho.⁵⁰⁵ Táto daň sa vyberala na trhoviskách nielen v Tenochtitlane, ale aj v Tlatelolcu a aj v niektorých podmanených mestách.⁵⁰⁶

Nerovnoprávnosť pipiltin a macehualtin sa prejavovala v mnohých smeroch. Nebolo by však správne, nazerať na macehualtin ako na bezprávnú masu ovládanú a vykorisťovanú „parazitujúcimi“ pipiltin. Ak López Austin kategoricky odmieta⁵⁰⁷ Kohlerovo tvrdenie, že u Aztékov nejestvovali žiadne garancie práv ľudu (macehualtin),⁵⁰⁸ môžeme s ním rozhodne súhlasiť. Aztécky mestský štát, resp. tlatoani a pipiltin potrebovali pre svoje zámery aktívnu podporu radového obyvateľstva a jeho pracovnú silu, a preto mu nevyhnutne museli priznať určité práva či výhody. Pipiltin tak viac-menej rešpektovali osobnú slobodu a držbu majetkov (vrátane pôdy) macehualtin, nebránili im v určitom (obmedzenom) vzostupe v sociálnej hierarchii na báze najmä získania si bojových zásluh a pod. Navyše nielen macehualtin, ale aj pipiltin mali náročné povinnosti voči štátu/tlatoanimu. Od pipiltin sa očakávalo: že sa budú ochotne zúčastňovať vojenských výprav; že sa budú udatne správať v boji a pritom zaujímať nepriateľov, budúce obete bohom; že budú materiálne prispievať na realizáciu kultových obradov, najmä poskytovať osoby na obetovanie bohom, rituálne predmety i hodnotné dary pre účastníkov obradov – tlatoaniho, elity a niekedy aj pre macehualtin;⁵⁰⁹ že si budú vzorne plniť náboženské povinnosti, napr. uskutočňovať úkony sebatrýznenia, resp. obetovať trocha svojej krvi bohom;⁵¹⁰ že sa budú denno-denne správať v súlade s prísnyimi pravidlami etiky, práva, ako aj etikety; že si budú riadne plniť svoje povinnosti voči štátu a pod. Odklon od

⁵⁰³ KATZ, Die sozialökonomischen Verhältnisse bei den Azteken im 15. und 16. Jahrhundert, s. 89 – 90.

⁵⁰⁴ Segunda Carta-Relación de Hernán Cortés al emperador Carlos V. In: CORTÉS, H.: *Cartas de Relación*. México: Editorial Porrúa, 1976, s. 66.

⁵⁰⁵ DURÁN, D.: *Historia de las Indias de Nueva España e Islas de Tierra Firme, II*. México: Consejo Nacional para la Cultura y las Artes, 2002, s. 185.

⁵⁰⁶ KATZ, Die sozialökonomischen Verhältnisse bei den Azteken im 15. und 16. Jahrhundert, s. 94.

⁵⁰⁷ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México Tenochtitlan*, s. 55.

⁵⁰⁸ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 45.

⁵⁰⁹ Bližšie pozri BRODA, *Estratificación social y ritual mexicana...*, s. 47 – 60.

⁵¹⁰ Bližšie pozri GRAULICH, M.: Autosacrifice in Ancient Mexico. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 36, 2005, s. 301 – 329.

práve načrtnutého modelu správneho života pipiltin bol v závislosti od jeho charakteru v konkrétnych prípadoch rôzne (vždy však prísne) štátno-mocensky trestaný a dokonca mohol viesť až k definitívnej strate príslušnosti k pipiltin,⁵¹¹ čo bol trest ukladaný súdom *tlacxitlan*.⁵¹²

Vzájomný vzťah pipiltin a macehualtin možno azda najvýstižnejšie vyjadriť pojmom „asymetrická reciprocita“, z ktorej určitý prospech a výhody vyplývali nielen prvým, ale aj druhým, pričom však prospech a výhody prvých boli väčšie ako prospech a výhody druhých.

Štátny aparát

V tejto stati sa zaoberám aztécym štátnym aparátom, resp. (rozsiahlym) systémom vlády (správy) existujúcim v Tenochtitlane, pričom sa venujem jeho ideovým, právnym, ako aj inštitucionálnym základom.

Aztékovia dospeli k vlastnej politickej filozofii, v rámci ktorej vytvorili určitú ideovú koncepciu prakticky pre každý z typických problémov spojených s „vládnutím“, ako sú zdroj a legitimita verejnej/štátnej moci, jej sociálny význam či správne a nesprávne spôsoby jej vykonávania, vzťah medzi „tými, čo vládnu“ a „tými, ktorí sú ovládaní“, etický štandard osôb vykonávajúcich verejnú/štátnu moc a pod. Konkrétne tézy aztéckej politickej filozofie možno nájsť v mnohých prameňoch, napr. v múdrosloví *huehuetlahtolli*.⁵¹³ Pochopiteľne, aztécsku politickú filozofiu nemožno stotožňovať s aztécskou politickou realitou – vyjadruje iba určitý ideál, ku ktorému sa Aztékovia priblížili iba do určitej miery.

Aztékovia svet vnímali ako miesto, ktoré nie je príliš priaznivé pre život človeka. Ľudský život bol podľa nich plný námahy a utrpenia,⁵¹⁴ ľudia boli iba hračkou v rukách nevyspytateľných bohov⁵¹⁵ a pod. Tento skôr pesimistický svetonázor aztécneho človeka zaiste prehlbovali aj prírodné katastrofy a závažné hospodárske a osobitne potravinové krízy, ktorým bol pomerne často vystavený (ako sa dozvedáme z mnohých prameňov). Možno sa preto domnievať, že v očiach Aztékov svet potreboval pevný poriadok, ktorý by ľuďom umožňoval prežiť aspoň do určitej miery pokojný, bezpečný a šťastný život. Tento poriadok predstavoval štát a jeho inštitúcie, čo sa do politickej filozofie premietlo v podobe paternalistickej koncepcie štátnej moci. Tú môžeme jednoducho, ale výstižne vyjadriť takto:

⁵¹¹ ALBA, *Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano*, s. 10.

⁵¹² SAHAGÚN, *Historia...*, II., s. 663.

⁵¹³ K tomu pozri GARCÍA QUINTANA, J.: El huehuetlatolli –antigua palabra– como fuente para la historia sociocultural de los Nahuas. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No.12, 1976, s. 61 – 71.

⁵¹⁴ SAHAGÚN, B. de: *Historia general de las cosas de la Nueva España*, I. Madrid: Dastin, 2001, s. 558 – 559.

⁵¹⁵ LEÓN-PORTILLA, *La filosofía náhuatl...*, s. 199 – 202.

macehualtin trpia hmotnou biedou a kultúrnou zaostalosťou a preto potrebujú štátnu moc a jej predstaviteľov – tlatoaniho a pipiltin ako niekoho, kto ich bude viesť, kto sa o nich vďaka svojim výnimočným vedomostiam, skúsenostiam, schopnostiam a možnostiam optimálne postará. To ale bude možné iba vtedy, ak sa budú macehualtin voči elitám a autoritám správať poslušne a úctivo, čomu napomáhala o. i. aj zámerné šírenie určitého strachu z tlatoaniho a pipiltin.⁵¹⁶ Paternalistický charakter štátnej moci je evidentný aj z rôznych aztéckych metaforických vyjadrení. V nich je tlatoani označovaný napr. ako *inan*, *ita altepetl*, t. j. ako matka, otec mesta, alebo ako *in tenamitl*, *in tzacuilli*, t. j. ako stena, barikáda (ktorá chráni ľudí), či prirovnávaný k *in ahuehuetl*, *in pochotl*, veľkému cyprusu, veľkému bavlnovníku, t. j. k mohutnému stromu, v ktorého tieni ľudia nachádzajú útočisko a pod. Naproti tomu prostý ľud je v nich nazývaný *pacholoni*, *yacanoloni*, t. j. ten, nad kým sa vládne, ten, kto je vedený, alebo *in itconi*, *in mamaloni*, *in tecuexanco*, *in temamalhuazco yetiuh*, t. j. ten, kto je nosený, ten, kto sa narodil na chrbte, ten, kto je v lone niekoho, ten kto je v náručí niekoho, čo evokuje obraz macehualliho ako nesvojprávneho dieťaťa, o ktoré sa treba starať.⁵¹⁷

Dôležitou ideou aztéckej politickej filozofie bolo presvedčenie, že vládnuť znamená slúžiť bohom a ľuďom, a že tí, ktorí vládnu, sa za svoje počínanie v tomto smere zodpovedajú bohom aj ľuďom. Jej konkretizáciu môžeme nájsť napr. v *huehuetlahtolli* koncipovanom ako oficiálny príhovor člena elity k tlatoanimu, ktorý zachytáva aztécku predstavu o „dobrom panovníkovi“: „dobrý tlatoani“ vládne v mene boha, od ktorého pochádza jeho moc a ktorému sa za jej vykonávanie zodpovedá, starostlivo si plní svoje vládne povinnosti, spravodlivo trestá i odmeňuje, žije v porozumení so svojím ľuďom, vychováva ho a poskytuje mu potrebnú pomoc i ochranu, dbá na to, aby sa za jeho vlády zachovalo všetko pozitívne, čo vytvorili jeho predchodcovia a pod.⁵¹⁸ Vládnutie sa so službou verejnosti stotožňovalo napr. aj v aztéckych metaforických prísloviach, v ktorých sa hodnostári označujú ako otroci štátu, resp. ľudí, ktorým vládnu,⁵¹⁹ vládnutie prirovnáva k noseniu štátu či ľudí na chrbte,⁵²⁰ úrady chápu celkom v duchu rímskeho úslovja *munera sunt onera*⁵²¹ a pod.

Vládnutie v očiach Aztékov (aspoň teoreticky) nemohlo byť svojvôľou – v jednej modlitbe vysoko postavený kňaz prosí boha *Tezcatlipoca*, aby nechal zomrieť alebo inak

⁵¹⁶ Bližšie pozri ZANTWIJK, R. van: El carácter de la autoridad en el Imperio Azteca y su expresión en la retórica oficial. *Indiana*, 6, 1, 1980, s. 71 – 87.

⁵¹⁷ SULLIVAN, Th. D.: Tlatoani and Tlatocayotl in the Sahagun Manuscripts. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 14, 1980, s. 227.

⁵¹⁸ LEÓN-PORTILLA, M. - SILVA GALEANA, L.: *Huehuetlahtolli. Testimonios de la antigua palabra*. México: Fondo de Cultura Económica, 1991, s. 141 – 150.

⁵¹⁹ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 598 – 599, 609.

⁵²⁰ Tamže, s. 602.

⁵²¹ Tamže, s. 609, 610.

zbavil úradu svojvoľne vládnuceho tlatoaniho.⁵²² Výkon verejnej moci totiž pre Aztékov znamenal výkon moci poskytnutej bohmi, ktorá sa nesmela využívať na dosahovanie akýchkoľvek cieľov alebo iba v prospech tých, ktorým bola zverená, ale na plnenie bohmi určených úloh so všeobecnou prospešnosťou;⁵²³ ak tí, ktorým bola verejná moc zverená, tieto úlohy plnili, mohlo byť ich konanie interpretované a verejnosťou akceptované ako plnenie božej vôle.⁵²⁴ Zostáva dodať, že prvoradou z týchto úloh bolo, aby tlatoani a ním riadený štátny aparát zabezpečili pretrvanie bohmi vytvoreného svetového poriadku.⁵²⁵

Tí, ktorí u Aztékov vykonávali štátnu moc (zastávali úrady), si mali uvedomovať, že ich vláda znamená službu bohom a ľuďom. Preto sa nemali vystatovať so svojim postavením a mali mať rešpekt voči tým, ktorým vládnu⁵²⁶ (macehualtin). Ich život mal pripomínať život ich slávnych predkov, ktorý ovládala pokora ako hlavná cnosť.⁵²⁷ Nemali prehnane lipnúť na svojej moci, lebo tá je – ako všetko v ľudskom svete – iba dočasná a pomínutelná: „*Nie navždy možno byť kráľom, tešiť sa z toho. Kráľovstvo ani sláva nie sú navždy. Ó, kniežatá, iba krátko, veľmi krátko tu [t. j. na tomto svete] žijeme*“,⁵²⁸ spievalo sa v jednej aztéckej piesni. Na inom mieste ešte uvidíme, že osoby pôsobiace v štátnych funkciách museli spĺňať náročné kritériá, pričom ich urodzený pôvod (príslušnosť k pipiltin od narodenia) ich ešte automaticky nepredurčoval na pôsobenie v týchto funkciách.

Zaujímavou súčasťou politickej filozofie Aztékov bola koncepcia štátu ako tela vtáka, ktorá pripomína tzv. organickú teóriu štátu, známu z európskeho stredoveku: aztécky mestský štát ako celok bol stotožnený s orlom, t. j. s mystickým telom boha *Huitzilopochtliho*, pričom tlatoani mal byť hlavou tohto orla,⁵²⁹ pipiltin jeho trupom a macehualtin jeho krídlami a chvostom.⁵³⁰ Táto koncepcia by mohla zvädzať k názoru, že aztécky mestský štát bol vnútorne jednotným sociálnym organizmom s vrstvou vládcov a vrstvou ovládaných ako jeho dvoma komplementárnymi súčasťami, bezkonfliktne koexistujúcimi⁵³¹ za účelom dokonalého plnenia nadprirodzeného poslania. To však platilo skôr len teoreticky. Macehualtin mali totiž

⁵²² Tamže, s. 440 – 443.

⁵²³ Porovnaj LEÓN-PORTILLA – SILVA GALEANA, *Huehuetlahtolli...*, s. 141 – 150, s. 163 – 170.

⁵²⁴ Tamže, s. 141 – 150.

⁵²⁵ MOTOLINÍA, T. de Benavente: *Memoriales e Historia de los Indios de la Nueva España*. Madrid: Atlas, 1970, s. 151.

⁵²⁶ LEÓN-PORTILLA - SILVA GALEANA, *Huehuetlahtolli...*, s. 171 – 174.

⁵²⁷ SAHAGÚN, *Historia...*, I., s. 503 – 504.

⁵²⁸ „No por siempre se es rey, de ese disfruto, pero no siempre es el reino y es la gloria. Oh, príncipes sólo un poco, bien poco vivimos aquí.“ Cantares Mexicanos. Canto de guerreros. Folio 24 verso – 25 recto. In: *Las literaturas indígenas*, s. 78.

⁵²⁹ Tejto výnimočnej, vrcholnej pozícii tlatoaniho zodpovedá aj jeho ďalšie obrazné označenie – „srdce mesta“. SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 506.

⁵³⁰ SULLIVAN, Tlatoani and Tlatocayotl in the Sahagun Manuscripts, s. 227 – 228.

⁵³¹ Takto napr. KOVÁČ, *Slnko jaguára...*, s. 210.

iba minimálne politické práva, čo z nich robilo objekt, voči ktorému bola vykonávaná štátna moc, koncentrovaná v rukách tlatoaniho a pipiltin.

Štát, štátna moc či vláda sa označovali výrazom *tlatocayotl*, ktorý etymologicky súvisí s výrazom „tlatoani“, ale aj difrazizmom⁵³² *petlatl icpalli*, t. j. rohož, stolec (trón) – s vyobrazeniami oboch predmetov symbolizujúcich štátnu/tlatoaniho moc sa možno stretnúť v ikonografických prameňoch.⁵³³

Niektoré tézy aztéckej politickej filozofie ešte vyplynú z ďalších výkladov. Teraz však prejdeme k aztéckemu štátnemu aparátu.

Aztécki tlatoque mali k dispozícii štátny aparát, ktorý bol rozsiahly, nie však natoľko rozsiahly, že by ním boli mohli vykonávať štátnu správu komplexne. Preto boli nútení zapojiť do výkonu štátnej správy – popri „svojich“ orgánoch tvoriacich štátny aparát vo vlastnom zmysle – aj štátom síce kontrolované, zároveň však vo väčšej či menšej miere autonómne subjekty, ako boli „šľachtické“ panstvá, samosprávne orgány *calpultin*, verejné školy a profesijné organizácie, do ktorých sa združovali bojovníci, obchodníci, remeselníci a kňazi.

Štátna správa Tenochtitlanu bola centralizovaná a vykonávaná na ústrednej i miestnej úrovni; na oboch úrovniach bolo vykonávané aj súdnictvo, a to do určitej miery oddelene od výkonu všeobecnej štátnej správy. Pre aztécky štátny aparát bola teda charakteristická určitá vnútorná hierarchia, ktorej dôsledok pre postavenie jeho členov možno vyjadriť takto: čím bola určitá štátna funkcia vyššia (= významnejšia), tým väčší bol okruh práv (právomocí), ale aj rozsah zodpovednosti a povinností osoby, ktorá túto funkciu zastávala.⁵³⁴

Orgány tvoriace aztécky štátny aparát možno rozdeliť na monokratické a kolegiátne. Ich právomoci boli vojenské a/alebo výkonné, resp. správne a/alebo súdne; popri tom mali prakticky všetci členovia štátneho aparátu určité kultové úlohy,⁵³⁵ zákonodarnú právomoc mal zrejme iba tlatoani.

Úrad tlatoaniho, ako aj posty najvyšších hodnostárov (pozri ďalej) boli vyhradené pre *tlazopipiltin*. Na ostatných – nižších úrovniach štátneho aparátu pôsobili *tetecuhtin*⁵³⁶ (sg. *tecuhli*). Ide o generické označenie, vzťahujúce sa na osoby, ktoré boli vojenskými hodnostármi a zároveň zastávali, či už v Tenochtitlane, alebo v niektorých podmanených oblastiach, civilné, t. j. správne a/alebo súdne funkcie.⁵³⁷

⁵³² V nahuatli sa niektoré abstraktné pojmy vyjadrujú metaforami zloženými z ustálených spojení dvoch slov, ktoré sa nazývajú difrazizmy.

⁵³³ JANSEN, M.: Simbolos del poder en el México antiguo. *Anales del Museo de América*, 5, 1997, s. 90.

⁵³⁴ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 59.

⁵³⁵ Bližšie pozri DEHOUE, D.: Las funciones rituales de los altos personajes mexicas. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 45, 2013, s. 37 – 68.

⁵³⁶ Bližšie pozri ROUNDS, *The Role of the Tecuhtli in Ancient Aztec Society*, s. 343 – 361.

⁵³⁷ LEÓN-PORTILLA, *Toltecáyotl...*, s. 277 - 278.

K *tetecuhtin* patrili osoby, ktoré sa mohli preukázať osobnými bojovými zásluhami väčšieho rozsahu, a to nielen *pipiltin*, ale v obmedzenom rozsahu aj *macehualtin*.⁵³⁸ Ak sa *tecuhтлиho* syn nevyznamenal v bojoch tak, ako kedysi jeho otec, nemohol zdediť jeho hodnosť *tecuhтлиho*, a ani majetok, ktorý sa na ňu viazal, zostal mu však titul *pilliho*, ako aj všetky prerogatíva s ním spojené.⁵³⁹

Veľkosť bojových zásluh „sa merala“ najmä počtom nepriateľov, ktorých aztécky bojovník zajaľ počas vojenských výprav (na začiatku svojej vojenskej kariéry ešte s prípadnou pomocou spolubojovníkov, neskôr už spravidla samostatne) a po ich skončení dopravil do Tenochtitlanu na rituálnu popravu. Štát zaviedol hierarchiu vojenských hodností, ktorých postupné dosiahnutie predstavovalo *condicio sine qua non* neskoršieho zastávania vyšších, resp. najvyšších vojenských, správnych a súdnych funkcií. Pritom na dosiahnutie jednotlivých vojenských hodností sa vyžadovalo, aby bojovník zajaľ nepriateľov v počtoch pre každú z týchto hodností presne stanovených, prípadne nepriateľov zo štátov, s ktorými Aztékovia viedli tzv. kvetinové vojny⁵⁴⁰ (pozri ďalej).

Stupňovito usporiadaný systém vojenských hodností sa organizačne prekrýval so samosprávnymi bojovníckymi združeniami, čiže nositelia niektorých vojenských hodností boli zároveň členmi združení bojovníkov s rovnakou hodnosťou.⁵⁴¹ Bojovnícke združenia boli usporiadané do zhruba nasledujúcej hierarchie: najvyššie postavené bolo združenie bojovníkov, ktorí sa označovali ako „otomíovia“ (*otontin*); za nimi nasledovalo združenie bojovníkov, ktorí sa volali „ostrihaní“ (*cuauhchicqueh*); nižšie boli (na rovnakej úrovni) združenia bojovníkov, ktorí si hovorili „jaguári“ (*ocelomeh*) a „orli“ (*cuacuahtin*); najnižšie stáli bojovníci nazývaní „kojoti“, „medvedi“ a „lebkoví bojovníci“.⁵⁴²

Hoci vo všeobecnosti malo zastávanie štátnych úradov povahu odmeny za aktívne správanie sa v boji, zároveň bolo zvyčajne podmienené splnením ešte ďalších špecifických kritérií. Ako príklad na takéto kritériá uvediem požiadavky, ktoré u Aztékov musel spĺňať adept na funkciu sudcu. Boli nimi: príslušnosť k *pipiltin*, majetnosť, vojenské skúsenosti a zásluhy, získanie vyššieho vzdelania v kňazmi vedenej škole *calmecac*, ako aj určité pozitívne osobnostné kvality ako čestnosť, neúplatosť, elokvencia (rétorické schopnosti), schopnosť

⁵³⁸ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 61.

⁵³⁹ ZORITA, *Breve y Sumaria Relación...*, s. 29.

⁵⁴⁰ SAHAGÚN, *Historia...*, II, s. 684 – 687.

⁵⁴¹ HINZ, E.: Das Aztekenreich: Soziale Gliederung und institutioneller Aufbau. In: Köhler, U. (Hrsg.): *Altamerikanistik. Eine Einführung in die Hochkulturen Mittel- und Südamerikas*. Berlin: Dietrich Reimer Verlag, 1990, s. 200.

⁵⁴² AGUILAR-MORENO, *Handbook...*, s. 102 a nasl.

súdiť bez zaujatosti (nestranné) či abstinencia.⁵⁴³ Od adeptov na kňazské funkcie (aspoň na niektoré) sa zase požadovala sexuálna zdržanlivosť.

Podmienka určitej zámožnosti kandidátov na štátne funkcie, obmedzujúca možnosť ich zastávania macehualtin, bola osobitne zvýraznená v povinnosti osoby práve ustanovenej do hodnosti *tecuhtliho* usporiadať pre iných *tetecuhtin* bohatú hostinu a obdarovať ich hodnotnými darmi,⁵⁴⁴ v čom možno vidieť jeden z prejavov už spomenutej, u Aztékov dosť rozšírenej okázalej spotreby. V tejto súvislosti je vhodné citovať výstižnú charakteristiku okázalej spotreby C. Renfrewa: „V niektorých spoločnostiach ctižiadostiví vodcovia, ktorí si ešte nezabezpečili vysoké postavenie, pokúšajú sa o to tak, že rozdávali dary a usporadúvali hostiny, na ktoré pozývajú čoraz viac ľudí zo svojho okolia. Môžeme to označiť ako okázalú spotrebu, keď spoločensky aktívny a usilovný vodca manifestuje svoje bohatstvo a bezkonkurenčnú štedrosť tým, že usporadúva hostiny pre svoje spoločenstvo, kde si takto zvyšuje svoje postavenie a renomé. Takéto príležitosti sú často súťažou, v ktorej sa hostiteľ usiluje prekonať iných ctižiadostivých vodcov rozsahom a kvalitou toho, čo ponúka.“⁵⁴⁵

Podmienkou zastávania štátnych úradov, pre macehualtin obťažne splniteľnou, bolo tiež získanie vzdelania porovnateľného s (vyšším) vzdelaním pipiltin, hoci E. Hinz udáva, že školy pre potomkov pipiltin (*calmecac*) v obmedzenom rozsahu navštevovali aj potomkovia macehualtin.⁵⁴⁶

Zastávanie štátnych funkcií sa spájalo so značnou zodpovednosťou. Rôzne pochybenia pri výkone funkcie sa stíhali ako trestné činy. Napríklad vyslanci Tenochtitlanu, ktorí nespĺnili uspokojivo a v súlade s pokynmi úlohy, ktorými boli poverení, boli popravení.⁵⁴⁷ *Calpixque*, ktorí vyberali tribút vo väčšom množstve než v akom boli povinní, boli, ak sa tohto deliktu dopustili v určitom menšom rozsahu, potrestaní špecifickým zneuct'ujúcim trestom – ostrihaním vlasov dohola, prípadne ich spálením na verejnosti – a zároveň trvalou stratou funkcie; ak sa ho však dopustili v určitom väčšom rozsahu, boli odsúdení na smrť.⁵⁴⁸ Sudcovia alebo úradníci, ktorí prijali nejakú vec ako úplatok, boli potrestaní, ak sa tohto trestného činu (korupcie) dopustili v určitom menšom rozsahu, spomenutým zneuct'ujúcim trestom, ako aj trvalým zbavením funkcie; ak sa ho však dopustili v určitom väčšom rozsahu,

⁵⁴³ SAHAGÚN, *Historia...*, II, s. 672.

⁵⁴⁴ KATZ, Die sozialökonomischen Verhältnisse bei den Azteken im 15. und 16. Jahrhundert, s. 121.

⁵⁴⁵ RENFREW, C.: *Prehistória. Formovanie ľudskej mysle*. Bratislava: Slovart 2009, s. 175.

⁵⁴⁶ HINZ, Das Aztekenreich..., s. 192.

⁵⁴⁷ Nezahualcoyotlov zákon č. 9 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 171.

⁵⁴⁸ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 15.

boli popravení.⁵⁴⁹ Sudcovia alebo úradníci, o ktorých vyšlo najavo, že sa opíjajú, natrvalo stratili funkciu.⁵⁵⁰ A tak ďalej.

ÚSTREDNÁ ŠTÁTNA SPRÁVA

Ústredné orgány aztéckeho štátneho aparátu zastrešovali správu mesta Tenochtitlan i Aztéckej ríše. Ich sídlom bol tlatoaniho palác.

Na čele Tenochtitlanu stál – rovnako ako v skoršom období – tlatoani. Aby sa zdôraznila jeho nadradenosť nad tlatoque iných mestských štátov patriacich k Aztéckej ríši, pripojil sa za vlády Ahuitzotla⁵⁵¹ k jeho oficiálnemu titulu „tlatoani“ výraz *huey* (alebo: *huehue*), ktorý možno preložiť ako „najvyšší“.

Podľa Florentského kódexu nazerali Aztékovia na osobu svojho vládcu – najvyššieho hovorcu takto:

„Vládca [je] útočiskom [= poskytuje ochranu; pozn. P.V.]. Je neľútostný, uctievaný, slávny, vážený; má dobrú povesť, je známy.

Dobrý vládca [je] ochrancom; je tým, ktorý nosí [svojich poddaných] na ramenách, ktorý ich zjednocuje, ktorý ich spája. Vládne, má zodpovednosť, zaoberá sa ťažkosťami [svojho ľudu; pozn. P.V.]. Nosí [svojich poddaných] pod svojím plášťom; nosí ich na svojich ramenách. Panuje; je poslúchaný. Možno sa [k nemu] obracať ako k ochrancovi, ako k útočisku. Slúži ako splnomocnenec, ako zástupca [ľudu; pozn. P.V.].

Zlý vládca [je] divoké zviera, lietajúci démon, démon, ocelot, vlk, je ohavný, zasluhuje si, aby žil opustený, každý sa mu vyhýba, je nenávidený ako ten, ktorý nemá pred ničím rešpekt, je to barbar, je odporný. Straší svojím pohľadom; zem sa pod ním trasie; seje, šíri strach. [Ľud; pozn. P.V.] si praje jeho smrť.“⁵⁵²

⁵⁴⁹ MENDIETA, J. de: *Historia eclesiástica indiana*. Libro segundo, cap. XXVIII. Dostupné na internete: http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/historia-eclesiastica-indiana--0/html/25fcbc58-feda-4cef-9d88-0cbbea9c279d_3.htm#58 (cit. 25. 05. 2016).

⁵⁵⁰ Nezahualcoyotlovo nariadenie č. 12 cit. in: IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas*, I., s. 385.

⁵⁵¹ SMITH, *The Aztecs*, s. 55.

⁵⁵² „The ruler [is] a shelter – fierce, revered, famous, esteemed; well reputed, renowned. The good ruler [is] a protector; one who carries [his subjects] in his arms, who unites them, who brings them together. He rules, takes responsibilities, assumes burdens. He carries [his subjects] in his cape; he bears them in his arms. He governs; he is obeyed. [To him] as shelter, as refuge, there is recourse. He serves as proxy, as substitute. The bad ruler [is] a wild beast, a demon of the air, a demon, an ocelot, a wolf – infamous, deserving of being left alone, avoided, detested as a respecter of nothing, savage, revolting. He terrifies with his gaze; he makes the earth rumble; he implants, he spreads fear. He is wished dead.“ SAHAGUN, B. de: *Florentine Codex. General History of the Things of New Spain. Book 10 – The People. Part XI*. Santa Fe: The School of American Research and The University of Utah, 1974, s. 15.

Citovanému úryvku zodpovedá v diele *Historia general de las cosas de la Nueva España* nasledujúci text: „Las excelencias del señor, rey o emperador... *Ceoallo hecauhyo*, quiere dezir cosa que “haze sombra“, porque el mayor ha de hazer sombra a sus súbditos; *malacayo*, “cosa que tiene gran circuito en hazer sombra“, porque el mayor ha de amparar a todos, chicos y grandes; *ptichoti*, es un árbol que haze gran sombra y tiene muchas ramas; *audued*, es de la misma manera porque el señor ha de ser semeiante a estos árboles donde todos sus áditos

Konkrétnejšiu predstavu o politickom postavení a úlohách *huey tlatoaniho* si možno spraviť napr. z nasledujúceho *huehuetlahtolli*, ktoré prednášali najvyšší kňazi novozvoleným tlatoque pri ich slávnostnej intronizácii:

*„Pán môj, pozrite, ako si vás uctili vaši poddaní. Ste ich právoplatný vládca, a preto sa máte o nich starať a hľadiť na nich ako na svoje deti a dbať, aby im nebolo ukrivdené a aby vyššie postavení nezaobchádzali zle s nižšie postavenými. Vidíte, že všetci šľachtici vašej krajiny, vaši vazali, sú tu aj so svojimi ľuďmi, ktorých ste vy otcom i matkou, a ako taký ich máte chrániť a brániť a byť k nim spravodlivý, lebo oči všetkých sú upreté na vás a vy ste ten, kto im má vládnuť a dávať príkazy. Máte sa veľmi starostlivo zaoberať vojenskými záležitosťami a dozerať a usilovať sa, aby delikventi, tak páni ako aj ostatní, boli potrestaní a naprávať a polepšovať neposlušných. Dôkladne sa máte starať, aby bolo slúžené bohu a o jeho chrámy a aby nič nechýbalo z toho, čo je potrebné na vykonávanie obiet ...“*⁵⁵³

Z uvedenej reči, ako aj z jej rozšírenej verzie, najlepšie zachytenej Sahagúnom,⁵⁵⁴ vyplýva, že tlatoani plnil v podstate štyri komplexné úlohy: 1. vykonával všeobecnú štátnu správu a udržiaval verejný poriadok; 2. riadil vojenské záležitosti; 3. zabezpečoval represiu i prevenciu delikvencie, resp. výkon súdnictva; a 4. organizoval kultové obrady.

Všeobecne možno konštatovať, že tlatoani bol najvyšším, nie však neobmedzeným výkonným orgánom v civilnej, ako aj vo vojenskej sfére. Rozsiahle právomoci, ktoré mu vyplývali z jeho postavenia najvyššieho výkonného/správneho úradníka, zákonodarcu, sudcu, kňaza a vojenského veliteľa, v určitom rozsahu delegoval na ďalšie, jemu podriadené štátne orgány, ktoré ich vykonávali v jeho mene. Tieto orgány mali do určitej miery rozhodovaciu samostatnosť, tlatoani si však ponechal (hoci nie vždy aj realizoval) právomoc rozhodnúť s konečnou platnosťou o akejkoľvek správnej, súdnej, náboženskej či vojenskej záležitosti.

Tlatoani bol tiež najvyšším, resp. jediným zákonodarcom,⁵⁵⁵ čo ale neznamená, že by bol vyňatý spod pôsobnosti právnych noriem.⁵⁵⁶ Uplatnenie princípu *princeps legibus solutus* vylučovala tlatoaniho zodpovednosť za zachovanie svetového poriadku, preto jeho vládnutie

se amparen. El mayor ha de ser reverenciable, espantable,preciado y temido de todos. El mayor que haze bien su oficio ha de llevar a sus súbditos, unos a cuestras, otros en el regaço, otros en braço; halos de allegar y tener debaxo de sus alas como la gallina a los pollos.“ SAHAGÚN, *Historia...*, II. s. 770 – 771.

⁵⁵³ „Señor mío: mirad cómo os han honrado vuestros vasallos, y pues ya sois señor confirmado habéis de tener mucho cuidado de ellos, y de mirarlos como a hijos, y mirar que no sean agraviados, ni los menores maltratados de los mayores. Ya veis cómo los señores de vuestra tierra, vuestros vasallos, todos están aquí con su gente, cuyo padre y madre sois vos, y como tal los habéis de amparar y defender y tener en justicia, porque los ojos de todos están puestos en vos, y vos sois el que los habéis de regir y dar orden. Habéis de tener gran cuidado de las cosas de la guerra, y habéis de velar y procurar de castigar los delincuentes, así señores como los demás, y corregir y enmendar los inobedientes. Habéis de tener muy especial cuidado del servicio de Dios y de sus templos, y que no haya falta en todo lo necesario para los sacrificios...” ZORITA, *Breve y Sumaria Relación...*, s. 16.

⁵⁵⁴ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 457 – 467.

⁵⁵⁵ KOHLER, *El derecho de los aztecas...*, s. 45.

⁵⁵⁶ CRUZ BARNEY, *Historia del derecho en México*, s. 21.

muselo podliehať normám správania sa, ktoré v očiach Aztékov prispievali k všeobecnému pokoji a poriadku v spoločnosti. Tlatoani sa napr. mohol stýkať s ktoroukoľvek ženou, ale nemohol žiadať, aby mu priviedli vydatú ženu.⁵⁵⁷ To znamená, že tlatoani (aspoň teoreticky) mohol byť súdený za spáchanie trestného činu, v tomto prípade cudzoložstva, rovnako ako ktorýkoľvek iný obyvateľ štátu.

Najdôležitejšou právomocou a súčasne hlavnou povinnosťou tlatoaniho bolo iniciovať vojenské výpravy a organizovať ich po personálnej i materiálnej stránke,⁵⁵⁸ t. j. zabezpečiť, aby sa výprav zúčastnil dostatočný počet bojovníkov, aby títo bojovníci mali dostatok zbraní a proviantu a pod. Hoci bol tlatoani najvyšším vojenským veliteľom, nie vždy sa vojenských výprav zúčastňoval osobne.

Tlatoani vykonával – sčasti osobne, sčasti prostredníctvom iných štátnych orgánov – najmä nasledujúce právomoci administratívneho charakteru: na základe zásluhového princípu bojovníkom udeľoval vojenské hodnosti a odmeňoval ich prestížnymi predmetmi, pôdou či priznaním špeciálnych práv;⁵⁵⁹ menoval a odvolával štátnych úradníkov⁵⁶⁰ i sudcov;⁵⁶¹ dozeral na systém výberu, uskladnenia a prerozdelenia tribútu (štátnych príjmov);⁵⁶² uskutočňoval určité bezpečnostné opatrenia, ktorých účelom bolo udržiavať v Tenochtitlane verejný poriadok a tiež včas odhaliť, že sa nepriateľ chystá zaútočiť na mesto;⁵⁶³ spravoval územnú doménu bezprostredne ovládanú Tenochtitlanom (pozri výklad o politicko – teritoriálnej organizácii Aztéckej ríše), pri čom o. i. schvaľoval tlatoque⁵⁶⁴ alebo menoval vojenských správcov⁵⁶⁵ pre jednotlivé sídla tvoriace túto doménu.

Z okruhu uvedených administratívnych právomocí tlatoaniho si osobitnú pozornosť zaslужuje jeho právomoc odmeňovať osoby s najmä vojenskými zásluhami prestížnymi predmetmi, ktorá sa realizovala v súlade so zásluhovým princípom a spomenutými zákonmi obmedzujúcimi, resp. zakazujúcimi prepych. V tejto súvislosti sa žiada znova zdôrazniť, že význam prestížnych predmetov bol v aztéckej (nahuaskej) spoločnosti zásadný, takže nie je prekvapením, že ich poskytovanie sa stalo monopolom tlatoaniho/štátu. Ako už bolo uvedené, prestížne predmety, hoci išlo o veci vyznačujúce sa vyššou ekonomickou hodnotou, nemali primárne ekonomický, ale metaekonomický význam – tieto predmety fyzicky symbolizovali a navonok manifestovali príslušnosť ich vlastníkov k aztéckej elite, resp. k niektorej

⁵⁵⁷ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 17.

⁵⁵⁸ SAHAGÚN, *Historia...*, II, s. 670 – 671.

⁵⁵⁹ Tamže, s. 682 – 687.

⁵⁶⁰ MENDIETA Y NÚÑEZ, *El derecho precolonial*, s. 40.

⁵⁶¹ SAHAGÚN, *Historia...*, II, s. 672 – 673.

⁵⁶² ZORITA, *Breve y Sumaria Relación...*, s. 112 – 113.

⁵⁶³ SAHAGÚN, *Historia...*, II, s. 674 – 675.

⁵⁶⁴ CHIMALPAHIN, *Relaciones...Tercera Relación*, s. 111.

⁵⁶⁵ CHIMALPAHIN, *Relaciones... Séptima Relación*, s. 222.

z kategórií, na ktoré sa elita vnútorne rozdeľovala. Z právneho hľadiska boli prestížne predmety *res extra commercium*, t. j. vecami, s ktorými sa nesmeli obchodovať, resp. ktoré sa nedali získať kúpou, ale iba darom od tlatoaniho, pravda, v prax bola do určitej miery iná. Z náboženského hľadiska išlo o veci sakrálneho charakteru, v ktorých sa koncentrovalo *tonalli*, t. j. nadprirodzená vitálna sila božského pôvodu stotožňovaná so svetlom a teplom⁵⁶⁶ ich vlastníkov,⁵⁶⁷ resp. ktoré dávali osobám, ktoré ich získali, väčšie či silnejšie *tonalli*.⁵⁶⁸ Prestížnosť mnohých prestížnych predmetov zaiste súvisela aj s tým, že sa im prisudzoval toltécky pôvod.⁵⁶⁹ Zásadný význam prestížnych predmetov, osobitne tých, ktoré boli vojenskými insígniami, vidieť aj z toho, že boli vylúčené z dedenia – spaľovali sa spolu s mŕtvolami ich zosnulých vlastníkov.⁵⁷⁰

Prestížne predmety boli prostriedkami neverbálnej komunikácie, ktorými ich vlastníci dávali najavo na verejnosti, t. j. pred zrakom tých, ktorí takéto predmety nevlastnili a až na výnimky ani nemohli vlastniť, po prvé, svoju vysokú pozíciu v sociálnej hierarchii a, po druhé, svoje aktívne zapojenie do chodu nadprirodzeného svetového poriadku, ktoré zároveň vyjadrovalo ich podriadenosť tlatoanimu ako pozemskému garantovi tohto poriadku. Svetový poriadok v dobových predstavách závisel o. i. od cirkulácie *tonalli*⁵⁷¹ (*tonalli*, podobne ako iné nadprirodzené sily, prúdilo obojsmerne medzi pozemským a nadpozemským/božským svetom, ako aj v rámci oboch svetov, a prenikalo do živých bytostí – bohov aj ľudí –, ako aj do neživých predmetov⁵⁷²), pričom zásadným predpokladom tejto životodarnej, existenciu a správny chod sveta udržiavajúcej cirkulácie bolo systematické prinášanie najmä ľudských obetí bohom. V tomto zmysle sa distribúcia prestížnych predmetov tlatoanim javí nielen ako odmeňovanie jednotlivcov, ktorí napr. zajatím budúcej obete prispeli k pretrvaniu svetového poriadku, ale aj ako ich motivovanie k pokračovaniu v tejto činnosti v budúcnosti. Tomu zodpovedá aj aztécke chápanie prestížneho predmetu ako niečoho, čo jeho vlastníka takpovediac pripútava k jeho povinnostiam.⁵⁷³ Prestížny predmet pre jeho vlastníka implikoval trvalý morálny záväzok prispievať k zachovaniu svetového poriadku, ktorý Aztékovia, podobne ako iné archaické kultúry, chápali ako určité pozitívne usporiadanie a fungovanie sveta, vzniknuté prekonaním primordiálneho chaosu bohmi, ktorý sa však môže

⁵⁶⁶ K pojmu „*tonalli*“ pozri CARRASCO, *Náboženství Mezoameriky...*, s. 78, 97, 98 a 121.

⁵⁶⁷ OLKO, *Traje y atributos del poder en el mundo azteca: significados y funciones contextuales*, s. 67.

⁵⁶⁸ BRUMFIEL, E. M.: *The politics of high culture: issues of worth and rank*. In: Richards, J. – Buren, M. van (eds.): *Order, legitimacy and wealth in ancient states*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s. 134 – 137.

⁵⁶⁹ SAHAGUN, *Florentine Codex...Part XI. Book 10 – The People*, s. 165 – 169.

⁵⁷⁰ OLKO, *Traje y atributos del poder en el mundo azteca: significados y funciones contextuales*, s. 80 – 83.

⁵⁷¹ BRUMFIEL, *The politics of high culture: issues of worth and rank*, s. 134 – 137.

⁵⁷² Porovnaj napr. LÓPEZ AUSTIN, *Sobre el concepto de cosmovisión*, s. 25 a nasl.

⁵⁷³ BRODA, *Estratificación social y ritual mexica. Un ensayo de Antropología Social de los mexica*, s. 53.

obnoviť (čím by zanikol ľudský svet), ak sa starostlivosť o svetový poriadok zanedbá, resp. ak ľudia nebudú „pomáhať“ bohom pri udržiavaní jeho existencie a správneho chodu (ako už vieme, ľudská pomoc bohom spočívala v Mezoamerike v ich „živení“). Závazok vlastníkov prestížnych predmetov aktívne prispievať k pretrvaniu svetového poriadku sa konkretizoval najmä v ich povinnosti zúčastňovať sa vojenských výprav a ak by to bolo potrebné, ochotne zomrieť v boji, ako to *expressis verbis* vyjadril Sahagún vo svojom opise distribúcie prestížnych predmetov počas náboženskej slávnosti konanej v mesiaci *ochpaniztli*.⁵⁷⁴

Distribúcia prestížnych predmetov tlatoanim mala ďalej osobitný význam pri výkone štátnej správy. Tento význam výborne vystihol S. Breuer. Píše, že tlatoque nemali k dispozícii komplexný byrokratický aparát, ktorý by efektívne plnil ich (= štátnu) vôľu, a preto boli pri presadzovaní svojich (= štátnych) záujmov, t. j. pri výkone štátnej správy, do určitej miery odkázaní na pomoc pipiltin. Keďže však záujmy pipiltin neboli bezo zvyšku totožné so záujmami štátu/tlatoque, bolo potrebné, aby si tlatoque pipiltin takpovediac získali. Tlatoque na to o. i. využívali dopyt pipiltin po prestížnych predmetoch, bez získania ktorých pipiltin nemohli zaujať určitú (vyššiu) pozíciu v rámci aztéckej spoločensko – mocenskej hierarchie, resp. nemohli zvýšiť svoju pozíciu v rámci tejto hierarchie. Väčšina prestížnych predmetov mala vysokú hodnotu (ekonomickú aj symbolickú) a ich obstaranie bolo možné iba prostredníctvom štátu (štát organizoval vojenské výpravy spojené s odnášaním koristi z dobytých území a kontroloval aj ostatné, významnejšie zdroje prestížnych predmetov – tribút prichádzajúci do Tenochtitlanu a luxusný tovar, ktorý do Tenochtitlanu priviezli obchodníci z rôznych častí ríše). Tlatoque tak mali v rukách účinný nástroj na zabezpečenie si lojality metropolitnej i provinčnej elity. Značná vzdialenosť medzi centrom Aztéckej ríše a miestami pôvodu mnohých prestížnych predmetov navyše vyvolávala zaujímavý vedľajší efekt: tlatoque sa uspokojili so svojím monopolom na prístupové cesty k prestížnym predmetom a neorganizovali ich plošnú výrobu. Táto okolnosť mohla prispieť k slabému rozvoju administratívnej organizácie Aztéckej ríše a zároveň podporuje správnosť tézy, že kontrolovanie výmeny statkov môže byť rovnako efektívnym prostriedkom vládnutia ako kontrola ich výroby.⁵⁷⁵

⁵⁷⁴ Porovnaj SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 197.

⁵⁷⁵ BREUER, S.: Imperien der Neuen Welt? Zur Klassifikation des Inka- und Aztekenstaates. *Saeculum. Jahrbuch für Universalgeschichte*, 39 – 1, 1988, s. 58 – 59.

K dosiaľ nespomenutým, dôležitým administratívnym právomociam tlatoaniho patrili vrchný dozor nad uskutočňovaním poľnohospodárskych prác⁵⁷⁶ a distribúcia potravín elitám i radovému obyvateľstvu zo štátnych zásob.

Dozor nad poľnohospodárskymi prácami bol právomocou so silným náboženským podtextom. Zabezpečovanie výživy pre obyvateľstvo bolo totiž predpokladom zachovania existencie nielen ľudí, ale (v chápaní Aztékov) aj bohov a celého svetového poriadku: tak ako ľudia potrebovali nadprirodzené aktivity bohov, ktorými bohovia udržiavali existenciu a chod sveta, tak zase bohovia potrebovali „výživu“ poskytovanú ľuďmi, čiže živenie ľudí bolo vlastne aj živením bohov,⁵⁷⁷ a naopak, a preto zásadne prispievalo k pretrvaniu svetového poriadku, ktorý spočíval na určitej interdependencii bohov a ľudí. (Táto interdependencia bola pre kozmovíziu nielen raných civilizácií typická. Príslušné chápania vzájomného vzťahu bohov a ľudí možno vystihnúť pojmom „asymetrická reciprocita“, t. j. závislosť bohov na ľuďoch existovala, bola však menšia ako závislosť ľudí na bohoch.)

Čo sa týka distribúcie potravín tlatoanim, zdá sa, že bola pomerne bežná; v prameňoch sa napr. spomína, že v tlatoaniho paláci zvykli stolovať vojenské a civilné elity, že tlatoani v čase hospodárskych kríz poskytoval obyvateľstvu potraviny a pod. Počas náboženského sviatku v mesiaci *huey tecuilhuitl* tlatoani dokonca distribuoval potraviny nielen macehualtin Tenochtitlanu, ale aj ľuďom zo širokého okolia.⁵⁷⁸ Th. D. Sullivan v tom vidí významný nástroj na ovládanie obyvateľstva, ktorý tlatoanimu prepožičiaval – vzhľadom na potravinový deficit vyskytujúci sa v určitom čase okolo tohto sviatku – doslovne moc nad životom a smrťou ľudí, ktorá akoby ho pripodobňovala k bohom.⁵⁷⁹ Podobne aj I. Clendinnen nechápe distribúciu potravín radovému obyvateľstvu tlatoanim alebo elitami ako charitatívnu činnosť, t. j. ako nezištnú pomoc chudobným, motivovanú sociálnym cítením tlatoaniho a elít, ale ako ich vypočítavú „láskavosť“ voči radovému obyvateľstvu, ktorá zvyrazňovala kvalitatívny rozdiel medzi tlatoanim a elitami na jednej strane a macehualtin na druhej strane – kým prví boli natoľko bohatí, že si mohli bez problémov dovoliť poskytnúť potraviny, druhí boli zase natoľko chudobní, že boli na tieto potraviny (aspoň raz za čas) existenčne odkázaní, a preto museli byť prvým vďační a odmeňovať sa im lojalitou a poslušnosťou.⁵⁸⁰

Súdna právomoc tlatoaniho zahŕňala najmä predsedanie trestným procesom, ktoré sa viedli v poslednej (najvyššej) inštancii (t. j. v ktorých sa mal vyniesť definitívny rozsudok),

⁵⁷⁶ BRODA, J.: Relaciones políticas ritualizadas: El ritual como expresión de una ideología. In: Carrasco, P. – Broda, J. (editores): *Economía política e ideología en el México prehispánico*. México: Editorial Nueva Imagen, 1978, s. 225.

⁵⁷⁷ SULLIVAN, Tlatoani and Tlatocayotl in the Sahagun Manuscripts, s. 237.

⁵⁷⁸ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 178.

⁵⁷⁹ SULLIVAN, Tlatoani and Tlatocayotl in the Sahagun Manuscripts, s. 232.

⁵⁸⁰ Bližšie pozri CLENDINNEN, *Aztecs...*, s. 63 a nasl.

a ukladanie trestu smrti s konečnou platnosťou (pozri ďalej výklad o súdnictve). Oprávnenie tlatoaniho (t. j. štátu) stíhať a trestať páchatel'ov trestných činov vylučovalo svojpomocný výkon spravodlivosti súkromnými osobami. Napríklad, ak podvedený manžel zavraždil svoju nevernú manželku, musel byť popravený.⁵⁸¹

Do kompetencie tlatoaniho patrilo tiež určovanie obsahu a vykonávanie vonkajšej politiky Tenochtitlanu (formálne vyhlasovanie vojny iným mestským štátom prostredníctvom osobitných vyslancov,⁵⁸² stretávanie sa s vládcami Texcoca a Tlacopan za účelom konzultácií, dohodnutia sa na uskutočnení konkrétnych vojenských či správnych opatrení⁵⁸³ alebo spoločného výkonu kultových obradov a pod., rokovanie s vládcami alebo vyslancami podmanených, ako aj nepodmanených mestských štátov a pod.).

Politické postavenie tlatoaniho významne upevňovali náboženské doktríny. Tlatoani síce nebol považovaný za boha,⁵⁸⁴ avšak podľa presvedčenia Aztékov sídlili v jeho osobe vo výnimočnej miere nadprirodzené sily určitých božstiev, napr. tlatoaniho *tonalli* bolo považované za väčšie/silnejšie ako *tonalli* všetkých ostatných ľudí,⁵⁸⁵ čo z neho robilo akéhosi pozemského zástupcu, predstaviteľa a hovorcu bohov. Tlatoani sa nestával bohom ani *post mortem*, štátny kult zosnulých tlatoque neexistoval.⁵⁸⁶

Nadprirodzené sily, ktoré bohovia tlatoanimu prepožičali (v podstatne väčšej miere ako iným „smrteľníkom“), mu mali pomáhať plniť jeho náročné úlohy. Tieto sily posväcovali osobu tlatoaniho i jeho konanie, ktoré súčasne legitimizovali. Ich prítomnosť v osobe tlatoaniho bola (v aztéckom chápaní) určitou identifikáciou tlatoaniho s božstvami, resp. poukazovala na to, že tlatoaniho podstata má nielen ľudský, ale aj nadprirodzený (božský) rozmer. Zaujímavý doklad božského rozmeru tlatoaniho osoby predstavuje obetovanie ľudí (niekoľkých otrokov a tiež delikventov odsúdených na smrť) výnimočne nie bohom, ale tlatoanimu s cieľom posilniť či obnoviť jeho životnú silu, ktoré sa uskutočňovalo v deň, na ktorý podľa rituálneho kalendára pripadalo znamenie *ce quiahuitl* (1-dážd').⁵⁸⁷

Ďalším prejavom božskej stránky tlatoaniho osoby bola doktrína, podľa ktorej mala všetka moc tlatoaniho božský pôvod.⁵⁸⁸ Tlatoani síce vystupoval ako pozemský predstaviteľ *Tezcatlipoca*, *Huitzilopochtliho* a prípadne aj iných bohov, jeho moc však pochádzala od boha

⁵⁸¹ Libro de Oro, Éstas son leyes que tenían los indios de la Nueva España, Anáhuac o México [ďalej citované ako „Libro de Oro...“], zákon č. 36 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 189.

⁵⁸² MENDIETA Y NÚÑEZ, *El derecho precolonial*, s. 74 - 78.

⁵⁸³ DURÁN, *Historia...*, I, passim.

⁵⁸⁴ Bližšie pozri GRAULICH, M.: La royauté sacrée chez les aztèques de México. *Revista Española de Antropología Americana*. Vol. 28, 1998, s. 99 – 117.

⁵⁸⁵ BRUMFIEL, E. M.: The politics of high culture: issues of worth and rank. In: Richards, J. – Buren, M. van (eds.): *Order, legitimacy and wealth in ancient states*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s. 134.

⁵⁸⁶ TRIGGER, *Understanding Early Civilizations...*, s. 83 – 84.

⁵⁸⁷ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 330.

⁵⁸⁸ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 87.

ohňa *Huehueteotl Xiutecuhtliho*, manifestácie najvyššieho boha *Ometeotla*, ktorý stvoril *Tezcatlipocu* a ostatných „mladších“ bohov, ktorí zase – ako „dedičia“ jeho moci – stvorili Piate Slnko, t. j. vek/svet, v ktorom žili Aztékovia. Táto predstava musela byť významným zdrojom legitimacy tlatoaniho moci, keďže jej pôvod prisudzovala najvyššiemu z bohov.⁵⁸⁹

Na druhej strane N. Davies relativizuje teokratický charakter tlatoaniho moci tvrdiac, že časom prišlo k jej zreteľnej sekularizácii. Podľa Daviesa to možno vidieť z toho, že tlatoani vládol z paláca situovaného mimo uzavretého ceremoniálneho okrsku, ako aj z toho, že rutinná realizácia kultových obradov bola zverená (početným) profesionálnym kňazom, na základe čoho sa Davies domnieva, že výkon kultových obradov sa (ak aj nie úplne, tak aspoň v značnom rozsahu) oddelil od výkonu tlatoaniho moci/štátnej správy.⁵⁹⁰

S práve uvedeným názorom nesúhlasím. Bohatý kultový život Tenochtitlanu si síce vyžiadal vznik špecializovanej organizácie kňazov, tlatoque sa však zapájali do prípravy, ako aj uskutočňovania rôznych obradov, a mali tiež špecifické, v podstate nezastupiteľné rituálne funkcie, ktorých realizáciou verejne manifestovali výnimočnosť a dôležitosť svojho úradu a svojej moci a zároveň akcentovali ich nadprirodzený rozmer. Pritom kultové aktivity tlatoaniho nemohli mať vo vzťahu k jeho iným, profánnym aktivitám sekundárny význam, keďže práve kult bol (v dobovom chápaní) prostriedkom udržiavania existencie a správneho chodu sveta, za ktoré zodpovedal tlatoani. Ani fakt, že tlatoani nezastával najvyššiu oficiálnu kňazskú funkciu – tú zastávali spoločne veľkňaz boha *Huitzilopochtliho* (*Quetzalcoatl-Totec tlamacazqui*) a veľkňaz boha *Tlaloca* (*Quetzalcoatl-Tlaloc tlamacazqui*) –,⁵⁹¹ nie je v rozpore s teokratickým charakterom tlatoaniho moci: tlatoaniho politické postavenie mu (rovnako ako *cihuacoatlovi*) *de facto* zaručovalo aj pozíciu najvyššieho kňaza,⁵⁹² stavajúcu ho mimo a súčasne nad celú hierarchiu kňazských hodnostárov.

S úradom tlatoaniho sa spájali rôzne insígnie,⁵⁹³ t. j. telesné ozdoby, odevy, rituálne predmety a pod., ktoré fyzicky symbolizovali prítomnosť nadprirodzených síl v osobe ich vlastníka – tlatoaniho a jeho úzke spojenie s božskými pôvodcami týchto síl. Tlatoaniho insígnie boli prestížnymi predmetmi *par excellence*, a preto neprekvapuje, že ich odcudzenie sa trestalo kapitálnou sankciou a prepadnutím celého majetku.⁵⁹⁴ Tlatoani však v jednom prípade dovoľoval nosiť iným osobám insígnie svojej moci: ak sa osobne nezúčastňoval

⁵⁸⁹ SULLIVAN, Tlatoani and Tlatocayotl in the Sahagun Manuscripts, s. 233. TRIGGER, *Understanding Early Civilizations...*, s. 83.

⁵⁹⁰ DAVIES, N.: *The Ancient Kingdoms of Mexico*. London: Penguin Books, 1990, s. 205 – 206.

⁵⁹¹ KOVÁČ, Slnko jaguára..., s. 205.

⁵⁹² Tamže, s. 207.

⁵⁹³ CLAVIJERO, *Historia Antigua de México*, s. 294 – 295, 314. Pozri aj: RIEFF ANAWALT, P.: The Emperors' Cloak: Aztec Pomp, Toltec Circumstances. *American Antiquity*. Vol. 55, no. 2, 1990, s. 291 – 307. SULLIVAN, Tlatoani and Tlatocayotl in the Sahagun Manuscripts, s. 233 – 234.

⁵⁹⁴ Libro de Oro..., zákon č. 45 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 191.

vojenskej výpravy, najvyšší velitelia aztéckeho vojska smeli nosiť jeho insígnie, aby ho tak symbolicky sprítomňovali na bojisku.⁵⁹⁵

Ku kandidátom na post tlatoaniho patrili osoby výlučne mužského pohlavia, ktoré boli v blízkom príbuzenskom vzťahu (v priamej alebo bočnej línii) so zosnulým tlatoanim, resp. s niektorým z jeho predchodcov,⁵⁹⁶ a ktoré patrili k tzv. *tecutlatoque* (pozri nižšie).

Úrad tlatoaniho sa obsadzoval voľbou. Keďže pramenné údaje neumožňujú presne určiť, ktoré osoby tvorili okruh voliteľov tlatoaniho,⁵⁹⁷ môžeme iba s istým zjednodušením konštatovať, že k nim patrili palácoví hodnostári (členovia ústredných štátnych orgánov), ako aj bojovnícke a kňazské elity.⁵⁹⁸

Voľbe tlatoaniho predchádzala porada zhromaždených voliteľov, ktorej účelom bolo preskúmať, či kandidát spĺňa, resp. ktorý z okruhu kandidátov spĺňa najlepšie, určité osobnostné predpoklady na zastávanie funkcie tlatoaniho. Samotný volebný akt mal potom charakter aklamácie, t. j. spontánneho zjednotenia sa voliteľov na rovnakom kandidátovi.⁵⁹⁹

Zvolený kandidát začal svoj úrad fakticky vykonávať až po niekoľkých dňoch, počas ktorých prebiehali (v presne stanovenom poradí) inauguračné ceremónie. Stojí za to, priblížiť si ich, keďže nimi moc novozvoleného tlatoaniho získavala formálnu legitimitu, a to tak „vo vzťahu k bohom“, ako aj vo vzťahu k pipiltin a macehualtin Tenochtitlanu i podmanených území. Dôležitou súčasťou inauguračných ceremónií bolo prednesenie slávnostných prejavov (*huehuetlahtolli*) vysokými hodnostármi aztéckeho mestského štátu, ktorých účelom bolo povzbudiť novozvoleného tlatoaniho, aby sa identifikoval s ideálom „dobrého tlatoaniho“, a pripomenúť mu konkrétne úlohy, ktoré by ako vládca mal starostlivo plniť, ak si chce udržať podporu tých, ktorým vládne.

Prvá inauguračná ceremónia mala náboženský charakter. Novozvolený tlatoani vystúpil na hornú plošinu Veľkého chrámu, kde od kňazov dostal rituálny odev a rituálne predmety (t. j. niektoré insígnie panovníckej moci), uskutočnil istý náboženský úkon (najskôr okiadal sochu boha *Huitzilopochtliho*, potom pozdvihoval kadidelnicu postupne smerom na všetky svetové strany) a napokon si vypočul prejav vysokopostaveného kňaza, ktorého obsah som uviedol vyššie. Celú túto ceremóniu sledovali macehualtin, pipiltin, tlatoque Texcoca a Tlacopan, ako aj tlatoque (prípadne ich vyslanci) ďalších mestských štátov (podmanených aj nepodmanených). Pipiltin a hostia z cudzích štátov novozvolenému tlatoanimu potom, čo

⁵⁹⁵ DURÁN, *Historia...*, I, s. 264.

⁵⁹⁶ SMITH, *The Aztecs*, s. 164.

⁵⁹⁷ Odlišne vymedzili okruh voliteľov tlatoaniho napr.: CLAVIJERO, *Historia Antigua de México*, s. 292. SAHAGÚN, *Historia...*, II, s. 676.

⁵⁹⁸ HINZ, *Das Aztekenreich...*, s. 195.

⁵⁹⁹ SAHAGÚN, *Historia...*, II, s. 676.

zostúpil z Veľkého chrámu, sľúbili vernosť, poslušnosť a podporu, na znak čoho mu odovzdali hodnotné dary.⁶⁰⁰

Druhá časť tlatoaniho inaugurácie mala nasledujúci priebeh: Tlatoani sa odobral do osobitnej miestnosti Veľkého chrámu, v ktorej sa postil, modlil a meditoval. Po uplynutí štyroch dní podstúpil telesnú očistu, bol zaodetý do panovníckeho rúcha a boli mu odovzdané ďalšie insígnie jeho moci. Následne bol odvedený na námestie, kde sa zapojil do obradného tancovania. Týchto tancov sa spolu s ním zúčastňovali mnohí vojenský a civilní hodnostári, nápadne ozdobení prestížnymi predmetmi, ktoré pred zrakom širokej, prizerajúcej sa verejnosti (išlo hlavne o macehualtin) manifestovali ich zásluhy (za ktoré boli prestížnymi predmetmi odmenení), odôvodňujúce ich vyššie/privilegované pozície v sociálnej hierarchii. Zároveň nimi tancujúci ako keby naznačovali prizerajúcim sa, že ak sa budú usilovať získať si zásluhy, t. j. ak budú oddane slúžiť novozvolenému tlatoanimu (tak ako oni slúžili jeho predchodcom a chcú slúžiť aj jemu), tlatoani aj ich odmení prestížnymi predmetmi a umožní im tak určitý vzostup na spoločenskom rebríčku.⁶⁰¹

Tretia ceremónia spojená s inauguráciou tlatoaniho sa odohrávala v tlatoaniho paláci a spočívala v prednesení niekoľkých rečí, v ktorých možno nájsť o. i. zdôraznenie skutočnosti, že tlatoaniho vláda nesmie byť svojvôľou, o to viac, že jeho moc nepramení v ňom samom, ale mu ju prepožičali bohovia na účel udržiavania svetového poriadku, ako aj dosahovania iných (konkrétnejších) verejnoprospešných cieľov.

Zdá sa, že poradie týchto slávnostných rečí bolo presne stanovené. Ako prvý rečník vystúpil novozvolený tlatoani s modlitbou, ktorou si od boha *Tezcatlipoca* vyprosival ochranu a pomoc. Následne predniesol vysoký kňaz (*huey tlenamacac*), niektorý popredný pilli (*huey pilli*) alebo vysoký sudca (*huey tecutlato*) prejav, v ktorom tlatoaniho podrobne oboznámil s jeho povinnosťami a úlohami vládcu a tiež ho upozornil na námahu a ťažkosti spojené s vládnutím. Po tomto prejave odznela kratšia reč, ktorou sa iný hodnostár či sudca (*tecutlato*) obracal v mene macehualtin na tlatoaniho, zverujúc ich pod jeho právomoc a ochranu. Štvrtý prejav predniesol tlatoani. Poďakoval sa ním predchádzajúcim rečníkom za múdre slová, ktoré mu adresovali. (Týmto rečníkom sa v mene tlatoaniho mohol poďakovať – osobitným prejavom – aj blízky príbuzný tlatoaniho.) Nasledovala reč tlatoaniho adresovaná všetkým obyvateľom mesta, v ktorej tlatoani svojich poddaných vyzval, aby nezanedbávali kult, venovali sa vojenstvu a riadne vykonávali roľnícke práce, a dôrazne ich vystríhal, že ak sa budú dopúšťať rôznych prehreškov, neuniknú jeho spravodlivému trestu. Po skončení tejto

⁶⁰⁰ SAHAGÚN, *Historia...*, II, s. 453 a nasl. Pozri aj BRODA, *Relaciones políticas ritualizadas: El ritual como expresión de una ideología*, s. 226 a nasl.

⁶⁰¹ Tamže.

reči prehovoril k obyvateľom mesta niektorý vysoký hodnostár (*tecutlato*). Nabádal ich, aby sa správali v súlade s múdrymi odporúčaniami a upozorneniami, ktoré tlatoani uviedol vo svojej reči, a aby tlatonimu zachovávali vernosť a prejavovali poslušnosť. Iný hodnostár (*huehue tecutlato*) potom predniesol posledný prejav, ktorým – hovoriac v mene všetkých obyvateľov mesta – tlatoanimu prisľúbil, že sa všetci budú riadiť jeho odporúčaniami a upozorneniami.⁶⁰²

Inaugurácia tlatoaniho sa končila veľkolepou hostinou, na ktorej tlatoani obdaroval elitu Tenochtitlanu i ďalších miest.⁶⁰³

Krátko po ukončení inauguračných ceremónií tlatoani podnikol vojenskú výpravu a osobne ju viedol.⁶⁰⁴ Táto výprava slúžila na to, aby nový tlatoani osvedčil svoje kvality vodcu spôsobilého plniť poslanie Aztékov, t. j. viesť vojny a zabezpečovať tak prísun vojnových zajatcov na obetovanie bohom.

Celkový charakter úradu tlatoaniho, ktorý významne dokresľuje jeho inaugurácia a osobitne obsah prejavov, ktoré počas nej odzneli, ukazuje, že politická moc tlatoaniho bola obmedzená (tlatoaniho by sme mohli označiť ako limitovaného monarchu, čo však neplatí sčasti pre Ahuitzotla a úplne pre Motecuhzomu II.). Fakt, že tlatoani bol do svojej funkcie ustanovovaný voľbou, dovoľuje predpoklad, že mohol byť zhromaždením voliteľov detronizovaný, len čo by jeho služby prestali vyhovovať, čo sa mohlo stať najskôr vtedy, ak neboli úspešné vojenské výpravy, ktoré tlatoani organizoval. Obmedzenosť tlatoaniho moci ďalej vyplývala z toho, že niesol hlavnú zodpovednosť za udržiavanie nadprirodzeného svetového poriadku a za plnenie verejnoprospešných funkcií štátu (výkon správy, súdnictva a kultu, vynakladanie štátnych ekonomických zdrojov na verejné ciele a pod.). Preto tlatoani (aspoň teoreticky) nemohol vládnuť svojvoľne, napr. ľubovoľne disponovať so štátnymi príjmami (pozri ďalej), resp. tlatoani musel (aspoň do určitej miery) uspokojovať legitímne očakávania svojich poddaných. Potvrďuje to aj spomenuté autentické nazeranie Aztékov na osobu tlatoaniho a na jeho úlohy, podľa ktorého tlatoani vykonáva moc, ktorú mu zverili bohovia, so súhlasom ľudí, ktorým vládne, a v ich prospech, za čo sú mu však jeho poddaní povinní úctou a poslušnosťou, čo v istom zmysle pripomína založenie štátu na „spoločenskej zmluve“.

Vskutku, priblížené inauguračné ceremónie možno, podľa môjho názoru, interpretovať práve ako uzatváranie pomyselnej „spoločenskej zmluvy“ medzi vládcom a ľuďom, prípadne medzi bohmi ako zdrojom moci, vládcom ako tým, komu bohovia zverili moc a poverili ho

⁶⁰² Tamže.

⁶⁰³ BRODA, Relaciones políticas ritualizadas: El ritual como expresión de una ideología, s. 229.

⁶⁰⁴ SAHAGÚN, *Historia...*, II, s. 679.

jej výkonom, a ľuďom, voči ktorému a v ktorého prospech má vládca svoju moc vykonávať. Túto tézu podporuje aj to, že tlatoniho inaugurácia bola, ako je zrejmé, tzv. liminálnou fázou prechodového rituálu (prípadne série súvisiacich prechodových rituálov).⁶⁰⁵ V nej osoba, ktorá po skončení rituálu zaujme určitý úrad, prechádza určitou typickou prípravou naň, ktorá má potlačiť jej negatívne vlastnosti, napr. pýchu, má jej vštepiť chápanie úradu ako služby verejným záujmom a má ju dôsledne stotožniť s hodnotami a normami panujúceho sociálneho poriadku (v aztéckom prípade osobitne s nevyhnutnosťou plniť nadprirodzené poslanie), t. j. formovaná osoba sa má podrobiť istej autorite spoločnosti, ktorej je – iba ako *primus inter pares* – integrálnou súčasťou, a má pracovať pre jej dobro. Presne takouto formáciou, vytvárajúcou silné puto medzi ním a jeho poddanými, prešiel počas svojej inaugurácie aj tlatoni.

Čo sa týka politického postavenia tlatoniho druhého hlavného centra Aztéckej ríše, t. j. Texcoca, možno uviesť, že sa podobalo na politické postavenie tlatoniho Tenochtitlanu. Úrad tlatoniho v Texcocu prechádzal na toho syna zosnulého tlatoniho, ktorého mal so svojou hlavnou manželkou, prípadne s manželkou, ktorá pochádzala z elity Tenochtitlanu, a ktorý zároveň mal osobnostné predpoklady riadne zastávať panovnícky úrad.⁶⁰⁶ Prechod úradu tlatoniho pritom nebol automatický, ale vyžadoval aspoň formálne schválenie elitou Texcoca.

Tlatoni Texcoca mal v zásade rovnaké právomoci ako tlatoni Tenochtitlanu, *de facto* však jeho niektoré rozhodnutia (najmä tie, ktoré sa týkali vedenia vojen a vonkajšej politiky trojspolku) podliehali kontrole tlatoniho Tenochtitlanu. Jedným zo zrejmých dokladov istej podriadenosti tlatoniho Texcoca tlatonimu Tenochtitlanu je skutočnosť, že tribút, ktorý podmanené oblasti poskytovali všetkým členom trojspolku, sa zasielal do Tenochtitlanu, kde sa zaevidoval a až potom sa z neho oddelila časť patriaca Texcocu,⁶⁰⁷ ako aj o polovicu menšia časť patriaca Tlacopan.

Pozrime sa ďalej na ostatné súčasti ústrednej správy aztéckeho mestského štátu.

Durán a Sahagún zhodne udávajú, že po voľbe tlatoniho nasledoval výber štyroch najvyšších štátnych hodnostárov z okruhu jeho blízkych (mužských) príbuzných⁶⁰⁸ (t. j. *tlazopipiltin*), ktorí, ako som už uviedol, boli jedinými kandidátmi na zvolenie za nového tlatoniho. Títo štyria *tlazopipiltin* sa súhrnne nazývali *tecutlatoque*.⁶⁰⁹ Ich označenia

⁶⁰⁵ Bližšie pozri TURNER, *The ritual process. Structure and Anti-Structure*, s. 94 a nasl.

⁶⁰⁶ ZORITA, *Breve y Sumaria Relación...*, s. 11 – 12.

⁶⁰⁷ IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas*, II, s. 108.

⁶⁰⁸ DURÁN, *Historia...*, I, s. 152. SAHAGÚN, *Historia...*, II, s. 676.

⁶⁰⁹ HINZ, *Das Aztekenreich...*, s. 195.

a právomoci nie sú v prameňoch zaznamenané jednotne.⁶¹⁰ Podľa León-Portillu sa prví dvaja nazývali *tlacochcalcatl* a *tlacatecatl* a zastávali najvyššie pozície vo vojenskej hierarchii; druhí dvaja sa podľa tohto bádateľa nazývali *huitznahuatlailotlac* a *tizociahuacatl* a boli najvyššími sudcami.⁶¹¹

Tecutlatoque tiež predstavovali najužší, stály poradný zbor tlatoaniho. V prípadoch, keď bolo potrebné riešiť závažnejšie štátne záležitosti (najmä vojenské a súdne) sa tento zbor rozširoval o ďalších *tlazopipiltin* a vysokých hodnostárov (vojenských aj civilných), ktorých počet, tituly ani právomoci presne nepoznáme. Tento len príležitostne sa utvárajúci, resp. pôsobiaci štátny orgán – akási najvyššia rada aztéckeho mestského štátu – sa nazýval *tlatocan*.⁶¹²

Popri tlatoanim a *tecutlatoque* bol najvyšším hodnostárom aztéckeho mestského štátu aj *cihuacoatl*, ktorého úrad nie je v literatúre prezentovaný jednotne. Súvisí to s tým, že výnimočne silné mocenské postavenie, resp. postavenie akejsi druhej hlavy štátu, ktoré mal, podľa prameňov založených na Kronike X, *cihuacoatl* Tlacaelliel (napr. podľa Durána sa tento *cihuacoatl* svojou mocou vyrovnal tlatoanimu⁶¹³), už jeho nástupcovia v úrade nemali – napr. Sahagún, zachytávajúci vo svojom diele neskoršiu podobu aztéckeho štátneho aparátu, síce spomína *cihuacoatla* ako jedného z najvyšších hodnostárov štátu, ale nikde neuvádza, že by jeho úrad mal byť rovnocenným náprotivkom tlatoaniho úradu.⁶¹⁴ Na druhej strane, rozsiahle právomoci, ktoré *cihuacoatlom* patrili (pozri ďalej), ich *de facto* stavali do pozície takmer rovnoprávných kolegov tlatoaniho. Napríklad, hoci bol tlatoani najvyšším sudcom, rozsudky vydané *cihuacoatlom*, vrátane takých, ktorými *cihuacoatl* uložil trest smrti, nepodliehali tlatoaniho schváleniu, t. j. mali definitívnu platnosť.⁶¹⁵ Na základe uvedeného možno zrejme uzavrieť, že pôvodne, t. j. v období, keď bol *cihuacoatlom* Tlacaelliel, bol v aztéckej správnej hierarchii úrad *cihuacoatla* prakticky na rovnakej úrovni ako úrad tlatoaniho, t. j. *cihuacoatl* bol rovnoprávnym alebo takmer rovnoprávnym spoluvládcom tlatoaniho,⁶¹⁶ časom však politický význam úradu tlatoaniho vzrástol na úkor úradu *cihuacoatla*.

Rovnako ako *tecutlatoque*, boli aj *cihuacoatlovia* vyberaní z okruhu *tlazopipiltin*. Kým však *tecutlatoque* volilo zhromaždenie voliteľov tlatoaniho, *cihuacoatlovia* boli do

⁶¹⁰ Bližšie pozri PIHO, V.: Tlacatecutli, tlacochtecutli, tlatateccatl y tlacochcácatl. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 10, 1972, s. 315 – 328.

⁶¹¹ LEÓN-PORTILLA, *Toltecatl...*, s. 277.

⁶¹² LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 94 – 97.

⁶¹³ DURÁN, *Historia...*, I, passim.

⁶¹⁴ Porovnaj SAHAGÚN, *Historia...*, II. Libro Octavo.

⁶¹⁵ TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 352.

⁶¹⁶ V období, keď funkciu *cihuacoatla* zastával Tlacaelliel, by sa tandem tlatoani – *cihuacoatl* dal prirovnať napr. k dvojici hodnostárov, ktorí predstavovali kolektívnu hlavu rímskej republiky (*consules*) či starovekej Sparty (*archagetai*).

svojej funkcie ustanovovaní menovaním, ktoré uskutočňovali novozvolení tlatoque,⁶¹⁷ čo jasne dokladá istú podriadenosť *cihuacoatlov* vládcom.

Cihuacoatl, na rozdiel od *tecutlatoque*, nemal právo byť po tlatoaniho smrti zvolený na jeho miesto.⁶¹⁸

Cihuacoatl vykonával najmä nasledujúce právomoci: vystupoval ako hlavný poradca tlatoaniho pre akékoľvek záležitosti spojené so správou mesta alebo ríše; bol univerzálnym zástupcom tlatoaniho v čase, keď sa tlatoani (dočasne) zdržiaval mimo Tenochtitlanu, napr. preto, že sa osobne zúčastňoval vojenskej výpravy;⁶¹⁹ zastupoval tlatoaniho vo vojenských veciach,⁶²⁰ t. j. organizoval a viedol vojenské výpravy, odmeňoval a povyšoval bojovníkov⁶²¹ a pod.; dozeral na správu príjmov a majetku štátu, resp. tlatoaniho;⁶²² nariad'oval rozdeliť vojnových zajatcov privedených do Tenochtitlanu medzi jednotlivé *calpultin*, ktoré sa o nich museli postarať až do ich obetovania bohom⁶²³ (museli ich ubytovať, poskytovať im stravu, strážiť ich a pod.); vykonával súdnu právomoc v trestných a osobitne vo vojenských trestných veciach v poslednej inštancii;⁶²⁴ počas interregna (t. j. v čase od uvoľnenia funkcie tlatoaniho do zvolenia nového tlatoaniho) mu patrili všetky právomoci tlatoaniho, ako aj právomoc pripraviť voľbu nového tlatoaniho po organizačnej stránke (*cihuacoatl* zvolával zhromaždenie voliteľ'ov tlatoaniho);⁶²⁵ a v súvislosti so svojou faktickou pozíciou najvyššieho kňaza plnil (rovnako ako tlatoani) určité úlohy v kultovej oblasti.

Cihuacoatl bol rovnako ako tlatoani považovaný za pozemského reprezentanta božstva či božstiev. Tlatoani reprezentoval uranické božstvo, *cihuacoatl* chtónické božstvo,⁶²⁶ resp. (neskôr) prvý zastupoval maskulínny aspekt a druhý feminínny aspekt *Ometeotla*, najvyššieho boha, známeho aj ako boh podvojnosti.⁶²⁷ Duálna konštrukcia najvyššej politickej moci bola jedným z konkrétnych prejavov panmezoamerickej predstavy o výstavbe sveta z binárnych opozícií, t. j. z dvojíc protikladných, ale významovo a funkčne sa dopĺňajúcich fenoménov (nebesá a podsvetie, deň a noc atď.). Možno doplniť, že protikladné fenomény ako stavebné prvky sveta a jeho poriadku mali v dobovom chápaní periodicky interagovať, čo malo sústavne zabezpečovať, resp. obnovovať určitý rovnovážny stav sveta, a tak aj jeho

⁶¹⁷ Tamže.

⁶¹⁸ MARGADANT, *Introducción...*, s. 27, pozn. č. 22.

⁶¹⁹ LEÓN-PORTILLA: *Toltecóyotl...*, s. 276 – 277.

⁶²⁰ MARGADANT, *Introducción...*, s. 27, pozn. č. 22.

⁶²¹ CRUZ BARNEY, *Historia del derecho en México*, s. 12.

⁶²² TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 352.

⁶²³ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 94.

⁶²⁴ CRUZ BARNEY, *Historia del derecho en México*, s. 12.

⁶²⁵ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 93.

⁶²⁶ KOVÁČ, *Slnko jaguára...*, s. 208.

⁶²⁷ Bližšie pozri JOHANSSON K., P.: Tlatoani y cihuacoatl: Lo diestro solar y lo siniestro lunar en el alto mando mexica. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 28, 1998, s. 39 – 75 (pozri najmä s. 55 – 64).

pretrvanie a správny chod, pričom tieto interakcie mali mať podobu koincidencie nadprirodzených aktivít bohov – napr. striedanie dňa a noci bolo možné vďaka tomu, boh *Huitzilopochtli* porazil – na začiatku každého dňa nanovo – mocnosti temnoty (noci), čím zabezpečil východ Slnka. Z toho vyplýva, že Aztékovia chceli duálnou konštrukciou najvyššej politickej moci prispieť k určitej komplexnej rovnováhe sveta, ktorú považovali za jeho optimálny stav.

V literatúre sa možno stretnúť s názorom, že kým *cihuacoatl* riadil vnútornú politiku Tenochtitlanu, tlatoani riadil jeho vonkajšiu politiku, resp. kým prvý bol najvyšším civilným vodcom Aztékov, druhý bol ich najvyšším vojenským vodcom.⁶²⁸ Tento názor nepovažujem za správny. Z uvedených právomocí oboch hodnostárov takéto rozdelenie vládnej agendy rozhodne nevyplýva.

Súčasťou ústredného štátneho aparátu boli aj orgány hospodárskej správy, ktoré (spolu s miestnymi orgánmi tejto správy; pozri výklad o miestnej správe) zabezpečovali výber, uskladnenie a prerozdelenie tribútu a popri tom tiež riadili vykonávanie verejných prác. Na čele hospodárskej správy stáli *cihuacoatl* a dvaja jemu podriadení úradníci – *huey calpixqui* a *petlalcatl* (*petlascalcatl*). Úlohou prvého z týchto dvoch úradníkov bolo preberať od *calpixque* nimi vybraný tribút⁶²⁹ a písomne zaznamenávať druhy a množstvo prevzatého tribútu.⁶³⁰ Druhý úradník mal na starosti najmä uschovanie prijatého tribútu⁶³¹ v štátnych skladoch, z ktorých jeden (*petlascalco*) sa nachádzal priamo v paláci Motecuhzomu II.

Prerozdelenie štátnych príjmov, ktoré pod dozorom *cihuacoatla* alebo tlatoaniho uskutočňovala hospodárska správa, sa riadilo určitými pravidlami. Konkrétne sa tieto príjmy poskytovali najmä:⁶³²

1. štátnym inštitúciám a ich predstaviteľom: tlatoanimu a „dvoranom“, t. j. najvyšším štátnym hodnostárom a iným *tlazopipiltin* žijúcim v tlatoaniho paláci, súdnym orgánom a sudcom, úradníkom, ktorí napr. vyberali tribút, organizovali verejné práce či obstarávali veci potrebné na vedenie vojen (zbrane, uniformy, proviant) alebo prestížne predmety, ktoré dostávali bojovníci od tlatoaniho ako odmenu za udatné správanie sa v boji, bojovníckym združeniam, chrámom, kňazom, školám, ktoré viedli kňazi a pod.

2. macehualtin v čase, keď sa povinne zúčastňovali štátom organizovaných verejných prác, ako aj počas hospodárskych kríz, keď sa im zo štátnych zásob dávali potraviny a šatstvo;

⁶²⁸ Napr. ZANTWIJK, *The Aztec Arrangement...*, s. 214.

⁶²⁹ TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 544.

⁶³⁰ DÍAZ DEL CASTILLO, *Historia verdadera de la conquista de la Nueva España*, s. 168.

⁶³¹ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 128.

⁶³² KATZ, *Die sozialökonomischen Verhältnisse bei den Azteken im 15. und 16. Jahrhundert*, s. 95 – 103.

3. podmaneným oblastiam, ktorých obyvatelia prišli pôsobením vyššej moci o úrodu (poslalo sa im osivo);

4. osobám v hmotnej núdzi, sirotám, vdovám, rodinným príslušníkom bojovníkov, ktorí padli, ako aj bojovníkom a úradníkom, ktorí sa stali invalidmi;

5. aztéckym kolonistom, ktorí sa usadili v niektorých podmanených oblastiach;

6. na obstaranie darov pre vládcov spojeneckých, spriatelených, ale aj podmanených štátov alebo pre ich vyslancov a na pokrytie nákladov spojených s pobytom hostí z cudzích štátov v Tenochtitlane.

Mnohorakosť účelu výdajov aztéckeho mestského štátu dovoľuje predpoklad, že pravidlá, ktorými sa riadilo nakladanie so štátnymi ekonomickými prostriedkami, boli pevne dané a tlatoani alebo pipiltin ich nemohli svojvoľne obchádzať alebo meniť. Zároveň ukazuje značný počet a veľkú rôznorodosť funkcií, ktoré tento mestský štát zabezpečoval.

Jednotlivé, dosiaľ charakterizované ústredné orgány mali monokratický charakter (okrem kolegiátneho *tlatocanu*, ktorý však nebol permanentne pôsobiacim orgánom), pričom svoje právomoci vykonávali sčasti samostatne a sčasti v spolupráci s inými orgánmi. Popri týchto orgánoch existovali na ústrednej úrovni štátneho aparátu Tenochtitlanu aj viaceré kolegiátne orgány, z ktorých každý sídlil v osobitnej, preň vyhradenej miestnosti tlatoaniho paláca. Na základe Sahagúnovho podrobného popisu tlatoaniho paláca,⁶³³ možno k týmto orgánom zaradiť:

a) orgány so súdnou právomocou, o ktorých sa zmienim v rámci výkladu o súdnictve;

b) úrad zriadencov (*achcacauhtin*), ktorí udržiavali verejný poriadok napr. počas verejných náboženských slávností, dávali do väzby delikventov (delikventi boli vo väzbe pred začatím a v priebehu svojho súdneho procesu), popravovali delikventov odsúdených na smrť a pod.;

c) rada najvyšších vojenských hodnostárov (veliteľov). Členmi tejto rady boli *tlacochcalcatl* a *tlacatecatl* a zrejme aj ďalší vysokí vojenský hodnostári. Sídlila v miestnosti nazývanej *tequihuacacalli* alebo *quauhcalli*.

d) zhromaždenia výbercov tribútu. Konali sa v zásade každodenne v miestnosti nazývanej *calpixcalli* alebo *texancalli*. Mali jednak koordinačnú funkciu – zhromaždeným *calpixque* sa oznamovali pokyny tlatoaniho týkajúce sa vykonávania hospodárskej správy,

⁶³³ Opis tlatoaniho paláca uvedený v *Historia general de las cosas de la Nueva España* sa takmer úplne zhoduje s opisom tlatoaniho paláca zachytenom vo Florentskom kódexe. Opis vo Florentskom kódexe však obsahuje aj niekoľko údajov, ktoré v *Historia general* chýbajú. Porovnaj SAHAGÚN, *Historia...*, II, s. 663 – 668. SAHAGÚN, *Florentine Codex, Book 8*, s. 41 – 45, 81 – 82.

jednak kontrolnú funkciu – na zhromaždeniach sa overovalo, či si jednotliví *calpixque* riadne plnia svoje povinnosti, najmä či odovzdávajú stanovené množstvá vybratého tribútu.

e) zhromaždenia vojenských hodnostárov *tiachcahuan* a *telpuchtlatoque*, ktorí vyučovali a vychovávali žiakov verejných škôl (*telpochcalli*) v jednotlivých *calpultin*. Prostredníctvom týchto zhromaždení štát/tlatoani kontroloval didaktický proces, ktorý bol najvýznamnejším nástrojom ideologickej, ako aj praktickej prípravy (vojenský výcvik a i.) macehualtin na realizáciu cieľov štátu, resp. jeho vládnucej vrstvy. Zároveň na nich vojenský hodnostári vzdelávajúci macehualtin dostávali pokyny týkajúce sa verejných prác, ktoré pod ich vedením vykonávali ich žiaci. Zhromaždenia sa konali v miestnosti nazývanej *cuicacalli*.

Ústredná štátna správa Texcoca zahŕňala (okrem tlatoaniho) niekoľko kolegiálnych orgánov s výkonnými, správnymi a/alebo súdnymi právomocami. Na prvom mieste možno uviesť štyri rady, ktoré podľa Ixtlilxochitla vytvoril Nezahualcoyotl. Prvá rada bola ústredným výkonným a zrejme aj súdnym orgánom; druhá rada bola príslušná pre záležitosti umenia a kultúry; tretia rada bola ústredným orgánom pre vojenské záležitosti; a štvrtá rada zastrešovala hospodársku správu štátu. Nie je bez zaujímavosti, že členmi prvej a tretej rady boli okrem *pipiltin* aj macehualtin. Na čele každej rady stál jeden z Nezahualcoyotlových synov.⁶³⁴ Nezahualcoyotl tak s pomocou svojich najbližších príbuzných riadil a kontroloval štátny aparát, čo nápadne pripomína pomery v Tenochtitlane.

Z Ixtlilxochitlovho opisu Nezahualcoyotlovho paláca⁶³⁵ vyplýva, že v Texcocu boli aj ďalšie ústredné štátne orgány, a to: rada zložená z tlatoaniho Texcoca a jeho „vazalov“ – vládcov štrnástich významných miest Acolhuacan; súd nižšieho stupňa, zložený z dvanástich obyvateľov Texcoca (z ôsmich *pipiltin*, resp. vojenských hodnostárov a štyroch macehualtin) a z pätnástich sudcov pochádzajúcich z oblastí, na ktoré sa rozdeľoval Acolhuacan; a súd vyššieho stupňa, zložený zo štyroch osôb, ktoré stáli na čele spomenutých štyroch rád, vytvorených Nezahualcoyotlom.

Najvyšším sudcom oprávneným rozhodnúť s konečnou platnosťou vo veciach, ktoré sa vyznačovali väčšou závažnosťou/zložitnosťou bol (rovnako ako v Tenochtitlane) tlatoani.

MIESTNA SPRÁVA

Miestna (územná) správa Tenochtitlanu bola, ako je zrejmé už z predchádzajúcich výkladov, dvojkoľajná, t. j. bola zložená z orgánov miestnej štátnej správy, riadených, ako aj kontrolovaných orgánmi ústrednej štátnej správy (tlatoaniho palácom), a zo samosprávnych (t. j. od štátu relatívne nezávislých) orgánov jednotlivých mestských *calpultin* (menších

⁶³⁴ IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas*, I, s. 406.

⁶³⁵ IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas*, II, s. 92 – 97.

štvrtí). Miestna štátna správa bola teda vykonávaná paralelne s miestnou samosprávou. Medzi oboma systémami miestnej správy fungovala určitá spolupráca, resp. samospráva calpultin vystupovala ako sprostredkovateľ medzi obyvateľmi calpultin a štátom/tlatoanim, ktorého v každom calpulli reprezentovala miestna štátna správa, zastrešená jedným *tecuhtli*. Možno predpokladať, že pozícia miestnej štátnej správy v calpultin bola časom silnejšia ako pozícia ich samospráv, keďže miestna štátna správa – na rozdiel od samospráv – sa mohla oprieť o priame štátno-mocenské donútenie, t. j. o značnú fyzickú silu. Za vlády Motecuhzomu II. sa miestna štátna správa ešte viac posilnila na úkor miestnej samosprávy, keď určitých úradníkov, ktorých si dovedy volili obyvatelia calpultin (t. j. ktorí dovedy patrili k samospráve calpultin), začal menovať štát.⁶³⁶ Zostáva dodať, že pramenné informácie týkajúce sa miestnej štátnej správy i samosprávy calpultin Tenochtitlanu nie sú dostatočne presné a celistvé.

Pozrime sa najskôr na samosprávu calpultin. Základom samosprávy každého calpulli bola rada starších (*calpuluhuehuetque*), ktorej predseda (*calpulec*, *teachcau*) stál na čele celého calpulli ako jeho predstavený. Volili ho obyvatelia calpulli, pričom však možnosť voľby bola obmedzená – za nového predstaveného mohol byť zvolený iba syn, prípadne iný blízky príbuzný predchádzajúceho predstaveného; popri tom muselo ísť o osobu, ktorá trvale bývala na území calpulli. Predseda rady starších/predstavený calpulli vykonával určité správne úlohy, a to (v konkrétnych prípadoch) v zásade iba so schválením ostatných členov rady starších a v úzkej spolupráci s nimi. Rada starších rokovala a rozhodovala o záležitostiach samosprávy calpulli na schôdzach, ktoré sa konali v dome predsedu (náklady, ktoré v súvislosti s tým predsedovi vznikli, hradili obyvatelia calpulli).⁶³⁷

Predstavený calpulli, resp. rada starších mala právomoc prideľovať/odnímať pozemky rodinám žijúcim v calpulli (podľa spomenutých pravidiel), ktorá však časom prevažne alebo úplne vyšla z užívania, keďže rodiny, ako už vieme, mali svoje pozemky v kvázidefinitívnej držbe, a aj hranice pozemkov sa výraznejšie nemenili. Časom tak rada starších už spravidla neupravovala rozsah, v ktorom konkrétne rodiny držali pozemky. Zároveň sa stala garantom aktuálnej držby konkrétnych pozemkov konkrétnymi rodinami, s čím súvisela jej povinnosť vyhotoviť o pozemkových majetkoch jednotlivých rodín žijúcich v calpulli a ich držiteľoch podrobné písomné záznamy a priebežne ich aktualizovať. Prípadné spory medzi obyvateľmi calpulli o konkrétne pozemky sa potom rozhodli podľa týchto záznamov. Rada starších tiež viedla matriku, t. j. zaznamenávala narodenia, sobáše a úmrtia obyvateľov calpulli, pričom členovia rady boli pozývaní do rodinných domácností, v ktorých sa narodilo dieťa, uzavrelo

⁶³⁶ Porovnaj DURÁN, *Historia...*, I, s. 467.

⁶³⁷ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 130 – 131.

manželstvo alebo niekto zomrel, kde sa ako slávnostní rečníci, ale aj ako úradní svedkovia toho, čo sa v rodinách odohralo, zúčastňovali stretnutí ich členov, konaných pri uvedených príležitostiach. Matričné záznamy ako priebežne aktualizovaný register počtu obyvateľov calpulli a ich osobných pomerov slúžili ako podklad pri stanovení, resp. úprave (rozsahu) povinnosti poskytovať tribút a pracovnej povinnosti konkrétnym obyvateľom. Ako úradní svedkovia vystupovali členovia rady starších pri uzatváraní niektorých zmlúv. Rada starších ďalej zabezpečovala účasť obyvateľov calpulli (tých, čo boli macehualtin) na verejných prácach. Organizovala aj náboženské slávnosti, ktoré sa konali v centre štvrte. Rada starších mala medzi obyvateľmi calpulli značnú autoritu a obyvatelia sa tak so svojimi konkrétnymi problémami obracali zrejme iba na ňu, resp. sa s nimi neobracali na miestnu štátnu správu; rada starších však tieto problémy nemohla riešiť samostatne, t. j. bez vedomia miestnej štátnej správy, ktorej tiež určite musela postúpiť riešenie závažnejších problémov. Na druhej strane rada starších calpulli, na rozdiel od jeho „zvonka“ ustanoveného, štátneho správcu (*tecuhli*), bola o pomeroch panujúcich v calpulli rozsiahlo a takpovediac „z prvej ruky“ informovaná, preto sa možno domnievať, že miestna štátna správa bola aspoň do určitej miery odkázaná na spoluprácu s radou starších.⁶³⁸

Na čele miestnej štátnej správy jednotlivých calpultin stáli *tetecuhtin*. *Tecuhtli* v calpulli vykonával určitú súdnu právomoc (pozri výklad o súdnictve) a od jeho obyvateľov vyberal tribút. Každodenne dochádzal do tlatoaniho paláca, aby sa s príslušným vyšším súdom poradil o kauzách, ktoré prejednával, a aby od predstaviteľa výbercov tribútu (*huey calpixqui*) dostal pokyny týkajúce sa hospodárskej správy.⁶³⁹ Ďalej zodpovedal za vojenský výcvik adolescentov mužského pohlavia žijúcich v calpulli a počas vojenskej výpravy pôsobil ako veliteľ vojenskej formácie zloženej z bojaschopných mužov calpulli.⁶⁴⁰

Popri predstavenom, rade starších a štátnom správcovi calpulli v ňom pôsobili aj ďalší úradníci. Rade starších pomáhali tzv. *tlayacanque* alebo *tequitlatoque*, pod ktorých vedením obyvatelia calpulli vykonávali práce v prospech calpulli a štátu, ako aj tzv. *centec tlapixque*, ktorí dozerali na určité (rôzne) počty rodín žijúcich v calpulli, pasívne sledujúc ich správanie (títo úradníci teda nemali právomoc rodinám niečo nariadiť). Všetci uvedení úradníci patrili zrejme k samospráve calpulli, t. j. boli volení jeho obyvateľmi, avšak za vlády Motecuhzomu II. ich začal menovať štát.⁶⁴¹

⁶³⁸ ALCÁNTARA GALLEGOS, Los barrios de Tenochtitlan, s. 187 a nasl. LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 130 – 132.

⁶³⁹ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 130.

⁶⁴⁰ CRUZ BARNEY, *Historia del derecho en México*, s. 14.

⁶⁴¹ CLAVIJERO, *Historia Antigua de México*, s. 305.

Z úradníkov patriacich k miestnej štátnej správe *calpulli* možno spomenúť *calpixque*, t. j. výbercov tribútu, *telpochtlatoque*, t. j. pedagógov verejnej školy *calpulli* (*telpochcalli*), či zriadencov, ktorí v *calpulli* zabezpečovali verejný poriadok, brali do väzby jeho obyvateľov podozrivých zo spáchania trestných činov, vykonávali rozhodnutia prijaté miestnou štátnou správou (a prípadne aj s ňou spolupracujúcou samosprávou) a pod.⁶⁴²

Rovnako ako jednotlivé rodinné domácnosti či susedské spoločenstvá, vyznačovali sa aj jednotlivé *calpultin* určitou mierou uzavretosti pred okolitým svetom. *Calpultin* boli viac či menej súdržnými komunitami, mali vlastné (úzke) politické a ekonomické záujmy, udržiavali si čiastočný odstup od štátu/miestnej štátnej správy (*calpultin* napr. niekedy chránili svojich členov – delikventov, čím znemožnili ich stíhanie a potrestanie štátom⁶⁴³) a netolerovali na svojich územiach prítomnosť členov iných *calpultin*, ktorých dokonca zvykli na verejných miestach verbálne (a prípadne aj mierne fyzicky) inzultovať, aby ich primäli k odchodu (toto správanie súviselo so strachom z neznámych ľudí, ktorý nebol úplne neopodstatnený – ľudia, ktorí prechádzali cez cudzie štvrte, boli často bezdomovcami, prostitútkami a pod., a tak aj potenciálnymi alebo skutočnými kriminálnymi živlami).⁶⁴⁴

Popri práve charakterizovanej, všeobecnej miestnej správe Tenochtitlanu existovala aj špecializovaná miestna štátna správa, ku ktorej patrili *tianquizpan tlayacanque*, dozerajúci na poriadok na hlavných trhoviskách (išlo o trhovisko pri posvätnom okrsku, trhoviská veľkých štvrtí a trhovisko v Tlatelolcu). Každý z týchto úradníkov dohliadal na predaj tovaru určitého druhu, pričom, ako sa zdá, bol oprávnený stanoviť jeho predajnú cenu (tu teoreticky nemuselo ísť o stanovenie presnej ceny, ale iba cenového maxima, prípadne mohlo ísť o dozor nad tým, aby predávajúci svojvoľne nezvyšovali obvyklé ceny). *Tianquizpan tlayacanque* tiež sledovali, či predávajúci nepodvádzajú kupujúcich,⁶⁴⁵ podľa Cortésovho očitého svedectva kontrolovali miery používané pri predaji a falošné ničili.⁶⁴⁶

Základy miestnej správy mesta Texcoco položil Nezahualcoyotl jeho rozdelením do šiestich väčších štvrtí⁶⁴⁷ a vytvorením asi 30-tich menších štvrtí v ich rámci, z ktorých každú (povinne) obývali remeselníci inej špecializácie.⁶⁴⁸

⁶⁴² Tamže.

⁶⁴³ ESCALANTE GONZALBO, P.: La ciudad, la gente y las costumbres. In: Escalante Gonzalbo, P. (coordinador): *Historia de la vida cotidiana en México. Tomo I. Mesoamérica y los ámbitos indígenas de la Nueva España*. México: El Colegio de México & Fondo de Cultura Económica, 2004, s. 213 – 218.

⁶⁴⁴ ESCALANTE GONZALBO, P.: La cortesía, los afectos y la sexualidad. In: Escalante Gonzalbo, P. (coordinador): *Historia de la vida cotidiana en México. Tomo I. Mesoamérica y los ámbitos indígenas de la Nueva España*. México: El Colegio de México & Fondo de Cultura Económica, 2004, s. 266 – 270.

⁶⁴⁵ SAHAGÚN, *Historia...*, II, s. 680.

⁶⁴⁶ Segunda Carta-Relación de Hernán Cortés... In: CORTÉS, *Cartas de Relación*, s. 64.

⁶⁴⁷ Alva Ixtlilxochitl, F. de: *Obras Históricas*, I. México: UNAM 1997, s. 380.

⁶⁴⁸ Tamže, s. 406 – 407.

SÚDNICTVO

López Austin a van Zantwijk tvrdia, že Nahuovia považovali súdnictvo za jeden z najvýznamnejších prvkov štátu.⁶⁴⁹ Je to celkom pochopiteľné – súdnictvo sa spája s mocou zásadne rozhodovať o osude ľudí – jednotlivcov a ich rôznych skupín, ale aj celej spoločnosti. To, že Nahuovia pripisovali súdnictvu značnú dôležitosť, dokladá aj komplexnosť dobovej súdnej organizácie a súdnych procesov, pramenne podrobne doložená pre Tenochtitlan, ako aj pre Texcoco.

Súdnu organizáciu Tenochtitlanu tvorili nasledujúce súdy:⁶⁵⁰

a) súd *cihuacoatla*. Sídlil v paláci tlatoaniho. Raz za určité obdobie (v zásade raz za 12 dní) mu predsedal tlatoani, v ostatných dňoch *cihuacoatl*. Bol príslušný súdiť všetkých obyvateľov Tenochtitlanu, ako aj sídel, ktoré tvorili jeho územnú doménu. Mal právomoc ukladať trest smrti s konečnou platnosťou;

b) súd *tlacxitlan*. Sídlil v paláci tlatoaniho. Rozhodoval v trestných veciach týkajúcich sa macehualtin, ktoré sa vyznačovali väčšou závažnosťou, a v civilných i trestných veciach týkajúcich sa pipiltin;

c) súdy *teccalli*. Sídlili v každom calpulli Tenochtitlanu, a to v dome *tecuhtliho*. Rozhodovali v menej závažných, civilných aj trestných veciach týkajúciach sa macehualtin;

d) trhový súd. Pôsobil priamo na mestskom trhovisku pri posvätnom okrsku, kde sa aj vykonávali jeho rozhodnutia. Bol príslušný rozhodovať spory, ktoré vznikali v súvislosti s uzatváraním kúpnych zmlúv, a trestať (pokutovať) osoby, ktoré porušili pravidlá obchodovania na trhovisku;

e) vojenský poľný súd. Bol príslušný súdiť bojovníkov na vojenských výpravách. Pôsobil v miestach, v ktorých práve bojovalo aztécke vojsko. Mal právomoc ukladať trest smrti s konečnou platnosťou;

f) súd *tecpilcalli*. Sídlil v paláci tlatoaniho. Bol príslušný súdiť „dvoranov“, t. j. pipiltin, resp. *tlazopipiltin* žijúcich v tlatoaniho paláci, ako aj vysokých vojenských veliteľov;

g) súd príslušný súdiť kňazov;

h) súd príslušný súdiť žiakov verejných škôl;

i) súd príslušný súdiť obchodníkov. Tento tribunál mal právomoc uložiť trest smrti a zabezpečiť jeho vykonanie.

Na aztéckych súdoch pôsobili osoby, ktoré súdnictvo vykonávali ako svoje povolanie.

⁶⁴⁹ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 84 – 85. ZANTWIJK, R. A. M. van: Mesoamerika bei Ankunft der Spanier. Politische Gliederung am Vorabend der Conquista. In: KÖHLER, U. (Hrsg): *Altamerikanistik. Eine Einführung in die Hochkulturen Mittel- und Südamerikas*. Berlin: Dietrich Reimer Verlag, 1990, s. 184 – 186.

⁶⁵⁰ Podľa LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 97 – 105.

Sudcami sa vhodní kandidáti, spĺňajúci spomenuté kritériá, stávali menovaním, ktoré uskutočnili tlatoani alebo *cihuacoatl*.

Sudcovia mali zakázané prijímať dary alebo nejaké výhody, ovplyvňovať priebeh a výsledok procesov prihlíadaním na neprímerané či protiprávne požiadavky procesných strán a osôb, s ktorými prichádzali do styku alebo s ktorými ich spájali rodinné vzťahy či priateľské väzby, spôsobiť prieťahy v súdnych konaniach,⁶⁵¹ súdiť mimo miestností na to určených, tvoriacich súčasť tlatoaniho paláca⁶⁵² a pod. Sudca, ktorý vyniesol zjavne nespravodlivý rozsudok,⁶⁵³ alebo v priebehu procesu očividne zvýhodňoval jednu zo strán,⁶⁵⁴ bol, ako sa zdá, popravený.

Základnou úlohou sudcu bolo starostlivo vypočúť procesné strany a vyniesť rozsudok v súlade s náležite zisteným skutkovým stavom veci a príslušnou právnou úpravou.⁶⁵⁵ Právna úprava bola v určitom rozsahu obsiahnutá v piktografických právnych aktoch,⁶⁵⁶ z ktorých krátko pred *conquistou* začala vznikať akási oficiálna zbierka právnych predpisov pre potreby súdov.⁶⁵⁷

Sudcovia mali k dispozícii pomocný personál, ktorý zabezpečoval plynulý priebeh súdneho konania a fakticky realizoval rozhodnutia súdu.⁶⁵⁸

Charakter spoločnosti a štátneho aparátu Tenochtitlanu dokladá, podľa môjho názoru, tamojší vývoj smerom k infraštrukturalnej štátnej moci. Svoj názor opieram o nasledujúce čiastkové závery:

Po prvé, štátna moc bola síce v rozhodujúcej miere v rukách iba tlatoaniho a pipiltin, ktorí sa však pri jej výkone do určitej miery opierali o spoluprácu s macehualtin, s ktorými ich spájali vzťah vyznačujúci sa asymetrickou reciprocitou a spoločný záujem na plnení poslania „živiť bohov“. Macehualtin pritom neboli politicky úplne bezprávnymi „ovládanými“ – mali pomernú osobnú slobodu, svoje majetky, vrátane nehnuteľných, mali v štáte rešpektovanej a chránenej, a preto v zásade aj v trvalej držbe, mohli postúpiť v sociálnej hierarchii smerom nahor (na báze svojich zásluh), pričom vyšší sociálny status (príslušnosť ku *quauhpipiltin*) prechádzal na ich potomkov, mohli zastávať niektoré štátne (vojenské i civilné) funkcie a do určitej miery si tiež mohli spravovať svoje záležitosti samostatne (samospráva *calpultin*).

⁶⁵¹ ALBA, Estudio comparado..., s. 27.

⁶⁵² Nezahualcoyotlov zákon. In: IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas, II*, s. 169.

⁶⁵³ Libro de Oro..., zákon č. 51 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 192.

⁶⁵⁴ Nezahualcoyotlov zákon. In: IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas, II*, s. 105.

⁶⁵⁵ Tamže, s. 27 – 28.

⁶⁵⁶ CLAVIJERO, *Historia Antigua de México*, s. 306.

⁶⁵⁷ MARGADANT, *Introducción...*, s. 23.

⁶⁵⁸ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 105.

Po druhé, aztécke chápanie štátnej/vládcovej moci bolo paternalistické, t. j. štát/vládca mal svojich poddaných všestranne viesť, pomáhať im a chrániť ich. Aztécke chápanie výkonu tejto moci, tak samotným vládcom, ako aj tými, ktorým vládca svoju moc v určitom rozsahu delegoval (úradníci, sudcovia, kňazi, vojenský hodnostári), možno vystihnúť pojmom „verejná služba“, pričom štát svojim obyvateľom skutočne poskytoval viaceré užitočné služby (pozri ďalej) a zároveň za ich riadne poskytovanie niesol zodpovednosť (za poskytovanie jednej z týchto služieb – za organizovanie kultových rituálov – sa štát zodpovedal nielen svojim obyvateľom, ale aj „bohom“). Obe uvedené chápania možno spojiť skôr s infraštrukturálnou ako despoticou štátnou mocou.

Po tretie, existovali právne (= záväzné, vymáhateľné) pravidlá výkonu štátnej moci (porovnaj napr. možnosť promptne zbaviť sudcu, ktorý pochybil, jeho funkcie, alebo podrobné pravidlá disponovania so štátnymi ekonomickými zdrojmi), ktoré platili pre všetkých členov štátneho aparátu, vrátane tlatoaniho, a ktoré, pochopiteľne, obmedzovali rozvoj despotickej stránky aztéckej štátnej moci.

Po štvrté, štátna moc svojimi inštitúciami a administratívnymi mechanizmami, prepojenými do jednotného, usporiadaného a centrálne riadeného systému, „penetrovala“, t. j. vrchnostensky spravovala a kontrolovala prakticky celú aztécku spoločnosť (porovnaj napr. koexistenciu miestnej štátnej správy a samosprávy v rámci calpultin a silnejšiu pozíciu prvej formy správy). Štátno-mocenská „penetrácia“ sociálnych infraštruktúr však nebola iba ich určitým ovládnutím, resp. ovládaním „zhora“ (štátom), ale bola spojená aj s kooperáciou štátu/„vládcov“ a infraštruktúr/„ovládaných“ (napr. miestna štátna správa v rámci calpultin kooperovala s ich samosprávami) a aj s poskytovaním významných služieb infraštruktúram štátom výmenou za ich kooperáciu a poslušnosť (k týmto službám možno zaradiť: zabezpečovanie obrany, verejného poriadku a bezpečnosti; efektívne riešenie problémov a konfliktov ľudí na základe ustálených pravidiel, t. j. práva, a prostredníctvom profesionálnej správy a súdnictva; systematické vykonávanie správy a súdnictva a zároveň kontrolovanie osôb vykonávajúcich správu a súdnictvo; stíhanie a trestanie delikventov; riadenie ekonomiky a používanie značnej časti štátnych ekonomických zdrojov na verejnoprospešné ciele; organizovanie kultového života a pod.).

Ako vidieť, štátna moc bola v Tenochtitlane vykonávaná viac „naprieč“ ako „nad“ spoločnosťou/„ovládanými“ a aspoň sčasti v súlade s vôľou a v prospech nielen „vládcov“, ale aj „ovládaných“, a preto ju v nadväznosti na teóriu M. Manna, spomenutú v Úvode, možno považovať za moc, ktorá bola viac infraštrukturálna ako despoticá. Na druhej strane

postupne sa zväčšujúca osobná moc vládcov Tenochtitlanu, a tak aj moc nimi riadeného štátneho aparátu, svedčí o postupnom posilnení despotickej stránky štátnej moci.

Despotizmus alebo tzv. orientálny despotizmus je *stricto sensu* kultúrne-špecifický koncept, vystihujúci formu štátov starovekého Východu, ktorý sa však používal a obmedzene ešte stále používa aj vo vzťahu k iným historickým prostrediam. To isté platí o tzv. ázijskom výrobnom spôsobe ako koncepte vystihujúcom sociálno – ekonomickú organizáciu štátov, v ktorých je celá štátna moc koncentrovaná v rukách panovníka (despotu) ako pozemského predstaviteľa či zástupcu bohov, od ktorých jeho (teoreticky) neobmedzená moc pochádza.

Úzko súvisiace, resp. prelínajúce sa pojmy „orientálny despotizmus“ a „ázijský výrobný spôsob“ pôvodne vymedzil K. Marx, ktorý despotizmus považoval za politickú nadstavbu spoločností, ktorých sociálno – ekonomická základňa mala charakter ázijského výrobného spôsobu. Vychádzajúc z príslušných Marxových tvrdení⁶⁵⁹ a prihliadajúc na ich interpretáciu Leónom-Portillom⁶⁶⁰ a Carrascom,⁶⁶¹ môžeme despotizmus a ázijský výrobný spôsob charakterizovať zhruba takto:

1. Základnou spoločenskou jednotkou sú občiny vlastniace pôdu.
2. V občinách žijú relatívne slobodní, avšak politicky bezprávní, t. j. na centrálnom politickom rozhodovaní/výkone moci neparticipujúci ľudia. Nad nimi sa v sociálnej hierarchii nachádzajú privilegovaná vládnuca vrstva a despota (absolútny monarcha), ktorý je považovaný za boha alebo – častejšie – za jeho pozemského predstaviteľa (zástupcu) a za osobu, ktorú bohovia obdarovali (svojimi) nadprirodzenými silami a schopnosťami.
3. Vládnuca vrstva od občinníkov systematicky vyberá dávky a vyžaduje od nich výkon verejných prác či poskytovanie rôznych služieb.
4. V spoločnosti neexistuje súkromné vlastníctvo poľnohospodárskej pôdy. Občinníci nie sú vlastníckmi časť občinovej pôdy, ktoré obrábajú a z ktorých berú úrodu. Členovia vládnucej vrstvy držia štátne pozemky počas zastávania štátnych funkcií, pričom tieto pozemky im poskytuje a odníma vládca podľa vlastného uváženia, z čoho vyplýva, že ich nemajú, resp. nemôžu mať v súkromnom vlastníctve.
5. Vládnuca vrstva organizuje výstavbu irigačných zariadení, verejnej architektúry, ale aj súkromných domov elít a pod., a zapája, resp. donucuje zapojiť sa obyčajných ľudí do príslušných stavebných prác.

⁶⁵⁹ MARX, K.: *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie. Formen, die der kapitalistischen Produktion vorhergehen*, s. 51. Dostupné na internete: http://www.mlwerke.de/me/me42/me42_375.htm (cit. 25. 05. 2017).

⁶⁶⁰ LEÓN-PORTILLA, *Toltecáyotl...*, s. 221 – 223.

⁶⁶¹ CARRASCO, *La economía del México prehispánico*, s. 66 – 67.

Korešponujú aspoň niektoré z uvedených charakteristík despotizmu a ázijského výrobného spôsobu s charakteristikami aztéckeho mestského štátu? Domnievam sa, že áno, pričom ide o nasledujúce charakteristiky:

1. Tlatoaniho úrad a osobitne jeho náboženský kontext sa podobali na úrad orientálnych despotov a jeho náboženský kontext.
2. Radové obyvateľstvo (macehualtin) žilo občinách (calpultin) vlastníacich pôdu, pričom rodiny žijúce v občinách držali (avšak nevlastnili) časti občinovej pôdy, ktoré obrábali a z ktorých brali úrodu. Toto obyvateľstvo malo ďalej povinnosť poskytovať tribút a pracovnú povinnosť, ako aj povinnosť zúčastňovať sa vojen, z čoho značne profitovali štát/tlatoani a elity. So serióznymi povinnosťami macehualtin voči štátu, resp. tlatoanimu a elitám, kontrastovali ich výrazne obmedzené politické práva (macehualtin boli vylúčení z centrálného rozhodovania o štátnych záležitostiach).
3. Súkromné vlastníctvo pôdy existovalo iba v minimálnom rozsahu.
4. Existoval efektívny administratívny systém, slúžiaci na výber tribútu a na organizáciu verejných prác i osobitných prác vykonávaných v prospech elít.
5. Štát zapojil macehualtin do výstavby mestskej infraštruktúry, palácov elít a pod.

Na druhej strane štátna moc nebola v Tenochtitlane vykonávaná, v zásade až do obdobia vlády Motecuhzomu II., iba alebo prevažne despoticky. Preto formu vlády aztéckeho mestského štátu nemožno bezo zvyšku vystihnúť pojmom „despotizmus“, resp. táto forma vlády bola až do panovania Motecuhzomu II. skôr limitovaná ako absolútnou monarchiou. Carrasco v tejto súvislosti uvádza, že z teórie orientálneho despotizmu a ázijského výrobného spôsobu je v nahuaskom prostredí relevantné iba systematické riadenie ekonomiky štátom. Ekonomické zdroje (pôdu, prácu, tribút, tovary), ako aj ich výrobu a obeh (administratívne prerozdelenie, obchodnú výmenu) kontroloval štát, v ktorého rukách sa tak koncentrovali nielen politická, vojenská či ideologická, ale aj (značná) ekonomická moc, čo, samozrejme, napomáhalo jeho smerovaniu k despotizmu.⁶⁶²

Carrascov názor je však vo svetle novších poznatkov o ekonomike mestských štátov Mexického údolia i ďalších oblastí Aztéckej ríše problematický. Predovšetkým sa zdá, že riadenie ekonomiky štátom, s prípadnou výnimkou územia Tenochtitlanu, nebolo komplexné, keďže sa rozvinul relatívne slobodný trh a obchodné aktivity profesionálnych obchodníkov, realizované v celej ríši, ako aj za jej hranicami, do určitej miery neboli pod štátnou kontrolou. Za zmienku stojí aj Offnerovo úplné odmietnutie aplikácie teórie orientálneho despotizmu a

⁶⁶² Tamže, s. 68.

ázijského výrobného spôsobu na Texcoco/Acolhuacan,⁶⁶³ keďže pomery existujúce v druhom hlavnom centre Aztéckej ríše tejto teórii podľa Offnera zjavne odporujú. Konkrétne jej podľa neho odporuje, že v Texcoco/Acolhuacane: bolo značne rozšírené súkromné vlastníctvo pôdy (podľa iných bádateľov však išlo skôr o vlastníctvo pôdy rodmi, resp. rozšírenými rodinami); štát kontroloval kľúčové výrobné faktory – pôdu a prácu, ako aj ekonomiku vôbec, iba obmedzene; rozvinul sa slobodný trh, t. j. slobodný obchod uskutočňovaný súkromnými osobami; a tribút sa poskytoval v množstvách, ktoré pre jeho poskytovateľov v zásade neboli výraznou ekonomickou záťažou.

Pozícia Tenochtitlanu v Aztéckej ríše

Predhispánsky Tenochtitlan bol, samozrejme, otvorený sociálny systém, komunikujúci s inými mestskými štátmi; zároveň sa časom stal metropolou prakticky celej Aztéckej ríše. Preto bude užitočné, opísať ďalej (aspoň stručne) politicko – teritoriálnu a administratívnu organizáciu Aztéckej ríše⁶⁶⁴ a charakterizovať pozíciu, ktorá v jej rámci patrila Tenochtitlanu.

Dejiny Aztéckej ríše možno rozdeliť na tri obdobia: V prvom období (1428 –1450) Tenochtitlan a jeho dvaja spojenci ovládli oblasť Mexického údolia. V druhom období (1450 – 1502) trojspolok podnikal rozsiahle výboje, ktorými postupne ovládol (zhruba povedané) centrálnu, juhovýchodnú a juhozápadnú časť dnešného Mexika. V tomto období sa zároveň prehĺbila podriadenosť mestských štátov situovaných v centrálnej zóne ríše (t. j. približne v Mexickom údolí) trojspolku, resp. jeho niektorému členovi. V poslednom období (1502 – 1519) sa teritoriálna expanzia trojspolku v podstate zastavila, pričom Aztékovia vojenské akcie podnikali s cieľom udržať dosiahnutý rozsah ríše, pacifikovať rebelujúce oblasti a zabezpečiť poriadok a bezpečnosť v ríši.⁶⁶⁵

Aztécka ríša zahŕňala približne 500 sídel mestského charakteru, z ktorých asi 50 sa nachádzalo v Mexickom údolí; zvyšných asi 450 mestských sídel sa nachádzalo mimo tejto centrálnej zóny Aztéckej ríše.⁶⁶⁶ Základnou politicko – teritoriálnou jednotkou v ríši bol mestský štát, ktorý mohol zahŕňať jedno alebo viacero mestských sídel (v druhom prípade bolo jedno z mestských sídel politickým centrom/hlavným mestom celého mestského štátu).

⁶⁶³ Bližšie pozri OFFNER, J. A.: On the Inapplicability of “Oriental Despotism“ and the “Asiatic Mode of Production“ to the Aztecs of Texcoco. *American Antiquity*. Vol. 46, no. 1, 1981, s. 43 – 61.

⁶⁶⁴ K politicko – teritoriálnej organizácii Aztéckej ríše a systému jej správy pozri tieto syntézy: BERDAN, F. F. et al.: *Aztec Imperial Strategies*. Washington, D. C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1996. CARRASCO, P.: *Estructura político-territorial del Imperio tenochca. La Triple Alianza de Tenochtitlan, Tetzoco y Tlacopan*. México: Fondo de Cultura Económica, 1996. SMITH, *Aztec City-State Capitals*.

⁶⁶⁵ KATZ, *Staré americké civilizace*, s. 197 – 202, 237 – 247.

⁶⁶⁶ SMITH, *Aztecs*, s. 163.

Aztécka ríša nemala ani stabilné hranice, ani stále vojsko a ani systém všeobecnej miestnej správy, rovnomerne vybudovaný na jej celom území. V literatúre sa táto ríša svojho druhu klasifikuje ako „hegemonne impérium“ (*hegemonic empire; Oberherrschaftsreich*),⁶⁶⁷ čo zodpovedá rozšírenému názoru, že vláda trojspolku nad podmanenými mestskými štátmi, s výnimkou tých, čo boli najbližšie k mestám trojspolku (t. j. v Mexickom údolí), bola výrazne obmedzená, resp. že v zásade spočívala len v periodickom vyberaní tribútu (nie v nadmernom rozsahu) od podmanených, spravidla úplne autonómnych, ba v niektorých prípadoch dokonca vlastnú expanziu realizujúcich mestských štátov. Najnovšie bádanie však tento názor sčasti spochybnilo, keď ukázalo, že trojspolok, resp. hlavne Tenochtitlan dokázal – aj napriek absencii miestnej, či už civilnej, alebo vojenskej správy v ríši – efektívne kontrolovať nielen blízke, ale aj vzdialené, a aj pohraničné provincie ríše (vytváraním obojstranne výhodných ekonomických, vojenských či kultových vzťahov medzi trojspolkom a provinciami, hrozbou použitia vojenskej sily proti odbojnej provincii a v prípade potreby jej promptným a tvrdým použitím, nadväzovaním osobných vzťahov s provinčnými elitami a i.).⁶⁶⁸

O podobe ríše budovanej trojspolkom možno uviesť, že sa vyznačovala politickou nejednotnosťou, a to tak na ústrednej, ako aj na miestnej úrovni. O vládu nad Aztéckou ríšou sa delili tri mestské štáty, ktoré neboli rovnako silné, ale svoje vnútorné záležitosti si spravovali samostatne a každý z nich, navyše, uskutočňoval vlastnú expanziu (Tenochtitlan expandoval smerom na juh, Texcoco smerom na severovýchod a Tlacopan smerom na severozápad), čo, ako ukázal (a rozsiahlo pramenne doložil) P. Carrasco, viedlo k tomu, že popri Aztéckej ríši vo vlastnom zmysle, t. j. spoločnej ríši členov trojspolku, spravovanej všetkými členmi trojspolku, resp. časom prevažne Tenochtitlanom, existovali – v rámci Aztéckej ríše, ale zároveň od nej relatívne nezávisle – územné domény jednotlivých členov trojspolku, ktoré si jednotliví členovia spravovali vo vlastnej réžii.⁶⁶⁹

⁶⁶⁷ M. E. Smith v tejto súvislosti píše: „Historians and political scientists divide empires into two basic types: territorial or direct, and hegemonic or indirect. The popular image of an ancient empire is represented by large territorial domains such as Roman, Assyrian, or Inca empires. All of these had standing armies, direct political control of the provinces, and major construction programs. Their rulers attempted to incorporate subject peoples into the culture of the dominant power. Hegemonic empires, by contrast, rule through indirect control, using a combination of force and persuasion to gain compliance by client kings. Far less effort is devoted to managing the affairs of subject peoples. Examples of ancient hegemonic empires include Athens during the Classical period, certain portions of the Roman empire, and the Aztec Triple Alliance. The alliance’s Mexica rulers, however, did not lack deliberate strategies and plans for imperial expansion and administration; in fact they employed several distinct strategies to create and exploit the empire for their own ends.“ SMITH, *The Aztecs*, s. 173 – 174.

⁶⁶⁸ K tomu súhrnne napr. SMITH, M. E. – SERGHERAERT, M.: The Aztec Empire. In: Nichols, D. L. – Pool, Ch. A. (eds): *The Oxford Handbook of Mesoamerican Archaeology*. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 449 – 458.

⁶⁶⁹ CARRASCO, *Estructura político-territorial del Imperio tenochca...*, passim.

Mocenská prevaha Tenochtitlanu nad zvyšnými dvoma členmi trojspolku sa začala výraznejšie prejavovať za vlády Ahuitzotla.⁶⁷⁰ Tenochtitlan zároveň začal zasahovať do vnútorných záležitostí svojich spojencov. Dokonca, v roku 1515 Motecuhzoma II. vôbec nerešpektoval právo elity Texcoca ustanoviť tlatoaniho tohto mestského štátu a svojvoľne dosadil na tamojší trón vlastného kandidáta,⁶⁷¹ odôvodňujúc to príkazom *Huitzilopochtliho*.⁶⁷² Tento vývoj koreluje so spomenutým odklonom od zuyuánskej ideológie a potvrdzuje nám už známu skutočnosť, že Tenochtitlan sa časom stal najsilnejším článkom trojspolku, a tak aj hlavným mocenským centrom prakticky celej Aztéckej ríše.

Na miestnej úrovni sa politická nejednotnosť Aztéckej ríše prejavovala odlišným faktickým, ako aj právnym postavením podmanených mestských štátov, čo súviselo s ich vzdialenosťou od miest trojspolku (v zásade platilo, že čím bola vzdialenosť podmaneného mestského štátu od miest trojspolku väčšia, tým bola jeho kontrola trojspolkom menej intenzívna), ako aj s ich rozlohou, hospodárskym, vojenským, strategickým či náboženským významom, so spôsobom, akým sa stali súčasťou ríše (dobrovoľne/nedobrovoľne) a pod.

Zjednodušene povedané, Aztécku ríšu tvorili nasledujúce územné jednotky:⁶⁷³

1. Centrálna zóna, t. j. zhruba Mexické údolie. V tejto oblasti bola vojenská, politická, ekonomická, ideologická a kultúrna vláda trojspolku plne konsolidovaná. Existovali v nej tri územné domény, z ktorých každá bola tvorená jedným z mestských štátov trojspolku a sídlami nachádzajúcimi sa v jeho okolí, ktoré tento mestský štát priamo ovládal. Doména Tenochtitlanu sa nazývala *México* alebo *Colhuacan*, doména Texcoca *Acolhuacan* a doména Tlacopan *Tepanoayan*. Domény neboli kompaktnými územnými celkami.

2. Štyri relatívne suverénne štáty – *Tliluhquitepec*, *Cholula*, *Huexotzinco* a *Tlaxcala*, s ktorými mestá trojspolku viedli tzv. kvetinové vojny (*xochiyaoyotl*).⁶⁷⁴

⁶⁷⁰ SMITH, *The Aztecs*, s. 55, 56 – 57.

⁶⁷¹ IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas*, II, s. 190 – 192.

⁶⁷² LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 51.

⁶⁷³ ZANTWIJK, *Mesoamerika bei Ankunft der Spanier*, s. 180 – 181, 186.

⁶⁷⁴ Kvetinové vojny boli samostatným druhom vojny, t. j. odlišovali sa od regulárnych vojen, ktoré trojspolok, resp. jeho jednotliví členovia viedli s cieľom koristiť, ovládnuť nové oblasti a vnútiť ich obyvateľom povinnosť poskytovať tribút, ako aj získať ľudí na obetovanie bohom. V kvetinových vojnách bojovali elitní bojovníci z miest trojspolku s elitnými bojovníkmi z trojspolkom neovládaných štátov Tliluhquitepec, Cholula, Huexotzinco a Tlaxcala (na oboch stranách bol rovnaký počet bojovníkov), pričom podľa Hicksa tieto opakujúce sa zápasy neboli dobytými vojnami, ale súčasťou vojenského výcviku bojovníkov a zároveň – to však zrejme len sekundárne – aj prostriedkom získania zajatcov na obetovanie bohom. Bližšie pozri HICKS, F.: “Flowery Wars“ in *Aztec History. American Ethnologist*. Vol. 6, no. 1, 1979, s. 87 – 92. Naproti tomu Hassig priznáva kvetinovým vojnám komplexnejší význam uvádzajúc, že trojspolok nimi zamestnával, a tak aj do určitej miery kontroloval aktivitu elitných zložiek vojska uvedených nepriateľských štátov, čo opačne neplatilo, keďže tieto vojny viazali – na rozdiel od situácie nepriateľských štátov – iba nepatrnú časť elitných bojovníkov trojspolku, a preto aj prípadná prehra, t. j. smrť či zajatie bojovníkov trojspolku preň nebola závažnejším problémom – naopak, ak padli či boli zajatí bojovníci nepriateľských štátov, spravidla to bola pre ich malé vojská citeľná strata. Hassig tiež tvrdí, že kvetinové vojny boli demonštráciou značnej vojenskej sily trojspolku, ktorá mala zastrašiť spomenuté nepriateľské (a prípadne aj ďalšie) štáty, resp. ukázať, že trojspolok by ich dokázal

3. Štáty, ktoré si trojspolok podmanil vojensky.
4. Štáty, ktoré sa dobrovoľne pripojili k Aztéckej ríši.
5. Fluktujúce pohraničné zóny obývané viac-menej nepriateľskými etnikami.

Vystihnúť pozíciu Tenochtitlanu v Aztéckej ríši predpokladá priblížiť jeho vzťahy s najbližšími spojencami, t. j. s Texcocom a Tlacopanom, ako aj jeho politiku voči podmaneným i (zatiaľ) nepodmaneným štátnym útvarom.

Vzťahy medzi mestskými štátmi tvoriacimi trojspolok boli charakteristické postupne sa zvyrazňujúcou mocenskou prevahou Tenochtitlanu. V prameňoch⁶⁷⁵ sa spomínajú časté vzájomné návštevy sa vládcov Tenochtitlanu, Texcoca a Tlacopanu napr. pri príležitosti náboženských slávností alebo za účelom politických konzultácií, výpomoc, ktorú si navzájom poskytovali v čase hospodárskych kríz alebo pri realizácii stavebných diel, to, že sa vzájomne obdarovávali, uzatváranie sobášov „z rozumu“ medzi členmi a členkami elity týchto troch miest a pod. Intronizácie nového tlatoaniho každého z mestských štátov trojspolku sa zúčastňovali vládcovia ostatných dvoch mestských štátov, aby odsúhlasili nástup vybranej osoby do úradu tlatoaniho. Tento ich súhlas mal však iba ceremoniálny význam. Ak ale voľba tlatoaniho neprebehla v súlade s príslušnými pravidlami nástupníckeho poriadku mestského štátu, mohli ju tlatoque ostatných dvoch mestských štátov (aspoň teoreticky) anulovať.⁶⁷⁶ K takej situácii však, pokiaľ mi je známe, nikdy neprišlo.

Vo vojenských veciach podliehali tlatoque Texcoca a Tlacopan tlatoanimu Tenochtitlanu.⁶⁷⁷ Ak mestá trojspolku podnikali spoločnú vojenskú výpravu, vrchné vojenské velenie patrilo Tenochtitlanu, ktorý tiež rozhodoval o delení koristi.⁶⁷⁸

Vzťahy medzi Tenochtitlanom, resp. trojspolkom, a podmanenými i nepodmanenými štátmi, možno rozdeliť na mierové a vojnové. Oba druhy vzťahov sa spravovali obyčajovými i zmluvne dojednanými pravidlami, sčasti zaznamenanými písomne, ktoré predstavovali akési „medzinárodné právo verejné“ predhispánskeho stredného Mexika.

Centrálna zóna Aztéckej ríše časom dosiahla vysoký stupeň sociálnej, ekonomickej, politickej a ideologickej integrácie, preto možno tvrdiť, že vláda trojspolku nad touto zónou do značnej miery stratila charakter hegemonie, t. j. nadvlády zabezpečujúcej, že si podmanené mestské štáty budú plniť svoje povinnosti voči trojspolku, avšak nezahŕňajúcej ich vnútornú

kedykoľvek poraziť, a preto by sa vo vlastnom záujme mali zdržať akýchkoľvek nepriateľských akcií voči trojspolku a pod. Bližšie pozri HASSIG, R.: *Aztec Warfare: Imperial Expansion and Political Control*. Norman: University of Oklahoma Press, 1988, s. 254 – 255.

⁶⁷⁵ DURÁN, *Historia...*, I, passim. ALVARADO TEZOZOMOC, H. *Crónica Mexicana (Selección)*. México, UNAM, 1994, passim.

⁶⁷⁶ ZORITA, *Breve y Sumaria Relación...*, s. 13.

⁶⁷⁷ Tamže, s. 11.

⁶⁷⁸ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 37.

správu, a zmenila sa na priamu, centrálnu vykonávanú vládou členov trojopolku nad týmito mestskými štátmi, v súvislosti s čím sa ich autonómia výrazne zmenšila. Naznačený vývoj dokladajú viaceré skutočnosti. Napríklad, na čele podmanených mestských štátov mohli zostať iba vládcovia lojálni trojopolku – ostatných vládcov trojopolok odstránil a nahradil lojálnymi vládcami. Alebo: tribút pre trojopolok vyberali ríšski (trojopolku podliehajúci) výbercovia tribútu priamo v podmanených mestských štátoch a bez súčinnosti s ich vládcami, ktorí tak výber tribútu nemali pod kontrolou. [To, mimochodom, spôsobilo zaujímavý vedľajší efekt: bremeno spojené s poskytovaním tribútu sa prenieslo na poddaných (macehualtin) vládcov podmanených mestských štátov, a títo vládcovia, keďže sami (osobne) neboli povinní poskytovať vládcom miest trojopolku, resp. ríše tribút, ocitli sa v pozícii skôr spojencov a spoluvládcov ríšskych vládcov ako im všestranne podriadených, nesamostatných či „bábkových“ hodnostárov, čo bolo relatívne výhodné nielen pre nich, ale aj pre trojopolok – pomerne priaznivá pozícia vládcov podmanených mestských štátov zvyšovala ich ochotu podriaďiť sa a slúžiť ríšskym vládcom.] Po roku 1465 (definitívne dobytie Chalca) sa (dovtedy časté) vojny v Mexickom údolí skončili a vznikla tu akási „*pax azteca*“. Zvýšila sa ekonomická integrácia Údolia (vznikol regionálny trh a i.)⁶⁷⁹ a do Údolia začali z provincií nachádzajúcich sa za jeho hranicami vo veľkom rozsahu prúdiť tribút a rôzne tovary, pričom ríšski vládcovia veci poskytované ako tribút alebo tovary príležitostne dávali vládcom mestských štátov z Údolia, aby posilnili ich lojalitu voči ríši a zaistili si ich kooperáciu; na tento účel tiež s nimi vytvárali matrimoniálne aliancie.⁶⁸⁰ Zostáva dodať, že načrtnuté pomery, postupne vzniknuté v centrálnej zóne Aztéckej ríše, možno zhruba vystihnúť pomocou spomenutého konceptu „kultúra mestských štátov“.

Naproti tomu mimo svojej centrálnej zóny si Aztécka ríša zachovávala hegemoniálny charakter, pričom tamojšie podmanené mestské štáty, niekedy označované ako „vonkajšie provincie“, možno rozdeliť na provincie, ktoré trojopolku poskytovali tribút a mali tak preň určitý ekonomický význam, a provincie, ktoré mali strategický význam, konkrétne vojensky chránili pohraničné oblasti ríše, za čo trojopolku v zásade neboli povinné poskytovať tribút.⁶⁸¹ Hoci vláda trojopolku nad vonkajšími provinciami bola hegemoniou, táto hegemonia, ako už

⁶⁷⁹ Minc však tvrdí, že názor o výraznejšom zvýšení stupňa ekonomickej integrácie Mexického údolia v období „*pax azteca*“ môže byť poplatný nedostatočnej znalosti špecifických ekonomických pomerov v jednotlivých lokalitách či regiónoch Údolia. Ekonomika Údolia tak podľa Minc nebola integrovaná do jednotného systému, ale naopak multicentrická a značne lokálne/regionálne diverzifikovaná. Bližšie pozri MINC, L. D.: *Style and Substance: Evidence for Regionalism within the Aztec Market System*. *Latin American Antiquity*. Vol. 20, no. 2, s. 343 – 374.

⁶⁸⁰ SMITH, *The Aztecs*, s. 174 – 175.

⁶⁸¹ Tamže, s. 175 a nasl.

bolo uvedené, bola zrejme efektívna a stabilná vo väčšej miere než akú predpokladalo skoršie bádanie.

Mierové vzťahy boli založené na tom, že podmanené mestské štáty si plnili určité povinnosti voči mestám trojspolku a/alebo voči jednotlivému členovi trojspolku, za čo si svoje vnútorné záležitosti mohli spravovať samostatne, pravda, autonómia podmanených mestských štátov z Mexického údolia sa časom, ako už vieme, výrazne zúžila. Podmanené mestské štáty tiež mohli (aspoň teoreticky) profitovať z toho, že sú súčasťou ríše (mohli sa zapojiť do čulého vnútroríšskeho obchodu, domáhať sa vojenskej ochrany trojspolku a pod.)

Trojopolok uložil podmaneným mestským štátom povinnosť poskytovať tribút v zásade v rozsahu zohľadňujúcom ich reálne ekonomické možnosti.⁶⁸² Druh a množstvo tribútu, ktorý bol konkrétny mestský štát povinný poskytovať, boli spolu s frekvenciou jeho poskytovania presne vymedzené v zmluve, ktorú štát uzavrel s trojspolkom.⁶⁸³

Dávky poskytované provinciami trojspolku, ako aj akékoľvek iné dávky, treba, podľa môjho názoru, naďalej označovať zaužívaným výrazom „tribút“, majúcim oporu v prameňoch (špan. *tributo*), a nie pojmom „daň“, ako navrhuje M. E. Smith, zdôrazňujúc, že stanovenie (a dodržiavanie) jasných pravidiel poskytovania dávok (kto, ako často, v akom rozsahu a aké konkrétne dávky musí poskytovať) a ich systematický (pravidelný) výber prostredníctvom špecializovaného komplexného centralizovaného administratívneho mechanizmu, zaštiteného štátnou mocou, vraj zodpovedá plateniu daní, a nie odovzdávaniu tribútu.⁶⁸⁴ Takéto rozlíšenie dane a tribútu považujem vzhľadom na nejednotnosť ich definícií (osobitne v odlišných historických kontextoch) za arbitrárne; navyše, vo všeobecnosti sa uznáva, že daň je peňažný odvod a tribút zase nepeňažná dávka; keďže u Nahuov neexistovali peniaze v pravom zmysle slova, považujem za správnejšie vyhnúť sa pojmu „daň“ a používať pojem „tribút“.

Mnohé podmanené mestské štáty museli pravidelne organizovať trhy a pozývať na ne obchodníkov z miest trojspolku.⁶⁸⁵ Na tieto trhy povinne prichádzali ľudia z miest, v ktorých sa trhy konali, ako aj z ich okolia, čo súviselo s úsilím trojspolku vytvoriť, resp. posilniť hospodárske väzby medzi ním a provinciami na základe tovarovej výmeny, uskutočňovanej obchodníkmi trojspolku s miestnymi trhovníkmi. Periodická účasť provinciálov na miestnych trhoch mohla tiež slúžiť na ich určitú disciplináciu, podporujúcu ich identifikáciu s ríšou –

⁶⁸² ZORITA, *Breve y Sumaria Relación...*, s. 117.

⁶⁸³ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 127.

⁶⁸⁴ Bližšie pozri: SMITH, M. E.: The Aztecs Paid Taxes, Not Tribute. *Mexicon*. Vol. XXXVI, 2014, s. 19 – 22. SMITH, M. E.: The Aztec Empire. In: Monson, A. – Scheidel, W. (eds.): *Fiscal Regimes and the Political Economy of Premodern States*. Cambridge University Press, 2015, s. 71 – 114.

⁶⁸⁵ KATZ, *Staré americké civilizace*, s. 268 – 269.

provinciáli, ktorí sa nezúčastnili trhov, riskovali trest bohov, ktorí sa uctievali na trhoviskách, a nič nedostali z určitých vecí (potravín?), ktoré sa zvykli rozdávať na trhoviskách,⁶⁸⁶ pričom uctievanie bohov i rozdávanie vecí na miestnych trhoviskách sa zrejme dialo v réžii ríše, t. j. trojopolku.

Súčasťou režimu mierovej koexistencie trojopolku s podmanenými mestskými štátmi bolo aj zapojenie ich vládcov a elít (týkalo sa to prevažne vládcov a elít z Mexického údolia) do ekonomického, politického a náboženského života, ako aj do vojenských akcií miest trojopolku. Cieľom tejto politiky bolo dosiahnuť, aby sa provinční vládcovia a elity stotožnili s aztéckym poslaním „živiť bohov v záujme pretrvania sveta a zabezpečenia jeho správneho chodu“, ktoré im síce nebolo cudzie (ľudské obete boli štandardnou súčasťou kultu aj mimo miest trojopolku), neuskutočňovali ho však v takom veľkom rozsahu a tak systematicky a intenzívne ako trojopolok, resp. časom hlavne Tenochtitlan. Stotožnenie sa s týmto poslaním, a zároveň možnosť prispieť k jeho plneniu, viedli potom (teoreticky) k tomu, že podmanené mestské štáty ochotnejšie prijímali svoju podriadenosť trojopolku. Trojopolok ich k lojalite a kooperácii motivoval napr. aj tak, že im prenechával časť vojnovnej koristi (ak bojovali ako jeho spojenci),⁶⁸⁷ či tak, že pozýval ich vládcov a elity na veľkolepé kultové obrady konané v posvätnom okrsku Tenochtitlanu a pod. Povšimnutiahodnou je aj skutočnosť, že vládcovia niektorých podmanených mestských štátov mali v Tenochtitlane vlastné domy, v ktorých sa v priebehu roka istý čas povinne zdržiavali.⁶⁸⁸ Zdá sa, že domov sa mohli vracieť len s povolením tlatoaniho Tenochtitlanu, ktorý od nich, navyše, vyžadoval, aby v Tenochtitlane nechali blízkeho príbuzného ako zábezpeku svojej vernosti.⁶⁸⁹

Pod vojnovými vzťahmi medzi trojopolkom a provinciami rozumiem snahu niektorých provincií vymaniť sa spod vlády trojopolku, ktoré viedli k trestným výpravám trojopolku voči týmto provinciám a k ich opätovnému podriadeniu jeho moci. Od týchto vzťahov treba odlišiť vedenie (dobyvačných) vojen voči ešte nepodmaneným mestským štátom.

Vyhlasovanie, vedenie i ukončovanie vojen akéhokoli druhu sa riadilo vojnovým právom. Aztékom, ako sa zdá, nebola cudzia idea spravodlivej vojny: napriek tomu, že mnohé z ich vojenských výprav boli obyčajnými koristníckymi nájazdami, na to, aby sa uskutočnili, sa spravidla vyžadoval výskyt niektorého zo všeobecne uznávaných *casus belli*. K nim patrili najmä: odmietnutie suverénneho štátu prijať aztéckych bohov do vlastného panteónu a tým sa podriaďiť nadvláde trojopolku;⁶⁹⁰ a prepadnutie (= olúpenie), zajatie alebo zavraždenie

⁶⁸⁶ DURÁN, *Historia...*, II, s. 182.

⁶⁸⁷ KATZ, Die sozialökonomischen Verhältnisse bei den Azteken im 15. und 16. Jahrhundert, s. 86.

⁶⁸⁸ Segunda Carta-Relación de Hernán Cortés..., s. 65.

⁶⁸⁹ LÓPEZ DE GÓMARA, F.: *Historia de la Conquista de México*. México: Editorial Porrúa, 1997, s. 109.

⁶⁹⁰ TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 537.

obchodníkov z centrálnej zóny Aztéckej ríše alebo vyslancov miest trojspolku v cudzích štátoch.⁶⁹¹ Vojna sa mohla začať aj vtedy, keď si provincia prestala plniť svoje povinnosti voči trojspolku, prípadne sa voči nemu dopustila nejakého nepriateľského aktu.

Dôležitou súčasťou vojnového práva bola procedúra slúžiaca tak na eventuálne odvrátenie vojny, ako aj na jej formálne vyhlásenie. Procedúra mala tri fázy: v prvej fáze prišli do štátu, proti ktorému trojspolok plánoval viesť vojnu (z nejakého dôvodu), vyslanci Tenochtitlanu. Zhromaždili starších obyvateľov štátu (mužov aj ženy) a vyzvali ich, aby ako skúsení ľudia požívajúci autoritu presvedčili svojho tlatoaniho o nevyhnutnosti podriaďiť sa trojspolku, na čo im poskytli lehotu 20 dní. Zároveň im rozdali niekoľko zbraní, čoho účelom bolo symbolicky zaistiť ich pripravenosť na aztécky útok. Počas plynutia lehoty zostávali vyslanci v štáte a vyčkávali na stanovisko jeho tlatoaniho. Ak sa tlatoani po uplynutí lehoty podriadil trojspolku, na znak čoho zaslal nejaké dary vládcovi Tenochtitlanu, Texcoca a Tlacopan, k vojne nedošlo. Ak sa však podriaďiť nechcel, nastala druhá fáza procedúry spojenej so začatím vojny. V nej zohrávali aktívnu úlohu vyslanci Texcoca. Navštívili priamo tlatoaniho odmietajúceho podrobiť sa trojspolku a dôrazne ho upozornili, že ak sa trojspolku nepodriadi v lehote 20 dní, dôjde k vojne. Ak vojnu prehrá, bude popravený a jeho príbuzní a „dvorania“ budú potrestaní podľa ľubovôle vládcov trojspolku. Ak sa tlatoani podriadil, trojspolok upustil od vojny s ním, musel sa však zaviazat', že mu bude poskytovať tribút. Ak sa rozhodol nepodriaďiť, vyslanci mu vyhlásili vojnu, a to tak, že ho na ňu symbolicky pripravili (tekutinou na to určenou potrelí tlatoanimu hlavu a pravé rameno, odovzdali mu niekoľko zbraní a pod.). Napriek tomuto vyhláseniu však cudzí štát dostal ešte jednu možnosť vyhnúť sa vojne: po tom, ako uplynula lehota 20 dní stanovená vyslancami Texcoca (ktorí počas jej plynutia zotrvali, spolu s vyslancami Tenochtitlanu, v cudzom štáte), nastala tretia fáza procedúry; v nej sa vyslanci Tlacopan pokúsili presvedčiť bojovnícku elitu cudzieho štátu, aby v lehote 20 dní deklarovala jeho podriadenie sa trojspolku. Ak bojovníci súhlasili, trojspolok na cudzí štát nezaútočil, vymienil si však potrestanie jeho tlatoaniho a štátu uložil povinnosť poskytovať určitý väčší tribút. V opačnom prípade dali vyslanci Tlacopan elitným bojovníkom cudzieho štátu nejaké zbrane, čím im symbolicky vyhlásili vojnu. Následne sa spolu s vyslancami Tenochtitlanu a Texcoca odobrali domov, pričom na odchode upozornili tlatoaniho a elitných bojovníkov cudzieho štátu, že po uplynutí 20 dní sa už neodvratne začne vojna.⁶⁹²

⁶⁹¹ Tamže.

⁶⁹² MENDIETA Y NÚÑEZ, *El derecho precolonial*, s. 74 – 78. Pozri aj OLKO, J.: Los mensajeros reales y las negociaciones de paz. El concepto de guerra justa entre los aztecas. *Revista Española de Antropología Americana*. Vol. 34, 2004, s. 125 – 148.

4 PRÁVO V TENOCHTITLANE

Právo existujúce v Tenochtitlane, v tejto práci označované aj ako „aztécke právo“, je jedným z nahuaských práv, ktoré, ako už bolo spomenuté, sa vyznačovali podobnosťami i odlišnosťami, t. j. práva jednotlivých nahuaských mestských štátov sa obsahovo ani úplne nezhodovali, ale ani úplne neodlišovali. Práva Tenochtitlanu, Texcoca i ďalších nahuaských mestských štátov majú mnohé paralely v iných historických právnych kultúrach sveta, čím sa však v tejto práci nezaobieram.

Právne úpravy Tenochtitlanu, Texcoca a ďalších nahuaských altepeme sú najstaršími ucelenejšie známymi právnymi úpravami z územia dnešného Mexika. Určitými právami sa, samozrejme, spravovali aj iné natívne kultúry, existujúce či už skôr ako nahuaské altepeme, alebo súbežne s nimi, tieto práva však pre deficit písomných prameňov poznáme iba v značne obmedzenom rozsahu.

V tejto kapitole približujem najmä obsah aztéckeho práva, resp. jeho konkrétne právne úpravy, pričom však upozorňujem aj na ich niektoré ideové východiská a sociálne kontexty. Aztécke právo konkrétne skúmam: po prvé, vo všeobecnej rovine; po druhé, ako komplexný nástroj sociálnej regulácie a kontroly, nachádzajúci sa v rukách štátu (trestné právo); a, po tretie, ako faktor ustanovujúci určité (právne) postavenie jednotlivcov v súkromnoprávných vzťahoch. V nadväznosti na to, čo bolo o (aztéckom) práve uvedené v 1. kapitole, chápem tu skúmané právo ako relatívne neuzavretý systém právnych noriem, ktorý sa do určitej miery prelínal so systémami neprávnych noriem. Dobrým príkladom na práve uvedené je rozvod aztéckeho manželstva, ktorý síce rodinné právo dovoľovalo, avšak verejnosť odsudzovala, t. j. rozvod bol v súlade s právom, ale v rozpore s kolektívnou morálkou; preto aztécky súd svojím rozsudkom nikdy explicitne nevyhlásil manželstvo za rozvedené, iba ním povolil zrušenie spoločnej domácnosti (rozvádžajúcich sa) manželov, pričom práve zrušenie ich domácnosti, uskutočnené odstáňovaním sa jedného z manželov, a nie rozhodnutie súdu, malo právny účinok rozvodu.⁶⁹³

Všeobecná charakteristika práva Tenochtitlanu

Charakterizovať aztécke právo vo všeobecnej rovine predpokladá pokúsiť sa zodpovedať predovšetkým nasledujúce otázky: Ako Aztékovia, resp. Nahuovia nazerali na právo? Akú územnú pôsobnosť malo aztécke právo? Akým vývojom prešlo aztécke právo?

⁶⁹³ O rozvode aztéckeho manželstva referuje napr. TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 441 – 442.

Ako bolo aztécke právo kreované a aké malo pramene vo formálnom zmysle? Ako sa právo realizovalo v aztéckej spoločnosti? Bola táto realizácia efektívna?

Pozrime sa najskôr na prvú z položených otázok. Nahuovia nerozvinuli právnu vedu vo význame systematickej teórie celého pozitívneho práva, vytvorili však mnohé religiózno – filozofické koncepcie súvisiace s právom, ako napr. koncepciu verejnej moci (vlády) a jej správneho a zodpovedného výkonu, koncepciu človeka/osoby, koncepciu rodiny, koncepciu majetku, koncepciu deliktu/trestného činu, ako aj niektorých konkrétnych deliktov/trestných činov (napr. cudzoložstva či krádeže), koncepciu delikventa, koncepciu trestania delikventov a i. Popri tom existovalo určité právne myslenie, tvorené názormi sudcov na rôzne konkrétne právne prípady, resp. problémy; toto právne myslenie nebolo, pochopiteľne, rovnaké v celom nahuaskom prostredí, ba názory sudcov sa mohli výraznejšie odlišovať aj v rámci jedného mestského štátu, ako to na príklade Texcoca ukázal Offner.⁶⁹⁴ Nahuovia mali aj určitú právnu terminológiu, čo je zrejme nielen zo spomenutého Molinovho slovníka, ale aj z používania špecificky nahuaských právnych termínov v ranokoloniálnych správnych, súdnych a právnych dokumentoch.

Objektívne právo ako celok sa označovalo výrazom *tenahuatilli*, jeho jednotlivé regulácie výrazom *nahuatilli*. Oba výrazy znamenajú pravidlo, predpis, ústava či zákon, ale aj nariadenie, príkaz či povinnosť.⁶⁹⁵ Spravodlivosť sa označovala ako *tamelahuacachiualiztli*. Toto slovo možno nie je autentické, je však zaujímavé tým, že zahŕňa výraz *tamelahua* = ísť rovno (priamo),⁶⁹⁶ z čoho možno usúdiť, že to, čo bolo spravodlivé/v súlade s právom sa u Nahuov obrazne chápalo ako niečo priame či rovné (*melahuac*⁶⁹⁷), resp. ako niečo, čo je opakom krivého (*amo melahuac*⁶⁹⁸). S obdobným lingvistickým vyjadrením a metaforickým chápaním spravodlivosti/súlady s právom sa stretávame v mnohých iných jazykoch/kultúrach sveta (porovnaj napr. rovnaký slovný základ francúzskeho substantíva *le droit* = právo a adjektíva *droit* = priamy, rovný).

Možno predpokladať, že tak ako bol pre Aztékov posvätným svetový poriadok (Piate Slnko), tak boli v ich chápaní posvätné aj nástroje slúžiace na jeho zachovanie a na zabezpečenie jeho každodennej funkčnosti, ku ktorým treba zaradiť, popri štátnej/tlatoaniho moci a kulte, aj právo. Hypotézu sakrálneho charakteru aztéckeho práva podporuje napr. Durán, keď uvádza, že zákony Motecuhzomu I. mali na celú aztécku spoločnosť natoľko

⁶⁹⁴ OFFNER, *Law and Politics in Aztec Texcoco*, s. 255 a nasl.

⁶⁹⁵ SIMEÓN, *Diccionario...*, s. 305, 475

⁶⁹⁶ OFFNER, *Law and Politics in Aztec Texcoco*, s. 244.

⁶⁹⁷ SIMEÓN, *Diccionario...*, s. 268.

⁶⁹⁸ Tamže.

pozitívny efekt, že boli všeobecne považované skôr za dielo božské ako ľudské.⁶⁹⁹ Sakralita práva bola daná aj osobou zákonodarcu: tlatoani, ako už vieme, nebol v chápaní Aztékov bohom, bol však obdarovaný a vedený božskými silami, ktoré posväcovali jeho diela, v tomto prípade zákony. Tlatoani bol považovaný aj za akéhosi hovorcu bohov, takže keď pri rôznych príležitostiach oboznamoval pipiltin a/alebo macehualtin s právom a vysvetľoval im ho,⁷⁰⁰ jeho poslucháči to teoreticky mohli chápať tak, že im oznamuje a vysvetľuje božiu vôľu. Významné bolo aj to, že im túto vôľu komunikoval osobne prednášanými prejavmi. Aj verbálnym vyjadreniam tlatoaniho sa totiž pripisovala istá posvätnosť: tlatoaniho slová boli prirovnávané k vzácnym prestížnym predmetom (napr. ku drahokamom) a prisudzoval sa im blahodarný účinok.⁷⁰¹

Aztécke právo prispievalo k zachovaniu a funkčnosti svetového poriadku. Tento poriadok zaviedli a udržiavali bohovia, t. j. poriadok bol objektívnym, ľuďmi nezmeniteľným, a preto z ich hľadiska jediným možným a optimálnym stavom pozemského sveta i celého vesmíru. Inak povedané, výlučne svetový poriadok umožňoval (normálnu) ľudskú existenciu, a v tomto zmysle bol akýmsi všeobecným dobrom, resp. opakom všeobecného zla – chaosu. Keďže právo bolo jedným z nástrojov udržiavania svetového poriadku/všeobecného dobra, samo muselo byť *a priori* „dobré“, z čoho možno ďalej odvodiť, že konkrétne druhy ľudského správania sa boli „dobré“, ak boli v súlade s právom, a naopak „zlé“, ak s ním boli v rozpore. Aztécku ideu, že iba správanie v súlade s právom, je „dobré“ správanie, a že iba takéto správanie môže človeku zaručiť relatívne spokojný a šťastný život, dokladá napr. výchovná reč patriaca k *huehuetlahtolli*, ktorú otec prednášal svojmu synovi. Otec v nej synovi farbisto vykresľuje tristný osud človeka, ktorý z vlastnej vôle prestal rešpektovať právo, a tak vlastne aj vôľu bohov ako určitý základ práva: takého človeka nemôže minúť formálny trest, závažne potrestaný je však aj neformálne – vyčlenením zo spoločenstva, v ktorom dovtedy žil: každý z jeho okolia sa od neho odvracia, nikto sa oňho nestará a nikto mu nepomáha; preto zároveň prestáva byť plnohodnotnou osobou a jeho život stráca zmysel.⁷⁰²

Právo teda v aztéckom chápaní udržiavalo a rozvíjalo *bonum commune*. Na druhej strane ho Aztékovia považovali aj za neúprosnú a nebezpečnú silu,⁷⁰³ ktorej žiadny delikvent nemôže uniknúť⁷⁰⁴ (t. j. žiadny delikvent nemôže uniknúť svojmu trestu). S tým súvisí aj spomenuté obrazné chápanie spravodlivosti, sprítomnenej štátnou/vládcovou mocou, ako

⁶⁹⁹ DURÁN, *Historia...*, I, s. 267.

⁷⁰⁰ HINZ, *Das Aztekenreich...*, s. 199 – 200.

⁷⁰¹ SULLIVAN, Tlatoani and Tlatocayotl in the Sahagun Manuscripts, s. 227.

⁷⁰² LEÓN-PORTILLA – SILVA GALEANA, *Huehuetlahtolli...*, s. 55 – 59, 83 – 85.

⁷⁰³ OFFNER, *Law and Politics in Aztec Texcoco*, s. 243 – 244, 245.

⁷⁰⁴ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 599, 607.

šelmy nemilosrdne požírajúcej všetkých delikventov bez rozdielu. Za zmienku stojí aj ďalšie obrazné chápanie práva ako akejsi „pasce“, do ktorej môže poľahky a nenávratne „spadnúť“ každý, kto sa napr. ako účastník súdneho procesu dostane do tesnej blízkosti štátnej moci, t. j. elít, prípadne priamo tlatoaniho, pričom konkrétni ľudia, ktorí sa ocitnú v tejto „pasci“, môžu, ale aj nemusia byť delikventmi.⁷⁰⁵ Radoví Aztékovia sa teda zrejme obávali, že príležitostne môžu byť odsúdení a potrestaní aj v prípade, že sú nevinní, čo na jednej strane dokladá, že aztécke súdnictvo fungovalo v duchu úsloví „spravodlivosť je slepá“ a „*fiat iustitia pereat mundus*“ a bolo tak formálne efektívne, a na druhej strane poukazuje na budovanie autority štátnej/tlatoaniho moci a práva (o. i.) šírením strachu zo styku s orgánmi štátnej moci, resp. s osobami, ktoré v nich pôsobili. Zostáva dodať, že aztécke chápania práva korešpondujú s hypotézou tejto práce o postupne sa zvyšujúcej miere riadenia a kontroly obyvateľstva Tenochtitlanu štátom, resp. konkrétne štátom realizovanou aplikáciou práva.

Aztécke nazeranie na právo možno priblížiť aj pomocou určitých vzorov „dobrého“ (správneho) ľudského správania sa, ktoré mali povahu ideálov, no zároveň sa premietli do sankcionovaných noriem pozitívneho práva. Z týchto vzorov/ideálov správania tiež vyplýva, aké fundamentálne hodnoty právo presadzovalo a chránilo.

Hlavným princípom správania sa bol pozoruhodný etický imperatív *in qualli, in yectli* (*in qualli* = to, čo je [pre človeka] vhodné/to, čo [človeku] vyhovuje; *in yectli* = to, čo je správne). Tento imperatív dával každému jednotlivcovi možnosť konať to, čo subjektívne chcel, avšak súčasne mu prikazoval, aby jeho konanie bolo vždy aj objektívne správne, t. j. aby rešpektovalo rovnakú možnosť, resp. priestor ostatných jednotlivcov slobodne konať, ako aj celý aztécky spoločenský poriadok.⁷⁰⁶ Povedané inak, každý človek mohol robiť to, čo chcel a čo mu prinášalo určitý prospech, ale iba v rozsahu, v ktorom to ešte nebolo na ujmu iných jednotlivcov alebo širšej spoločnosti. Iba takéto správanie bolo v aztéckom chápaní „dobré“, správne či morálne. Naproti tomu to, čo človeku neprinášalo žiadny prospech, alebo mu prinášalo prospech výrazne na úkor iných jednotlivcov či širšej spoločnosti, bolo „zlým“, nesprávnym či nemorálnym správaním.

Ďalšie, konkrétnejšie vzory/ideály ľudského správania sa možno nájsť najmä v textoch patriacich k *huehuetlahtolli*. Na ilustráciu uvediem vzory správania sa odporúčané otcom synovi vo vyššie spomenutej výchovnej reči.⁷⁰⁷ Otec v tejto reči svojmu synovi odporúča: byť skromným a zdržanlivým (ovládať svoje emócie) a nevystatovať sa s majetkom; obstarávať si živobytie poctivou prácou; byť poslušným k obom rodičom i k verejným autoritám; radiť sa

⁷⁰⁵ Tamže, s. 600.

⁷⁰⁶ LEÓN-PORTILLA, *Toltecáyotl...*, s. 318 – 319.

⁷⁰⁷ LEÓN-PORTILLA – SILVA GALEANA, *Huehuetlahtolli...*, s. 47 – 86.

s rodičmi o uzavretí manželstva; riadne sa starať o manželku i deti; rešpektovať všetkých ľudí a preto sa napr. nevysmievať zo starých a chorých; nehovoriť neuvážene a bez dostatočnej znalosti vecí; nemiešať sa do cudzích vecí, neohovárať, nešíriť klebety, nehádať sa a neštváť ľudí proti sebe; mať rešpekt k cudziemu majetku, nekradnúť; nedopúšťať sa cudzoložstva, nevyhľadávať prostitútky, nevenovať sa hazardným hrám a pod.

Ďalším problémom spojeným s aztéckym právom je jeho územná pôsobnosť. K nej možno uviesť, že právo Tenochtitlanu zrejme pôsobilo nielen v meste Tenochtitlan, ale aspoň do určitej miery aj v sídlach, ktoré tvorili jeho územnú doménu. Toto právo možno ďalej považovať za iba relatívne samostatnú a svojbytnú právnu kultúru, keďže medzi právami jednotlivých nahuaských altepeme existovali, ako už vieme, nielen (obsahové) rozdiely, ale aj podobnosti. Podobnosti práv týchto mestských štátov súviseli s ich historickými interakciami a spoločnou kultúrnou bázou – toltéctvom, ktoré, ako sa zdá, zahŕňalo aj akúsi eticko – právnu tradíciu, porovnateľnú povedzme s rímskym *mos maiorum*. Nazývala sa *tlamanitiliztli*, čo možno voľne preložiť ako starobyľý spôsob života.⁷⁰⁸

Podobnosti (popri rozdieloch) existovali aj medzi právami špeciálne Tenochtitlanu a Texcoca/Acolhuacanu, čo problematizuje v 1. kapitole spomenutú tézu o značnej miere originality práva Texcoca (Offner). Rozsah podobnosti, resp. odlišnosti práv prvého a druhého hlavného centra Aztéckej ríše však možno zistiť iba sčasti, keďže právo Texcoca je v prameňoch zachytené podrobnejšie a ucelenejšie ako právo Tenochtitlanu. V 4. kapitole právo Tenochtitlanu v menšej miere konfrontujem s právom Texcoca, aby som ukázal ich niektoré podobnosti a rozdiely; popri tom sa tiež zmieňujem o niektorých právnych úpravách, ktoré sa síce mohli vyskytovať v oboch mestských štátoch, ale pramenne sú doložené iba pre Texcoco.

K časovému rámcu/vývoju aztéckeho práva možno uviesť, že pramene v určitom rozsahu umožňujú rekonštruovať právny vývoj tak Tenochtitlanu, ako aj Texcoca, pričom však o právnom vývoji Texcoca informujú podrobnejšie a ucelenejšie ako o právnom vývoji Tenochtitlanu. Právny vývoj Texcoca/Acolhuacanu vyčerpávajúco rekonštruoval Offner,⁷⁰⁹ z ktorého zistení vyplýva, že všetci vládcovia tohto mestského štátu boli zákonodarcami a venovali sa aj aplikácii práva v rámci štátnej správy a súdnictva. V najväčšom rozsahu sa tvorbe a uplatňovaniu práva venovali vládcovia Nezahualcoyotl a Nezahualpilli.

Podľa jedného prameňa⁷¹⁰ sa zdá, že vnútorné právne dejiny Tenochtitlanu možno rozdeliť na zhruba dve obdobia, ktoré zodpovedajú môjmu rozdeleniu jeho politického vývoja

⁷⁰⁸ LEÓN-PORTILLA, *La filosofía náhuatl...*, s. 234.

⁷⁰⁹ OFFNER, *Law and Politics in Aztec Texcoco*, s. 47 – 86, 241 – 242.

⁷¹⁰ Historia de los mexicanos por sus pinturas. In: *Las literaturas indígenas*, s. 713– 716.

na predštátne obdobie a obdobie štátu. *Prvé obdobie* zahŕňa vládu prvých troch tlatoque. Prameň opisuje deväť konkrétnych trestnoprávných prípadov (išlo najmä o sexuálne delikty a krádeže), ktoré sa v tomto období mali vyskytnúť v Tenochtitlane, pričom je dôležité, že ani pri jednom prípade neuvádza, že by sa riešil na základe právnych úprav, ktoré by boli vydali prví traja vládcovia Tenochtitlanu. Z toho možno usúdiť, že prípady sa riešili podľa iného práva, čo potvrdzuje aj spôsob, akým prví traja aztécki vládcovia riešili spomenuté prípady – obrátili sa na vládcov mestských štátov Atzacotzalco a Coatlinchan a požiadali ich o rozhodnutie prípadov,⁷¹¹ ktoré títo vládcovia, pochopiteľne, rozhodli podľa práva svojich mestských štátov, existujúcich ešte pred založením Tenochtitlanu. Z toho tiež vyplýva, že prví traja tlatoque Tenochtitlanu nemohli samostatne vykonávať súdnu právomoc (aspoň vtedy, ak mali rozhodnúť závažné – trestné prípady), čo korešponduje s ich vtedajším postavením nesuverénnych vládcov.

Hoci uvedené prípady sa riešili podľa cudzích práv, neznamená to, samozrejme, že by v Tenochtitlane neexistovalo žiadne právo. Určite v ňom existovalo obyčajové právo, ktoré s najväčšou pravdepodobnosťou bolo ovplyvnené spoločným základom nahuaských práv; čo sa týka tvorby práva prvými tromi vládcami Tenochtitlanu, zdá sa, že zákonodarcom bol iba jeden z nich, a to Huitzilihuitl, ktorý vydal zákony upravujúce kultový život Tenochtitlanu.⁷¹²

Druhé obdobie právnych dejín Tenochtitlanu sa začalo vládou Itzcoatla a trvalo až do *conquisty*. Z prameňa,⁷¹³ ktorý som začal rozoberať vyššie, je evidentné, že v tomto období sa aztécke právo muselo výrazne rozvinúť po kvantitatívnej i kvalitatívnej stránke, a to najmä na základe zákonodarnej činnosti jednotlivých tlatoque. Prameň však neumožňuje poznanie vývoja aztéckeho práva (resp. jeho jednotlivých častí).

Podrobné poznanie vývoja aztéckeho práva však neumožňujú ani iné pramene. Preto vznik, prípadne zmeny väčšiny právnych úprav možno datovať iba relatívne. To platí nielen o normách obyčajového práva, ale aj o normách, ktoré majú známeho autora – niektorého z tlatoque Tenochtitlanu, prípadne Texcoca. Zdá sa totiž, že zákonodarná činnosť tlatoque v určitom, skôr značnom rozsahu nemala charakter vytvárania úplne nových právnych úprav, ale akéhosi „konzervovania“ už existujúcich právnych úprav,⁷¹⁴ či už obyčajovoprávnych alebo vydaných skôr vládnucimi tlatoque. Toto „konzervovanie“ mohlo konkrétne znamenať, že dlhodobo existujúce právne úpravy každý ďalší vládca nanovo potvrdil ako záväzné právo; zároveň mohlo ísť o systematizáciu a čiastočné zmeny či doplnenia týchto úprav (napr. štát

⁷¹¹ Tamže, s. 713 – 714.

⁷¹² DURÁN, *Historia...*, I, s. 111.

⁷¹³ Historia de los mexicanos por sus pinturas.

⁷¹⁴ MENDIETA Y NÚÑEZ, *El derecho precolonial*, s. 84.

stanovil konkrétne tresty za ich porušenie), ako aj o ich písomné zaznamenanie (rozsah, v akom boli tieto právne úpravy písomne zaznamenané, však nie je známy). „Konzervovanie“ existujúcich právnych úprav mohlo byť spojené aj s vytváraním správnych a súdnych procedúr štátom, ktorými sa tieto (hmotnoprávne) úpravy efektívne uvádzali do každodenného života. Z uvedeného vyplýva, že vývoj aztéckeho práva mal charakter viac pretrvávania právnej tradície a menej zavádzania komplexnejších právnych inovácií. Potvrďuje to aj fakt, že od tlatoaniho sa očakávalo zachovanie tradičného práva.⁷¹⁵ Podľa Sahagúna Aztékovia považovali svoje písané zákony i nepísané právne obyčaje za úctu si zasluhujúce dielo predkov, ktoré treba bezpodmienečne zachovať a ktorým sa treba dôsledne riadiť.⁷¹⁶

To, že aztécke právo bolo viac tradíciou ako inováciami, možno vyjadriť aj tak, že jeho účelom (aspoň v niektorých smeroch) nebolo systematicky pretvárať sociálnu realitu do novej podoby vopred stanovenej právom (resp. zákonodarcom – tlatoanim), ale zabezpečiť pretrvanie a výraznejšie nezmeniť (prípadne len zdokonaľiť) už existujúcu podobu sociálnej reality. Právo teda prevažne formovala samotná sociálna realita, pričom opačne (rozsiahlejšie pretváranie sociálnej reality zámernou zákonodarnou činnosťou štátu/vládca) to fungovalo iba v obmedzenej miere. López Austin má preto pravdu, ak o aztéckom práve hovorí ako o práve „nalepenom“ na sociálnu realitu.⁷¹⁷ Zostáva dodať, že zákonodarná činnosť, ktorá z väčšej časti nespočíva vo vytvorení úplne nového práva, ale v zachovaní, a prípadne aj v určitom rozvinutí (nie však vo výraznejšej modifikácii) už (dlhodobo) existujúceho práva, je (nielen) pre rané štáty typickou – v týchto štátoch by podstatnejšia transformácia právnej tradície zákonodarnou činnosťou veľmi pravdepodobne vyvolala masovú nespokojnosť obyvateľstva, značne stotožneného s touto tradíciou; navyše, zákonodarca/vládca by si takou transformáciou vážne ohrozil svoju mocenskú pozíciu, keďže by konal v rozpore so svojou hlavnou, bohmi zverenou úlohou garantovať na úrovni pozemského sveta existenciu a funkčnosť svetového poriadku, a tak aj pretrvanie právnej tradície ako jeho integrálnej súčasť.⁷¹⁸

Z predchádzajúcich poznámok vyplýva, že aztécke právo sa dá skúmať väčšinou len v statickej perspektíve.

Najstarším prameňom aztéckeho práva vo formálnom zmysle bola právna obyčaj. Keď sa časom skonsolidovala štátna organizácia a tvorba práva (*nahuatillalia*⁷¹⁹) sa stala úlohou

⁷¹⁵ LEÓN-PORTILLA – SILVA GALEANA, *Huehuetlahtolli...*, s. 148 – 149.

⁷¹⁶ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 610.

⁷¹⁷ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 14 – 15.

⁷¹⁸ Porovnaj CLAESSEN, H. J. M.: Lawgiving and the Administration of Justice in Some African and other Early States. *African Studies Quarterly*. Vol. 2, issue 3, 1998, s. 29.

⁷¹⁹ MOLINA, *Vocabulario...*, s. 63 verso.

štátu/vládcu (v Tenochtitlane, v Texcocu, inde), pribudol ďalší formálny prameň práva, a to výsledok zákonodarnej činnosti, ktorý v tejto práci označujem jednoducho ako „zákon“ (odbornejším označením by bol pojem „normatívny právny akt“); v prameňoch sa používajú aj iné označenia aztéckych zákonov, napr. *ordenanza* (= nariadenie). Po obsahovej stránke sa zákony zrejme do značnej miery zhodovali s pôvodnou právnou tradíciou, t. j. s obyčajovým právom. Hoci zákonodarcom bol výlučne tlatoani, možno predpokladať, že na formulácii zákonov systematicky neparticipoval – išlo skôr o úlohu spomenutých ústredných štátnych orgánov; podobne ako vládcovia iných raných štátov, aj tlatoani Tenochtitlanu tak v zásade iba formálne vyhlasoval zákony pripravené vysokými štátnymi hodnostármi z jeho okolia,⁷²⁰ čo ale, samozrejme, nevyklučuje jeho príležitostné zásahy do obsahu pripravených zákonov pred ich vyhlásením. Preto možno konštatovať, že aztécke zákony vyjadrovali vôľu aztéckych vládcov – zákonodarcov, ktorá však nebola svojvôľou, ale v rozhodujúcej miere musela byť kompatibilná s tradičnými hodnotovými a normatívnymi základmi aztéckej spoločnosti.

Zákony boli v určitom rozsahu zapísané. Aspoň v niektorých prípadoch sa písomne zaznamenávali aj výsledky praktického uplatňovania zákonného a obyčajového práva ako zmluvy, rozsudky súdov a pod.

Domnievam sa, že písomnú fixáciu obsahu zákonov primárne nemotivovala politická potreba dosiahnuť sociálny zmier medzi „vládcami“ a „ovládanými“, ako to bolo napr. v starovekých Athénach a Ríme. Prvotné spísania práva v Athénach (*Drakontove zákony*) a v Ríme (*Leges duodecim tabularum*) boli podmienené nespokojnosťou radového obyvateľstva s monopolom elity týchto mestských štátov (*eupatridai*, *patricii*) na znalosť, výklad a uplatňovanie dovtedy nespísaného práva. U Aztékov bola situácia iná: znalosť práva možno predpokladať nielen u pipiltin, ale aspoň na elementárnej úrovni aj u macehualtin, keďže nielen pipiltin, ale aj macehualtin boli systematicky socializovaní predovšetkým školou, v ktorej boli oboznámení s hodnotami a normami správania sa, na ktorých spočíval aztécky spoločenský poriadok. Inak povedané, v aztéckom prípade nebolo účelom spísania práva jeho prístupnosť širokej verejnosti, ktoré by jej následne umožňovalo kontrolovať osoby uplatňujúce právo, ktorými boli prevažne pipiltin (vrátane *quauhpipiltin*). Písomná fixácia obsahu práva bola potrebná skôr z praktických dôvodov – mala, ako uvádza Mendieta y Núñez, zefektívniť fungovanie súdnictva a štátnej správy.⁷²¹

Zákony boli publikované materiálne, ústnym vyhlásením.⁷²²

⁷²⁰ CLAESSEN, Lawgiving..., s. 29.

⁷²¹ MENDIETA Y NÚÑEZ, *El derecho precolonial*, s. 84.

⁷²² Takto boli vyhlásené napr. zákony Motecuhzomu I. Porovnaj DURÁN, *Historia...*, I, s. 267.

Popri právnych obyčajach a zákonoch existovali ešte dva ďalšie pramene aztéckeho práva vo formálnom zmysle. Ak pre konkrétny právny prípad neexistovala právna úprava (či už zákonná, alebo obyčajovoprávna), aztécki sudcovia ho riešili (rozhodli) tak, ako by ho riešil (rozhodol) „rozumný muž“. „Rozumného muža“ Aztékovia označovali výrazmi *qualliyollo* = muž dobrého srdca, úprimný, bez dvojtvárnosti (falošnosti) a *nahuatlpiani* = čestný, spravodlivý a slušný muž riadiaci sa právom.⁷²³ Ako vidieť, Aztékovia mali o „rozumnom mužovi“ istú predstavu, čo dovoľuje považovať koncept „rozumného muža“ za ďalší formálny prameň ich práva. Pravda, aztécke chápanie charakterových vlastností „rozumného muža“ je natoľko všeobecné, že rozhodovanie sudcu na základe tohto konceptu *de facto* muselo byť rozhodovaním na základe jeho voľnej úvahy, resp. išlo o hľadanie riešenia prípadu, ktoré sa sudcovi javilo ako najrozumnejšie (najvhodnejšie, najsprávnejšie, najspravodlivejšie). Niektoré riešenia (rozhodnutia) prípadov, ku ktorým sudcovia dospeli racionálnou úvahou, sa stávali precedensmi, t. j. používali sa pri výskyte obdobných prípadov v budúcnosti. Štvrtým (a posledným) formálnym prameňom aztéckeho práva bol teda súdny precedens. Potvrďuje to aj Florentský kódex, podľa ktorého aztécky sudca právo nielen aplikoval, ale ho aj kreoval.⁷²⁴

Žiadny z formálnych prameňov aztéckeho práva dnes nemožno skúmať priamo, keďže sa nezachovali. Normy aztéckeho práva sú známe zo sekundárneho zdroja – z prameňov, ktoré vznikli po *conquiste*. Preto nie je možné stanoviť, akú formu (obyčajovú, zákonnú a pod.) mala konkrétna právna norma v predhispánskom období. Domnievam sa preto, že pri skúmaní aztéckeho práva treba jeho formy ponechať bokom a sústrediť sa na jeho obsah.

V spoločnosti sa aztécke právo realizovalo právnymi úkonmi súkromných osôb – tu išlo o. i. o uzatváranie zmlúv –, ako aj činnosťou orgánov štátnej správy a súdov – právna veda označuje takúto realizáciu práva ako jeho „aplikáciu“. V ďalšom výklade sa sústredím na aplikáciu práva aztéckymi (štátnymi) súdmi.

Stojí za to zopakovať, že v Texcocu sa zrejme vo väčšom rozsahu ako v Tenochtitlane uplatňoval legalizmus. Vo vzťahu k súdnej aplikácii práva to teoreticky znamenalo, že v Texcocu bola táto aplikácia efektívnejšia ako v Tenochtitlane, keďže v legalistickej právnej kultúre Texcoca mali sudcovia k dispozícii väčší počet právnych úprav ako ich kolegovia v Tenochtitlane, čo spolu s tým, že museli tieto úpravy mechanicky a rigorózne vzťahovať na nimi pojednávané prípady, výrazne zužovalo priestor, v ktorom mohli rozhodovať prípady

⁷²³ OFFNER, *Law and Politics in Aztec Texcoco*, s. 69 – 71.

⁷²⁴ Porovnaj: “The magistrate [is] a judge, a pronouncer of sentences, an establisher of ordinances, of statutes...”. SAHAGUN, *Florentine Codex...*, Book 10, s. 15.

ako „rozumní muži“, a tak aj zmenšovalo riziko arbitrárnych rozsudkov, zákonite spojené s intuitívno – racionálnym rozhodovaním prípadov sudcami.

Z charakteristiky aztéckeho štátneho aparátu (3. kapitola) vyplýva, že aztéccke súdy mali jasne vymedzené právomoci, ako aj vzájomné vzťahy, napr. vzťahy nadradenosti, resp. podriadenosti. Súdy, ako už vieme, boli obsadené profesionálnymi sudcami, na ktorých osobnosť a činnosť sa kládli vysoké nároky. Ako uvidíme ďalej, aztéccky sudca bol skutočný *dominus litis*, t. j. sudca aktívne riadil proces od začiatku až do konca a bol to zväčša on, a nie procesné strany, kto uskutočňoval procesné úkony, najmä dokazovanie, z čoho vyplýva, že musel ovládať právo. Nasvedčuje na to aj fakt, že v školách *calmecac*, ktoré budúci sudcovia absolvovali, sa vyučovalo aj právo.⁷²⁵ V aztécckych súdnych procesoch sa teda uplatňoval princíp *iura novit curia*.

Sudcovia mali k dispozícii pomocný personál, ktorý tvorili: pisári (sg. *tlacuilo*) a rôzni zriadenci, ktorí predvolávali procesné strany a iné osoby (svedkov) pred súd alebo im oznamovali pokyny súdu (sg. *tequitlato*), zadržovali osoby podozrivé, resp. obžalované zo spáchania trestného činu (sg. *topilli*), vyhlasovali rozhodnutia súdov (sg. *tecpoyotl*) alebo fakticky vykonávali rozhodnutia súdu vrátane rozsudkov smrti.⁷²⁶ Nie je bez zaujímavosti, že ak zriadenci poverení výkonom súdneho rozhodnutia odmietli vykonať právoplatne uložený trest, sami boli na rovnaký trest odsúdení.⁷²⁷ Ide o prejav myslenia v protikladoch, keď určitá akcia vyvoláva reakciu, ktorá je jej zrkadlovým obrazom a opačným pôsobením zároveň „neutralizuje“ jej nepriaznivý účinok, čím obnovuje určitý rovnovážny = optimálny stav sveta. V našom prípade odmietnutie vykonať uložený trest (= akcia) viedlo k opätovnému uloženiu, a tentokrát už aj k výkonu, rovnakého trestu (= reakcia), čím sa „bezo zvyšku zmazal“ nežiaduci dôsledok akcie (to, že trest nebol vykonaný).

Zdá sa, že v súdnych procesoch vystupovali aj akýsi profesionálni právnici či „advokáti“ (sg. *tepanlato*). Podľa Sahagúna sa od aztéckeho advokáta očakávalo, že bude neúnavne obhajovať záujmy svojho klienta pred súdom (vyvracať obvinenia vznesené proti klientovi a tvrdenia protistrany, vyhľadávať svedkov, ktorí by mohli vypovedať v prospech klienta, protestovať, resp. podávať odvolanie proti rozsudku, ktorý by bol v neprospech klienta a pod.). Služby advokáta boli platené. Niektorí advokáti sa vraj spreneverili svojmu poslaniu a nechali si platiť oboma procesnými stranami.⁷²⁸ Uvedená charakteristika aztécckych advokátov vyznieva príliš „európsky“, prípadne môže reflektovať ranokoloniálne pomery,

⁷²⁵ KOVÁČ, *Slnko jaguára*, s. 210.

⁷²⁶ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 105.

⁷²⁷ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 16.

⁷²⁸ SAHAGÚN, *Historia...*, II, s. 779 – 780.

čím však nechcem tvrdiť, že akýsi právni zástupcovia či poradcovia nemohli existovať už v predkoloniálnom období.

Nahuatl zahŕňa viaceré termíny súvisiace so súdnym procesom, resp. s jeho fázami, ako napr.:⁷²⁹ *teteixpahuializtli* = obvinenie, žaloba; *teteixpahuia* = obviniť, žalovať; *teteixpahuiani* = žalobca; *tlateixpahuilli* = žalovaný; *neteihuiztlatolli* = súdny proces, resp. jeho priebeh; *tlacaco(a)yan* = súd (doslovne: miesto, kde sa počúva); *tlatzontequi* = vyniesť rozsudok; *tlatzontequiliztli* = rozsudok; *tlacuepa* = odvolať sa; *tetlatzacuiltia* = vykonať trest (na odsúdenom), atď.

Aztécke procesy rozdeľujem na civilné (občianske) a trestné. Oba procesy sa riadili prevažne rovnakými procesnoprávnymi pravidlami, ich predmet (to, o čo v nich išlo) sa však odlišoval (porovnaj ďalej), čo je aj dôvod rozlíšenia týchto dvoch druhov procesu.

Pozrime sa najskôr na civilný proces. Tento proces začínal na podnet strany (zásada dispozitívnosti), ktorá mala na jeho uskutočnení oprávnený záujem, t. j. ktorá sa na súde chcela domôcť uznania, priznania alebo výkonu svojich subjektívnych práv. Podnet (žaloba) sa podávala na príslušný súd, a to ústne, pričom však súdny pisár podanie podnetu písomne zaznamenal. Po tom, čo súd prijal podnet, vytýčil termín pojednávania vo veci označenej v podnete a predvolal naň protistranu. Proces bol ústny. Okrem svedeckých výpovedí (výpovedí svedkov jednej a druhej procesnej strany), priznania žalovaného a prísahy strán, sa pripúšťali aj písomné dôkazy, t. j. piktografické listiny, napr. katastrálne záznamy. Ihneď po vykonaní (= predložení a preverení) dôkazov súd rozhodol vo veci samej.⁷³⁰

Civilný proces nesmel trvať dlhšie ako 80 dní (= 4 aztécke dvadsaťdňové „mesiace“), čo mu prepožičiava charakter sumárneho procesu.⁷³¹

Clavijero tvrdí, že sa proti rozsudkom vydaným v civilných procesoch nebolo možné odvolať.⁷³² Toto tvrdenie je diskutabilné. Jednak pramene neumožňujú komplexné poznanie organizácie aztéckeho súdnictva, jednak nahuatl zahŕňa výrazy s významom „odvolať sa“.⁷³³

Predmetom aztéckych civilných procesov boli najmä: záležitosti (spory) súvisiace s otrokmi, rozvod manželstva, spory týkajúce sa pozemkov, dedičskoprávne záležitosti (spory) a spory vyplývajúce z kúpnych alebo iných zmlúv.

Trestný proces viedol v prvom stupni súd príslušný podľa spoločenského postavenia obžalovaného (macehualliho súdil súd *teccalli*, pilliho *tlacxitlan* a pod.). V zásade platilo, že

⁷²⁹ OFFNER, *Law and Politics in Aztec Texcoco*, s. 245 – 250.

⁷³⁰ CERVANTES Y ANAYA, J. de: *Introducción a la Historia del Pensamiento Jurídico en México*. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal, 2002, s. 447 – 448.

⁷³¹ Tamže, s. 447 – 448.

⁷³² CLAVIJERO, *Historia antigua de México*, s. 305.

⁷³³ OFFNER, *Law and Politics in Aztec Texcoco*, s. 248.

ak prvostupňový súd prejednával jednoduchšiu/menej závažnú trestnú vec, mohol proces ukončiť vydaním meritórneho rozhodnutia, proti ktorému sa nepripúšťal opravný prostriedok. Ak však začal konať v zložitejšej/závažnejšej trestnej veci, vykonal iba procesné úkony, ktorými zistil podstatné okolnosti prípadu (vypočul obžalovaného a svedkov a pod.), a následne vec postúpil na vyšší súd, ktorý o nej meritórne rozhodol.⁷³⁴ Tento postup však možno interpretovať aj tak, že k preneseniu procesu zo súdu prvého stupňa na vyšší súd prišlo až podaním opravného prostriedku proti rozhodnutiu súdu prvého stupňa;⁷³⁵ vyšší súd by potom v danej veci rozhodoval nie v prvom, ale v druhom stupni ako apelačná inštitúcia.

Kritériá, podľa ktorých sa posudzovala zložitosť/závažnosť konkrétnej trestnej veci, bližšie nepoznáme. Vieme však, že vždy, keď mal niektorý z aztéckych súdov uložiť trest smrti, mohol jeho uloženie iba navrhnúť, keďže trest smrti mohli s konečnou platnosťou ukladať len tlatoani, prípadne v jeho mene *cihuacoatl*, súd príslušný pre obchodníkov a vojenský poľný súd (pozri charakteristiku aztéckej súdnej organizácie).

Osoby, proti ktorým sa viedol trestný proces, boli ešte pred jeho začatím zadržané a umiestnené do osobitnej väzby, ak išlo o macehualtin, alebo dané do domáceho väzenia, ak išlo o pipiltin.⁷³⁶

Súd začínal trestný proces buď na podnet súkromnej osoby⁷³⁷ – obete trestného činu alebo pozostalých príbuzných usmrtenej obete –, alebo sám *ex officio* (= zásada oficiality) potom, ako sa inak ako v predchádzajúcom prípade dozvedel o spáchaní nejakého trestného činu. Pritom na začatie trestného procesu proti osobe podozrivej zo spáchania trestného činu postačovali aj „reči“ a „klebety“, ktoré sa o nej šírili na verejnosti, či jej verejne známa „zlá povest“. Práve uvedené prepožičiava aztéckemu trestnému procesu charakter inkvizičného procesu, ktorý dokladajú aj jeho ďalšie znaky: existencia niektorých skutočností, resp. spáchanie niektorých trestných činov, sa v procese považovali za dokázané, iba ak boli dokázané predpísanými druhmi dôkazov; osoba, proti ktorej sa viedol proces, mala výrazne obmedzenú možnosť sama sa aktívne obhajovať, keďže vyhľadávanie a skúmanie dôkazov, tak v prospech, ako aj v neprospech obžalovaného, bolo prevažne alebo úplne úlohou súdu.⁷³⁸

Dôležitou fázou trestného procesu bolo dokazovanie. Aztécky súd nemohol nikoho odsúdiť bez riadneho vykonania relevantných dôkazov.⁷³⁹

⁷³⁴ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 100.

⁷³⁵ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 26.

⁷³⁶ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 155 – 156.

⁷³⁷ Porovnaj Nezahualcoyotlovo nariadenie č. 1 cit. in: IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas, I.*, s. 385.

⁷³⁸ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 107.

⁷³⁹ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 159.

Prvým druhom dôkazu bolo priznanie obžalovaného. Zdá sa, že priznanie muselo byť dobrovoľné. Priznanie vynútené tortúrou sa pripúšťalo iba v jednom prípade: ak bol niekto vážne podozrivý zo spáchania cudzoložstva, mohol byť podrobený mučeniu, aby sa získalo jeho priznanie.⁷⁴⁰

Dôležitým druhom dôkazu bola výpoveď svedka. Svedkov sudcovia vypočúvali kladením strohých, vecných otázok a pod prísahou, ktorej zložením sa svedkovia zaväzovali vypovedať pred súdom pravdu.⁷⁴¹ Zdá sa, že tento druh dôkazu bol spoľahlivý. Svedkovia (sg. *temelahuani*) sa totiž báli prísnych trestov, ktoré hrozili za krivé svedectvo; dokonca je možné, že ak svedkovia nevypovedali pravdu, boli odsúdení na trest, ktorý hrozil (nevinnej) osobe, v ktorej neprospech nepravdivo vypovedali.⁷⁴² (Podobne aj ten, kto iného pred súdom krivo obvinil zo spáchania trestného činu, bol potrestaný práve tým trestom, ktorý za spáchanie tohto trestného činu hrozil osobe, ktorú krivo obvinil.⁷⁴³)

Od prísahy, ktorú skladali svedkovia, možno zrejme odlíšiť prísahu obžalovaného⁷⁴⁴ ako samostatný druh dôkazu. Či však prísaha v prípadoch, v ktorých ju súd vyžadoval, stačila na uznanie obžalovaného za nevinného, nie je jasné.

Skladanie prísah sa nazývalo *tlalcualiztli*, t. j. jedenie zeme, čo metaforicky vyjadruje priebeh tejto ceremónie: prisahajúca osoba sa prstom dotkla hlíny (resp. ním pichla do hlíny) a potom sa prstom dotkla svojich úst (jazyka), prisahajúc takto na bohyňu zeme.⁷⁴⁵ Prísahou získali skutočnosti tvrdené prisahujúcou osobou nadprirodzene garantovanú pravdivosť, ktorú teoreticky nebolo potrebné ďalej dokazovať.

Je pravdepodobné, že v aztéckom trestnom procese sa pripúšťali aj ďalšie dôkazy ako výpoveď, prípadne priebežné vyjadrenia obžalovaného, konfrontácie osôb, veci a listiny súvisiace s prejednáványm prípadom a pod.

Dosiaľ uvedené druhy dôkazov môžeme s výnimkou prísahy označiť ako racionálne. Možno sa však spýtať, či sa v aztéckej právnej kultúre uplatňovali aj ordálie (božie súdy) ako to bolo v mnohých iných archaických právnych kultúrach. Prikláňam sa k názoru, že takéto

⁷⁴⁰ MENDIETA, J. de: *Historia eclesiástica indiana*. Libro segundo, cap. XXIX. Dostupné na internete: http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/historia-eclesiastica-indiana--0/html/25fcbc58-feda-4cef-9d88-0cbbea9c279d_3.htm#59 (cit. 30. 05. 2016).

⁷⁴¹ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 28.

⁷⁴² OFFNER, *Law and Politics in Aztec Texcoco*, s. 251.

⁷⁴³ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 13.

⁷⁴⁴ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 107.

⁷⁴⁵ MOTOLINÍA, *Memoriales e Historia...*, s. 163.

Cortés uvádza, že (symbolické) zjedenie, prípadne pobožkanie zeme bolo aj súčasťou vzdania maximálnej úcty vládcovi a najvyšším hodnostárom, ako aj významným návštevníkom z cudziny: osoba, ktorá inej osobe (pri stretnutí sa s ňou) vzdávala maximálnu úctu, si najskôr kľakla a zároveň sa predklonila tak, že sa tvárou takmer dotýkala zeme; potom si na prst nabrala trocha hlíny a dotkla sa ním svojich úst. Porovnaj CORTÉS, *Segunda Carta-Relación...*, s. 51, 68.

dôkazy sa neuplatňovali.⁷⁴⁶ Funkciu ordálií *stricto sensu* neplnila ani špeciálna loptová hra (*tlachtli*). Jej výsledok bol síce pre Aztékov „znamením osudu“, ktoré napr. mohlo rozhodnúť spor,⁷⁴⁷ v rámci trestného procesu sa však hra ako dôkazný prostriedok nevyužívala.

Bezprostredne po vykonaní dôkazov súd vyniesol rozsudok.⁷⁴⁸ Ak mali sudcovia rozdielne názory na to, ako rozhodnúť, pristúpilo sa k hlasovaniu, po ktorom sa uplatnil názor, ktorý získal väčšinu hlasov sudcov, alebo sa prípad postúpil na rozhodnutie vyššiemu súdnemu orgánu.⁷⁴⁹

Prípustnosť podania opravného prostriedku proti meritórnemu súdnemu rozhodnutiu v trestnej veci zostáva otázná.

Trestný proces nesmel trvať dlhšie ako 80 dní.⁷⁵⁰

Proces sa končil faktickým výkonom rozsudku, čo zabezpečoval pomocný súdny personál.

Posledným všeobecným problémom aztéckeho práva je efektivita jeho každodennej realizácie v predhispánskej spoločnosti. Domnievam sa, že tento problém nemá jednoznačné riešenie, keďže pramene na jednej strane poukazujú na značnú mieru efektivity práva, aby ju na druhej strane relativizovali zmienkami o situáciách, v ktorých Aztékovia obchádzali, alebo aj porušovali právne normy.

Predpoklad vysokej efektivity aztéckeho práva podporujú rozvinutosť štátnej správy a súdnictva, t. j. mocenského aparátu aplikujúceho právo, existencia komplexného procesného práva, ako aj prísne sankcie hroziace za protiprávne správanie, ktoré nepochybne dokázali obyvateľstvo zastrášiť, a to tým viac, že takéto sankcie – často išlo o trest smrti – hrozili za spáchanie veľkého množstva protiprávných skutkov. V tejto súvislosti je napr. zaujímavé, ako Aztékovia zdôvodnili skutočnosť, že sa medzi nimi po conquiste značne rozšírilo klamanie: keď sa španielski kňazi pýtali aztéckych starcov, prečo ich súkmeňovci toľko klamú, starci odpovedali, že je to dôsledok zániku trestu za klamstvo, ktorý sa vraj v predhispánskom období bežne ukladal.⁷⁵¹

To, že dodržiavanie práva sa zabezpečovalo (aj) zastrášaním adresátov jeho noriem, vyplýva aj zo spomenutého obrazného chápania práva, resp. jeho aplikácie ako požierania

⁷⁴⁶ MARGADANT, *Introducción...*, s. 35.

⁷⁴⁷ Z aztéckych dejín poznáme rozhodnutie sporu dvoch tlatoque na základe výsledku loptovej hry. Podstatou sporu boli Nezahualpilliho vízie, v ktorých videl ovládnutie Aztéckej ríše cudzími príšlecami. Keďže Motecuhzoma II. v takúto budúcnosť neveril, hrala sa loptová hra. V nej zvíťazil Nezahualpilli, čo v aztéckom chápaní potvrdilo správnosť jeho vízií. KOVÁČ, *Slnko jaguára*, s. 282 – 284.

⁷⁴⁸ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 109.

⁷⁴⁹ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 162.

⁷⁵⁰ ZORITA, *Breve y Sumaria Relación...*, s. 54.

⁷⁵¹ Tamže, s. 65.

delikventov neľútostnou šelmou. Aj ďalšie obrazné chápanie štátno-mocenskej aplikácie práva ako stavania pasce na ľudí malo zastrašujúci účinok.

Efektivitu aztéckeho práva nepochybne zvyšovala výchova detí oboch pohlaví vo verejných, štátom kontrolovaných školách, významne dopĺňajúca ich výchovu v rodinách. Minimálne v mestách trojspoľku existovala povinná školská dochádzka. Všetko mužské, ale aj ženské obyvateľstvo sa približne medzi 12. a 15. rokom života, prípadne už okolo 10. roku života (vek nástupu do školy nie je v prameňoch uvedený jednotne), začalo vzdelávať vo verejnej škole určitej kategórie a vo vzdelávaní pokračovalo až do dosiahnutia veku na uzavretie manželstva. Školy zásadne napomáhali všeobecnej socializácii svojich žiakov.⁷⁵² Okrem iného ich oboznámili, a usilovali sa stotožniť, s axiologickými a normatívnymi základmi aztéckeho spoločenského poriadku. Systematické právne vzdelanie však získali iba žiaci elitnej školy *calmecac*, sídliacej v posvätnom okrsku a vedenej kňazmi, pričom právne znalosti žiakov boli nielen teoretické (osvojenie si právnych noriem), ale aj praktické (žiaci sa ako diváci zúčastňovali súdnych procesov).⁷⁵³ (K aztéckemu školstvu sa vrátim v 5. kapitole.)

Aspoň teoreticky musela byť zdrojom efektivity aztéckeho právneho poriadku aj jeho univerzálna pôsobnosť. Podobne ako v iných raných štátoch,⁷⁵⁴ aj v Tenochtitlane sa právny poriadok vzťahoval na všetkých obyvateľov štátu, čiže na pipiltin, ako aj na macehualtin, hoci existovali aj právne normy, ktoré sa vzťahovali iba na pipiltin alebo iba na macehualtin; popri tom sa žiaci a učitelia verejných škôl, ako aj členovia jednotlivých profesijných organizácií (obchodníci, bojovníci a i.) riadili aj špeciálnymi, iba na nich sa vzťahujúcimi právnymi normami, ktorých obsah, ako aj aplikácia však aspoň do istej miery boli pod kontrolou štátu. Z toho vyplýva, že aztécky právny poriadok pôsobil naprieč celou spoločnosťou a na celom štátnom území; ak doplníme, že po obsahovej stránke bol relatívne komplexný a že jeho kreácia i aplikácia boli v rukách štátu, môžeme konštatovať, že významne napomáhal rozvoju infraštruktúrálnej štátnej moci v Tenochtitlane – štátna moc vďaka rozvinutému právnemu poriadku a možnosti podporiť jeho riadne uplatňovanie v každodennom živote fyzickou silou bola jedinou verejno-mocenskou autoritou spôsobilou systematicky a v potrebnom rozsahu plniť celospoločensky významné úlohy vojenského (obrana, vojenský výcvik, koristnícke vojenské výpravy a pod.), administratívneho, ekonomického i kultového charakteru.

Hoci z predchádzajúceho výkladu sa môže zdať, že právo v aztéckej spoločnosti muselo pôsobiť veľmi efektívne, viaceré dobové javy to relativizujú. Predovšetkým existencia spoločenských jednotiek, ktoré síce boli pod určitou kontrolou štátu, no zároveň mali (väčšiu

⁷⁵² HINZ, *Das Aztekenreich...*, s. 191 – 192.

⁷⁵³ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México - Tenochtitlan*, s. 121.

⁷⁵⁴ CLAESSEN, *Lawgiving...*, s. 28.

či menšiu) autonómiu a presadzovali si vlastné mocenské a majetkové záujmy (išlo o profesijné skupiny, panstvá pipiltin, ale aj o calpultin, resp. domácnosti), mohla limitovať štátno-mocenskú aplikáciu práva smerom k týmto jednotkám. Ďalej možno uviesť, že právny poriadok bol iba relatívne komplexný, a preto sudcovia v prípadoch, pre ktoré neexistovala právna úprava, museli rozhodovať podľa vlastného uváženia, ktoré síce malo byť „rozumné“, avšak poľahky sa mohlo zmeniť na svojvoľné. Právomoc sudcov rozhodovať podľa vlastného uváženia bola osobitne problematická vo sfére trestného práva, keďže im v určitom rozsahu umožňovala odsúdiť obžalovaných za skutky, ktoré trestné právo/štát formálne nevyhlásil za trestné činy, resp. uložiť tresty podľa vlastného uváženia, ako možno usúdiť z nasledujúceho aztéckeho zákona: „Aj za spáchanie iných [ako zákonmi stanovených] deliktov [sudcovia] dávali [odsudzovali delikventov] do otroctva, a to podľa svojho uváženia; avšak vyššie uvedené zákony [myslia sa zákony, podľa ktorých boli delikventi odsudzovaní do otroctva, nachádzajúce sa v dokumente *Éstas son leyes que tenían los indios de la Nueva España, Anáhuac o México*, ktorý je súčasťou *Libro de Oro*] boli také, od ktorých uplatnenia nesmel žiadny sudca upustiť [t. j. sudca musel rozhodnúť prípady, na ktoré sa tieto zákony vzťahovali, výlučne na ich základe], okrem ak by toho, čo ich [= delikty, za ktoré hrozil trest otroctva] spáchal, nedal [neodsúdil] do otroctva, ale na smrť...“⁷⁵⁵ Diskrecionárna právomoc sudcov bola, ako vidieť, široká, čo znižovalo efektívnosť aztéckeho práva v tom smere, že sudcovia niektoré prípady nerozhodovali podľa právnych noriem, t. j. podľa vopred daných, záväzných pravidiel, ale podľa svojich subjektívnych právnych názorov, ktoré si sami (bez účasti štátu/zákonodarcu) vytvorili *ad hoc* a ktoré (ak sa nestali precedensmi) mohli v praxi spôsobiť nežiaduci jav – niektoré opakujúce sa prípady rovnakého druhu sa na súdoch rozhodovali rozdielne a do istej miery prípadne aj svojvoľne.

V aztéckom práve prevažovala tradícia nad inováciami, preto možno predpokladať, že obyvateľstvo rešpektovalo viac „staré“ ako nové právo. Azda najlepšie to vidieť na zákonoch Motecuhzomu I., ktoré vizualizovali nadradenosť pipiltin nad macehualtin tým, že pipiltin (a v menšom rozsahu aj macehualtin s vojenskými zásluhami) priznali právo na luxusný spôsob života a osobitne na nadobúdanie, vlastníctvo a verejné užívanie prestížnych predmetov, čo bolo nóvum, ktoré macehualtin – napriek trestu smrti hroziacemu za porušenie zákonov – zrejme v istom rozsahu nerešpektovali, ako možno usúdiť napr. z toho, že obchodovali s určitými bavlnenými plášťami, hoci formálne išlo o prestížne predmety, a tak aj o *res extra commercium*.

⁷⁵⁵ „Por otras cosas también hacían esclavos, mas eran arbitrarias; mas estas sobredichas eran leyes que ningún juez podía dispensar en ellas, si no era matando al que las cometía por no hacerlo esclavo...“ Libro de Oro..., zákon č. 65 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 195.

Pôsobenie aztéckeho práva bolo obmedzené aj v rituálnych kontextoch, v ktorých niektoré právne normy neplatili. Napríklad, súčasťou náboženského sviatku *panquetzaliztli* bol zápas, v ktorom proti sebe stáli žiaci školy *calmecac* a žiaci školy *telpochcalli*. Ak zvíťazili žiaci prvej školy, prenasledovali porazených súperov až do tlatoaniho paláca, kde ich uväznili a zároveň z paláca odniesli nejaké veci ako bubny, sedadlá či rohože. Ak zvíťazili žiaci druhej školy, uväznili porazených žiakov školy *calmecac* v budove ich školy a odniesli z nej prakticky všetko, čo im prišlo pod ruku. „Právo kraďnúť“ mali určité osoby zapojené do vykonávania rituálov aj počas náboženských sviatkov v mesiacoch *quecholli*, *etzcalcualiztli* a *tlacaxipeualiztli*.⁷⁵⁶ V niektorých rituálnych kontextoch sa teda krádež chápala ako normálna súčasť príslušných rituálov, čo jej páchatelom zaručovalo beztretnosť. Naproti tomu v profánnom živote, ako ešte uvidíme, boli zloději nekompromisne trestaní. Iným príkladom neuplatňovania sa niektorých právnych noriem v rituálnych kontextoch je možnosť predať pôdu. Macehualtin, ktorí boli vybraní, aby jeden rok v chráme uctievali *Huitzilopochtliho*, museli na vlastný účet priebežne obstarávať veci potrebné na výkon príslušných rituálov, čo si všetci nemohli dovoliť, a preto sa usilovali získať ekonomické prostriedky pôžičkou alebo predajom pôdy, a to chrámovej alebo aj vlastnej pôdy, t. j. pozemkov kategórie *calpullalli*,⁷⁵⁷ s ktorými sa inak neobchodovalo, prípadne obchodovalo len v značne obmedzenom rozsahu, čo rovnako platilo o ostatných kategóriách pôdy.

Trestné právo

Historické trestnoprávne úpravy predstavujú dôležitý predmet (právno)historického bádania, keďže významnou mierou prispievali k pretrvaniu sociálno – politických poriadkov existujúcich v minulosti a účinne chránili – hoci v odlišnom rozsahu – konkrétne nemotné i hmotné hodnoty a záujmy štátu i jednotlivcov, elít i radového obyvateľstva. Takúto kľúčovú úlohu zaiste plnilo aj aztécke trestné právo, ako možno usúdiť nielen zo značného rozsahu a detailnosti trestnoprávnej úpravy, ale aj z toho, že v prameňoch početne prevládajú práve normy trestnoprávneho charakteru. Zároveň bolo trestné právo dôležitým nástrojom regulácie a kontroly každodenných činností a správania sa aztéckeho obyvateľstva štátom/vládcom, čomu osobitne napomáhala univerzálna pôsobnosť trestného práva – trestnoprávne normy

⁷⁵⁶ BRODA, Estratificación social y ritual mexicana..., s. 54 – 55.

⁷⁵⁷ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 279.

platili pre macehualtin, pipiltin, *tlazopipiltin*⁷⁵⁸ a v podstate aj pre samotných vládcov, ktorí svoje rozsiahle právomoci (aspoň teoreticky) nemohli vykonávať spôsobom, ktorý by mohol naplniť skutkovú podstatu trestného činu. Svedčí o tom napr. to, že vládca nemohol žiadať, aby mu priviedli vydatú ženu – ak by to nerešpektoval, spáchal by trestný čin cudzoložstva. Zaujímavou epizódou, jasne ukazujúcou, že vládcaova ekkluzívna právomoc ukladať trest smrti nesmela byť svojvôľou – ak by ňou bola, vládca by bol *de facto* zločincem – vrahom –, bola Ahuizotlom nariadená poprava istého Tzutsumatzina, vládcu blízkeho Cuiuacanu, z dôvodu, že odmietol vyhovieť Ahuizotlovej žiadosti vybudovať vodovod zo svojho územia do Tenochtitlanu, majúc pritom na odmietnutie racionálny argument – priveľkú technickú náročnosť vybudovania vodovodu a reálne riziko, že vodovod by Tenochtitlan opakovane zaplavoval, keďže objem prameňa, z ktorého mal vodovod čerpať, sa prechodne výrazne zväčšoval. Poprava sa však uskutočnila, čo vzápätí vyvolalo veľkú nevôľu elít Tenochtitlanu i okolitých miest, a to tým viac, že poprava nielenže nemala oporu v trestnom práve, ale, navyše, narušila nadprirodzený svetový poriadok,⁷⁵⁹ v ktorom, ako už vieme, vládca každého mestského štátu ustanovil jeho božský patrón ako svojho pozemského predstaviteľa. Preto možno konštatovať, že Ahuizotl svojvoľným odstránením Tzutsumatzina spáchal trestný čin *par excellence*, tzv. *sacrilegium*, t. j. bezbožný, proti vôli bohov smerujúci čin. Keďže tým značne pobúrili elity, je zrejme, že takéto *de facto* zločinné správanie sa vládca, zlé z hľadiska nielen trestného práva, ale aj náboženstva, nebolo štandardom.

V ďalšom texte aztéckeho trestného práva najskôr charakterizujem vo všeobecnej rovine a potom sa zaoberám jeho obsahom, t. j. prehľadne približujem jednotlivé trestnoprávne úpravy, resp. trestné činy.

Všeobecná charakteristika trestného práva

Akýkoľvek delikt, teda aj kriminálny delikt/trestný čin, je formou ľudského správania sa (konania, prípadne nekonania), ktoré nie je kompatibilné s hodnotami a normami určitej spoločnosti a ktoré spôsobuje určitú ujmu – hmotnú (= škodu), alebo nehmotnú –, kvôli ktorej delikventovi (resp. v našom prípade konkrétne páchatel'ovi trestného činu) hrozí určitý trest. Na základe toho, ako rôzne svetové kultúry konceptualizujú delikt, jeho škodlivé následky, osobnosť delikventa a jeho vzťah k deliktu (zodpovednosť delikventa za spáchanie deliktu),

⁷⁵⁸ To, že výhodu beztrestnosti nemali ani najbližší príbuzní vládcov, potvrdzuje napr. Torquemadova zmienka o poprave štyroch synov Nezahualcoyotla, ktorej dôvodom boli ich sexuálne styky s otcovými manželkami. TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 165.

⁷⁵⁹ DURÁN, *Historia...*, I, s. 427 a nasl.

trestanie delikventov a pod., ich s istým zjednodušením môžeme rozdeliť na tzv. kultúry viny (*guilt cultures*) a tzv. kultúry hanby (*shame cultures*). Koncepty „kultúra viny“ a „kultúra hanby“ rozpracovala R. Benedict vo svojej známej práci *The Chrysanthemum and the Sword* z roku 1947.⁷⁶⁰ Oba koncepty sa vo vede stále používajú, hoci treba zdôrazniť, že ich reflexia bola v uplynulých desaťročiach (aj) kritická.⁷⁶¹

Pojmy „kultúra viny“ a „kultúra hanby“ nemožno univerzálne vymedziť, keďže vina a hanba sú emóciami, na ktoré rôzne kultúry nazerajú rôzne a ktoré tiež rôzne a mnohoro ovplyvňujú správanie jednotlivcov i medziľudské vzťahy.⁷⁶² Vo všeobecnosti platí, že vina je určitým vnútorným psychickým stavom a patrí do sféry svedomia jednotlivca/delikventa, t. j. vina je takpovediac „viditeľná“ či „hmatateľná“ iba pre samotného delikventa, a nie aj pre jeho okolie. Naproti tomu hanbu, ktorú na seba uvrhol jednotlivec, „vidia“ aj ľudia z jeho okolia, t. j. hanba sa určitým spôsobom manifestuje navonok, napr. ľudia dávajú osobám postihnutým hanbou najavo, že nimi pohrdajú, a stránia sa ich. Ďalej možno uviesť, že vinu možno odčiniť, hanbu však nie, alebo aspoň nie úplne – hanbu možno úplne „zmyť“ v zásade iba smrťou osoby, ktorá si svojím zlým správaním privodila hanbu.⁷⁶³

V kultúre hanby prevažuje kolektivistická mentalita. Delikventova individualita je oslabená, keďže delikvent je považovaný za integrálnu súčasť určitého spoločenstva (národa, kmeňa či v našom prípade napr. *calpulli*, resp. časom skôr rodiny/domácnosti a pod.), ktorého členov spája silná solidarita, a preto sa následok deliktu, t. j. hanba, rozširuje z delikventa na ostatných členov spoločenstva, ku ktorému delikvent patrí. Delikvent tak znáša hanbu spolu s členmi svojho spoločenstva, pričom však (aspoň navonok, smerom k iným spoločenstvám) nie je individuálne zodpovedný, t. j. osobne vinný zo spáchania deliktu. V kultúre viny je to opačne. Prevažuje v nej individualistická mentalita, delikventova individualita nie je výraznejšie oslabená a následkom deliktu je individuálna zodpovednosť, t. j. osobná vina delikventa, na ktorej členovia delikventovho spoločenstva neparticipujú. V zásade tiež platí, že v kultúre hanby je delikt správaním sa v rozpore s hodnotami a normami určitej relatívne autonómnej jednotky širšej spoločnosti (napr. klanu) a v kultúre viny je zase správaním sa v rozpore s celospoločenskými, pre všetky spoločenské jednotky v podstate rovnako platiacimi

⁷⁶⁰ Bližšie pozri BENEDICT, R.: *The Chrysanthemum and the Sword. Patterns of Japanese Culture*. London: Secker & Warburg, 1947.

⁷⁶¹ CREIGHTON, M. R.: Revisiting Shame and Guilt Cultures: A Forty-Year Pilgrimage. *Ethos*. Vol. 18, no. 3, 1990, s. 279 – 307.

⁷⁶² YING WONG – TSAI, J. (2007): Cultural Models of Shame and Guilt. In: Tracy, J. L. – Robins, R. W. – Price Tangney, J. (eds.): *The Self-Conscious Emotions, Theory and Research*. New York, London: The Guilford Press, s. 209 – 224.

⁷⁶³ ASSMANN, J.: *Panství a spása. Politická theologie ve starověkém Egyptě, Izraeli a Evropě*. Praha: OIKOYMENH, 2012, s. 154.

hodnotami a normami⁷⁶⁴ (ide hlavne o hodnoty a normy obsiahnuté v celoštátnom právnom poriadku, ktoré presadzuje štát, a to centrálné, systematicky a naprieč celou spoločnosťou).

P. Johansson priradil Nahuov ku kultúram hanby.⁷⁶⁵ Podľa môjho názoru Nahuovia, aspoň tí, čo žili v Tenochtitlane a Texcocu, predstavovali skôr kultúru hanby, ktorá sa časom do značnej miery zmenila na kultúru viny. Aby som mohol túto hypotézu preveriť, musím najskôr vo všeobecnej rovine charakterizovať základné koncepty aztéckeho trestného práva, a to koncept deliktu, koncept delikventa a koncept trestania delikventov, resp. trestu.

Delikt. Dôvodom priradenia Nahuov ku kultúram hanby je pre Johanssona najmä nahuaské chápanie deliktu (*tlahtlacolli*), ktoré nie je totožné so západným/kresťanským chápaním hriechu, hoci autori prameňov vzťahli na nahuaské delikty práve toto chápanie. Nahuaský delikt však nebol porušením morálnych noriem, t. j. nebol protikladom dobra ako takého, resp. zlom *an sich*, keďže vyhranená dichotómia dobra a zla ako opozitných etických (abstraktných) kategórií nebola u Nahuov dostatočne etablovaná (t. j. Nahuovia rôzne druhy ľudského správania sa a konania nehodnotili ako *a priori* „dobré“ v abstraktnom význame „morálne“ či „správne“, resp. ako *a priori* „zlé“ v abstraktnom význame „nemorálne“ či „nesprávne“). Nahuovia nazerali na delikt ako na nedodržanie, resp. porušenie sociálnych noriem (z ktorých mnohé mali charakter právnych noriem), spôsobujúce určitú ujmu/škodu, t. j. majúce určitý nepriaznivý následok, ktorý okolie delikventa, ako aj širšia verejnosť a štátna moc spravidla dokážu spozorovať. Inak povedané, delikt bol podľa Nahuov konkrétnym, nejakým viditeľným spôsobom navonok sa prejaviacim a, samozrejme, nežiaducim narušením panujúceho spoločenského poriadku a jeho normálneho fungovania. Toto narušenie bolo, pochopiteľne, potrebné napraviť (odstrániť), čo sa v nahuaskom chápaní nemohlo udiť tak, že by nejaká nadprirodzená/božská bytosť delikventovi odpustila jeho úprimne vyznaný a oľutovaný hriech (delikt), ale iba mechanickou „opravou“ deliktom „poškodeného“ spoločenského poriadku. Keďže tento poriadok, ako už vieme, bol pre Nahuov integrálnou súčasťou nadprirodzeného svetového poriadku, malo jeho narušenie deliktom nepriaznivé následky nielen prirodzenej (ujma, škoda), ale aj nadprirodzenej povahy (delikt ohrozil určitý optimálny stav a „chod“ sveta, ktorý nadprirodzene vytvorili a udržiavali bohovia), a preto „oprava“ spoločenského poriadku (aspoň v prípadoch jeho závažnejšieho narušenia) nemohla spočívať iba v obyčajnom potrestaní delikventa (napr. iba v jeho odsúdení na poskytnutie odškodného osobe, ktorú svojím deliktom poškodil), ale musela zahrnúť aj nadprirodzenú

⁷⁶⁴ FIKENTSCHER, *Law and Anthropology...*, s. 425.

⁷⁶⁵ JOHANSSON K., P.: Miquiztlatzontequiliztli. La muerte como punición o redención de una falta. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 41, 2010, s. 91 – 136.

akciu, t. j. určitý náboženský rituál,⁷⁶⁶ ako možno asi najlepšie vidieť na výkone (frekventovane ukladaného) trestu smrti, ktorý sám bol komplexným rituálom (pozri ďalej).

Západné/kresťanské chápanie deliktu/hriechu ako morálne zlého skutku a zároveň ako dôsledku skutočnosti, že jednotlivec má slobodnú vôľu a môže sa tak slobodne rozhodnúť spáchať zlo, za čo však potom musí osobne nieť zodpovednosť, t. j. za čo je osobne vinný, u Nahuov neexistovalo. Súviselo to s tým, že delikventné správanie sa považovalo za v podstate nezmeniteľný osud (predurčenie) delikventa,⁷⁶⁷ hoci na druhej strane Nahuovia pripúšťali, že každý človek môže svoj nepriaznivý osud do určitej miery „vylepšiť“, a to vlastným úsilím, konkrétne sústavným sebaovládaním, prekonávaním pokušenia páchať zlé skutky, eticky správnym rozhodovaním sa a konaním v každodennom živote a pod.⁷⁶⁸

Vo filozofickej rovine teda pomyselné spojenie nahuaského delikventa s deliktom, ktorý spáchal, nevyjadroval koncept (osobnej) viny. Toto spojenie vyjadroval iný koncept, a to hanba (*pinahuiliztli*). Hanbe sa Nahuovia usilovali vyhnúť nielen kvôli tomu, že sa obávali prirodzených sociálnych následkov upadnutia do hanby (toho, že ich okolie vylúči a pod.), ale aj zo špecifickejšieho dôvodu – Nahuovia verili, že hanba redukuje fyzické i mentálne sily človeka, robiac z neho akúsi neplnohodnotnú ľudskú bytosť.⁷⁶⁹

Ďalej možno uviesť, že Nahuovia chápali delikt prevažne ako tzv. verejný trestný čin (*crimen publicum*), čo platilo aj v prípade, ak určitý delikt ohrozoval alebo útočil na súkromné záujmy jednotlivcov. Preto bola súkromná pomsta osoby poškodenej trestným činom alebo pozostalých príbuzných usmrtenej osoby páchatel'ovi trestného činu zakázaná⁷⁷⁰ a represiu, ako aj prevenciu delikvencie (kriminality) realizovali v mene celej spoločnosti jej mocenské inštitúcie, t. j. štátne orgány (súdy a i.). Pre úplnosť však treba dodať, že popri verejných trestných činoch existovali aj menej početné a v zásade aj menej závažné delikty, ktorých páchatel'ov netrestala štátna moc; konkrétne, rodičia za určité delikty svojpomocne fyzicky trestali svoje deti a učitelia verejných škôl zase (za iné delikty) svojich žiakov.⁷⁷¹ (Rodinnou a školskou výchovou aztéckych detí a mládeže sa bližšie zaoberám v 5. kapitole.)

Chápanie deliktu ako verejného trestného činu sa prejavilo aj v sfére trestného procesu – súdy ako reprezentanti štátnej moci mali výlučnú právomoc stíhať a trestať páchatel'ov trestných činov, ktorú museli realizovať prevažne *ex officio*, t. j. sudcovia prevažne museli sami začínať a viesť trestné procesy proti osobám podozrivým zo spáchania trestných činov,

⁷⁶⁶ Tamže, s. 95.

⁷⁶⁷ Tamže, s. 97.

⁷⁶⁸ VYŠNÝ, *Štát a právo Aztékov*, s. 127 – 130.

⁷⁶⁹ JOHANSSON, *Miquiztlatzontequiliztli...*, s. 97 – 98.

⁷⁷⁰ KATZ, *Staré americké civilizácie*, s. 186.

⁷⁷¹ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 117 – 123.

len čo sa o týchto osobách dozvedeli. Iba v niektorých prípadoch bol na začatie trestného procesu potrebný formálny podnet osoby poškodnej trestným činom, t. j. súkromná obžaloba. Napríklad, ak manžel podozrieval manželku, že mu nie je verná, avšak ju nepristihol s milencom *in flagrante delicto*, súd to začal vyšetrovať len na návrh (údajne) podvedeného manžela.⁷⁷²

To, že prevažná väčšina deliktov bola považovaná za verejné trestné činy, súviselo aj so značným rozvojom štátom kodifikovaného a aplikovaného trestného práva v Tenochtitlane i v Texcocu. Hoci trestné právo Texcoca bol zrejme komplexnejšie ako trestné právo Tenochtitlanu, obe práva poznali prakticky všetky podstatné trestné činy, konkrétne trestné činy proti štátu, proti (prísnej) disciplíne, ktorej boli podriadení vojaci, úradníci, sudcovia a kňazi, proti verejnej mravnosti, proti životu a zdraviu ľudí, proti rodine či proti majetku (pozri stať Prehľad trestných činov). Trestné práva Tenochtitlanu a Texcoca sa na seba v mnohých smeroch podobali, zároveň však medzi nimi existovali aj rozdiely.

Na druhej strane je otázne, či niektoré trestné činy uvedené v prameňoch pred *conquistou* skutočne existovali a ak áno, či ich páchatelia boli systematicky a konzekventne stíhaní a trestaní. Výpovedná hodnota prameňov poznania trestných práv Tenochtitlanu a Texcoca má totiž isté limity. Predovšetkým sa vynára problém potenciálnej idealizácie a „politicky korektných“ úprav niektorých pramenných informácií o týchto právach. Španielski, ako aj indiánski autori prameňov v rôznej miere zámerne upravili, alebo si dokonca aj vymysleli, informácie o predhispánskom období, aby získali argumenty podporujúce ich majetkové a mocenské záujmy v novej – koloniálnej spoločnosti. Osobitne v prameňoch, ktorých autormi sú potomkovia žien patriacich k nahuaskej elite a Španielov, je výrazne prítomné úsilie predstaviť novým pánom – Španielom predhispánsku nahuaskú spoločnosť v takom svetle, ktoré by Španielom umožnilo akceptovať ju z hľadiska *ich* hodnotových a normatívnych štandardov, a tak aj považovať Nahuov, alebo aspoň nahuaské elity, za ľudí po morálnej a kultúrnej stránke rovnocenných Španielom. V týchto prameňoch sa napr. uvádza, že trestné právo Texcoca i Tenochtitlanu tvrdo – smrťou – trestalo homosexuálov (mužov aj ženy), predmanželský pohlavný styk, cudzoložstvo či porušenie kňazského celibátu, čo zrejme úplne nezodpovedalo predhispánskej realite, ale až podozrivo dobre bolo zlučiteľné s dobovými španielskymi/kresťanskými hodnotami.⁷⁷³

⁷⁷² Porovnaj Nezahualcoyotlovo nariadenie č. 1 cit. in: IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas*, I, s. 385.

⁷⁷³ Bližšie pozri JOHANSSON K., P.: La literatura indigenista en la Nueva España en los albores del siglo XVII. In: Maserá, M. – Flores, E. (eds.): *Ensayos sobre literaturas y culturas de la Nueva España*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Filológicas, 2009, s. 33 – 72.

Skutočnosť, že v prameňoch sú uvedené skutkové podstaty určitého väčšieho počtu trestných činov, a to vždy aj spolu s trestami, ktoré sa ukladali za ich spáchanie, by mohla zvädzať k predstave, že u Aztékov sa uplatňoval princíp *nullum crimen et nulla poena sine lege*. Tento princíp sa však v skutočnosti dôsledne neuplatňoval, hoci možno pripustiť, že existovala tendencia k jeho dôslednému uplatneniu. To, že princíp *nullum crimen et nulla poena sine lege* sa dôsledne neuplatňoval, možno vidieť konkrétne z toho, že pramenné enumerácie trestných činov nie sú kompletne, t. j. existovali prípady, pre ktoré nebola zákonná úprava a ktoré aztécki sudcovia rozhodovali ako „rozumní muži“ (= podľa vlastného uváženia), na základe precedensov a zrejme aj pomocou analógie, t. j. vzťahnutím právnych úprav na skutky, ktoré sa iba sčasti podobali na činy, vyhlásené týmito úpravami za trestné činy – sudcovia takto mohli kriminalizovať skutky, ktoré zákon/štát pôvodne nepovažoval za trestné činy.

Zdá sa, že Aztékovia niektoré trestné činy považovali za závažnejšie (nebezpečnejšie) ako ostatné. Spáchanie závažných trestných činov sa spravidla trestalo smrťou. K závažným trestným činom (*tetzauhtlahtlacolli*) patrili najmä: rôzne útoky proti aztéckemu mestskému štátu, vládcovi, elitám a spoločenskému poriadku vôbec, vojenské trestné činy, vražda, lúpež, krádež, cudzoložstvo či verejné opilstvo.

Delikvent. Delikventa Nahuovia považovali za tzv. „človeka bez tváre“, t. j. za akúsi „neúplnú“ či „neplnohodnotnú“ ľudskú bytosť, ktorou každý opovrhuje a ktorej sa každý stráni, ktorá sa sotva niekedy „polepší“ a ktorá tiež nemôže uniknúť svojmu zaslúženému trestu.⁷⁷⁴ Pojem „tvár“ (*ixtli*) Nahuovia chápali ako jeden z dvoch základných konštitutívnych prvkov človeka ako osoby. Konkrétne týmto pojmom obrazne vyjadrovali trvalý charakter človeka, ktorý sa podľa nich mal vyznačovať rozumnosťou. Druhým konštitutívnym prvkom osoby bolo tzv. „srdce“ (*yollotl*), o ktorom Nahuovia tvrdili, že má byť pevné. Tento koncept súvisí s každodenným rozhodovaním sa a konaním osoby, ktoré sa malo riadiť hodnotami a pravidlami, ktoré si človek osvojil najmä v rodine a v škole, pričom súlad jeho správania s týmito hodnotami a pravidlami (t. j. s hodnotami a pravidlami aztéckej spoločnosti) mal byť sústavný – odtiaľ „pevnosť srdca“, t. j. stálosť vôle človeka eticky správne sa rozhodovať a konať.⁷⁷⁵

Ďalej mali Nahuovia osobitné označenie pre osobu podozrivú zo spáchania trestného činu – hovorili jej „tvár zašpinená popolom“. Išlo o osobu, o ktorej sa už všeobecne vedelo, že spáchala nejaký trestný čin, avšak táto osoba bola stále presvedčená, že svoj trestný čin

⁷⁷⁴ Porovnaj LEÓN-PORTILLA – SILVA GALEANA, *Huehuetlahtolli*, s. 55 – 59, 83 – 86.

⁷⁷⁵ Bližšie pozri LEÓN-PORTILLA, *La Filosofía Nahuatl*, s. 189 – 202.

utají.⁷⁷⁶ Symbolika špinavej tváre je pritom zrejماً – zločincova tvár (vo vyššie uvedenom význame) je poškvrnená („znehodnotená“) jeho zločinom, čo zločincovo okolie v istom zmysle „vidí“.

To, že verejnosť vážne podozrievala niektorých ľudí zo spáchania trestného činu a zároveň bola presvedčená, že títo ľudia nemôžu uniknúť svojmu zaslúženému trestu, súvisí aj so spomenutou právomocou, resp. povinnosťou aztéckeho súdu začať trestný proces aj vtedy, ak sa podozrenie, že obžalovaný spáchal nejaký trestný čin, zakladalo iba na „rečiach“ či „klebetách“, ktoré sa o ňom šírili, resp. na jeho „zlej povesti“.⁷⁷⁷

V Tenochtitlane aj v Texcocu mohla byť trestne zodpovedným páchatelom osoba mužského i ženského pohlavia a v podstate akéhokoľvek spoločenského postavenia, ktorá v čase spáchania trestného činu dosiahla vek aspoň desať rokov.⁷⁷⁸ Ako uvidíme v stati Prehľad trestných činov, s výnimkou zrady štátu/vládca (tento trestný čin mal niekoľko variantov), pri ktorej spáchaní bol potrestaný nielen samotný zradca, ale aj jeho príbuzní, sa u Aztékov trestali iba páchatelia trestných činov, a nie aj ich (nevinní) príbuzní, t. j. dominoval princíp individuálnej (a nie kolektívnej) trestnej zodpovednosti. Zostáva dodať, že trestaní boli aj spolupáchatelia a osoby, ktoré nejakým spôsobom participovali na spáchaní trestného činu,⁷⁷⁹ napr. páchatelovi pomohli uniesť dieťa, ktoré potom páchatel predal do otroctva.

Individualizácia trestnej zodpovednosti, t. j. trestanie páchatel'a, a nie aj osôb, ktoré s páchatelom spájala určitá solidarita – takými osobami boli páchatelovi príbuzní (členovia jeho domácnosti) a v menšej miere aj obyvatelia calpulli, v ktorom páchatel žil –, je, podľa môjho názoru, jedným z jasných prejavov predpokladaného vývoja Tenochtitlanu a Texcoca od kultúry hanby ku kultúre viny. Trestný čin páchatel'a naďalej zahanboval, ale jeho hanba, a tak ani jeho trest, sa s výnimkou mimoriadne závažného trestného činu zrady nerozširovali na jeho príbuzných (a už vôbec nie na obyvateľov calpulli, v ktorom žil). Z toho možno usúdiť, že v sfére trestného práva a procesu boli páchatelia individuálne zodpovední za spáchanie trestných činov, t. j. boli osobne vinní, a preto aj individuálne trestaní, hoci nahuaské religiózne – filozofické myslenie koncept individuálnej zodpovednosti/osobnej viny delikventa nepoznalo. Dôvody individualizácie trestnej zodpovednosti boli zaiste praktické: trestanie celých rodín, prípadne calpultin, ktorých členmi boli páchatelia, by spôsobilo úbytok bojaschopných osôb, ako aj pracovných síl, ktorý by bol kvôli častému trestaniu páchatel'ov smrťou, navyše, zväčša trvalý. Ak si uvedomíme, že všetci Aztékovia boli v istom zmysle

⁷⁷⁶ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 588

⁷⁷⁷ VYŠNÝ, *Štát a právo Aztékov*, s. 122.

⁷⁷⁸ TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 564.

⁷⁷⁹ VYŠNÝ, *Štát a právo Aztékov*, s. 174.

súčasťou toho istého kultovo – politického spoločenstva, zjednoteného nevyhnutnosťou „živiť bohov“, rozširovala sa hanba vzniknutá deliktom iba jedného z nich na celé spoločenstvo, pričom však by bolo absurdné očakávať, že by celé spoločenstvo spolu s jeho jednotlivým členom – delikventom znášalo jeho trest, resp. že by bolo celé spoločenstvo potrestané rovnako ako delikvent, čo na druhej strane nevyklučuje kolektívne rituály na „zmytie“ hanby zo spoločenstva, spôsobenej deliktom.

Trestanie. Trestanie v judiciálnom kontexte a osobitne ukládanie trestu smrti treba, pochopiteľne, odlišiť od aktivít realizovaných v rituálnych kontextoch ako boli purifikačné rituály, abstinencia od pohlavného styku či jedla, sebatrýznenie, obetovanie trocha vlastnej krvi bohom či obetovanie ľudí. Odlišnosť smrti ako trestu a smrti ako obeť bohom sa prejavila aj v lingvistickej rovine: smrť ako trest sa nazývala *miquiztlatzontequiliztli*, smrť ako obeť *xochimiquiztli*.⁷⁸⁰ Prvý výraz možno zhruba preložiť ako „smrť v dôsledku odsúdenia“, t. išlo o smrť, ktorá bola výsledkom popravy zločinca, ktorému súd uložil trest smrti. Druhý výraz znamená „kvetinová smrť“. To, že smrť mala v tomto prípade atribút „kvetinová“, odkazuje na (o. i.) kvetinovú výzdobu rituálnych priestorov, v ktorých boli obetovaní ľudia, a zároveň naznačuje, že Nahuovia tento druh smrti považovali za vznešenejší a dôstojnejší ako iné druhy smrti.

Trest, resp. trestanie (ukladanie trestov) Nahuovia označovali viacerými výrazmi, napr. výrazom *tetlatzacuilitzli* (alebo: *tetlatzacuiliztli*).⁷⁸¹ Metaforicky sa trest označoval napr. ako *tetl quahuitl* = kameň, drevo,⁷⁸² čo evokuje nástroje, ktorými sa vykonával fyzický alebo (v niektorých prípadoch) kapitálny trest.

Aztécke trestné právo poznalo v zásade nasledujúce druhy trestov: trest smrti, telesný trest, mrzačiaci trest, uväznenie, zotročenie, zbavenie úradu, vyhnanstvo, zneuct'ujúci trest, trest spočívajúci v strate príslušnosti k pipiltin a trest postihujúci majetok odsúdenca, a to úplne (odňatie celého majetku odsúdenca štátom, t. j. vládcom), alebo iba čiastočne (odsúdenec musel poskytnúť časť svojho majetku na účel uhradenia pokuty, resp. odškodného). Konkrétne trestné činy, za ktoré sa ukladali uvedené tresty, uvádzam v stati *Prehľad trestných činov*.

Osobitnú pozornosť si zasluhuje trest smrti, a to nielen preto, že sa ukladal za spáchanie mnohých trestných činov, ale aj pre jeho transcendentálny význam prostriedku,

⁷⁸⁰ JOHANSSON, Miquiztlatzontequiliztli..., s. 91.

⁷⁸¹ OFFNER, *Law Politics in Aztec Texcoco*, s. 247 – 250.

Výraz „tetlatzacuilitzli“, resp. „tetlatzacuiliztli“ možno preložiť ako „zabrániť nejakému zlu“, ale aj ako „trestať iných“ („el acto de impedir algún mal, o de castigar a otros“). Porovnaj THOUVENOT. M.: *Diccionario náhuatl-español basado en los diccionarios de Alonso de Molina con el náhuatl normalizado y el español modernizado*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 2014, s. 343.

⁷⁸² Tamže, s. 250.

ktorý v očiach Nahuov nadprirodzene „opravoval“ svetový poriadok „poškodený“ niektorým z trestných činov, ktoré sa považovali za závažné. Takáto „oprava“ sa mohla uskutočniť napr. prenosom *tonalli* z osoby odsúdenej na smrť na iného človeka alebo na nejakú vec, ktorým získané *tonalli* následne mohlo priniesť určitý prospech. Prenos *tonalli* mohol vyvolať napr. strach odsúdenca z blížiacej sa smrti. Dokladom tejto predstavy môže byť spomenuté popravovanie delikventov na účel revitalizácie životnej sily tlatoaniho alebo zatvorenie odsúdenca čakajúceho na smrť (zaškrtením) do drevenej kletky, ktorá bola umiestnená vedľa sýpky, čo naznačuje, že *tonalli* odsúdenca malo nadprirodzene prospieť kukurici uskladnenej v sýpke.⁷⁸³ Ak uvážime, že napr. revitalizácia životnej sily tlatoaniho bola v dobovom chápaní nevyhnutnosťou, keďže tlatoani bol zárukou zachovania existencie svetového poriadku, natíska sa myšlienka, že nevyhnutnosťou bola do určitej miery aj delikvencia, keďže pre optimálny chod sveta bolo potrebné nielen *tonalli* osôb obetovaných kňazmi v rituálnom kontexte, ale aj delikventov odsúdených na smrť súdom. Táto myšlienka podporuje tézu, že páchanie trestných činov bolo v nahuaskom prostredí z väčšej časti dôsledkom predurčenia človeka, ktoré mu dávalo určitú úlohu potrebnú z hľadiska správneho fungovania svetového poriadku, ako prejavom jeho slobodnej vôle.

Uloženie a výkon trestu smrti podliehali zložitým pravidlám, ktoré určovali kto má právomoc uložiť trest smrti a kto má právomoc ho vykonať, ako aj dátum, miesto, spôsob a nástroj popravy.

Súdna právomoc v trestných veciach, ako už vieme, patrila profesionálnym sudcom, ktorí trest smrti síce právoplatne neukladali – to patrilo do kompetencie tlatoaniho (a prípadne aj *cihuacoatla*) – mohli však jeho uloženie tlatoanimu odporučiť. Tlatoani svoju právomoc uložiť trest smrti (s konečnou platnosťou) realizoval v deň, na ktorý podľa rituálneho kalendára (*tonalpohualli*) pripadalo znamenie *ce itzcuintli* (1-pes). V rovnaký deň boli tiež oslobodzované osoby, o ktorých sa v súdnom procese zistilo, že boli krivo obžalované a z tohto dôvodu neprávom vzaté do väzby, alebo že boli protiprávne zotročené (oslobodené osoby sa následne v rituálnom zmysle očisťovali kúpeľom v prameni, ktorý sa nachádzal v blízkosti Tenochtitlanu na posvätnom kopci Chapultepec).⁷⁸⁴

Popravu odsúdenca nevykonávali sudcovia, ale osobitní zriadení – kati (*temictique*), ktorými boli bojovníci so zásluhami neurodzeného pôvodu (naproti tomu sudcovia, aspoň pokiaľ išlo o vyšších sudcov pôsobiacich v tlatoaniho paláci, patrili k pipiltin).⁷⁸⁵

⁷⁸³ JOHANSSON, Miquiztlatzontequiliztli..., s. 99 – 100.

⁷⁸⁴ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 348.

⁷⁸⁵ JOHANSSON, Miquiztlatzontequiliztli..., s. 107.

Dátum, miesto, spôsob a nástroj popravy boli dané spoločenským postavením a prípadne aj inými charakteristikami odsúdenca na smrť a zároveň aj charakterom spáchaného trestného činu. Ďalej súviseli aj s rôznymi nadprirodzenými významami, ktoré Aztékovia pripisovali skutočnosti, že sa popravy uskutočnili v určitých dňoch, na určitých miestach, určitými spôsobmi či určitými nástrojmi.⁷⁸⁶

Možný dátum popravy za spáchanie konkrétneho trestného činu vyplýval z rituálneho kalendára. Popravy sa uskutočňovali v chráme *Macuilcalli* (*Macuilquiahuitl*), v priestoroch palácového súdu *tecpilcalli*, na trhovisku, t. j. verejne, alebo v dome odsúdeného na smrť, t. j. bez účasti verejnosti, resp. v tajnosti. Vykonávali sa kameňovaním, zaškrtením, obesením, rozštvrením, utopením, upálením zaživa, dekapitáciou, stiahnutím z kože, zastrelením šípmi, ubitím palicami alebo postupným znižovaním dávky poskytovaného jedla. Nástrojmi, ktoré sa používali pri poprave, boli: kamene, povrazy, voda, oheň, palica, šíp, sekera či odopretie jedla.⁷⁸⁷

Z charakteristiky aztéckeho súdneho (trestného) procesu uvedenej na inom mieste vyplýva, že okolnosti, za ktorých prišlo k spáchaniu trestného činu, súd dôkladne skúmal. Súd pritom skúmal aj prípadnú prítomnosť prit'azujúcich alebo poľahčujúcich okolností.

Za prit'azujúce okolnosti sa považovalo: spáchanie trestného činu osobou patriacou k pipiltin a/alebo zastávajúcou v čase spáchania trestného činu nejakú civilnú či vojenskú funkciu; spáchanie trestného činu na osobitných miestach – na trhovisku, v paláci tlatoniho, v chráme alebo na bojovom poli –; a spáchanie trestného činu v čase, keď sa viedla vojna. Poľahčujúcou okolnosťou bolo odpustenie páchatel'ovi vraždy príbuznými zavraždeného alebo odpustenie cudzoložníkovi jeho manželom/manželkou.⁷⁸⁸

V prípade, ak páchatel' spáchal dva alebo viac trestných činov, za každý z nich sa mu uložil príslušný trest.⁷⁸⁹ Súbeh trestných činov sa teda riešil podľa princípu *quot delicta tot poenae*. Recidivistom sa ukladali sprísnené tresty, pričom trest bolo možné sprísniť až na trest smrti.⁷⁹⁰

Trestné právo umožňovalo nepotrestať páchatel'a trestného činu, ak po jeho spáchaní vykonal nejaký udatný čin na bojovom poli, alebo na základe udelenia milosti či vyhlásenia amnestie.⁷⁹¹ Podľa Durána sa delikventom (zrejme iba tým, čo spáchali menej závažné trestné

⁷⁸⁶ Tamže, s. 107 – 134.

⁷⁸⁷ Tamže, s. 107 – 134.

⁷⁸⁸ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 10.

⁷⁸⁹ Tamže.

⁷⁹⁰ Tamže.

⁷⁹¹ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 126.

činy) raz za štyri roky, počas slávnosti na počesť boha *Tezcatlipocu*, udeľoval generálny pardon.⁷⁹²

V literatúre sa často uvádza, že páchatelia sexuálnych trestných činov (napr. cudzoložstva) mohli svojmu potrestaniu uniknúť vykonaním akejsi „spovede“ pred kňazom slúžiacim v chráme bohyne dažďa *Tlazolteotl*. Táto „spoved“ sa nazývala *neyolmelahualiztli* = umenie pravdivého predkladania srdca, pričom každý Azték mal právo vykonať ju iba raz za život, preto ju Aztékovia údajne vykonávali až vo vyššom veku či na sklonku života. Kňazi však mohli rozhodnúť o poprave delikventa napriek tomu, že „sa vyspovedal“. Delikvent tak „spovedou“ v konečnom dôsledku nemusel uniknúť smrti, ktorá mu za spáchanie sexuálneho trestného činu hrozil zo strany svetskej justície.⁷⁹³

Johansson však existenciu spovede v jej kresťanskom (katolíckom) chápaní u Nahuov odmieta a ponúka inú interpretáciu: úlohou *Tlazolteotl* nebolo z pozície božskej bytosti odpustiť človekom úprimne vyznaný a oľutovaný hriech, ale nadprirodzene „absorbovať“, a tým (úplne) eliminovať delikt a jeho škodlivé účinky. Keďže delikt Nahuovia obrazne prirovnávali k nečistote a osobitne k exkrementu, možno túto aktivitu *Tlazolteotl cum grano salis* označiť ako „rituálnu koprofágiu“.⁷⁹⁴

Nadprirodzená „absorpcia“/eliminácia deliktu a jeho škodlivých účinkov božstvom bola pre Nahuov jediným možným spôsobom nápravy (závažnejšej) ujmy/škody spôsobenej deliktom, resp. jediným možným spôsobom „opravy“ deliktom (závažnejšie) „poškodeného“, nadprirodzeného svetového poriadku.⁷⁹⁵ Táto „absorpcia“/eliminácia spočívala, ako sme práve videli, v „konzumácii“, t. j. v „prehltnutí, požití a strávení deliktu božstvom“, ktorým okrem *Tlazolteotl* mohli byť aj viacerí ďalší bohovia. Išlo teda o nadprirodzený, ale zároveň aj o mechanický proces, ktorého priebeh (= „prehltnutie, požitie a postupné trávenie deliktu“) si Nahuovia dokázali predstaviť analogicky k svojej reálnej každodennej činnosti – k prijímaniu potravy; v porovnaní s tým je odpustenie hriechu (resp. viny) kresťanským Bohom podstatne abstraktnejšou akciou, ktorú si na rozdiel od „trávenia“ nemožno predstaviť ako niečo materiálne.

Zaujímavým momentom je, že nadprirodzená eliminácia deliktov aspoň v niektorých prípadoch nemala charakter ich „deštrukcie“, ale skôr akejsi „recyklácie“, t. j. premeny na iný – a tentokrát pozitívny – fenomén, ktorá sa uskutočnila v réžii príslušných božstiev, ale aj s pomocou ľudí, a to konkrétne potrestaním delikventov spôsobmi, ktoré v nahuaských

⁷⁹² DURÁN, *Historia...*, II, s. 48.

⁷⁹³ Napr. KOVÁČ, *Slnko jaguára*, s. 264. Pozri aj GARCÍA QUINTANA, Ma. J.: La confesión auricular. Dos textos. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 36, 2005, s. 331 – 357.

⁷⁹⁴ JOHANSSON, *Miquiztlatzontequiliztli...*, s. 95 a nasl.

⁷⁹⁵ Tamže.

predstavách viedli k takej premene. Uvedené možno podľa Johanssona doložiť napr. na trestaní cudzoložníkov. Trestom za cudzoložstvo bola smrť, pričom tento trest sa nie náhodou vykonával (o. i.) ukameňovaním cudzoložnice a jej milenca. Prúd kameňov, ktoré kati hádzali na odsúdencov, totiž pripomínal padajúci dážď, ktorý zase symbolizoval plodivú silu a zároveň bol (podľa princípu homeopatickej mágie; pozn. P. V.) prostriedkom jej *ad hoc* „pritiahnutia“ či „uvoľnenia“ do ľudského sveta, z čoho vyplýva, že spáchanie cudzoložstva, závažného trestného činu, bolo akoby „vykúpené“ možnosťou vykonať na cudzoložníkoch trest (lapidáciu), ktorým bolo možné získať všeobecne prospešnú plodivú silu. S tým očividne súviselo aj zabalenie mŕtvol popravených cudzoložníkov do rúch, do ktorých kňazi odievali sochu (stelesnenie) *Tlazolteotl*, čím sa popravení symbolicky dostali do bezprostrednej moci bohyně, ktorá z nich vzápätí mohla „sňať ich špinu“ (= delikt), „stráviť ju“ a „premeniť“ na pozitívny fenomén – zúrodňujúci dážď (plodivú silu). Zostáva dodať, že zabalenie mŕtvol do uvedených rúch, rovnako ako neverejné popravy (v niektorých prípadoch) alebo väznenie (= izolácia) ešte neodsúdených osôb podozrivých z trestnej činnosti a niektorých odsúdencov, poukazujú na predstavu, že kontakt s delikventmi tých, čo nimi nie sú, „znečisťuje“;⁷⁹⁶ čo možno vyjadriť aj tak, že hanba, do ktorej sa individuálni delikventi uvrhli spáchaním deliktu, sa rozširuje do ich okolia.

Z predchádzajúceho výkladu vyplýva, že závažnejší delikt, resp. najmä delikt, za ktorý hrozil trest smrti, nemohol odčiniť iba sám delikvent tým, že by prijal a vykonal určitý trest, či už svetský alebo náboženský. Závažný delikt a jeho škodlivé účinky mohlo odstrániť iba príslušné božstvo, pričom výkon súdom uloženého trestu, resp. najmä trestu smrti, musel mať formu práve takeého rituálu, aký bolo treba na to, aby toto božstvo eliminovalo delikt (a jeho škodlivé účinky) a prípadne ho aj premenilo na nejaký pozitívny fenomén. Z toho ďalej vyplýva, že najmä frekventovane ukladaný trest smrti mal dvojaký charakter: na jednej strane bol trestom vo vlastnom zmysle, t. j. odvetou štátu, ako garanta spoločenského poriadku, za jeho závažné narušenie deliktom; na druhej strane bol jeho výkon rituálom smerujúcim na dosiahnutie nadprirodzenej, t. j. dokonalej nápravy ujmy spôsobenej deliktom.

Domnievam sa, že uvedené základné charakteristiky trestného práva, spolu s tým, čo som uviedol v 3. kapitole o aztéckej štátnej organizácii, podporujú moju hypotézu o (postupnej) zmene spoločnosti v Tenochtitlane a v Texcocu z kultúry hanby na kultúru viny.

Ako už vieme, pre kultúry hanby je typické, že delikventova hanba sa rozširuje na jeho príbuzných a prípadne aj na ďalších ľudí, ktorých s delikventom spája určitá solidarita, a ktorí

⁷⁹⁶ Tamže. (Osobitne pozri s. 112 – 113).

sú potom potrestaní spolu s delikventom. V Tenochtitlane a v Texcocu však trestali iba tých, čo spáchali trestné činy, pričom výnimka z tohto pravidla bola iba jedna (trestný čin zrady). Navyše sa Aztékovia stránili delikventov a izolovali ich, keďže sa obávali „znečistenia“, resp. toho, že by sa na nich z delikventov mohla rozšíriť hanba.

Aztékovia však mohli hanbu pochádzajúcu zo spáchania deliktu chápať aj tak, že sa rozširuje z delikventa na celú spoločnosť ako na zomknuté kultovo – politické spoločenstvo, zjednotené poslaním „živiť bohov“, ktorého zaväzovalo všetkých Aztékov bez rozdielu. Z praktického hľadiska však, pochopiteľne, nemohli byť všetci Aztékovia potrestaní spolu s tým z nich, čo spáchal konkrétny delikt, a všetkých zahanbil. Na druhej strane Aztékovia mali prirodzený záujem vymaniť sa zo svojho nepriaznivého stavu (= z hanby), čo v pomyselnej rovine uskutočnili „presunutím“ svojej (kolektívnej) hanby na delikventa ako na toho, kto zapríčinil hanbu. Týmto „presunutím hanby“ teda dali najavo, že príčinou hanby je iba jeden z nich, čo *de facto* znamená, že delikventa označili ako toho, kto je individuálne zodpovedný = osobne vinný za uvrhnutie spoločnosti do hanby. Bezprostredným dôvodom potrestania delikventa bola potom jeho vina, a nie hanba. Z toho ďalej vyplýva, že spoločnosť dospela k presvedčeniu, že na to, aby zo seba „zmyla“ hanbu, postačuje potrestať jednotlivca, čo ju spôsobil, a to tým viac, že delikventov trestali, resp. najmä popravovali, rituálne, od čoho si sľubovali absolútnu, bohmi realizovanú elimináciu deliktu a jeho pre svet škodlivých účinkov – a zároveň „zmytie hanby“. Zostáva dodať, že pomyselný „presun hanby“ spoločnosťou na konkrétneho delikventa a jeho nasledujúce potrestanie ako osoby vinnej zo spáchania deliktu má náprotivok vo verejnom (celospoločenskom) záujme na stíhaní a trestaní individuálnych delikventov, ktoré bolo v Tenochtitlane či v Texcocu štátnym monopolom.

Popri individualizácii trestnej zodpovednosti, resp. objaveniu sa – aspoň v sfére trestného práva a procesu – konceptu osobnej viny páchatel'a trestného činu, sa v Tenochtitlane a v Texcocu postupne (v priebehu 15. storočia) rozvinuli viaceré komplexné javy, ktoré sa všeobecne považujú za javy typické pre kultúry viny. Ide najmä o nasledujúce javy: vznik štátnej organizácie, a tak aj štátom ovládaného systému vertikálnej centralizovanej a komplexnej (celospoločenskej) sociálnej kontroly (naproti tomu hanba sa uplatňuje v horizontálnych medziľudských vzťahoch a v mikrosociologických kontextoch, hoci pomyselne či „vo vzťahu k bohom“ môže do hanby upadnúť aj celá spoločnosť); a vznik štátnych inštitúcií kreujúcich a aplikujúcich právny poriadok, ktorého normy sú všeobecne záväzné a zároveň sankcionované štátnou i božskou mocou. Tieto javy vedú k značnému oslabeniu sociálno-kontrolnej funkcie hanby, k celospoločenskej dominancii štátnej moci a ňou tvoreného a presadzovaného práva, ako aj k tomu, že pri spáchaní deliktu viac nie je

podstatné, že delikvent upadol do hanby, ale to, že zavinene (svojou vlastnou vinou) porušil konkrétnu normu právneho poriadku štátu, t. j. že sa previnil voči štátu, za čo mu hrozí konkrétny, štátom stanovený trest.⁷⁹⁷

Z predchádzajúcich poznámok je zrejmé, že hypotéza o transformácii spoločnosti v Tenochtitlane a v Texcocu z kultúry hanby na kultúru viny, má isté opodstatnenie.

Prehľad trestných činov

Podľa kritéria objektu trestného činu, t. j. podľa charakteru hodnoty, verejného alebo súkromného záujmu, spoločenského vzťahu či inštitúcie a pod., proti ktorým konkrétne trestné činy smerovali, ich môžeme rozdeliť – v záujme ich systematického priblíženia – do týchto kategórií:

1. trestné činy proti štátu/vládcovi;
2. trestné činy štátnych funkcionárov;
3. vojnové trestné činy;
4. trestné činy proti verejnej mravnosti (resp. proti hodnotovým základom panujúceho spoločenského poriadku);
5. trestné činy proti poriadku v rodinách;
6. trestné činy proti slobode a bezpečnosti ľudí;
7. trestné činy proti životu a zdraviu ľudí;
8. trestné činy proti majetku.

Vo viacerých prípadoch z pramenných údajov jasne nevyplýva, či trestné činy, na ktoré sa tieto údaje vzťahujú, poznali iba v Tenochtitlane, iba v Texcocu, v oboch mestských štátoch, alebo aj v širšom nahuaskom priestore. Nasledujúci prehľad trestných činov tak v menšom rozsahu zahŕňa aj trestné činy, o ktorých nemožno s úplnou istotou tvrdiť, že boli súčasťou trestného práva Tenochtitlanu, avšak o ktorých to, na druhej strane, možno dôvodne predpokladať, keďže, ako už vieme, zhody či podobnosti medzi právami Tenochtitlanu, Texcoca i ďalších nahuaských mestských štátov boli najvýraznejšie práve v trestnoprávnej oblasti.

Pri niekoľkých dôležitých trestných činoch uvádzam aj ich nahuaské označenia podľa Molinovho slovníku.

⁷⁹⁷ ASSMANN, *Panství a spása...*, s. 166.

TRESTNÉ ČINY PROTI ŠTÁTU/VLÁDCOVI

Trestné činy patriace do tejto kategórie určitým spôsobom ohrozovali alebo narušovali sociálne a politické štruktúry, na ktorých spočíval aztécky mestský štát, a/alebo útočili proti funkcii, autorite, mocenským aktom či fyzickej osobe tlatoaniho.

Na prvom mieste možno spomenúť protištátne trestné činy spočívajúce v porušení zákonných obmedzení a zákazov prepychu. Tieto obmedzenia a zákazy, ako už vieme, regulovali prístup obyvateľov ku konkrétnym prestížnym predmetom, ktoré boli fyzickými symbolmi vyššieho sociálneho statusu ich vlastníkov, resp. ktoré vizualizovali príslušnosť týchto vlastníkov k pipiltin a/alebo k okruhu osôb so zásluhami. Hoci Aztékovia, ako už tiež vieme, obmedzenia a zákazy prepychu zrejme nedodržiavali dôsledne (a to ja napriek tomu, že za to hrozil trest smrti), je nesporné, že aspoň do určitej miery ich dodržiavali, špecificky tak upevňujúc sociálnu hierarchiu, resp. právnu nerovnosť dvoch hlavných spoločenských vrstiev.

Okrem spomenutých zákonov Motecuhzomu I. existovali aj ďalšie zákony obmedzujúce či zakazujúce prepych. Napríklad zbierka aztéckych zákonov *Éstas son leyes...* obsahuje dva takéto zákony. Prvý z nich prikazoval ubiť palicou na smrť macehualliho, ktorý by odcudzil nádobu z tekvice (*yetl*), v ktorej pipiltin nosili tabak.⁷⁹⁸ Druhý zákon zase nariad'oval ukameňovať na trhovisku macehualliho, ktorý by ukradol *chalchihuitl* (= druh tyrkysu), t. j. prestížny predmet vyhradený pre elity.⁷⁹⁹

Elitám bol tiež vyhradený nápoj z kakaa, ktoré sa metaforicky označovalo ako *yollotli, eztli* = srdce, krv. Macehualltin mali pitie tohto nápoja s náboženským významom zakázané, a to pod trestom smrti.⁸⁰⁰

Osobitne závažným porušením zákonov obmedzujúcich prepych bolo prisvojenie si prestížnych predmetov, ktoré plnili funkciu tlatoaniho insígnií (mohlo ísť o insígnie tlatoaniho Tenochtitlanu, Texcoca i Tlacopan). Páchateľ tohto trestného činu bol popravený a jeho majetok prepadol v prospech štátu/tlatoaniho.⁸⁰¹ Na druhej strane v jednom prípade tlatoani Tenochtitlanu dovoľoval iným osobám nosiť insígnie jeho moci: ak sa osobne nezúčastňoval vojenskej výpravy, vrchní velitelia aztéckeho vojska nosili jeho insígnie, aby ho tak symbolicky sprítomňovali na bojisku.⁸⁰²

K trestným činom proti štátu/tlatoanimu ďalej patrili:

⁷⁹⁸ Libro de Oro..., zákon č. 15 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 185 – 186.

⁷⁹⁹ Tamže, zákon č. 16, s. 186.

⁸⁰⁰ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 609.

⁸⁰¹ Libro de Oro..., zákon č. 45 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 191.

⁸⁰² DURÁN, *Historia...*, I, s. 264.

*Zrada aztéckeho štátu/tlatoaniho (temactecaualiztli*⁸⁰³). Zrada štátu/tlatoaniho bola upravená v jednom z Nezahualcoyotlových zákonov. Vzhľadom na závažnosť tohto trestného činu je nepochybné, že jeho právna úprava – teoreticky rovnaká – existovala aj v Tenochtitlane.

Príslušný Nezahualcoyotlov zákon prikazoval zradcu rozštvrtiť, jeho dom vyplieniť a zrovnať zo zemou a miesto, na ktorom stál, posypať soľou. Deti a ostatní príbuzní zradcu boli podľa zákona zotročení, a to po štyri generácie.⁸⁰⁴ Je zrejmé, že účelom tejto právnej úpravy bolo nielen fyzicky zlikvidovať zradcu, ale aj spoločensko – právne degradovať všetky osoby, ktoré so zradcom spájala prirodzená solidarita (jeho príbuzných). Takýto účel pritom vyplýval z toho, že Aztékovia chápali zradu ako mimoriadne závažný trestný čin. Dokonca, podľa Johanssona mali byť zradca a jeho rodina takpovediac „zmetení zo zemskeho povrchu“, čo sa dosiahlo symbolickým vykopaním pomyselného koreňa rodiny: na mieste zradcovho domu sa kopala jama až pokým nevytryskla podzemná voda, čo symbolizovalo zánik domu, a tak aj rodiny (rodu) zradcu.⁸⁰⁵

V teoretickej rovine išlo o uplatnenie princípu kolektívnej trestnej zodpovednosti, o ktorom už vieme, že sa uplatňoval iba v prípade spáchania zrady. Pravda, na základe údajov jedného prameňa nemožno vylúčiť, že k zotročeniu rodinných príslušníkov zradcu prišlo len vtedy, ak sa v trestnom procese podarilo preukázať, že o zrade, ktorú plánoval ich príbuzný, vopred vedeli a napriek tomu ho neudali, prípadne mu v spáchaní zrady nezabránili.⁸⁰⁶

Trestný čin zrady štátu/tlatoaniho spáchal najmä ten, kto:

- a) zadovážil cudziemu, resp. nepriateľskému štátu nejaký prospech, napr. mu poskytol nejaké dôležité informácie;⁸⁰⁷
- b) vyvolal nepokoje obyvateľstva⁸⁰⁸ šírením nepravdivých alebo poplašných správ;⁸⁰⁹
- c) spôsobil nejakú roztržku medzi niektorým mestským štátom trojspolku a cudzím štátom;
- d) sa dopustil cudzoložstva s manželkou tlatoaniho.⁸¹⁰

V prípade spáchania zrady spôsobmi uvedenými pod bodmi b) alebo c), bol zradca popravený upálením zaživa.⁸¹¹

⁸⁰³ MOLINA, *Vocabulario en lengua castellana y mexicana...*, s. 114 verso.

⁸⁰⁴ IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas, I*, s. 405; *Obras Históricas, II*, s. 101.

⁸⁰⁵ JOHANSSON, Miquiztlatzontequiliztli, s. 123 – 125.

⁸⁰⁶ Porovnaj TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 564.

⁸⁰⁷ Libro de Oro..., zákony č. 46 a 59 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 191, 194.

⁸⁰⁸ CLAVIJERO, *Historia Antigua de México*, s. 306.

⁸⁰⁹ Nezahualcoyotlovo nariadenie č. 9 cit. in: IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas, I*, s. 385.

⁸¹⁰ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 11.

⁸¹¹ TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 166.

Povstanie. Ak vládca mestského štátu podriadeného trojopolku vojensky povstal proti jeho vláde, bol podľa príslušného Nezahualcoyotlovho zákona odsúdený na trest smrti, ktorý sa vykonal tak, že odsúdenec bol bitý palicou po hlave až kým sa mu nerozmliaždila.⁸¹² Zrejme rovnako popravili aj toho, kto podnecoval obyvateľstvo podmaneného štátu, aby povstalo proti vláde trojopolku.⁸¹³

Vyzvedačstvo. Vyzvedači cudzích štátov, ktorých sa podarilo zadržať, boli popravení stiahnutím z kože zaživa.⁸¹⁴

Čarodejníctvo. Čarodejníci, o ktorých Aztékovia nadobudli presvedčenie, že svojím „čarováním“ privolali na nejakých ľuďoch, mesto alebo celú ríšu nejakú pohromu, boli odsúdení na trest smrti, ktorý sa vykonal roztvorením hrudníka odsúdencovi.⁸¹⁵

Ako uvádza Trigger, čarodejníctvo bolo v raných civilizáciách dosť rozšírené, pričom však čarodejníci boli stíhaní a trestaní, a to nielen preto, že ľudia verili, že čarodejnícke úkony sú skutočne účinné a obávali sa ich škodlivých účinkov, ale aj preto, že tieto úkony narúšali monopol kňazov na rituálne akcie, prípadne (v dobovom chápaní) interferovali s rituálmi kňazov, a tým znižovali ich účinnosť a pod.⁸¹⁶ Zostáva dodať, že nie všetci čarodejníci boli u Nahuov považovaní za „zlých“; existovali aj „dobří čarodejníci“, ktorými boli liečitelia či astrológovia.

TRESTNÉ ČINY ŠTÁTNYCH FUNKCIONÁROV

Aztécky štátny funkcionár sa dopustil trestného činu, ak si riadne neplnil svoje úradné povinnosti, ak si výkonom štátnej moci zadovážil majetkový alebo iný prospech, ktorý mu nepatrilo, ak prekračoval alebo zneužíval svoje právomoci a pod.

K trestným činom štátnych funkcionárov môžeme zaradiť aj trestné činy kňazov ako štátnych funkcionárov *sui generis*.

Trestné právo upravovalo nasledujúce trestné činy štátnych funkcionárov:

Nesplnenie diplomatickej úlohy. Vyslanci tlatoaniho, ktorí nesplnili, uspokojivo a v súlade s príkazmi, ktoré dostali, úlohy, ktorými boli poverení, boli odsúdení na trest smrti, ktorý sa vykonal podrezaním hrdla, resp. zaškrtením. Rovnaký trest sa ukladal vyslancom, ktorí sa vrátili z cudzieho štátu bez toho, že by boli od tamojšej vlády priniesli nejakú (akúkoľvek) odpoveď.⁸¹⁷

⁸¹² IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas*, II, s. 101.

⁸¹³ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 12.

⁸¹⁴ Tamže, s. 11.

⁸¹⁵ Libro de Oro..., zákon č. 25 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 187.

⁸¹⁶ Bližšie pozri TRIGGER, *Understanding Early Civilizations...*, s. 516 a nasl.

⁸¹⁷ Nezahualcoyotlov zákon č. 9 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 171.

Zneužitie úradného postavenia (resp. moci s ním spojenej) na vlastné obohatenie. Výbercovia tribútu, ktorí vyberali tribút vo väčšom množstve než v akom ho určitá skupina obyvateľstva bola povinná poskytovať, boli potrestaní v závislosti od rozsahu, v akom tento trestný čin spáchali – ak ho spáchali v určitom menšom rozsahu, boli na verejnosti potrestaní ostrihaním dohola, prípadne spálením vlasov, ako aj zbavením funkcie výbercu tribútu; ak ho však spáchali v určitom väčšom rozsahu, boli popravení.⁸¹⁸

Odsúdenec, ktorému ostrihali/spálili vlasy, sa svojím výzorom nápadne odlišoval od iných ľudí, keďže v nahuaskej spoločnosti bolo nosenie dlhých vlasov štandardom (u mužov i žien). Zároveň ním vizuálne signalizoval svojmu sociálnemu okoliu, že spáchal trestný čin, na čo okolie teoreticky reagovalo tak, že sa mu vyhýbalo. Trest ostrihania/spálenia vlasov viedol teda k aspoň dočasnej, do dorastenia vlasov trvajúcej sociálnej exklúzii osôb, na ktorých bol vykonaný.

Dôležitým momentom bolo aj to, že k ostrihaniu/spáleniu vlasov prišlo na verejnom mieste, na základe čoho možno konštatovať, že trest ostrihania/spálenia vlasov mal potupiť (zneuctiť) odsúdencov.

Popri tom mal tento trest aj ďalší význam. Nahuovia verili, že vlasy bránia tomu, aby z človeka, resp. z jeho hlavy uniklo *tonalli*,⁸¹⁹ a preto človeka s dohola ostrihanými alebo spálenými vlasmi mohli považovať za človeka, ktorý stratil svoje *tonalli*, čím v ich chápaní prestal byť skutočnou, plnohodnotnou ľudskou bytosťou, ktorá nemohla existovať bez *tonalli* ako esenciálnej súčasti ľudského tela a zároveň základu jedinečnej osobnosti, osobnej identity, osudu, ako aj morálnej integrity (dôstojnosti, cti, povesti) človeka. Z toho ďalej vyplýva, že človek bez *tonalli* bol pre Nahuov sociálne mŕtvym, pretože sa kvalitatívne úplne odlišoval od členov nahuaskej spoločnosti a nemohol tak byť jedným z nich.

Nahuovia sa teda domnievali, že strata vlasov = strata *tonalli* = strata fyzickej integrity („znehodnotenie“ ľudského tela) plus strata osobnosti, osobnej identity, osudu (možnosti žiť v budúcnosti tak, ako bolo človeku predurčené) a morálnej integrity plus sociálna smrť. Táto koncepcia sa pred *conquistou* musela pretaviť do značného strachu z trestu ostrihania dohola či spálenia vlasov, ako možno usúdiť *per analogiam* z veľkých obáv, ktoré Nahuovia mali z tohto trestu po *conquiste*, keď ich ním v priebehu 16. storočia (do určitej miery aj po roku 1560, v ktorom to španielsky kráľ zakázal) trestali španielski rehoľní kňazi (františkáni, dominikáni, augustiniáni), ktorí mali rozsiahle znalosti o nahuaskej kultúre a uvedomovali si

⁸¹⁸ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 15.

⁸¹⁹ CARRASCO, *Náboženství Mezoameriky...*, s. 98.

tak, že hrozba, ako aj používanie trestu ostrihania vlasov im umožnia Nahuov účinnejšie ovládať.⁸²⁰

Sprenevera. Štátnemu funkcionárovi, ktorý sa dopustil sprenevery, bol uložený trest smrti a zároveň trest prepadnutia (celého) majetku.⁸²¹

Zneužitie právomoci. Štátny funkcionár, ktorý zneužil svoju právomoc, bol odsúdený do otroctva.⁸²²

Korupcia. Sudcovia alebo úradníci, ktorí prijali nejakú vec ako úplatok, boli, ak sa tohto trestného činu dopustili v určitom menšom rozsahu, potrestaní ostrihaním vlasov dohola na verejnom mieste a zbavením funkcie; ak sa ho však dopustili v určitom väčšom rozsahu, boli v zásade popravení.⁸²³

Nedostatočné alebo nesprávne plnenie úradných povinností alebo porušenie úradných povinností. Skutkovú podstatu tohto trestného činu mohli naplniť rôzni štátni funkcionári rôznymi skutkami:

- a) Ak si úradníci, ktorí dozerali na poriadok, bezpečnosť a dodržiavanie pravidiel obchodovania na trhovisku, neplnili riadne svoje povinnosti, boli zbavení úradu a poslaní do vyhnanstva.⁸²⁴
- b) Ak sudca nesprávne interpretoval, resp. aplikoval právo, čím spôsobil určitý menej závažný následok, potrestal sa zbavením funkcie; ak tým však spôsobil určitý závažnejší následok, bol odsúdený na smrť.⁸²⁵
- c) Ak sudca alebo úradník nepravdivo, prípadne nepresne informoval vládcu o súdnych alebo správnych záležitostiach, ktorými sa zaoberal, potrestal sa v závislosti od závažnosti svojho pochybenia – ak išlo o menej závažnú záležitosť, boli potrestaní ostrihaním vlasov dohola na verejnom mieste a zbavením funkcie, ak však išlo o závažnú záležitosť, bol popravený.⁸²⁶
- d) Ak sudca nesúdil v priestoroch na to určených, tvoriacich súčasť tlatoaniho paláca, boli popravení.⁸²⁷
- e) Ak sudca vyniesol zjavne nespravodlivý rozsudok,⁸²⁸ alebo v priebehu súdneho procesu očividne zvýhodňoval jednu zo strán,⁸²⁹ bol popravený.

⁸²⁰ Bližšie pozri PARDO, O.: How to Punish Indians: Law and Cultural Change in Early Colonial Mexico. *Comparative Studies in Society and History*. Vol. 48, no. 1, 2006, s. 79 – 109 (pozri najmä s. 86 a nasl.).

⁸²¹ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 15.

⁸²² ALBA, *Estudio comparado...*, s. 15.

⁸²³ MENDIETA, *Historia eclesiástica indiana*. Libro segundo, cap. XXVIII.

⁸²⁴ SAHAGÚN, *Historia...*, II, s. 680 – 681.

⁸²⁵ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 15.

⁸²⁶ Tamže.

⁸²⁷ Nezahualcoyotlov zákon. In: IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas*, II, s. 169.

⁸²⁸ Libro de Oro..., zákon č. 51 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 192.

- f) Ak zriadenci poverení výkonom súdneho rozhodnutia odmietli vykonať právoplatne uložený trest, sami boli na rovnaký trest odsúdení.⁸³⁰

Komplexnosť regulácie trestných činov štátnych funkcionárov a rigoróznosť trestania ich páchatel'ov poukazuje na efektívnosť fungovania aztéckeho štátneho aparátu a existenciu prepracovaného systému kontroly osôb vykonávajúcich štátnu moc. Na druhej strane sa však vynára obťažne zodpovedateľná otázka, do akej miery bolo správanie sa úradných osôb, stanovené právnymi normami, realitou, a do akej miery skôr len ideálom. Predhispiánska história totiž pozná mnohé excesy štátnych funkcionárov, ktoré, ako sa zdá, štát nedokázal vždy zvládnuť. Najmä správanie sa provinčných *calpixque* nebolo pod dostatočnou kontrolou štátu, ako o tom referuje napr. DÍAZ del CASTILLO. *Conquistador* opisuje, ako sa pri prechode Španielov územím Totonakov (Totonaca) miestni obyvatelia sťažovali Cortésovi na tamojších *calpixque*; napr. pohlavár, Castillom nazvaný „tučný náčelník“, tvrdil, že mu *calpixque* odňali všetky klenoty;⁸³¹ iní boli zase nahnevaní kvôli množstvu ľudí, ktorých *calpixque* rok čo rok odvádzali na obetovanie bohom alebo aby pracovali v domoch ako sluhovia či na poliach, ale aj kvôli tomu, že znásilňovali miestne ženy.⁸³²

VOJNOVÉ TRESTNÉ ČINY

Pre vojnové trestné činy bolo charakteristické, že boli páchané v osobitnej situácii – v čase vojny a na osobitných miestach – zväčša mimo Tenochtitlanu (resp. vlastného teritória trojopolku), t. j. na bojisku, prípadne na územiach, cez ktoré sa práve presúvalo vojsko Tenochtitlanu, resp. celého trojopolku. Subjektom týchto trestných činov boli bojovníci, a to radoví vojaci, ako aj vojenský hodnostári (velitelia) rôznych kategórií.

Dezercia,⁸³³ nedisciplinovanosť,⁸³⁴ odmietnutie poslušnosti, resp. nesplnenie rozkazu,⁸³⁵ zbabelosť pred nepriateľom,⁸³⁶ olúpenie spolubojovníka,⁸³⁷ vojenská zrada,⁸³⁸ ako aj krádež zbraní alebo vojenských insígnií sa trestali smrťou.⁸³⁹

Na trest smrti podrezaním hrdla, resp. zaškrtením bol odsúdený:

- a) bojovník, ktorý nechal utiecť vojnového zajatca;⁸⁴⁰

⁸²⁹ Nezahualcoyotlov zákon. In: IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas, II*, s. 105.

⁸³⁰ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 16.

⁸³¹ DÍAZ DEL CASTILLO, *Historia verdadera...*, s. 77.

⁸³² Tamže, s. 78.

⁸³³ Nezahualcoyotlov zákon č. 4 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 170.

⁸³⁴ Tamže.

⁸³⁵ Tamže.

⁸³⁶ Tamže.

⁸³⁷ Tamže.

⁸³⁸ Libro de Oro..., zákony č. 46 a 59 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 191, 194.

⁸³⁹ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 16.

⁸⁴⁰ Nezahualcoyotlov zákon č. 4 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 170.

- b) bojovník, ktorý oslobodil vojnového zajatca;⁸⁴¹
- c) bojovník, ktorý predal vojnového zajatca;⁸⁴²
- d) elitný bojovník sprevádzajúci tlatoaniho na vojenskej výprave ako člen jeho stráže, ktorý počas boja tlatoaniho opustil (nechal bez ochrany),⁸⁴³ prípadne ktorý opustil tlatoaniho syna;⁸⁴⁴
- e) bojovník, ktorý prenechal svoju bojovú štandardu nepriateľovi;⁸⁴⁵
- f) bojovník, ktorý odoprel poslušnosť svojmu veliteľovi;⁸⁴⁶
- g) bojovník, ktorý opustil alebo dostatočne nebránil bojový post, ktorý mu bol určený;⁸⁴⁷
- h) bojovník, ktorý ušiel z bojiska;⁸⁴⁸
- i) bojovník, ktorý poskytol nepriateľovi nejakú výhodu;⁸⁴⁹
- j) bojovník, ktorý nesplnil bojovú úlohu alebo priamy rozkaz veliteľa;⁸⁵⁰
- k) bojovník, ktorý nepriateľovi spôsobil nejakú škodu bez dovolenia svojho veliteľa;⁸⁵¹
- l) bojovník, ktorý zaútočil skôr, ako veliteľ dal na začatie útoku príslušné znamenie;⁸⁵²
- m) bojovník alebo dôstojník, ktorý nezabránil zajatiu tlatoaniho nepriateľom;⁸⁵³
- n) bojovník, ktorý svojím správaním nejak ohrozil spolubojovníkov alebo im spôsobil nejakú škodu;⁸⁵⁴
- o) bojovník – pilli, ktorý utiekol z nepriateľského zajatia.⁸⁵⁵

Odsúdenie bojovníka – pilliho, ktorý sa vrátil – živý – z nepriateľského zajatia, na smrť, si žiada vysvetlenie: trest smrti bol pillimu uložený preto, že sa nechal potupne zajať namiesto toho, aby bojoval „až do posledného dychu“, ale aj preto, že sa zo zajatia neoslobodil všeobecne uznávaným spôsobom, ktorý spočíval v tom, že vojnový zajatec – pilli mohol získať slobodu, ak v súboji porazil spravidla štyroch bojovníkov nepriateľského štátu, ktorý ho zajal.⁸⁵⁶ V tejto súvislosti je zaujímavé, že ak sa z nepriateľského zajatia podarilo utiecť macehuallimu, nielenže ho doma nečakal žiadny trestný postih, ale tlatoani ho ešte aj

⁸⁴¹ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 16.

⁸⁴² Tamže.

⁸⁴³ Nezahualcoyotlov zákon č. 3 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 169.

⁸⁴⁴ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 16.

⁸⁴⁵ Tamže.

⁸⁴⁶ Nezahualcoyotlov zákon č. 4 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 170.

⁸⁴⁷ Tamže.

⁸⁴⁸ Tamže.

⁸⁴⁹ Tamže.

⁸⁵⁰ Nezahualcoyotlov zákon. In: IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas, II*, s. 102.

⁸⁵¹ Libro de Oro..., zákon č. 43 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 190.

⁸⁵² Tamže.

⁸⁵³ Nezahualcoyotlov zákon. In: IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas, II*, s. 102.

⁸⁵⁴ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 16.

⁸⁵⁵ Nezahualcoyotlov zákon č. 7 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 170.

⁸⁵⁶ Porovnaj tamže.

odmenil.⁸⁵⁷ Ide tu o jeden z prípadov prísnejšieho trestania pipiltin ako macehualtin, resp. o doklad toho, že za niektoré skutky boli trestaní iba pipiltin, teda nie aj macehualtin.

Na trest smrti obesením bol odsúdený:

- a) kto sa zmocnil vojnového zajatca patriaceho inému bojovníkovi;⁸⁵⁸
- b) kto inému bojovníkovi odcudzil jeho vojnovú korisť;⁸⁵⁹
- c) kto inému daroval svojho vojnového zajatca alebo svoju vojnovú korisť.⁸⁶⁰

Ak mal byť počet zajatcov odovzdaných jednotlivým bojovníkom na obetovanie bohom objektívnym „meradlom“ veľkosti jeho zásluh, bolo treba zabezpečiť, aby každý bojovník odovzdal iba tých zajatcov, ktorých skutočne zajal. Preto musel byť potrestaný každý, kto by sa zmocnil zajatca iného, kto by inému zajatca daroval či predal, kto by zajatca úmyselne oslobodil, alebo kto by zajatcovi svojou nedbanlivosťou umožnil útek a pod.

Posol, ktorý tlatoanimu priniesol nepravdivé, prípadne nepresné informácie o priebehu vojenskej výpravy alebo o jej výsledku, bol popravený.⁸⁶¹

Kto si prisvojil insígnie vojenského veliteľa (a tým aj jeho veliteľské právomoci), bol odsúdený na trest smrti a trest prepadnutia majetku.⁸⁶²

Pilli alebo macehualli, ktorý poskytol určitú pomoc nepriateľskému bojovníkovi, napr. ho ukryl vo svojom dome, alebo ho neudal úradom, bol odsúdený na trest smrti, ktorý sa vykonal rozštvrtením na verejnosti.⁸⁶³ Tento trestný čin bol variantom trestného činu zrady štátu/tlatoaniho.

Pilli alebo macehualli, ktorý nepriateľovi vyzradil nejaké skutočnosti, bol odsúdený na trest smrti rozštvrtením a na trest prepadnutia majetku; jeho deti, ako aj ostatní príbuzní boli zotročení, pričom v otroctve zostali po štyri generácie.⁸⁶⁴ Aj tento trestný čin bol variantom trestného činu zrady štátu/tlatoaniho.

Z priblíženej právnej úpravy vojnových trestných činov vyplýva, že vojenský život Aztékov bol značne organizovaný. Trestné právo všestranne disciplinovalo bojovníkov, aby boli schopní plniť aztécke poslanie „živiť bohov“, čoho nevyhnutným predpokladom bol stály prisun vojnových zajatcov na obetovanie bohom.

⁸⁵⁷ Porovnaj tamže.

⁸⁵⁸ Nezahualcoyotlov zákon č. 5 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 170.

⁸⁵⁹ Tamže.

⁸⁶⁰ Tamže.

⁸⁶¹ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 16.

⁸⁶² Libro de Oro..., zákon č. 45 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 191.

⁸⁶³ Nezahualcoyotlov zákon č. 8 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 171.

⁸⁶⁴ Libro de Oro..., zákony č. 46 a 59 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 191, 194.

TRESTNÉ ČINY PROTI VEREJNEJ MRAVNOSTI

Trestnými činmi proti verejnej mravnosti rozumiem skutky, ktoré boli v rozpore s kolektívne uznávanými hodnotami aztéckej spoločnosti. Zdá sa, že tieto trestné činy budili značné „verejné pohoršenie“, ako možno usúdiť z prísneho trestania ich páchatel'ov – väčšinou boli popravení.

Išlo najmä o nasledujúce trestné činy:

Opilstvo. Opíjanie sa na verejnosti bolo zakázané. Beztrestne sa osoba mohla priviesť do stavu opitosti na svadbách či iných súkromných oslavách, ktoré sa konali na neverejných miestach – vo vnútri súkromných domov.⁸⁶⁵

Predaj alkoholického nápoja *octli (pulque)* bol zakázaný.⁸⁶⁶ Nápoj sa smel podávať len s povolením súdu, len v obmedzených množstvách a len niektorým skupinám osôb, a to:

- a) mužom a ženám, ktorí dosiahli vek 70 rokov (najviac tri šálky denne);
- b) chorým (najviac tri šálky denne);
- c) šestonediel'kam (najviac dve šálky denne);
- d) osobám, ktoré vykonávali namáhavé fyzické práce (najviac dve šálky denne); a
- e) na verejných náboženských slávnostiach mužom, ktorí dosiahli vek 30 rokov (najviac dve šálky).⁸⁶⁷

Dospelý macehualli pristihnutý v stave opitosti prvýkrát, mal byť podľa príslušného Nezahualcoyotlovho zákona ostrihaný dohola na verejnom mieste a predaný do otroctva a jeho dom mal byť vyplienený a zbúraný, lebo, ako sa uvádza v zákone, kto sa z vlastnej vôle – požitím alkoholického nápoja, zbaví úsudku, nie je hodný žiť v dome, t. j. v meste vo význame civilizovaného prostredia, ale by mal žiť v otvorenej krajine ako divoké zviera. Macehualli, ktorý bol v stave opitosti pristihnutý druhýkrát, mal byť podľa uvedeného zákona popravený ukameňovaním alebo obesením.⁸⁶⁸

Naproti tomu dospelý pilli mal byť podľa Nezahualcoyotlovho zákona popravený už v prípade prvého pristihnutia v stave opitosti, čomu sa však pilli zrejme mohol vyhnúť prijatím trestu vyhnanstva. V oboch prípadoch bol pillimu uložený aj trest straty príslušnosti k pipiltin.⁸⁶⁹

⁸⁶⁵ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 12.

⁸⁶⁶ Tamže.

⁸⁶⁷ Tamže.

⁸⁶⁸ Nezahualcoyotlov zákon. In: IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas*, I, s. 405 – 406; *Obras Históricas*, II, s. 102.

⁸⁶⁹ Tamže.

Sudca alebo úradník, o ktorom vyšlo najavo, že sa opíja, bol potrestaný odňatím funkcie⁸⁷⁰ a zákazom zastávať akúkoľvek štátnu funkciu v budúcnosti.⁸⁷¹ Ak sa neskôr zistilo, že sa znovu opíja, bol popravený.⁸⁷²

Ak sa opíjali dospelé ženy patriace k pipiltin, boli potrestané rovnako ako opíjajúci sa pipiltin mužského pohlavia. Ak sa opíjali dospelé ženy patriace k macehualtin, boli potrestané rovnako ako opíjajúci sa macehualtin mužského pohlavia.⁸⁷³

Muži aj ženy akéhokoľvek spoločenského postavenia, ktorí sa opíjali v priestoroch tlatoanihu paláca, boli popravení.⁸⁷⁴

Opíjajúci sa adolescenti oboch pohlaví boli ubití palicou na smrť.⁸⁷⁵

Macehualtin a pipiltin, ktorí dovърšili vek 70 rokov, a súčasne nepatrili ku kňazom, sa mohli opíjať beztrestne.⁸⁷⁶

Kňazi pristihnutí v stave opitosti boli ubití palicou na smrť.⁸⁷⁷

Kupliarstvo. Kupliarke verejne spálili vlasy.⁸⁷⁸ Ak sa však obeťou jej aktívít stala, alebo mala stať (= pokus trestného činu), vydatá žena (t. j. ak kupliarka ponúkala vydatú ženu na prostitúciu), kupliarka bola odsúdená na trest smrti obesením.⁸⁷⁹

Prostitúcia. Prostitúcia, ak ju vykonávali ženy patriace k macehualtin, nebola trestným činom, spoločnosť však na prostitútky (*ahuianime*) nazerala s dešpektom a nútila ich odlíšiť sa zovňajškom – nechať si spáliť vlasy alebo si ich natierať smolou –, aby ich „slušní ľudia“ mohli ľahko spoznať a vyhnúť sa im, resp. aby boli vyčlenené zo „slušnej spoločnosti“.⁸⁸⁰ Naproti tomu, ak prostitúciu vykonávali ženy patriace k pipiltin, boli odsúdené na trest smrti obesením.⁸⁸¹

Ohováranie. Ohováranie inej osoby na verejnosti sa trestalo smrťou.⁸⁸²

Krivé obvinenie alebo *krivá svedecká výpoveď*. Kto pred súdom iného krivo obvinil zo spáchania nejakého trestného činu alebo krivo vypovedal ako svedok, bol odsúdený na trest, ktorý sa ukladal za spáchanie skutku, z ktorého iného krivo obvinil alebo o ktorom krivo vypovedal.⁸⁸³ Možno konštatovať, že v tomto prípade sa trest neukladal za spáchanie určitého

⁸⁷⁰ Nezahualcoyotlovo nariadenie č. 12 cit. in: IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas*, I, s. 385.

⁸⁷¹ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 12.

⁸⁷² Tamže.

⁸⁷³ Tamže.

⁸⁷⁴ Nezahualcoyotlovo nariadenie č. 11 cit. in: IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas*, I, s. 385.

⁸⁷⁵ Libro de Oro..., zákon č. 19 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 186.

⁸⁷⁶ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 13.

⁸⁷⁷ Libro de Oro..., zákon č. 19 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 186.

⁸⁷⁸ TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 380.

⁸⁷⁹ Nezahualcoyotlov zákon č. 12 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 171.

⁸⁸⁰ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 13.

⁸⁸¹ Nezahualcoyotlov zákon č. 13 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 171.

⁸⁸² ALBA, *Estudio comparado...*, s. 13.

⁸⁸³ Tamže.

skutku, ale za to, že niekto svojvoľne, resp. v záujme získať nejaký prospech, ktorý mu nepatrilo, iného ohrozil tým, že ho vystavil nebezpečenstvu trestného stíhania, odsúdenia a potrestania za tento skutok.

Porušenie povinnosti sexuálnej zdržanlivosti. Povinnosť sexuálnej zdržanlivosti sa týkala osôb spojených s kultom. Jej porušenie sa trestalo smrťou. Konkrétne, trest smrti sa ukladal:

- a) kňazom, ktorí príležitostne porušili povinnosť sexuálnej zdržanlivosti;⁸⁸⁴
- b) kňazom, ktorí určitý čas žili s nejakou ženou v konkubináte.⁸⁸⁵

Kňaz, ktorý bol pristihnutý s nejakou ženou pri sexuálnom styku, bol na neverejnom mieste (v tajnosti) ubitý palicou na smrť a jeho mŕtvola bola spálená. Dom, v ktorom býval, bol zrovnaný so zemou a jeho majetok skonfiškoval štát/tlatoani.⁸⁸⁶

Osoba, ktorá vedela, že nejaký kňaz porušil povinnosť sexuálnej zdržanlivosti, avšak ho neudala, bola popravená.⁸⁸⁷

Ak kňažka alebo mladá nevydatá žena patriaca k pipiltin súložila s mužom, bola nabodnutá na kôl a potom upálená; rovnakým spôsobom bol popravený muž, s ktorými súložila.⁸⁸⁸

Porušenie zákazu stykať sa s osobami opačného pohlavia. Muž, ktorý sa potajomky vkradol do priestorov, v ktorých sa zdržiavali a vzdelávali dievčatá patriace k pipiltin, bol popravený. Rovnaký osud čakal dievča, ktoré do týchto priestorov vpustilo nejakého muža.⁸⁸⁹

Kňažkám, ženám zasväteným bohu (?), ako aj dievčatám patriacim k pipiltin, ktorých výchova sa ešte neskončila, bolo zakázané zhovárať sa osamote s mužmi. Porušenie tohto zákazu sa trestalo smrťou.⁸⁹⁰

Homosexualita. Kto udržiaval sexuálny vzťah s osobou rovnakého pohlavia, bol popravený.⁸⁹¹ Homosexuálnych mužov popravovali takto: muža, ktorý mal pri homosexuálnom styku „aktívnu úlohu“, napichli na kôl a zasypali popolom, aby sa zadusil; mužovi „s pasívnou úlohou“ vytrhli vnútornosť cez análny otvor.⁸⁹² Homosexuálne ženy ubili palicou na smrť.⁸⁹³

⁸⁸⁴ Nezahualcoyotlov zákon č. 14 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 171. TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 214 – 215.

⁸⁸⁵ Nezahualcoyotlovo nariadenie č. 10 cit. in: IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas, I.*, s. 385.

⁸⁸⁶ Libro de Oro..., zákon č. 23 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 187.

⁸⁸⁷ Tamže.

⁸⁸⁸ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 19.

⁸⁸⁹ ZORITA, *Breve y Sumaria Relación...*, s. 56.

⁸⁹⁰ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 14.

⁸⁹¹ Tamže.

⁸⁹² Nezahualcoyotlov zákon č. 15 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 172.

⁸⁹³ Libro de Oro..., zákon č. 22 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 186.

Ak muž alebo žena nosili šaty opačného pohlavia (transvestizmus), boli popravení obesením.⁸⁹⁴

Kňaz, ktorý udržiaval sexuálny vzťah s osobou rovnakého pohlavia, bol odsúdený na trest smrti upálením zaživa.⁸⁹⁵

Znásilnenie. Kto znásilnil ženu⁸⁹⁶ alebo muža,⁸⁹⁷ bol odsúdený na trest smrti.⁸⁹⁸ Skutková podstata trestného činu znásilnenia sa však nepovažovala za naplnenú, ak obeť násilníka mala povest' „ľahkej ženy“, resp. ak bola prostitútkou.⁸⁹⁹

Incest. Za incest sa považovala:

- a) súlož medzi príbuznými v priamej línii;⁹⁰⁰
- b) súlož medzi súrodencami;⁹⁰¹
- c) súlož nevlastného otca, resp. matky s nevlastnou dcérou, resp. synom;⁹⁰²
- d) súlož medzi svokrom a nevestou, resp. svokrou a zaťom;⁹⁰³
- e) súlož medzi mužom a ženou, ktorých manželstvo bolo rozvedené.⁹⁰⁴

Osoby, ktoré sa dopustili incestu, boli popravené, a to obesením alebo ubitím palicou na smrť.⁹⁰⁵

Matka, ktorá dobrovoľne súložila so svojím synom, alebo dcéra, ktorá dobrovoľne súložila so svojím otcom, boli popravené spolu s mužmi, s ktorými súložili. Ak však tieto ženy s incestnou súložou nesúhlasili, nebol im uložený žiadny trest, pričom popravení boli iba muži, ktorí ich donútili súložiť.⁹⁰⁶

Cudzoložstvo (tetlaximaliztli⁹⁰⁷). Cudzoložstvo bolo chápané ako sexuálne stykanie sa vydatej ženy so slobodným alebo ženatým mužom, iniciované jednou z týchto osôb.⁹⁰⁸ V Texcocu hrozil za cudzoložstvo, ktorého sa dopustil pilli s vydatou ženou patriacou k macehualtin, miernejší trest, ako za cudzoložstvo, ktorého sa dopustil macehualli s vydatou ženou patriacou k pipiltin.⁹⁰⁹ Z tejto i ďalších právnych úprav je zrejmé, že zásada, podľa

⁸⁹⁴ TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 380.

⁸⁹⁵ Libro de Oro..., zákon č. 41 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 189.

⁸⁹⁶ SAHAGÚN, *Historia...*, II, s. 709.

⁸⁹⁷ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 133.

⁸⁹⁸ Tamže, s. 132.

⁸⁹⁹ Tamže.

⁹⁰⁰ Tamže.

⁹⁰¹ TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 380.

⁹⁰² ALBA, *Estudio comparado...*, s. 19.

⁹⁰³ Tamže.

⁹⁰⁴ Tamže, s. 20.

⁹⁰⁵ Tamže, s. 19.

⁹⁰⁶ Libro de Oro..., zákony č. 30 a 32 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 188.

⁹⁰⁷ MOLINA, *Vocabulario en lengua castellana y mexicana...*, s. 4 verso.

⁹⁰⁸ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 20.

⁹⁰⁹ TRIGGER, *Understanding Early Civilizations...*, s. 235.

ktorej sa páchatel'om trestných činov patriacich k pipiltin ukladali sprísnené tresty, sa uplatňovala iba v niektorých prípadoch, a teda iba obmedzene.

Pohlavný styk muža a konkubíny iného muža sa za cudzoložstvo nepovažoval, okrem ak cudzoložnica (konkubína) žila v konkubináte s mužom, ktorého podviedla, určitý dlhší čas, čo podľa aztéckeho rodinného práva znamenalo, že sa *via facti* stala z konkubíny mužovou manželkou.⁹¹⁰

Cudzoložstvo ako závažný trestný čin nesmelo zostať nepotrešané, preto ak aj podvedený manžel odpustil nevernej manželke a jej milencovi, určitý, hoci miernejší trest musel byť obom páchatel'om uložený,⁹¹¹ t. j. cudzoložníci neboli odsúdení na smrť, ale ani nezostali bez trestu.

Manžel, ktorý pristihol svoju manželku a jej milenca *in flagrante delicto*, nemal právo „vziať spravodlivosť do svojich rúk“ a oboch svojpomocne potrestať, prípadne usmrtiť, keďže stíhanie a trestanie delikventov bolo monopolom štátu/vládcu. Preto ak podvedený manžel usmrtil nevernú manželku, či už po tom, ako ju pristihol s milencom, alebo preto, že ju podozrieval z nevery na základe „rečí“, ktoré sa šírili v jeho okolí, bol popravený.⁹¹²

Cudzoložníci pristihnutí *in flagrante delicto* boli popravení, nie však, ako bolo práve uvedené, v rézii podvedeného manžela, ale štátnej moci/súdu. Poprave cudzoložníkov teda predchádzal súdny (trestný) proces. Poprava cudzoložnice a jej milenca prebehla verejne – na námestí⁹¹³ a uskutočnila sa napr. tak, že im rozmliaždili hlavy medzi dvoma veľkými kameňmi.⁹¹⁴

Ak manžel síce nepristihol svoju manželku s milencom *in flagrante delicto*, avšak na základe „rečí“, ktoré sa šírili v jeho okolí, pojal podozrenie, že mu manželka nie je verná, ktoré sa neskôr (v trestnom procese) ukázalo ako opodstatnené, neverná manželka a jej milenec boli popravení obesením.⁹¹⁵

Ak manželka, ktorá sa dopustila (resp. určitý čas dopúšťala) cudzoložstva, zavraždila svojho manžela, bola odsúdená na trest smrti obesením.⁹¹⁶ Ak manžela zavraždil jej milenec, bol popravený, a to upálením zaživa na verejnom mieste; aby sa utrpenie popravovaného ešte zvýšilo, pri tom, ako ho pohlcovali plamene, striekala sa naňho voda a sypala soľ.⁹¹⁷

⁹¹⁰ Libro de Oro..., zákon č. 38 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 189.

⁹¹¹ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 20.

⁹¹² Libro de Oro..., zákon č. 36 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 189.

⁹¹³ Nezahualcoyotlovo nariadenie č. 1 cit. in: IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas, I*, s. 385.

⁹¹⁴ TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 166.

⁹¹⁵ Nezahualcoyotlovo nariadenie č. 1 cit. in: IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas, I*, s. 385.

⁹¹⁶ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 20.

⁹¹⁷ Nezahualcoyotlov zákon č. 11 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 171.

Ak cudzoložníci patrili k pipiltin, boli odsúdení na trest smrti, ktorý sa vykonal ubitím palicou na smrť. Po skončení popravy sa telá popravených spálili.⁹¹⁸

Ak sa niekto dopustil cudzoložstva s manželkou tlatoaniho, bol odsúdený na trest smrti zaškrtením a jeho dom zbúrali.⁹¹⁹

Stojí za zmienku, že na riadne dokázanie spáchania cudzoložstva v trestnom procese nestačilo obvinenie vznesené (údajne) podvedeným manželom, ale bolo potrebné, aby sa neverná manželka a jej milenec k spáchaniu cudzoložstva priznali. Ich priznanie sa pritom mohlo získať tortúrou, čo z dnešného hľadiska relativizuje jeho hodnovernosť ako dôkazu; na druhej strane samotné priznanie obžalovaných cudzoložníkov na ich odsúdenie súdom (na smrť) nepostačovalo – ich vinu museli potvrdiť aj svedkovia –,⁹²⁰ čo zase dokladá istú vypelosť aztéckeho trestného procesu, resp. spomenuté systematické úsilie aztéckych sudcov dôkladne preveriť okolnosti pojednávaných prípadov.

TRESTNÉ ČINY PROTI PORIADKU V RODINÁCH

K trestným činom narúšajúcim poriadok v rodinách patrili viaceré skutky, ktorých sa dopúšťali deti voči svojim rodičom.

Kto sa vážne vyhrážal svojmu otcovi alebo matke, kto svojich rodičov urazil, resp. na nich svojím správaním uvrhol potupu, alebo kto na svojich rodičov vztiahol ruku, bol odsúdený na smrť a zároveň bol aj vydedený, aby jeho potomkovia nemohli zdediť majetok jeho rodičov.⁹²¹

Synovia z rodín patriacich k pipiltin, ktorí sa správali arogantne k svojim rodičom, boli poslaní do dočasného vyhnanstva.⁹²²

Kto premrhal majetok, ktorý zdedil po svojich rodičoch, bol, ak išlo o macehualliho, potrestaný zotročením, ak však išlo o pilliho, bol odsúdený na trest smrti zaškrtením.⁹²³

Ak sa dcéry z rodín patriacich k pipiltin „zle“ (?) správali, boli popravené.⁹²⁴

Syn, ktorý predal nejaký majetok, ktorý vlastnili jeho rodičia, bez ich súhlasu, bol, ak išlo o macehualliho, potrestaný zotročením, ak však išlo o pilliho, bol odsúdený na trest smrti obesením, ktorý sa vykonal na neverejnom mieste (v utajení).⁹²⁵

⁹¹⁸ Nezahualcoyotlov zákon. In: IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas*, II, s. 102.

⁹¹⁹ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 20.

⁹²⁰ Libro de Oro..., zákon č. 35 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 188 – 189.

⁹²¹ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 14. Nezahualcoyotlov zákon č. 16 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 172.

⁹²² KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 136.

⁹²³ Tamže.

⁹²⁴ Nezahualcoyotlovo nariadenie č. 7 cit. in: IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas*, I, s. 385.

⁹²⁵ Libro de Oro..., zákon č. 1 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 183.

TRESTNÉ ČINY PROTI SLOBODE A BEZPEČNOSTI ĽUDÍ

Kto sa pokúsil zabrániť, aby otrok určitým osobitným spôsobom získal slobodu, a pritom nebol vlastníkom otroka alebo synom vlastníka otroka, potrestal sa zotročením.⁹²⁶

Pod osobitným spôsobom vyslobodenia sa z otroctva sa myslí útek otroka z trhoviska, na ktorom ho jeho vlastník chcel predat'. Išlo o jeden z legálnych spôsobov, ktorými otroci mohli získať slobodu. Každý, kto sa pokúsil zadržat' utekajúceho otroka, a nebol jeho vlastníkom, prípadne vlastníkovým synom, bol zotročený.⁹²⁷

Kto predal do otroctva cudzie dieťa, ktoré „sa zatúlalo“ (stratilo), t. j. dieťa, ktoré sa práve nenachádzalo pod dozorom svojich rodičov, bol zotročený. Ak páchatel' mal nejaký majetok, súd mu ho zhabal a následne rozdelil medzi dieťa (zastúpené matkou), osobu, ktorá dieťa kúpila v dobrej viere (t. j. nazdávajúc sa, že bola splnená podmienka legálneho predaja dieťaťa do otroctva, ktorou bol súhlas rodičov a spravidla aj súhlas súdu), a osobu, ktorá odhalila (oznámila) nezákonný predaj dieťaťa do otroctva (ak predaj odhalilo viac osôb, príslušný podiel z majetku odsúdenca sa rozdelil medzi všetky tieto osoby).⁹²⁸ Ak však páchatel' tohto trestného činu nemal majetok, súd rozdelil medzi uvedené osoby sumu, za ktorú ho predal do otroctva.⁹²⁹

Ak bolo dieťa predané do otroctva spoločne viacerými osobami (= spolupáchateľmi), každá z týchto osôb bola potrestaná rovnako ako páchatel', ktorý sám predal stratené dieťa.⁹³⁰

Kto sa násilím zmocnil cudzieho dieťaťa (uniesol dieťa) s úmyslom predat' ho do otroctva, bol popravený zaškrtením.⁹³¹

Nosenie zbraní na území Tenochtitlanu sa trestalo, keďže v meste mohli zbrane nosiť iba telesní strážcovia tlatoaniho a poľovníci.⁹³²

TRESTNÉ ČINY PROTI ŽIVOTU A ZDRAVIU ĽUDÍ

Trestné činy proti životu a zdraviu mali charakter fyzického násillia, ktoré osobe, voči ktorej smerovalo, spôsobilo smrť alebo telesnú ujmu. Patrili k nim tieto trestné činy:

Ruvačka. Účasť na ruvačke sa trestala uväznením na určitý čas. Účastník ruvačky, ktorý zranil jej iného účastníka, bol povinný uhradiť náklady spojené s jeho liečením; ak mu pri ruvačke zničil odev, bol povinný obstarat' mu nový. Ak sa ruvačka odohrala na trhovisku

⁹²⁶ DURÁN, *Historia...*, II, s. 192. TORQUEMADA, *Monarquía Indiana...*, s. 567.

⁹²⁷ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 75 – 76.

⁹²⁸ Tamže, s. 131 – 132. Porovnaj aj Libro de Oro..., zákony č. 11, 50 a 61 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 185, 192, 194 – 195.

⁹²⁹ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 17.

⁹³⁰ Libro de Oro..., zákony č. 50 a 61 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 192, 194 – 195.

⁹³¹ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 132.

⁹³² ALBA, *Estudio comparado...*, s. 17.

či inom verejnom mieste, jej účastníkom bol uložený prísnejší trest, ktorým mohol byť aj trest smrti, ak ruvačka nejakým závažnejším spôsobom narušila verejný poriadok.⁹³³

Spôsobenie telesnej ujmy inému. Kto inému spôsobil telesnú ujmu, bol potrestaný uväznením na určitý čas. Musel tiež uhradiť náklady spojené s liečbou osoby, ktorej spôsobil telesnú ujmu.⁹³⁴

Vražda (temictiliztli⁹³⁵) Kto iného úmyselne usmrtil, bol odsúdený na trest smrti,⁹³⁶ ktorý, ako už vieme, sa mohol vykonať rôznymi spôsobmi. V jednom prípade však mohol byť trest smrti zmiernený na trest zotročenia: ak vdova po zavraždenom mužovi odpustila jeho vrahovi, vrah sa stal jej otrokom⁹³⁷ a bol povinný obstarávať jej svojou prácou živobytie,⁹³⁸ a to pravdepodobne až do jej smrti.

Trestné právo upravovalo aj osobitné spôsoby spáchania vraždy (moderne sa hovorí o kvalifikovaných skutkových podstatách trestného činu vraždy):

- a) Kto iného zavraždil podaním otráveného nápoja, bol odsúdený na trest smrti obesením;⁹³⁹
- b) Kto iného zavraždil „čarováním“, bol odsúdený na trest smrti a na trest prepadnutia majetku.⁹⁴⁰
- c) Kto iného zavraždil podaním jedu, bol odsúdený na trest smrti, ktorý sa vykonal ubitím palicou na smrť. Ak však otrávil cudzieho otroka, stal sa otrokom vlastníka zavraždeného otroka.⁹⁴¹ V tomto prípade, ako je zrejmé, bolo zotročenie páchatel'a prostriedkom náhrady škody.

Usmrtenie iného z nedbanlivosti. Existenciu tohto trestného činu potvrdzuje napr. nasledujúca právna úprava: ak tehotná otrokyňa zomrela pri pôrode, muž, ktorý ju priviedol do iného stavu, sa stal otrokom jej vlastníka a nahradil tak škodu, ktorá mu vznikla smrťou otrokyne (táto úprava sa uplatňovala najmä vtedy, ak pri pôrode zomrela otrokyňa, ktorá ešte nemala dostatočný vek na pohlavný život a materstvo).⁹⁴²

⁹³³ MENDIETA Y NÚÑEZ, *El derecho precolonial*. s. 68 – 69.

⁹³⁴ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 18.

⁹³⁵ MOLINA, *Vocabulario en lengua mexicana y castellana...*, s. 63 verso.

⁹³⁶ TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 166.

⁹³⁷ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 19.

⁹³⁸ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 131.

⁹³⁹ Libro de Oro..., zákon č. 28 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 188.

⁹⁴⁰ Nezahualcoyotlovo nariadenie č. 15 cit. in: IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas, I*, s. 386.

⁹⁴¹ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 19.

⁹⁴² Porovnaj Libro de Oro..., zákony č. 6, 10 a 63 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 184, 185, 195.

Interrupcia. Budúca matka, ktorá si zámerne vyvolala potrat, bola popravená. Popravená bola aj osoba, ktorá tehotnej žene obstarala prostriedok na vyvolanie potratu alebo na nej uskutočnila interrupčný zákrok.⁹⁴³

TRESTNÉ ČINY PROTI MAJETKU

K trestným činom proti majetku patrili trestné činy, ktorými ich páchatelia protiprávne získali nejaké majetkové hodnoty. Išlo o nasledujúce trestné činy:

*Krádež (ychtequiliztli*⁹⁴⁴). Rozlišovali sa menej závažná a závažná krádež.

Páchatel' menej závažnej krádeže sa stal otrokom osoby, ktorú okradol.⁹⁴⁵ Ak táto osoba nemala záujem vlastniť ho ako otroka, bol predaný do otroctva tretej osobe, pričom okradnutá osoba si ponechala výťažok z jeho predaja.⁹⁴⁶ Zlodej však bol zotročený len vtedy, ak odcudzenú vec ešte nespotreboval alebo nepredal, resp. ak ju vrátil jej vlastníkovi, prípadne ak vlastníkovi vyplatil jej hodnotu;⁹⁴⁷ v opačnom prípade bol odsúdený na smrť.⁹⁴⁸

V niektorých prípadoch sa však páchatel' menej závažnej krádeže trestal iba pokutou, a to za predpokladu, že ju mohol uhradiť, či už sám alebo s pomocou rodiny.⁹⁴⁹ Ak úhrada pokuty nebola možná, potrestal sa zlodej aj v týchto prípadoch zotročením.⁹⁵⁰ Konkrétne sa pokutou trestala krádež vecí malej hodnoty ako napr. šťavy pochádzajúcej z najviac 20 kusov agáve,⁹⁵¹ rybárskej siete⁹⁵² alebo člnu.⁹⁵³ Pokuta, na ktorej uhradenie bol zlodej v týchto prípadoch odsúdený, sa rovnala dvojnásobku hodnoty odcudzených vecí,⁹⁵⁴ pričom určitá časť pokuty pripadla okradnutej osobe a určitá časť štátu.⁹⁵⁵ Pokuta mala teda dvojakú funkciu – bola reparačnou (súkromnoprávnou) sankciou, t. j. odškodným poskytnutým okradnutej osobe, a zároveň aj represívnu (verejnoprávnou, trestnoprávnou) sankciou, t. j. trestom vo vlastnom zmysle.

Pokutu bolo možné uhradiť napr. odovzdaním určitého množstva látok,⁹⁵⁶ ktoré plnili funkciu nemonetárnych výmenných ekvivalentov.

⁹⁴³ Libro de Oro..., zákon č. 40 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 189.

⁹⁴⁴ MOLINA, *Vocabulario en lengua castellana y mexicana...*, s. 72 verso.

⁹⁴⁵ Nezahualcoyotlovo nariadenie č. 18 cit. in: IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas, I*, s. 386.

⁹⁴⁶ Tamže.

⁹⁴⁷ Libro de Oro..., zákon č. 60 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 194.

⁹⁴⁸ Libro de Oro..., zákon č. 47 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 191.

⁹⁴⁹ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 140.

⁹⁵⁰ Tamže.

⁹⁵¹ Libro de Oro..., zákon č. 2 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 184;

⁹⁵² Libro de Oro..., zákon č. 4 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 184.

⁹⁵³ Libro de Oro..., zákon č. 5 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 184.

⁹⁵⁴ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 22.

⁹⁵⁵ VAILLANT, G. C.: *Aztékové*. Praha: Orbis, 1974, s. 93.

⁹⁵⁶ Libro de Oro..., zákony č. 2, 4 a 5 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 184.

Páchateľ krádeže, ktorá mala závažný charakter, bol popravený.⁹⁵⁷ Za závažnú krádež sa považovalo:

- a) ak bola krádež spáchaná na trhovisku.⁹⁵⁸ Ak sa niekto dopustil krádeže na trhovisku, trest smrti na ňom vykonali spoločne osoby, ktoré na tomto trhovisku predávali, a to tak, že zlodeja ukameňovali alebo utkli palicami na smrť.⁹⁵⁹ V tomto prípade sa teda výnimočne uplatnil svojpomocný výkon trestu súkromnými osobami;
- b) ak bola krádež spáchaná vo vnútri chrámu;⁹⁶⁰
- c) ak si zlodej uľahčil prístup k veci, ktorú chcel odcudziť, tým, že uspávacím nápojom uspal osobu, ktorá k nej mala vlastnícky alebo iný vzťah (napr. vec strážila);⁹⁶¹
- d) ak si zlodej uľahčil prístup k veci, ktorú chcel odcudziť, tým, že čarodejníckymi úkonmi uspal osobu, ktorá k nej mala vlastnícky alebo iný vzťah.⁹⁶² Hoci by sa mohlo zdať, že páchanie krádeží pomocou čarodejníckych úkonov bolo výplodom nahuaskej predstavivosti, López Austin ukázal, že „zlí“ čarodejníci – zlodeji (*temacpalitotique*) reálne existovali. Tieto osoby z vlastnej iniciatívy, prípadne preto, že si ich na to niekto (potajme) najal, v noci prenikali do súkromných domov a „čarováním“ (v praxi pomocou drog) si podrobovali ich obyvateľov, ktorých potom okradli a prípadne aj znásilnili (avšak neusmrtili). Toto ich konanie pritom nemotivovala iba túžba zmocniť sa cudzieho majetku alebo mať pohlavný styk; išlo skôr o praktizovanie určitej mágie, majúcej za cieľ ovládať ľudí a inšpirovanej, ako aj aktívne podporovanej niektorými významnými bohmi, napr. *Tezcatlipocom*. Tejto mágie sa ľudia veľmi obávali, a preto jej protagonistov spomedzi seba natrvalo vylúčili a určitými opatreniami sa aj bránili ich „čarovaniu“ (napr. ponorili do umývadla obsidiánové zrkadlo a spoliehali sa, že ak sa čarodejník nakloní nad umývadlo, zrkadlo znetvorí odraz jeho tváre vo vode, čo ho odplaší); čo je však zaujímavé, k štátno-mocenskému potrestaniu čarodejníkov – zlodejov prišlo až keď dosiahli určitý vyšší vek (najskôr boli potupení ostrihaním vlasov dohola a potom popravení lapidáciou), a to preto, že ich mágia, hoci bola spoločensky nežiaduca, sa zrejme do určitej miery tolerovala, keďže bola spojená s významnými bohmi;⁹⁶³

⁹⁵⁷ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 138.

⁹⁵⁸ TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 381.

⁹⁵⁹ Libro de Oro..., zákony č. 17 a 48 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 186, 191.

⁹⁶⁰ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 21.

⁹⁶¹ Tamže.

⁹⁶² Libro de Oro..., zákon č. 26 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 187.

⁹⁶³ Bližšie pozri LÓPEZ AUSTIN, A.: Los temacpalitotique. Brujos, profanadores, ladrones y violadores. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 6, 1966, s. 97 – 117.

- e) ak páchatel' pri krádeži prekonal nejakú hmotnú prekážku použitím sily (niekam sa vlámal).⁹⁶⁴ Naproti tomu zlodej, ktorý sa do domu, v ktorom kradol, nevlámal (t. j. bol doň vpustený obyvateľmi domu), nebol potrestaný smrťou, iba zotročením;⁹⁶⁵
- f) ak sa páchatel' dopustil krádeže na opustenom (neobývanom) mieste;⁹⁶⁶
- g) krádež poľnohospodárskych plodín,⁹⁶⁷ predovšetkým krádež kukuričných klasov v počte 20 a viac kusov.⁹⁶⁸ Ak zlodej odcudzil menej ako 20 kukuričných klasov, nebol popravený, iba zaplatil pokutu.⁹⁶⁹ Na druhej strane trestný čin krádeže nespáchal pocestný, ktorý si na zahnanie hladu odtrhol niekoľko (nie však viac ako 20) klasov kukurice, ktorá bola vysadená pozdĺž okrajov ciest.⁹⁷⁰
- h) krádež určitého väčšieho množstva vecí alebo vecí s určitou vyššou ekonomickou hodnotou alebo prestížnych predmetov, spáchaná na obývaných alebo neobývaných miestach;⁹⁷¹
- i) lúpež. Kto iného prepadol na ceste s úmyslom odcudzit' veci, ktoré mal prepadnutý pri sebe, bol odsúdený na trest smrti ukameňovaním, a to bez ohľadu na to, či sa mu osobu, ktorú prepadol, aj skutočne podarilo okradnúť, alebo nie.⁹⁷² V tomto prípade bol teda páchatel' trestne zodpovedným nielen za dokonaný trestný čin, ale už za pokus trestný čin spáchať. Ak sa lúpežník vydával za vyslanca tlatoaniho, trest smrti, ktorý mu bol uložený, sa vykonal obesením.⁹⁷³

Zdá sa, že majetok štátnych inštitúcií a elít podliehal zvýšenej trestnoprávnej ochrane. Napríklad zlodej, ktorý odcudzil kukuričné klasy dozreté na pozemku chrámu alebo pilliho, musel byť potrestaný zotročením, a to aj vtedy, ak počet klasov, ktoré odcudzil, bol menší ako 20,⁹⁷⁴ a aj vtedy, ak by bol mohol uhradiť pokutu, aby predišiel svojmu zotročeniu.

Špecifickým druhom krádeže bola krádež dreva. Kto si z lesa priniesol viac dreva, ako bolo povolené, prípadne bez povolenia zoťal strom, bol popravený.⁹⁷⁵ Táto právna úprava bola zrejme reakciou na značný úbytok lesov v Mexickom údolí.

⁹⁶⁴ Nezahualcoyotlov zákon. In: IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas, II*, s. 102.

⁹⁶⁵ Tamže.

⁹⁶⁶ Tamže.

⁹⁶⁷ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 21.

⁹⁶⁸ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 138.

⁹⁶⁹ Libro de Oro..., zákon č. 13 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 185.

⁹⁷⁰ Libro de Oro..., zákon č. 49 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 191.

⁹⁷¹ Nezahualcoyotlov zákon. In: IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas, II*, s. 102.

⁹⁷² Libro de Oro..., zákon č. 18 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 186.

⁹⁷³ Libro de Oro..., zákon č. 29 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 188.

⁹⁷⁴ Libro de Oro..., zákon č. 64 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 195.

⁹⁷⁵ TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 165.

Na záver výkladu o krádeži možno ešte uviesť, že v bežnom živote bolo jej spáchanie nekompromisne trestané (ako sme práve videli), avšak v niektorých rituálnych kontextoch, sa tolerovala, resp. bola normálnou súčasťou rituálu.

Sprenevera. Sprenevery sa dopustil:

- a) kto scudzil alebo si privlastnil pozemok, ktorý mu bol zverený do správy;⁹⁷⁶
- b) poručník, ktorý disponoval s majetkom poručenca spôsobom, ktorý mu umožňoval sa z tohto majetku protiprávne obohatiť;⁹⁷⁷
- c) poručník, o ktorom vyšlo najavo, že svoju povinnosť spravovať majetok poručenca nevykonáva s dostatočnou starostlivosťou;⁹⁷⁸

Páchateľ, ktorý spáchal trestný čin sprenevery spôsobom uvedeným v bode a), bol ztročený,⁹⁷⁹ páchateľ, ktorý sa sprenevery dopustil v pozícii poručníka, bol popravený.⁹⁸⁰

Podvod. Za podvod sa považovalo:

- a) Ak niekto dvakrát po sebe predal tú istú hnutel'nú vec alebo pozemok.⁹⁸¹

V tomto prípade sudca uložil páchateľovi trest podľa vlastného uváženia.⁹⁸²

Vlastníkom dvakrát predaného pozemku sa stala osoba, ktorá ho kúpila ako prvá v poradí⁹⁸³ (princíp *prior tempore potior iure*). Cena, ktorú za už predaný pozemok, zaplatil druhý kupujúci, mu nebola vrátená.⁹⁸⁴

- b) Ak niekto dvakrát po sebe predal do (dočasného) otroctva sám seba alebo svojho potomka.

V tomto prípade bol otrok vrátený osobe, ktorá ho kúpila ako prvá v poradí⁹⁸⁵ (princíp *prior tempore potior iure*), pričom druhému kupujúcemu nebola vrátená kúpna cena, ktorú zaplatil za už predaného otroka.⁹⁸⁶

- c) Ak niekto nevrátil hnutel'nú vec, ktorú si vypožičal od iného (hoci mu ju výslovne prisľúbil vrátiť); v tomto prípade bol páchateľ ztročený.⁹⁸⁷

- d) Ak niekto predal majetok inej osoby.⁹⁸⁸

⁹⁷⁶ Libro de Oro..., zákon č. 56 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 193.

⁹⁷⁷ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 22.

⁹⁷⁸ Libro de Oro..., zákon č. 52 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 192.

⁹⁷⁹ Libro de Oro..., zákon č. 56 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 193.

⁹⁸⁰ Libro de Oro..., zákon č. 52 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 192.

⁹⁸¹ Nezahualcoyotlovo nariadenie č. 20 cit. in: IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas, I*, s. 386.

⁹⁸² Tamže. (Porovnaj absenciu sankcie v texte nariadenia.)

⁹⁸³ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 23.

⁹⁸⁴ Nezahualcoyotlovo nariadenie č. 20 cit. in: IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas, I*, s. 386.

⁹⁸⁵ Libro de Oro..., zákon č. 9 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 185. Nezahualcoyotlovo nariadenie č. 19 cit. in: IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas, I*, s. 386.

⁹⁸⁶ Tamže.

⁹⁸⁷ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 23.

⁹⁸⁸ Tamže.

e) Ak niekto predal vec, ktorú si prenajal od iného; v tomto prípade bol páchatel' zotročený.⁹⁸⁹

Spôsobenie škody na cudzom majetku. Škodu na cudzom majetku spôsobil napríklad:

- a) kto na poli inej osoby obral kukuricu, ktorej plody ešte neboli dozreté; v tomto prípade bol páchatel' popravený;⁹⁹⁰
- b) kto zavraždil otroka inej osoby. V tomto prípade sa páchatel' stal otrokom vlastníka zavraždeného otroka,⁹⁹¹ takže jeho trest mal funkciu naturálnej reštitúcie. Podobne muž, ktorý priviedol otrokyňu inej osoby do druhého stavu, a táto otrokyňa pri pôrode zomrela, bol zotročený v prospech vlastníka zosnulej otrokyne.⁹⁹² Ak však otrokyňa pri pôrode nezomrela, ale utrpela ujmu na zdraví, muž, ktorý ju priviedol do druhého stavu, bol povinný uhradiť náklady spojené s jej liečením.⁹⁹³ Dieťa, ktoré otrokyňa porodila, bolo slobodné, pričom jeho otec mal právo si ho odvieť a vychovávať.⁹⁹⁴
- c) kto vytrhal, resp. obral kukuricu vysadenú na pozemku, o ktorého vlastníctvo sa viedol spor. Ak jeden zo sporiacich sa vysadil na pozemku kukuricu a druhý mu ju vytrhal, resp. obral jej dozreté plody, tomu, ktorý kukuricu vytrhal, sa uložil kuriózný zneuč'ujúci trest – kukuricu, ktorú poničil, resp. obral, si musel zavesiť na krk a s týmto nákladom potom chodiť dookola po trhovisku.⁹⁹⁵ Nie je bez zaujímavosti, že tento trest sa ukladal bez ohľadu na to, či bol páchatel'om pilli alebo macehualli.⁹⁹⁶

Falšovanie mier. Falšovanie mier sa trestalo smrťou.⁹⁹⁷

Protiprávne nadobudnutie pôdy. Kto sa pofidérnym, resp. nelegálnym spôsobom, najmä zneužitím svojej úradnej moci či svojho vyššieho spoločenského postavenia, zmocnil väčšieho kusu cudzej pôdy, alebo kto získal nejakú pôdu posunutím predmetov, ktoré slúžili na vyznačenie hraníc pozemkov, bol popravený, a to bez ohľadu na to, či patril k pipiltin alebo k macehualtin.⁹⁹⁸ Je otázne, do akej miery boli protiprávne nadobudnutia pôdy trestané. Napríklad, v Tenochtitlane, ako sme videli v 3. kapitole, si rodiny svoje pozemky rozširovali na úkor verejných ciest, čo ich lemovali, pričom štát, ako sa zdá, do toho nezasahoval.

⁹⁸⁹ Tamže.

⁹⁹⁰ Libro de Oro..., zákon č. 14 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 185.

⁹⁹¹ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 137.

⁹⁹² Tamže.

⁹⁹³ Libro de Oro..., zákon č. 6 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 184.

⁹⁹⁴ Libro de Oro..., zákon č. 10 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 185.

⁹⁹⁵ Nezahualcoyotlovo nariadenie č. 3 cit. in: IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas, I*, s. 385.

⁹⁹⁶ Porovnaj tamže.

⁹⁹⁷ MENDIETA Y NÚÑEZ, *El derecho precolonial*, s. 66.

⁹⁹⁸ Nezahualcoyotlove nariadenia č. 4 a 8 cit. in: IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas, I*, s. 385.

Právne postavenie jednotlivcov v sfére súkromného práva

V tejto časti práce sa zaoberám postavením aztéckeho človeka v rámci sociálnych vzťahov, ktoré v modernej spoločnosti upravuje tzv. súkromné právo. Ide – u Aztékov, ale aj dnes – o medziľudské vzťahy, napr. o zmluvy či dohody, ktoré jednotlivci (súkromné osoby) vytvárajú, menia či rušia vo väčšej alebo menšej miere samostatne, t. j. nezávisle na štátnej moci, resp. v súlade so svojimi individuálnymi potrebami, záujmami a cieľmi; z rozsahu, v ktorom a z podmienok, za ktorých jednotlivci uvedené môžu, resp. nemôžu uskutočňovať, ako aj z ich pozície vo verejnej, politickej sfére, t. j. z ich relácie k štátu a jeho moci, vyplýva ich určitý celkový právny status, ktorý sa moderne zastrešuje pojmom „právna subjektivita“, t. j. jednotlivci sú právnymi subjektmi alebo osobami v právnom zmysle. Právna subjektivita má dve stránky, a to – pasívnu a aktívnu. Pasívnou stránkou sa chápe fakt, že jednotlivec je spôsobilý mať práva a povinnosti, a to najmä preto, že mu patrí osobná sloboda. Z toho ďalej vyplýva, že jednotlivec je subjekt, a nie objekt práva, resp. že je osobou, a nie vecou, prípadne otrokom, čo, pravda, v minulosti pre mnohých neplatilo (porovnaj inštitúcie ako boli otroctvo, poddanstvo či nevoľníctvo). Aktívnu stránkou právnej subjektivity sa rozumie spôsobilosť na právne úkony, t. j. možnosť jednotlivca konať s právnymi účinkami (zakladať, meniť a rušiť právne vzťahy a tým získavať, modifikovať či strácať svoje práva a povinnosti), ako aj jej náprotivok – spôsobilosť na protiprávne úkony, t. j. zodpovednosť jednotlivca za ním spáchané delikty. Spôsobilosť na právne, ako aj protiprávne úkony môže podliehať viacerým obmedzeniam, napr. vekovým (stanovenie minimálneho veku na uzavretie manželstva, nepotrestanie delikventa, ktorý ešte nedosiahol určitý vek a i.) alebo z hľadiska pohlavia (ženy v minulosti nemohli uskutočňovať mnohé právne úkony, prípadne ich mohli uskutočňovať len s predchádzajúcim povolením otca či manžela a pod.).

Okruhy súkromnoprávných vzťahov sa podľa svojho charakteru zaraďujú do relatívne samostatných (avšak vzájomne prepojených) odvetví súkromného práva, ktorými sú: osobné právo (upravuje právnu subjektivitu); rodinné právo (upravuje osobné a majetkové vzťahy medzi členmi rodín, resp. príbuznými); dedičské právo (upravuje prechod majetkových práv a povinností poručiteľa, t. j. zosnulej osoby na jej dedičov); vecné právo (upravuje panstvo ľudí nad vecami/majetkami); a záväzkové (obligačné) právo (upravuje vzájomné vzťahy osôb, ktoré sa všeobecne označujú pojmami „veriteľ“ a „dlžník“; konkrétne patria k týmto vzťahom napr. kúpa/predaj, zámena, pôžička, výpožička, nájom, úschova, darovanie, záväzok nahradiť spôsobenú škodu a i.).

Pojem súkromného práva, ako aj jeho vnútorné členenie boli Aztékom, samozrejme, cudzie. Na druhej strane sa v aztéckej spoločnosti vo väčšom či menšom rozsahu rozvinulo každé z odvetví súkromného práva, t. j. Aztékovia mali právne termíny, koncepcie i úpravy, ktoré by sme dnes zaradili do osobného, rodinného atď. práva. Z tohto dôvodu, ako aj v záujme istej usporiadanosti výkladu, približujem ďalej problematiku právneho postavenia aztéckeho človeka v sfére súkromného práva postupne podľa jednotlivých odvetví tohto práva, t. j. najskôr sa zaoberám tým, čo pracovne nazývam „aztécke osobné právo“, následne tým, čo pracovne nazývam „aztécke rodinné právo“ atď.

Osobné právo

Centrálnym pojmom osobného práva je, samozrejme, pojem „osoba“, ktorý v právnej rovine vystihuje najzákladnejšiu podstatu vzťahu moderného človeka k právu, t. j. fakt, že (slobodný) človek/jednotlivec je subjektom (a nie objektom) práva, resp. že má (úplnú) právnu subjektivitu (pozri vyššie). V širšej, filozoficko-antropologickej,⁹⁹⁹ psychologickej či sociologickej rovine tento pojem vyjadruje (veľmi zjednodušene povedané) to, že človek ako osoba je, po prvé, samostatnou plnohodnotnou slobodnou a racionálnou bytosťou s vlastnou jedinečnou identitou, ktorej fyzickú a morálnu integritu musia ostatné osoby rešpektovať, a po druhé, je členom spoločnosti (nositeľom určitého sociálneho statusu, vykonávateľom určitých sociálnych rolí, súčasťou určitých medziľudských vzťahov), čomu musí prispôbiť svoje uvažovanie, rozhodovanie sa a konanie, resp. svoje správanie sa smerom k iným osobám.

Z práve uvedeného vyplýva, že pojem „osoba“ nemožno voľne zamieňať s pojmom „človek“, hoci oba pojmy spolu súvisia. Dichotómia človek – osoba pritom neexistuje len v západnom myslení, ale bola známa aj Nahuom. Ako už vieme, osobou u Nahuov nebol každý človek, ale len ten, kto mal „rozumnú tvár“ a „pevné srdce“. Gayosso y Navarrette zase ukázala, že Nahuovia – podobne ako napr. starovekí Rimania – odlišovali človeka ako takého a človeka ako osobu v právnom zmysle, t. j. pre Rimanov i Nahuov bol osobou v právnom zmysle človek z hľadiska svojho právneho statusu (resp. statusov), pričom stojí za zmienku, že rímske i nahuaské právo chránilo osobu a poskytovalo jej určité výhody už v prenatálnom stave.¹⁰⁰⁰

Ďalej sa bližšie (nie však vyčerpávajúco) pozrieme na v predchádzajúcich výkladoch už sčasti priblížené, nahuaské chápanie človeka a osoby. Hoci toto chápanie malo abstraktný,

⁹⁹⁹ Bližšie pozri napr. SOKOL, J.: *Filozofická antropologie. Člověk jako osoba*. Praha: Portál, 2008, passim.

¹⁰⁰⁰ GAYOSSO Y NAVARRETTE, *Persona: naturaleza original del concepto en los derechos romano y náhuatl*, passim.

religiózne – filozoficko – etický charakter, projektovalo sa do reálneho života Aztékov, t. j. ovplyvňovalo ich každodenné správanie, a preto malo aj určitý právny význam.

Človek ako taký bol pre Nahuov bytosťou obývajúcou pozemský (prirodzený) svet, čo ho odlišovalo od bohov, ktorí sa vyskytovali nielen v pozemskom, ale aj v nadpozemskom (nadprirodzenom) svete, ktorý ľuďom nebol dostupný. Ďalej sa človek od bohov odlišoval aj tým, že mal dvojakú podstatu. Jeho prvou podstatou bolo telo. Táto podstata, ktorú bohovia nemali, bola materiálna a temporálna. Naproti tomu druhá podstata človeka a zároveň jediná podstata bohov bola imateriálna (spirituálna) a perpetuálna. Táto podstata mala podobu istých nadprirodzených síl (energií), ktoré v prípade človeka sídlili vo vnútri jeho tela¹⁰⁰¹ a ktoré by sme zhruba mohli prirovnať k tomu, čo sa na Západe chápe ako duch či duša (to aj kvôli božskému pôvodu týchto síl). K hlavným nadprirodzeným silám patrili: *tonalli* nachádzajúce sa v hlave človeka a *teyolia* nachádzajúca sa v jeho srdci.¹⁰⁰² Podľa McKeever Furst tieto sily pre Aztékov neboli mentálnymi konštruktmi/imaginárnymi objektmi, ale javmi reálneho sveta. Aztékovia tak vysvetľovali napr. slnečné svetlo, vietor či šírenie určitej vône/zápachu v ovzduší, ale napr. aj pôrod, psychosomatický vývoj či smrť človeka ako procesy spočívajúce v určitom pôsobení, transformácii či toku príslušných nadprirodzených síl.¹⁰⁰³

Ako už bolo spomenuté, človeka ako osobu konštituovali dva prvky: tzv. tvár (*ixtli*), čiže trvalý charakter človeka, a tzv. srdce (*yollotl*), ktorým sa mysleli premenlivé potreby, záujmy, túžby či plány človeka a implicitne aj jeho úsilie ich realizovať, t. j. každodenné rozhodovanie sa a konanie človeka. Aby sa človek stal skutočnou osobou a plnohodnotným členom spoločnosti, mala sa jeho tvár stať rozumnou a jeho srdce sa malo stať pevným, t. j. charakter, ako aj každodenné správanie sa človeka sa mali vyznačovať vlastnosťami, ktoré Nahuovia považovali za sociálne žiaduce či jednoducho za „dobré“. K tomuto ideálu bol každý jednotlivec systematicky vedený výchovou v rodine a škole, jeho dosiahnutie však záviselo aj od vnútorného odhodlania človeka žiť tak, aby mohol byť považovaný za osobu a plnohodnotného člena spoločnosti, ktoré bolo prejavom jeho slobodnej vôle. Predpokladom tohto odhodlania bola sebadisciplína človeka a s ňou spojená schopnosť sústavne ovládať svoje uvažovanie a emócie (kontrolovať sa) a eticky správne sa rozhodovať a konať. Nie je pritom bez zaujímavosti, že autokontrolou mohol nahuaský človek ak aj nie úplne zvrátiť, tak aspoň výraznejšie zmierniť svoj nepriaznivý osud, ktorý vyplýval z nepriaznivého charakteru

¹⁰⁰¹ LÓPEZ AUSTIN, Sobre el concepto de *cosmovisión*, s. 27 – 28.

¹⁰⁰² CARRASCO, *Náboženství Mezoameriky...*, s. 96 – 99.

¹⁰⁰³ Bližšie pozri McKEEVER FURST, J. L.: *The Natural History of the Soul in Ancient Mexico*. New Haven: Yale University Press, 1997.

dátumu jeho narodenia (nepriaznivý alebo naopak priaznivý charakter určitého dátumu určoval rituálny kalendár *tonalpohualli*).¹⁰⁰⁴

Z uvedeného vyplýva, že v nahuaskom filozofickom chápaní ľudia neboli osobami automaticky, ale sa nimi stávali postupne, a to vlastným úsilím, konkrétne zapojením sa do chodu spoločnosti spôsobom, ktorý od nich spoločnosť očakávala, správaním sa v súlade s hodnotami a normami spoločnosti, svedomitým plnením si povinností a pod. Status, ktorý človeka kvalifikoval ako osobu, mu teda nebol vrozený; človek ho musel najskôr dosiahnuť správaním, ktoré spoločnosť vyžadovala na to, aby bol považovaný za jej plnohodnotného člena = osobu, a následne ho musel udržiavať pokračovaním v tomto správaní. Človek, ktorý prestal udržiavať svoj status osoby (prestal sa správať tak, ako sa od neho očakávalo, plniť si svoje povinnosti, alebo sa dopustil antisociálneho/trestného činu), t. j. človek, ktorý nad sebou stratil kontrolu, bol pre Nahuov človekom, ktorý viac nemal tvár, čo z neho robilo akéhosi „neúplného“ a zároveň aj menejcenného a opovrhnutiahodného človeka a čo ho tiež vylučovalo zo spoločnosti.¹⁰⁰⁵ Do takéhoto negatívneho stavu sa pritom stratou autokontroly mohol dostať aj človek, ktorý sa narodil v priaznivý deň a bol tak predurčený mať priaznivý osud.¹⁰⁰⁶

V rovine praktického sociálneho života Nahuov možno pojmom „osoba“ rozumieť človeka (jednotlivca) ako (relatívne) samostatný právny subjekt, t. j. ako nositeľa konkrétnych práv i povinností a účastníka konkrétnych právnych vzťahov, (do určitej miery) slobodne sa rozhodujúceho a konajúceho a zároveň nesúceho zodpovednosť za svoje rozhodnutia a úkony. Na druhej strane identita jednotlivca bola do istej miery prekrytá/potlačená korporatívnymi identitami,¹⁰⁰⁷ t. j. jednotlivec sa identifikoval s korporáciami, ku ktorým patrili, a to so svojou rodinou/domácnosťou (to v zásade v najväčšom rozsahu), ako aj s obyvateľmi svojho *calpulli* i celého mestského štátu a prípadne tiež s profesijnou skupinou, ktorej bol členom. Uvedenú skutočnosť možno moderne vyjadriť tak, že právna subjektivita patrila nielen jednotlivcom (fyzickým osobám), ale aj rôznym korporáciám (právnickým osobám), napr. *calpultin*.

Konkrétne práva a povinnosti osôb záviseli od ich spoločenského postavenia (t. j. od výhod a obmedzení s ním spojených), od ich individuálnych schopností, na základe ktorých mohli postúpiť na spoločenskom rebríčku smerom nahor, od ich prípadného delikventného správania, kvôli ktorému mohli byť potrestaní, čo mohlo byť spojené so stratou určitých práv či s novými povinnosťami a pod. Status aztéckeho človeka ako právneho subjektu súvisel aj s

¹⁰⁰⁴ Bližšie pozri LEÓN-PORTILLA, *La filosofía náhuatl...*, s. 189 – 202.

¹⁰⁰⁵ LEÓN-PORTILLA – SILVA GALEANA, *Huehuetlahtolli...*, s. 55 – 59, 83 – 86.

¹⁰⁰⁶ LEÓN-PORTILLA, *La filosofía náhuatl...*, s. 198.

¹⁰⁰⁷ ZANTWIJK, *The Aztec Arrangement...*, passim.

mierou jeho osobnej slobody, avšak, ako uvidíme nižšie, to, že sa pôvodne slobodný človek stal otrokom, nevedlo k strate, ale iba k určitému obmedzeniu jeho právnej subjektivity.

Nahuaský pojem „srdce“, ktorý obrazne označoval každodenné úvahy, rozhodovanie sa a konanie osoby, zamerané na dosiahnutie konkrétnych momentálnych cieľov, implicitne pripúšťal, že každá osoba môže (v objektívne daných medziach) slobodne prejavovať svoju vôľu, čiže, povedané juristicky, že má privátnu a dispozičnú autonómiu, ktorá jej umožňuje konať, prípadne nekonať s právnymi účinkami. Rozsah tejto autonómie pri konkrétnej osobe závisel od jej veku, pohlavia, telesného a duševného zdravia, toho, či žila/nežila v manželstve, spoločenského postavenia, druhu zamestnania a pod.

Sloboda ľudí konať bola v Tenochtitlane i v ďalších mestských štátoch obmedzená komplexným kalendárom, ktorý riadil ich verejný (o. i. náboženský), no do určitej miery aj súkromný (rodinný) život, k čomu sa vrátim v 5. kapitole.

Existovali dva základné, súbežne sa odvíjajúce kalendárne cykly. Prvým bol civilný (solárny) kalendár *xiuhpohualli* (*xihuitl*). Zahŕňal 365 dní, z ktorých 360 bolo rozdelených po 20 do 18-tich „mesiacov“ (tzv. *veintenas*); päť zvyšných (posledných) dní roka nepatrilo do žiadneho „mesiaca“, pričom tieto dni, nazývané *nemontemi*, boli považované za nadbytočné, nešťastné či nebezpečné. V každej z 18-tich časových období sa slávil iný hlavný náboženský sviatok.¹⁰⁰⁸

Druhý kalendár mal rituálny charakter a nazýval sa *tonalpohualli*. Zahŕňal 260 dní. Bol zložený z dvoch cyklov, z ktorých jeden zahŕňal 13 dní, ktoré sa označovali číslami 1 až 13, a druhý zahŕňal 20 dní, ktoré sa nazývali podľa zvierat, rastlín, prírodných úkazov či abstraktných pojmov. Oba cykly sa odvíjali súbežne, takže existovalo $13 \times 20 = 260$ kombinácií čísel dní z prvého cyklu a pomenovaní dní z druhého cyklu, ktorými sa označovali jednotlivé dni.¹⁰⁰⁹

Každá z kombinácií, ktorými sa v rámci *tonalpohualli* označovali dni, prepožičiavala označeným dňom určité charakteristiky. Deň mohol byť (z rôznych hľadísk) priaznivý alebo nepriaznivý, prípadne indiferentný. Osobitne dôležitým bol charakter dňa narodenia, na základe ktorého sa predpovedali budúce povahové vlastnosti novorodencov, ako aj to, ako prežijú svoj život, resp. či ho budú/nebudú mať šťastný.¹⁰¹⁰

Nahuovia teda verili, že osud každého jednotlivca je predurčený charakterom dňa jeho narodenia. Okrem toho sa domnievali, že rôzni bohovia rôzne zasahujú do životov ľudí a sú príčinou rôznych pozitívnych i negatívnych javov, s ktorými sa ľudia počas života stretnú, t. j.

¹⁰⁰⁸ PREM, H. J.: Kalender und Schrift. In: Köhler, *Altamerikanistik...*, s. 241 – 242.

¹⁰⁰⁹ Tamže, s. 242 – 243.

¹⁰¹⁰ SAHAGÚN, *Historia...*, I, Libro Cuarto.

že životy ľudí prebiehajú do značnej miery podľa vôle bohov, ktorú ľudia nedokážu predvídať a ani zásadne ovplyvniť. Ľudia si síce môžu nakloniť bohov (získať ich priazeň a pomoc), avšak rituály a formy správania, ktoré na to slúžia, nemusia byť účinné v každom jednotlivom prípade.¹⁰¹¹

Napriek práve uvedenému možno konštatovať, že nahuaská *Weltanschauung* nebola úplne fatalistická. Panovalo spomenuté presvedčenie, že človek môže svoje predurčenie mať nepriaznivý osud ak aj nie úplne zvrátiť, tak aspoň výraznejšie zmierniť stálou autokontrolou (potláčaním negatívnych stránok svojej osobnosti), podriaďovaním svojich záujmov a potrieb záujmom a potrebám spoločnosti, snahou byť pre spoločnosť užitočným¹⁰¹² a pod.

Existovali tiež metódy slúžiace na „vylepšenie“ nepriaznivého osudu jednotlivcov. Napríklad, ak sa dieťa narodilo v nepriaznivý deň, nepriaznivý osud, ktorý mu preto hrozil, sa zmierňoval tým, že sa jeho narodenie formálne oslávilo v priaznivý deň.¹⁰¹³ Ľudia, ktorých v priebehu života postretlo „zlé znamenie“, čo sa pokladalo za potvrdenie ich nepriaznivého osudu, vyplývajúceho z nepriaznivého dátumu narodenia, o tom hovorili s astrológmi či kňazmi a na ich odporúčanie vykonávali rôzne rituály (napr. obetovali určité veci bohom), od čoho si sľubovali „vylepšenie“ svojho osudu.¹⁰¹⁴

Jedným z faktorov, ktorý určoval právne postavenie jednotlivca v aztéckej spoločnosti, bola miera jeho osobnej slobody. Tento faktor však mal na právne postavenie jednotlivca iba relatívny vplyv, ako uvidíme ďalej v rámci výkladu o aztéckom otroctve.

Slovo „otroctvo“ by sa v aztéckom prípade malo vkladať do úvodzoviek, keďže aztécki otroci sa výrazne vzdŕajú zaužívanému nazeraniu na otrokov ako na neslobodných ľudí, ktorí nemajú – vôbec, alebo v určitom rozsahu – spôsobilosť mať práva a povinnosti, a tak ani – vôbec, alebo v určitom rozsahu – spôsobilosť na právne a protiprávne konanie, a ktorých pracovnou silou, no často aj životom, zdravím a rodinnými príslušníkmi disponuje ich vlastník (pán), a to buď svojvoľne, alebo, ak platia právne normy poskytujúce otrokom istú ochranu, tak aspoň teoreticky v ich medziach.

U Aztékov až na určité výnimky nebolo možné, aby sa človek narodil ako otrok. Otroci preto netvorili samostatnú dedičnú spoločenskú vrstvu. Ich počet nebol – pre väčšinou len dočasný charakter otrockého postavenia – stabilný, a nebol ani vysoký: podľa odhadov

¹⁰¹¹ Bližšie pozri HINZ, E.: Kritische Rekonstruktion aztekischer Denk- und Handlungsstrukturen. *Indiana* 12, 1992, s. 55 – 75.

¹⁰¹² THIEMER-SACHSE, U.: Menschenbild und Menschenopfer im alten Mexiko. *Mitteilungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte*, 13, 1992, s. 69.

¹⁰¹³ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 356, 361.

¹⁰¹⁴ Tamže, s. 375 – 376.

patrilo k otrokom najviac 5 % obyvateľstva.¹⁰¹⁵ Už z tejto okolnosti je zrejmé, že práca otrokov nemohla byť „chrbtovou kosťou“ aztéckeho hospodárstva.

Otroci pracovali v domácnostiach svojich vlastníkov ako sluhovia, v doprave ako nosiči nákladov a v menšej miere aj v poľnohospodárstve či na stavbách.¹⁰¹⁶ Časť otrokov však nepracovala, ale bola určená na obetovanie bohom. Týchto otrokov predávali obchodníci špecializovaní na obchod s otrokmi. Osoba, ktorá si kúpila otroka a následne ho poskytla na obetovanie bohom, si tým v dobovom chápaní zvýšila svoju prestíž.

Otrokov si kupovali a poskytovali na obetovanie najmä zámožní obchodníci,¹⁰¹⁷ ktorí tak dávali najavo, že sú schopní prispievať k plneniu nadprirodzeného poslania Tenochtitlanu rovnako exkluzívnym spôsobom ako pipiltin a iní profesionálni bojovníci, získavajúci ľudské obeť na bojovom poli. Poskytovanie osôb na obetovanie obchodníkmi možno považovať za prejav ich snahy legitimizovať, ako aj posilniť svoju sociálnu pozíciu, keďže, ako už vieme, obchodníci sa nachádzali v istej nepriazni bojovníckych elít, ktoré nesúhlasili, aby obchodníci mali v podstate rovnaké bohatstvo, moc a výhody ako tí, čo si ich získali ako odmenu za svoje vojenské zásluhy, ktorých získanie bolo, samozrejme, oveľa náročnejšie ako kúpenie si otroka na trhu.

Podľa názoru I. Clendinnen boli otroci určení na obetovanie špeciálnou kategóriou otrokov. Zdá sa, že v rozhodujúcej miere sa neregutovali z obyvateľov Tenochtitlanu. Ich pôvod nie je možné spoľahlivo určiť, sčasti však boli „tribútom“ niektorých provincií.¹⁰¹⁸ Fakty o aztéckom otroctve, ktoré uvádzam ďalej, sa tejto kategórie otrokov netýkajú.

Z hľadiska dôvodu, kvôli ktorému sa macehualtin, t. j. muži, ženy, deti a prípadne aj celé rodiny, a výnimočne aj pipiltin, mohli stať otrokmi, sa dajú rozlíšiť nasledujúce formy otroctva:

1. dlžnícke otroctvo;
2. zmluvné otroctvo; a
3. trestné otroctvo.

V literatúre sa k otrokom niekedy zaraďujú aj vojnoví zajatci (*mamaltin*), určení na obetovanie bohom, čo však nie je správne. Ak aj išlo o otrokov vo význame osôb zbavených osobnej slobody, vojnoví zajatci neboli otrokmi ľudí, ale „bohov“¹⁰¹⁹ (to isté platí o otrokoch určených na obetovanie, s ktorými sa obchodovalo), a navyše vojnoví zajatci na rozdiel od

¹⁰¹⁵ KATZ, *Staré americké civilizácie*, s. 277.

¹⁰¹⁶ KATZ, *Die sozialökonomischen Verhältnisse bei den Azteken im 15. und 16. Jahrhundert*, s. 130 – 132.

¹⁰¹⁷ SAHAGUN, B. de: *Florentine Codex. General History of the Things of New Spain. Book 9 – The Merchants. Part X. Santa Fe: The School of American Research and The University of Utah, 1959, passim.*

¹⁰¹⁸ CLENDINNEN, *Aztecs...*, s. 100 – 101.

¹⁰¹⁹ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 67.

dlžníckych, zmluvných a trestných otrokov nemuseli pracovať,¹⁰²⁰ čím sa od nich taktiež odlišovali.

Ďalej sa pozrieme na jednotlivé formy otroctva.

Dlžnícke otroctvo. Zdá sa, že dlžnícke otroctvo bolo rozšíreným spôsobom riešenia insolventnosti dlžníkov. Vo všeobecnosti platilo, že kto svoj dlh nesplnil (= nesplatil) riadne a (alebo) včas, stal sa otrokom svojho veriteľa. K tomu však u Aztékov nedochádzalo zo zákona, t. j. automaticky, ale len ak existovala osobitná dohoda dlžníka a veriteľa, ktorou sa dlžník, ktorý nesplnil svoj dlh, zaviazal odovzdať do moci svojho veriteľa. Uzavretím takejto dohody sa dlžník, ktorý nesplnil dlh, mohol vyslobodiť z väzenia pre insolventných dlžníkov (*teilpiloyan*).¹⁰²¹ Z uvedeného vyplýva, že dlžnícke otroctvo vznikalo na základe dohody, t. j. so súhlasom nielen veriteľa, ale aj dlžníka (budúceho otroka), v praxi sa však dlžník, samozrejme, nestal otrokom svojho veriteľa dobrovoľne – k uzavretiu dohody, ktorou sa odovzdal do moci veriteľa, ho prinútila nepriaznivá situácia, v ktorej sa ocitol (väzenie pre insolventných dlžníkov).

Význam dlžníckeho otroctva spočíval v tom, že veriteľ mohol zotročeného dlžníka prediť tretej osobe¹⁰²² – v tomto prípade sa, na rozdiel od iného prípadu predaja otroka (pozri ďalej), nevyžadoval súhlas otroka s vlastným predajom¹⁰²³ – a z výťažku mohol uspokojiť svoju pohľadávku. Neuspokojený veriteľ sa však mohol dohodnúť s dlžníkom, že ho nepredá, ale si ho ponechá ako otroka, a to až pokiaľ si dlžník neodpracuje svoj dlh (výkonom prác, ktoré mu veriteľ určí).

Od dlžníckeho otroctva treba odlíšiť spomenuté zotročenie osoby, ktorá neodovzdala tribút (po márnom uplynutí lehoty, ktorá sa jej poskytla na dodatočné splnenie tejto povinnosti), keďže v tomto prípade dôvodom zotročenia nebolo porušenie súkromnoprávnej povinnosti vyplývajúcej zo záväzkovoprávneho vzťahu, ale verejnoprávnej povinnosti vrchnostensky ustanovenej štátnou mocou.

Zmluvné otroctvo. Podstatou zmluvného otroctva bolo získanie ekonomických prostriedkov predajom seba samého alebo inej osoby do (dočasného) otroctva. Zmluvné otroctvo malo tri varianty.

Prvým variantom bola inštitúcia *huehuetlatlacolli*, ktorú možno juridicky kvalifikovať ako koreálnu obligáciu vyznačujúcu sa pasívnou solidaritou.

¹⁰²⁰ CASTILLO, *Estructura económica de la sociedad mexicana...*, s. s. 124 – 125.

¹⁰²¹ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 70, 110 – 111.

¹⁰²² DURÁN, *Historia...*, II, s. 189.

¹⁰²³ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 72 – 73.

Táto forma zmluvného otroctva spočívala na dohode, ktorou sa členovia jednej, prípadne viacerých rodín zaviazali poskytnúť druhej zmluvnej strane – majetnej osobe natrvalo niekoho zo svojho streda ako otroka, a táto osoba sa zaviazala poskytovať im za to určitú hospodársku, resp. najmä potravinovú výpomoc.¹⁰²⁴

Člen rodiny, ktorý sa podľa dohody stal otrokom, zostával žiť vo svojom dome v kruhu svojej rodiny, pričom so svojím vlastníkom sa stretával len vtedy, keď preňho vykonával rôzne práce (vo vlastníkovom dome, na jeho poľnohospodárskych pozemkoch a pod.),¹⁰²⁵ ktoré však v zásade nemusel vykonávať každý deň, ale len z času na čas,¹⁰²⁶ a, samozrejme, vždy keď mu to jeho vlastník prikázal.

Zaviazaná rodina mohla svojho člena, ktorého poskytla ako otroka, kedykoľvek nahradiť iným členom.¹⁰²⁷ Ak otrok zomrel, alebo ochorel a nebol schopný pracovať, rodina bola povinná ihneď ho nahradiť niektorým svojím členom.¹⁰²⁸

Ak otrok skončil v dome svojho vlastníka, alebo ak si vlastník otroka prisvojil niečo z otrokovho majetku bez jeho súhlasu, špecifický záväzkovoprávny vzťah *huehuetlatcolli* zanikol.¹⁰²⁹

Vykonávanie otrockej služby bolo dohodnuté bez časového obmedzenia. Túto službu tak museli vykonávať nielen členovia rodiny, ktorí sa zaviazali poskytnúť otroka, ale aj ich potomkovia, a nielen v prospech osoby, s ktorou rodina uzavrela zmluvu o poskytnutí otroka, ale aj v prospech jej právnych nástupcov.¹⁰³⁰ Keďže inštitúcia *huehuetlatcolli* sa časom značne rozšírila a zaťažovala veľkú časť obyvateľstva, Nezahualpilli ju v roku 1505 zrušil¹⁰³¹ a jeho príklad nasledoval aj tlatoani Tenochtitlanu.¹⁰³²

Druhým variantom zmluvného otroctva bol predaj dieťaťa do otroctva jeho rodičmi.

Rodičia mohli svoje dieťa prediť do otroctva, ak ho neboli schopní uživiť, alebo ak bolo „nepolepšiteľné“ (t. j. pre svoje problematické správanie nezvládateľné), zdá sa však, že v oboch prípadoch (v druhom prípade určite) len s povolením súdu.¹⁰³³

Je možné, že hmotná núdza rodiny ešte nebola dostatočným dôvodom na predaj dieťaťa do otroctva, keďže, ako uvádza Durán, rodičia mohli (jedno) svoje dieťa prediť do otroctva len vtedy, ak mali viac ako štyri deti.¹⁰³⁴

¹⁰²⁴ TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 565.

¹⁰²⁵ KATZ, *Staré americké civilizácie*, s. 282.

¹⁰²⁶ TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 563.

¹⁰²⁷ Tamže, s. 563, 565.

¹⁰²⁸ Tamže, s. 565.

¹⁰²⁹ Tamže.

¹⁰³⁰ SAHAGÚN, *Historia...*, II, s. 626.

¹⁰³¹ IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas*, II, s. 171.

¹⁰³² TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 565.

¹⁰³³ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 33.

Kúpna cena, ktorú rodičia získali predajom svojho „nepolepšiteľného“ potomka do otroctva, sa použila na vystrojenie hostiny, na ktorej smeli jesť len rodičia a ostatní blízki príbuzní predaného dieťaťa. Ak jedol aj sluha alebo niekto iný, stal sa otrokom rodičov predaného dieťaťa.¹⁰³⁵ Kohler vysvetľuje túto zvláštnosť tým, že ak niekto, kto nepatril k príbuzným dieťaťa predaného do otroctva, konzumoval jedlo obstarané zo sumy utŕženej za jeho predaj, bolo to, ako keby symbolicky zjedol samotné predané dieťa, a preto pripadol jeho rodine¹⁰³⁶ „ako náhrada“.

Osud dieťaťa predaného do otroctva nebol nezvratný. Rodičia mali možnosť svoje dieťa z otroctva vykúpiť, len čo im to umožnili ich ekonomické pomery. Potvrďuje to napr. Durán, ktorý píše, že počas niekoľkoročného hladomoru, ktorý postihol Aztékov na začiatku 50. rokov 15. storočia, odchádzali mnohí z Tenochtitlanu do iných, hospodárskou krízou menej postihnutých miest, „...*kde predávali svojich synov a dcéry obchodníkom a šľachticom, ktorí ...dali matke alebo otcovi za ich dieťa malý košík kukurice a zaviazali sa, že dieťaťu budú dávať stravu až do konca obdobia hladu; ak ho potom otec alebo matka chceli vykúpiť, museli zaplatiť za onú stravu.*“¹⁰³⁷

Rodičia mohli svoje dieťa vyslobodiť z otroctva aj tak, že ho nahradili jeho mladším súrodencom,¹⁰³⁸ a vylúčiť nemožno ani to, že sa detský otrok vymanil zo svojho postavenia vlastnými silami, t. j. odpracovaním svojej kúpnej ceny.

Posledným variantom zmluvného otroctva bol predaj seba samého do otroctva.

Slobodná osoba sa mohla rozhodnúť, že v záujme zlepšenia svojej ekonomickej situácie, resp. ekonomickej situácie svojej rodiny (t. j. za účelom získania ekonomických prostriedkov), predá seba samého do dočasného otroctva,¹⁰³⁹ k čomu prišlo uzavretím osobitnej zmluvy. Táto zmluva sa uzatvárala určitým zaužívaným spôsobom, ktorý bolo treba dodržať – v opačnom prípade bola zmluva neplatná. Konkrétne sa pri uzatváraní zmluvy o predaji seba samého do otroctva vyžadovala prítomnosť aspoň štyroch svedkov jednej i druhej zmluvnej strany.¹⁰⁴⁰ Svedkami boli miestni vážení starci; najskôr išlo o spomenutých hodnostárov pôsobiacich v radách starších (t. j. v samospráve) calpultin. Úlohou svedkov bolo nielen zúčastniť sa uzatvorenia zmluvy, ale aj dozrieť na to, aby suma, za ktorú sa osoba

¹⁰³⁴ DURÁN, *Historia...*, II, s. 189.

¹⁰³⁵ Tamže.

¹⁰³⁶ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 72.

¹⁰³⁷ „...y allí vendían sus hijos y hijas á los mercaderes y á los señores de los pueblos... , y dauan por un niño un cestillo muy pequeño de maiz á la madre ó al padre, obligándose á sustentar el niño todo el tiempo que la hambre turase, para que si despues el padre ó la madre lo quixesen rescatar, fuesen obligados á pagar aquellos alimentos.“ DURÁN, *Historia...*, I, s. 296 – 297.

¹⁰³⁸ VAILLANT, *Aztékové*, s. 92.

¹⁰³⁹ Nezahualcoyotlovo nariadenie č. 19 cit. in: IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas*, I, s. 386.

¹⁰⁴⁰ MENDIETA Y NÚÑEZ, *El derecho precolonial*, s. 88.

predala do otroctva, bola primeraná;¹⁰⁴¹ obvyklou cenou bolo 20 kusov látky¹⁰⁴² slúžiacej ako výmenný ekvivalent; cena však mohla byť vyjadrená aj v iných výmenných ekvivalentoch a mohli ňou byť aj (trvanlivé) potraviny.

Zmluvou, o ktorej práve hovoríme, sa budúci vlastník otroka zaviazal, že svojmu budúcemu otrokovi bezodkladne uhradí dohodnutú kúpnu cenu. Budúci otrok sa zaviazal, že hneď ako prijatú kúpnu cenu spotrebuje, čo mohlo v individuálnych prípadoch trvať aj vyše roka, alebo investuje, nastúpi k svojmu budúcemu vlastníkovi do otrockej služby, ktorú bude vykonávať až pokiaľ úplne neodpracuje, alebo iným spôsobom skôr neumorí sumu, ktorú za svoj predaj do otroctva získal.¹⁰⁴³ Zmluvné strany si dohodli aj konkrétne práce, ktoré mal predávajúci sa do otroctva vykonávať po nástupe do otrockej služby.¹⁰⁴⁴

Z právneho hľadiska vzbudzuje isté rozpaky skutočnosť, že predávajúci sa do otroctva vystupoval súčasne ako subjekt i objekt právneho vzťahu založeného medzi ním a osobou, ktorá ho nadobudla ako otroka. V tejto súvislosti si možno povšimnúť Duránovu zmienku o tom, že do otroctva mohol predať tiež manžel svoju manželku a naopak manželka svojho manžela,¹⁰⁴⁵ z ktorej teoreticky vyplýva, že Aztékovia si uvedomovali problematiku totožnosti predávajúceho s predmetom predaja, a preto inštitúciu predaja seba samého do otroctva inovovali v tom smere, že na strane predávajúceho vystupoval nie sám predávaný, ale jemu blízka osoba, s ktorou ho spájala pevný právny zväzok (manželstvo).

Trestné otroctvo. Základom dlžníckeho i zmluvného otroctva boli záväzkovoprávne vzťahy, slúžiace na realizáciu ekonomických záujmov a potrieb slobodných osôb, ktoré tieto vzťahy zakladali dobrovoľne a vlastnými právnymi úkonmi (toto tvrdenie však neplatí o *huehuetlatlacolli* a o deťoch predaných do otroctva ich rodičmi). Trestné otroctvo sa od nich diametrálne odlišovalo, keďže išlo o nútené, štátno-mocensky organizované zotročovanie odsúdených páchatel'ov niektorých trestných činov, t. j. išlo o druh trestu, ukladaný súdmi v trestných procesoch.

Kým právnou skutočnosťou podmieňujúcou vznik dlžníckeho a zmluvného otroctva bola osobitná dohoda či zmluva, dôvodom na uloženie trestu zotročenia bolo spôsobenie ujmy (hmotnej – škody, alebo ujmy narušujúcej fyzickú alebo morálnu integritu osoby) v príčinnej súvislosti so spáchaním určitého trestného činu. Pritom zotročenie odsúdeného páchatel'a trestného činu sa uskutočnilo v prospech osoby, resp. osôb poškodených jeho trestným

¹⁰⁴¹ TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 563.

¹⁰⁴² Tamže.

¹⁰⁴³ KATZ, *Staré americké civilizace*, s. 280.

¹⁰⁴⁴ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 74.

¹⁰⁴⁵ DURÁN, *Historia...*, II, s. 189.

činom,¹⁰⁴⁶ čiže odsúdený páchatel' sa stal otrokom obeť ním spáchaného trestného činu alebo jej pozostalých príbuzných. Uvedené dokladá, že v trestnom práve Aztékov sa do určitej miery prelínali prvky súkromného a verejného práva: spáchanie niektorých trestných činov zakladalo v prvom rade/priamo zodpovednosť páchatel'a voči obeť ním spáchaného trestného činu, alebo voči jej pozostalým príbuzným, spočívajúcu v povinnosti materiálne nahradiť obeť, alebo jej pozostalým príbuzným, ujmu, resp. škodu spôsobenú trestným činom, a až v druhom rade/nepriamo aj zodpovednosť páchatel'a voči štátu.

Konkrétne trestné činy, za ktorých spáchanie sa ukladal trest zotročenia, som uviedol v stati o trestnom práve.

V ďalšom texte sa pozrieme na právne postavenie dlžníckych, zmluvných a trestných otrokov, o ktorom pramene informujú pomerne podrobne a ucelene.

Rozdiel medzi dlžníckym a zmluvným otroctvom spočíval v spôsobe ich vzniku. Kým prvé vznikalo len v prípade, ak dlžník nebol schopný splniť svoj dlh, druhé dobrovoľným rozhodnutím slobodnej osoby stať sa (dočasne) otrokom (neplatí pri deťoch predaných do otroctva). Po svojom zotročení však otroci oboch kategórií mali prakticky rovnaké právne postavenie: ich hlavnou povinnosťou bolo (manuálne) odpracovať, alebo inak splniť svoj dlh. Popri tom mali jedni aj druhí otroci určité práva, vrátane práva získať slobodu bez ohľadu na to, či si svoj dlh už splnili, alebo ešte nie. Práva dlžníckych a zmluvných otrokov patrili aj trestným otrokom, avšak iba v rozsahu, v akom to umožňovalo naplniť účel trestného otroctva (= účinné potrestanie páchatel'a trestného činu a poskytnutie morálnej satisfakcie, ako aj materiálnej kompenzácie obeť trestného činu alebo jej pozostalým príbuzným). Zdá sa však, že trestní otroci mali v porovnaní s inými otrokmi výrazne obmedzenú možnosť získať slobodu,¹⁰⁴⁷ a preto otrokmi zostávali dlhodobo, ba niekedy až doživotne.

Konkrétne práva a povinnosti otrokov a ich vlastníkov možno zhrnúť takto:

1. Vlastník bol povinný svojmu otrokovi poskytovať stravu, ošatenie a niekedy aj ubytovanie.¹⁰⁴⁸ Za vykonávané práce mu, prirodzene, nedával žiadnu odmenu, keďže tie smerovali na vyrovnanie dlhu.
2. Otroci pracovali v prospech svojho vlastníka buď vo vlastníkovom dome, do ktorého sa presťahoval, alebo vo vlastnom dome.¹⁰⁴⁹ Pri vykonávaní prác v prospech vlastníka bol otrok povinný riadiť sa jeho pokynmi či požiadavkami.

¹⁰⁴⁶ MARGADANT, *Introducción...*, s. 31.

¹⁰⁴⁷ Porovnaj DURÁN, *Historia...*, II, s. 188.

¹⁰⁴⁸ SCHLENTHER, *Bodenbesitzverhältnisse und Tribute...*, s. 30.

¹⁰⁴⁹ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 34.

3. Otrok mohol mať vlastnú rodinu, ktorej členovia neboli otrokmi jeho vlastníka,¹⁰⁵⁰ t. j. boli slobodní.
4. Hnuteľný a nehnuteľný majetok, ktorý osobe patrilo pred jej zotročením, ako aj ten, ktorý prípadne získala v postavení otroka, vlastníkovi otroka bez otrokovho súhlasu nepatrilo.¹⁰⁵¹ Hoci sa zdá samozrejmé, že otrok tieto majetkové hodnoty využíval na urýchlenie splnenia svojho dlhu, nemuselo to tak byť zakaždým, keďže často mohlo byť potrebné prenechať ich rodinným príslušníkom otroka, aby mali z čoho žiť.
5. Otrok mohol mať vlastných otrokov (!), ktorí s jeho vlastníkom nemali žiadny právny vzťah.¹⁰⁵²
6. Moc vlastníka nad otrokom nezahŕňala moc nad jeho životom a smrťou. Preto ak vlastník svojho otroka usmrtil, zodpovedal sa za to rovnako, ako keby bol usmrtil slobodnú osobu. Tiež sa zodpovedal za spôsobenie telesnej ujmy otrokovi.¹⁰⁵³ Vlastníci so svojimi otrokmi v zásade nezaobchádzali neprimerane tvrdo¹⁰⁵⁴ a zrejme ich ani nesmeli donucovať k plneniu si povinností fyzickými trestami.
7. Vlastník mohol svojho otroka prediť len s jeho súhlasom,¹⁰⁵⁵ okrem dvoch prípadov: po prvé, insolventného dlžníka, ktorý sa stal otrokom svojho veriteľa, mohol veriteľ prediť aj proti jeho vôli, a rovnaké právo mala aj okradnutá osoba, ktorej zlodej, ktorý ju okradol, pripadol ako otrok;¹⁰⁵⁶ po druhé, otroka bolo možné prediť proti jeho vôli aj vtedy, ak išlo o tzv. „nepolepšiteľného otroka“. Za „nepolepšiteľného otroka“ sa považoval otrok, ktorý bol vzpurný, nepracoval poriadne či utekal z domu svojho vlastníka a pod. a ktorý toto svoje zlé správanie nezmenil ani po tom, čo ho jeho vlastník opakovane (trikrát po sebe) dôrazne pokarhal v prítomnosti svedkov. Otrok, ktorý poklesol do kategórie „nepolepšiteľných otrokov“, strácal niektoré práva (pozri ďalej). Jeho vlastník mu okolo krku založil špeciálne jarmo a odviezol ho na otrocký trh, kde ho predal. Ak sa predaný otrok u svojho nového vlastníka „nepolepšil“, nový vlastník ho z tohto dôvodu mohol prediť ďalšej osobe a tá prípadne z toho istého dôvodu ďalšej. Je však pravdepodobné, že hrozba núteného predaja skôr či neskôr primäla „nepolepšiteľných otrokov“ správať sa tak, ako sa do nich očakávalo, keďže

¹⁰⁵⁰ KATZ, *Staré americké civilizace*, s. 280.

¹⁰⁵¹ LÓPEZ DE GÓMARA, *Historia de la conquista de México*, s. 310. TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 563.

¹⁰⁵² TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 563.

¹⁰⁵³ KATZ, *Staré americké civilizace*, s. 280.

¹⁰⁵⁴ CLAVIJERO, *Historia antigua de México*, s. 310.

¹⁰⁵⁵ MENDIETA Y NÚÑEZ, *El derecho precolonial*, s. 88.

¹⁰⁵⁶ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 72 – 73.

otrok, ktorý bol kvôli svojej „nepolepšiteľnosti“ predaný trikrát, mohol skončiť ako obeť pre bohov.¹⁰⁵⁷

8. Otrokov mal právo získať slobodu. Spôsobov, ktorými ju mohol získať, bolo viacero. Konkrétne išlo o nasledujúce spôsoby:

- a) otrok odpracoval dlh, ktorý mal voči svojmu vlastníkovi, alebo cenu, za ktorú sa ako slobodná osoba predal, alebo bol predaný, do otroctva, alebo cenu, za ktorú bol predaný novému vlastníkovi;
- b) otrok svojmu vlastníkovi poskytol vecné plnenie, ktorým svoj dlh, resp. jeho zvyšnú časť, uhradil. (Týmto plnením mohli byť výmenné ekvivalenty alebo iné veci, ktoré otrok získal za trvania svojho otrockého postavenia dedením, darovaním či pôžičkou.¹⁰⁵⁸) Takto však mohol otrok získať slobodu len vtedy, ak plnenie poskytol skôr, ako prišlo k jeho v poradí druhému nútenému predaju;¹⁰⁵⁹
- c) zotročený zlodej, skôr ako bol druhýkrát predaný, vrátil odcudzenú vec, alebo vyplatil jej hodnotu;¹⁰⁶⁰
- d) otrokov vlastník zomrel v čase, keď otrok už čiastočne splnil svoj dlh. V tomto prípade nielenže otrok získal slobodu, ale bol aj oslobodený od povinnosti splniť zvyšok dlhu právnomu nástupcovi svojho zosnulého vlastníka;¹⁰⁶¹
- e) rodičia vykúpili svoje dieťa z otroctva, do ktorého ho predali z dôvodu hmotnej núdze, v ktorej sa nachádzali.¹⁰⁶² Ak však rodičia svoje dieťa predali z dôvodu jeho „nepolepšiteľnosti“, zdá sa, že ho nemohli neskôr vykúpiť;¹⁰⁶³
- f) otrokov vlastník sa ocitol v hmotnej núdzi a otrok mu v určitom väčšom rozsahu vypomohol predajom vecí zo svojho majetku;¹⁰⁶⁴
- g) otrok uzavrel manželstvo so svojou vlastníčkou (vdovou), prípadne s ňou dlhší čas udržiaval pomer a mal dieťa či deti, alebo otrokyňa uzavrela manželstvo so svojím vlastníkom, prípadne s ním dlhší čas udržiavala pomer a mala dieťa či deti;¹⁰⁶⁵
- h) otrok sa stal slobodným na základe dispozície *mortis causa* svojho vlastníka po jeho smrti. Ak však zosnulý vlastník počas svojho života príslušnú dispozíciu

¹⁰⁵⁷ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 34.

¹⁰⁵⁸ MARGADANT, *Introducción...*, s. 31.

¹⁰⁵⁹ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 35.

¹⁰⁶⁰ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 74 – 75.

¹⁰⁶¹ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 34.

¹⁰⁶² ALBA, *Estudio comparado...*, s. 34 – 35.

¹⁰⁶³ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 75.

¹⁰⁶⁴ TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 567.

¹⁰⁶⁵ DURÁN, *Historia...*, II, s. 191 – 192.

neučinil, otrok sa stal súčasťou pozostalosti po svojom vlastníkovi,¹⁰⁶⁶ t. j. vlastníkov dedič sa stal novým vlastníkom otroka. Zdá sa, že niekedy boli otroci po smrti svojich vlastníkov usmrtení;¹⁰⁶⁷

- i) otrok bol prepustený na slobodu svojím ešte žijúcim vlastníkom;¹⁰⁶⁸
- j) otrok svojmu vlastníkovi poskytol za seba iného otroka ako náhradu;¹⁰⁶⁹
- k) otrok využil svoje právo pokúsiť sa utiecť z trhoviska, na ktorom mal byť nútené (t. j. proti svojej vôli) predaný, a útek sa mu podaril. Podľa Torquemadu sa utekajúci otrok usiloval dobehnúť k tlatoanihu palácu, ktorého dosiahnutím získal slobodu¹⁰⁷⁰ (tlatoanihu palác teda v tomto prípade slúžil ako miesto azylu). Podľa Durána utekajúci otrok najskôr vybehol mimo vyhradený priestor trhoviska, tam niekde zámerne stupil do exkrementu a takto zašpinený pokračoval (zrejme) do tlatoanihu paláca, kde istým hodnostárom oznámil, že je otrokom na úteku. Hodnostári otrokovi snali jarmo, vyzliekli ho donaha, umyli od hlavy až po päty, obliekli do čistých šiat a predstavili tlatoanimu.¹⁰⁷¹ Možno predpokladať, že očista otroka bola symbolickým vyjadrením a potvrdením skutočnosti, že z otroka ako človeka v chápaní Aztékov poškvneného zotročením, resp. jeho dôvodmi, na znázornenie čoho slúžilo otrokovo zašpinenie sa exkrementom, sa stal „čistý“, a tak aj akoby „nový“ – slobodný človek. V predstavení oslobodeného otroka tlatoanimu možno zase vidieť ocenenie jeho bojovnosti, t. j. toho, že si statočne vybojoval svoju slobodu, čím si v militaristickej spoločnosti získal istý rešpekt;
- l) otrok bol prepustený na slobodu rozhodnutím súdu *tlacxitlan*, ak sa v osobitnom procese pred týmto súdom preukázalo, že bol protiprávne (resp. bez právneho dôvodu) zotročený.¹⁰⁷²

Zdá sa, že „nepolepšiteľní otroci“, trestní otroci a tiež deti, ktoré boli predané do otroctva pre svoju „nepolepšiteľnosť“, mohli z práve uvedených spôsobov získania slobody využiť iba spôsoby uvedené pod bodmi i) až k).¹⁰⁷³

9. Otročné postavenie trvalo väčšinou len dočasne (podstatnú výnimku predstavujú v tomto smere *huehuetlatlacolli* a trestné otroctvo).

¹⁰⁶⁶ TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 567.

¹⁰⁶⁷ KATZ, *Die sozialökonomischen Verhältnisse bei den Azteken...*, s. 129 – 130.

¹⁰⁶⁸ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 76.

¹⁰⁶⁹ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 35.

¹⁰⁷⁰ TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 567.

¹⁰⁷¹ DURÁN, *Historia...*, II, s. 191.

¹⁰⁷² SAHAGÚN, *Historia...*, II, s. 663.

¹⁰⁷³ Porovnaj ALBA, *Estudio comparado...*, s. 34 – 35.

10. Otročné postavenie malo osobný charakter. Ak otrok zomrel skôr, ako odpracoval, prípadne inak vyrovnal svoj dlh, jeho vlastníak mohol uspokojiť zostávajúcu časť svojej pohľadávky z pozostalosti otroka, nemal však právo zotročiť otrokovu manželku alebo potomka a prinútiť ich pracovať namiesto zosnulého otroka.¹⁰⁷⁴ Táto právna úprava však bola zavedená asi až spomenutým opatrením Nezahualpilliho z roku 1505,¹⁰⁷⁵ ktoré prevzal aj tlatoani Tenochtitlanu; opatrením sa osobám, ktoré sa stali otrokmi, zakázalo, aby pre prípad svojho úmrtia vopred zaväzovali svojich potomkov (bez ich súhlasu či aspoň vedomia) k vykonávaniu otrockej služby namiesto nich.¹⁰⁷⁶

Z predchádzajúceho výkladu o aztéckom otroctve je zrejmé, že rímskoprávne chápanie otroka ako veci či objektu práva (*servus nullum caput habet*) je pri aztéckych otrokoch v podstate nepoužiteľné; možno iba pripustiť, že v niektorých právnych vzťahoch vystupovali zároveň ako ich subjekt i objekt. Osoba svojím zotročením nestrácala spôsobilosť mať práva a povinnosti, hoci v otrockom postavení, prirodzene, nemohla byť destinátárom určitých práv či slobôd prislúchajúcich slobodným osobám (moderne to možno vyjadriť tak, že otrokovi nepatrila sloboda pobytu a pohybu, právo slobodne rozhodovať o využití vlastnej pracovnej sily, právo vykonávať v potrebnom rozsahu svoje zamestnanie a zabezpečiť tak obživu pre seba a svoju rodinu a pod.), keďže v opačnom prípade by otrok sotva bol mohol efektívne pracovať pre svojho vlastníka.

Podobne zostala zotročenej osobe spôsobilosť na právne, ako aj na protiprávne konanie, otrok však *de facto* nemohol uskutočňovať tie právne úkony, ktoré by boli na ujmu riadneho plnenia si jeho povinností. Z toho tiež vyplýva, že z konania (nekonania) otroka voči tretím osobám nebol jeho vlastníak právne zaviazaný, a to ani vtedy, ak privodilo škodlivý, protiprávny následok.

Možno teda konštatovať, že aztécky otrok mal právnu subjektivitu, ktorá však bola v určitých smeroch obmedzená.

V globále bolo zaobchádzanie Aztékov so zotročenými osobami – v porovnaní so životnými podmienkami ich náprotivkov v iných častiach sveta – výrazne lepšie, humánnejšie. Vidieť to jednak z toho, že vlastníak mal v zásade právo „len“ na pracovnú silu svojho otroka, a nie aj na jeho život, zdravie, rodinných príslušníkov či majetok, jednak z toho, že aztécky otrok mohol získať slobodu mnohými spôsobmi a aj vlastným úsilím, teda nielen prepustením na slobodu blahosklonným rozhodnutím jeho vlastníka.

¹⁰⁷⁴ LÓPEZ DE GÓMARA, *Historia de la conquista de México*, s. 309.

¹⁰⁷⁵ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 70 – 71.

¹⁰⁷⁶ Porovnaj IXTLILXOCHITL, *Obras Históricas, II*, s. 171.

Z predchádzajúcej charakteristiky aztéckeho otroctva vyplýva, že preklad nahuaského výrazu „tlatlacohtin“ výrazom „otroci“ je neprimeraný, ba až zavádzajúci. Takýto preklad je však na druhej strane zaužívaný (v staršej i novej literatúre sa s ním možno stretnúť celkom bežne), a preto ho používam aj v tejto práci.

Rodinné právo

V tejto kapitole najskôr približujem nahuaské chápanie rodiny a príbuzenských vzťahov a potom sa zaoberám vzťahmi osobnej a majetkovej povahy, ktoré v Tenochtitlane existovali medzi členmi rodín, t. j. medzi mužmi a ženami, ktorí spolu žili v manželstve alebo v inom druhu partnerstva, a medzi rodičmi a ich deťmi.

Nahuovia označovali rodinu viacerými výrazmi, ktoré však iba sčasti zodpovedajú tomu, čo sa rodinou rozumie v západnej civilizácii. Napríklad Lockhart uvádza, že obrazný výraz *tlacamecayotl*, t. j. „povrazy zväzujúce ľudí (navzájom)“, označuje bližšie neurčenú sieť príbuzenských vzťahov, nie však rodinu vo význame samostatnej (ohraničenej) sociálnej jednotky.¹⁰⁷⁷ Offner dopĺňa, že Nahuovia tento výraz nechápali (aspoň nie primárne) ako descendenčnú skupinu, t. j. ako rod, ale ako neurčitý okruh navzájom spríbuznených osôb, vymedzený z hľadiska každej z nich (ego) odlišne, t. j. Nahuovia chápali (rozšírenú) rodinu ako tzv. kindred,¹⁰⁷⁸ ktorý zahŕňal lineárnych a kolaterálnych príbuzných z otcovej i matkinej strany a zrejme aj afínných a nevlastných príbuzných.¹⁰⁷⁹ Naproti tomu Kellogg presvedčivo ukázala, že chápanie systému príbuzenských vzťahov, vrátane chápania pojmu *tlacamecayotl*, zodpovedalo, prinajmenšom na území Tenochtitlanu, antropologickému konceptu kognatickej (bilaterálnej) descencie, resp. kognatickej descendenčnej skupiny.¹⁰⁸⁰ Tento systém sa

¹⁰⁷⁷ LOCKHART, *The Nahuas...*, s. 59.

¹⁰⁷⁸ OFFNER, *Law and Politics in Aztec Texcoco*, s. 165 – 166 et passim.

V descendenčnej skupine, zahŕňajúcej potomkov vrcholového predka, sú príbuzenské vzťahy definované ancestrálne-fokálne, t. j. vo vzťahu k vrcholovému predkovi skupiny. Naproti tomu v kindrede sú príbuzenské vzťahy definované ego-fokálne, t. j. vo vzťahu ku ktorémukoľvek členovi kindredu (ego), takže z hľadiska každého člena kindredu (ego) majú potom inú podobu. Kindred tak nemá stabilnú štruktúru (nie je stabilnou sociálnou jednotkou), pričom každý člen kindredu má inak a pritom jedinečne definované svoje príbuzenské vzťahy k ostatným členom kindredu. Bližšie pozri SKUPNIK, J.: *Antropologie příbuzenství. Příbuzenství, manželství a rodina v kulturně antropologické perspektivě*. Praha: SLON, 2010, s. 170 et passim.

¹⁰⁷⁹ OFFNER, *Law and Politics in Aztec Texcoco*, s. 200 – 201.

¹⁰⁸⁰ KELLOGG, S. M.: Kinship and Social Organization in Early Colonial Tenochtitlan. In: Spores, R. (ed.): *Supplement to the Handbook of Middle American Indians. Volume 4 – Ethnohistory*. Austin: University of Texas Press, 1986, s. 105 – 111.

Bilateralita príbuzenského systému, vyplývajúca z uplatnenia pravidiel tzv. bilaterálnej/kognatickej descencie, znamená, že príbuzenské vzťahy potomka sa definujú nereštriktívne, teda v rovnakej miere vo vzťahu k jeho jednému aj druhému rodičovi a k ich príbuzným (príbuzní potomka z otcovej aj matkinej strany sa potom vnímajú ako „rovnocenní“). Descendenčné skupiny, ktoré vznikajú na základe uplatnenia kognatických descendenčných pravidiel, možno charakterizovať ako viacgeneračné príbuzenské skupiny či rody, v ktorých sú príbuzenské vzťahy rovnocenne vytvárané mužskými aj ženskými predkami a ich mužskými aj ženskými

podľa Kellogg vyznačoval dvoma charakteristickými princípmi: po prvé, deti manželského páru mali zo strany otca aj matky rovnaké práva a súčasne rovnaké nároky voči otcovi aj matke; po druhé, všetci súrodenci si boli navzájom rovní. Rovnocenné postavenie mužov a žien v systéme príbuzenských vzťahov bolo síce v niektorých kontextoch narušené zvýhodňovaním príbuzných mužského pohlavia (napr. sa zdá, že pôda pri dedení prechádzala prednostne, resp. častejšie na mužských dedičov), významne ho však podporovala aztécka ideológia: vládcovia i ďalší vysokí štátni hodnostári boli obrazne nazývaní zároveň otcami aj matkami ľudí; o deťoch boli Aztékovia presvedčení, že sú substanciálne spojené s obidvomi rodičmi v rovnakej miere; matky, ktoré zomreli pri pôrode, Aztékovia prirovnávali k udatným bojovníkom (mužom), ktorí padli na bojovom poli a pod. Okrem toho dokladajú kognatický charakter aztéckeho príbuzenského systému aj ranokoloniálne, najmä zo 16. storočia pochádzajúce právne dokumenty (testamenty, záznamy o súdnych procesoch, v ktorých išlo o majetky rodín a vzťahy členov rodín k týmto majetkom a i.), ktoré sčasti informujú aj o predkoloniálnych pomeroch existujúcich v Tenochtitlane. Z týchto dokumentov o. i. vyplýva, že majetkové práva členov rodín, t. j. ich práva k rodinným nehnuteľným majetkom – k pôde a budovám –, resp. k častiam týchto majetkov, patrili ascendentom oboch pohlaví a dedením prechádzali na descendentov oboch pohlaví.¹⁰⁸¹

Pre nahuaské chápanie rodiny je ďalej charakteristické určité stotožnenie rodiny s domácnosťou (*calli*),¹⁰⁸² t. j. so základnou (najmenšou) sídelnou a sociálno – ekonomickou jednotkou, existujúcou v Tenochtitlane, ako aj v ďalších nahuaských mestských štátoch. Nahuovia teda na rodinu nazerali aj – a to predovšetkým – ako na skupinu príbuzných, dlhodobejšie spolu žijúcich na jednom (rovnakom) mieste, t. j. v jednom dome alebo v niekoľkých, blízko pri sebe (na spoločnom dvore) postavených domoch. Uvedené potvrdzujú aj nasledujúce nahuaské výrazy, vyjadrujúce nahuaské chápanie rodiny ako rodinnej domácnosti: *cenyeiztli* = ľudia, ktorí spolu žijú v (jednom) dome; *cencalli* = jeden dom; *cencaltin* = tí, ktorí sú spolu v jednom dome; *cemithualtin* = tí, ktorí žijú na jednom dvore, t. j. v domoch postavených okolo spoločného vnútorného dvora (patio); *techan tlaca* = ľudia v niekoho dome; *in quiahuatl, in ithualli* = východ/vchod (domu), dvor (patio).¹⁰⁸³ Sémantika

potomkami. Príslušnosť potomka k descendenčnej skupine a s ňou spojené práva (nároky) a povinnosti (jednak potomka voči príbuzným, jednak príbuzných voči potomkovi) sú v rovnakej miere založené na afilácii potomka k jeho mužskému a ženskému predkovi. To však, samozrejme, neznamená, že by si spríbuznení muži a ženy boli navzájom rovní z hľadiska sociálneho statusu, ale iba to, že majú rovnocenné postavenie v genealogickej štruktúre descendenčnej (príbuzenskej) skupiny. Bližšie pozri SKUPNIK, *Antropologie příbuzenství...*, s. 155 – 157 et passim.

¹⁰⁸¹ KELLOGG, Kinship and Social Organization in Early Colonial Tenochtitlan, s. 105 – 106.

¹⁰⁸² McCAA, R.: El *calli* de los nahuas del México antiguo: hogar, familia y género. *Revista de Indias*. Vol. LXIII, núm. 227, 2003, s. 80 a nasl.

¹⁰⁸³ LOCKHART, *The Nahuas...*, s. 59 – 60.

týchto výrazov naznačuje, že Nahuovia rodinu primárne definovali ako skupinu ľudí s rovnakým (trvalým) bydliskom, a nie (alebo až sekundárne) ako príbuzenskú skupinu, čo mohlo súvisieť so samozrejmom skutočnosťou, že príbuzenské vzťahy majú v individuálnych rodinách rôzne konkrétne podoby, ktoré sa, navyše, časom menia, a preto na ich základe nemožno univerzálne vymedziť rodinu.

Tým, čo združovalo členov nahuaskej rodiny/domácnosti neboli – aspoň nie primárne – spolupatričnosť vyplývajúca z príslušnosti k rovnakému rodu alebo uctievanie predkov, ale výhodnosť vzájomnej spolupráce pri plnení povinností voči štátu (napr. pri odvádzaní tribútu) i uspokojovaní potrieb a presadzovaní záujmov, ktoré boli (keďže spolu denno-denne, resp. trvalo žili) ich spoločnými potrebami a záujmami.¹⁰⁸⁴

Na území Tenochtitlanu bola najrozšírenejšou tzv. komplexná domácnosť, zahŕňajúca dve alebo aj viaceré nukleárne rodiny (alebo časom už len ich niektorých, ešte žijúcich členov). Členovia komplexnej domácnosti zvyčajne spolu tvorili jednu príbuzenskú skupinu, organizovanú buď laterálne, t. j. okolo súrodencov (pravda, títo súrodenci mohli žiť o generáciu či dve skôr ako ich aktuálne žijúci príbuzní), alebo generačne, t. j. príbuzenská skupina bola zložená z dospelých osôb patriacich k dvom alebo viacerým, spolu žijúcim nukleárnym rodinám, a z ich detí; príbuzenská skupina, obývajúca komplexnú domácnosť, mohla mať aj charakter polygynnej rodiny.¹⁰⁸⁵ Zostáva dodať, že príslušníkov komplexnej domácnosti možno označiť aj antropologickým termínom „rozšírená (extendovaná) rodina“.

Faktory ako natalita či ubytovanie napr. manželského partnera vo vlastnej domácnosti viedli, pochopiteľne, k tomu, že počet členov domácností sa časom zvyšoval, a to až pokým nedosiahol určitú kritickú úroveň – v jednej komplexnej domácnosti mohlo v Tenochtitlane spolu žiť v zásade najviac šesť nukleárných rodín, resp. zhruba 12 osôb. Po prekročení tejto úrovne prichádzalo k rozdeleniu domácností na dve časti, čo sa niekedy realizovalo tak, že sa rodinné pozemky rozdelili (vnútorným) múrom, alebo sa niektorí členovia „preplnených“ domácností z nich odsťahovali. „Preplnenosť“ aztéckych domácností sa riešila aj uplatnením virilokality, o ktorej sa predpokladá, že bola najviac využívaným modelom postmaritálnej rezidencie, t. j. žena po uzavretí manželstva odchádzala bývať do domácnosti svojho manžela, okrem ak ju manžel musel opustiť kvôli „preplnenosti“ – vtedy sa uplatnila uxoriokality alebo neolokality.¹⁰⁸⁶

Ďalším problémom, spojeným s nahuaskou koncepciou rodiny a príbuzenských vzťahov, je príbuzenská terminológia. Určitú (nie vyčerpávajúcu) predstavu si o nej možno

¹⁰⁸⁴ McCAA, *El calli...*, s. 87.

¹⁰⁸⁵ KELLOGG, *Kinship and Social Organization in Early Colonial Tenochtitlan*, s. 111 – 112.

¹⁰⁸⁶ Tamže, s. 116 – 117.

spraviť z desiatej knihy Florentského kódexu, v ktorej sa uvádzajú nasledujúce kategórie príbuzenských vzťahov a kategórie príbuzných osôb:¹⁰⁸⁷

1. Priama línia pokrvného príbuzenstva (lineárni príbuzní; príbuzní v priamom rade):

a) ascendenti:

- *mintontli* = praprastarý otec
- *achtontli* = prastarý otec; *veltiuhkli* = prastará matka
- *tecul*, *culli* = starý otec; *citli*, *teci* = stará matka
- *tatli*, *teta* = otec; *nantli*, *tenan* = matka

b) descendentí:

- *tepiltzin teconeuh* = dieťa; *piltontli*, *conetontli* = dieťa urodzeného pôvodu
- *tepiltzin teconeuh* = syn; *teichpuch tecuneuh* = dcéra
- *ixuiuhkli* = vnuk/vnučka

2. Pobočná línia pokrvného príbuzenstva (kolateráli; príbuzní v pobočnom rade):

- *tlatli*, *tetla* = strýko; *teauí* = teta
- synovec/neter: *machtli*, *temach* = výrazy, ktorými označoval synovca alebo neter hovoriaci mužského pohlavia; *tepiilo*, *pilotl* = výrazy, ktorými označoval synovca alebo neter hovoriaci ženského pohlavia;

3. Afínni príbuzní:

- *montatli miccamontatli* = svokor zosnulej osoby; *monnantli*, *miccamonnatli* = svokra zosnulej osoby
- *monculli* = otec svokra/svokry; *moncitli* = matka svokra/svokry
- *montatli* = svokor; *monnantli* = svokra
- *montli* = zať; *cioamontli* = nevesta
- švagor: *textli* = výraz, ktorým označoval švagra hovoriaci mužského pohlavia; *vepolli oquichtli* = výraz, ktorým označoval švagra hovoriaci ženského pohlavia
- švagriná: *vepolli cioatl* = výraz, ktorým označoval švagrinú hovoriaci mužského pohlavia; *vezoatl* = výraz, ktorým označoval švagrinú hovoriaci ženského pohlavia
- *tlacpatatli* = nevlastný otec; *chaoanantli* = nevlastná matka
- nevlastné dieťa: *tlacpauitectli*, *chaoaconetl* = výrazy, ktorými nevlastné dieťa označoval hovoriaci ženského pohlavia
- *tetiachcauh* = starší brat

Stojí za zmienku, že originálna verzia Florentského kódexu (t. j. text v nahuatli) používa výraz *tlacamecayotl* iba v súvislosti s pokrvnými príbuznými,¹⁰⁸⁸ čo podporuje názor,

¹⁰⁸⁷ SAHAGUN, *Florentine Codex...*, Part XI, Book 10 – *The People*, s. 1 – 9. Pozri aj SAHAGÚN, *Historia...*, II, s. 762 – 768.

že tento výraz vyjadroval nahuaské chápanie rodiny ako rodu (descendenčnej skupiny), hoci nemožno vylúčiť, že Nahuovia v určitých kontextoch chápali rodinu aj ako *kindred*.

Pri pohľade na katalóg afínných príbuzných sa možno spýtať, prečo k nim Florentský kódex zaradil staršieho brata? Odpoveď zrejme vyplýva z ideálno-typickej charakteristiky staršieho brata, obsiahnutej v kódexe, podľa ktorej sa starší brat všestranne stará o domácnosť svojho otca a vychováva svojich mladších bratov,¹⁰⁸⁹ čo možno interpretovať tak, že starší, resp. najstarší brat po smrti otca prevzal a plnil jeho rodičovské úlohy, čím jeho príbuzenský vzťah k súrodencom získal novú, špecifickú kvalitu – starší brat sa stal poručníkom svojich bratov.

Vyššie uvedené rozdelenie príbuzných na pokrvných (lineárnych a kolaterálnych) a afínných, nie je, samozrejme, autentické, hoci správne vystihuje pozíciu jednotlivých príbuzných v nahuaských príbuzenských vzťahoch. Nahuovia však mali aj vlastné koncepcie a termíny spojené s organizáciou ich príbuzenského systému, ktorými sa zaoberal napr. P. Carrasco.¹⁰⁹⁰ Podľa tohto bádateľa išlo, po prvé, o termín *huecapan* = vzdialený, ktorý sa mohol pridať napr. k termínu znamenajúcemu „súrodenec“, čím vznikol zložený termín označujúci nie súrodencu, ale bratranca. Po druhé, to bol termín *miqui* = mŕtvy, ktorý sa ako prefix *micca-* pridával k termínom označujúcim afínných príbuzných, čím sa dávalo najavo, že títo príbuzní už nežijú. Konečne, po tretie, mali Nahuovia termín *tlampan*, ktorý sa spájal s kalkuláciou príbuzenskej dištancie (s určovaním stupňov príbuznosti). Doložené je trojaké použitie tohto termínu: používal sa na určovanie stupňov príbuznosti spôsobom, ktorý je totožný s určovaním stupňov príbuznosti v kánonickom práve, ďalej vo forme *centlampan* (= jeden-tlampan) na označenie prvostupňových bratrancov (špan. *primos hermanos*) a napokon na vyjadrenie počtu generácií oddeľujúcich určitého potomka od určitého predka (napr. výraz *ontlampan* = dva-tlampan, teda dve generácie, vyjadroval veľkosť príbuzenskej dištancie medzi vnukom a starým ocom). Možno súhlasiť s Carrascovým názorom, že iba tretí spôsob použitia termínu *tlampan* je autentický; prvé dva spôsoby sú zrejme španielskym importom do nahuaského prostredia.

V ďalšom texte sa na aztécku rodinu a vzťahy existujúce medzi ich členmi pozrieme cez prizmu noriem rodinného práva.

¹⁰⁸⁸ Tamže.

¹⁰⁸⁹ SAHAGUN, *Florentine Codex...*, Part XI. Book 10 – *The People*, s. 9.

¹⁰⁹⁰ CARRASCO, P.: Sobre algunos términos de parentesco en el náhuatl clásico. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 6, 1966, s. 149 – 166.

Zdá sa, že u Nahuov boli žiaduce a dovolené výlučne heterosexuálne partnerské vzťahy; homosexuálne, ako aj transsexuálne správanie sa či už mužov alebo žien bolo trestané smrťou.¹⁰⁹¹ Pravda, Johansson upozorňuje, že pramenné informácie o úplnom odmietaní homosexuality a transsexuality a o (brutálnom) popravovaní homosexuálov a transsexuálov môžu byť poplatné spomenutej snahe niektorých autorov prameňov predstaviť Španielom predhispánsku nahuaskú spoločnosť tak, aby ju Španieli mohli akceptovať ako po hodnotovej, morálnej, normatívnej a kultúrnej stránke rovnocenný náprotivok vlastnej spoločnosti. Údajný principiálne negatívny postoj Nahuov k homosexualite a transsexualite konkrétne relativizuje prítomnosť homosexuálnych či transsexuálnych osôb v niektorých rituálnych kontextoch.¹⁰⁹²

Uzavretie manželstva a nasledujúce splodenie a vychovanie detí sa očakávalo v zásade od všetkých obyvateľov nahuaských mestských štátov, pričom rodinná i školská výchova zahŕňali prípravu dospelých oboch pohlaví na manželstvo a rodičovstvo. Na druhej strane muži i ženy profesijne spojené s kultom (kňazi, kňažky), alebo aspoň niektoré kategórie týchto osôb, zachovávali sexuálnu zdržanlivosť a žili v celibáte.¹⁰⁹³

Určité osoby nemohli spolu partnersky žiť, resp. uzatvoriť manželstvo, a nemohli ani spolu príležitostne súložiť. V rodinnom práve sa v tejto súvislosti hovorí o tzv. manželských prekážkach.

Prvá manželská prekážka reflektovala prirodzenú skutočnosť, že plnohodnotný život v partnerskom zväzku predpokladá fyzickú, ako aj psychickú vyspelosť oboch partnerov, ktorej získanie (teoreticky) indikuje dosiahnutie určitého veku. Inak povedané, existovala veková hranica pre uzavretie manželstva. Ženy uzatvárali manželstvo medzi 15. a 18. rokom veku a muži medzi 20. a 22. rokom veku.¹⁰⁹⁴

Ďalšou manželskou prekážkou boli určité druhy pokrvnej alebo afínnej príbuznosti osôb, ktoré by chceli spolu uzavrieť manželstvo. Nerešpektovanie tejto prekážky bol trestné.

Konkrétne bolo uzavretie manželstva zakázané:¹⁰⁹⁵

- a) medzi príbuznými v priamom rade a medzi súrodencami, a to bez ohľadu na to, či išlo o príbuzných z matkinej alebo z otcovej strany;
- b) medzi synom a konkubínou jeho otca;
- c) medzi synom a jeho ovdovenou nevlastnou matkou (tento zákaz sa zrejme striktné nedodržiaval).

¹⁰⁹¹ TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 380.

¹⁰⁹² JOHANSSON, *La literatura indigenista en los albores del siglo XVII*, passim.

¹⁰⁹³ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 37.

¹⁰⁹⁴ MENDIETA Y NÚÑEZ, *El derecho precolonial*, s. 97.

¹⁰⁹⁵ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 84 – 85.

Výnimkou zo zákazu uvedeného pod bodom a) bolo manželstvo s dcérou matkinho brata¹⁰⁹⁶ (t. j. manželstvo muža s jeho sesternicou z matkinej strany).

Špeciálna manželská prekážka sa vzťahovala na vdovy. Vdova mohla uzavrieť nové manželstvo až vtedy, keď prestala kojiti (posledné) dieťa, ktoré mala so svojím zosnulým manželom¹⁰⁹⁷ (nie je bez zaujímavosti, že doba kojenia mohla trvať až štyri roky), a iba s mužom, ktorý nemal nižšie spoločenské postavenie ako jej zosnulý manžel.¹⁰⁹⁸ Ak však vdova práve uvedené nerešpektovala, nebola potrestaná, hoci jej okolie ju pravdepodobne začalo odsudzovať, resp. vdova po uzatvorení nového manželstva upadla do hanby.¹⁰⁹⁹

Zdá sa, že nepovinne sa praktizoval aj levirát, t. j. vdova, ktorá mala dieťa/deti, mohla uzavrieť manželstvo so svojím švagrom (prípadne s iným mužom z calpulli, v ktorom žila),¹¹⁰⁰ ktorý potom prevzal otcovské úlohy jej zosnulého manžela. Hlavným účelom manželstva vdovy a jej švagra nebolo splodiť potomka (čím sa, mimochodom, aztécky levirát výrazne odlišuje od židovského; pozn. P. V.), ale skôr vytvoriť náhradné rodinné prostredie pre deti, ktoré stratili otca.¹¹⁰¹

Posledná, špeciálna manželská prekážka sa týkala rozvedených manželov. Rozvedení manželia mali pod hrozbou trestu smrti zakázané znovu spolu uzatvoriť manželstvo, prípadne neformálne obnoviť svoje partnerské spolužitie.¹¹⁰²

Partnerské spolužitia mužov a žien mali v Tenochtitlane, ako aj v ďalších nahuaských sídlach formu monogamie alebo polygynie.

Monogamné partnerské spolužitie malo tri varianty, ktorými boli:¹¹⁰³

1. manželstvo,
2. dočasné manželstvo a
3. konkubinát.

*Manželstvo (nenamictiliztli*¹¹⁰⁴). Aztécke rodinné právo bolo prevažne tradičným, obyčajovým právom, resp. bolo iba minimálne ovplyvnené zákonodarnou činnosťou štátu.¹¹⁰⁵ Jedným z prejavov tejto skutočnosti bol súkromný charakter vzniku manželstva, t. j. manželstvo sa neuzatváralo v prítomnosti predstaviteľa štátnej moci (úradníka) či kňaza.¹¹⁰⁶ López de Gómara síce uvádza, že súčasťou svadobných obradov bolo pripravenie

¹⁰⁹⁶ Tamže.

¹⁰⁹⁷ SAGAÓN INFANTE, R.: El matrimonio y el concubinato..., s. 102.

¹⁰⁹⁸ Tamže, s. 86.

¹⁰⁹⁹ Tamže.

¹¹⁰⁰ VAILLANT, *Aztékové*, s. 88.

¹¹⁰¹ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 87.

¹¹⁰² Tamže, s. 96.

¹¹⁰³ CRUZ BARNEY, *Historia del derecho en México*, s. 23.

¹¹⁰⁴ MOLINA, *Vocabulario en lengua castellana y mexicana...*, s. 82 verso.

¹¹⁰⁵ MARGADANT, *Introducción...*, s. 32.

¹¹⁰⁶ MENDIETA Y NÚÑEZ, *El derecho precolonial*, s. 92.

mladomanželského lôžka kňazmi, ktorí tiež mladomanželom po ich svadobnej noci udeľovali akési požehnanie,¹¹⁰⁷ z právneho hľadiska sa však nezdá, že by bol vznik manželstva podmienený realizáciou (aj) týchto aktivít kňazmi. Manželstvo teda uzatvárali príslušné súkromné osoby, t. j. najmä ženích, nevesta a ich rodičia, vo vlastnej réžii.

Prípravy na sobáš i samotná svadba prebiehali podľa určitého zaužívaného poriadku, ktorého dôsledné dodržanie bolo podmienkou právne relevantného vzniku, resp. právnej existencie manželstva.

O prípravách na sobáš a svadbe informujú viaceré pramene.¹¹⁰⁸

O tom, že mladík, ktorý dosiahol patričný vek, uzavrie manželstvo, rozhodli jeho rodičia po porade s ďalšími príbuznými. Rodičia tiež mladíkovi vybrali budúcu manželku.

Rodičia najskôr požiadali o uvoľnenie svojho syna z verejnej školy, v ktorej sa syn vzdelával a v ktorej zároveň býval (ak sa však vzdelával v škole *telpochcalli*, nezdržoval sa v nej trvale, ale sa počas svojho vzdelávania opakovane na určitý čas vracal do rodičovského domu). Potom, čo synovi pedagógovia súhlasili s jeho prepustením zo školy, sa syn (natrvalo) vrátil do rodičovského domu, kde ho rodičia oboznámili s tým, že mu našli budúcu manželku a že začnú organizovať jeho sobáš. Prvým krokom, ktorý rodičia v tomto smere podnikli, boli akési „pytačky“: rodičia požiadali miestne stareny pôsobiace ako „dohadzovačky“, aby s rodinou dievčaťa, ktoré si vyhľadli ako manželku pre svojho syna, dohodli uzavretie manželstva. Bolo zvykom, že rodičia dievčiny nesúhlasili s uzavretím manželstva ihneď, ale až po opakovaných návštevách „dohadzovačiek“ (v zásade po ich tretej návšteve). Následne sa rodičia budúcich manželov stretli a dohodli na termíne svadby. Na svadbe sa zišli rodičia i ďalší príbuzní ženícha a nevesty a prípadne aj iní hostia (susedia, priatelia, pedagógovia zo ženíchovej školy, členovia rady starších *calpulli*, v ktorom sa konala svadba a pod.). Svadba mala podobu hostiny a bola spojená s prejavmi niektorých svadobčanov (napr. svokra mala prejav, v ktorom nevestu poučila o jej povinnostiach manželky), ako aj s viacerými obradmi, ktoré sa museli uskutočniť v určitej forme a poradí, keďže inak by z právneho hľadiska manželstvo nevzniklo. K týmto obradom patrilo napr. obdarovanie ženícha a nevesty ich rodičmi i inými svadobčanmi. Zaujímavým obradom, ktorý sa odohrával po západe Slnka, bolo posadenie ženícha a nevesty vedľa seba na rohož a zviazanie koncov ich odevov, čo, ako je zrejmé, symbolizovalo pevné puto vzniknuté medzi ženíchom a nevestou.

Svadba mohla trvať až štyri dni. Zdá sa, že novomanželia sa až do jej skončenia postili a zdržiavali sexuálneho styku.

¹¹⁰⁷ GÓMARA, *Historia de la conquista de México*, s. 304 – 305.

¹¹⁰⁸ CLAVIJERO, *Historia antigua de México*, s. 275 – 278. GÓMARA, *Historia de la conquista de México*, s. 304 – 305. SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 518 – 524. TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 412 – 415.

V súvislosti s uzavretím manželstva treba osobitne zdôrazniť, že s ním mali súhlasiť nielen rodičia, alebo aspoň otcovia ženícha a nevesty – uzavretie manželstva bez súhlasu otca sa považovalo za hanebnosť,¹¹⁰⁹ avšak zaň nehrozila žiadna formálna sankcia –, ale zrejme aj ženích¹¹¹⁰ a zrejme aj nevesta.¹¹¹¹

Hlavou aztéckej rodiny bol muž, t. j. manžel a otec, avšak práva a povinnosti, ktoré mu vyplývali z tejto pozície, vykonával viac-menej spolu s manželkou,¹¹¹² z čoho vyplýva, že manželka vo vzťahu k manželovi nemala výrazne podriadené postavenie. Žena – manželka tak bola do značnej miery svojprávna, ako vidieť aj z toho, že mohla samostatne, teda bez vedomia či súhlasu manžela, nadobúdať a vlastniť majetok, uzatvárať zmluvy a domáhať sa svojich práv pred súdom.¹¹¹³

Zdá sa teda, že právne postavenie (vydatej) ženy bolo pomerne priaznivé.¹¹¹⁴ Táto skutočnosť súvisela so zaujímavým javom, prítomným vo viacerých sférach aztéckej spoločnosti, ktorý Kellogg označuje ako „paralelizmus rodov“ (*gender parallelism*). Podstatou tohto javu bolo, že aztécke ženy a muži vykonávali – nezávisle na sebe – určité, svojím charakterom analogické a komplementárne funkcie a aktivity. Konkrétne vykonávali niektoré správne (napr. funkciu trhových dozorcov) a kňazské funkcie, vyučovali v školách alebo sa venovali niektorým poľnohospodárskym činnostiam, remeslám či obchodu. Na druhej strane uplatnenie paralelizmu rodov malo svoje limity, napr. významnejšie úrady v štátnej správe (t. j. takmer všetky úrady) mohli zastávať iba muži, preto tento jav nemožno interpretovať ako dôkaz rovnosti aztéckych žien a mužov z hľadiska ich sociálneho statusu.¹¹¹⁵

Pomerne priaznivé právne postavenie (vydatých) žien z Tenochtitlanu bolo v širšom nahuaskom prostredí skôr ojedinelé. Napríklad predhispánske nahuaské rodiny z územia dnešného štátu Morelos boli výrazne patriarchálne, t. j. dominovali v nich ich mužské hlavy a ženy v nich mali značne podriadené postavenie.¹¹¹⁶ Silnú pozíciu majú mužské hlavy rodín aj

¹¹⁰⁹ ZORITA, *Breve y Sumaria Relación...*, s. 66.

¹¹¹⁰ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 518.

¹¹¹¹ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 90.

¹¹¹² KELLOGG, *Kinship and Social Organization in Early Colonial Tenochtitlan*, s. 116.

¹¹¹³ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México Tenochtitlan*, s. 137. KELLOGG, S.: *Aztec Women in Early Colonial Courts: Structure and Strategy in a Legal Context*. In: Spores, R. – Hassig, R. (eds.): *Five Centuries of Law and Politics in Central Mexico*. Nashville: Vanderbilt University, 1984, s. 31 – 34.

¹¹¹⁴ Úplne opačný názor má Rodríguez-Shadow, ktorej interpretácie prameňov a závery sú však, podľa môjho názoru, do určitej miery evidentne deformované jej feministickými postojmi. Bližšie pozri RODRÍGUEZ-SHADOW, M. J.: *La mujer azteca*. Toluca: Universidad Autónoma del Estado de México, 2000.

¹¹¹⁵ KELLOGG, S.: *The Woman's Room: Some Aspects of Gender Relations in Tenochtitlan in the Late Pre-Hispanic Period*. *Ethnohistory*. Vol. 42, no. 4, 1995, s. 563 – 576.

¹¹¹⁶ McCAA, *El calli...*, s. 96 a nasl.

u súčasných Nahuov, ktorú, navyše, v mnohých prípadoch ešte znásobuje ich svojvoľné a násilné správanie známe ako „*machismo*“.¹¹¹⁷

Zo Sahagúnovej ideálno-typickej charakteristiky otca rodiny¹¹¹⁸ vyplýva, že otec bol považovaný za zakladateľa a hlavu určitej rodiny/rodu, čo je, mimochodom, ďalší z dôkazov, že Aztékovia chápali rodinu ako descendenčnú skupinu. „Dobry otec“ mal byť podľa tejto charakteristiky starostlivým hospodárom, ktorý rozumne a zodpovedne spravuje majetok a príjmy svojej rodiny/domácnosti, poskytuje výživu jej členom, vytvára a zachováva pre nich určité majetkové hodnoty (ich budúce dedičstvo) a pod. Okrem toho mal „dobry otec“ riadne vychovávať svoje deti, správne im radiť, primerane ich napomínať a trestať, dávať im svojim správaním dobrý príklad a pod.

Osobné vzťahy medzi manželmi vykresľujú viaceré *huehuetlahtolli*, koncipované ako súbory výchovných ponaučení, ktoré otec odovzdáva synovi alebo matka dcére.¹¹¹⁹ Tieto ponaučenia sa týkali všetkého, čo prinášal manželský život. Ich adresáti sa z nich dozvedeli, že muž a žena žijúci v manželstve si majú vzájomne prejavovať úctu a všestranne si pomáhať, že má medzi nimi fungovať istá deľba práce, t. j. obstarávanie hmotných potrieb rodiny nie je úlohou iba jedného z nich, ale ich oboch, hoci manžel sa má o tieto potreby starať vo väčšom rozsahu ako manželka, a i.

Manželia vychovávali svoje deti spoločne, bolo však zaužívané, že synovia dostávali výchovu hlavne od otca a dcéry hlavne od matky. Manžel aj manželka sa podľa svojich možností podieľali na obstarávaní hmotných potrieb rodiny. Obaja boli povinní dodržiavať manželskú vernosť, ktorej porušenie (ak naplnilo v statí o trestnom práve opísanú skutkovú podstatu trestného činu cudzoložstva) sa trestalo smrťou. Zdá sa však, že ženatí muži, najmä ak patrili k pipiltin alebo k bojovníkom so zásluhami, mohli partnersky žiť nielen so svojou manželkou, ale aj s ďalšími ženami ako svojimi družkami.¹¹²⁰ To, že manželka nebola výrazne podriadená manželovi, dokladá aj to, že rovnako ako manžel mohla iniciovať rozvod svojho manželstva (k rozvodu pozri ďalej).

Pomerná rovnoprávnosť manžela a manželky sa prejavovala nielen v ich osobných, ale aj v majetkových vzťahoch; majetkové spoločenstvo manželov, t. j. tzv. podielové alebo tzv. bezpodielové spoluvlastníctvo manželov, neexistovalo. Naopak, majetky manželov boli trvale oddelené,¹¹²¹ pričom majetky, ktoré ženích a nevesta priniesli do manželstva, sa v priebehu

¹¹¹⁷ HLÚŠEK, R.: Spoločenská a politická organizácia u mexických Nahuov. *Acta Universitatis Carolinae: Philosophica et Historica* 2/2005: *Studia Ethnologica* XV, 2009, s. 72 – 73.

¹¹¹⁸ SAHAGÚN, *Historia...*, II, s. 762.

¹¹¹⁹ LEÓN PORTILLA – SILVA GALEANA: *Huehuetlahtolli...*, passim.

¹¹²⁰ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 38.

¹¹²¹ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 95.

svadby písomne zaznamenali. Príslušné záznamy uschovávali rodičia manželov. Ak prišlo k rozvodu, záznamy umožnili jednoznačne stanoviť, ktorý (časom prípadne zväčšený alebo zmenšený) majetok, patrí exmanželke, a ktorý majetok patrí exmanželovi.¹¹²²

Od samostatných majetkov manžela a manželky treba odlišiť ekonomické prostriedky, ktoré si ženich a nevesta na svadbe vzájomne poskytli (ktorými sa vzájomne obdarovali), a to v rozsahu dohodnutom počas „pytačiek“.¹¹²³

Rodinné právo síce dovoľovalo rozvod manželstva, avšak spoločnosť ho vnímala ako nežiaduci jav narušujúci stabilitu sociálnych vzťahov. Rozvod manželstva sa považoval za spôsob jeho definitívneho zániku, keďže pre rozvedených manželov platil zákaz obnoviť ich manželstvo (porušenie zákazu sa trestalo smrťou). Rozvedení manžel alebo manželka tak mohli uzatvoriť nové manželstvo iba s tretími osobami.¹¹²⁴

Predpokladom uskutočnenia rozvodu bol výskyt niektorého z právom stanovených dôvodov rozvodu v manželskom spoložití. V literatúre¹¹²⁵ sa ako dôvody rozvodu uvádzajú tieto skutočnosti:

- a) zásadná rozdielnosť pováh manželov;
- b) neplodnosť manžela alebo manželky;
- c) „zlá, výbušná či hašterivá“ povaha manželky alebo jej „lenivosť“;
- d) agresívne správanie sa manžela voči manželke alebo deťom;
- e) zanedbávanie starostlivosti o hmotné potreby rodiny zo strany manželky alebo manžela.

Priebeh konania o rozvode manželstva zachytil napr. Torquemada.¹¹²⁶ Jeho údaje sa týkajú rozvodového procesu pred príslušným súdom v Texcocu, majú však význam aj vo vzťahu k právnym dejinám Tenochtitlanu, keďže sudy v Tenochtitlane niekedy delegovali na sudy v Texcocu právomoc meritórne rozhodnúť vo veciach, ktoré prejednávali, týkajúcich sa obyvateľov Tenochtitlanu.¹¹²⁷ (Podobnosť právnych poriadkov Texcoca a Tenochtitlanu, navyše, dovoľuje predpoklad, že súdne procesy mali v oboch mestských štátoch obdobný priebeh.)

Konanie o rozvode začínalo na návrh toho z manželov, ktorý požadoval rozvod. Podľa Torquemadovho opisu malo dve fázy: Prvá fáza sa začala dostavením sa v zásade oboch manželov na príslušný súd. Súd najskôr udelil slovo tomu z manželov, ktorý požadoval

¹¹²² ACOSTA, J. de: *Vida religiosa y civil de los indios*. México: UNAM, 1995, s. 87.

¹¹²³ Porovnaj TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 413.

¹¹²⁴ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 39.

¹¹²⁵ Napr. MARGADANT, *Introducción...*, s. 32.

¹¹²⁶ TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 441 – 442.

¹¹²⁷ MARGADANT, *Introducción...*, s. 34.

rozvod, aby uviedol dôvody, pre ktoré sa chce rozviesť. Potom vyzval druhého manžela, aby sa k týmto dôvodom vyjadril. Sudcovia sa ďalej manželov spýtali na okolnosti vzniku ich manželstva. Ak z odpovede manželov zistili, že ich manželstvo bolo uzatvorené so súhlasom ich rodičov (resp. otcov) a zaužívanými svadobnými obradmi, konštatovali, že ide o riadne vzniknuté, a tak aj právne existujúce manželstvo, ktorého rozvod majú právomoc prejednať, a konanie pokračovalo svojou druhou fázou. Ak však dospeli k opačnému záveru, teda že nejde o manželstvo, ale iba o neformálne partnerské spolužitie (konkubinát), partnerov svojím výrokom odlúčili a konanie zastavili.

V druhej fáze konania o rozvode sa súd pokúšal manželov zmieriť, a to aj pomocou určitého psychologického pôsobenia: súd manželov dôrazne upozornil na to, že rozvodom vystavia seba, ako aj svojich príbuzných trvalému dešpektu svojho okolia. Ak sa manželia v prítomnosti sudcov zmierili, konanie sa zastavilo. Ak nie, sudcovia dovolili manželovi, ktorý žiadal rozvod, aby sa natrvalo odlúčil od manžela, ktorý svojím správaním dal príčinu na rozvod, t. j. aby odišiel zo spoločnej domácnosti manželov, ktorá sa tým zrušila. Sudcovia však nevydali žiadne meritórne rozhodnutie, ktorým by manželstvo boli výslovne rozviedli. Súd tak manželovi požadujúcemu rozvod umožnil jeho faktické uskutočnenie a zároveň sa vyhol jeho explicitnému schváleniu, keďže ním by sa bol dostal do rozporu s odmietavým postojom širokej verejnosti k rozvodu manželstva.

Ak muž zavrhol svoju manželku bez predchádzajúceho povolenia súdu, t. j. bez toho, že by tomu predchádzalo práve opísané konanie o rozvode, bol potrestaný zneuctvujúcim trestom (spálením vlasov na verejnosti).¹¹²⁸

Majetkové pomery manželov sa po rozvode usporiadali tak, že manžel, ktorý svojím správaním dal príčinu na rozvod, stratil polovicu svojho majetku v prospech druhého manžela.¹¹²⁹

Čo sa týka spoločných potomkov rozvedených manželov, platilo pravidlo, podľa ktorého synovia zostávali v opatere otca a dcéry v opatere matky.¹¹³⁰

Dočasné manželstvo. Dočasné manželstvo bolo partnerským spolužitím, ktorého potenciálne funkcie boli zredukované na jedinú – na zabezpečenie reprodukcie. Neuzatváralo sa totiž s cieľom vytvoriť dlhodobé partnerské spolužitie, resp. stabilné rodinné spoločenstvo, ale iba základné predpoklady na splodenie potomka. Možno súhlasiť s názorom, že dôvod, pre ktorý sa niektorí Aztékovia rozhodli pre iba dočasné manželstvo, bol ekonomický¹¹³¹ –

¹¹²⁸ GÓMARA, *Historia de la conquista de México*, s. 305.

¹¹²⁹ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 96.

¹¹³⁰ Tamže.

¹¹³¹ MENDIETA Y NÚÑEZ, *El derecho precolonial*, s. 96.

svadba bola nákladnou záležitosťou a aj nasledujúci život v manželstve, t. j. v domácnosti, ktorá by fungovala ako viac-menej sebestačná hospodárska jednotka, predpokladal určitú majetnosť oboch manželov.

Pragmatickému charakteru dočasných manželstiev zodpovedal zjednodušený spôsob ich vzniku: uzatvárali sa bez uskutočnenia obradov potrebných na platné uzatvorenie riadneho manželstva, iba na základe (ústneho) dohovoru zainteresovaných osôb, t. j. ženícha, nevesty a jej rodičov/otca, podľa ktorého sa malo manželstvo skončiť narodením prvého dieťaťa. Po tejto udalosti teda dočasné manželstvá zanikali, ibaže sa – na žiadosť dočasnej manželky, alebo jej rodičov, a so súhlasom dočasného manžela –, zmenili, uskutočnením príslušných sobášnych obradov, na riadne (trvalé) manželstvá.¹¹³²

Ak manžel po narodení dieťaťa odmietol uzavrieť s dočasnou manželkou riadne manželstvo, dočasná manželka sa vrátila do domu svojich rodičov, pričom jej bývalý manžel bol povinný prestať sa s ňou stýkať.¹¹³³ Ak uvážime, že iniciátormi uzavretia dočasných manželstiev za účelom splodenia detí bývali bezdetní muži,¹¹³⁴ zdá sa pravdepodobné, že deti narodené v dočasných manželstvách zostávali po ich zániku v opatere svojich otcov.

Viazanie zániku dočasného manželstva na narodenie dieťaťa, čiže, povedané juristicky, na rozvázovaciú podmienku, ktorej realizácia bola značne neistá a časovo neohraničená, dozaista viedlo k rôznej dĺžke trvania individuálnych dočasných manželstiev. Môžeme ich tak výstižne označiť aj ako manželstvá na dobu neurčitú.

Dočasné manželstvo však mohlo zaniknúť aj skôr, ako sa dočasným manželom narodilo dieťa, a to rozhodnutím manžela (muža) zrušiť svoje dočasné manželstvo, ktoré nepodliehalo schváleniu súdom.¹¹³⁵

Konkubinát. Konkubinátom bolo partnerské spolužitie muža a ženy, založené bez akýchkoľvek formalít, ktoré mohol ktorýkoľvek z partnerov kedykoľvek zrušiť. Ak však neformálne spolužitie muža a ženy trvalo určitý dlhší čas a ľudia z ich okolia (príbuzní, susedia) na nich začali nazeráť ako na manželov, ich konkubinát sa *via facti* zmenil na manželstvo.¹¹³⁶

Ako sa už spomenulo, v Tenochtitlane i v ďalších nahuaských sídlach sa vyskytovala aj polygýnia. Zdá sa, že mala dva varianty. Prvým variantom bolo polygýnne manželstvo, t. j. partnerské spolužitie jedného muža a dvoch alebo aj viacerých žien, ktoré mali právne postavenie jeho manželiek. Druhým variantom bolo neformálne partnerské spolužitie či už

¹¹³² ZORITA, *Breve y Sumaria Relación...*, s. 60.

¹¹³³ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 38.

¹¹³⁴ ZORITA, *Breve y Sumaria Relación...*, s. 60.

¹¹³⁵ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 38.

¹¹³⁶ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 89 – 90.

ženatého alebo neženatého muža s dvoma alebo aj viacerými ženami, ktoré nemali právne postavenie jeho manželiek, ale iba družiek.

V polygýnnom manželstve existovala medzi jednotlivými manželkami, ako aj ich deťmi určitá hierarchia: Žena, s ktorou muž uzavrel manželstvo štandardným formálnym spôsobom, o ktorom som hovoril vyššie, mala postavenie hlavnej manželky, a to aj vo vzťahu k žene, s ktorou jej manžel uzavrel manželstvo taktiež štandardne a formálne, avšak neskôr. Naproti tomu ženy, s ktorými muž manželstvo neuzavrel štandardným a formálnym, ale určitým jednoduchším spôsobom, boli v postavení vedľajších manželiek, pričom žena, s ktorou muž uzavrel manželstvo jednoduchším spôsobom skôr, mala priaznivejšie postavenie ako žena, s ktorou muž uzavrel manželstvo rovnakým spôsobom, avšak neskôr.¹¹³⁷

Domnievam sa, že vedľajšie manželky z polygýnného manželstva možno stotožniť s družkami, s ktorými žil muž neformálne, čo by znamenalo, že uvedené dva varianty polygýnie sa prelínali, t. j. muž mohol partnersky žiť s viacerými ženami tak, že jedna alebo aj viaceré z nich mali právne postavenie manželky a ostatné boli iba družkami.

Deti hlavnej, ako aj vedľajších manželiek boli považované za manželské (legitímne) deti,¹¹³⁸ zo zákona však po svojom otcovi mohli dediť výlučne deti hlavnej manželky.¹¹³⁹

Muž mal rovnakú vyživovaciu povinnosť voči všetkým svojim partnerkám bez ohľadu na to, či boli jeho manželkami alebo len družkami; túto povinnosť mal aj voči ich deťom.¹¹⁴⁰ Možno predpokladať, že práve uvedené znemožňovalo značnej časti obyvateľstva praktizovať polygýniu. Z ekonomických dôvodov ju tak mohli praktizovať väčšinou iba pipiltin (vrátane *quauhpipiltin*), ktorí si druhú a ďalšie partnerky mohli „obstarať“ buď dohodou s ich rodičmi, alebo únosom žien z dobytých území.¹¹⁴¹

Na záver výkladu o partnerských spoložitostiach aztéckych mužov a žien sa ešte možno zmieniť o označeniach partnerov rôznych kategórií. Manželka sa označovala ako *cihuatlantli*,¹¹⁴² dočasná manželka ako *tlacallalcahuilli*¹¹⁴³ a konkubína ako *temecauh*.¹¹⁴⁴ V polygýnnom manželstve sa hlavná manželka nazývala *cihuatlantli*, vedľajšie manželky *cihuapilli*, pričom žena, ktorá sa stala *cihuapilli* na základe dohody jej rodičov s mužom, sa

¹¹³⁷ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 36.

¹¹³⁸ Tamže.

¹¹³⁹ Tamže, s. 36, 38.

¹¹⁴⁰ Tamže, s. 38.

¹¹⁴¹ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 88.

¹¹⁴² TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 376.

¹¹⁴³ Tamže.

¹¹⁴⁴ Tamže.

volala *cihuanemactli*, žena, ktorú muž uniesol z dobytého územia, *tlacihuaantin*.¹¹⁴⁵ Manžel sa označoval výrazom *teoquichui*.¹¹⁴⁶

Dôležitou rodinnoprávnou problematikou sú vzťahy medzi rodičmi a deťmi. Viaceré *huehuetlahtolli* i ďalšie pramene ukazujú, že Aztékovia, tak pipiltin, ako aj macehualtin, venovali výchove svojich detí značnú pozornosť. Výchova bola podľa prameňov komplexná, t. j. zahŕňala prípravu dieťaťa na manželstvo a rodičovstvo, výkon rôznych zamestnaní (prác), plnenie si povinností voči štátu a elitám a pod. Obraz výchovy detí v aztéckych rodinách, sprostredkovaný prameňmi, je, samozrejme, zidealizovaný, domnievam sa však, že nie úplne, keďže aztécke poslanie „žiť bohov“ si vyžadovalo podriaadiť život všetkých Aztékov už od ich útleho veku prísnej disciplíne. (K rodinnej, ako aj školskej výchove aztéckych detí pozri 5. kapitolu.)

Pomerná rovnoprávnosť muža a ženy v manželstve sa prejavovalo aj pri výchove spoločných detí; preto treba v aztéckom prípade hovoriť skôr o inštitúcii rodičovskej ako otcovskej moci. Rodičovská moc zahŕňala viacero práv, ktoré mohli obaja rodičia uplatniť voči svojim deťom, a zároveň ich povinnosť náležite obstarávať hmotné potreby detí a riadne ich vychovávať.

Nahuaské dieťa bolo ešte pred narodením, t. j. už od svojho počatia považované za plnohodnotného človeka/osobu v právnom zmysle. V záujme ochrany nascitura a jeho bezproblémového narodenia sa jeho obaja rodičia museli v ich každodennom živote správať v súlade s určitými zákazmi, príkazmi a odporúčaniami, sčasti rituálnej povahy.¹¹⁴⁷ Ochranu nenarodeného dieťaťa zabezpečovalo aj trestné právo – ako už vieme, budúca matka, ktorá si zámerne vyvolala potrat, alebo dovolila inej osobe, aby na nej vykonala interrupčný zákrok, bola popravená.

Obaja rodičia mali právo napomínať a trestať svojich potomkov – synov aj dcéry, bolo však zaužívané, že otcovia napomínali a trestali synov a matky napomínali a trestali dcéry. Právo rodičom dovoľovalo používať pri výchove ich detí aj tvrdé fyzické tresty.¹¹⁴⁸

Rodičia nemali právo svoje dieťa svojvoľne usmrtiť.¹¹⁴⁹ Telesne postihnuté deti, jedno dieťa z dvojčiek (narodenie sa dvojčiek sa považovalo za „zlé znamenie“, keďže sa verilo, že môže spôsobiť zmiznutie jedného z rodičov), ako aj deti, ktoré sa narodili v niektorý z piatich nešťastných dní (*nemontemi*), boli síce zvyčajne usmrcované, nie však priamo ich

¹¹⁴⁵ Tamže.

¹¹⁴⁶ MOLINA, *Vocabulario en lengua castellana y mexicana...*, s. 59 verso.

¹¹⁴⁷ Bližšie pozri GAYOSSO Y NAVARRETE, M.: Reflexiones respecto a la posición jurídica del nasciturus en el pensamiento náhuatl. *Anuario Mexicano de Historia del Derecho*. Vol. IV, 1992, s. 67 – 89 (pozri najmä s. 76 – 83).

¹¹⁴⁸ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México Tenochtitlan*, s. 138.

¹¹⁴⁹ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 35.

rodičmi; rovnako to bolo v prípade obetovania detí v rituálnom kontexte, ktoré uskutočňovali kňazi.¹¹⁵⁰

Rodičia mali právo predať svojho syna do otroctva, ak ho nedokázali uživiť, alebo ak bol „nepolepšiteľný“ (s povolením súdu).

Rodičia tiež svojim deťom vyberali budúcich manželských partnerov a organizovali ich sobáš.

Rodičia svoju moc nad deťmi nevykonávali v období, v ktorom sa deti vzdelávali vo verejných školách. Ako už bolo uvedené, deti nastúpili do škôl zhruba medzi 12. a 15. rokom života, prípadne v niektorých prípadoch aj v nižšom veku (okolo 10. roku života), a školy opustili po dosiahnutí veku, v ktorom už mohli uzatvoriť manželstvo.¹¹⁵¹

Rodičovská moc definitívne zanikla, keď potomok uzavrel manželstvo,¹¹⁵² prípadne keď začal zastávať určité vojenské, správne či kňazské úrady.¹¹⁵³ Žena uzavretím manželstva neprechádzala z rodičovskej moci do právnej moci svojho manžela, ale sa stala do značnej miery svojprávnou.

Aztécke rodinné právo reflektovalo aj situáciu, keď sa nedospelé dieťa stalo sirotou alebo polosirotou. V takom prípade sa uplatnil inštitút poručníctva. Poručník bol povinný najmä uspokojovať hmotné potreby poručenca (osoby, ktorej bol poručníkom) a spravovať jeho majetok.¹¹⁵⁴

Poručníkom nedospelých detí, ktorým zomrel otec, sa zo zákona stal ich strýko z otcovej strany, ktorý, ako sme už uviedol, mohol uzatvoriť manželstvo s matkou týchto detí (t. j. so svojou ovdovenou švagrinou). Ak strýko nebol, poručníkom detí sa stal ich najstarší súrodenec mužského pohlavia, t. j. spomenutý (naj)starší brat. Ak (naj)starší brat nebol, poručníkmi detí sa stali ich starí rodičia z otcovej strany.¹¹⁵⁵

Inštitút adopcie nebol Aztékom známy. Gayosso y Navarrete to vysvetľuje pravidlami dedenia, podľa ktorých mohli dediť nielen osoby, ktoré boli s poručiťelom príbuzné v priamej línii, ale aj kolateráli, takže nebolo nutné, aby si muž, ktorý nemal potomkov, zabezpečil dediča tým, že by niekoho adoptoval.¹¹⁵⁶

¹¹⁵⁰ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 76 – 77.

¹¹⁵¹ HINZ, *Das Aztekenreich...*, s. 191 – 192.

¹¹⁵² MARGADANT, *Introducción...*, s. 32 – 33.

¹¹⁵³ CERVANTES Y ANAYA, *Introducción...*, s. 426.

¹¹⁵⁴ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 39.

¹¹⁵⁵ Tamže, s. 39 – 40.

¹¹⁵⁶ Bližšie pozri GAYOSSO Y NAVARRETE, M.: *Causas que determinaron la ausencia de la adopción en el derecho azteca*, s. 383 – 397.

Dedičské právo

Poznanie dedičského práva existujúceho v predhispánskom Tenochtitlane komplikujú viaceré faktory. Predovšetkým nie je isté, či sa niektoré pramenné informácie o dedení týkajú dedenia, ktoré sa uplatňovalo v Tenochtitlane. Ďalej sa zdá, že v Tenochtitlane i v ďalších nahuaských sídlach neexistovali jednotné pravidlá dedenia – minimálne dedenie, ktoré sa praktizovalo v prostredí macehualtin sa odlišovalo od dedenia, ktoré sa praktizovalo v prostredí pipiltin.¹¹⁵⁷ Napokon sa s dedičským právom Tenochtitlanu i ďalších nahuaských mestských štátov spájajú určité konceptuálne problémy: po prvé, pramene niekedy dostatočne nerozlišujú pravidlá, podľa ktorých sa obsadzoval úrad tlatoaniho či iné úrady a dedenie ako také, t. j. dedenie práv týkajúcich sa majetku (hnuteľného i nehnuteľného);¹¹⁵⁸ po druhé, pri dedení rodinných pozemkov nemožno hovoriť o dedení v pravom zmysle slova, keďže tieto pozemky zostávali majetkom celých rozšírených rodín a dedičia sa nestávali ich súkromnými vlastníckmi, prípadne súkromnými vlastníckmi ich častí – pozemky/časti pozemkov získavali dedičia iba do držby (správy), spojenej s požívacím (nie však aj s dispozičným) právom, ktorá bola doživotná. To isté platí o obytných, prípadne hospodárskych budovách, postavených na rodinných pozemkoch.

Predmetom dedenia (dedičstvom, pozostalosťou) boli hnuteľnosti, nehnuteľnosti, t. j. rodinné domy a pozemky, ako aj otroci.¹¹⁵⁹ Naopak, z dedenia boli vylúčené: 1. štátne pozemky,¹¹⁶⁰ ktorých držba, ako už vieme, bola obmedzená na čas zastávania určitého úradu; a 2. prestížne predmety, alebo aspoň tie z nich, ktoré boli vojenskými insígniami a fyzicky symbolizovali osobné vojenské zásluhy ich vlastníkov, neprenosné na ich potomkov, ako možno usúdiť z obyčaje spaľovať vojenské insígnie spolu s mŕtvolami ich vlastníkov.¹¹⁶¹

Dediť bolo možné podľa určitých objektívnych právnych pravidiel, či už obyčajových alebo zákonných, ale aj v súlade s vôľou poručiťa. Ak poručiť na sklonku svojho života, prípadne „na smrteľnej posteli“, a zároveň v kruhu svojej rodiny (= v prítomnosti svedkov) ústne vyhlásil svoju poslednú vôľu, uprednostnila sa pri dedení táto vôľa pred pravidlami dedičského práva.¹¹⁶² Na druhej strane poručiťovi príbuzní, resp. najmä jeho potomkovia, nemohli byť (ako tzv. neopomenuteľní dedičia) jeho poslednou vôľou vynechaní z dedenia – ak by sa tak stalo, posledná vôľa by sa nerešpektovala.¹¹⁶³ Pri dedení rodinných pozemkov

¹¹⁵⁷ Porovnaj napr. GÓMARA, *Historia de la conquista de México*, s. 293 – 294.

¹¹⁵⁸ Porovnaj napr. ZORITA, *Breve y Sumaria Relación...*, s. 10 a nasl.

¹¹⁵⁹ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 43.

¹¹⁶⁰ Tamže, s. 44.

¹¹⁶¹ OLKO, *Traje y atributos del poder en el mundo azteca: significados y funciones contextuales*, s. 80 – 83.

¹¹⁶² KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 100.

¹¹⁶³ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 44.

a na nich stojacich budov, dedičia určení poslednou vôľou poručiteľa sa nestali súkromnými vlastníkmi, iba doživotnými držiteľmi týchto pozemkov a budov, resp. ich častí.

Ak poručiteľ za svojho života nevyhlásil svoju poslednú vôľu, uplatnili sa pravidlá dedičského práva, t. j. dedenie zo zákona. Ďalej najskôr uvádzam dedičskoprávne pravidlá, ktoré sa u Nahuov uplatňovali vo všeobecnosti, pričom rozlišujem pravidlá uplatňujúce sa v prostredí pipiltin a pravidlá uplatňujúce sa v prostredí macehualtin, a potom sa zmiňujem o systéme dedenia špeciálne v Tenochtitlane.

V prostredí pipiltin prebiehalo zákonné dedenie zhruba takto: Nehnutel'ný majetok, resp. právo jeho držby (správy) sa dedil podľa princípu primogenitúry, t. j. dedičom bol prvorodený/najstarší syn poručiteľa. Ak poručiteľ žil v polygýnnom manželstve, dedičom bol syn, ktorého mal s hlavnou manželkou ako prvého v poradí. Ak syn z nejakého objektívneho dôvodu nebol spôsobilý prijať dedičstvo, dediča určil sudca podľa vlastného uváženia, a to výberom spomedzi ďalších synov poručiteľa a jeho (hlavnej) manželky. Sudcom vybraný dedič spolu s dedičstvom povinne prijímal aj záväzok, že sa bude trvale starať o hmotné potreby svojho staršieho súrodenca, ktorý nebol spôsobilý prijať dedičstvo.¹¹⁶⁴

Ak poručiteľ nemal syna so svojou hlavnou manželkou, dedil ten spomedzi synov jeho vedľajšej manželky/manželiek, ktorý bol všeobecne považovaný za jeho najschopnejšieho a najskúsenejšieho potomka.¹¹⁶⁵

Ak poručiteľ nemal syna ani s hlavnou manželkou a ani s vedľajšou manželkou (či manželkami), za dediča bol povolaný syn jeho brata. Ak táto osoba nebola, dedil syn brata jeho manželky. Ak však ani táto osoba nebola, dedičom sa stal poručiteľov brat. Ak mal poručiteľ viac ako jedného brata, dedičom sa stal ten z nich, ktorý bol všeobecne považovaný za najschopnejšieho a najskúsenejšieho, prípadne sa dedičom mohol stať aj iný spôsobilý príbuzný poručiteľa mužského pohlavia.¹¹⁶⁶

V prostredí macehualtin sa uplatňovali viaceré režimy dedenia. Niekde poznali princíp primogenitúry, t. j. dedičom bol prvorodený/najstarší syn poručiteľa, ktorý bol povinný starať sa po hmotnej stránke o svojich súrodencov. Inde sa praktizovalo rozdelenie dedičstva medzi všetkých potomkov poručiteľa rovným dielom. Ak poručiteľ nezanechal potomkov, dedičstvo pripadlo jeho bratovi alebo, ak brat nebol, jeho synovcovi. Ak nebol ani synovec, dedičstvo pripadlo buď calpulli, alebo štátu, t. j. tlatoanimu.¹¹⁶⁷

¹¹⁶⁴ Tamže.

¹¹⁶⁵ Tamže.

¹¹⁶⁶ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 98 – 99.

¹¹⁶⁷ Tamže, s. 99.

Keďže nehnuteľný majetok, ako už vieme, bol spravidla spoločným majetkom členov rozšírených rodín, žiada sa pre poriadok zopakovať, že na základe práve uvedených dedičskoprávných pravidiel sa dedičia (v oboch prostrediach) v zásade nestali súkromnými vlastníkmi, ale iba držiteľmi (správcami) zdedených majetkov alebo ich častí. Ďalej treba zdôrazniť, že podľa novších výskumov, ako už bolo spomenuté, sa majetok dedil po predkoch aj ženského pohlavia a dedičmi sa stávali aj ženy, pravda, pri dedení nehnuteľností sa za dedičov prednostne povolávali muži.

V dedičskom práve Tenochtitlanu, ako aj Texcoca sa preferovalo dedenie v priamej línii, t. j. z rodičov na potomkov, pričom kolaterálni príbuzní dedili len vtedy, ak neexistovali lineárni príbuzní. Avšak aj v prípade, že takí príbuzní neexistovali, a teda dedili kolateráli, nemuseli sa tieto osoby vždy stať dedičmi: v Tenochtitlane, ak potomkovia poručiťa (= jeho lineárni príbuzní) neboli v čase jeho smrti právne dospelými, stali sa dedičmi majetku svojho otca až po dosiahnutí právnej dospelosti (v zásade išlo o vek, v ktorom bolo možné uzavrieť manželstvo), pričom dovtedy ich budúci majetok (v ich mene a v ich prospech) spravoval ich strýko z otcovej strany (= kolaterál/brat poručiťa), ktorý však nebol v pozícii dediča, ale poručníka právne nedospelých (budúcich) dedičov poručiťa, t. j. svojich synovcov/neterí. Ďalej bolo pre dedičské právo Tenochtitlanu a Texcoca charakteristické, že dedenie medzi osobami, ktoré spájali afínne príbuzenské vzťahy, nebolo možné.¹¹⁶⁸

Kohler všeobecne uvádza, že dedič prijímal dedičstvo až po uplynutí jedného roka od smrti poručiťa, počas ktorého sa mal zdržiavať v chráme, modliť, postiť a uskutočňovať sebatrýznenie, a to za účelom rituálneho očistenia sa, potrebného na prijatie dedičstva.¹¹⁶⁹ Podľa môjho názoru sa však uvedené mohlo praktizovať zväčša len v prostredí pipiltin, keďže macehualtin si z ekonomických dôvodov sotva mohli dovoliť celý rok nepracovať. To, že medzi smrťou poručiťa a prijatím dedičstva dedičom mohla uplynúť určitá doba, znamená, že dedič nenadobúdal dedičstvo okamihom smrti poručiťa, t. j. pozostalosť od smrti poručiťa do jej prijatia dedičom takzvané spočívala (*hereditas iacens*).

Za určitých okolností sa potenciálny dedič nestal dedičom, a to buď *ipso iure*, t. j. automaticky (tzv. dedičská nespôsobilosť), alebo z vôle poručiťa (tzv. vydedenie).

Dedičsky nespôsobilým bol syn alebo iná osoba povolaná dediť, ktorá poručiťovi za jeho života neprejavovala náležitú úctu, prípadne hrubo znevážila jeho pamiatku. Dedičsky nespôsobilými boli aj všetci potomkovia osoby, ktorá sa stala dedičsky nespôsobilou.¹¹⁷⁰

¹¹⁶⁸ OFFNER, *Law and Politics in Aztec Texcoco*, s. 206, 208.

¹¹⁶⁹ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 100.

¹¹⁷⁰ Nezahualcoyotlov zákon č. 16 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 172.

Poručiteľ mohol svojho syna vydediť, ak bol márnratný, zbabelý, neposlušný, alebo ak sa k poručiteľovi správal surovo či neúctivo.¹¹⁷¹

Márnratnosť bola v prostredí pipiltin dôvodom vrchnostenského odňatia už prijatého dedičstva: dedičovi (pillimu), ktorý mrhal zdedeným majetkom, tlatoani tento majetok dočasne odňal a zveril ho do správy ním ustanoveného správcu.¹¹⁷²

Vecné právo

Aztécke všeobecné chápanie majetku a skutočnosti, že ľudia majú nad majetkami určitú faktickú moc, vymedzenú, ako aj garantovanú právom, obrazne vyjadruje nahuaský pojem *teixcoyan teaxca*, ktoré možno preložiť ako: „niečo, čo je zviazané s tvárou“ alebo ako „niečo, čo bolo získané priblížením sa k tomu“. Výraz „niečo, čo je zviazané s tvárou“ sa vzťahuje na majetok patriaci určitej osobe. Výraz „niečo, čo bolo získané priblížením sa k tomu“ zase odkazuje na prácu, ktorou sa ľudia „približujú“ k majetku, t. j. nadobúdajú ho či zväčšujú.¹¹⁷³ Pravda, majetok sa u Aztékov dal získať aj inak ako prácou, a to zmocnením sa vecí nepriateľa (vojnová korisť),¹¹⁷⁴ pôžičkou, prijatím daru, kúpou či dedením.

Slovná zásoba nahuatlu obsahuje pojem *tlamantli* = vec, ako aj konkrétnejšie pojmy zastrešené týmto generickým pojmom, ako napr. *tlatochiualli* = posvätné veci, *tlacallaman* = svetské veci či *tecemaxca* = spoločné (verejné) veci.¹¹⁷⁵ Existencia takýchto pojmov ukazuje, že Aztékovia veci/majetky klasifikovali do viacerých kategórií, pričom však nie je jasné, či tieto kategórie mali aj právny význam, t. j. či sa panstvo ľudí nad vecami patriacimi do jednotlivých kategórií spravovalo samostatnými (odlišnými) právnymi režimami.

Panstvo ľudí nad vecami buď malo alebo nemalo charakter súkromného vlastníctva.

Predmetom súkromného vlastníctva, t. j. úplného vlastníckeho práva, zahŕňajúceho všetky vlastnícke oprávnenia (= vlastníckove práva držať vec, užívať ju a požívať a disponovať s ňou medzi živými i pre prípad smrti), boli: otroci a hnutelnosti okrem prestížnych predmetov, alebo aspoň okrem tých prestížnych predmetov, ktoré mali charakter vojenských insígnií (t. j. odmeny za osobné vojenské zásluhy), ktorými nebolo možné disponovať a ktoré sa tiež nedali zdediť.

Kalyuta tvrdí, že predmetom súkromného vlastníctva boli iba hnutelnosti, o čom podľa nej svedčí o. i. sémantika nahuaského výrazu *tlatlaquitl*, používaného na označenie

¹¹⁷¹ Nezahualcoyotlov zákon č. 17 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 172.

¹¹⁷² ALBA, *Estudio comparado...*, s. 45.

¹¹⁷³ LEÓN-PORTILLA, *Toltecáyotl...*, s. 320.

¹¹⁷⁴ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 101.

¹¹⁷⁵ CERVANTES Y ANAYA, *Introducción...*, s. 426.

súkromného majetku – tento výraz možno preložiť ako „niečo na nosenie“, resp. ako „niečo, čo [ľudia] nosia [na sebe/pri sebe]“, a sekundárne aj ako „oblečenie“, čo jasne odkazuje iba na hnutelné veci.¹¹⁷⁶ Podľa môjho názoru, ktorý som prezentoval vyššie, existovalo aj súkromné vlastníctvo nehnuteľností, avšak iba v značne obmedzenom rozsahu, keďže pozemky, ktoré neboli v rukách štátu, boli prevažne majetkom rozšírených rodín, ktorých členovia mali v držbe a požívali vymedzené časti týchto pozemkov, ale neboli ich súkromnými vlastníkmi; to isté platilo o obytných budovách postavených na rodinných pozemkoch. Zostáva dodať, že rodinné vlastníctvo pôdy bolo rozšírené v prostredí pipiltin aj v prostredí macehualtin.

Špecifickým predmetom súkromného vlastníctva bolo telo, resp. niektoré časti tela obetovanej osoby. Krvi a telesným zvyškom obetovanej osoby Aztékovia priznávali sakrálny charakter a dokonca ich konzumovali,¹¹⁷⁷ čo potvrdzuje známu poučku, že rituál ruší platné tabu, v tomto prípade zákaz antropofágie.

Vlastníkom pozostatkov človeka poskytnutého kňazom na obetovanie bol bojovník, ktorý ho zajal na vojenskej výprave, alebo obchodník, ktorý ho kúpil na trhu.¹¹⁷⁸ Ak budúcu obeť bohom zajalo niekoľko bojovníkov spoločnými silami, každý z nich mal právo na tú časť tela obeť, ktorej rituálny význam zodpovedal veľkosti jeho podielu na jej zajatí.¹¹⁷⁹

Vlastnícke právo (súkromné vlastníctvo), ako aj iné druhy moci nad majetkami mohli patriť nielen slobodným osobám – pipiltin i macehualtin –, ale aj otrokom.

Nadobúdanie vlastníckeho práva, ako aj iných druhov moci nad majetkami podliehalo viacerým obmedzeniam, resp. zákazom. Napríklad osoby bez osobných vojenských zásluh nemohli nadobúdať prestížne predmety, alebo aspoň tie, ktoré boli vojenskými insígniami. Macehualtin s vojenskými zásluhami mohli síce nadobúdať prestížne predmety, avšak len tie, ktorých hodnota bola menšia ako hodnota prestížnych predmetov nadobúdaných pipiltin. Rodiny patriace k macehualtin nemohli získať pozemky *pillalli*, ani paláce, v ktorých mohli bývať iba pipiltin.

Nadobudnutie majetku od osoby, ktorá nebola jeho vlastníkom, nebolo možné. Ak tretia osoba (kupujúci) nejaký majetok odplatne nadobudla od nevlastníka, tento majetok bol vrátený jeho vlastníkovi, pričom kúpna cena vyplatená treťou osobou, jej nebola vrátená.¹¹⁸⁰

Osobitnú zmienku si zasluhujú dva zákazy disponovať úrodou.

Po prvé, nikto, ani držiteľ pozemku nesmel z neho odstrániť úrodu pred dozretím plodov (kukurice), a to pod hrozbou trestu smrti.¹¹⁸¹ Tento zákaz, spolu so spomenutou,

¹¹⁷⁶ KALYUTA, *La casa y hacienda de un señor mexicana...*, s. 32.

¹¹⁷⁷ KOVÁČ, *Slnko jaguára*, s. 294.

¹¹⁷⁸ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 101.

¹¹⁷⁹ SAHAGÚN, *Historia...*, II, s. 685.

¹¹⁸⁰ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 102.

časom, pravda, skôr už len teoretickou právomocou samosprávy calpulli odňať v calpulli žijúcej rodine jej pozemok pre jeho neobrábanie, trvajúce viac ako dva roky, naznačuje, že od držiteľov pôdy sa očakávalo, že budú dobrými hospodármi. Držba a požívanie pôdy sa teda u Aztékov riadili princípom „vlastníctvo zaväzuje“, t. j. ten, kto mal moc nad pozemkovým majetkom, nebol iba tým, kto „mal“ majetok, ale aj tým, kto bol povinný využívať ho určitým, pre seba, ale aj pre svoju rodinu a širšiu komunitu (calpulli) prínosným spôsobom.

Po druhé, v čase potravinovej krízy sa držiteľ pozemku musel podriaďiť rozhodnutiu štátnej moci o využití úrody, ktorú dosiahol na svojom pozemku, t. j. mal zakázané voľne disponovať s úrodou zo svojho pozemku.¹¹⁸²

Majetkové práva mohol niekto niekomu protiprávne obmedzovať alebo upierať. Ak sa to dialo, poškodená strana sa mohla domáhať nápravy v súdnom procese. Majetkové práva, ako sme už videli, chránilo aj trestné právo. Zostáva dodať, že majetok sa u Aztékov zveroval aj pod nadprirodzenú ochranu bohov.¹¹⁸³

Záväzkové právo

O záväzkovom práve informujú pramene len v malej miere.

Práva a povinnosti vyplývajúce zo záväzkovoprávných vzťahov prechádzali dedením na právnych nástupcov ich účastníkov,¹¹⁸⁴ t. j. osôb, ktoré sa všeobecne označujú ako veritelia a dlžníci.

Ak sa niekto predal do otroctva dvakrát po sebe, t. j. dvom odlišným osobám, súd rozhodol, že je povinný slúžiť ako otrok osobe, ktorej sa do otroctva predal ako prvej v poradí, prípadne osobe, ktorej sa predal zaužívaným spôsobom, t. j. uzavretím príslušnej zmluvy. Osoba, ktorej sa predal do otroctva ako druhej v poradí, stratila vyplatenú kúpnu cenu a nestala sa vlastníkom otroka.¹¹⁸⁵ Z tejto právnej úpravy možno odvodiť širší záver, že povinnosť dlžníka plniť zo skôr založeného záväzkovoprávneho vzťahu mala prednosť pred povinnosťou plniť z neskôr založeného záväzkovoprávneho vzťahu, a to aj vtedy, ak splnenie prvej povinnosti bolo na ujmu splnenia druhej povinnosti. Ide tu vlastne o zásadu *prior tempore potior iure*.

Veriteľ, ktorého pohľadávka nebola riadne a/alebo včas uspokojená, mohol jej uspokojenie dosiahnuť:

¹¹⁸¹ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 139.

¹¹⁸² Tamže.

¹¹⁸³ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 102.

¹¹⁸⁴ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 45.

¹¹⁸⁵ TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 565 – 566.

- a) exekúciou majetku dlžníka, ktorý nesplnil dlh;¹¹⁸⁶
- b) exekúciou pozostalosti po zosnulom dlžníkovi, ktorý nesplnil dlh;¹¹⁸⁷
- c) prijatím plnenia vo výške pohľadávky od príbuzných dlžníka, ktorý nesplnil dlh, po jeho uvrhnutí do spomenutého väzenia pre insolventných dlžníkov;¹¹⁸⁸
- d) prijatím uväzneného dlžníka za otroka a jeho následným predajom, prípadne využitím jeho pracovnej sily vo svoj prospech (pozri výklad o dlžníckom otroctve).

Veriteľ sa s dlžníkom mohol dohodnúť na osobnom ručení za splnenie dlhu, ktoré malo nasledujúcu podobu: dlžníkov syn, prípadne iný člen jeho rodiny sa stal otrokom veriteľa a bol ním dovtedy, kým dlžník nesplnil dlh. Dlžník mal právo nahradiť člena rodiny, ktorého veriteľovi poskytol ako otroka, iným členom rodiny, ak s tým veriteľ súhlasil.¹¹⁸⁹ Z charakteristiky inštitúcie *huehuetlatcolli* vyplýva, že osobné ručenie sa až do roku 1505 dedilo, teda ak člen rodiny poskytnutý veriteľovi ako otrok zomrel skôr, ako zanikol ním zabezpečený záväzkovoprávny vzťah, musel byť ihneď nahradený iným členom rodiny. Osobné ručenie sa však dedilo len vtedy, ak člen rodiny poskytnutý veriteľovi ako otrok trvalo nežil a nepracoval v dome či na poli veriteľa; v opačnom prípade sa osobné ručenie nededilo¹¹⁹⁰ a prípadnou smrťou otroka v dome či na poli veriteľa zanikalo bez ohľadu na to, či už bol dlh splnený, alebo ešte nie.

Záväzky sa zabezpečovali aj zriadením záložného práva¹¹⁹¹ na majetok dlžníka (resp. na jeho určitú časť) v prospech veriteľa.

Je možné, že dlžník sa zaväzoval splniť svoj dlh zložením prísahy.¹¹⁹²

Zmluvy, ktorými sa slobodné osoby predávali do otroctva, alebo sa pre prípad nesplnenia svojho dlhu vopred zaväzovali stať sa otrokmi svojich veriteľov, prípadne odovzdať veriteľovi člena svojej rodiny ako otroka, sa uzatvárali v prítomnosti štyroch svedkov jednej i druhej zmluvnej strany. Plnenie záväzkov vyplývajúcich zo zmlúv uzavretých týmto formálnym spôsobom malo prednosť pred plnením záväzkov vyplývajúcich zo zmlúv, ktoré neboli uzatvorené týmto spôsobom. Na druhej strane však platil aj princíp priority plnenia skoršie uzavretých zmlúv pred plnením neskoršie uzavretých zmlúv.¹¹⁹³

¹¹⁸⁶ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 45.

¹¹⁸⁷ TORQUEMADA, *Monarquía Indiana*, s. 566.

¹¹⁸⁸ Tamže.

¹¹⁸⁹ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 46.

¹¹⁹⁰ Tamže.

¹¹⁹¹ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 114.

¹¹⁹² Porovnaj SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 271.

¹¹⁹³ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 111 – 112.

Význam prítomnosti svedkov pri uzatváraní (niektorých) zmlúv je zrejmý: v prípade sporu zmluvných strán svedkovia mohli potvrdiť, že bola (riadne) uzatvorená určitá zmluva s určitým obsahom.

Záväzkové právo upravovalo v zásade desať zmluvných typov, a to: zámennú zmluvu, kúpnu zmluvu, zmluvu o úschove, zmluvu o obstaraní predaja vecí, zmluvu o pôžičke, zmluvu o zriadení záložného práva, zmluvu o osobnom ručení, zmluvu o árende, zmluvu o obrábaní cudzej pôdy za podiel na úrode a pracovnú zmluvu.¹¹⁹⁴ Ďalej sa na tieto zmluvné typy pozrieme podrobnejšie.

Zámenná zmluva. Na základe zámennej zmluvy si zmluvné strany medzi sebou vymenili veci porovnateľnej hodnoty, ktorými mohli byť poľnohospodárske plodiny či remeselné výrobky.¹¹⁹⁵

Kúpna zmluva. Na základe kúpnej zmluvy kupujúci nadobúdala vlastnícke právo k určitej, spravidla hnuťnej¹¹⁹⁶ veci, a to vyplatením kúpnej ceny predávajúcemu. Kúpna cena bola vyjadrená v nemonetárnych výmenných ekvivalentoch.¹¹⁹⁷

Ak niekto kúpil otroka na trhovisku v meste Azcapotzalco, ktoré bolo vyhradené pre obchod s otrokmi, avšak neskôr túto kúpu oľutoval, mal právo vrátiť kúpeného otroka predávajúcemu a predávajúci mal v takom prípade povinnosť vrátiť kupujúcemu prijatú kúpnu cenu.¹¹⁹⁸ Kohler vyvodzuje z tejto právnej úpravy všeobecnejší záver, že kupujúci mal vždy právo vrátiť predávajúcemu kúpenú (a prevzatú) vec a požadovať, aby mu predávajúci vrátil vyplatenú kúpnu cenu.¹¹⁹⁹

Existovali štátno-mocenské opatrenia, ktoré výrazne obmedzovali slobodný obchod (trh) a zužovali priestor, v ktorom mohli súkromné osoby uzatvárať kúpne zmluvy s obsahom, ktorý by úplne zodpovedal ich konkrétnym potrebám a záujmom. Zdá sa, že tieto opatrenia sa uplatňovali iba v Tenochtitlane – v Texcocu, ako som už o tom hovoril, štát reguloval obchod v oveľa menšej miere.

V Tenochtitlane a jeho územnej doméne sa štátna regulácia obchodu realizovala nasledujúcimi opatreniami:

1. výšku cien záväzne určovali, alebo aspoň usmerňovali osobitní štátni úradníci – trhoví dozorcovia;

¹¹⁹⁴ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 47.

¹¹⁹⁵ Tamže.

¹¹⁹⁶ Ako už vieme, s pôdou sa obchodovalo len v značne obmedzenom rozsahu. To isté platilo o budovách.

¹¹⁹⁷ ALBA, *Estudio comparado...*, s. 47.

¹¹⁹⁸ Porovnaj: „Si llevó a vender su esclava a Azcapotzalco, do era feria de los esclavos; y el que se la compró le dio mantas, y él las registró y se contentó de ellas, si después se arrepiente vuelve las mantas.“ Libro de Oro..., zákon č. 7 cit. in: KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 184.

¹¹⁹⁹ KOHLER, *El derecho de los aztecas*, s. 109.

2. žiadny tovar sa nesmel predávať mimo vymedzených priestorov trhovísk,¹²⁰⁰ aby štát neprišiel o daň z predaja;
3. každý druh tovaru mal záväzne určené miesto či miesta, na ktorých sa mohol predávať. Existovali trhoviská špecializované na predaj výlučne určitých druhov tovaru,¹²⁰¹ ako aj trhoviská rozdelené do sektorov, v ktorých sa predávali odlišné druhy tovarov;¹²⁰²
4. dni, v ktorých sa mohlo/nemohlo obchodovať, resp. predávať na trhoviskách, boli záväzne stanovené.¹²⁰³

Zmluva o úschove. Sahagún uvádza, že obchodníci zvykli svojim príbuzným dávať do úschovy rôzne veci, keď odchádzali z Tenochtitlanu na obchodné výpravy.¹²⁰⁴

Zmluva o obstaraní predaja veci. Zmluvou o obstaraní predaja veci zverovali osoby svoje veci obchodníkom, ktorí ich potom výhodne predali v miestach, cez ktoré prechádzali na svojich obchodných výpravách, prípadne ich zamenili za tovar, ktorý bol v Tenochtitlane a jeho okolí nedostatkový. Za úspešné obstaranie predaja zverených vecí patrila obchodníkom odmena, ktorá sa im vyplatila z výťažku z predaja zverených vecí.¹²⁰⁵

Zmluva o pôžičke. Touto zmluvou sa dala dojednať iba bezúročná pôžička.¹²⁰⁶

Zmluva o zriadení záložného práva. Zriadenie záložného práva bolo jedným zo spôsobov zabezpečenia veriteľovej pohľadávky.¹²⁰⁷ Zmluvou zriadené záložné právo malo charakter tzv. ručného zálohu (*pignus*), t. j. dlžník odovzdal veriteľovi nejakú hnutel'nú vec zo svojho majetku, ktorú si veriteľ ponechal v detencii pokým dlžník nesplnil svoj dlh.¹²⁰⁸

Zmluva o osobnom ručení. Obsahom zmluvy o ručení osobou mohlo byť dojednanie, že člen rodiny dlžníka, alebo sám dlžník, bude až do splnenia dlhu otrokom svojho veriteľa, alebo dojednanie (resp. prísľub) dlžníka, že v prípade nesplnenia dlhu sa odovzdá do moci veriteľa a stane jeho otrokom alebo že mu poskytne člena svojej rodiny ako otroka.¹²⁰⁹

Zmluva o árende. Zmluva o árende sa uzatvárala medzi calpulli ako samostatným právnym subjektom na jednej strane a rodinou či rodinami žijúcimi v inom calpulli na druhej strane, ktoré si zmluvou od calpulli prenajali voľné kusy jeho pôdy.

¹²⁰⁰ DURÁN, *Historia...*, II, s. 184.

¹²⁰¹ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 144.

¹²⁰² SAHAGÚN, *Historia...*, II, s. 680 – 681. Segunda Carta-Relación de Hernán Cortés..., s. 62 – 64.

¹²⁰³ DURÁN, *Historia...*, II, s. 183.

¹²⁰⁴ SAHAGÚN, *Historia...*, II, s. 713 – 714.

¹²⁰⁵ Tamže, s. 702.

¹²⁰⁶ ZORITA, *Breve y Sumaria Relación...*, s. 61.

¹²⁰⁷ Tamže.

¹²⁰⁸ ALBA, *Estudio comparado...*, 47.

¹²⁰⁹ Tamže.

Zmluva o obrábaní cudzej pôdy za podiel na úrode (špan. *aparcería*). Na základe tejto zmluvy nádenníci obrábali cudziu pôdu, za čo si smeli ponechať časť úrody, ktorú na nej vypestovali.¹²¹⁰

Pracovná zmluva. Pracovná zmluva spočívala v odplatnom poskytnutí vlastnej pracovnej sily inej osobe. Na základe tejto zmluvy pracovali najmä nosiči nákladov *tameme*,¹²¹¹ ktorých práca bola veľmi potrebná, keďže v osobnej a nákladnej doprave sa nevyužívali zvieratá ani kolesové dopravné prostriedky (člny sa dali využiť v podstate len v jazernom regióne Mexického údolia, nie však aj v iných častiach ríše). Nosičov zamestnávali najmä bojovníci počas vojenských výprav (nosiči im nosili proviant, šatstvo i výzbroj) a obchodníci počas svojich diaľkových obchodných ciest (nosiči im nosili tovar).

Na záver výkladu o právnom postavení (právach a povinnostiach) aztéckeho človeka v sfére spoločenských vzťahov upravených právom, ktoré sa moderne nazýva „súkromným“, možno uviesť, že privátna (dispozičná) autonómia jednotlivcov mala v Tenochtitlane zrejme menší rozsah ako v Texcocu či v iných nahuaských mestských štátoch. Inak povedané, zdá sa, že priestor, v ktorom mohli obyvatelia Tenochtitlanu voľne (podľa svojej vôle) a v súlade so svojimi momentálnymi špecifickými potrebami a záujmami zakladať, meniť či rušiť súkromnoprávne vzťahy bol v Tenochtitlane užší ako inde. Uvedené vyplývalo z tamojšej systematickejšej štátno-mocenskej regulácie a kontroly správania sa osôb v sfére súkromného práva – ako sme videli, vo všetkých oblastiach súkromného práva, t. j. v osobnom a osobitne v otrockom, ako aj v rodinnom, dedičskom, vecnom a záväzkovom práve, sa uplatňovali mnohé kogentné právne úpravy. Napríklad v oblasti rodinného práva sa vyžadovala manželská vernosť, boli zakázané potraty, rozvod, t. j. zánik manželstva bol viazaný na výskyt niektorého zákonného dôvodu rozvodu a zároveň podliehal schváleniu súdom a i. V oblasti záväzkového práva zase platil komplexný poriadok, ktorému bol podriadený obchod, resp. jeho hlavná forma – predaj tovarov na trhoviskách. Tieto právne úpravy v určitom, skôr väčšom rozsahu neboli (obsahovo) novými, štátom vytvorenými, ale tradičnými obyčajovo-právnymi úpravami, avšak to, že štát ich uznal a, navyše, opatril štátno-mocenskou sankciou, čím dozaista zvýšil ich efektívnosť, ich umožňuje považovať za prejav programovej a zároveň určitejšej širšej ingerencie štátu do súkromnoprávnych vzťahov. Zostáva dodať, že táto ingerencia je ďalším z faktov podporujúcich opodstatnenosť hypotézy prítomnej práce o postupnom náraste podriadenosti života obyvateľa Tenochtitlanu štátno-mocenskej regulácii a kontrole.

¹²¹⁰ Tamže.

¹²¹¹ Tamže, s. 48.

5 KAŽDODENNÝ ŽIVOT V TENOCHTITLANE

V záujme istej usporiadanosti výkladu rozdeľujem v tejto kapitole každodenný život obyvateľov Tenochtitlanu na dve sféry, a to na – verejný život a súkromný život, hoci obe sféry boli, samozrejme, „spojenými nádobami“. Každodenným životom v nadväznosti na jeho vymedzenie v 1. kapitole, ako aj na Smithovo rozlíšenie štyroch podstatných aspektov (dimenzií) mesta, z ktorých jedným je život ľudí v rámci mesta (3. kapitola), rozumiem súhrn najmä typických ustálených a opakujúcich sa foriem správania sa a činností Aztékov vo verejných i súkromných sociálnych priestoroch Tenochtitlanu, ktorých štruktúry – fyzické i sociálne –, ako aj možné (základné) emické významy, som priblížil v 3. a 4. kapitole. V týchto kapitolách som sa zároveň zaoberal viacerými podstatnými stránkami aztéckeho verejného i súkromného života (postavením Aztékov v spoločnosti, vo vzťahu k štátnej moci a v rodine, ako aj ich majetkovými pomermi a tiež výrobnými, stavebnými, obchodnými či vojenskými aktivitami; záväznými vzormi správania, ktoré stanovilo právo; mechanizmom správy Tenochtitlanu, t. j. mocenskými vzťahmi; represiou kriminality a pod.), ktoré už v 5. kapitole bližšie neskúmam.

Verejný život

Výklad o verejnom živote obyvateľov Tenochtitlanu zameriavam na ich komplexný kultový ceremonializmus, ktorý bol takpovediac osou tohto života (a zároveň mal určitý, skôr značný vplyv aj na súkromný život Aztékov). Centrálna pozícia ceremonializmu v aztéckom (verejnom) živote vyplývala z toho, že nemal iba vo vlastnom zmysle náboženskú funkciu, t. j. nebol iba prostriedkom dosahovania nadprirodzených náboženských cieľov. Táto funkcia ceremonializmu bola pre Aztékov zaiste zásadná, keďže jej realizáciou bezprostredne plnili svoje poslanie „živiť bohov v záujme pretrvania sveta“; sociálny význam ceremonializmu bol však oveľa širší.

Verejný kultový ceremonializmus, ako uvidíme nižšie, sa v priebehu celého roka riadil prepracovaným poriadkom – kalendárnym systémom, ktorý určoval, aké náboženské obrady sa musia konať v jednotlivých dňoch/častiach dní roka a aké hlavné náboženské sviatky sa musia sláviť v jednotlivých dvadsaťdňových úsekoch roka, ktoré pre absenciu vhodnejšieho výrazu označujem ako „mesiace“. Konkrétnym náboženským obradom a slávnostiam vždy predchádzala určitá príprava, ktorá, pochopiteľne, zahŕňala nielen rituálne akcie (napr. pôst, bdenie, zdržiavanie sa pohlavného styku, umývanie sa v studenej vode, obetovanie trocha

vlastnej krvi a pod.), ale aj praktické činnosti – bolo treba obstarat' osoby, zvieratá či určité veci (napr. potraviny) na obetovanie, prestížne predmety, ktoré jedni účastníci rituálov dávali iným účastníkom, prípadne ktoré si vzájomne vymenili, výzdobu (napr. kvetinovú) rituálnych priestorov, jedlo a pitie, ktoré sa skonzumovali počas náboženských slávností a pod. Ceremonializmus, resp. pevný poriadok/kalendár, ktorým sa riadil, bol teda faktorom celoročne usmerňujúcim správanie sa a mnohé, s kultom priamo alebo nepriamo súvisiace činnosti obyvateľov Tenochtitlanu.

Ďalej bol ceremonializmus mechanizmom integrácie obyvateľov Tenochtitlanu. Ako bolo spomenuté, organizácia spoločnosti existujúcej v Tenochtitlane mala do určitej miery charakter heterarchie, t. j. v tejto spoločnosti existovali centrifugálne tendencie, vyplývajúce z existencie viac-menej autonómnych a autarkných sociálnych jednotiek (domácnosti, panstvá pipiltin, calpultin, profesijné skupiny) s vlastnými (úzkymi) záujmami, ktoré limitovali rozsah ich centrálnej mocenskej kontroly štátom/vládcom. Túto situáciu sa však vládcom časom podarilo ak aj nie úplne, tak aspoň vo významnej miere prekonať, k čomu popri centralizácii prevažnej časti politickej i ekonomickej moci v Tenochtitlane a jej koncentrácii do rúk vládcu a ním riadeného štátneho aparátu a vytvorení jednotného celoštátneho právneho poriadku nepochybne zásadne prispel práve verejný kult/ceremonializmus. Kultový ceremonializmus bol totiž sofistikovaným prostriedkom presvedčovania obyvateľstva o tom, že všetky prvky panujúceho spoločenského poriadku (napr. nerovnosť pipiltin a macehualtin) sú integrálnou súčasťou nadprirodzeného, bohmi vytvoreného a riadeného, a preto ľuďmi nezmeniteľného svetového/kozmickeho poriadku, ako aj o tom, že tento poriadok je vzhľadom na túto svoju povahu *a priori* správnu, optimálnou a vlastne aj jedinou možnou formou *bonum commune*, a preto ho treba udržiavať, na čom musí participovať každý Azték, a to aj určitým zapojením sa do realizácie štátneho kultu. Obyvatelia Tenochtitlanu, resp. ich určité skupiny (napr. obyvatelia jednotlivých calpultin) sa do nej v priebehu roka zapájali podľa určitého poriadku, a to raz ako organizátori, raz ako vykonávatelia a inokedy ako diváci príslušných rituálov, čo zvyšovalo mieru, v ktorej sa stotožňovali so štátnym kultom (resp. s poslaním „živiť bohov“), a tak aj so štátom samým a jeho spoločenským poriadkom, a posilňovalo ich súdržnosť (mali pocit, že spolu plnia mimoriadne dôležité poslanie). Mieru stotožnenia sa osobitne zvyšovalo a súdržnosť osobitne posilňovalo to, že štátny, t. j. celomestský kult mal do značnej miery charakter tzv. občianskeho rituálu (*civic ritual*), ktorý jednotlivcov periodicky (a zároveň frekventovane) nútil odísť z domu a zapojiť sa do širšieho kultového života mesta,¹²¹² t. j. zúčastniť sa rituálov či už v rámci calpultin, v ktorých žili, alebo v posvätnom okrsku, a pri

¹²¹² SMITH, *Aztec City-States*, s. 170.

tom obnoviť či prehĺbiť svoje vzťahy so známymi ľuďmi (so susedmi z ich calpultin) a prípadne aj nadviazať vzťahy s neznámymi ľuďmi. Navyše, medzi rituálmi realizovanými v posvätnom okrsku a niektorými rituálmi realizovanými na námestiach či v chrámoch calpultin alebo aj v individuálnych domácnostiach existovala určitá koordinácia (niektoré rituály realizované na úrovni calpultin alebo v domácnostiach kopírovali, prípadne dopĺňali rituály realizované v posvätnom okrsku a pod.). Aktivity súvisiace s celomestským kultom, ako poskytovanie osôb, zvierat či určitých vecí kňazom na obetovanie, rituálne popravy ľudí a zvierat, sprevádzanie obradov tancami a hudbou, procesie, hostiny, dávanie darov kňazom či navštevovanie príbytkov ľudí kňazmi, sa neodhrávali iba v posvätnom okrsku, ale často aj v iných častiach mesta, čo taktiež muselo napomáhať integrácii obyvateľov Tenochtitlanu.

Štát teda prostredníctvom ním kontrolovaného kultu upevňoval súdržnosť obyvateľov Tenochtitlanu, prepožičajúc im spoločnú identitu ľudí plniacich pre nich všetkých rovnako – existenčne – dôležité poslanie „živiť bohov“, a zároveň zvyšoval mieru ich akceptácie panujúceho spoločenského poriadku, keď ho prezentoval ako nevyhnutný predpoklad plnenia tohto poslania. Štát, ako sme práve videli, to konkrétne uskutočňoval periodickým zapájaním celého obyvateľstva Tenochtitlanu do rôznych sfér mestského kultového života. Tým sa však potenciál kultového ceremonializmu zjednotiť obyvateľov Tenochtitlanu a vybudovať, resp. posilniť ich lojalitu k štátu nevyčerpával. Ich zapájanie do kultových ceremónií totiž neznamenalo iba to, že opakovane vykonávali a/alebo pozorovali príslušné rituálne akcie, ale aj to, že opakovane prijímali nimi komunikované posolstvá, ktoré týmto ceremóniam, resp. rituálom dávali určitý hlbší význam, ktorý Aztékov opakovane presvedčoval o ich potrebnosti a správnosti, a tak aj o potrebnosti a správnosti spoločenského poriadku umožňujúceho ich realizáciu.

To, že podstatnou funkciou kultového ceremonializmu je sústavne presvedčovať širokú verejnosť o tom, že panujúci spoločenský poriadok je optimálny, a že udržanie jeho existencie, nemysliteľné bez realizácie príslušných rituálov, je vo všeobecnom záujme, veľmi inštruktívne vysvetlil T. Inomata,¹²¹³ vychádzajúc pritom o. i. z názoru, že verejné rituály sú akýmsi „politickým divadlom“, ktoré upevňuje nielen nadvládu elít nad obyčajnými ľuďmi, ale ich interdependenciu, majúcu podobu asymetrickej reciprocity. Inomata síce uvedené vysvetlil vo vzťahu k ceremonializmu klasických mayských miest, podľa môjho názoru, však jeho všeobecný výklad o rituáloch ako o teatrálnych performanciách,¹²¹⁴ inšpirovaný o. i.

¹²¹³ INOMATA, T.: Plazas, Performers, and Spectators. Political Theaters of the Classic Maya. *Current Anthropology*. Volume 47, number 5, 2006, s. 805 – 842.

¹²¹⁴ Tamže, s. 805 – 809.

Geertzovým konceptom „divadelného štátu“ (*theatrical state*), možno vzťahnuť aj na ďalšie mezoamerické kontexty, vrátane Tenochtitlanu.

Inomata nadväzujúc na Foucalta tvrdí, že predmoderný človek sa dokázal efektívne identifikovať so sociálno – politickým poriadkom, právom, ideológiou, náboženstvom a pod., ktoré existovali „nad“ jeho rodinou a miestnou komunitou, v ktorej žil, resp. ktoré mali celospoločenský/celoštátny charakter, vtedy, keď tieto preňho značne abstraktné entity mohol vnímať svojimi zmyslami, t. j. keď sa tieto entity, a tak aj ich obsahy/významy takpovediac sprítomnili či zhmotnili, čo sa dialo práve v priebehu verejných rituálov ako kvázi divadelných predstavení, ako aj vďaka fyzickému vzhľadu prostredia – „kulisám“, v ktorých sa rituály odohrávali.¹²¹⁵ Napríklad jednotlivý obyvateľ Tenochtitlanu si možno nevedel dosť dobre predstaviť, že na dobové pomery mimoriadne veľká, vnútorne výrazne diverzifikovaná, silne stratifikovaná a sčasti aj heterarchická spoločnosť, v ktorej žije, by ako celok mohla tvoriť jediné zomknuté spoločenstvo, ktorého všetci členovia participujú na rovnakom poslaní „živiť bohov“. Množstvá mešťanov fyzicky prítomných pri rituáloch, ktorými sa toto poslanie plnilo, ho ale mohli presvedčiť, že takéto spoločenstvo reálne existuje a že aj on je jeho členom, čo ho potom mohlo viesť k účasti na rituáloch. Avšak aj samotné poslanie, t. j. „živenie bohov“, ktoré, ako už vieme, spočívalo v uvoľnení nadprirodzených síl z tiel obetovaných ľudí a ich nasledujúce danie k dispozícii bohom, si Aztékovia sotva vedeli predstaviť inak ako zmyslami vnímateľný proces, a preto tieto sily „transportovali bohom“ o. i. tak, že krv pochádzajúcu zo srdca obetovaných ľudí fľkali na sochy reprezentujúce bohov. Monumentalita kultových budov a priestorov zase komunikovala, že ich stavitelia – vládcovia a elity sú nielen veľmi mocní a majetní ľudia, ale aj ľudia, ktorí najviac prispeli k rozvoju kultovej infraštruktúry, za čo im patrí privilegované postavenie v spoločnosti. A tak ďalej.

Inomata pod performanciou rozumie kreatívne a vedome (zámerne) realizované akty, ktoré možno v rámci určitého kultúrneho prostredia zrozumiteľne interpretovať (t. j. ktorým možno pripísať zrozumiteľné významy), o ktorých možno v tomto prostredí zrozumiteľne informovať a ktoré zostávajú pri ich každom opakovaní zrozumiteľné. Špecifikom teatrálnej performancie, ktorá zaujíma Inomatu i nás, je prítomnosť obecnstva. Diváci predstavenie nielen sledujú, ale aj hodnotia, t. j. predstavenie v nich vyvoláva určitú emocionálnu odozvu (pozitívnu alebo negatívnu). Predstavenie pre nich zároveň vytvára určitú symbolickú realitu, v ktorej sú očitými svedkami toho, ako sú fyzickými performatívnymi/rituálnymi akciami so symbolickými významami názorne, a súčasne intencionálne, dosahované nadprirodzené ciele. Diváci si uvedomujú odlišnosť tejto reality od sféry svojich bežných životov, v ktorej konajú

¹²¹⁵ Tamže, s. 805 – 806.

prevažne podvedome, rutinne a pohybujú sa zväčša v profánnych priestoroch, a v ktorej preto nemôžu dosiahnuť také (významné) ciele, čo ich vedie k uznaniu všeobecnej potrebnosti a dôležitosti takej reality, resp. kultu, a v praktickej rovine k (opakovanej) účasti na rituálnych „predstaveniach“.¹²¹⁶

Rituálne „predstavenie“ divákovi komunikuje im zrozumiteľné významy, ktoré však nie sú uniformné – popri konvenčných významoch, rozšírených v celej spoločnosti, existujú špecifické významy týkajúce sa konkrétnych súčastí spoločnosti či konkrétnych situácií. Existencia viacerých významov toho istého rituálu však nemusí vždy automaticky znižovať jeho potenciál divákovi efektívne komunikovať svoju podstatu a dostatočne ich presvedčiť o jej dôležitosti, čo vyplýva z toho, že performancia (rituál) pôsobí na divákov spravidla persuasívnejšie ako verbálna či literárna komunikácia.¹²¹⁷

Teatrálny charakter majú v podstate akékoľvek verejné rituály, avšak v prípade nábožensky významnejších, s väčšími ekonomickými nákladmi zorganizovaných a okázalo a v prítomnosti širokej verejnosti prebiehajúcich rituálov je tento charakter výraznejší. Pri takýchto rituáloch sa na jednom mieste schádza množstvo ľudí, ktorí sa sčasti poznajú a sčasti (zatiaľ) nepoznajú a ktorí spolu fyzicky vytvoria jediné spoločenstvo, v ktorom silne pociťujú vzájomnú spolupatričnosť a delia sa o posolstvo komunikované rituálom, ktoré môže mať nielen náboženský, ale aj politický obsah, t. j. môže ísť o rituálnu komunikáciu (a explikáciu) hodnotových, normatívnych a inštitucionálnych základov spoločenského poriadku, závažných dôsledkov jeho nerešpektovania (rigorózne stíhanie a trestanie delikventov) a pod.¹²¹⁸ Inak povedané, rituály, rovnako ako sociálne a právne normy, formujú správanie ľudí; avšak kým normy ho formujú prostredníctvom sankcií hroziacich za ich porušenie, rituály ho formujú tak, že ľuďom prepožičiavajú určité identity a sociálne roly, s ktorými sa spájajú určité druhy správania, s ktorými sú nositelia týchto identít a rolí (po absolvovaní rituálov) teoreticky vnútorne stotožnení a ktoré zároveň schvaľuje a vyžaduje širšia verejnosť.¹²¹⁹

Na druhej strane viacvýznamovosť mnohých rituálov a fakt, že nemožno predpokladať internalizáciu ich posolstiev u všetkých divákov, limitujú rozsah, v ktorom rituály môžu homogenizovať zmýšľanie, emócie, identity a správanie jednotlivých divákov. Tento problém však podľa Inomatu pri verejných rituáloch, ktorých sa zúčastňuje množstvo ľudí, pomáha prekonať to, že účastníci rituálov nepociťujú svoju solidaritu s ostatnými účastníkmi, alebo

¹²¹⁶ Tamže, s. 806.

¹²¹⁷ Tamže, s. 807.

¹²¹⁸ Tamže, s. 807 – 808.

¹²¹⁹ Bližšie pozri MILLER, G. P.: The Legal Function of Ritual. *Chicago-Kent Law Review*. Vol. 80, no. 3, 2005, s. 1182 – 1183.

to, že sú im rituálne komunikované posolstvá týkajúce sa ich zmýšľania a spôsobu života, ako výraznejšie obmedzenie ich osobnej autonómie.¹²²⁰

Možno tiež predpokladať, že ľudia ochotnejšie prijímajú a viac sa stotožňujú s takými posolstvami rituálov, ktoré nanovo potvrdzujú (a zásadnejšie nemenia) tradičné hodnotové, normatívne a inštitucionálne základy spoločenského poriadku. Napríklad v Tenochtitlane verejné rituály komunikovali nielen nadradenosť pipiltin nad macehualtin, ale aj to, že pri plnení poslania „živiť bohov“ musia pipiltin a macehualtin spolupracovať, resp. že toto poslanie dokážu plniť iba spoločnými silami, čo korešpondovalo s pomyselnou spoločenskou zmluvou uzavretou medzi pipiltin (a vládcom) a macehualtin, z ktorej pre jedných aj druhých vyplývali určité vzájomné povinnosti a práva; ich vzťah tak mal charakter interdependencie a bol recipročný, hoci asymetricky (pre pipiltin bol výhodnejší). Tento fakt súvisel aj s mnou predpokladaným rozvojom infraštrukturálnej štátnej moci, ktorej celospoločensky realizované funkcie, vrátane kultu, neboli jednosmerným výkonom štátnej moci „zhora nadol“, t. j. vládcom a pipiltin voči macehualtin, ale službami širokej verejnosti Tenochtitlanu, za ktorých riadne poskytovanie niesol štát, t. j. vládca a pipiltin, pred macehualtin zodpovednosť. Vzájomné vzťahy vládca a pipiltin na jednej strane a macehualtin na druhej strane teda zahŕňali, v rituálnych aj v profánnych kontextoch, očakávania prvých, že druhí si splnia svoje povinnosti, z ktorých profitovali prví aj druhí, a naopak, pričom obojstranné uspokojovanie týchto očakávaní, spojené s jemu prispôsobeným, racionálnym správaním a činnosťami na oboch stranách, viedlo ku kooperatívnej koexistencii pipiltin a macehualtin, bez ktorej by aztécky mestský štát nebol mohol efektívne existovať a plniť svoje poslanie. Aztécky sociálno – politický poriadok tak možno interpretovať na báze tzv. teórie kolektívnej akcie (*collective action theory*).¹²²¹

Posledným povšimnutiahodným momentom Inomatovho výkladu o rituáloch je jeho tvrdenie, že masové verejné rituály aspoň v niektorých prípadoch nemožno chápať iba ako prostriedok, ktorým ich vykonávatelia pôsobia na zmýšľanie, náladu či správanie divákov, ale aj ako inscenáciu/komunikáciu ideí, ktoré sú výsledkom negociácií vykonávateľov a divákov a vyjadrujú tak (hoci aj nie v rovnakom rozsahu) vôľu jedných aj druhých.¹²²² Uvedené dobre dokladajú spomenuté ceremónie inaugurácie novozvoleného tlatoaniho, počas ktorých bola jeho budúca vláda v prítomnosti (v zásade) celého obyvateľstva Tenochtitlanu prezentovaná

¹²²⁰ INOMATA, Plazas, Performers, and Spectators..., s. 808.

¹²²¹ Bližšie pozri FARGHER, L. F. – BLANTON, R. E.: Revenue, Voice, nad Public Goods in Three Pre-Modern States. *Comparative Studies in Society and History*. Vol. 49, no. 4, 2007, s. 848 – 882.

¹²²² INOMATA, Plazas, Performers, and Spectators..., s. 809.

ako súbor verejnoprospešných činností, ktorých vykonávaním bola podmienená legitimita tlatoaniho vlády a teoreticky aj jej podpora zo strany obyvateľstva.

Pre poriadok sa však treba zmieniť aj o určitej slabine Inomatovho nazerania na rituály ako na „politické divadlo“. Touto slabinou je Inomatov predpoklad, že obecnstvom rituálnych performancií, resp. príjemcom nimi komunikovaných posolstiev bolo naraz všetko, prípadne takmer všetko obyvateľstvo určitého mestského štátu, čo však v mnohých mestských štátoch, vrátane Tenochtitlanu, nebolo možné. V týchto štátoch bola totiž kapacita ceremoniálnych námestí (v Tenochtitlane kapacita nezastavaného priestoru posvätného okrsku) limitovaná, a preto sa na nich zakaždým mohla zhromaždiť, a následne bezprostredne sledovať najvýznamnejšie a najväčšie kultové rituály, iba určitá, skôr len menšia časť mešťanov.¹²²³

Na druhej strane v Tenochtitlane (a pravdepodobne aj v iných väčších mestách) nebolo personálne zloženie skupiny mešťanov zúčastňujúcich sa rituálov v pozícii divákov konštatné. V Tenochtitlane, ako už bolo spomenuté, sa pri organizovaní a realizácii rituálov, vrátane tých, čo prebiehali v posvätnom okrsku, v priebehu roka postupne vystriedali všetky calpultin; navyše, mnohé rituály vykonávané v okrsku mali určitú súvislosť s rituálmi vykonávanými na námestiach či v chrámoch veľkých, ako aj menších štvrtí, ba aj v rodinných domácnostiach. Preto možno predpokladať, že príležitosť zblízka sledovať rituály, a to aj tie, čo sa odohrávali v posvätnom okrsku, mal aspoň raz za určitý časový úsek každý mešťan, pričom však žiadny rituál nemohli sledovať naraz všetci mešťania.

V ďalšom texte v krátkosti ilustrujem vplyv kultového ceremonializmu na život Aztékov prehľadným priblížením hlavných kultových aktivít, ktoré sa v Tenochtitlane realizovali v jednotlivých dvadsaťdňových mesiacoch roka (*veintenas*)¹²²⁴ podľa poriadku stanoveného civilným i rituálnym kalendárom. Tieto aktivity mali, pochopiteľne, komplexné náboženské významy a kontexty, ktoré však presahujú tematický rámec tejto práce, a preto im ďalej nevenujem bližšiu pozornosť.¹²²⁵

¹²²³ Bližšie pozri OSSA, A. – SMITH, M. E. – LOBO, J.: *The Size of Plazas in Mesoamerican Cities and Towns: A Quantitative Analysis*, s. 457 – 475.

¹²²⁴ Systematický prehľad kultových aktivít, ktoré Aztékovia realizovali v jednotlivých mesiacoch roka, podal Nicholson v rámci svojej ucelenej štúdie o predhispánskom náboženstve stredného Mexika: NICHOLSON, H. B.: *Religion in Pre-Hispanic Central Mexico*. In: Ekholm, G. – Bernal, I. (eds.): *Handbook of Middle American Indians. Vol. 10*. Austin: University of Texas Press, 1971, s. 395 – 446 (pozri najmä tabuľku č. 4). V zásade vyčerpávajúci výklad o týchto aktivitách podal GRAULICH, M.: *Ritos aztecas: las fiestas de las veintenas*. México: Instituto Nacional Indigenista, 1999.

¹²²⁵ Niektoré podstatné náboženské významy a kontexty konkrétnych kultových rituálov a ceremónií výstižne priblížil KOVÁČ, *Slnko jaguára...*, s. 225 a nasl.

V jednotlivých mesiacoch roka Aztékovia intenzívnejšie uctievali (oslavovali), ako aj „živili“ (ľudskými a inými obeťami) iba niektorých bohov; výnimku predstavovali deviaty, dvanásť a sedemnásť mesiac, v ktorých viac-menej rovnomerne uctievali a „živili“ všetkých bohov. Príslušné kultové rituály a ceremónie pritom konkrétne súviseli: so snahou zabezpečiť dažď/vlahu a úrodnosť/úrodu; s realizáciou nebeských (nadprirodzených) kreatívnych akcií, ktorými bohovia udržiavali existenciu a správny chod kozmu vrátane pozemského (ľudského) sveta; so snahou získať božskú podporu, pomoc a ochranu, resp. zaistiť priaznivé pôsobenie bohov na ľudské životy; a s nevyhnutnosťou „živit’ bohov“, prednostne tých, čo boli spojené s existenciou a fungovaním Slnka a Zeme (keďže bohov bolo treba „živit’“ najmä ľudskými obeťami, boli vojenské aktivity, ako prostriedok získania ľudských obetí pre bohov, formou kultu, a obetovanie ľudí bolo jeho najvýznamnejšou súčasťou).¹²²⁶ Hoci v jednotlivých mesiacoch vystupovali do popredia iba niektoré z práve uvedených motívov realizácie kultu (porovnaj ďalej), tieto motívy sa dopĺňali i prelínali, preto Aztékovia konkrétnymi kultovými rituálmi a ceremóniami (v ich chápaní) často dosahovali viaceré/rôzne ciele súčasne.¹²²⁷

Prvý mesiac – Atl cahualo (= potreba vody). Mesiac trval od 13. februára do 4. marca a primárne sa v ňom uctievali *Tlaloque* a *Chalchiuhtlicue*, božstvá vody/dažďa, s cieľom zabezpečiť dažď/vlahu a úrodnosť/úrodu.¹²²⁸

V prvom mesiaci boli obetovaní niekoľkí vojnoví zajatci, a to v chráme Yopico, ktorý sa nachádzal vo veľkej švrti Moyotlan, i viaceré deti, a to mimo Tenochtitlanu, na štyroch miestach v okolitých horách. Detské obete boli zrejme najpodstatnejšie, keďže práve ony mali zabezpečiť dažď (ak deti pri odvádzaní z mesta na rituálnu popravu veľa plakali, považovalo sa to za znamenie, že bude dostatok dažďa, a tak aj úrody). O ich význame svedčí aj to, že deti, ktoré mali byť obetované, kňazi starostlivo vybrali (deti sa museli narodiť v priaznivý deň a ich výzor musel spĺňať isté kritériá), obliekli do honosných rúch a ozdobili množstvom prestížnych predmetov, na miesta ich rituálnej popravy slávnostne odniesli na nosidlách a po poprave skonzumovali v presvedčení, že konzumujú sakrálne entity. Zdá sa, že obetované deti neboli vojnovými zajatcami, ale pochádzali z Tenochtitlanu, pričom kňazi ich od ich rodičov kúpili. To, že deti určené na obetovanie, neboli cudzincami, a že mnohí Aztékovia s nimi mohli mať súcit, zväzda k domnienke, že niektorí kňazi i obyčajní ľudia vnútorne nesúhlasili s obetovaním detí a azda sa aj snažili vyhýbať kultovým aktivitám, ktoré s nimi boli spojené; táto domnienka však asi neobstojí, keďže odmietaním či nezúčastňovaním sa týchto aktivít sa

¹²²⁶ BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 230 a nasl.

¹²²⁷ MAFFIE, J.: *Aztec Philosophy. Understanding a World in Motion*. Boulder: University Press of Colorado, 2014, s. 88 a nasl.

¹²²⁸ BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 226.

podľa Sahagúna Azték, osobitne ak patrilo k elite, diskvalifikoval zo zastávania akýchkoľvek úradov, vrátane, samozrejme, kňazských, a zároveň strácal svoju dobrú povesť (začalo sa naňho hľadieť ako na nedbanlivého ignoranta, ktorého nezaujímala celospoločenský prospech plynúci z detských obetí).¹²²⁹

Druhý mesiac – Tlacaxipehualiztli (= sťahovanie ľudí z kože). Mesiac trval od 5. do 24. marca a primárne sa v ňom uctieval *Xipe Totec*, boh súvisiaci o. i. s jarným obnovením vegetácie (s tým, že začiatkom jari zo zeme vyrašila nová vegetácia, napr. kukurica), a to s cieľom zabezpečiť dážď/vlahu a úrodnosť/úrodu.¹²³⁰

V prvom dni mesiaca boli obetovaní vojnoví zajatci (nemuselo ísť iba o mužov, ale aj o ženy či deti), ako aj jednotlivci, zväčša kúpení otroci, zosobňujúci boha *Xipe Toteca*. Špecifikom bolo stiahnutie obetovaných ľudí z kože, ku ktorému prišlo po ich rituálnej poprave, ktorej niekedy predchádzal nerovný (podľa prameňov „gladiátorský“) zápas budúcej obete o život (človeka určeného na obetovanie najskôr v rituálnom zmysle pripravili na zápas – dali mu *pulque* a drogu na posilnenie a narezali mu na viacerých miestach kožu, čo bolo predzvesťou jeho budúceho stiahnutia z kože, a potom ho priviazali k obetnému kameňu tak, aby sa okolo neho mohol pohybovať iba v krátkej vzdialenosti, vyzbrojili neúčinnými atrapami zbraní a vyzvali, aby bojoval proti štyrom nepriviazaným a normálne vyzbrojeným bojovníkom, ktorých nemohol poraziť, hoci niekoľkým ľuďom sa to údajne podarilo). Do stiahnutých koží, symbolizujúcich novú vegetáciu, sa obliekli kňazi a zotrvávajúc v nich 20 dní vykonávali isté obrady, ktorých súčasťou bolo aj navštevovanie domácností s radostnou správou, že boh zabezpečil vzídenie novej vegetácie, i kvôli získaniu almužny. V poslednom dni mesiaca ľudia trpiaci určitými chorobami usporiadali procesiu, počas ktorej boli oblečení do týchto koží a prosili boha *Xipe Toteca* o vyliečenie. V tento deň tiež prebiehala rituálna hra, spočívajúca v tom, že mladíci (sg. *tetzompac*) angažovaní osobami, ktoré predtým dodali osoby na obetovanie, a majúci na sebe papier *amatl*, ktorý bol súčasťou slávnostného úboru, v ktorom boli tieto osoby popravené, strašili, naháňali, napádali a snažili sa okradnúť ľudí, ktorých stretli pri svojich potulkách po uliciach mesta.¹²³¹

Telá obetovaných ľudí boli po ich stiahnutí z kože rozsekané na kusy, ktoré patrili tým, čo týchto ľudí poskytli na obetovanie. Tí tieto telesné zvyšky – ako sakrálne entity – servírovali na konzumáciu svojich príbuzným, susedom, priateľom či hodnostárom svojich *calpultin* alebo im ich darovali (telesné zvyšky sa tiež niekedy zaslali do tlatoaniho paláca ako dar vládcovi). Sami však telesné zvyšky nekonzumovali, keďže, ako už vieme, osoby, ktoré

¹²²⁹ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 112 – 113, 144 – 146.

¹²³⁰ BERDAN, *Aztec Archaeology nad Ethnohistory*, s. 226.

¹²³¹ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 114 – 115, 147 a nasl.

poskytli na obetovanie, boli ich rituálnym *alter ego* (tzv. *ixiptla*), t. j. ak by jedli zvyšky, bolo by to, ako keby jedli samých seba. Tiež sa neobliekali do koží obetí, hoci formálne boli ich vlastníckmi, ale ich prenechali kňazom, prípadne angažovali osoby, ktoré sa do koží navliekli a sprevádzali ich na verejnosti, čím im – ako poskytovateľom ľudských obetí – zvyšovali prestíž. Prestíž si však poskytovatelia ľudských obetí zvyšovali aj inak: vo svojich domoch na ich vnútorné dvory umiestnili trstinové gule zabalené do papiera *amatl*, ktorý bol súčasťou slávnostného úboru osôb, ktoré predtým poskytli na obetovanie; okrem toho v strede dvora v prítomnosti príbuzných, susedov či priateľov postavili drevený stĺp a zavesili naň stehennú kosť osoby, ktorú dodali na obetovanie (aj kosť bola zabalená do papiera).¹²³²

Tretí mesiac – Tozoztontli (= krátke bdenie). Mesiac trval od 25. marca do 13. apríla a primárne sa v ňom uctievali vyššie spomenuté božstvá vody/dažd'a, ako aj *Centeotl*, boh kukurice, a *Chicomcoatl* (*Xilonen*), bohyňa kukurice, a to s cieľom zabezpečiť dážd'/vlahu a úrodnosť/úrodu.¹²³³

V prvom dni tohto mesiaca sa kože stiahnuté z obetovaných ľudí uložili do jaskyne chrámu Yopico, čím sa skončila slávnosť na počesť *Xipe Toteca*.¹²³⁴ Stojí za zmienku, že tento rituál (rovnako ako mnohé ďalšie rituály) sprevádzali prejavy kňazov či iných vysokých hodnostárov štátu, ktoré poukazovali na určitý pozitívny efekt rituálu (čo ho vlastne legitimizovalo) a prítomnú verejnosť dôrazne nabádali, aby tento efekt nezničila svojím zlým správaním – výtržnosťami, spormi, ruvačkami, páchaním trestných činov, napr. krádeží či cudzoložstva, neposlušnosťou voči autoritám, ktorá by sa rovnala neposlušnosti voči bohom a pod.¹²³⁵ Tu, ako je zrejmé, ide o príklad na štátno-mocenské pôsobenie na zmýšľanie a správanie sa ľudí prostredníctvom kultového ceremonializmu.

V treťom mesiaci tiež prebiehali (ceremoniálne) sejba a výsadba, preto bol potrebný výdatný dážd', ktorý mali zaručiť detské obete.¹²³⁶

Štvrtý mesiac – Huey tozoztli (= dlhé bdenie). Štvrtý mesiac trval od 14. apríla do 3. mája a primárne sa v ňom uctievali *Centeotl*, *Chicomcoatl*, *Tlaloque* a *Quetzalcoatl* s cieľom zabezpečiť dážd'/vlahu a úrodnosť/úrodu.¹²³⁷

Z rituálov tohto mesiaca možno spomenúť: obetovanie detí na Tlalocovej hore a na jazere Texcoco (na mieste nazývanom Pantitlan);¹²³⁸ obetovanie určitých potravín, resp. plodov (kukurice, fazule a pod.) kukuričným božstvám (potraviny sa položili pred podobizne

¹²³² Tamže.

¹²³³ BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 226.

¹²³⁴ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 153.

¹²³⁵ Porovnaj DURÁN, *Historia...*, II, s. 110 – 111.

¹²³⁶ AGUILAR-MORENO, *Handbook...*, s. 296.

¹²³⁷ BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 226.

¹²³⁸ AGUILAR-MORENO, *Handbook...*, s. 296.

týchto božstiev); či procesiu dievčat (panien) nesúcich zrná kukurice, ktoré sa mali zasieť, na požehnanie do chrámu kukuričných božstiev, na ktorú sa zblízka pozeralo množstvo ľudí, vrátane mladíkov, ktorí si kráčajúce dievčatá „doberali“ a „dobiedzali“ do nich, pričom však prítomné stareny ich okrikovali, aby s tým prestali a radšej sa starali o to, aby sa z nich čím skôr stali „skutoční muži“ – bojovníci so zásluhami.¹²³⁹

Piaty mesiac – Toxcatl (= sucho). Mesiac trval od 4. do 23. mája a primárne sa v ňom uctievali poprední bohovia *Tezcatlipoca* (všadeprítomný a všemocný boh, ktorý o. i. riadil životy ľudí, resp. bol príčinou všetkého dobrého, ale aj zlého, čo ľudí v priebehu ich životov postretlo) a *Huitzilopochtli* (boh spojený so Slnkom a patrón obyvateľov Tenochtitlanu). Kult oboch bohov súvisel s ich nebeskými akciami, s patronátom, ktorý mali nad ľuďmi (pravda, prvý boh ľuďom nielen pomáhal, ale aj svojvoľne škodil), ako aj s oslavovaním vojenstva a prinášania ľudských obetí ako prostriedku nevyhnutného „živenia“ týchto pre ľudí a celý kozmos obzvlášť dôležitých bohov.¹²⁴⁰

V prvý deň mesiaca sa konala slávnosť na počesť *Tezcatlipocu*, ktorej stredobodom bola rituálna poprava mladíka zosobňujúceho tohto boha. Mladík bol na obetovanie vybraný rok pred slávnosťou, a to z okruhu vojnových zajatcov. (Jedného z najvýznamnejších bohov teda reprezentovali cudzinci.) Musel spĺňať prísne vzhľadové kritériá (nesmel mať žiadnu telesnú chybu a pod.). V priebehu roka mladíka strážili úradníci *calpixque*, ktorí ho zároveň pripravovali na jeho poslanie – nábožensky ho vzdelávali, učili, ako má vo svojom postavení vystupovať na verejnosti, resp. komunikovať s ľuďmi, s ktorými sa – oblečený v honosných rúchach a majúc na sebe mnohé prestížne predmety, ktoré mu daroval vládca – stretával pri svojich prechádzkach po meste. Dvadsať dní pred svojím obetovaním dostal mladík nové honosné odevy, ako aj štyri mladé spoločníčky, zosobňujúce štyri bohyne, s ktorými potom, slovami Sahagúna, „každý deň telesne konverzoval“; okrem toho mu ostrihali vlasy, ktoré mu dovedy siahali až po pás, čím sa začal podobať na zaslúžilých vojenských hodnostárov. V každom z piatich dní predchádzajúcich poprave mladíka sa na inom mieste konala oslava, na ktorej ho v prítomnosti mnohých elít uctievali ako boha. Poprava prebehla neverejne mimo mesta, v chráme, ktorý sa nachádzal na neobývanom úseku jazerného pobrežia. Mladík sám vystúpil po schodoch chrámu na hornú plošinu, na ktorej ho položili na obetný kameň a vytrhli mu srdce. Následne ho – na rozdiel od „obyčajných“ ľudských obetí – nezhodili, ale zniesli po schodoch chrámu dole, čo očividne súviselo s tým, že mladík predstavoval boha. Napokon mu odrezali hlavu a vystavili ju na *tzompantli*.¹²⁴¹

¹²³⁹ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 154 – 156.

¹²⁴⁰ BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 226.

¹²⁴¹ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 118 – 119, 157 a nasl.

V piatom mesiaci bol intenzívny aj kult *Huitzilopochtliho*. Aztékovia si tohto boha sprítomnili výrobou jeho podobizní z kukuričného cesta, ktoré uctievali súkromne (vo svojich domácnostiach) i verejne (o. i. masovým obradným tancovaním), v prítomnosti vládcu, elít i obyčajných ľudí. Popri tom tiež rituálne popravili mladíka, ktorý bol pred rokom vybraný ako zosobnenie *Huitzilopochtliho* (zdá sa, že ľudia ho považovali za menej významného ako mladíka zosobňujúceho *Tezcatlipocu*). Verejné oslavy *Huitzilopochtliho* boli spojené s určitou disciplináciou ich účastníkov – každý, kto narúšal priebeh osláv napr. nevhodnými rečami či vykrikovaním bol na mieste fyzicky potrestaný.¹²⁴²

Šiesty mesiac – Etzalcualiztli (= jedenie *etzalli*, t. j. kaše z kukurice a fazule). Mesiac trval od 24. mája do 12. júna a primárne sa v ňom uctievali *Tlaloc*, *Chalchiuhtlicue* a *Quetzalcoatl* s cieľom zabezpečiť dažď/vlahu a úrodnosť/úrodu.¹²⁴³

V tomto mesiaci končilo obdobie sucha, resp. začínalo obdobie dažďov. Posledné štyri dni predchádzajúceho mesiaca sa príslušní kňazi postili, aby sa takto pripravili na slávnosť na počesť vodných božstiev, ktorá sa konala v prvom dni mesiaca *etzalcualiztli*. Kňazi sa tiež na začiatku svojho pôstu vybrali mimo mesto na Citlaltepec, aby tam nazbierali šachor na výrobu rohoží, ktoré využívali pri svojich rituáloch (ako podložky pod obetné dary a pod.). Cestou tam i späť beztrešne prepadávali a okrádali ľudí, čo stretli, pričom nie je bez zaujímavosti, že okradnúť mohli aj výbercov tribútu, t. j. *de facto* vládcu. Po návrate v každom zo štyroch dní, predchádzajúcich slávnosti, vykonávali rôzne rituály a plnili určité kultové povinnosti; kňaz, ktorý pri tom nejakým spôsobom pochybil, bol povinný uhradiť pokutu (napr. poskytnúť sliepku), ktorá pripadla kňazovi, čo upozornil na jeho pochybenie; ak kňaz pokutu neuhradil do štyroch dní (t. j. do začatia slávnosti), bol potrestaný prísnejším trestom.¹²⁴⁴

Slávnosť konaná v prvom dni šiesteho mesiaca prebiehala v domácnostiach rodín, ktoré pre seba i svojich návštevníkov pripravili hostinu spojenú s jedením i obetovaním kaše *etzalli*. V tento deň tiež kňazi odviedli iných kňazov, prípadne mladíkov, ktorí sa vzdelávali v škole *calmecac*, aby sa stali kňazmi, na kraj mesta, kde ich tvrdo (topením, bitím a pod.) potrestali za ich delikty (potrestaní sa vrátili k svojim rodinám, ak, pravda, svoj trest prežili). Po štyroch dňoch sa konala slávnosť na počesť *Tlaloca*, počas ktorej boli popravení ľudia zosobňujúci tohto boha.¹²⁴⁵ Na výraznú spojitosť sviatkov (aj) šiesteho mesiaca s agrárnym cyklom poukazuje aj to, že sa v ňom prinášali obetné dary nástrojom používaným pri poľných prácach.¹²⁴⁶

¹²⁴² Tamže, s. 160 a nasl.

¹²⁴³ BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 226.

¹²⁴⁴ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 119 – 120, 164 a nasl.

¹²⁴⁵ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 119 – 120, 164 a nasl.

¹²⁴⁶ AGUILAR-MORENO, *Handbook...*, s. 296.

Zo stručnej charakteristiky kultového života v mesiaci *etzalcualiztli* je dobre vidieť, ako kult formoval správanie sa jeho aktérov – kňazov. Prakticky všetko konanie kňazov malo – na rozdiel od konania tých, čo nimi neboli – rituálny charakter, a preto si kňazi mohli dovoliť aj to, čo mali ostatní ľudia prísne zakázané (kradnúť, popravovať a pod.), keďže aj v Tenochtitlane platila poučka, že rituál ruší platné tabu. Zároveň však u kňazov prevažovali povinnosti nad výhodami, a tieto povinnosti si, navyše, museli riadne plniť, napr. museli presne dodržať formu, v ktorej sa vykonávali konkrétne rituály. Kňazi sa tiež navzájom veľmi dôsledne kontrolovali, a kňaza, čo pochybil, ostatní kňazi tvrdo – fyzicky potrestali a v zásade natrvalo spomedzi seba vylúčili. Svojmu potrestaniu a vylúčeniu mohol kňaz predísť uhradením pokuty (je však otázne, či to bolo možné aj vtedy, keď bolo jeho pochybenie závažné či opakované). Keďže pokuta patrila kňazovi, ktorý upozornil na pochybenie iného kňaza, možno sa domnievať, že niektorí kňazi v záujme získania pokuty udávali iných kňazov aj za vymyslené delikty. Kňazi sa teda očividne pohybovali vo výrazne konkurenčnom prostredí (svedčí o tom aj to, že ich pozícia v kňazskej hierarchii závisela od veľkosti ich vojenských zásluh), čo však vzhľadom na prestíž, ktorú u Aztékov malo kňazské povolanie, nie je vôbec prekvapujúce.

Siedmy mesiac – Tecuilhuitontli (= malá oslava/hostina pánov). Mesiac trval od 13. júna do 2. júla a primárne sa v ňom uctievali *Xochipilli*, boh o. i. roľníctva, a *Huixtocihuatl*, bohyňa soli, ktorá tiež ovládala slané vodstvo (t. j. vody, z ktorých sa odparovaním získavala soľ), s cieľom zabezpečiť dážď/vlahu a úrodnosť/úrodu.¹²⁴⁷

V prvom dni tohto mesiaca sa konala slávnosť na počesť bohyne *Huixtocihuatl*, počas ktorej boli obetovaní niekoľkí vojnoví zajatci, ako aj žena zosobňujúca bohyňu. Slávnosti sa prednostne zúčastňovali výrobcovia soli, ktorí po nej vo svojich domoch usporadúvali hostiny a pitky, a hoci sa niektorí opili a robili výtržnosti alebo sa pobili, tolerovalo sa im to.¹²⁴⁸

V siedmom mesiaci tiež pipiltin zorganizovali na svoj účet pre macehualtin bohatú hostinu.¹²⁴⁹ Môžeme v tom vidieť symbolické obnovenie či upevnenie „spoločenskej zmluvy“ medzi aztéckymi „vládcami“ a „ovládanými“, resp. zdôraznenie interdependencie prvých a druhých, odvíjajúcej sa od nevyhnutnosti spoločnými silami plniť existenčne dôležité poslanie „živiť bohov“. Zároveň však môžeme pohostenie macehualtin elitami chápať aj ako okázalú spotrebu, t. j. ako verejnú demonštráciu značného bohatstva pipiltin, umožňujúceho im pohostiť macehualtin bez toho, že by im to spôsobilo výraznejšiu ekonomickú stratu; bohatstvo hostiteľov ostro kontrastovalo s chudobou hosťov, ktorí boli, navyše, v siedmom (i

¹²⁴⁷ BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 227.

¹²⁴⁸ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 121, 175 a nasl.

¹²⁴⁹ AGUILAR-MORENO, *Handbook...*, s. 296.

ôsmom) mesiaci do určitej miery odkázaní na potravinovú výpomoc elít, a manifestovalo tak zásadnú odlišnosť pipiltin a macehualtin, podporujúcu spoločenskú a mocenskú nadradenosť prvých nad druhými. Ak teda hostina zorganizovaná pre macehualtin elitami mala symbolicky obnoviť/upevniť ich vzájomnú „spoločenskú zmluvu“, obnovila ju či upevnila bez akejkoľvek zmeny jej charakteru, ktorý, ako už vieme, možno najlepšie vystihnúť pojmom „asymetrická reciprocita“.

Ôsmy mesiac – Huey tecuilhuitl (= veľká oslava/hostina pánov). Mesiac trval od 3. júla do 22. júla a primárne sa v ňom uctievali *Xilonen*, bohyňa kukurice, a *Cihuacoatl*, jedna z bohýň plodnosti a materstva, s cieľom zabezpečiť dážď/vlahu a úrodnosť/úrodu.¹²⁵⁰

V prvom dni mesiaca sa konala slávnosť na počesť *Xilonen*, počas ktorej o. i. popravili ženu zosobňujúcu túto bohyňu. Kým iným slávnostiam spravidla predchádzali pôst, bdenie, výroba rituálnych predmetov a ozdôb, obradné tance a spevy a pod., pred touto slávnosťou sa celých osem dní konali hostiny, ktoré na svoj účet zorganizovali vládca a elity a dávali na nich jedlo a pitie macehualtin nielen z Tenochtitlanu, ale aj z jeho širšieho okolia, pričom sa dbalo na to, aby žiadny macehualli nedostal viac, ako bolo stanovené.¹²⁵¹ Sociálny význam týchto hostín bol rovnaký ako pri vyššie spomenutej hostine.

Deviaty mesiac – Tlaxochimaco [= dávanie kvetov (ako obetných darov)]. Mesiac trval od 23. júla do 11. augusta a uctievali sa v ňom *Huitzilopochtli* a *Tezcatlipoca*, ako aj ostatní bohovia. Kult v tomto mesiaci súvisel s nebeskými akciami bohov, s ich patronátom nad životmi ľudí, ako aj s vojenstvom a prinášaním ľudských obetí, t. j. s nevyhnutnosťou „živiť bohov“.¹²⁵²

Súčasťou slávnosti v prvom dni tohto mesiaca bol osobitný spôsob uctenia si bohov – Aztékovia ozdobili kvetmi (kvetinovými vencami a pod.) podobizne (sochy) bohov, a to tie, čo boli v chrámoch v posvätnom okrsku a v chrámoch calpultin, ako aj tie, čo mali vo svojich domácnostiach. Večer sa konali hostiny v domoch pipiltin i macehualtin, na ktorých sa jedlo mäso (zo sliepok a psov), ktoré inak macehualtin konzumovali iba veľmi zriedkavo, a pilo *pulque*, pričom však mládež oboch pohlaví mala jeho pitie zakázané. Okrem toho sa o polnoci pri *Huitzilopochtliho* chráme (v posvätnom okrsku) začalo obradné tancovanie vojenských hodnostárov, do ktorého sa zapojili aj prostitútky (to isté sa dialo aj pri obradných tancoch sprevádzajúcich niektoré iné náboženské slávnosti), s ktorými títo hodnostári mali dovolené sa stýkať (išlo zrejme o odmenu za ich vojenské zásluhy).¹²⁵³

¹²⁵⁰ BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 227.

¹²⁵¹ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 122 – 123, 178 a nasl.

¹²⁵² BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 227.

¹²⁵³ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 124, 185 a nasl.

Desiaty mesiac – Xocotl huetzi (= padanie plodov). Mesiac trval od 12. do 31. augusta a primárne sa v ňom uctievali bohovia ohňa *Xiuhtecuhtli* a *Xocotl*, ako aj *Yacatecuhtli*, boh obchodníkov. Ich uctievanie súviselo s ich nebeskými akciami a s patronátom, ktorý mali nad životmi ľuďmi.¹²⁵⁴

Poprava ľudských obetí v prvom dni tohto mesiaca zahŕňala ich (čiastočné) upálenie (obete boli nadrogované), ktoré malo pripomenúť boha *Nanahuatzina*, ktorý sa pri stvorení sveta, resp. piateho veku ako prvý z bohov vrhol do ohňa a týmto sebaobetovaním uviedol do pohybu dovtedy nepohyblivé Slnko, t. j. umožnil normálne fungovanie sveta, a tak aj normálny život ľudí v ňom. Popri tom sa vykonávali aj iné rituály a tiež sa uctievali predkovia.¹²⁵⁵

Jedenásty mesiac – Ochpaniztli (= zametanie). Mesiac trval od 1. do 20. septembra a primárne sa v ňom uctievali matky bohov *Teteoinnan* a *Toci* i *Centeotl* a *Chicomecoatl*, a to s cieľom zabezpečiť dažď/vlahu a úrodnosť/úrodu.¹²⁵⁶

V tomto mesiaci sa začala žatva. V jeho prvom dni sa konala slávnosť na počesť matky bohov *Teteoinnan*, počas ktorej popravili ženu, čo ju zosobňovala, ktorá však – na rozdiel od iných ľudských obetí zosobňujúcich božstvá – o tom nevedela, s čím súvisel aj zvláštny spôsob jej popravy – žene nachádzajúcej sa v chráme v skupinke iných ľudí náhle zoťali hlavu, čo symbolizovalo zotnutie (zožatie) kukuričných klasov, ktoré dozrievali práve v jedenástom mesiaci. Popravenú ženu následne stiahli z kože, do ktorej sa obliekol vybraný muž, ktorý potom spolu s ľuďmi, čo mali byť obetovaní, odišiel do *Huitzilopochtliho* chrámu, kde vlastnoručne rituálne popravil štyroch z týchto ľudí (ostatných ľudí popravili kňazi).¹²⁵⁷

V mesiaci *ochpaniztli* sa tiež konala slávnosť, počas ktorej vládca daroval vojenským hodnostárom, ako aj začínajúcim bojovníkom určité odevy (plášte), zbrane a ozdoby. Tieto veci popri svojej utilitárnej funkcii mali aj symbolickú hodnotu, t. j. boli to vojenské insígnie (prestížne predmety), ktoré Aztékovia chápali nielen ako štátne vyznamenania pre bojovníkov (osobitne pre tých, čo už mali nejaké vojenské zásluhy) či ako prejav uznania a vďačnosti štátu/vládcu bojovníkom, ale aj – a to predovšetkým – ako niečo, čo bojovníkov silne zaväzovalo k tomu, aby svoje životy ochotne riskovali (začínajúci bojovníci), alebo ochotne naďalej riskovali (vojenský hodnostári), zúčastňovaním sa vojenských výprav, a tým zásadne – obstarávaním ľudských obetí pre bohov (vojnoví zajatci) – prispievali k plneniu poslania aztéckeho mestského štátu.¹²⁵⁸

¹²⁵⁴ BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 227.

¹²⁵⁵ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 125 – 126, 187 a nasl.

¹²⁵⁶ BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 227.

¹²⁵⁷ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 127 – 128, 193 a nasl.

¹²⁵⁸ Tamže, s. 197 – 198.

Súčasťou (kultového) života obyvateľov Tenochtitlanu v jedenástom mesiaci bolo aj upratovanie (zametanie, čistenie, údržba) domácností i verejných mestských priestorov,¹²⁵⁹ čo zrejme súviselo s kolektívne pociťovanou potrebou všeobecnej obnovy, korešpondujúcou s dozretím novej úrody (osobitne kukurice) v tomto období.

Dvanásty mesiac – Teotl eco (= príchod boha). Mesiac trval od 21. septembra do 10. októbra a uctievali sa v ňom *Huitzilopochtli*, *Tezcatlipoca*, *Xiuhtecuhtli*, *Yacatecuhtli*, ako aj ostatní bohovia. Kult v tomto mesiaci súvisel s nebeskými akciami bohov, ich patronátom nad životmi ľudí, i s vojenstvom a prinášaním ľudských obetí, t. j. s nevyhnutnosťou „živiť bohov“.¹²⁶⁰

Hlavná náboženská slávnosť sa v tomto mesiaci konala až v jeho poslednom dni, a to na počesť všetkých bohov, o ktorých sa verilo, že sa v ňom vrátili z akejsi cesty, ktorá trvala 20 dní. Mešťania v tomto dni hodovali vo svojich domácnostiach a obetovali niečo zo svojho jedla v chrámoch; uskutočnili sa aj rituálne popravy (upálením) a pod.¹²⁶¹

Trinásty mesiac – Tepeilhuitl (= slávnosť v horách). Mesiac trval od 11. do 30. októbra a primárne sa v ňom uctievali *Tlaloque*, *Xochiquetzal*, bohyňa ženskej plodnosti, a bohovia rituálneho alkoholického nápoja *pulque*, a to s cieľom zabezpečiť dážď/vlahu a úrodnosť/úrodu.¹²⁶²

V tomto mesiaci sa vykonávali určité rituály na oltároch v horách, prinášali sa ľudské i potravinové obete a i.¹²⁶³

Štrnásty mesiac – Quecholli (= vzácne perie; išlo o obrazné označenie vtáka *quecholli*, t. j. papagája ara). Mesiac trval od 31. októbra do 19. novembra a primárne sa v ňom uctieval boh lovu *Mixcoatl* (tiež *Camaxtli*), stotožňovaný s Mliečnou dráhou. Jeho uctievanie súviselo s vojenstvom a prinášaním ľudských obetí ako prostriedkom „živenia bohov“.¹²⁶⁴

Život obyvateľov Tenochtitlanu v tomto mesiaci obzvlášťovali výroba zbraní pre bojovníkov i poľovníkov a kolektívne poľovačky v okolí mesta, ktorých účastníci sa usilovali uloviť čo najväčšiu či najhodnotnejšiu korisť, za čo boli odmenení; obe činnosti mali rituálny charakter. Okrem toho obetovali muža zosobňujúceho *Mixcoatla*, ako aj ďalších ľudí a i.¹²⁶⁵

Pätnásty mesiac – Panquetzaliztli (= vztyčovanie vlajok). Mesiac trval od 20. novembra do 9. decembra a primárne sa v ňom uctievali *Huitzilopochtli* a *Tezcatlipoca*. Ich

¹²⁵⁹ AGUILAR-MORENO, *Handbook...*, s. 297.

¹²⁶⁰ BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 227.

¹²⁶¹ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 128 – 129, 199 a nasl.

¹²⁶² BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 227.

¹²⁶³ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 129 – 131, 201 a nasl.

¹²⁶⁴ BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 228.

¹²⁶⁵ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 131 – 132, 204 a nasl.

uctievanie súviselo s ich nebeskými akciami, patronátom nad ľuďmi, ako aj s vojenstvom a prinášaním ľudských obetí ako prostriedkom ich „živenia“.¹²⁶⁶

Zdá sa, že kultové obrady tohto mesiaca, prevažne spojené s *Huitzilopochtlim*, mali pre Aztékov mimoriadny význam, ako vidieť napr. z toho, že sa na nich masovo zúčastňovali, či z toho, že na obetovanie v zásade poskytovali výrazne viac ľudí ako v iných mesiacoch (ľudské obete v tomto mesiaci dokonca poskytovali nielen muži, ale aj ženy). Stredobodom kultového života mesiaca *panquetzaliztli* bolo obetovanie ľudí *Huitzilopochtlimu* na Veľkom chráme, ktorého priebeh, ako už bolo uvedené, znázorňoval a symbolicky opakoval víťazný boj *Huitzilopochtliho* = svetla s jeho sestrou *Coyolxauhqui* = temnotou, ktorú reprezentovali obetovaní ľudia.¹²⁶⁷

Šestnásty mesiac – Atemoztli (= padanie vody). Mesiac trval od 10. do 29. decembra a primárne v ňom sa uctievali *Tlaloque* s cieľom zabezpečiť dážď/vlahu a úrodnosť/úrodu.¹²⁶⁸

Tlaloque v tomto mesiaci uctievali kňazi i ostatní ľudia, a to napr. tak, že z cesta zhotovili modely okolitých hôr, považovaných sa sídla *Tlaloque*, ozdobili ich a obetovali im jedlo; neskôr ich však rituálne „popravili“ a spálili.¹²⁶⁹

Sedemnásty mesiac – Tititl (= odriekanie). Mesiac trval od 30. decembra do 18. januára a uctievali sa v ňom *Cihuacoatl*, ako aj ostatní bohovia, s cieľom zabezpečiť dážď/vlahu a úrodnosť/úrodu.¹²⁷⁰

V tomto mesiaci o. i. popravili ženu zosobňujúcu bohyňu *Cihuacoatl* a na druhý deň dospelí i nedospelí muži bili ženy a dievčatá, aby plakali, čo malo privolať dážď.¹²⁷¹

Osemnásty mesiac – Izcalli (= znovuzrodenie, rast). Mesiac trval od 19. januára do 7. februára a primárne sa v ňom uctieval *Xiuhtecuhtli* v súvislosti s jeho akciami a patronátom nad ľuďmi.¹²⁷²

V desiatom dni tohto mesiaca sa konala slávnosť (zapálenia) nového ohňa pred sochou boha *Xiuhtecuhtliho*, vyrobenou z cesta, ktorá sa počas slávnosti adorovala. V zapálenej vatre si účastníci slávnosti opekali zvieratá, ktoré v predchádzajúcich dňoch ulovili, a na mieste ich jedli. Stojí za zmienku, že na tejto slávnosti obetovali ľudí (spolu so sochou *Xiuhtecuhtliho*) iba v každom štvrtom roku, v ktorom sa slávnosti zúčastňovali aj vládca a elity. Na slávnosti konanej raz za štyri roky rodičia prepichovali uši deťom oboch pohlaví, ktoré sa im narodili za posledné tri roky, a po tomto obrade im medzi prítomnými vyhľadali, slovami Sahagúna,

¹²⁶⁶ BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 228.

¹²⁶⁷ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 132 – 133, 208 a nasl.

¹²⁶⁸ BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 228.

¹²⁶⁹ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 134 – 135, 215 a nasl.

¹²⁷⁰ BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 228.

¹²⁷¹ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 135 – 136, 234 a nasl.

¹²⁷² BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 228.

„*krstných rodičov*“, t. j. akýchsi dôverníkov či ochrancov, ktorých deti nazývali strýkami a tetami.¹²⁷³

Päť zvyšných dní roka – nemontemi (= nadbytočné, neužitočné, nešťastné dni). Išlo o 8. až 12. február vrátane. V týchto dňoch nebol žiadny formálny náboženský sviatok.¹²⁷⁴ Ľudia sa počas posledných piatich dní roka zámerne vyhýbali hádkam, pretože sa obávali, že vtedy začaté hádky sa už nikdy neskončia.¹²⁷⁵

Na kultových rituáloch a ceremóniach, konaných v Tenochtitlane v jednotlivých mesiacoch roka, v tej či onej podobe participovali všetci mešťania bez ohľadu na pohlavie, vek či sociálny status. Ich participácia bola prevažne povinná – vyžadoval ju štát i široká verejnosť („spoločenský tlak“) –, a bola spojená s množstvom rituálnych, ako aj praktických (hoci s kultom súvisiacich) činností, ktoré mešťania museli riadne vykonávať (v každom mesiaci roka aspoň niekoľko dní), ktorým museli prispôbiť svoje správanie (napr. sa nejaký čas pred rituálom museli prísne postiť) a s ktorými museli zosúladiť svoje ostatné činnosti, a to najmä tie, ktorými si obstarávali živobytie. Kultový ceremonializmus bol tak nepochybne komplexným nástrojom štátno-mocenskej regulácie a kontroly každodenného správania sa a konania obyvateľov Tenochtitlanu, čím sa však jeho sociálny význam ešte nevyčerpával.

Ceremonializmus ďalej integroval mešťanov, keďže kultové aktivity, vrátane tých, ktorými sa pripravovali rituály či ceremónie, združovali obyvateľov malých i veľkých štvrtí a aj celého mesta, čomu osobitne napomáhali: procesie; kolektívne rituálne bdenie, spievanie či tancovanie; masová účasť divákov na niektorých obradoch; koordinácia medzi niektorými rituálmi vykonávanými na úrovni mesta, t. j. najmä v posvätnom okrsku, na úrovni väčších či menších štvrtí a na úrovni individuálnych domácností; domáce oslavy/hostiny usporadúvané pri príležitosti niektorých sviatkov, ktorých sa ako hostia zúčastňovali príbuzní, susedia či priatelia domácich, ale aj kňazi a pod. Zdá sa, že sociálno-integračný efekt ceremonializmu sa do istej miery týkal aj mešťanov, ktorých správanie bolo v profánnych kontextoch nežiaduce, prípadne trestné, ako vidieť z toho, že na niektorých náboženských slávnostiach sa tolerovala prítomnosť prostitútok, a to asi nielen pasívna (t. j. prostitútky na slávnostiach zrejme mohli ponúkať svoje „služby“), či osôb venujúcich sa hazardným hrám, ktorí často prehrali nielen majetky svojich rodín, ale aj samých seba, čím sa stali otrokmi tých, čo nad nimi vyhrali.¹²⁷⁶ Na druhej strane integrácia problematicky sa správajúcich jedincov do aztéckej rituálnej

¹²⁷³ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 137 – 138, 236 a nasl.

¹²⁷⁴ BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 228.

¹²⁷⁵ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 138.

¹²⁷⁶ DURÁN, *Historia...*, II, s. 203 a nasl.

communitas mala svoje limity – delikventi z nej boli prevažne vylúčení. Napríklad počas slávnosti konanej v poslednom dni mesiaca *Huey tecuilhuitl* sa mohli beztrestne (verejne) opiť iba starci (*huehuetque*) a stareny (*ilamatque*); ostatní účastníci slávnosti boli za opilstvo popravení na námestí/trhovisku, pričom sudcovia pred popravou predniesli prejavy, v ktorých tam prítomnú verejnosť dôrazne vyzývali, aby sa vyvarovala opilstva.¹²⁷⁷

Napokon bol kultový ceremonializmus aj sériou celoročne „hraných“ „divadelných predstavení“, silne pôsobiacich na zmysly početného obecnstva svojou honosnou vizuálnou stránkou, hudobným či tanečným doprovodom, vôňou kadidla používaného pri rituáloch, chuťou jedla konzumovaného pri kultových hostinách a pod. Tieto predstavenia obecnstvu znázorňovali idey, na ktorých spočíval aztécky mestský štát a jeho spoločenský poriadok, a zároveň mu dávali možnosť bezprostrednej fyzickej prítomnosti pri ich realizácii, napr. pri rituáloch, ktorými sa „živili bohovia“. Zostáva dodať, že obecnstvo rituálnych performancií veľmi pravdepodobne nadobudlo dojem, že sa zúčastňuje niečoho mimoriadneho, zázračného, čo presahuje do nadprirodzeného sveta, no zároveň je zásadne dôležité aj pre pozemský svet a jeho obyvateľov, od čoho sa (o. i.) odvíjala jeho lojalita k aztéckemu mestskému štátu ako organizátorovi týchto performancií, a tak aj jeho relatívna ochota podriaadiť sa panujúcemu spoločenskému poriadku výmenou za možnosť byť integrálnou súčasťou ceremonializmu.

Súkromný život/Životný cyklus

Informácie o životnom cykle obyvateľov Tenochtitlanu, ako aj o mechanizmoch ich socializácie a typických sociálnych rolách a aktivitách možno nájsť predovšetkým v rôznych *huehuetlahtolli*, obsiahnutých vo Florentskom kódexe (tam v najväčšom rozsahu) i v ďalších prameňoch; informácie k tejto tematike však poskytujú aj iné pramene, napr. diela Durána a Zoritu či tretia časť Mendozovho kódexu.

E. Hinz rozpoznal v životnom cykle Aztékov šesť vekových stupňov, resp. životných etáp.¹²⁷⁸

Prvá etapa trvala do tretieho, resp. štvrtého roku života dieťaťa a Aztékovia ju chápali ako životné obdobie, v ktorom človek prejavuje emócie (dieťa sa cíti dobre, a preto sa smeje, alebo sa necíti dobre, a preto plače a pod.), ale ešte nie je schopný adekvátne používať rozum,

¹²⁷⁷ BRODA, Relaciones políticas ritualizadas..., s. 242.

¹²⁷⁸ HINZ, E.: *Mesoamerikanistik als Sozialwissenschaft: Soziale Evolution, soziales System, soziales Verhalten und soziale Kognition in Mesoamerika*. Hamburg: Wayasbah, 2002, s. 103.

resp. zatiaľ dostatočne nerozumie tomu, čo sa deje v jeho okolí a ani sa nevie do tohto diania aktívne zapojiť.¹²⁷⁹

Druhá etapa trvala od štvrtého do ôsmeho roku života dieťaťa. Dieťa v tomto veku (chlapec i dievča) dokázalo podľa Aztékov v čoraz väčšom rozsahu racionálne uvažovať a konať, ako aj porozumieť tomu, čo sa okolo neho dialo. Aztécki rodičia od svojich detí majúcich štyri a viac rokov pozvoľne začali vyžadovať menšiu výpomoc pri prácach, ktoré vykonávali.¹²⁸⁰

Tretia etapa životného cyklu trvala do konca puberty. Zdá sa, že počas tejto etapy boli deti v rodinách podrobované prísnej výchove, ktorej cieľom bolo vštepiť im úctu a poslušnosť voči rodičom, iným rodinným príslušníkom, starým ľuďom, ako aj verejným autoritám; popri tom ich táto výchova mala odradiť od neúctivého, neposlušného, agresívneho, nečestného i delikventného správania sa.¹²⁸¹

Štvrtou životnou etapou bola adolescencia. Adolescenti oboch pohlaví (adolescent mužského pohlavia sa označoval ako *telpochtli*, adolescent ženského pohlavia ako *ichpochtli*) boli vychovávaní – v tejto etape najmä vo verejných školách – k vnútornej vyrovnanosti, pokoju a rozvážnosti, k sexuálnej zdržanlivosti, ako aj k poslušnosti, pracovitosti a pod.¹²⁸²

Vstupom do piatej etapy životného cyklu sa aztécki ľudia stávali dospelými. Tento vstup bol spravidla totožný s uzavretím manželstva. Ženatý muž sa označoval ako *oquichtli*. Očakávalo sa od neho riadne plnenie povinností, ktoré mal voči svojej rodine/domácnosti, ako aj voči svojmu *calpulli* a štátu. Každodenné správanie sa ženatého muža sa malo vyznačovať predovšetkým rozumnosťou. Vydatá žena (*cihuatl*) plnila obdobné povinnosti ako jej manžel, pričom jej každodenné správanie sa malo byť predovšetkým mravné.¹²⁸³

Poslednou, šiestou etapou životného cyklu bola staroba. Starci (*huehuetque*) a stareny (*ilamatque*) boli oslobodení od povinnosti poskytovať tribút, ako aj od pracovnej povinnosti. Ich hlavnou úlohou bol zapojiť sa do výchovy nedospelých členov ich rodín.¹²⁸⁴

V ďalšom texte približujem priebeh aztéckeho životného cyklu podrobnejšie. Najskôr opisujem narodenie človeka, potom sa zaoberám jeho nedospelým, ako aj dospelým vekom vrátane staroby, a napokon sa zmiňujem o jeho smrti.

¹²⁷⁹ Tamže.

¹²⁸⁰ Tamže.

¹²⁸¹ Tamže.

¹²⁸² Tamže, s. 103 – 104.

¹²⁸³ Tamže, s. 104.

¹²⁸⁴ Tamže.

NARODENIE ČLOVEKA

Aztécky človek bol už v prenatalnom stave (t. j. od okamihu, keď jeho matka zistila, že je tehotná) považovaný za plnohodnotnú ľudskú bytosť. Obaja budúci rodičia boli až do pôrodu povinní chrániť svoje nenarodené dieťa (pripomeňme v tejto súvislosti, že interrupcia bola trestná) a aj s pomocou svojich rodičov sa mali riadne pripraviť na to, že sa stanú matkou a otcom, s čím sa tiež spájali určité obrady v kruhu ich rodinných príslušníkov.¹²⁸⁵

Od svojho narodenia až do dosiahnutia veku na uzavretie manželstva boli dievčatá i chlapci považovaní za nedospelých, čo, ako už vieme, malo aj právny rozmer – nedospelí boli pod rodičovskou mocou, zahŕňajúcou konkrétne práva a povinnosti rodičov vo vzťahu k ich deťom (pravda, v čase, keď sa deti vzdelávali vo verejných školách, rodičia nad nimi svoju moc nevykonávali, prípadne ju vykonávali iba v obmedzenej miere).

Pôrod aztéckej matke uľahčovala prítomnosť skúsenej babice (*ticitl*). Babica matke pomohla porodiť, umyla novorodenca a odstrihla mu pupočnú šnúru. Ak sa narodilo dievčatko, babica jeho pupočnú šnúru spálila na domácom ohnisku, čo symbolizovalo jeho budúce poslanie domácej pani (manželky, matky), ako aj spätosť so ženskými prácami vykonávanými v domácnosti. Ak sa narodil chlapec, babica jeho pupočnú šnúru odložila bokom, aby sa vysušila a neskôr sa mohla zakopať na bojovom poli, čo symbolizovalo chlapecovo povolanie stať sa v budúcnosti bojovníkom (hoci vojenstvu sa ako svojej kariére venovala iba určitá menšia časť mužského obyvateľstva Tenochtitlanu, potenciálne boli bojovníkmi všetci aztécki muži, keďže všetci absolvovali vojenský výcvik, v zásade všetci sa aspoň raz zúčastnili vojenskej výpravy, resp. reálneho boja, a všetkým sa ponúkala možnosť získať vojenské zásluhy a na ich základe postúpiť na spoločenskom rebríčku smerom nahor). Babica tiež novorodencovi adresovala prejav, ktorým ho oboznámila so životom ľudí (mužov, ak išlo o chlapčeka, a žien, ak išlo o dievčatko) v aztéckej spoločnosti a zároveň ho upozornila, že tento život nie je vôbec ľahký: ľudia musia podľa babice denno-denne riešiť seriózne problémy (napr. si obstarávať obživu), namáhať sa (ťažko pracovať), odriekať si, znášať v rôznych podobách utrpenie a pod.¹²⁸⁶

Stojí za to, spolu s E. Hinzom v krátkosti zhrnúť a rozobrať obsah prejavov, ktoré aztécka babica adresovala novonarodenému chlapecovi alebo dievčatku (išlo o dva odlišné prejavy), keďže tieto prejavy jasne ukazujú, že život jednotlivcov v rozhodujúcej miere nemal prebiehať podľa ich vôle, ale tak, aby jednotlivci dôsledne naplnili isté závažné očakávania širšej spoločnosti a štátu, čo podporuje hypotézu tejto práce o výraznej podriadenosti nielen

¹²⁸⁵ Bližšie pozri napr. GAYOSSO Y NAVARRETE, Reflexiones respecto a la posición jurídica del nasciturus en el pensamiento náhuatl, s. 67 – 89. Pozri aj SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 524 a nasl.

¹²⁸⁶ Bližšie pozri SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 543 a nasl.

verejného, ale aj súkromného života obyvateľov Tenochtitlanu štátno-mocenskej regulácii a kontrole.

Prejav, ktorý babica adresovala novonarodenému chlapčekomu, možno podľa Hinza zhrnúť takto:¹²⁸⁷

1. Babica sa chlapčekomu prihovára ako bojovníkovi, pričom mu oznamuje, že jeho pravým domovom nie je dom, v ktorom sa práve narodil, ale bojové pole.
2. Babica mu ďalej zdôrazňuje, že jeho poslaním je stať sa bojovníkom a „živiť“ božstvá Slnka a Zeme nepriateľmi, ktorých zajme v boji (t. j. ľudskými obeťami).
3. V tejto súvislosti ho tiež babica upozorňuje, že v boji môže ľahko nájsť smrť, ktorú však má chápať ako šťastnú udalosť, pretože bojovník, čo padol v boji, automaticky odchádza do svojej skutočnej vlasti, t. j. do sveta bohov, kde bude žiť v dome Slnka (slniečného boha) a každodenne ho sprevádzať pri jeho ceste po oblohe.
4. To, že ho čaká osud bojovníka, spojený s povinnosťou prispievať k „živeniu bohov“, ako aj s možnosťou padnúť v boji, mu babica vysvetľuje poukázaním na jeho určité zaslúbenie božstvám Slnka a Zeme, ktoré boli v istom zmysle aj božstvami vojenstva.

V prejave, ktorý babica adresovala novonarodenému dievčatku, našiel Hinz dva podstatné body:¹²⁸⁸

1. Babica dievčatku upozorňuje, že svet, do ktorého sa narodilo, je svetom, kde sa ľudia musia veľa namáhať.
2. Babica mu tiež vysvetľuje, že jeho osudom je stať sa domácou paňou a vykonávať v domácnosti ženské práce (pripravovať jedlo, priať, tkať a pod.).

Z obsahu prejavov odvodzuje Hinz nasledujúce závery o začiatku socializačného procesu, ktorý prebiehal v aztéckej spoločnosti:¹²⁸⁹

1. Budúce sociálne roly muža a ženy, resp. silné očakávania štátu, že muži a ženy budú (celoživotne) plniť určité roly (bojovník, domáca pani), ktoré štát stanovil/schvaľoval, babice autoritatívne oznámili a potvrdili ihneď po ich narodení.
2. Budúce roly novorodencov babice oznámili v prítomnosti rodičov, aby si rodičia dostatočne uvedomili, že ich potomkovia sú predurčení plniť tieto roly, k čomu ich rodičia majú viesť výchovou.
3. Babice sa vo svojich prejavoch snažili zdôvodniť fakt, že sociálne roly novorodencov sú vopred stanovené, pričom využívali aj argumenty, ktorých persuasívny potenciál

¹²⁸⁷ HINZ, *Mesoamerikanistik als Sozialwissenschaft...*, s. 106 – 107.

¹²⁸⁸ Tamže, s. 107.

¹²⁸⁹ Tamže.

mohol byť v dobovej spoločnosti značný (potreba bojovníkov ako „živiteľov“ bohov; „slávny“ posmrtný život padlých bojovníkov po boku slnečného boha a pod.).

Krátko po pôrode sa uskutočnila domáca ceremónia, ktorou sa oslávilo narodenie dieťaťa (dieťa bolo pri tom obradne umyté, preto sa o tejto ceremónii v prameňoch niekedy hovorí ako o „krste“) a pri ktorej tiež dieťa dostalo svoje meno. Ceremónia sa konala v deň, ktorý bol podľa rituálneho kalendára priaznivý, čo bolo osobitné dôležité, ak bol deň narodenia dieťaťa nepriaznivý. Z takého dňa narodenia totiž vyplýval zlý (nešťastný) osud dieťaťa, konkrétne, že dieťa bude po dosiahnutí dospelosti opilcom, hazardným hráčom, cudzoložníkom či iným delikventom, že bude žiť vo veľkej chudobe a pod. Ak sa však narodenie dieťaťa oslávilo v priaznivý deň, ktorý podľa rituálneho kalendára určil rodičmi angažovaný, profesionálny astrológ (išlo o niektorý zo štyroch dní nasledujúcich po dni narodenia), dal sa podľa presvedčenia Aztékov zlý osud dieťaťa ak aj nie zvrátiť, tak aspoň zmierniť. Oslava narodenia dieťaťa zahŕňala jeho kúpeľ na vnútornom dvore domu, ktorý v prítomnosti rodičov a iných príbuzných dieťaťa uskutočnila babica, ktorá bola pri jeho pôrode. Novorodenec dostal po kúpeli viaceré dary, fyzicky symbolizujúce jeho príslušnosť k mužskému alebo ženskému pohlaviu a (neskoršie) sociálne roly: chlapec dostal plášť a spodný odev (bedrovú prikrývku), t. j. základný mužský odev, ako aj malý štít, luk a štyri šípy, t. j. predmety symbolizujúce jeho poslanie bojovníka; dievča dostalo tuniku a sukňu, t. j. základný ženský odev, ako aj košík, misu na prípravu, resp. servírovanie jedla, kľbko nití, malý praslen a tkáčsky stav a člnok, t. j. predmety symbolizujúce jej poslanie domácej pani vykonávajúcej práce v domácnosti. Potom dali rodičia novorodencovi meno, a staršie deti, prítomné na oslave, vybehli von a chodiac po okolí, kričali toto meno, čím susedom z menšej štvrte oznamovali, že sa narodil jej nový obyvateľ či obyvateľka s týmto menom. Napokon sa v dome, v ktorom sa narodilo dieťa, konala hostina, ktorej veľkosť zodpovedala ekonomickej situácii rodičov.¹²⁹⁰

Meno, ktoré dieťa dostalo pri oslave svojho narodenia, zvyčajne vychádzalo z označenia dňa jeho narodenia v *tonalpohualli*, napr. *Ome Quauhtli* (Dva-Orol) či *Yey Ehecatl* (Tri-Vietor). Staršie deti, ako aj dospelí však často mali aj ďalšie mená, pričom nie je jasné, či ich nosili samostatne, alebo iba popri menách, resp. za menami, ktoré dostali pri oslave svojho narodenia. Tieto ďalšie mená ľudí mali vojenský či poetický význam alebo reflektovali ich osobnostné charakteristiky, prípadne mohlo ísť aj o mená, ktoré ich nositeľov dehonestovali (= forma potrestania delikventov). Mená tiež súviseli s pohlavím ich nositeľov – existovali typicky mužské a typické ženské mená. Žena sa mohla volať napr. *Quiauhchitl*

¹²⁹⁰ SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 571 a nasl.

(Dážď- Kvet), pričom v koloniálnom období (či aj v predhispánskom období, nie je isté) meno ženy často vyjadrovalo poradie, v ktorom sa (vzhľadom na svojich súrodencov) narodila, napr. *Ana Tiacapan* (= Anna Najstaršia). Mužské mená spravidla poradie narodenia ich nositeľov nevyjadrovali, čo však neplatí o menách najstarších (prvorodených) synov, ktorí, ako už vieme, sa po smrti svojich otcov mohli stať hlavami príslušných (rozšírených) rodín, resp. domácností a správcami ich majetkov. Mužské mená mohli mať aj charakter čestných titulov, napr. *Quauhcoatl* (Orol-Had). Niektoré mená tiež poukazovali na vysokú sociálnu pozíciu ich nositeľov, napr. Motecuhzoma (Náš-Zlostný-Pán), alebo splývali s titulmi najvyšších štátnych hodnostárov a pod.¹²⁹¹

Krátko po narodení dieťaťa jeho rodičia navštívili verejnú školu, v ktorej sa ich dieťa po dosiahnutí príslušného veku malo vzdelávať, a prisľúbili predstaveným školy, že ho potom do tejto školy pošlú.¹²⁹²

NEDOSPELÝ VEK ČLOVEKA

Podstatnou súčasťou života aztéckeho človeka v čase jeho nedospelosti bola výchova, ktorú prijímal jednak vo svojej rodine, jednak vo verejnej škole. Pramene o rodinnej i školskej výchove informujú podrobne,¹²⁹³ pričom však ponúkajú zidealizovaný obraz tejto výchovy. Na druhej strane táto idealizácia je pravdepodobne iba čiastočná, keďže možno dôvodne predpokladať, že plnenie aztéckeho poslania „živiť bohov“ sa nezaobišlo bez systematickej formácie zmýšľania a správania sa všetkých Aztékov už od ich útleho veku.

Stojí tiež za zmienku, že rodinná a školská výchova, ako aj formy socializácie a disciplinácie dospelých Aztékov (išlo napr. o výchovné prejavy prednášané vysokými štátnymi hodnostármi širšej verejnosti) sa podľa zistenia E. Hinza vyznačovali po obsahovej stránke určitými rozpormi. Napríklad, nedospelí i dospelí aztécki muži boli povzbudzovaní k agresivite, potrebnej pre úspech v boji, no zároveň sa im od útleho veku vštepovali pokora, prísne sebaovládanie či rozvážne a pokojné (nenásilné) správanie.¹²⁹⁴

V ďalšom texte si prehľadne priblížime najskôr rodinnú a potom školskú výchovu nedospelých obyvateľov Tenochtitlanu.

Aztécki rodičia svojim deťom už od malička dávali rôzne „rady do života“, ktorých obsah sa štandardizoval v mnohých *huehuetlahtolli*. Napríklad v jednej výchovnej reči otec

¹²⁹¹ BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 199 – 200.

¹²⁹² SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 577 – 579.

¹²⁹³ Užitočnú antológiu podstatných prameňov k výchove nedospelých u Nahuov zostavil López-Austin: LÓPEZ-AUSTIN, A.: *La educación de los antiguos nahuas 1*. México: Secretaría de Educación Pública, 1985. LÓPEZ-AUSTIN, A.: *La educación de los antiguos nahuas 2*. México: Secretaría de Educación Pública, 1985.

¹²⁹⁴ HINZ, *Mesoamerikanistik als Sozialwissenschaft...*, s. 128 a nasl.

svojmu synovi v predpubertálnom veku dôrazne odporúča, aby sa vo vlastnom záujme, resp. v záujme predísť hanbe, vylúčeniu z komunity či formálnemu trestu, správval k vrchnostiam i k bežným ľuďom s rešpektom, ako aj to, aby sa dôsledne riadil jeho ponaučeniami, pretože mu môžu významne pomôcť v jeho neskoršom živote.¹²⁹⁵ Iné výchovné reči zase svojim adresátom – pubertálnym deťom a adolescentom (oboch pohlaví) zdôrazňovali o. i. potrebu sexuálnej zdržanlivosti. Sexuálny život im prezentovali ako život, ktorý majú mať iba muži a ženy, čo spolu uzavreli manželstvo. Ak ho mali aj mladé nevydaté ženy, riskovali tým stratu svojej dobrej povesti, ktorá mohla viesť k tomu, že neskôr nemohli uzatvoriť manželstvo (žiadni muži nemali záujem s nimi uzatvoriť manželstvo); to isté im hrozilo, ak si samé „príliš aktívne“ hľadali budúcich manželov – partnerský vzťah medzi ženou a mužom mal u Aztékov iniciovať muž, resp. jeho rodičia, pričom žena mala akceptovať muža, ktorý o ňu prejavil záujem (hoci by aj nespĺňal jej predstavy), keďže v dobovom chápaní išlo o muža, ktorého jej poslali bohovia (z právneho hľadiska sa však na platné uzatvorenie manželstva vyžadoval súhlas nevesty). Ak mali sexuálny život mladí neženatí muži, riskovali tým, okrem straty dobrej povesti, aj to, že v budúcnosti, už ako manželia, rýchlo stratia sexuálnu výkonnosť (stanú sa z nich impotenti), čo povedie k zániku ich manželstva (rozvodom). Zostáva dodať, že výchovné reči svojich adresátov viedli aj k tomu, aby sa po uzavretí manželstva vyhýbali cudzoložstvu, upozorňujúc ich pritom, že ide o závažný trestný čin, ktorého spáchanie sa trestá smrťou.¹²⁹⁶

Otázku, či sa mladým nevydatým ženám sexuálna zdržanlivosť iba odporúčala alebo sa od nich dôsledne vyžadovala, možno zodpovedať tak, že minimálne v prostredí pipiltin sa sexuálna zdržanlivosť vyžadovala, o čom svedčí prísne trestanie žien z tohto prostredia, ktoré stratili panenstvo pred uzavretím manželstva.¹²⁹⁷ Pravda, panenstvo nevydatých žien mohlo mať značný význam aj v prostredí macehualtin, keďže, ako už vieme, akékoľvek sexuálne aktívne, nevydaté ženy riskovali svoju dobrú povest', a tak aj záujem mužov uzavrieť s nimi manželstvo. Podľa kronikára Francisca Cervantesa de Salazar (1514? – 1575), ktorého názor však môže byť ovplyvnený súdobou španielskou a katolíckou kultúrou, riskovali tieto ženy aj zavrnutie svojimi manželmi na konci svadby, ktoré sa z právneho hľadiska rovnalo zániku manželstva: podľa de Salazara, ak manžel pri prvej súložii s manželkou, ktorá prebehla na konci svadby, zistil, že manželka nie je panna, mal právo ju zavrhnúť.¹²⁹⁸

¹²⁹⁵ Su plática, su enseñanza del padre con la que exhorta a su hijo cuando aún es pequeñito. In: LEÓN-PORTILLA – SILVA GALEANA, *Huehuetlahtolli...*, s. 101 – 104.

¹²⁹⁶ Bližšie pozri SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 488 a nasl.

¹²⁹⁷ ESCALANTE GONZALBO, *La cortesía, los afectos y la sexualidad*, s. 272.

¹²⁹⁸ CERVANTES DE SALAZAR, F.: *Crónica de la Nueva España*. 2 vols. Madrid: Biblioteca de Autores Españoles, 1971, s. 138 – 139.

Naproti tomu nedospelým neženatým mužom, pipiltin, ako aj macehualtin, sa sexuálna zdržanlivosť skôr len odporúčala; zdá sa, že sa im bežne tolerovali sexuálne partnerky, okrem prípadu, že by nimi boli vydaté ženy (v takom prípade by boli popravení spolu s týmito ženami ako cudzoložníci).¹²⁹⁹

Obsah rodičovských ponaučení (dcéram dávali ponaučenia hlavne ich matky a synom hlavne ich otcovia) závisel, pochopiteľne, od veku detí – iné ponaučenia dostávali deti pred pubertou, iné deti v puberte a ešte iné adolescenti. Ako vidieť z rôznych *huehuetlahtolli*, vo všeobecnosti smerovala rodinná výchova detí (oboch pohlaví) k tomu, aby deti (vrátane detí z prostredia pipiltin): sa naučili prísnej sebadisciplíne, ba až asketickému spôsobu života; prejavovali úctu a poslušnosť voči bohom i svetským autoritám (rodičom, starým ľuďom, predstaviteľom samosprávy calpultin a štátu/vládcu); kvetnatými frázami (ako prví) zdravili svetské autority pri stretnutí s nimi; vedeli niesť zodpovednosť za svoje správanie a konanie; poznali ideové základy panujúceho spoločenského poriadku, ako aj sociálne a právne normy; riadne si plnili povinnosti, ktoré mali vo vzťahu k svojim rodinám, komunitám (calpultin) a štátu; vedeli vykonávať rôzne práce a pod. Rodičia deti vychovávali aj pomocou tvrdých telesných trestov, ktoré však teoreticky nemohli používať svojvoľne, ale primerane veku a veľkosti previnenia dieťaťa.

Výchova detí v aztéckych rodinách prebiehala v zásade v troch etapách. Priebeh tejto výchovy možno schematicky opísať takto:¹³⁰⁰

Prvá etapa výchovy dieťaťa v rodine

(trvala od narodenia dieťaťa do jeho ôsmeho roku života vrátane)

Vek a pohlavie dieťaťa	Povinnosti, ktoré dieťa muselo plniť	Štandardná porcia hlavného denného jedla, ktorú dostávalo dieťa
3 roky, obe pohlavia	počúvať prvé ponaučenia rodičov	1/2 kukuričnej placky
4 roky, obe pohlavia	prenášať ľahké náklady	1 kukuričná placka
5 rokov – chlapec	posluhovať rodičom; prinášať domov malé množstvá dreva;	1 kukuričná placka

¹²⁹⁹ ESCALANTE GONZALBO, La cortesía, los afectos y la sexualidad, s. 273 – 275.

¹³⁰⁰ Spracované podľa LIMA, M. de la Luz: Control Social en México-Tenochtitlan. *Criminalia*. LII. Nos. 1 – 2. Ene - Dic. 1986, s. 11 – 12.

5 rokov – dievča	nosiť tovar na trh priať	1 kukuričná placka
6 rokov – obe pohlavia 6 rokov – chlapec 6 rokov – dievča	pomáhať rodičom pri ich prácach: pomáhať pri zbere úrody priať; pomáhať matke pri domácich prácach	1 kukuričná placka
7 rokov – chlapec 7 rokov – dievča	loviť ryby priať; pomáhať matke pri domácich prácach	1 1/2 kukuričnej placky 1 1/2 kukuričnej placky
8 rokov – obe pohlavia	pokračovať v plnení vyššie uvedených povinností	1 1/2 kukuričnej placky

V prvej etape výchovy dieťaťa jeho rodičia ešte nepoužívali fyzické tresty. Potom, čo dieťa dosiahlo ôsmy rok života, ho jeho rodičia účelovo vystrašili tým, že ho preventívne oboznámili s fyzickými trestami, ktorými ho budú trestať, ak ich nebude poslúchať a robiť to, čo mu prikážu.

Druhá etapa výchovy dieťaťa v rodine

(trvala od deviateho do dvanásteho roku života dieťaťa vrátane)

Vek a pohlavie dieťaťa	Trest ukladaný dieťaťu za neposlušnosť alebo iné zlé správanie	Štandardná porcia hlavného denného jedla, ktorú dostávalo dieťa
9 rokov – chlapec	pichanie trní agáve; zväzovanie nôh	1 1/2 kukuričnej placky
9 rokov – dievča	bodanie do rúk	1 1/2 kukuričnej placky
10 rokov – obe pohlavia	bitie palicou, vyhrážky	1 1/2 kukuričnej placky
11 rokov – obe pohlavia	fúkanie pomletej štipľavej papriky do nosa	1 1/2 kukuričnej placky
12 rokov – chlapec	otec mu zviazal ruky a nohy a celý deň ho nahého nechal ležať na vlhkej (= studenej)	1 1/2 kukuričnej placky

12 rokov – dievča	zemi muselo pracovať v noci alebo v noci zametať dom a ulicu	1 1/2 kukuričnej placky
-------------------	---	-------------------------

Tretia etapa výchovy dieťaťa v rodine

(trvala od trinásteho najneskôr do pätnásteho roku života dieťaťa vrátane)

Vek a pohlavie dieťaťa	Povinnosti dieťaťa (okrem vyššie uvedených)	Štandardná porcia hlavného denného jedla, ktorú dostávalo dieťa
13 rokov – chlapec	nosiť drevo z lesa a trstinu a iné rastliny z jazera, resp. jazerného pobrežia	2 kukuričné placky
13 rokov – dievča	pomáhať matke pri príprave jedla, a to najmä kukuričných placiiek (dievča zomlelo kukuricu a z múky upieklo placky)	2 kukuričné placky
14 rokov – chlapec	loviť ryby z člna na jazere	2 kukuričné placky
14 rokov – dievča	tkať	2 kukuričné placky
15 rokov – chlapci a časť dievčat	začať navštevovať verejnú školu ¹³⁰¹ a odsťahovať sa do jej ubytovne	2 kukuričné placky

Výchova detí v konkrétnych rodinách mala, pochopiteľne, rôzne špecifiká.

Výchova, ktorú dostávali dievčatá, nebola totožná s tou, ktorú dostávali chlapci.

Výchova detí v rodinách patriacich k pipiltin sa v určitých smeroch odlišovala od výchovy detí v rodinách patriacich k macehualtin. Napríklad dievčatá z prostredia pipiltin mali byť rovnako ako dievčatá z prostredia macehualtin činorodé a mali vykonávať niektoré

¹³⁰¹ Vek, v ktorom chlapci a dievčatá začali navštevovať príslušné verejné školy, neudávajú pramene jednotne. Zdá sa však, že niekedy ich začali navštevovať skôr ako až v 15-tich rokoch, čo sa mohlo týkať hlavne dievčat, ktoré sa v 15-tich rokoch už v zásade nemali venovať vzdelávaniu, ale pripravovať na skoré uzavretie manželstva a na materstvo.

typické ženské práce (variť, priasť, tkať, šiť a pod.); popri tom si však dievčatá z prostredia pipiltin mali uvedomovať svoju „urodenosť“ a vyhýbať sa „nedôstojným“ domácim prácam (údržbe domácnosti), resp. mali takéto práce prenechať svojim „neurodzeným“ slúžkam, inak nielen seba, ale aj svoje rodiny uvrhli do hanby. Naproti tomu „neurodzené“ dievčatá boli vychovávané tak, aby sa naučili vykonávať aj „nedôstojné“ domáce práce.¹³⁰²

Výchova nedospelých pipiltin (oboch pohlaví) tiež smerovala k tomu, aby si osvojili „aristokratické správanie“, ktoré ich na verejnosti malo zreteľne odlišiť od „hrubých“ macehualtin. Konkrétne sa pipiltin mali správať zdvorilo, mali hovoriť pokojne, rozvážne a k veci, nemali kričať, usmievať sa, smiať sa, hádať sa alebo sa s niekým pobiť, resp. nemali dávať najavo svoje emócie (plač sa však zrejme považoval za prípustné vyjadrenie osobného smútku či nespokojnosti), nemali sa stýkať s prostitútkami, oddávať sa pitkám, drogám či hazardným hram, ani sa zúčastňovať bujarých zábav a pod. Na druhej strane najmä v dňoch nasledujúcich po oslavách hlavných náboženských sviatkov, keď v Tenochtitlane nastalo akési všeobecné uvoľnenie a kolektívne veselie, sa správanie mnohých pipiltin odklonilo od ideálu „aristokratického správania“ a výrazne priblížilo k „hrubému“ správaniu rozšírenému v prostredí macehualtin.¹³⁰³

Náplň rodinnej výchovy detí závisela aj od povolania, ktoré mali vykonávať po dosiahnutí dospelosti. Napríklad od chlapcov z prostredia pipiltin sa očakávalo, že sa stanú vojenskými hodnosťarmi, úradníkmi, sudcami, kňazmi alebo umeleckými (kvalifikovanými) remeselníkmi. O chlapcoch z prostredia macehualtin sa predpokladalo, že budú mať rovnaké zamestnanie aké mali ich otcovia; otcovia ich preto učili vykonávať poľnohospodárske práce (najmä obhospodarovat' *chinampas*) či remeslá (napr. vyrábať keramiky a určité umelecké predmety), loviť ryby a vtáky, obchodovať a pod. Dievčatá patriace k macehualtin i k pipiltin sa museli naučiť postarať sa o domácnosť, hoci, ako už bolo uvedené, dievčatá patriace k pipiltin nevykonávali hrubé domáce práce; tieto dievčatá sa skôr mali naučiť ako treba spravovať „šľachtické“ domácnosti, t. j. ako efektívne riadiť služobný personál, riešiť konflikty medzi osobami žijúcimi v domácnostiach a pod.¹³⁰⁴

Ďalej sa pozrieme na výchovu nedospelých Aztékov vo verejných školách.

Výchova a vzdelávanie nedospelých osôb oboch pohlaví z oboch sociálnych vrstiev (pipiltin, macehualtin) v príslušných kategóriách verejných škôl mali povinný charakter. V posvätnom okrsku sídlila elitná, kňazmi (*tlenamacac*, *tlamacazqui*) prevádzkovaná škola *calmecac*, ktorú prevažne, nie však výlučne navštevovali mužskí potomkovia pipiltin; škola

¹³⁰² SAHAGÚN, *Historia...*, I, s. 492 a nasl.

¹³⁰³ ESCALANTE GONZALBO, *La casa, el cuerpo y las emociones*, s. 243 a nasl.

¹³⁰⁴ BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 202 – 203.

bola zasvätená *Quetzalcoatlovi*. V každej menšej štvrti Tenochtitlanu sídlila *Tezcatlipocovi* zasvätená škola *telpochcalli*, niekedy nazývaná aj *cuicalli* (= dom, v ktorom sa spieva), ktorú viedli zaslúžili vojenský hodnostári (*telpochtlato*, *tiachcauh*); tieto školy navštevovali prevažne, nie však výlučne mužskí potomkovia macehualtin. Náprotivkom školy *calmecac* i škôl *telpochcalli* boli školy, v ktorých sa vzdelávali dievčatá, pričom škola pre dievčatá patriace k pipiltin bola v posvätnom okrsku (dievčatá v nej žili „ako v kláštore“, t. j. v prísnej izolácii) a školy pre dievčatá patriace k macehualtin boli v menších štvrtiach.¹³⁰⁵ Dievčenské školy boli zrejme súčasťou budov škôl pre chlapcov, vzdelávanie dievčat však prebiehalo oddelene od vzdelávania chlapcov, malo inú náplň a zabezpečovali ho iní pedagógovia – chlapcov vyučovali muži, dievčatá vyučovali ženy.

Spolu E. Hinzom môžeme školy *calmecac* a *telpochcalli* súhrnne charakterizovať takto:¹³⁰⁶

1. V *calmecacu* vychovávali najmä budúcich kňazov, absolventi však mohli aspirovať aj na vyššie/najvyššie funkcie v štátnej správe a v súdnictve. Naproti tomu v *telpochcalli* vychovávali predovšetkým bojovníkov, ktorí (ak nadobudli vojenské zásluhy) mohli neskôr zastávať štátne funkcie súvisiace s vojenstvom.
2. Žiaci i žiačky *telpochcalli* povinne vykonávali určité verejné práce (išlo o výstavbu či údržbu chrámov, palácov, hrádzí, kanálov a pod.).
3. Vzdelávanie žiakov a žiačok *telpochcalli* malo prevažne praktický charakter – pri žiakoch išlo v prvom rade o vojenský výcvik, sčasti prebiehajúci mimo Tenochtitlanu, t. j. v miestach, kde práve bojovalo aztécke vojsko –, avšak zahŕňalo aj elementárnu náboženskú výchovu (žiaci a žiačky sa napr. učili obradné tance a piesne) a pod.
4. Pracovná povinnosť a vojenský výcvik sa týkali aj žiakov *calmecacu*, ich vzdelávanie sa však prednostne zameriavalo na iné oblasti, a to na – rétoriku, etiketu, etiku, právo, astrológiu, celú náboženskú teóriu i prax, históriu a pod.
5. Žiaci *calmecacu* boli podriadení prísnej disciplíne, ktorá sa vo vzťahu k žiakom *telpochcalli* neuplatňovala. Žiaci *calmecacu* sa počas svojho vzdelávania v zásade nestýkali so svojimi rodinami (naproti tomu žiaci *telpochcalli* školu často opúšťali, aby napr. pomohli rodičom pri poľnohospodárskych prácach), museli si dôsledne plniť rôzne denné i nočné rituálne povinnosti (napr. každý večer sa pichali trními agáve, aby obetovali trocha svojej krvi), zapájali sa do verejných prác, ako aj do údržby budovy *calmecacu*, do ktorej tiež prinášali, čo bolo potrebné (napr. palivové drevo), sústavne si odopierali *pulque* a pohlavný styk a i.

¹³⁰⁵ LÓPEZ AUSTIN, *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*, s. 117 a nasl.

¹³⁰⁶ HINZ, *Mesoamerikanistik als Sozialwissenschaft...*, s. 112 – 113.

6. Problematických žiakov *calmecacu* i *telpochcalli* ich pedagógovia fyzicky trestali, pričom však trestanie žiakov prvej školy bolo v zásade prísnejšie ako trestanie žiakov druhej školy.

Aztécky školský systém bol nepochybne excelentným nástrojom systematickej štátno-mocenskej kontroly zmýšľania a správania sa obyvateľstva Tenochtitlanu, čomu osobitne napomáhalo to, že bol vybudovaný na princípe povinnej školskej dochádzky, týkajúcej sa všetkých nedospelých Aztékov, ako aj to, že sa opieral o komplexné didaktické programy, ktoré žiakov i žiačky dôkladne pripravili na ich budúce sociálne role, a zároveň ich s nimi – a tak vlastne aj s celým panujúcim spoločenským poriadkom – stotožnili. Aztécke školy tak mali značný potenciál vštepiť svojim žiakom a žiačkam spôsob myslenia korešpondujúci so spomenutým konceptom P. Bourdieuho *doxa*: žiaci a žiačky si v priebehu svojho vzdelávania v školách natrvalo osvojili mentálne (podvedomé) predispozície svojho neskoršieho, prevažne zautomatizovaného, a spoločensky, resp. z hľadiska štátu a jeho elít žiaduceho, každodenného správania sa a konania na verejnosti i v súkromnom živote.

Na druhej strane nemožno, samozrejme, predpokladať, že všetci žiaci a žiačky si v školách osvojili ideály správania sa a dôsledne sa nimi vo svojich neskorších životoch riadili. Súčasťou aztéckej spoločnosti boli predsa aj mnohí delikventi, z ktorých niektorí síce boli do istej miery tolerovaní (napr. prostitútky), zväčša však boli systematicky stíhaní a rigorózne trestaní, ako sme podrobne videli v stati o trestnom práve.

DOSPELÝ VEK ČLOVEKA

Askriptívny sociálny status dospelého Aztéka (či už muža alebo ženy) závisel od spoločenskej vrstvy (*pipiltin*, *macehualtin*), resp. spoločenskej skupiny (napr. obchodníci), do ktorej sa narodil. Tento sociálny status sa však časom mohol do určitej miery zmeniť, keď už muž mal – na základe svojich najmä vojenských zásluh – získaný sociálny status (t. j. keď postúpil na spoločenskom rebríčku smerom nahor), pričom o tento status sa muž delil so svojou manželkou i deťmi, a deti, navyše, tento status dedili. Dospelí aztécki muži a ženy oboch pohlaví mali ďalej určité typické sociálne roly, ktoré boli v mnohých prípadoch paralelné a komplementárne (paralelizmus rodov).

Ako už vieme, takmer všetci Aztékovia po dosiahnutí veku na uzavretie manželstva manželstvo skutočne uzavreli, prípadne uzavreli dočasné manželstvo alebo žili v konkubinate. Inak povedané, dospelosť prevažnej väčšiny Aztékov sa začala, keď si založili vlastnú rodinu, ktorá však spravidla nebola samostatná, ale bola súčasťou väčšej (rozšírenej) rodiny, resp.

domácnosti, pričom často (nie však vždy) išlo o domácnosť ženícha (virilokalita). Založenie rodiny zároveň znamenalo, že manžel i manželka získali určité práva a zároveň začali plniť – vo vzťahu k domácnosti, calpulli i štátu – mnohé povinnosti, pričom si (teoreticky) vzájomne pomáhali a pričom im (teoreticky) pomáhali aj ďalší členovia domácnosti, v ktorej žili.

V niektorých smeroch boli spoločenské a rodinné postavenie, ako aj úlohy dospelých mužov a žien analogické. Deti vychovávali ich obaja rodičia (synov však vychovávali viac ich otcovia a dcéry viac ich matky). Na domáckej remeselnej výrobe sa podieľali manžel aj manželka. Obaja tiež mohli predávať a kupovať na trhovisku, plniť rovnaké úlohy spojené so samosprávou ich calpulli, ako aj realizovať (často kolektívne, t. j. muži spolu s ďalšími mužmi, resp. ženy spolu s ďalšími ženami) rovnaké rituálne aktivity, či už v domácnosti, na námestí či v chráme calpulli, alebo aj v iných rituálnych priestoroch mesta. V neposlednom rade možno uviesť, že osud ľudskej obete mohol postihnúť muža aj ženu.¹³⁰⁷

Zároveň však medzi mužmi a ženami existovala určitá deľba práce, pravda, stávalo sa, mnohé mužské práce vykonávali aj ženy. Ženy rodili deti, kojili ich a (aspoň zo začiatku) sa o ne starali viac ako muži. Ženy tiež upratovali svoje domácnosti a pre ich členov varili a vyrábali oblečenie („urodené“ ženy však uvedené nerobili osobne, ale prostredníctvom personálu, ktorý riadili). Popri tom ženy vykonávali rôzne, inak typicky mužské činnosti ako boli poľnohospodárske práce, remeselná výroba, obchod, rybolov, výkon rituálov, výučba v školách, plnenie správnych úloh, liečiteľstvo a pod., a to nielen v čase dlhodobejšej neprítomnosti ich manželov, zúčastňujúcich sa vojenských výprav. Výkon týchto činností tak ženy, rovnako ako ich manželov, do určitej miery vytrhával z ich domáceho prostredia.¹³⁰⁸

Fenomén „paralelizmus rodov“ sa však neprejavoval iba v tom, že mnohé (rovnaké) práce vykonávali muži aj ženy. O jeho prítomnosti svedčia aj režim bilaterálnej kognatickej descendentie, oddelenosť majetkov manžela a manželky, rodičovská (a nie iba otcovská) moc nad deťmi či dedenie majetku mužských i ženských ascendentov ich mužskými i ženskými descendentmi.

Tento fenomén ďalej podporovali ideológia (ako už bolo spomenuté, aztécky vládca bol obrazne označovaný ako otec a matka svojich poddaných) i náboženstvo (napr. najvyššie stvoriteľské božstvo *Ometeotl* nemalo iba maskulínny, ale aj jemu rovnocenný feminínny aspekt).

¹³⁰⁷ BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 206.

¹³⁰⁸ Tamže. Pozri aj KELLOGG, S.: From Parallel and Equivalent to Separate but Unequal: Tenochca Mexica Women, 1500 – 1700. In: Schroeder, S. – Wood, S. – Haskett, R. (eds.): *Indian Women of Early Mexico*. Norman: University of Oklahoma Press, 1997, s. 127 – 132.

Paralelizmus rodov súvisel aj s militaristickým étosom aztéckej spoločnosti. Kým muži bojovali vo vojnách, ženy „bojovali“ pôrodom: ak bol pôrod úspešný, chápalo sa to ako obdoba zajatia nepriateľa aztéckym mužským bojovníkom; ak však ženy pri pôrode zomreli, bolo to pre Aztékov to isté, ako keď muži zomreli na bojovom poli alebo boli obetovaní bohom, preto mali tieto ženy rovnako slávny posmrtný osud ako takíto muži – každodenne sprevádzali Slnko na jeho ceste po oblohe. Ženy tiež v domácnosti vykonávali určité rituály, ktorými symbolicky bojovali spolu so svojimi manželmi zúčastňujúcimi sa vojenských výprav a zaujímavými nepriateľov, budúce obete bohom, t. j. k plneniu aztéckeho poslania „živiť bohov“ prispievali nielen muži, ale aj ženy, a to jedni aj druhé *de facto* rovnakým spôsobom.¹³⁰⁹

Popri analogických aktivitách, ktoré dospelí muži a ženy vykonávali samostatne, existovali, samozrejme, aj rôzne aktivity, ktoré vykonávali spoločne. Išlo napr. o kultové aktivity, spoluprácu manžela a manželky pri plnení pracovnej povinnosti a povinnosti odvádzať tribút, niektoré domáce remeselné činnosti atď.

V Tenochtitlane, ako už vieme, ženy neboli výrazne podriadené mužom, čo ale na druhej strane neznamená, že by im boli sociálne rovné. Preto napr. neprekvapuje, že keď sa v strede popoludnia, resp. navečer (po skončení pracovného dňa) zišla spravidla celá rozšírená rodina pri hlavnom jedle, najskôr sa najedli muži a až po nich ženy.¹³¹⁰

Povšimnutiahodnou súčasťou každodenného života dospelých Aztékov boli určité formy ich (ďalšej) socializácie a disciplinovania. Napríklad, Aztékovia, ktorí sa obávali svojho nepriaznivého osudu, vyplývajúceho z ich nešťastného dátumu narodenia alebo z nejakého „zlého znamenia“, čo ich postretlo, prípadne majúci seriózne životné problémy, sa zvykli radíť s astrológmi (znalcami kalendára), ktorí ich presvedčovali, že svoj nepriaznivý osud môžu zvrátiť/zmierniť alebo svoje problémy vyriešiť, ak sa budú správať určitým spôsobom, konkrétne v súlade s tradičnými hodnotami a normami aztéckej spoločnosti, obsiahnutými v *huehuetlahtolli*, a ak budú realizovať rôzne rituálne akcie ako boli napr. pôst či obetovanie trocha vlastnej krvi. Inou, už spomenutou formou socializácie a disciplinovania dospelých pipiltin a/alebo macehualtin i špeciálne vykonávateľov štátnej moci (bojovníkov, úradníkov, sudcov, kňazov) boli výchovné prejavy, ktoré prednášali – často na verejnosti a sčasti v pravidelných intervaloch a sčasti príležitostne (napr. pred popravou páchatelja závažného trestného činu) – tlatoani alebo najvyšší hodnostári z jeho paláca. Rečníci týmito prejavmi svojim poslucháčom opakovane pripomínali hodnoty a normy panujúceho spoločenského poriadku, vystríhajúc ich pritom pred vážnymi následkami ich

¹³⁰⁹ BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 207.

¹³¹⁰ ESCALANTE GONZALBO, *La casa, el cuerpo y las emociones*, s. 237.

nerespektovania, a zároveň im tieto hodnoty a normy vysvetľovali, resp. sa snažili zdôvodniť ich existenciu, a to najmä tvrdením, že vyjadrujú vôľu bohov.¹³¹¹

Ako osobitnú etapu dospelého veku aztéckeho človeka možno vyčleniť starobu. Vekovú hranicu, po dosiahnutí ktorej Aztékovia považovali ľudí za „starých“, nemožno jednoznačne určiť. Zdá sa, že táto hranica bola dosť vysoká, ako možno usúdiť zo spomenutého faktu, že neobmedzené pitie *pulque*, t. j. opilstvo (aj verejné) sa dovoľovalo až po dosiahnutí 70. roku života. Starí muži a ženy mali osobitné úlohy, napr. sa zúčastňovali rodinných osláv, kde prítomnej mládeži odovzdávali svoju životnú múdrosť a skúsenosti. Zároveň mali aj určité výhody – požívali rešpekt svojho okolia, v zásade už nepracovali (t. j. živili ich mladší členovia ich rodín), nemuseli sa aktívne zúčastňovať kultového života, resp. si plniť kultové povinnosti a pod.

SMRŤ ČLOVEKA

Smrť bola pre Aztékov normálnou súčasťou života. Okrem iného ju chápali ako vrátenie *tonalli* zosnulého človeka bohu *Ometeotlovi*, ktorý ho tomuto človeku pred jeho narodením daroval a tým mu umožnil existenciu v pozemskom svete. Aztékovia ju tiež považovali za spôsob prechodu do posmrtného života, pričom pre ich eschatológiu bolo typické, že charakter posmrtného osudu človeka nepodmieňovali tým, ako žil, ale tým, ako zomrel. Napríklad ľudia, ktorí zomreli „obyčajnou“ smrťou, t. j. nepadli v boji alebo neboli obetovaní, putovali štyri roka do podsvetia *Mictlan*, pri čom im pomáhala o. i. ich vitálna nadprirodzená sila *teyolia*. Ak takouto smrťou zomrel pilli, vykonali sa zložité pohrebné obrady, čo malo zaručiť, že zosnulý úspešne doputuje až do podsvetia. Tieto obrady sa začali uložením zosnulého na máry v jeho paláci, na ktorých zostal vystavený štyri dni. Na štvrtý deň mu do úst vložili drahokam a odstrihli kaderu z vlasov, ktorá sa spojila s vlasmi, ktoré mu pri určitých príležitostiach odstrihli počas života. Potom nebožtíka zabalili do bavlnenej látky, na tvár mu dali masku a ozdobili ho symbolmi chrámu, pred ktorým mal byť pochovaný spálením. Spolu s nebožtíkom, ale na samostatnej vatre, spálili aj jeho (predtým usmrtených/obetovaných) sluhov, otrokov a psa. Keď oheň vychladol, kňazi zosypali popol, kosti a prestížne predmety do nádoby s nebožtíkovými vlasmi, ktorú potom zakopali, a to spolu s prestížnymi darmi (tabak, kvety, *pulque*, papier, kakao a i.), ktoré nebožtíkovi poskytli pozostalí. Tí tiež počas nasledujúcich štyroch rokov prinášali obeť, aby mu uľahčili cestu do podsvetia.¹³¹²

¹³¹¹ HINZ, *Mesoamerikanistik als Sozialwissenschaft...*, s. 123 a nasl.

¹³¹² BERDAN, *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 208 – 209.

Spôsob (veľkoleposť, nákladnosť) pohrebu, ako aj miesto uloženia kostí a popolu zosnulého odzrkadľovali sociálnu nerovnosť; napr. v posvätnom okrsku mohli byť pochovaní iba vládcovia a najvyšší hodnostári štátu.¹³¹³

Životný cyklus aztéckeho človeka, načrtnutý v tejto stati, spolu s ďalšími faktami o jeho živote, uvedenými v iných častiach práce, ukazuje, že tento človek si svoj vlastný život mohol utvárať samostatne iba v značne obmedzenom rozsahu, čo platilo bez ohľadu na jeho pohlavie, spoločenské postavenie či povolanie/zamestnanie. V Tenochtitlane verejný/štátny záujem, spočívajúci v realizácii spomenutej štátnej ideológie, jednoznačne prevažoval nad záujmami jednotlivcov, resp. jednotlivých rodín, a to do veľkej miery aj nad záujmami jednotlivcov/rodín z prostredia pipiltin. Aj možnosť (obmedzeného) vzostupu v sociálnej hierarchii na báze najmä vojenských zásluh v konečnom dôsledku nebola na prospech iba konkrétnych osôb, ktoré zaznamenali takýto vzostup, ale aj štátu, keďže vzostup tieto osoby zaväzoval k tomu, aby naďalej – a vo väčšom rozsahu ako doposiaľ – slúžili štátu, či už ako bojovníci alebo v civilnej sfére ako úradníci, sudcovia či kňazi. Každý obyvateľ Tenochtitlanu bol považovaný za integrálnu súčasť aztéckeho spoločenského poriadku, z čoho mu vyplývali nielen určité práva a výhody, ale aj – a to predovšetkým – určité (mnohé) úlohy a povinnosti so širším spoločenským významom, ktoré musel plniť od útleho detstva až do dosiahnutia stareckého veku. Štát, ale aj široká verejnosť očakávali plnenie týchto úloh a povinností (resp. sociálnych rolí) jednotlivcami, a štát toto plnenie aj systematicky zabezpečoval. Štát, po prvé, riadil socializáciu nedospelých (školenie), ako aj dospelých (komunikácia axiologických a normatívnych základov panujúceho spoločenského poriadku rituálnymi performanciami a verejnými výchovnými prejavmi; zapojenie dospelých mužov a do istej miery aj žien do kolektívneho života obyvateľov Tenochtitlanu, t. j. do kultu, vojenských akcií či výkonu správy, čo posilňovalo ich identifikáciu s týmto mestským štátom a pod.). Po druhé, štát od svojich obyvateľov pod hrozbou trestu (v mnohých prípadoch trestu smrti) vyžadoval zastávanie ním určených, prípadne schválených (t. j. v aztéckej spoločnosti tradične akceptovaných) sociálnych rolí, čím výrazne zužoval priestor, v ktorom si jednotlivci mohli zariadiť život podľa vlastných predstáv. Rodinné domácnosti pipiltin i macehualtin, susedské spoločenstvá i calpultin sa síce vyznačovali určitou mierou uzavretosti pred okolitým svetom, štátna moc však do nich dokázala preniknúť a kontrolovať každodenné správanie sa a činnosti (t. j. súkromný život) ich príslušníkov, keď im uložila pracovnú povinnosť, povinnosť

¹³¹³ Tamže, s. 210.

poskytovať tribút, povinnosť zúčastňovať sa vojenských výprav, kultové povinnosti či povinnosť poslať potomkov do verejných škôl.

ZÁVER

Ako cieľ tejto práce som si stanovil: 1. preskúmať štátnu organizáciu, právny poriadok a formy každodenného života obyvateľov aztéckeho (predhispánskeho) Tenochtitlanu, a to samostatne i v ich vzájomných súvislostiach, ako aj v diachrónej perspektíve, a 2. na základe získaných poznatkov ukázať, ako v Tenochtitlane vznikol, fungoval a bol udržiavaný, a do istej miery aj rozvíjaný, komplexný spoločenský poriadok, t. j. určité štruktúrované spoločenské prostredie a určitý spôsob života ľudí v jeho rámci. Tento cieľ práce považujem za dostatočne naplnený.

Pred vlastné riešenie cieľa práce (3. – 5. kapitola) som zaradil dve kapitoly s funkciou špeciálneho úvodu do témy práce. Prvá z týchto kapitol je expozíciou problematiky, hlavných teoretických východísk a metodiky práce. Práca, ako vyplýva z tejto kapitoly, je založená na kombinácii dvoch výskumných perspektív – emickej a etickej –, pravda, charakter písomného pramenného materiálu k téme práce (2. kapitola) umožňuje iba obmedzené využitie emickej výskumnej perspektívy.

Druhá kapitola je sumarizáciou a charakteristikou prameňov poznania problematiky práce, pričom poukazuje aj na základné problémy spojené s ich analýzou a interpretáciou.

Na jednej strane umožňujú písomné pramene podrobné a ucelené poznanie témy tejto práce. Na druhej strane má ich výpovedná hodnota určité limity – pramene o rôznych faktoch pomerne často referujú zjednodušene či nepresne, alebo ich, či už vedome, alebo nevedome dezinterpretujú, a niekedy ich aj fabulujú. Osobitným problémom prameňov je, že vznikli až po *conquiste*, t. j. v novom – koloniálnom prostredí, čo do určitej miery problematizuje ich informácie vzťahujúce sa na predkoloniálne obdobie. Autori prameňov nazerali na nahuaskú kultúru cez prizmu západných ideových a interpretačných koncepcií a aj ich etnocentricky, t. j. pomocou západných axiologických, morálnych, etických, náboženských či právnych štandardov posudzovali. Konfrontáciou písomných prameňov a súčasných, nielen na písomných prameňoch založených poznatkov o Nahuoch možno tiež zistiť, že autori prameňov niekedy dostatočne nepochopili určité prvky predhispánskej reality a/alebo ich vysvetlenie opreli o svoje apriórne, viac-menej skreslené predstavy. V tejto súvislosti napr. nepôsobí úplne dôveryhodne, že rôzne hodnoty a vzory správania sa vo verejnom a súkromnom živote, ktoré podľa *huehuetlahtolli* i iných prameňov vstúpovali aztécki rodičia svojim deťom či školy svojim žiakom, alebo ktoré sa odporúčali vládcovi a vojenským a civilným hodnostárom, mali v podstate totožné náprotivky v súdobej západnej kresťanskej civilizácii, hoci nemožno celkom vylúčiť, že by mohlo ísť o jeden z empirických dôkazov

existencie všelidského prirodzeného práva ako spoločného základu axiologických a normatívnych systémov konkrétnych svetových kultúr.

Pri vlastnom riešení cieľa práce (3. – 5. kapitola), t. j. pri skúmaní organizácie a fungovania aztéckej spoločnosti (spoločenského poriadku) z hľadiska jej štátnej organizácie, práva a typických foriem každodenného života jej členov, som sa zaoberal: najskôr (aj vo vývojových súvislostiach) fyzickými a sociálnymi štruktúrami Tenochtitlanu (3. kapitola); potom jeho právnym poriadkom ako špecifickou celospoločenskou mocenskou štruktúrou (4. kapitola); a napokon verejným a súkromným životom obyvateľov aztéckeho mestského štátu v rámci jeho štruktúr (5. kapitola).

Cieľ práce som dosiahol (3. – 5. kapitola) zodpovedaním týchto piatich (čiastkových) výskumných otázok: 1. Aký celkový charakter malo spoločenské prostredie, v ktorom sa odohrával každodenný verejný (politický, náboženský, hospodársky, pracovný) a súkromný (rodinný) život Aztékov? 2. Ako sa v tomto prostredí sprítomňovali typické znaky/prvky štátu? 3. Ako toto prostredie „zhora“, t. j. štátno-mocensky formovalo každodenné životy (zmýšľanie, správanie sa, konanie) Aztékov (rôznych kategórií) a akú úlohu pri tom zohrávalo právo ako významný komplexný nástroj formálnej sociálnej kontroly? 4. Aké charakteristické podoby mal verejný a súkromný život Aztékov rôznych kategórií? 5. Zhruba v akom rozsahu, v akých smeroch a akým spôsobom si Aztékovia sami (= „zdola“) utvárali, resp. mohli utvárať svoje každodenné životy?

Pri riešení cieľa a výskumných otázok práce som testoval hypotézu (3. – 5. kapitola), že spoločenský poriadok existujúci v Tenochtitlane, resp. celkový spôsob života jeho obyvateľov boli postupne čoraz viac výsledkom centrálného štátno-mocenského riadenia a kontrolovania životov všetkých Aztékov od narodenia po smrť, k čomu osobitne prispelo to, že aztécka štátna moc bola vo väčšej miere infraštruktúrnou ako despotickou. Túto hypotézu práce považujem za dostatočne verifikovanú. Za verifikované považujem aj nasledujúce parciálne hypotézy, na ktorých som založil hypotézu práce: 1. rozvinutý systém správnych a súdnych orgánov umožňoval štátnej moci účinne ovládať a kontrolovať všetkých obyvateľov Tenochtitlanu, a to nielen usmerňovať ich každodenné správanie a činnosti, ale do istej miery aj formovať ich zmýšľanie; 2. skutočnosť, že popri sociálnej hierarchii/stratifikácii, t. j. dvoch hlavných, navzájom nerovnoprávných sociálnych vrstvách, jednej (úzka elita) majúcej a druhej (masa obyčajných ľudí) nemajúcej politickú moc, existovala v Tenochtitlane aj tzv. heterarchia, t. j. rozdelenie obyvateľstva na viac-menej autonómne a autarkné komunity (územné/sídlné jednotky, profesijné skupiny, „šľachtické“ panstvá), zväčša zložené z príslušníkov oboch vrstiev, zásadnejšie nenarúšala mechanizmus

centrálneho štátno-mocenského riadenia a kontrolovania aztéckej spoločnosti ako celku; 3. štát vytvoril a riadne uplatňoval právny poriadok, ktorý sa do značnej miery obsahovo zhodoval s tradičnými hodnotami a obyčajami obyvateľov stredného Mexika, čo spolu so skutočnosťou, že zavádzal prísne sankcie za porušenie práva (v mnohých prípadoch išlo o trest smrti), teoreticky zvyšovalo mieru jeho dodržiavania Aztékmi; 4. štátna moc obyvateľov Tenochtitlanu „zhora“ disciplinovala, kontrolovala a formovala ich zmýšľanie a každodenné správanie sa a konanie nielen uplatňovaním právneho poriadku a osobitne trestného práva ako jeho najrozvinutejšej súčasti, ale aj systematickou výchovou obyvateľov k poslušnosti voči autoritám a k svedomitému plneniu ich spoločensky významných úloh (resp. povinností) a tiež zapojením obyvateľov do verejných rituálov (aspoň ako divákov), ktoré ako symbolické mocenské nástroje posilňovali vnútorné stotožnenie Aztékov so spoločenským poriadkom ich štátu; 5. vertikálna, štátnou mocou realizovaná sociálna kontrola prevážila nad v určitom rozsahu, samozrejme, pretrvávajúcou, horizontálnou, t. j. ľuďmi samými v ich vzájomných vzťahoch realizovanou sociálnou kontrolou, čo možno najlepšie vidieť z toho, že štát získal monopol na sťažovanie a trestanie delikventov; 6. s postupným presadením štátno-mocenského riadenia a kontrolovania spoločnosti v Tenochtitlane bola spojená určitá zmena kolektívnej mentality Aztékov – prišlo k čiastočnému posunu od mentality charakteristickej pre tzv. kultúry hanby k mentalite charakteristickej pre tzv. kultúry viny.

Ďalej súhrnne uvádzam podstatné výsledky práce, ku ktorým som dospel riešením jej cieľa a výskumných otázok a testovaním jej hypotézy a parciálnych hypotéz.

Vývoj aztéckej sociálnej a politickej organizácie bol dynamický, pričom v ňom možno jednoznačne rozpoznať dve základné štádiá, a to – predštátne obdobie a obdobie štátu; druhé obdobie možno ešte rozdeliť na skorší úsek, v ktorom v Tenochtitlane vznikol štát (resp. sa zavŕšil štátotvorný proces), a na úsek, v priebehu ktorého získala aztécka štátna organizácia určitú rozvinutejšiu (zložitejšiu) podobu.

Štátna organizácia začala v Tenochtitlane vznikať v 30. rokoch 15. storočia. Úrad vládcu (tlatoani), ktorý túto organizáciu zastrešoval, sa síce objavil ešte v predštátnom období (v 70. rokoch 14. storočia), keď aztécka spoločenská a mocenská/správna organizácia mala charakter náčelníctva, avšak jeho zavedenie bolo už jednoznačne prvým krokom na ceste vytvorenia štátu. Úrad tlatoaniho spájaj jednotlivé (všetky) inak samostatné a samosprávne calpultin Tenochtitlanu do jediného sociálneho celku, a to symbolicky i reálne. V prvom prípade išlo o to, že prepojenie calpultin prostredníctvom tlatoaniho ako ich spoločného

predstaviteľ a sústavne dávalo najavo a potvrdzovalo ich vzájomnú spätosť a spolupatričnosť. V druhom prípade išlo o to, že tlatoni nebol iba reprezentantom, ale aj skutočným vládcom všetkých calpultin, ktoré mu boli od začiatku mocensky podriadené; radoví členovia i elity calpultin sa tak sústavne podriaďovali jeho vôli, čím vznikol mechanizmus autoritatívneho centrálného rozhodovania o záležitostiach správy celého aztéckeho mestského štátu *in statu nascendi*, ktorý sa časom zmenil na inštitucionalizovaný štátny aparát.

Štátotvorný proces, ktorý prebehol v Tenochtitlane, zahŕňal tri základné transformácie pôvodnej (predštátnej) spoločenskej a mocenskej/správnej organizácie tohto mesta, a to: po prvé, vznik úzkej vládnucej vrstvy (jej súčasťou bol aj tlatoni), majúcej monopol na výkon štátnej moci; po druhé, vznik štátneho aparátu, ktorý umožňoval vykonávať všeobecnú štátnu správu a súdnictvo na celom území Tenochtitlanu a vo vzťahu k jeho všetkému obyvateľstvu a ktorý disponoval značnou fyzickou (vojenskou) silou; a, po tretie, vznik štátnej ideológie ako silného zdroja legitimacy existencie a spoločenského poriadku aztéckeho mestského štátu, ktorá spočívala na presvedčení Aztékov, že musia plniť nadprirodzené poslanie „živiť bohov“ (vo väčšom rozsahu ako obyvatelia iných mestských štátov stredného Mexika) a že musia uskutočňovať, resp. udržiavať, ako aj rozširovať, jedinú legitímnu vládu nad ľudstvom a pozemským svetom, ktorou bola vláda boha *Quetzalcoatl*. S týmito transformáciami boli spojené ďalšie, špeciálnejšie javy, z ktorých, podľa môjho názoru, mal najväčší význam rozvoj právneho poriadku, ktorého normy štátna moc uplatňovala rovnomerne na celom štátnom území a prevažne vo vzťahu k jeho všetkým obyvateľom. (Prevažná časť aztéckeho právneho poriadku mala teda univerzálnu teritoriálnu i personálnu pôsobnosť, pravda, existovali aj právne úpravy platiace iba pre pipiltin, resp. iba pre macehualtin, i právne úpravy platiace iba pre členov konkrétnych profesijných skupín.)

Vznik štátu v Tenochtitlane sa javí ako výsledok vzostupu pipiltin na úroveň vládnucej vrstvy celého mesta (teda nielen konkrétnych calpultin) a ich snahy udržať si svoje vedúce postavenie v spoločnosti pomocou komplexnej, pipiltin ovládanej mocenskej organizácie – štátneho aparátu, podporujúceho ich postavenie fyzickou silou, ako aj pomocou komplexnej, v podstate pipiltin vytvorenej štátnej ideológie, silno podporujúcej ich postavenie jeho sakrálnou legitimizáciou. Štátotvorný proces, ktorý prebehol v Tenochtitlane, by sa tak dal interpretovať na báze teórií konfliktu, t. j. aztécky štát/štátny aparát mohol vzniknúť ako nástroj, ktorým si úzka a uzavretá „vrstva vládcov“ (pipiltin) udržiavala svoju všestrannú dominanciu nad masou „ovládaných“ (macehualtin), s ktorými ju nespájali žiadne osobné (príbuzenské) vzťahy, potrebnú preto, že jej záujmy sa od záujmov „ovládaných“ výrazne odlišovali. Z iného, asi významnejšieho, t. j. aztéckej realite viac zodpovedajúceho hľadiska,

možno však vznik štátu v Tenochtitlane interpretovať skôr/aj na báze teórií integrácie – napriek značným konkrétnym rozdielom medzi privilegovaným spoločenským postavením pipiltin a nepriviligovaným spoločenským postavením macehualtin, fixovaným právom, sa ich koexistencia vyznačovala nielen tenziami a konfliktmi, ktoré sa, navyše, v priebehu aztéckych dejín nijak výraznejšie neprejavili, ale aj stabilnými formami kooperácie, odvíjajúcimi sa od kolektívnej potreby/povinnosti plniť nadprirodzené poslanie, viac či menej akceptovanej všetkými obyvateľmi Tenochtitlanu. Inak povedané, vzájomný vzťah pipiltin a macehualtin mal charakter reciprocity, hoci asymetrickej, t. j. pre pipiltin výhodnejšej. Pipiltin boli v oveľa väčšom rozsahu ako macehualtin zapojení do výkonu štátnej správy, ako aj do kultového a vojenského života, z čoho im vyplývali značná zodpovednosť – voči vládcovi a (aspoň teoreticky) aj voči macehualtin – i mnohé konkrétne úlohy. Túto zodpovednosť a úlohy však na druhej strane kompenzovali: prestíž spojená so zastávaním civilných a vojenských funkcií, znásobená tým, že výkon funkcií pipiltin nebol chápaný iba ako služba štátu/vládcovi a širokej verejnosti, ale aj ako služba bohom, zabezpečujúcim pretrvanie a chod ľudského sveta; priaznivá ekonomická situácia (hnutelné i nehnuteľné majetky pipiltin boli oveľa väčšie ako hnutelné i nehnuteľné majetky macehualtin); a špeciálne privilégia (napr. pipiltin, na rozdiel od macehualtin, nemali pracovnú povinnosť, ani povinnosť odvádzať tribút, hoci príležitostne dávali napr. vládcovi hodnotné dary, uhrádzali časť nákladov spojených s kultovým ceremonializmom a pod.).

To, že vzťah aztéckych „vládcov“ a „ovládaných“ bol asymetricky recipročný, umožňuje vzťahovať na Tenochtitlan interpretačné modely „raný štát“ či „raná civilizácia“. Stojí tiež za zmienku, že (teoreticky) aj samotní Aztékovia chápali vzťah pipiltin a macehualtin ako (asymetricky) recipročný, keď ho založili na „spoločenskej zmluve“, ktorú spolu mali uzatvoriť pipiltin a macehualtin a z ktorej pre jedných i druhých vyplývali určité vzájomné povinnosti a práva, ako aj legitímne očakávania. Táto zmluva sa pritom v aztéckej spoločnosti skutočne sprítomňovala, a to v podobe určitých služieb, ktoré si vládca a pipiltin na jednej strane a macehualtin na druhej strane vzájomne poskytovali (macehualtin pracovali v prospech vládcu a pipiltin a odvádzali im tribút, za čo vládca a pipiltin udržiavali verejný poriadok a bezpečnosť a vykonávali správu, súdnictvo i kultové rituály, z čoho mali prospech všetci obyvatelia Tenochtitlanu, teda aspoň do určitej miery aj macehualtin).

Podobne ako v iných historických kontextoch, aj u Aztékov bola podstatnou súčasťou štátotvorného procesu výstavba centralizovaného štátneho aparátu, zloženého z ústrednej štátnej správy, sídliacej v tlatoaniho paláci, a z miestnej štátnej správy, sídliacej v každej (základnej) územno-správnej jednotke Tenochtitlanu (v každom calpulli) a riadenej ústrednou

štátnou správou. Takýto aparát, spolu so svojou osobitnou súčasťou – celoštátne pôsobiacim, centralizovaným systémom súdnych orgánov a pomocou svojho osobitného, prevažne naprieč celou spoločnosťou pôsobiaceho mocenského nástroja – právneho poriadku, umožňoval štátu/vládcovi efektívne spravovať a kontrolovať celé štátne územie, ako aj jeho všetkých obyvateľov. Štátna správa, súdnictvo a právny poriadok tiež, podľa môjho názoru, umožnili štátu/vládcovi v potrebnej miere (hoci nie úplne) prekonať pomerne výrazné centrifugálne tendencie viac-menej autonómnych a autarkných spoločenských jednotiek (domácnosti macehualtin, panstvá pipiltin, calpultin, v ktorých popri miestnej štátnej správe pretrvávala ich tradičná samopráva, profesijné skupiny), vyznačujúcich sa istou uzavretosťou pred okolitým svetom a usilujúcich sa presadiť vlastné (úzke) politické a ekonomické záujmy. Pravda, štátna moc obmedzovala rozvoj heterarchickej (t. j. decentralizovanej) sociálno – politickej organizácie, ktorý ju oslaboval, nielen prostredníctvom priameho donútenia (systematický výkon správy a súdnictva na základe ustálených pravidiel, t. j. práva), ale aj sofistikovaného presvedčovania celého obyvateľstva Tenochtitlanu o nevyhnutnosti a správnosti panujúceho spoločenského poriadku, existujúceho z vôle bohov, a o potrebe riadne plniť úlohy, ktoré v rámci tohto poriadku – od útleho detstva až do vyššieho stareckého veku – mali bez výnimky všetci Aztékovia. Nástrojmi tohto presvedčovania boli povinná školská dochádzka pre mládež oboch pohlaví, výchovné prejavy adresované najmä dospeléj verejnosti a periodické, spektakulárne kultové rituály, ktoré ako „politické divadlá“ svojim divákom (opakovane) znázorňovali princípy panujúceho spoločenského poriadku, čím im (opakovane) sugerovali ich zásadnú dôležitosť, a tak aj nutnosť sa s nimi stotožniť a podriaďiť sa im.

Úsilie štátu/vládcu minimalizovať v aztéckej spoločnosti heterarchiu, resp. integrovať – prostredníctvom donútenia i presvedčovania – jej (všetky) jednotky do jediného súdržného celku – do mestského štátu, a tým ich efektívne podriaďiť štátnej/vládcovej moci, mohlo byť dostatočne úspešné, iba ak štát/vládca obyvateľstvu Tenochtitlanu ponúkol za jeho poslušnosť určitú protihodnotu. ňou boli určité verejnoprospešné služby (pozri ďalej), ktoré na potrebnej úrovni a zhruba rovnomerne v celom meste nedokázala poskytovať žiadna iná verejná moc okrem štátnej moci. Z toho ďalej vyplýva, že štátna moc sa v Tenochtitlane zákonite musela rozvinúť do podoby tzv. infraštruktúralnej štátnej moci, hoci mala aj despotickej rozmer, ktorý sa zvýraznil za vlády Ahuizotla a ešte viac za vlády jeho nástupcu Motecuhzomu II. To, že aztécka štátna moc bola viac infraštruktúralnou ako despotickej, podporujú, podľa môjho názoru, najmä nasledujúce skutočnosti, zistené pri riešení cieľa tejto práce:

Po prvé, štátna moc bola síce v rozhodujúcej miere v rukách iba tlatoaniho a pipiltin, ktorí sa však pri jej výkone do určitej miery opierali o spoluprácu s macehualtin, s ktorými ich

spájal vzťah vyznačujúci sa asymetrickou reciprocitou a spoločný záujem na plnení poslania „živiť bohov“. Macehualtin pritom neboli politicky úplne bezprávnymi „ovládanými“ – mali pomernú osobnú slobodu, svoje majetky, vrátane nehnuteľných, mali v štátom rešpektovanej a chránenej, a preto v zásade aj v trvalej držbe, mohli postúpiť v sociálnej hierarchii smerom nahor (na báze svojich zásluh), pričom vyšší sociálny status (príslušnosť ku *quauhpipiltin*) prechádzal na ich potomkov, mohli zastávať niektoré štátne (vojenské i civilné) funkcie a do určitej miery si tiež mohli spravovať svoje záležitosti samostatne (samospráva *calpultin*).

Po druhé, aztécke chápanie štátnej/vládcovej moci bolo paternalistické, t. j. štát/vládca mal svojich poddaných všestranne viesť, pomáhať im a chrániť ich. Aztécke chápanie výkonu tejto moci, tak samotným vládcom, ako aj tými, ktorým vládca svoju moc v určitom rozsahu delegoval (úradníci, sudcovia, kňazi, vojenský hodnostári), možno vystihnúť pojmom „verejná služba“, pričom štát svojim obyvateľom skutočne poskytoval viaceré užitočné služby (pozri ďalej) a zároveň za ich (riadne) poskytovanie niesol zodpovednosť (za poskytovanie jednej z týchto služieb – za organizovanie kultových rituálov – sa štát zodpovedal nielen svojim obyvateľom, ale aj „bohom“). Obe uvedené chápania možno spojiť skôr s infraštruktúrnou ako despoticou štátnou mocou.

Po tretie, existovali právne (= záväzné, vymáhateľné) pravidlá výkonu štátnej moci (porovnaj napr. možnosť zbaviť sudcu, ktorý pochybil, jeho funkcie, alebo podrobné pravidlá disponovania so štátnymi ekonomickými zdrojmi), ktoré platili pre všetkých členov štátneho aparátu, vrátane tlatoaniho, a ktoré, pochopiteľne, obmedzovali rozvoj despotickej stránky aztéckej štátnej moci.

Po štvrté, štátna moc svojimi inštitúciami a administratívnymi mechanizmami, prepojenými do jednotného, usporiadaného a centrálne riadeného systému, „penetrovala“, t. j. vrchnostensky spravovala a kontrolovala prakticky celú aztécku spoločnosť (porovnaj napr. koexistenciu miestnej štátnej správy a samosprávy v *calpultin* a v zásade silnejšiu pozíciu prvej formy správy). Štátno-mocenská „penetrácia“ sociálnych infraštruktúr však nebola iba ich určitým ovládnutím, resp. ovládaním „zhora“ (štátom), ale bola spojená aj s kooperáciou štátu/„vládcov“ a infraštruktúr/„ovládaných“ (napr. miestna štátna správa kooperovala so samosprávami *calpultin*) a aj s poskytovaním významných služieb infraštruktúram štátom, výmenou za ich kooperáciu a poslušnosť (k týmto službám možno zaradiť: zabezpečovanie obrany, verejného poriadku a bezpečnosti; efektívne riešenie problémov a konfliktov ľudí na základe ustálených pravidiel, t. j. práva a prostredníctvom profesionálnej správy a súdnictva; systematické vykonávanie správy a súdnictva a zároveň kontrolovanie osôb vykonávajúcich správu a súdnictvo; stíhanie a trestanie delikventov; riadenie ekonomiky a používanie značnej

časti štátnych ekonomických zdrojov na verejnoprospešné ciele; organizovanie kultového života a pod.).

Ako vidieť, štátna moc bola v Tenochtitlane vykonávaná viac „naprieč“ ako „nad“ spoločnosťou/„ovládanými“ a aspoň sčasti v súlade s vôľou a v prospech nielen „vládcov“, ale aj „ovládaných“, a preto ju možno považovať za moc, ktorá bola viac infraštruktúrna ako despotická. Na druhej strane sa despotický rozmer aztéckej štátnej moci časom určite posilnil, čo možno doložiť nielen postupným nárastom reálnej politickej a ekonomickej moci vládcov a elít (na úkor macehualtin), ale napr. aj tým, že pôvodná aztécka mentalita, zodpovedajúca kultúre hanby, sa postupne sčasti zmenila na mentalitu zodpovedajúcu kultúre viny, čo výrazne zväčšilo rozsah vrchnostenskej kontroly aztéckej spoločnosti štátom.

Popri individualizácii trestnej zodpovednosti, t. j. objavení sa (v sfére trestného práva a procesu) konceptu osobnej viny páchatel'a trestného činu, ktorý v podstate nahradil koncept kolektívnej hanby ako dôsledku spáchania trestného činu, sa v Tenochtitlane v priebehu 15. storočia rozvinuli viaceré komplexné javy, ktoré sa všeobecne považujú za javy typické pre kultúry viny. Išlo najmä o nasledujúce javy: vznik štátnej organizácie, a tak aj štátom ovládaného systému vertikálnej centralizovanej a komplexnej (celospoločenskej) sociálnej kontroly (naproti tomu hanba sa uplatňuje v horizontálnych medziľudských vzťahoch a v mikrosociologických kontextoch); a vznik štátnych inštitúcií kreujúcich a aplikujúcich právny poriadok, ktorého normy sú všeobecne záväzné a zároveň sankcionované štátnou i božskou mocou. Tieto javy vedú k značnému oslabeniu sociálno-kontrolnej funkcie hanby, k celospoločenskej dominancii štátnej moci a ňou tvoreného a presadzovaného práva, ako aj k tomu, že pri spáchaní deliktu viac nie je podstatné, že delikvent upadol do hanby, ale to, že zavinene (svojou vlastnou vinou) porušil konkrétnu normu právneho poriadku štátu, t. j. že sa previnil voči štátu, za čo mu hrozí konkrétny, štátom stanovený trest.

Štátny aparát Tenochtitlanu bol centralizovaným a hierarchickým systémom štátnych orgánov, ktorých vzájomné vzťahy (subordinácia, koordinácia), ako aj kompetencie boli aspoň rámcovo vymedzené právom. Pravda, reálny rozsah moci členov štátneho aparátu zaiste závisel aj od metajuristických faktorov, akými boli ich intelektuálne schopnosti, vzdelanie, skúsenosti, zásluhy, prestíž či „charizma“. Civilná a vojenská správa, a ani súdnictvo, neboli v rámci aztéckeho štátneho aparátu dôsledne oddelené.

Súdny systém, hoci bol integrálnou súčasťou štátneho aparátu, predsa len predstavoval do istej miery samostatnú mocenskú platformu, čo vyplývalo zo špeciálnej povahy jeho činnosti, špeciálnych pravidiel jej výkonu a špeciálnych požiadaviek na sudcov. Kompetencia orgánov tvoriacich súdny systém bola pomerne presne vymedzená, a to v osobnom, územnom

i vecnom zmysle, ako aj z hľadiska ich pozície vo vnútornej hierarchii systému. Súdny systém bol hierarchický a centralizovaný, pričom správanie sa a činnosť sudcov boli kontrolované (morálne a/alebo odborne nespôsobilého sudcu, ako aj sudcu, ktorý sa dopustil konkrétneho pochybenia, bolo možné promptne odvolať z funkcie).

Na viacerých úrovniach štátneho aparátu sa uplatnil duálny organizačný princíp. Úrad tlatoaniho mala určitý (pravda, nie rovnocenný) náprotivok v úrade *cihuacoatla*. Najvyšší sudcovia (*huitznahuatlailotlac* a *tizociahuacatl*), najvyšší vojenský hodnostári (*tlacochcalcatl* a *tlacatecatl*), predstavení výbercov tribútu (*huey calpixqui* a *petlalcatl*) a rovnako aj najvyšší kňazi (*Quetzalcoatl Totec tlamacazqui* a *Quetzalcoatl Tlaloc tlamacazqui*) boli dvaja a ich právomoci boli viac-menej rovnaké. Toto podvojnú usporiadanie časti (ústredného) štátneho aparátu symbolizovalo dvojice antitetických a zároveň komplementárnych prvkov, z ktorých bol v dobovom chápaní vystavaný svet a jeho nadprirodzený poriadok, a malo tak náboženský význam. Popri tom mohlo zefektívňovať výkon štátnej správy.

Úrad tlatoaniho a štyroch najvyšších hodnostárov štátu (*tecutlatoque*) sa obsadzoval voľbou, ostatné úrady sa obsadzovali menovaním, pričom pri voľbe i menovaní sa prihliadalo na veľkosť vojenských zásluh adeptov a na ich osobnostné kvality. Výkon štátnej funkcie bol odplatný a spájal sa so značnou zodpovednosťou. Pre výkon štátnych funkcií neboli stanovené časové obmedzenia. Zastávať viaceré, či už civilné alebo vojenské, funkcie, bolo možné.

Tlatoani bol až do obdobia vlády Ahuitzotla, resp. Motecuhzomu II. monarchom s mocou, ktorá bola obmedzená vo viacerých smeroch. Tlatoani musel organizovať vojenské výpravy, spojené so získavaním ľudských obetí pre bohov, zodpovedal za riadny celoročný chod zložitého kultového ceremonializmu Tenochtitlanu, bol povinný využívať ekonomické zdroje štátu na verejnoprospešné ciele atď. Vo všeobecnosti vyplývala obmedzenosť jeho moci z toho, že musel sústavne uspokojovať na akejsi „spoločenskej zmluve“ založené, a teda legitímne, očakávania svojich poddaných, že zabezpečí pretrvanie pozemského sveta, ako aj poriadok a blahobyt v štáte a pod. Uspokojovanie týchto očakávaní bolo pritom (v dobovom chápaní) jediným dôvodom, pre ktorý určití bohovia poskytli tlatoanimu svoju nadprirodzenú moc.

Rozvoj infraštruktúralnej štátnej moci v Tenochtitlane, t. j. mechanizmu plošného a sústavného štátno-mocenského riadenia a kontrolovania tamojších sociálnych infraštruktúr (obyvateľstva), ale aj poskytovania im spomenutých významných služieb štátom (výmenou za ich spoluprácu a poslušnosť), by sotva bol možný bez súboru záväzných a fyzickou silou vymáhateľných pravidiel správania sa, t. j. bez rozvinutého právneho poriadku, kreovaného

a aplikovaného štátom. Takýto právny poriadok v Tenochtitlane existoval, nemožno však spoľahlivo tvrdiť, že pôsobil dostatočne efektívne naprieč celou aztéckou spoločnosťou – kým niektoré javy svedčia o jeho značnej efektívite, iné ju relativizujú.

K prvým javom možno zaradiť: disciplinovanie obyvateľstva štátom (nedospelého najmä výchovou v školách, dospelého najmä donucovaním plniť pre štát potrebné úlohy), spojené s jeho presvedčovaním o správnosti panujúceho spoločenského, a teda aj právneho poriadku; určité zastrášovanie obyvateľstva štátom – právo bolo obyvateľstvu prezentované ako neúprosná a nebezpečná sila, tvrdo trestajúca každého, kto sa jej nepodriadi, pričom existoval silný potenciál, aby právo takouto silou aj skutočne bolo, ako možno usúdiť z prevažne univerzálnej pôsobnosti právnych noriem, rozvinutosti štátnej správy a súdnictva, ako aj procesného práva, či z prísnych sankcií hroziacich za porušenie práva (často išlo o trest smrti); a široký predmet právnej regulácie – štát právne reguloval (hoci nie vyčerpávajúco) nielen verejný život Tenochtitlanu, ale vo veľkej miere aj sféru súkromnoprávných vzťahov.

Javmi relativizujúcimi efektívnosť aztéckeho právneho poriadku boli: heterarchia, ktorá mohla obmedzovať štátno-mocenskú aplikáciu práva smerom k autonómnym sociálnym jednotkám; obsahová neúplnosť práva, ktorá sudcom do istej miery umožňovala tvoriť, resp. dotvárať právo podľa vlastného uváženia, ktoré síce malo byť „rozumné“, ale sa ľahko mohlo zmeniť na svojvôľu; nedôsledné dodržiavanie niektorých právnych úprav (napr. niektorých zákonov obmedzujúcich prepych); a nerešpektovanie určitých právnych úprav v rituálnych kontextoch.

Právny poriadok Tenochtitlanu bol do značnej miery založený na tradičnom práve, ktoré nebolo výsledkom zámernej zákonodarnej činnosti štátu (štát toto právo iba usporiadal a prípadne len čiastočne zmenil či doplnil, ako aj opatril štátno-mocenskou sankciou; štát tiež zaviedol procedúry, ktorými štátna správa a sudy aplikovali, t. j. efektívne uvádzali do života právo). To, že aztécky právny poriadok po obsahovej stránke do značnej miery nebol (úplne) novým právom, teoreticky zvyšovalo mieru jeho akceptácie aztéckym obyvateľstvom, ktoré bolo stotožnené s tradičným právom a ktoré by rozsiahlejšie právne inovácie zrejme odmietlo ako nežiaduce narušenie bohmi zavedeného, t. j. optimálneho, a preto nemenného, svetového poriadku.

Právne úpravy boli v súdnych procesoch dôsledne aplikované. Procesy aktívne viedli profesionálni sudcovia so znalosťou práva, ktorí dôkladne skúmali okolnosti pojednávaných prípadov a aj ich dôkladne preverovali pomocou racionálnych dôkazných prostriedkov. Procesy boli rýchle (mohli trvať najviac 80 dní).

Charakteristickým princípom aztéckeho práva bola výrazná podriadenosť záujmov jednotlivcov záujmom štátu. Aztécki muži a ženy z oboch spoločenských vrstiev museli pod tlakom štátno-mocenského donútenia takmer celoživotne plniť rôzne, pre štát dôležité úlohy, čo malo absolútnu prednosť pred uspokojovaním ich individuálnych potrieb či napĺňaním ich individuálnych cieľov.

Ďalším princípom bolo nadobúdanie niektorých práv osobnej, politickej a majetkovej povahy na základe vlastných, najmä vojenských zásluh. Tento princíp sa týkal tak pipiltin, ako aj macehualtin, pravda, práva, ktoré na základe svojich zásluh nadobúdali pipiltin, boli významnejšie, resp. rozsiahlejšie ako práva, ktoré takto nadobúdali macehualtin (macehualtin so zásluhami získali určitý vyšší sociálny status, nie však status pipiltin).

Ďalej platil princíp, že právna subjektivita (aktívna aj pasívna) patrí mužom aj ženám. Žena sa po uzavretí manželstva neocítila v právnej moci manžela, čo vyplývalo o. i. z toho, že manželstvo bolo v podstate zmluvou, ktorú spolu uzavreli ženích a nevesta, a to v zásade z ich slobodnej vôle. Uzavretím manželstva sa muži aj ženy vymanili z právnej moci svojich rodičov a získali určitú svojprávnosť.

V trestnom práve sa uplatňovalo viacero dôležitých princípov. Prvým bol princíp stíhania a trestania páchatel'ov trestných činov výlučne štátnou mocou. Ukladanie trestov sa neriadilo len princípom *punitur quia peccatum est*, t. j. trest nebol len individuálnou represiou delikventa, ale aj princípom *punitur ne peccetur*, t. j. trest bol aj nástrojom generálnej prevencie kriminality, na čo poukazujú značná prísnosť trestov a ich (hoci nie vo všetkých prípadoch) verejné vykonávanie. Na druhej strane vo viacerých prípadoch sa uložením trestu nesledovala (aspoň primárne nie) individuálna represia delikventa, ale náprava ujmy (náhrada škody) spôsobenej trestným činom, takže platil aj princíp reparačnej/reštitučnej funkcie trestu. Zaujímavým bol princíp asperácie trestov ukladaných delikventom patriacim k pipiltin, ktorý sa však uplatňoval len v prípade spáchania niektorých trestných činov.

V otrockom práve sa uplatňoval princíp, podľa ktorého bol otrok (napriek obmedzeniu svojej osobnej slobody) viac subjektom ako objektom práva, ako možno usúdiť z mnohých práv a výhod, ktoré mu patrili. Ďalším princípom bola dočasnosť otroctva, hoci existovalo aj dlhodobé, prípadne doživotné otroctvo.

V rodinnom práve platil princíp pomernej rovnoprávnosti manžela a manželky, ktorý sa prejavoval v ich vzájomných osobných i majetkových vzťahoch, ako aj pri výchove detí.

Dedičské právo preferovalo lineárnych príbuzných ako dedičov a spočívalo na princípe medzigeneračného prenosu rodinných nehnuteľných majetkov (pozemkov, budov) v celosti.

Vo vecnom práve sa rozvinul koncept súkromného vlastníctva, ktorého predmetom boli hnutelnosti a v značne obmedzenom rozsahu zrejme aj nehnuteľnosti (pôda, budovy). Pôda, ktorá nebola v súkromnom vlastníctve, bola vo vlastníctve calpultin, pričom však časti tejto pôdy, ako aj na nich postavené budovy, sa časom *de facto* stali majetkom jednotlivých, v calpultin žijúcich rozšírených rodín (resp. domácností), patriacich k pipiltin i k macehualtin. Určitá pôda bola aj vo vlastníctve štátu/vládcu. Prevažne sa nachádzala mimo Tenochtitlanu, v okolitých i vzdialenejších podmanených oblastiach. Vládcovia poskytovali štátne pozemky štátnym inštitúciám a štátnym funkcionárom.

V záväzkovom práve sa uplatnil princíp synalagmatickej obligácie a vykryštalizovalo sa v zásade desať zmluvných typov.

V mestskom štáte s komplexným štátnym aparátom, infraštrukturálnou štátnou mocou, rozsiahlym, štátno-mocensky uplatňovaným právnym poriadkom, štátno-mocensky riadenou socializáciou a disciplináciou obyvateľstva a štátnou ideológiou, ktorá Aztékom zverovala poslanie „živiť bohov“, zásadne dôležité nielen pre nich samých, ale vlastne aj pre všetkých ostatných ľudí (pre celý svet), museli jeho všetci obyvatelia, t. j. muži, no do značnej miery aj ženy (porovnaj fenomén „paralelizmus rodov“), takmer celoživotne plniť mnohé, pre štát potrebné úlohy (mať a vychovávať deti, pracovať, vykonávať správu, bojovať, zapájať sa do kultového života a pod.). Nie je preto prekvapením, že si svoje súkromné životy mohli iba vo veľmi obmedzenom rozsahu zariadiť podľa vlastných predstáv.

Na druhej strane boli v aztéckej spoločnosti snahy jednotlivcov zariadiť si život podľa vlastných predstáv pomerne výrazne prítomné. Vidieť to z istého uzatvárania sa domácností, calpultin či profesijných skupín pred širšou spoločnosťou, resp. štátnou mocou a z ich úsilia presadiť skôr vlastné (úzke) mocenské a majetkové záujmy, ako záujmy štátu. To, že mnohí macehualtin nemali záujem o kariéru profesionálneho vojaka, hoci zaručovala signifikantný vzostup v sociálnej hierarchii, a radšej sa venovali poľnohospodárstvu, remeslu či obchodu, zase naznačuje, že väčšina obyvateľov Tenochtitlanu si chcela udržať aspoň čiastočný odstup od štátu a jeho cieľov, s ktorými sa konkrétni obyvatelia (aj napriek tomu, že im ich štát v ich nedospelom i dospelom veku sústavne vnucoval), samozrejme, nestotožňovali v rovnakej miere, prípadne niektorí sa s nimi nestotožňovali vôbec. V neposlednom rade dokladá istú slobodu Aztékov od štátu to, že štátna moc do určitej miery tolerovala, ak ich správanie sa nebolo v prísnom súlade s príslušnými normami (porovnaj pravdepodobne zhovievavý postoj štátu napr. k osobám porušiacim niektoré zákony obmedzujúce prepych alebo k prostitútkam).

Táto práca, pochopiteľne, nie je vyčerpávajúcim výkladom a rozborom problematiky štátu, práva a každodenného života Aztékov z predhispánskeho Tenochtitlanu. Možno ju však považovať za systematický pokus predstaviť aztécku spoločnosť (resp. spoločenský poriadok) v celej jej komplexnosti, t. j. z hľadiska organizácie a fungovania jej štruktúr i z hľadiska typických foriem reálneho (verejného, ako aj súkromného) života jej členov, prebiehajúceho v rámci týchto štruktúr. Výsledky práce majú charakter výsledkov ucelenej prípadovej štúdie a možno ich rozsiahlo využiť pri skúmaní a objasňovaní transkultúrnej sa vyskytujúcich (analogických) sociálnych fenoménov a procesov na komparatívnej báze.

BIBLIOGRAFIA

Historické pramene

Anales de Cuauhtitlan. Paleografía y traducción Rafael Tena. México: Dirección General de Publicaciones del Consejo Nacional para la Cultura y las Artes, 2001.

ACOSTA, J. de: *Vida religiosa y civil de los indios*. México: UNAM, 1995.

ACOSTA, J. de: *Historia natural y moral de las Indias*. Libro séptimo, cap. XIII.

Dostupné na internete: http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/historia-natural-y-moral-de-las-indias--0/html/fee5c626-82b1-11df-acc7-002185ce6064_30.html#I_196_ (cit. 31. 05. 2016).

AHRNDT, W.: *Edición crítica de la Relación de la Nueva España y de la Breve y Sumaria Relación escritas por Alonso de Zorita*. México: INAH & Universidad de Bonn, 2001.

ALVARADO TEZOZOMOC, F.: *Crónica Mexicáyotl*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 1998.

ALVARADO TEZOZOMOC, H.: *Crónica Mexicana (Selección.)*. México, UNAM, 1994.

Cantares Mexicanos. Canto de guerreros. Folio 24 verso – 25 recto. In: *Las literaturas indígenas*. Estudio introductorio, selección y notas de Miguel León-Portilla. México: Promexa, 1985, s. 78.

CERVANTES DE SALAZAR, F.: *Crónica de la Nueva España*. 2 vols. Madrid: Biblioteca de Autores Españoles, 1971.

CHIMALPAHIN, Domingo Francisco de San Antón Muñón Cuauhtlehuantzin: *Relaciones Originales de Chalco Amequemecan*. México: Fondo de Cultura Económica, 1965.

CLAVIJERO, F. J.: *Historia antigua de México*. Décima edición. México: Ed. Porrúa, 2003.

CORTÉS, H.: *Cartas de Relación*. México: Editorial Porrúa, 1976.

DÍAZ DEL CASTILLO, B.: *Historia verdadera de la conquista de la Nueva España*. México: Editorial Porrúa, 2005.

DURÁN, D.: *Historia de las Indias de Nueva España e Islas de Tierra Firme, I*. México: Consejo Nacional para la Cultura y las Artes, 2002.

DURÁN, D.: *Historia de las Indias de Nueva España e Islas de Tierra Firme, II*. México: Consejo Nacional para la Cultura y las Artes, 2002.

El Códice Aubin. In: *Las literaturas indígenas*. Estudio introductorio, selección y notas de Miguel León-Portilla. México: Promexa, 1985, s. 183 – 203.

Historia de los mexicanos por sus pinturas. In: *Las literaturas indígenas*. Estudio introductorio, selección y notas de Miguel León-Portilla. México: Promexa, 1985, s. 691 – 717.

IXTLILXOCHITL, F. de Alva: *Obras Históricas. Tomo I*. Tercera edición facsimilar. México: Instituto Mexiquense de Cultura; UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 1997.

IXTLILXOCHITL, F. de Alva: *Obras Históricas. Tomo II*. Tercera edición facsimilar. México: Instituto Mexiquense de Cultura; UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 1997.

Libro de Oro, Éstas son leyes que tenían los indios de la Nueva España, Anáhuac o México. In: KOHLER, J.: *El derecho de los aztecas*. Vydané v jednom zväzku spolu s dielom: CERVANTES Y ANAYA, J. de: *Introducción a la Historia del Pensamiento Jurídico en México*. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal, 2002, s. 183 – 195.

LEÓN-PORTILLA, M. – SILVA GALEANA, L.: *Huehuetlahtolli. Testimonios de la antigua palabra*. México: Fondo de Cultura Económica, 1991.

LÓPEZ AUSTIN, A.: *La educación de los antiguos nahuas 1*. México: Secretaría de Educación Pública, 1985.

LÓPEZ AUSTIN, A.: *La educación de los antiguos nahuas 2*. México: Secretaría de Educación Pública, 1985.

LÓPEZ DE GÓMARA, F.: *Historia de la Conquista de México*. México: Editorial Porrúa, 1997.

MENDIETA, J. de: *Historia eclesiástica indiana*. Libro segundo, cap. XXVIII.

Dostupné na internete: http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/historia-eclesiastica-indiana--0/html/25fcbc58-feda-4cef-9d88-0cbbea9c279d_3.htm#58 (cit. 25. 05. 2016).

MENDIETA, J. de: *Historia eclesiástica indiana*. Libro segundo, cap. XXIX.

Dostupné na internete: http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/historia-eclesiastica-indiana--0/html/25fcbc58-feda-4cef-9d88-0cbbea9c279d_3.htm#59 (cit. 31. 05. 2016).

MOLINA, Fray A. de: *Vocabulario en lengua castellana y mexicana y mexicana y castellana*. Sexta edición. México: Porrúa, 2008.

MOTOLINÍA, T. de Benavente: *Memoriales e Historia de los Indios de la Nueva España*. Madrid: Atlas, 1970.

REYES GARCÍA, L., et. al.: *Documentos nauas de la Ciudad de México del siglo XVI*. México: Secretaría de Gobernación etc., 1996.

- SAHAGÚN, B. de: *Historia general de las cosas de la Nueva España, I*. Madrid: Dastin, 2001.
- SAHAGÚN, B. de: *Historia general de las cosas de la Nueva España, II*. Madrid: Dastin, 2001.
- SAHAGUN, B. de: *Florentine Codex. General History of the Things of New Spain. Book 8 – Kings and Lords. Part IX*. Santa Fe: The School of American Research and The University of Utah, 1979.
- SAHAGUN, B. de: *Florentine Codex. General History of the Things of New Spain. Book 9 – The Merchants. Part X*. Santa Fe: The School of American Research and The University of Utah, 1979.
- SAHAGUN, B. de: *Florentine Codex. General History of the Things of New Spain. Book 10 – The People. Part XI*. Santa Fe: The School of American Research and The University of Utah, 1979.
- TORQUEMADA, J. de: *Monarquía Indiana. Tomo segundo*. México: Porrúa, 1969.
- ZORITA, A. de: *Breve y Sumaria Relación de los Señores de la Nueva España*. México: UNAM, 1963.
- ZORITA, A. de: *Life and Labor in Ancient Mexico. The Brief and Summary Relation of the Lords of New Spain*. Translated and with an Introduction by Benjamin Keen. Norman: University of Oklahoma Press, 1994.

Sekundárna literatúra

- AGUILAR-MORENO, M.: *Handbook to Life in the Aztec World*. [sine loco]: Oxford University Press, 2006.
- AGUILAR-MORENO, M.: *Arquitectura azteca*. [sine anno]. Dostupné na internete: http://www.famsi.org/spanish/research/aguilarch/Aguilar_Arch_Bib_es.pdf (cit. 01. 03. 2017).
- ALBA, C. H.: *Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano*. México: Instituto Indigenista Interamericano, 1949.
- ALCÁNTARA GALLEGOS, A.: Los barrios de Tenochtitlan. Topografía, organización interna y tipología de sus predios. In: Escalante Gonzalbo, P. (coordinador): *Historia de la vida cotidiana en México. Tomo I. Mesoamérica y los ámbitos indígenas de la Nueva España*. México: El Colegio de México & Fondo de Cultura Económica, 2004, s. 167 – 198.

- ALMAZÁN, M. A.: The Aztec States-Society: Roots of Civil Society and Social Capital. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*. Vol. 565, 1999, s. 162 – 175.
- ANAWALT, P.: Costume and Control: Aztec Sumptuary Laws. *Archaeology*. Vol. 33, no. 1, 1980, s. 33 – 43.
- AÑÓN, V.: “En el lugar de las tunas empedernidas”: Tenochtitlan en las crónicas mestizas. *Anales de Literatura Hispanoamericana*. Vol. 41, 2012, s. 81 – 97.
- ARCO, L. J. – ABRAMS, E. M.: An essay on energetics: the construction of the Aztec chinampa system. *Antiquity*. Vol. 80, issue 310, 2006, s. 906 – 918.
- ASSMANN, J.: *Panství a spása. Politická theologie ve starověkém Egyptě, Izraeli a Evropě*. Praha: OIKOYMENH, 2012.
- BALON, J.: Teorie komunikativního jednání Jürgena Habermase. In: Šubrt, J. a kol.: *Soudobá sociologie II (Teorie sociálního jednání a sociální struktury)*. Praha: Karolinum, 2008, s. 185 – 203.
- BAQUEDANO, E.: El oro azteca y sus conexiones con el poder, la fertilidad agrícola, la guerra y la muerte. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 36, 2005, s. 359 – 381.
- BARLOW, R. H.: La Crónica X. *Revista Mexicana de Estudios Antropológicos*. VII, 1945, s. 65 – 87.
- BATALLA ROSADO, J. J.: Los códices mesoamericanos: métodos de estudio. *Itinerarios*. No. 8, 2008, s. 43 – 65.
- BENEDICT, R.: *The Chrysanthemum and the Sword. Patterns of Japanese Culture*. London: Secker & Warburg, 1947.
- BENTON, L.: Historical Perspectives on Legal Pluralism. *Hague Journal on the Rule of Law*. Volume 3, Issue 1, March 2011, s. 57 – 69.
- BERDAN, F. F.: Mesoamerican Ethnohistory. *Ancient Mesoamerica*. 20, 2009, s. 211 – 215.
- BERDAN, F.: Material Dimensions of Aztec Religion and Ritual. In: Wells, E. Ch. – Davis-Salazar, K. (eds.): *Mesoamerican Ritual Economy*. Boulder: University Press of Colorado, 2007, s. 245 – 266.
- BERDAN, F. F.: *Aztec Archaeology and Ethnohistory*. New York: Cambridge University Press, 2014.
- BERDAN, F. F. et al.: *Aztec Imperial Strategies*. Washington, D. C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1996.
- BERDAN, F. F. – SMITH, M. E.: El sistema mundial mesoamericano postclásico. *Relaciones*. Vol. XXV, No. 99, Verano 2004, s. 19 – 77.

- BERDAN, F. F., et al.: *Ethnic Identity in Nahua Mesoamerica: The View from Archaeology, Art History, Ethnohistory, and Contemporary Ethnography*. Salt Lake City: University of Utah Press, 2008.
- BIALOSTOSKY, S.: El hombre frente al estado azteca. In: Soberanes Fernández, Jose L. (coordinador): *Memoria del III Congreso de la Historia del Derecho Mexicano*. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1984, s 177 – 187.
- BOEHM DE LAMEIRAS, B.: El Estado en Mesoamérica. Estudio sobre su origen y evolución. *Revista Española de Antropología Americana*. Vol. 21, 1991, s. 11 – 51.
- BONDARENKO, D.: Homoarchy as a Principle of Sociopolitical Organization. *Anthropos*, Bd. 102, H. 1, 2007, s. 187 – 199.
- BONDARENKO, D. M.: Kinship, Territoriality and Early State Lower Limit. *Social Evolution & History*. Volume 7, Number 1, March 2008, s. 19 – 53.
- BONDARENKO, D. M.: On the Nature and Features of the (Early) State: An Anthropological Reanalysis. *Zeitschrift für Ethnologie*. Vol. 139, no. 2, 2014, s. 215 – 232.
- BOONE, E. H.: *Stories in Red and Black. Pictorial Histories of the Aztecs and Mixtecs*. Austin: University of Texas Press, 2000.
- BOONE, E. H.: *Cycles of Time and Meaning in the Mexican Books of Fate*. Austin: University of Texas Press, 2007.
- BOURDIEU, P.: The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field. *The Hastings Law Journal*. Vol. 38, July 1987, s. 805 – 853.
- BOURDIEU, P.: *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- BOURDIEU, P.: *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998.
- BREUER, S.: Imperien der Neuen Welt? Zur Klassifikation des Inka- und Aztekenstaates. *Saeculum. Jahrbuch für Universalgeschichte*. Vol. 39, issue 1, 1988, s. 35 – 62.
- BRODA, J.: Estratificación social y ritual mexica. Un ensayo de Antropología Social de los mexica. *Indiana*. 5, 1977, s. 45 – 81.
- BRODA, J.: Relaciones políticas ritualizadas: El ritual como expresión de una ideología. In: Carrasco, P. – Broda, J. (editores): *Economía política e ideología en el México prehispánico*. México: Editorial Nueva Imagen, 1978, s. 221 – 255.
- BRODA, J.: Political Expansion and the Creation of Ritual Landscapes: A Comparative Study of Inca and Aztec Cosmvision. *Cambridge Archaeological Journal*. Volume 25, Issue 1, February 2015, s. 219 – 238.

- BROKMANN HARO, C.: *La estera y la silla. Individuo, comunidad, Estado e instituciones jurídicas nahuas*. México: Comisión Nacional de los Derechos Humanos, 2006.
- BROKMANN HARO, C.: *Hablando fuerte. Antropología jurídica comparativa de Mesoamérica*. 2a ed. México: Comisión Nacional de los Derechos Humanos, 2015.
- BROKMANN HARO, C.: *Orígenes del pluralismo jurídico en México. Derechos Humanos y sistemas jurídicos indígenas*. México: Comisión Nacional de los Derechos Humanos, 2014.
- BROTHERSTON, G.: *Book of the Fourth World: Reading the Native Americans through their Literature*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- BRUMFIEL, E. M.: Aztec State Making: Ecology, Structure, and the Origin of the State. *American Anthropologist*. Vol. 85, no. 2, 1983, s. 261 – 284.
- BRUMFIEL, E. M.: The politics of high culture: issues of worth and rank. In: Richards, J. – Buren, M. van (eds.): *Order, legitimacy and wealth in ancient states*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s. 131 – 139.
- BUENO BRAVO, I.: Los Mexica: Tributarios de Azcapotzalco. *Anales del Museo de América*. Núm. 12, 2004, s. 103 – 124.
- BUENO BRAVO, I.: La importancia del faccionalismo en la política mesoamericana. *Revista de Indias*. Vol. LXIV, núm. 232, 2004, s. 651 – 672.
- BUENO BRAVO, I.: Objetivos económicos y estrategia militar en el imperio azteca. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 44, 2012, s. 135 – 163.
- CALNEK, E. E.: Settlement Pattern and Chinampa Agriculture at Tenochtitlan. *American Antiquity*. Vol. 37, No. 1, s. 104 – 115.
- CALNEK, E.: Conjunto urbano y modelo residencial en Tenochtitlan. *Cuadernos de Historia*. Año 3, núm. 5, 1989, s. 74 – 97.
- CANCIAN, F.: Social Stratification. *Annual Review of Anthropology*. Vol. 5, 1976, s. 227 – 248.
- CASTILLO F., V. M.: *Estructura económica de la sociedad mexicana según las fuentes documentales*. México: UNAM, 1996.
- CARBALLAL STAEDTLER, M. – HERNÁNDEZ, F.: Hydraulic Features at the Mexico-Texcoco Lakes during the Postclassic Period. In: Lucero, L. J. – Fash, B. W. (eds.): *Precolumbian Water Management. Ideology, Ritual, and Power*. Tucson: The University of Arizona Press, 2006, s. 155 – 170.
- CARNEIRO, R. L.: A Theory of the Origin of the State. *Science*, 169, 1970, s. 733 – 738.
- CARRASCO, P.: Sobre algunos términos de parentesco en el náhuatl clásico. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 6, 1966, s. 149 – 166.

- CARRASCO, P.: Social Organization in Ancient Mexico. In: Ekholm, G. F. – Bernal, I. (eds.): *Handbok of Middle American Indians. Volumes 10 and 11. Archaeology of Northern Mesoamerica*. Austin: University of Texas Press, 1971, s. 349 – 375.
- CARRASCO, P.: Los linajes nobles del México antiguo. In: Carrasco, P. – Broda, J. (eds.): *Estratificación social en la Mesoamérica prehispánica*. Mexico City: CIS-INAH, 1976, s. 19 – 36.
- CARRASCO, P.: La economía del México prehispánico. In: Carrasco, P. – Broda, J. (ed.): *Economía política e ideología en el México prehispánico*. México: Editorial Nueva Imagen, 1978, s. 13 – 76.
- CARRASCO, P.: *Estructura político-territorial del Imperio tenochca. La Triple Alianza de Tenochtitlan, Tetzaco y Tlacopan*. México: Fondo de Cultura Económica, 1996.
- CARRASCO, D.: *Náboženství Mezoameriky. Kosmovize a obradní centra*. Praha: Prostor, 1998.
- CARRASCO, D. – SESSIONS, S.: *Daily Life of Aztecs: People of the Sun and Earth*. Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1998.
- CASTAÑEDA DE LA PAZ, Ma.: Itzcoátl y los instrumentos de su poder. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 36, 2005, s. 115 – 147.
- CERVANTES Y ANAYA, J. de: *Introducción a la Historia del Pensamiento Jurídico en México*. Vydané v jednom zväzku spolu s dielom: KOHLER, J.: *El derecho de los aztecas*. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal, 2002.
- CHÁVEZ CHÁVEZ, J.: *Los indios en la formación de la identidad nacional mexicana*. Ciudad Juárez: Universidad Autónoma de Ciudad Juárez, 2003.
- CHARVÁT, P.: Náčelnictví či raný stát. *Památky archeologické*, LXXX, 1989, s. 207 – 222.
- CHASE, A. F. – CHASE, D. Z. – SMITH, M. E.: States and Empires in Ancient Mesoamerica. *Ancient Mesoamerica*. 20, 2009, s. 175 – 182.
- CHAZANOV, A. M.: Military democracy and the epoch of class formation. In: Bromley, J. V. (ed.): *Soviet Ethnology and Anthropology Today*. The Hague/Paris, 1974, s. 133 – 146.
- CLAESSEN, H. J. M.: Lawgiving and the Administration of Justice in Some African and other Early States. *African Studies Quarterly*. Vol. 2, issue 3, 1998, s. 27 – 36.
- CLAESSEN, H. J. M.: On Early States – Structure, Development, and Fall. *Social Evolution & History*. Vol. 9, No. 1, March 2010, s. 3 – 51.
- CLAESSEN, H. J. M. – SKALNÍK, P.: The Early State: Models and Reality. In: Claessen, H. J. M. – Skalník, P. (eds.): *The Early State*. The Hague: Mouton Publishers, 1978, s. 637 – 650.

- CLAESSEN, H. J. M. - OOSTEN, J. G. (eds.): *Ideology and the formation of early states*. Leiden etc.: E. J. Brill, 1996.
- CLENDINNEN, I.: *Aztecs: An interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- CREIGHTON, M. R.: Revisiting Shame and Guilt Cultures: A Forty-Year Pilgrimage. *Ethos*. Vol. 18, no. 3, 1990, s. 279 – 307.
- ČERMÁKOVÁ, E.: *Krajínami cizích časů. Vnímaní prostoru a času usazenými a nomádskými kulturami*. Praha: Dokořán, 2012.
- DAVIES, N.: *The Ancient Kingdoms of Mexico*. London: Penguin Books, 1990.
- DE LA GARZA, M.: *El hombre en el pensamiento religioso náhuatl y maya*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Filológicas, Centro de Estudios Mayas, 1978.
- De DURAND FOREST, J. (ed.): *The Native Sources and the History of the Valley of Mexico*. British Archaeological Reports, 1984.
- DEHOUE, D.: Las funciones rituales de los altos personajes mexicas. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 45, 2013, s. 37 – 68.
- Desacatos*. No. 7, 2001.
- Dimensión antropológica*. Vol. 19, 2000. *La validez teórica del concepto Mesoamérica, XIX Mesa Redonda de la Sociedad Mexicana de Antropología*. México: INAH, 1990.
- DOEHRING, K.: *Allgemeine Staatslehre: eine systematische Darstellung*. 3., neubearbeitete Auflage. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 2004.
- DÜLMEN, R. van: *Historická antropologie. Vývoj. Problémy. Úkoly*. Praha: Dokořán, 2002.
- DYCKERHOFF, U. – PREM, H. J.: Der vorspanische Landbesitz in Zentralmexiko. *Zeitschrift für Ethnologie*. Bd.103, H. 2., 1978, s. 186 – 238.
- EARLE, T. K.: Chiefdoms in Archaeological and Ethnohistorical Perspective. *Annual Review of Anthropology*. Vol. 16, 1987, s. 279 – 308.
- EARLE, T.: The Evolution of Chiefdoms. *Current Anthropology*. Vol. 30, no. 1, 1989, s. 84 – 88.
- EARLE, T.: Archaeology, Property, and Prehistory. *Annual Review of Anthropology* 29, 2000, s. 39 – 60.
- EARLE, T.: Property in prehistory. In: Graziadei, M. – Smith, L. (eds.): *Comparative Property Law*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2017, s. 3 – 25.
- ECHEVERÍA GARCÍA, J. – LÓPEZ HERNÁNDEZ, M.: Criterios esenciales de diferenciación étnica entre los antiguos nahuas. *Itinerarios*. Vol. 15, 2012, s. 183 – 204.

- EGÍO, J. L.: From Castilian to Nahuatl, or from Nahuatl to Castilian? Reflections and Doubts about Legal Translation in the Writings of Judge Alonso de Zorita (1512–1585?). *Rechtsgeschichte/Legal History*. 24, 2016, s. 122 – 153.
- ENGELS, B.: Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu. In: Marx, K. – Engels, B.: *Vybrané spisy II*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1954.
- ESCALANTE, P.: Las obras hidráulicas en tiempos mexicas. In: Manzanilla, L. – López Luján, L. (coord.): *Atlas Histórico de Mesoamérica*, s. 163 – 167.
- ESCALANTE GONZALBO, P.: La ciudad, la gente y las costumbres. In: Escalante Gonzalbo, P. (coordinador): *Historia de la vida cotidiana en México. Tomo I. Mesoamérica y los ámbitos indígenas de la Nueva España*. México: El Colegio de México & Fondo de Cultura Económica, 2004, s. 199 – 230.
- ESCALANTE GONZALBO, P.: La casa, el cuerpo y las emociones. In: Escalante Gonzalbo, P. (coordinador): *Historia de la vida cotidiana en México. Tomo I. Mesoamérica y los ámbitos indígenas de la Nueva España*. México: El Colegio de México, Fondo de Cultura Económica, 2004, s. 231 – 260.
- ESCALANTE GONZALBO, P.: La cortesía, los afectos y la sexualidad. In: Escalante Gonzalbo, P. (coordinador): *Historia de la vida cotidiana en México. Tomo I. Mesoamérica y los ámbitos indígenas de la Nueva España*. México: El Colegio de México & Fondo de Cultura Económica, 2004, s. 261 – 278.
- FARGHER, L. F. – BLANTON, R. E.: Revenue, Voice, and Public Goods in Three Pre-Modern States. *Comparative Studies in Society and History*. Vol. 49, no. 4, 2007, s. 848 – 882.
- FEINMAN, G. M.: Variation and Change in Archaic States. Ritual as a Mechanism of Sociopolitical Integration. In: Murphy, J. M. A. (ed.): *Ritual and Archaic States*. Gainesville etc.: University Press of Florida, 2016, s. 1 – 22.
- FIKENTSCHER, W.: *Law and Anthropology. Outlines, Issues, and Suggestions*. München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 2009.
- FONSECA, R. M.: *Introducción teórica a la historia del derecho*. Madrid: Universidad Carlos III de Madrid, 2012.
- FLORESCANO, E.: Mito e historia en la memoria nahua. *Historia Mexicana*. Vol. 39, Núm. 3, 1990, enero - marzo 1990, s. 607 – 661.
- FLORESCANO, E.: *Memoria indígena*. México: Taurus, 1999.
- FLORESCANO, E.: Los paradigmas mesoamericanos que unificaron la reconstrucción del pasado: el mito de la creación del cosmos; la fundación del reino maravilloso (Tollán), y

- Quetzalcóatl, el creador de estados y dinastías. *Historia Mexicana*. Vol. LII, No. 2, 2002, s. 309 – 359.
- FLORESCANO, E.: *Quetzalcóatl y los mitos fundadores de Mesoamérica*. Nueva edición revisada por el autor. México: Debolsillo, 2017.
- GARCÍA QUINTANA, J.: El huehuetlatolli –antigua palabra– como fuente para la historia sociocultural de los Nahuas. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No.12, 1976, s. 61 – 71.
- GARCÍA QUINTANA, Ma. J.: La confesión auricular. Dos textos. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 36, 2005, s. 331 – 357.
- GARIBAY K., Á. Ma.: *Historia de la literatura náhuatl*. Tercera Edición. México: Porrúa, 2007.
- GAYOSSO Y NAVARRETE, M.: Causas que determinaron la ausencia de la adopción en el derecho azteca. In: Bernal, B. (coordinadora): *Memoria del IV Congreso de Historia del Derecho Mexicano*. T. I. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1988, s 118 - 139.
- GAYOSSO Y NAVARRETE, M.: La cosmovisión de los nahuas, punto de partida para una interpretación sistemática de su derecho. *Crítica jurídica. Revista Latinoamericana de Política, Filosofía y Derecho*. Número 11, año 1992, s. 59 – 79.
- GAYOSSO Y NAVARRETE, M.: Reflexiones respecto a la posición jurídica del nasciturus en el pensamiento náhuatl. *Anuario Mexicano de Historia del Derecho*. Vol. IV, 1992, s. 67 – 89.
- GAYOSSO Y NAVARRETE, M.: *Persona: naturaleza original del concepto en los derechos romano y náhuatl*. Xalapa: Universidad Veracruzana, 1992.
- GEERTZ, C.: *The interpretation of cultures: selected essays*. New York: Basic Books, 1973.
- GILLESPIE, S. D.: The Aztec Triple Alliance: A Postconquest Tradition. In: Boone, E. H. – Cummins, T. (eds.): *Native Traditions in the Postconquest World*. Washington, D. C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1998, s. 233 – 263.
- GILLESPIE, S. D.: Lévi-Strauss. Maison and Société à maisons. In: Joyce, R. A. – Gillespie, S. D. (eds.): *Beyond Kinship. Social and Material Reproduction in House Societies*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2000, s. 22 – 52.
- GILLESPIE, S. D.: Beyond Kinship. Introduction. In: Joyce, R. A. – Gillespie, S. D. (eds.): *Beyond Kinship. Social and Material Reproduction in House Societies*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2000, s. 1 – 21.
- GLENN, H. P.: *Legal Traditions of the World*. Second Edition. New York: Oxford University Press, 2004.

- GONZÁLEZ, C. J.: La ciudad de México-Tenochtitlan. In: Manzanilla, L. – López Luján, L. (coord.): *Atlas Histórico de Mesoamérica*. 2^a ed. México: Larousse, 1993, s. 153 – 158.
- GONZÁLEZ GALVÁN, J. A.: El derecho consuetudinario indígena en México. In: Ordoñez Cifuentes, J. E. R. (coord.): *Cuadernos del Instituto de Investigaciones Jurídicas. Cosmovisión y prácticas jurídicas de los pueblos indios, IV Jornadas Lascasianas*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Jurídicas, 1994, s. 73 – 94.
- GOOD UMBERGER, E.: *Aztec Sculptures, Hieroglyphs, and History*. Doctoral Dissertation. Columbia University, 1981. Dostupné na internete: https://www.academia.edu/24642160/Aztec_Sculptures_Hieroglyphs_and_History (cit. 05. 05. 2015).
- GRAULICH, M.: La royauté sacrée chez les aztèques de México. *Revista Española de Antropología Americana*. Vol. 28, 1998, s. 99 – 117.
- GRAULICH, M.: *Ritos aztecas: las fiestas de las veintenas*. México: Instituto Nacional Indigenista, 1999.
- GRAULICH, M.: Autosacrifice in Ancient Mexico. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 36, 2005, s. 301 – 329.
- GRIFFITHS, J.: What is Legal Pluralism? *Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law*. Nr. 24, 1986, s. 1 – 55.
- GRININ, L. E., et al., (eds.): *The Early State, its Alternatives and Analogues*. Volgograd: Uchitel Publishing House, 2004.
- GRININ, L. E. – KORATAYEV, A. V.: Emergence of Chiefdoms and States: A Spectrum of Opinions. *Social Evolution & History*. Vol. 11, no. 2, September 2012, s. 191–204.
- GUHR, G. – SCHLETTE, F.: Die militärische Demokratie nach L. H. Morgan. *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, 30, 10/11, 1982, s. 909 – 915.
- HAMANN, B.: The Social Life of Pre-Sunrise Things. Indigenous Mesoamerican Archaeology. *Current Anthropology*. Vol. 43, no. 3, 2002, s. 351 – 382.
- HANSEN, M. H.: Introduction. The Concepts of City-State and City-State Culture. In: Hansen, M. H. (ed.): *A Comparative Study of Thirty City-State Cultures*. Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag, 2000, s. 11 – 34.
- HASSIG, R.: *Aztec Warfare: Imperial Expansion and Political Control*. Norman: University of Oklahoma Press, 1988.
- HARRIS, M.: History and Significance of the Emic/Etic Distinction. *Annual Review of Anthropology*. Vol. 5, 1976, s. 329 – 350.

- HEADLAND, Th. N. – REID, L. A.: Hunter-Gatherers and Their Neighbors from Prehistory to the Present. *Current Anthropology*. Vol. 30, no. 1, 1989, s. 43 – 66.
- HERRERA MEZA, M. – LÓPEZ AUSTIN, A. – MARTÍNEZ BARACS, R.: El nombre náhuatl de la Triple Alianza. *Estudios de Cultura Náhuatl*. N° 46, 2013, s. 7 – 35.
- HERRMANN, J.: Militärische Demokratie und die Übergangsperiode zur Klassengesellschaft. *Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift*. Jg. 23, H. 1, 1982, s. 11 – 31.
- HESPANHA, A. M.: Legal History and Legal Education. *Rechtsgeschichte*, 4, 2004, s. 41 – 56.
- HICKS, F.: “Flowery Wars“ in Aztec History. *American Ethnologist*. Vol. 6, no. 1, 1979, s. 87 – 92.
- HICKS, F.: Class and State in Aztec Official Ideology. In: Claessen – Oosten (eds.), *Ideology and the formation of early states*. Leiden etc.: E. J. Brill, 1996, s. 256 – 277.
- HICKS, F.: Labor Squads, Noble Houses, and Other Things Called ‘Barrio’ in Aztec Mexico. *The Nahua Newsletter*, 49, 2010, s. 13 – 21.
- HINZ, E.: Das Aztekenreich: Soziale Gliederung und institutioneller Aufbau. In: Köhler, U. (Hrsg.): *Altamerikanistik. Eine Einführung in die Hochkulturen Mittel- und Südamerikas*. Berlin: Dietrich Reimer Verlag, 1990, s. 189 – 205.
- HINZ, E.: Kritische Rekonstruktion aztekischer Denk- und Handlungsstrukturen. *Indiana* 12, 1992, s. 55 – 75.
- HINZ, E.: *Mesoamerikanistik als Sozialwissenschaft: Soziale Evolution, soziales System, soziales Verhalten und soziale Kognition in Mesoamerika*. Hamburg: Wayasbah, 2002.
- HLÚŠEK, R.: Spoločenská a politická organizácia u mexických Nahuov. *Acta Universitatis Carolinae: Philosophica et Historica* 2/2005: *Studia Ethnologica* XV, 2009, s. 71 – 82.
- HLÚŠEK, R.: *Nican mopohua. Domorodý príbeh o zjavení Panny Márie Guadalupskej*. Bratislava: Chronos, 2014.
- HORSKÝ, J.: Historický aktér. In: Storchová, L. a kol.: *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha: Scriptorium, 2014, s. 95 – 101.
- HRDÝ, L. – SOUKUP, V. – VODÁKOVÁ, A.: *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: SLON, 1993.
- IANNONE, G.: Annales History and the Ancient Maya State: Some Observations on the „Dynamic Model“. *American Anthropologist, New Series*. Vol. 104, no. 1, 2002, s. 68 – 78.
- IGGERS, G. G.: *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*. Praha: NLN, 2002.

- INOMATA, T.: Plazas, Performers, and Spectators. Political Theaters of the Classic Maya. *Current Anthropology*. Volume 47, number 5, 2006, s. 805 – 842.
- JACOBSON, K. D.: *Aztec Money: An Inquiry into its Substance, Sources and Heuristic Value*. Research Report Number 30. Department of Anthropology, University of Massachusetts at Amherst, 2001.
- JANDOUREK, J.: *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001.
- JANSEN, M.: Símbolos de poder en el México antiguo. *Anales del Museo de América*, 5, 1997, s. 73 – 102.
- JOHANSSON K., P.: Tlatoani y cihuacoatl: Lo diestro solar y lo siniestro lunar en el alto mando mexica. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 28, 1998, s. 39 – 75.
- JOHANSON K., P.: La literatura indigenista en la Nueva España en los albores del siglo XVII. In: Maser, M. – Flores, E. (eds.): *Ensayos sobre literaturas y culturas de la Nueva España*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Filológicas, 2009, s. 33 – 72.
- JOHANSSON K., P.: Miquiztlatzontequiliztli. La muerte como punición o redención de una falta. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 41, 2010, s. 91 – 136.
- JOHNSON, A. W. – EARLE, T.: *The Evolution of Human Societies. From Foraging Group to Agrarian State*. Second Edition. Stanford: Stanford University Press, 2000.
- KALYUTA, A.: La casa y hacienda de un señor mexica: Un estudio analítico de la „Información de doña Isabel de Moctezuma“. *Anuario de Estudios Americanos*, 65, 2, 2008, s. 13 – 37.
- KANOVSKÝ, M.: *Kultúrna a sociálna antropológia. Osobnosti a teórie*. Bratislava: Chronos, 2004.
- KARTTUNEN, F.: After the Conquest: The Survival of Indigenous Patterns of Life and Belief. *Journal of World History*. Vol. 3, No. 2, 1992, s. 239 – 256.
- KATZ, F.: Die sozialökonomischen Verhältnisse bei den Azteken im 15. und 16. Jahrhundert. *Ethnographisch-Archäologische Forschungen*, 3-2, 1956.
- KATZ, F.: *Staré americké civilizace*. Praha: Odeon, 1989.
- KELLOGG, S.: Aztec Women in Early Colonial Courts: Structure and Strategy in a Legal Context. In: Spores, R. – Hassig, R. (eds.): *Five Centuries of Law and Politics in Central Mexico*. Nashville: Vanderbilt University, 1984, s. 25 – 38.
- KELLOGG, S. M.: Kinship and Social Organization in Early Colonial Tenochtitlan. In: Spores, R. (ed.): *Supplement to the Handbook of Middle American Indians. Volume 4 – Ethnohistory*. Austin: University of Texas Press, 1986, s. 105 – 111.

- KELLOGG, S.: The Woman's Room: Some Aspects of Gender Relations in Tenochtitlan in the Late Pre-Hispanic Period. *Ethnohistory*. Vol. 42, no. 4, 1995, s. 563 – 576.
- KELLOGG, S.: *Law and the Transformation of Aztec Culture, 1500-1700*. Norman: University of Oklahoma Press, 1995.
- KELLOGG, S.: From Parallel and Equivalent to Separate but Unequal: Tenochca Mexica Women, 1500 – 1700. In: Schroeder, S. – Wood, S. – Haskett, R. (eds.): *Indian Women of Early Mexico*. Norman: University of Oklahoma Press, 1997, s. 123 – 143.
- KIRCHHOFF, P.: Mesoamérica. Sus Límites Geográficos, Composición Étnica y Caracteres Culturales. *Acta Americana*. Vol. 1, no. 1, 1943, s. 92 – 107.
- KIRCHHOFF, P.: Mesoamérica, sus límites geográficos, composición étnica y caracteres culturales. *Suplemento de la revista Tlatoani*. Núm. 3, ENAH, México D. F., 1960, s. 1 – 13.
- KNAPP, V.: *Velké právní systémy. Úvod do srovnávací právní vědy*. Praha: C. H. Beck, 1996.
- KOHLER, J.: *Kulturrechte des Alten Amerika. I. Das Recht der Azteken*. Stuttgart: Verlag von Ferdinand Enke, 1892.
- KOHLER, J.: *El derecho de los aztecas*. Vydané v jednom zväzku s dielom: CERVANTES Y ANAYA, J. de: *Introducción a la Historia del Pensamiento Jurídico en México*. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal, 2002.
- KÖHLER, U. – KÖNIG, V.: Bilderhandschriften. In: Köhler, U. (Hrsg.): *Altamerikanistik. Eine Einführung in die Hochkulturen Mittel- und Südamerikas*. Berlin: Verlag Dietrich Reimer 1990, s. 133 – 143.
- KÖHLER, U.: Ethnographische Daten als Quellen der Altamerikanistik. In: Köhler, U. (Hrsg.): *Altamerikanistik: Eine Einführung in die Hochkulturen Mittel- und Südamerikas*. Berlin: Dietrich Reimer, 1990, s. 311 – 322.
- KÖHLER, U.: The Debt-Payment to the Gods among the Aztecs: The Misrendering of a Spanish Expression and its Effects. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 32, 2001, s. 125 – 134.
- KRADIN, N. N.: State Origins in Anthropological Thought. *Social Evolution & History*. Vol. 8, no. 1, March 2009, s. 25 – 51.
- KŘÍŽOVÁ, M.: *Aztékové. Půvab a krutost indiánske civilizace*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2005.
- KRUELL, G. K.: La concepción del tiempo y la historia entre los mexicas. *Estudios Mesoamericanos*. Nueva época, 12, enero-junio 2012, s. 5 – 24.
- KURTZ, D. V.: The Legitimation of the Aztec State. In: Claessen, H. J. M. – Skalník, P. (eds.): *The Early State*. The Hague: Mouton Publishers, 1978, s. 169 – 190.

- KUSHNICK, G. – GRAY, R. D. – JORDAN, F. M.: The sequential evolution of land tenure norms. *Evolution and Human Behavior*. Volume 35, Issue 4, July 2014, s. 309 – 318.
- LEE, J.: Reexamining Nezahualcōyotl's Texcoco: Politics, Conquests, and Law. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 37, 2006, s. 246 – 251.
- LEE, J.: *The Allure of Nezahualcoyotl: Pre-Hispanic History, Religion, and Nahua Poetics*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 2008, s. 120 – 127.
- LEÓN-PORTILLA, M.: Ramírez de Fuenleal y las antigüedades mexicanas. *Estudios de Cultura Náhuatl*. N° 8, 1969, s. 9 – 49.
- LEÓN-PORTILLA, M.: *La Filosofía Náhuatl estudiada en sus fuentes*. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1993.
- LEÓN-PORTILLA, M.: El binomio oralidad y códigos en Mesoamérica. *Estudios de Cultura Náhuatl*. N° 27, 1997, s. 135 – 154.
- LEÓN-PORTILLA, M.: Los aztecas. Disquisiciones sobre un gentilicio. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 31, 2000, s. 307 – 313.
- LEÓN-PORTILLA, M.: *Toltecáyotl. Aspectos de la cultura náhuatl*. México: Fondo de Cultura Económica, 2003.
- LEÓN-PORTILLA, M.: *Aztecas – Mexicas. Desarrollo de una civilización originaria*. Madrid: Algaba Ediciones, 2005.
- LEÓN-PORTILLA, M.: La riqueza semántica de los códigos mesoamericanos. *Estudios de Cultura Náhuatl*. N° 43, 2012, s. 139 – 160.
- LEÓN-PORTILLA, M., et. al.: *Historia documental de México, I*. 4^a ed. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 2013.
- LEVAGGI, A.: Cómo fue la relación de los indígenas con el territorio. *Roma e America. Diritto Romano Comune. Rivista di diritto dell'integrazione e unificazione del diritto in Europa e in America Latina*, 18, 2004, s. 105 – 114.
- LÉVI-STRAUSS, C.: Structuralism and ecology. In: Weiss, A. (ed.): *Readings in Anthropology*. Guilford, Conn.: Dushkin, 1975, s. 226 – 233.
- LÉVI-STRAUSS, C.: *La Voie des masques*. Éd. revue, augmentée et rallongée de trois excursions. Paris: Plon, 1979.
- LIMA, M. de la Luz: Control Social en México-Tenochtitlan. *Criminalia*. LII. Nos. 1 – 2. Ene - Dic. 1986, s. 7 – 28.
- LOCKHART, J.: *The Nahuas After the Conquest. A Social and Cultural History of the Indians of Central Mexico, Sixteenth Through Eighteenth Centuries*. Stanford: Stanford University Press, 1992.

- LOCKHART, J.: Introduction: Background and Course of the New Philology. In: Lockhart, J. – Sousa, L. – Wood, S. (eds.): *Sources and Methods for the Study of Postconquest Mesoamerican Ethnohistory. Provisional Version*. 2007. Dostupné na internete: <http://whp.uoregon.edu/Lockhart/> (cit. 11. 11. 2014).
- LÓPEZ AUSTIN, A.: *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*. México: Universidad Nacional Autónoma de México, Instituto de Historia, 1961.
- LÓPEZ AUSTIN, A.: Los temacpalitotique. Brujos, profanadores, ladrones y violadores. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 6, 1966, s. 97 – 117.
- LÓPEZ AUSTIN, A.: *Hombre-Dios. Religión y política en el mundo náhuatl*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 1998.
- LÓPEZ AUSTIN, A.: Sobre el concepto de *cosmovisión*. In: Gámez Espinosa, A. – López Austin, A. (coords.): *Cosmovisión mesoamericana. Reflexiones, polémicas y etnografías*. México: El Colegio de México etc., 2015.
- LÓPEZ AUSTIN, A. – LÓPEZ LUJÁN, L.: *Mito y realidad de Zuyuá. Serpiente Emplumada y las transformaciones mesoamericanas del Clásico al Posclásico*. México: El Colegio de México etc., 1999.
- LÓPEZ LUJÁN, L. – LÓPEZ AUSTIN, A.: Los mexicas en Tula y Tula en México-Tenochtitlan. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 38, 2007, s. 34 – 83.
- LÓPEZ AUSTIN, A. – LÓPEZ LUJÁN, L.: *Monte Sagrado-Templo Mayor. El cerro y la pirámide en la tradición religiosa mesoamericana*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Antropológicas & INAH, 2009.
- LÓPEZ AUSTIN, A. – LÓPEZ LUJÁN, L.: *El pasado indígena*. 3^a ed. México: El Colegio de México etc., 2014.
- LOWE, L. S.: Los bezotes como símbolos de jerarquía militar en el México antiguo. *Estudios Mesoamericanos*. Núm. 6, 2004, s. 48 – 54.
- LÜDTKE, A.: Chapter I: Introduction: What Is the History of Everyday Life and Who Are Its Practitioners? In: Lüdtke, A. (ed.): *The History of Everyday Life. Reconstructing Historical Experiences and Ways of Life*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1995, s. 3 – 40.
- MAFFIE, J.: *Aztec Philosophy. Understanding a World in Motion*. Boulder: University Press of Colorado, 2014.
- MANN, M.: The Autonomous Power of the State: Its Origins, Mechanisms and Results. In: Hall, J. (ed.): *States in History*. Oxford, New York: Basil Blackwell, 1986, s. 109 – 136.

- MANN, M.: Infrastructural Power Revisited. *Studies in Comparative International Development*, 43, 2008, s. 355 – 365.
- MANZANILLA, L.: La hipótesis demográfica y el origen del Estado: crítica metodológica. *Boletín de Antropología Americana* 1983, s. 19 – 28.
- MANZANILLA, L.: El surgimiento de la sociedad urbana y la formación del estado: consideraciones. In: Manzanilla, L. (ed.): *Coloquio V. Gordon Childe. Estudios sobre las revoluciones neolítica y urbana*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Antropológicas, 1988, s. 293 – 308.
- MARGADANT S., G. F.: *Introducción a la Historia del Derecho Mexicano*. México: Esfinge, 2006.
- MARX, K.: *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie. Formen, die der kapitalistischen Produktion vorhergehen*. Dostupné na internete:
http://www.mlwerke.de/me/me42/me42_375.htm (cit. 25. 05. 2017).
- MATOS MOCTEZUMA, E.: *Tenochtitlan*. México: El Colegio de México etc., 2010.
- McCAA, R.: El *calli* de los nahuas del México antiguo: hogar, familia y género. *Revista de Indias*. Vol. LXIII, núm. 227, 2003, s. 79 – 104.
- McKEEVER FURST, J. L.: *The Natural History of the Soul in Ancient Mexico*. New Haven: Yale University Press, 1997.
- MEDINA, A., et al. (eds.): *Origen y Formación del estado en Mesoamérica*. México, UNAM, Instituto de Investigaciones Antropológicas, 1986.
- MERRY, S. E.: Legal Pluralism. *Law & Society Review*. Vol. 22, Nr. 5, 1988, s. 869 – 896.
- MILLER, G. P.: The Legal Function of Ritual. *Chicago-Kent Law Review*. Vol. 80, no. 3, 2005, s. 1181 – 1233.
- MINC, L. D.: Style and Substance: Evidence for Regionalism within the Aztec Market System. *Latin American Antiquity*. Vol. 20, no. 2, s. 343 – 374.
- MOHAR BETANCOURT, L. Ma.: Crímenes y castigos en Quinantzin y Mendocino. In: Vega Sosa, C. (ed.): *Codices y documentos sobre México*. México: Instituto Nacional de Antropología e Historia, 2000, s. 227 – 242.
- MONZÓN ESTRADA, A.: *El calpulli en la organización social de los tenochca*. 2^a ed. México: Instituto Nacional Indigenista, 1983.
- MORGAN, L. H.: *Pravěká společnost neboli výskumy o průběhu lidského pokroku od divoštvi přes barbarství k civilizacii*. Praha: Nakladatelství Čs. akademie věd, 1954.
- MORENO, M. M.: *La organización política y social de los aztecas*. Tercera edición. México: Secretaría de Educación Pública, 1964.

- MURÍA, J. Ma.: *Sociedad prehispánica y pensamiento europeo*. México: Secretaría de Educación Pública, 1973.
- MURPHY, R. F.: *Úvod do kultúrní a sociální antropologie*. Praha: SLON, 2006.
- NAVARRETE LINARES, F.: Medio siglo de explorar el universo de las fuentes nahuas: Entre la historia, la literatura y el nacionalismo. *Estudios de Cultura Náhuatl*. N° 27, 1997, s. 155 – 179.
- NAVARRETE LINARES, F.: Las fuentes indígenas más allá de la dicotomía entre historia y mito. *Estudios de Cultura Náhuatl*. N° 30, 1999, s. 231 – 256.
- NAVARRETE LINARES, F.: ¿Dónde queda el pasado? Reflexiones sobre los cronotopos históricos. In: Guedea, V. (coord.): *El historiador frente a la historia. El tiempo en Mesoamérica*. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 2004, s. 29 – 52.
- NAVARRETE LINARES, F.: *Los orígenes de los pueblos indígenas del valle de México. Los altépetl y sus historias*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 2011.
- NEEDHAM, R.: Polythetic Classification: Convergence and Consequences. *Man*. 1975, vol. 10, no. 3, s. 349 – 369.
- NICHOLSON, H. B.: Religion in Pre-Hispanic Central Mexico. In: Ekholm, G. – Bernal, I. (eds.): *Handbook of Middle American Indians. Vol. 10*. Austin: University of Texas Press, 1971, s. 395 – 446.
- NICHOLS, D. L. – TOBY EVANS, S.: Aztec Studies. *Ancient Mesoamerica*. 20, 2009, s. 265 – 270.
- OFFNER, J. A.: On the Inapplicability of “Oriental Despotism“ and the “Asiatic Mode of Production“ to the Aztecs of Texcoco. *American Antiquity*. Vol. 46, no. 1, 1981, s. 43 – 61.
- OFFNER, J. A.: *Law and Politics in Aztec Texcoco*. Cambridge etc.: Cambridge University Press, 1983.
- OFFNER, J. A.: The Future of Aztec Law. In: Lambourn, E. (ed.): *Legal Encounters On The Medieval Globe. Medieval Globe, 2*. Arc Humanities Press, 2017, s. 1 – 32.
- OLIVA, P.: *Zrození evropské civilizace*. Praha: Arista, Epoque, 2003.
- OLKO, J.: Los mensajeros reales y las negociaciones de paz. El concepto de guerra justa entre los aztecas. *Revista Española de Antropología Americana*. Vol. 34, 2004, s. 125 – 148.
- OLKO, J.: Traje y atributos del poder en el mundo azteca: significados y funciones contextuales. *Anales del Museo de América*, 14, 2006, s. 61 – 88.
- OLKO, J.: Supervivencia de los objetos de rango prehispánicos entre la nobleza colonial nahua. *Revista Española de Antropología Americana*. Vol. 41, No. 2, 2011, s. 455 – 469.

- OLKO, J.: El “otro” y los estereotipos étnicos en el mundo nahua. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 44, 2012, s. 165 – 198.
- OSSA, A. – SMITH, M. E. – LOBO, J.: The Size of Plazas in Mesoamerican Cities and Towns: A Quantitative Analysis. *Latin American Antiquity*. Vol. 28, no. 4, 2017, s. 457 – 475.
- OTTOVÁ, E.: *Teória práva*. Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2005.
- PARDO, O.: How to Punish Indians: Law and Cultural Change in Early Colonial Mexico. *Comparative Studies in Society and History*. Vol. 48, no. 1, 2006, s. 79 – 109.
- PAREDES GUDIÑO, B.: La unidad habitacional en la cuenca de México: periodo Postclasico. In: Manzanilla, L. (ed.): *Unidades habitacionales mesoamericanas y sus areas de actividad*. México, UNAM, 1986, s. 221 – 256.
- PEČÍRKA, J. a kol.: *Dějiny pravěku a starověku, I*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979.
- PEPERSTRAETE, S.: *La ”Chronique X“ : Reconstitution et analyse d’une source perdue fondamentale sur la civilisation Aztèque, d’après l’ Historia de las Indias de Nueva España de D. Durán (1581) et la Crónica Mexicana de F. A. Tezozomoc (ca. 1598)*. Oxford: Archeopress, 2007.
- PIHO, V.: Tlacatecutli, tlacochtecutli, tlatatécatl y tlacocheácatl. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 10, 1972, s. 315 – 328.
- POPPER, V.: Investigating Chinampa Farming. *Backdirt: The newsletter of the Cotsen Institute of Archaeology at UCLA*. Fall/Winter, 2000. Dostupné na internete: <http://www.sscnet.ucla.edu/ioa/backdirt/Fallwinter00/farming.html> (cit. 01. 04. 2017).
- PORT, A. I.: History from Below, the History of Everyday Life, and Microhistory. In: *International Encyclopedia of Social & Behavioral Sciences*. 2nd edition. Volume 11, s. 111. Dostupné na internete: https://www.academia.edu/14753670/History_from_Below_the_History_of_Everyday_Life_and_Microhistory (cit. 25. 08. 2016).
- POSPÍŠIL, L.: Legal Levels and Multiplicity of Legal Systems in Human Societies. *The Journal of Conflict Resolution*. Vol. 11, No. 1, 1967, s. 2 – 26.
- POSPÍŠIL, L.: *Anthropology of law: A comparative theory*. New York: Harper and Row, 1971.
- POSPÍŠIL, L.: *The Ethnology of Law*. 2nd editon. Menlo Park, CA: Cummings Publishing Co., 1978.
- POSPÍŠIL, L.: “Law” equals “ius” and “lex”: The Major Problem of Anglo-Saxon Theories of Law. *Studia Ethnologica Pragensia*. 1, 2012, s. 21 – 28.

- POSPÍŠIL, L.: Legalism and justice. *Studia Ethnologica Pragensia*. 1, 2016, s. 11 – 26.
- PORRÚA VENERO, M.: *En torno al derecho azteca*. México: Porrúa, 1991.
- PŘIBÁŇ, J.: *Sociologie práva. Systémově teoretický přístup k modernímu právu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001.
- PREM, H. J.: Kalender und Schrift. In: Köhler, U. (Hrsg.): *Altamerikanistik: Eine Einführung in die Hochkulturen Mittel- und Südamerikas*. Berlin: Dietrich Reimer, 1990, s. 241 – 253.
- PROCHÁZKA, R. – KÁČER, M.: *Teória práva*. Bratislava, C. H. Beck, 2013.
- PRUSÁK, J.: *Teória práva*. Bratislava: VO PraF UK, 1999.
- PUCHOVSKÝ, J.: *Právne dejiny riše Inkov a miestokráľovstva Peru*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2010.
- REBRO, K. – BLAHO, P.: *Rímske právo*. 3. vyd. Bratislava, Trnava: Iura Edition, 2003.
- RECASENS SICHES, L.: *Historia de las doctrinas sobre el contrato social*. México: UNAM, 2003.
- RENFREW, C.: *Prehistória. Formovanie ľudskej mysle*. Bratislava: Slovart 2009.
- RESTALL, M.: A History of the New Philology and New Philology in History. *Latin American Research Review*. Vol. 38, No. 1, February 2003, s. 113 – 134.
- REYES GARCÍA, L.: El término *calpulli* en documentos del siglo XVI. In: Reyes García, L., et. al., *Documentos nauas de la Ciudad de México del siglo XVI*, s. 21 – 68.
- RIEFF ANAWALT, P.: The Emperors' Cloak: Aztec Pomp, Toltec Circumstances. *American Antiquity*. Vol. 55, no. 2, 1990, s. 291 – 307.
- RODRÍGUEZ-SHADOW, M. J.: *La mujer azteca*. Toluca: Universidad Autónoma del Estado de México, 2000.
- ROJAS, J. L.: El Imperio en el México Central en el Postclásico: a vueltas con las fuentes y las ideas. *Revista Española de Antropología Americana*, 32, 2002, s. 115 – 126.
- ROMERO GALVÁN, J. R. (coord.): *Historiografía Novohispana de tradición indígena*. Edición Historiografía Mexicana, vol. 1. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 2003.
- ROUNDS, J.: The Role of the Tecuhtli in Ancient Aztec Society. *Ethnohistory*. Vol. 24, no. 4, 1977, s. 347 – 352.
- ROUNDS, J.: Lineage, Class, and Power in the Aztec State. *American Ethnologist*. Vol. 6, issue 1, 1979, s. 73-86.
- ROVIRA MORGADO, R.: Huitznáhuac: Ritual político y administración segmentaria en el centro de la parcialidad de Teopan (Mexico-Tenochtitlan). *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 41, 2010, s. 41 – 64.

- ROVIRA MORGADO, R.: *In Chalchihuitl in Quetzalli: Nobleza urbana, residencias palaciegas y rentas nobiliarias en México-Tenochtitlan*. In: Dalla Corte, G. et al. (coordinadores): *Sociedades diversas, sociedades en cambio. América Latina en perspectiva histórica. XII Encuentro-debate América Latina ayer y hoy*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2011, s. 75 – 85.
- ROVIRA MORGADO, R.: *Las cuatro parcialidades de México-Tenochtitlan: especialidad prehispánica, construcción virreinal y prácticas judiciales en la Real Audiencia de la Nueva España (siglo XVI)*. Dizertačná práca obhájená dňa 15. 9. 2014 na Universidad Autónoma de Madrid, Departamento de Historia Moderna. Dostupné na internete: <https://repositorio.uam.es/handle/10486/662979> (cit. 01. 09. 2016).
- ROVIRA MORGADO, R.: Almacenamiento centralizado y comercio multicéntrico en México-Tenochtitlan. *Relaciones*. 138, 2014, s. 181 – 208.
- RUZ BARRIO, M. Á.: Los códigos jurídicos: definición y metodología de estudio. *Desacatos*. Núm. 36, mayo–agosto, 2011, s. 169 – 184.
- RŮŽIČKA, M. – VAŠÁT, P.: Základní koncepty Pierra Bourdieu: pole – kapitál – habitus. *Antropowebzin*. 2, 2011, s. 129 – 133. Dostupné na internete: <http://www.antropoweb.cz/media/document/ruzicka-vasat-2-2011.pdf> (cit. 25. 05. 2015).
- SACHSE, U.: Zum Problem der zweiten gesellschaftlichen Arbeitsteilung bei den Azteca. (Historische Quellen und sprachliche Analysen). *Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin. Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe*. JG XII, 1963, s. 851 – 879.
- SAGAÓN INFANTE, R.: El matrimonio y el concubinato. México prehispánico y las costumbres que han prevalecido en las comunidades indígenas actuales. In: Soberanes Fernández, Jose L. (coordinador): *Memoria del II Congreso de la Historia del Derecho Mexicano*. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1981, s. 101 – 108.
- SALOMONS, C.: Hybrid Historiography: Pre- and Post-conquest Latin America and Perceptions of the Past. *Past Imperfect*. 12, 2006, s. 1192 – 1315.
- SANTAMARINA NOVILLO, C.: Memoria y olvido, ostracismo y propaganda: El Imperio Tepaneca en fuentes e historiografía. *Revista Española de Antropología Americana*. Vol. 35, 2005, s. 117 – 131.
- SANTAMARINA NOVILLO, C.: Los azteca-tepaneca: en torno a sus orígenes y gentilicio. *Revista Española de Antropología Americana*. Vol. 36, No. 1, 2006, s. 61 – 81.

- SANTAMARINA NOVILLO, C.: Azcapotzalco antes que Tenochtitlan: reflexiones en torno a un modelo azteca de imperio. *Revista Española de Antropología Americana*. Vol. 37, No. 2, 2007, s. 99 – 118.
- SCHÄFERS, B.: Rechtssoziologie. In: Korte, H. – Schäfers, B. (Hrsg.): *Einführung in die Praxisfelder der Soziologie*. 2. Auflage. Opladen: Leske und Budrich, 1997, s. 223 – 242.
- SCHLENTHER, U.: Bodenbesitzverhältnisse und Tribute bei den Inka und Azteca. Mit einer sprachlichen Analyse und dem Vergleich der sozialen, ökonomischen und politischen Verhältnisse. *Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift*. Jg. 16, 1975, s. 1 – 83.
- SELLNOW, I.: Gentile und politische Institutionen im Prozess der Staatsentstehung: Tatsachen und Theorien: dargestellt am afrikanischen Beispiel. *Ethnographisch – Archäologische Zeitschrift*. Jg. 24, H. 1, 1983, s. 25 – 47.
- SIDDERS HODGINS, L. C.: The Mexican Imperial Dream: The Role of the State, the Civilian and Institutions of Tenochtitlan. *Past Imperfect*, 15, 2009, s. 267 – 289.
- SIMÉON, R.: *Diccionario de la lengua nahuatl o mexicana*. México: siglo xxi editores, 1984.
- SKUPNIK, J.: *Antropologie přibuzenství. Přibuzenství, manželství a rodina v kulturně antropologické perspektivě*. Praha: SLON, 2010.
- SOKOL, J.: *Filozofická antropologie. Člověk jako osoba*. Praha: Portál, 2008.
- SPENCER, Ch. S. – REDMOND, E. M.: Primary State Formation in Mesoamerica. *Annual Review of Anthropology*. Vol. 33, 2004, s. 173 – 199.
- SMITH, M. E.: The Aztlan Migrations of the Nahuatl Chronicles: Myth or History? *Ethnohistory*. Vol. 31, No. 3, Winter 1984, s. 153 – 186.
- SMITH, M. E.: Rhythms of change in Postclassic central Mexico: archaeology, ethnohistory, and the Braudelian model. In: Bernard Knapp, A. (ed.): *Archaeology, Annales, and ethnohistory*. Cambridge etc.: Cambridge University Press, 1992, s. 51 – 74.
- SMITH, M. E.: Aztec City-States. In: Hansen, M. H. (ed.): *A Comparative Study of Thirty City-States Cultures*. Copenhagen: C.A. Reitzels Forlag, 2000, s. 581 – 595.
- SMITH, M. E.: A Quarter-Century of Aztec Studies. *Mexicon*. Vol. XXV, Februar 2003, Nr. 1, s. 4 – 10.
- SMITH, M. E.: City Size in Late Postclassic Mesoamerica. *Journal of Urban History*. Vol. 31, no. 4, 2005, s. 403 – 404.
- SMITH, M. E.: La fundación de las capitales de las ciudades-estado aztecas: la recreación ideológica de Tollan. In: Iglesias Ponce de León, Ma. J. – Valencia Rivera, R. – Ciudad Ruiz, A. (eds.): *Nuevas ciudades, nuevas patrias. Fundación y relocalización de ciudades en*

Mesoamérica y el Mediterráneo antiguo. Madrid: Publicaciones de la Sociedad Española de Estudios Mayas. Núm. 8, 2006, s. 271 – 283.

SMITH, M. E.: The Archaeology of Aztec City-State Capitals: Four Views of Aztec Urbanism. In: Mastache, A. G. et al. (eds.): *Urbanism in Mesoamerica/El urbanismo en Mesoamérica*. Vol. II. Mexico City & University Park: INAH & The Pennsylvania State University, 2008, s. 447 – 499.

SMITH, M. E.: *Aztec City-States Capitals*. Gainesville: University Press of Florida, 2008.

SMITH, M. E.: *The Aztecs*. 3rd ed. Hoboken, NJ: Wiley - Blackwell, 2012.

SMITH, M. E.: The Aztecs Paid Taxes, Not Tribute. *Mexicon*. Vol. XXXVI, 2014, s. 19 – 22.

SMITH, M. E.: The Aztec Empire. In: Monson, A. – Scheidel, W. (eds.): *Fiscal Regimes and the Political Economy of Premodern States*. Cambridge University Press, 2015, s. 71 – 114.

SMITH, M. E.: Mesoamerican state formation in the Postclassic period. In: Kedar, B. – Wiesner-Hanks, M. (eds.): *Expanding Webs of Exchange and Conquest, 500 CE – 1500 CE. Cambridge History of the world, vol. 5*. New York: Cambridge University Press, 2015, s. 598 – 624.

SMITH, M. E. – BERDAN, F. F. (eds.): *The Postclassic Mesoamerican World*. Salt Lake City: University of Utah Press, 2003.

SMITH, M. E. – SCHREIBER, K. J.: New World States and Empires: Economic and Social Organization. *Journal of Archaeological Research*. Vol. 13, No. 3, September 2005, s. 189 – 229.

SMITH, M. E. – SCHREIBER, K. J.: New World States and Empires: Politics, Religion, and Urbanism. *Journal of Archaeological Research*. Vol. 14, No. 1, March 2006, s. 1 – 52.

SMITH, M. E. – NOVIC, J.: Introduction. Neighborhoods and Districts in Ancient Mesoamerica. In: Arnauld, M. Ch. – Manzanilla, L. – Smith, M. E. (eds.): *The Neighborhood as a Social and Spatial Unit in Mesoamerican Cities*. Tucson: The University of Arizona Press, 2012, s. 1 – 26.

SMITH, M. E. – SERGHERAERT, M.: The Aztec Empire. In: Nichols, D. L. – Pool, Ch. A. (eds.): *The Oxford Handbook of Mesoamerican Archaeology*. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 449 – 458.

SOUSTELLE, J.: *La vida cotidiana de los aztecas en vísperas de la conquista*. México: Fondo de Cultura Económica, 1956.

SULLIVAN, Th. D.: Tlatoani and Tlatocayotl in the Sahagun Manuscripts. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 14, 1980, s. 225 – 238.

- TABACZYŃSKI, S.: The Relationship between History and Archaeology: Elements of the Present Debate. *Medieval Archaeology*. Volume 37, Issue 1, 1993, s. 1 – 14.
- TAMANAH, B. Z.: Understanding Legal Pluralism: Past to Present, Local to Global. *Sydney Law Review*. Vol. 30, 2008, s. 375 – 411.
- TENA, R.: Las *Antigüedades mexicanas* de fray Andrés de Olmos. In: Barjau, L. (coord.): *Etnohistoria. Visión alternativa del tiempo*. México: INAH, 2006, s. 29 – 37.
- THIEMER-SACHSE, U.: Zum Problem der militärischen Demokratie bei den Azteken zur Zeit der spanischen Eroberung. *Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift*. Jg. 25, 1984, s. 496 – 507.
- THIEMER-SACHSE, U.: Menschenbild und Menschenopfer im alten Mexiko. *Mitteilungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte*, 13, 1992, s. 63 – 69.
- THOUVENOT, M.: *Diccionario náhuatl-español basado en los diccionarios de Alonso de Molina con el náhuatl normalizado y el español modernizado*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 2014.
- THOUVENOT, M. – ROMERO GALVÁN, J. R.: Fama, honra y renombre entre los nahuas. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 39, 2009, s. 51 – 64.
- TOBY EVANS, S.: Aztec Palaces and Other Elite Residential Architecture. In: Toby Evans, S. – Pillsbury, J. (eds.): *Palaces of the Ancient New World. A Symposium at Dumbarton Oaks 10th and 11th October 1998*. Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2004, s. 7 – 58.
- TONATIUH ROMERO CONTRERAS, A. – ÁVILA RAMOS, L.: Mesoamérica: historia y reconsideración del concepto. *Ciencia Ergo Sum*. Vol. 6, núm. 3, 1999, s. 233 – 242.
- TORRES MONTÚFAR, Ó. M.: *Los señores del oro. Producción, circulación y consumo de oro entre los mexicas*. México: INAH, 2015.
- TSCHOHL, P.: Die wortschriftlichen Quellen zum Aztekenreich. In: Köhler, U. (Hrsg.): *Altamerikanistik. Eine Einführung in die Hochkulturen Mittel- und Südamerikas*. Berlin: Dietrich Reimer Verlag, 1990, s. 145 – 159.
- TRAJTELOVÁ, J.: *Cognitive Anthropology: Selected Issues*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce & Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013.
- TRAZEGNIES GRANDA, F. de: El Derecho prehispánico. Una aproximación al estudio de la Historia del Derecho en las culturas sin Derecho. *Revista de Historia del Derecho*. No. 30, 2002, s. 299 – 390.

- TUERENHOUT, D. R. van: *The Aztecs: New Perspectives*. Santa Barbara, CA, etc.: ABC – CLIO, 2005.
- TURNER, V.: *The ritual process. Structure and Anti-Structure*. 7th ed. Ithaca, N. Y.: Cornell University Press, 1991.
- UMBERGER, E. – KLEIN, C. F.: Aztec Art and Imperial Expansion. In: Rice, D. S. (ed.): *Latin American Horizons. A Symposium at Dumbarton Oaks 11th and 12th October 1986*. Washington, D. C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1993, s. 295 – 336.
- UMBERGER, E.: Aztec Art in Provincial Places: Water Concerns, Monumental Sculptures, and Imperial Expansion. In: Pohl, J. M. D. – Lyons, C. L. (eds.): *Altera Roma. Art and Empire from Merida to Mexico*. Albuquerque: University of New Mexico Press, The Cotsen Institute of Archaeology Press, 2016, s. 109 – 145.
- UMBERGER, E.: Imperial Inscriptions in the Aztec Landscape. In: David, B. – Wilson, M. (eds.): *Inscribed Landscapes. Marking and Making Place*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 2002.
- VAILLANT, G. C.: *Aztékové*. Praha: Orbis, 1974.
- VIGIL, R. H.: *Alonso de Zorita: royal judge and Christian humanist, 1512-1585*. Norman: University of Oklahoma Press, 1987.
- VOLLMER, G.: Institutionen und Verfahrensweisen der spanischen Kolonialherrschaft. In: Köhler, U. (Hrsg.): *Altamerikanistik. Eine Einführung in die Hochkulturen Mittel- und Südamerikas*. Berlin: Dietrich Reimer Verlag, 1990, s. 617 – 646.
- VYŠNÝ, P.: Pojem náčelníctvo a predštátna spoločnosť. *Historia et theoria iuris*, 4, 2010, s. 107 – 126.
- VYŠNÝ, P.: *Štát a právo Aztékov*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012.
- VYŠNÝ, P.: Náboženstvo, štát a právo Aztékov. In: Krošlák, D. – Moravčíková, M. (eds.): *Hodnotový systém práva a náboženstva v medzikultúrnej perspektíve*. Praha: Leges, 2013, s. 77 – 123.
- WARREN, J. B.: An Introductory Survey of Secular Writings in the European Tradition on Colonial Middle America, 1503 – 1818. In: Cline, H. F. – Glass, B. J. (eds.): *Handbook of Middle American Indians. Volume 13. Guide to Ethnohistorical Sources, Part Two*. University of Texas Press, 1974, s. 42 – 137.
- WEBER, M.: *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriß der verstehenden Soziologie*. Studienausgabe, 5. Aufl. Tübingen, 1980. Dostupné na internete: <http://www.zeno.org/nid/20011439998> (cit. 01. 05. 2016).

- WOOD, S.: The Social vs. Legal Context of Nahuatl Títulos. In: Hill Boone, E. – Cummins, T. (eds.): *Native Traditions in the Postconquest World*. Washington, D. C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1998, s. 201 – 231.
- YENGOYAN, A. A.: Economy, Society, and Myth in Aboriginal Australia. *Annual Review of Anthropology*. Vol. 8, 1979, s. 393 – 415.
- YING WONG – TSAI, J. (2007): Cultural Models of Shame and Guilt. In: Tracy, J. L. – Robins, R. W. – Price Tangney, J. (eds.): *The Self-Conscious Emotions, Theory and Research*. New York, London: The Guilford Press, s. 209 – 224.
- ZANTWIJK, R. van: El carácter de la autoridad en el Imperio Azteca y su expresión en la retórica oficial. *Indiana*, 6, 1, 1980, s. 71 – 87.
- ZANTWIJK, R. van: *The Aztec Arrangement: The Social History of Pre-Spanish Mexico*. Norman: University of Oklahoma Press, 1985.
- ZANTWIJK, R. A. M. van: Mesoamerika bei Ankunft der Spanier. Politische Gliederung am Vorabend der Conquista. In: Köhler, U. (Hrsg): *Altamerikanistik. Eine Einführung in die Hochkulturen Mittel- und Südamerikas*. Berlin: Dietrich Reimer Verlag, 1990, s. 179 – 188.
- ZANTWIJK, R. van: Factional divisions within the Aztec (Colhua) royal family. In: Brumfiel, E. M. – Fox, J. W. (eds.): *Factional Competition and Political Development in the New World*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994, s. 103 – 110.